

TÜRK DEVRİM TARİHİ ENSTİTÜSÜ

NUTUK

KEMAL ATATÜRK

Cilt : I
1919 - 1920

DEVLET KİTAPLARI

ONUNCU BASKI

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI — İSTANBUL 1970

TÜRK DEVRİM TARİHİ ENSTİTÜSÜ

NUTUK

KEMAL ATATÜRK

Cilt : I
1919 - 1920

DEVLET KİTAPLARI

ONUNCU BASIŞ

MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ — İSTANBUL 1970

TÜRK DEVRİM TARİHİ ENSTİTÜSÜ

NUTUK

KEMAL ATATÜRK

Cilt : I
1919 - 1920

DEVLET KİTAPLARI

ONUNCU BASIŞ

MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ — İSTANBUL 1970

Atatürk'ün, Cumhuriyet Halk Partisinin 15-20 ekim 1927 tarihleri arasında Ankara'da toplanan İkinci Kurultayında 36,5 saat devam etmek suretiyle altı günde söylediği bu tarihi nutkun, vesikaları ile birlikte Türk Devrim Tarihi için birinci elden ve en önemli kaynaklardan biri bulunduğu şüphesizdir.

İlk defa Arap harfleriyle 1927'de metin ayrı, vesikalar ayrı birer cilt olmak üzere biri lüks diğeri âdi olarak iki baskısı yapılan bu değerli eser, Türk harflerinin kabulünden sonra yetişen nesil için doğrudan doğruya faydalanamaz bir hale geldiğinden, Milli Eğitim Bakanlığınca üç cilt olarak 1934'te tekrar bastırılmış ve 1938'de de yalnız nutuk kısmı bir cilt halinde birleştirilerek, Cumhuriyetin on beşinci yıl dönümünde gayet ucuz bir fiyatla umumî istifadeye konulmuştur.

Bugün her iki basımın da tamamen tükenmiş olduğunu gören ve bu eserin fakülte ve yüksek okullarımızda Türk Devrim Tarihi derslerini takibeden gençlerimizin bu konudaki çalışmalarına en kuvvetli bir dayanak olduğunu bilen Enstitümüz, Nutk'un bugünkü genç nesil için daha kullanışlı olabilecek bir baskısını yapmayı lüzumlu görmüş ve Milli Eğitim Bakanlığınca tasvibedilen esaslara göre, yine üç cilt halinde tamamlanacak olan bu seriyi meydana getirmiştir.

Üçüncü cildin sonuna biyografik ve tarihi bilgileri de bulunan bir şahıs adları endeksi ile nutkun temas ettiği tarihi olaylar esas alınarak tertiplenmiş, gereken hususlarda

izahlı, bir tahlili endeks ve metinlerde geçen, bugün artık yazı dilimizde bile kullanılmıyan ve aynı zamanda Türk Dil Kurumu tarafından 1944 te yayımlanan «Türkçe Sözlük» te bulunmıyan bütün kelimeler, terkip kligeleri ve bazı deyimler için de bir küçük sözlük eklenecektir.

Bu suretle Atatürk'ün bütün yaşıyan ve yaşıyacak Türk nesillerine yadigâr bıraktığı bu yüksek değerli eserden daha geniş ölçüde faydalanma imkânları bir miktar daha arttırılmış olacaktır.

Türk Devrim Tarihi Enstitüsü

Kemal Atatürk
(1881 — 1938)

I.

Samsun'a çık-
tığım gün u-
mumi vaziyet
ve manzara

1919 senesi Mayısının 19 uncu günü Sam-
suna çıktım. Vaziyet ve manzarai umumiye:
Osmanlı Devletinin dahil bulunduğu
grup, Harbi Umumide mağlûbolmuş, Os-
manlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır, bir
mütarekename imzalanmış. Büyük Harbin uzun se-
neleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet
ve memleketi Harbi Umumiye sevk edenler, kendi ha-
yatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler.
Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden V a h d e : t i n ,
mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceği-
ni tahayyül ettiği deni tedbirler araştırmakta. D a m a t
F e r i t Paşanın riyasetindeki kabine; âciz, haysiyet-
siz, cebin, yalnız padişahın iradesine tâbi ve onunla be-
raber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyet-
te razı.

Ordunun elinden esliha ve cepanesi alınmış ve
alınmakta...

İtilâf Devletleri, mütareke ahkâmına riayete lü-
zum görmüyorlar. Birer vesile ile, İtilâf donanmaları
ve askerleri İstanbul'da. Adana vilâyeti, Fransızlar; Ur-
fa, Maraş, Ayıntap, İngilizler tarafından işgal edilmiş.
Antalya ve Konyada, İtalyan kıtaatı askeriyesi; Mer-
zifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her

tarafında, ecnebi zabıt ve memurları ve hususi adamları faaliyettedir. Nihayet, mebdî kelâm kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 Mayıs 1919 da İtilâf Devletlerinin muvafakatiyle Yunan ordusu İzmir'e ihraç ediliyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında, anasını Hristiyanıye hafi, celi, hususi emel ve maksatlarının temini istihsaline, devletin bir an evvel, çökmesine sarfı mesai ediyorlar.

Bilâhara elde edilen mevsuk malûmat ve vesaik ile teccyüdetti ki, İstanbul Rum Patrikhanesinde teşekkül eden **Mavri Mira heyeti** (Vesika: 1), vilâyetler dahilinde çeteler teşkil ve idare etmek, mitingler ve propagandalar yaptırmakla meşgul. Yunan Salibiahmeri, resmî muhacirin komisyonu; **Mavri Mira heyetinin** teshili mesaisine hadim. **Mavri Mira heyeti** tarafından idare olunan Rum mekteplerinin izci teşkilâtları, yirmi yaşını mütecaviz gençler de dahil olmak üzere her yerde ikmal olunuyor.

Ermeni Patriği **Z a v e n** Efendi de, **Mavri Mira heyeti** ile hemfikir olarak çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibi ilerliyor.

Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde teşekkül etmiş ve İstanbul'daki merkeze merbut **Pontus Cemiyeti** sühuletle ve muvaffakiyetle çalışıyor (Ves. 2).

Mukabil halâs çareleri Vaziyetin dehşet ve vahameti karşısında, her yerde, her muntakada birtakım zevat tarafından mukabil halâs çareleri düşünölmeye başlanmış idi. Bu düşünce ile alınan teşebbüsât, birtakım teşekküller doğurdu. Meselâ: Edirne ve havâlisinde **Trakya - Paşaeli** unvaniyle bir cemiyet vardı. Şarkta, (Ves. 3) Erzurumda ve Elâzizde (Ves. 4) merkezi

umumisi İstanbulda olmak üzere **Vilâyatı Şarkîye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti** teşkil edilmişti. Trabzonda **Muhafazai Hukuk** namında bir cemiyet mevcut olduğu gibi Dersaadette de, **Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti** vardı. Bu cemiyet merkezinin gönderdiği murahhaslarla, Of kazasıyla Lâzistan livası dahilinde şubeler açılmıştı (Ves. 5, 6).

İzmirin işgal olunacağına dair mayısın on üçünden beri fiili emareler gören İzmirde bazı genç vatanperverler, ayın 14/15 inci gecesi, bu elîm vaziyet hakkında müdavelei efkâr eylemişler ve emrivaki haline geldiğine şüphe kalmıyan Yunan işgalinin ilhakla neticelenmesine mâni olmak esasında müttefik kalmışlar ve **Reddi İlhak** prensipini ortaya atmışlardır. Aynı gecede bu maksadın teşmilini temin için İzmirde Yahudi Maşatlığına toplanabilen halk tarafından bir miting yapılmışsa da ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesiyle bu teşebbüs ümidedilen derecede temini maksat edememiştir.

Milli teşekküller, siyasi maksat ve hedefleri

Bu cemiyetlerin maksadı teşekkülleri ve hedefi siyasileri hakkında muhtasaran itayı malûmat eylemek muvafık olur mütalâasındayım.

Trakya-Paşaeli Cemiyetinin rüesasından bazılarıyla daha İstanbulda iken görüşmüş idim. Osmanlı Devletinin izmihlâlini çok kuvvetli bir ihtimal dahilinde görüyorlardı. Vatanı Osmaninin inkısama uğrıyacağı tehlikesi karşısında, Trakyayı, mümkün olursa Garbi Trakyayı da raptederek, bir kül olarak İslâm ve Türk camiası halinde kurtarmayı düşünüyorlardı. Fakat bu maksadın temini için o zaman varidi hatırları olan yegâne çare İngilterenin, bu mümkün olmazsa Fransa'nın muavenetini temin etmek idi. Bu maksatla bazı

ecnebi rical ile temas ve mülakatlar da aramışlardı. Hedeflerinin bir **Trakya Cumhuriyeti** teşkili olduğu anlaşıyordu.

Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetinin maksadı teşekkülü de, [nizamnamelerinin ikinci maddesi] şark vilâyetlerinde mütemekkin bilcümle unsurların dinî ve siyasi haklarının serbestii inkişafını temin edecek esbabı meşruaya teşebbüs etmek, mezkûr vilâyetler ahali İslâmiyesinin tarihi ve milli haklarını, indelhace, âlemi medeniyet huzurunda müdafaai eylemek; şark vilâyetlerinde vâkı olan mezalim ve cinayetin esbap ve avamili ve fail ve müsebbipleri hakkında bitarafane tahkikat icrasıyla mücrimlerin müsaraaten tecziyelerini talebetmek; anasır beynindeki suitefehhümün izalesi ile kemafissabık revabıtı hasenenin teyidine gayret etmek, hali harbin vilâyatı şarkiyede tevliedettiği harabî ve sefalet, hükümet nezdinde teşebbüsatta bulunmak suretiyle, mümkün mertebe, çaresiz olmaktan ibaret idi.

İstanbuldaki merkezi idarelerinden verilmiş olan bu direktif dahilinde, Erzurum şubesi, vilâyatı şarkiyede Türkün hukukunu muhafaza ile beraber tehcir esnasında yapılan suimuamelâtta milletin katiyen met-haldar bulunmadığını ve Ermeni emvalinin Rus istilâsına kadar muhafaza edildiğini, buna mukabil Müslümanların pek gaddarane harekâta mâruz kaldığını ve hattâ hilâfı emir tehcirden alıkonulan bazı Ermenilerin hamilerine karşı reva gördükleri muamelâtı, müdellel vesaikle âlemi medeniyete arz ve iblâğa ve vilâyatı şarkiyeye karşı dikilen enzarı ihtirası hükümsüz bırakmak için çalışmaya karar veriyor [Erzurum şubesinin beyannamesi].

Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetinin ilk Erzurum şubesini teşkil eden zevat, vilâ-

yatı şarkiyede yapılan propagandalar ve bunların hedefleri, Türklük - Kürtlük - Ermenilik mesailini; ilmî, fennî ve tarihî noktai nazarlardan, tetkik ve tettebbü ettikten sonra, müstakbel mesailerini şu üç noktada tesbit ediyorlar [Erzurum şubesinin matbu raporu]:

- 1) Katiyen muhaceret etmemek.
- 2) Derhal ilmî, iktisadî, dinî teşkilât yapmak.
- 3) Tecavüze mâruz kalacak vilâyatı şarkiyenin herhangi bir bucağını müdafaada birleşmek.

Vilâyatı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyetinin İstanbuldaki merkezi idaresinin medenî ve ilmî vesaitle temini maksat edilebileceği hakkında fazla nükbin olduğu anlaşılıyor. Filhakika bu yolda sarfı mesaiden geri durmuyor. Vilâyatı şarkiyede Müslüman anasının hukukunu müdafa için *Le Pays* namında Fransızca bir gazete negrediyor. *Hâdisat* gazetesinin imtiyazını deruhde ediyor. Bir taraftan da İstanbuldaki Düvelî Mütelif mümessillerine ve İtilâf Devletleri başvekillerine muhtıra veriyor, Avrupaya bir heyet izamına teşebbüs ediyor (Ves. 7).

Bu izahattan sühuletle anlaşılacağını zannederim ki, Vilâyatı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyetini vücuda getiren mühim sebep ve endişe, vilâyatı şarkiyenin Ermenistana verilmesi ihtimali oluyor. Bu ihtimalin tahakkuku da, şark vilâyetleri nüfusunda Ermenilerin haizi ekseriyet gösterilmesine ve tarihî hukuk noktai nazarından, mukaddem telâkki ettirilmesine çalışanların, ilmî ve tarihî vesaikle cihan efkârı umumiyesini iğfale muvaffakiyetinde ve bir de Müslüman ehlinin Ermenileri katliam eder vahşiler olduğu iftirasının hakikat şeklinde kabulü halinde olabileceği faraziyesi hâkim oluyor. Binaenaleyh cemiyet, aynı esbap ve vesaitle mücehhez olarak hukuku milliye ve tarihiyeyi müdafaaya çalışıyor.

Karadenize sahil olan mntakalarda da, bir Rum Pontus hükümeti vücuda getirileceği korkusu vardı. İslâm ahaliyi, Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp, hakkı beka ve mevcudiyetlerini muhafaza gayesiyle, Trabzonda da bazı zevat ayrıca bir cemiyet teşkil eylemişlerdi.

Merkezi İstanbulda olan Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti'nin maksat ve hedefi siyasisi, isminden müsteban olmaktadır. Herhalde merkezden ayrılmak gayesini takibediyor.

Memleket dahilinde ve İstanbulda millî varlığa düşman teşekküller

Vücuda gelmeye başlayan bu teşekküllerden başka, memleket dahilinde daha birtakım teşebbüsler ve teşekküller de vukua gelmişti. Ezcümle Diyarbekir (Ves. 8, 9), Bitlis, Elâziz vilâyetlerinde, İstanbuldan idare olunan

Kürt Teali Cemiyeti vardı. Bu cemiyetin maksadı, ecnebi tahtı himayesinde, bir Kürt hükümeti vücuda getirmektir.

Konya ve havalisinde, İstanbuldan idare olunan, **Tealî İslâm Cemiyeti** teşkiline çalışıyordu. Memleketin hemen her tarafında **İtilâf ve Hürriyet, Sulh ve Selâmet Cemiyetleri** de vardı.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti

İstanbulda, muhtelif maksatlarla hafi ve aleni olmak üzere de, birtakım fırka veya cemiyet unvanı altında teşekküller vardı.

İstanbulda mühim addolunacak teşebbüslerden biri **İngiliz Muhipleri Cemiyeti** idi. Bu isimden, İngilizlere muhip olanların teşkil ettiği bir cemiyet anlaşılmasın! Bence, bu cemiyeti teşkil edenler, kendi şahıslarını ve menfaati şahsiyelerini sevenler ve şahıslarıyla menfaatlerinin masuniyeti çaresini **L l o y d G e o r g e** hükümeti marifetiyle İngiliz himayesini teminde arıyanlardır. Bu bedbahtların, İngiltere Devletinin, kül halinde,

bir Osmanlı Devleti muhafaza ve himaye etmek emelinde olup olamayacağını, bir defa mülâhaza edip etmedikleri cayı teemmüldür.

Bu cemiyete intisabedenlerin başında Osmanlı padişahı ve halifesi ruyi zemin unvanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nezaretini işgal eden Ali Kemal, Âdil ve Mehmet Ali Beyler ve Sait Molla bulunuyordu. Cemiyette İngiliz milletine mensup bazı sergüzeştçular da vardı. Meselâ: Rahip Frew gibi. Ve muamelât ve icraattan anlaşıldığına göre, cemiyetin reisi Rahip Frew idi.

Bu cemiyetin iki cephe ve mahiyeti vardı. Biri aleni cephesi ve medeni teşebbüsatla, İngiliz himayesini talep ve temine mâtuf mahiyeti idi. Diğer hafi ciheti idi. Asıl faaliyet bu cihette idi. Memleket dahilinde teşkilât yaparak isyan ve ihtilâl çıkarmak, şuuru milliyi felce uğratmak, ecnebi müdahalesini teshil etmek gibi hainane teşebbüsât, cemiyetin bu hafi kolu tarafından idare edilmekte idi. Sait Molla'nın cemiyetin aleni teşebbüsâtında olduğu gibi hafi cihetinde de ondan daha ziyade rolör olduğu görülecektir. Bu cemiyet hakkında söylediklerim, sırası geldikçe vereceğim izahat ve icabında irac edeceğim vesaille daha vazih anlaşılacaktır.

Amerika mandası istiyenler İstanbulda bir kısım rical ve nisvan da, haddas hakikinin Amerika mandasını talep ve teminde olduğu kanaatinde bulunuyorlardı. Bu kanaatte bulunanlar fikirlerinde çok ısrar ettiler, isabeti mutlakanın noktai nazarlarının tervicinde olduğunu ispata çok çalıştılar. Bu hususta da sırası gelince bazı izahat vereceğim.

Ordumuzun vaziyeti Vaziyeti umumiyeyi tesbit için ordu cüzütlarının, nerelerde ve ne halde olduğunu tasrih etmek isterim. Anadoluda, başlıca, iki ordu mü-

fettiği tesis olunmuştu. Mütarekeye dahil olur olmaz, kıtaatın muharip efradı terhis olunmuş, silâh ve cepanesi elinden alınmış, kıymeti harbiyeden mahrum birtakım kadrolar haline getirilmişti.

Merkezi, Konyada bulunan İkinci Ordu Müfettişliğine mensup kıtaatın vaziyeti şöyle idi:

Bir fırkası (41 inci Fırka) Konyada ve bir fırkası (23 üncü Fırka) Afyon Karahisarında bulunan 12 nci Kolordu, karargâhiyle Konyada bulunuyordu. İzmirde esir olan 17 nci Kolordunun, Denizlide bulunan 57 nci fırkası da, bu kolorduya ilhak edilmişti.

Bir fırkası (24 üncü Fırka) Ankarada ve bir fırkası (11 inci Fırka) Niğdede bulunan 20 nci Kolordu, karargâhiyle Ankarada.

İzmitte bulunan 1 inci Fırka, İstanbuldaki 25 inci Kolorduya raptedilmişti. İstanbulda da 10 uncu Kafkas Fırkası vardı.

Balıkesir ve Bursa havalisinde bulunan, 61 inci ve 56 nci Fırkalar, karargâhı Bandırmada bulunan İstanbulla merbut 14 üncü Kolorduyu teşkil ediyorlardı. Bu kolordunun kumandanı Meclisin küşadına kadar, merhum Y u s u f İ z z e t Paşa idi.

3 üncü Ordu Müfettişliği ki, müfettişi ben idim, karargâhımla Samsuna çıkmış bulunuyorum. Doğrudan doğruya tahtı emrimde iki kolordu bulunacaktı. Biri, merkezi Sivasta bulunan 3 üncü Kolordu, [kumandanı beraberimde getirdiğim Miralay R e f e t Bey]. Bu kolorduya mensup bir fırkanın (5 inci Kafkas Fırkası) merkezi Amasyada, diğer fırkasının (15 inci Fırka) merkezi Samsunda idi. Diğer, merkezi Erzurumda bulunan 15 inci Kolordu idi. Kumandanı K â z ı m K a r a b e k i r Paşa idi. Fırkalarından birinin (9 uncu Fırka) merkezi Erzurumda, kumandanı R ü ş t ü Bey, diğerinin (3 üncü Fırka) merkezi Trab-

zonda idi. Kumandanı Kaymakam Halit Bey idi. Halit Bey, İstanbula davet edilmiş olduğundan kumandadan çekilerek Bayburtta ihtifa etmiş, fırka vekâletle idare olunuyor; kolordunun diğer iki fırkasından 12 nci Fırka Hasankale şarkında hudutta, 11 inci Fırka Bayazıtta bulunuyordu.

Diyarbakır havalisinde bulunan, iki fırkalı, 13 üncü Kolordu, müstakil idi, İstanbula tâbi bulunuyordu. Bir fırkası, (2 nci Fırka) Sirtte; diğer fırkası (5 inci Fırka) Mardinde idi.

Müfettişlik ve zifeminin geniş salâhiyetleri

Benim, bu iki kolorduya doğrudan doğruya emir ve kumandam cari olduğundan fazla bir salâhiyetim vardı ki, müfettişlik mntakasına mücavir bulunan kıtaatı askeriye dahi tebligat yapabilecektim. Kezalik mntakamda bulunan ve mntakama mücavir bulunan vilâyata da tebligatta bulunabilecektim.

Bu salâhiyete göre Ankarada bulunan 20 nci Kolordu ve bunun mensubolduğu müfettişlik ile ve Diyarbakırdeki kolordu ile ve hemen bütün Anadolu rüesayı memurini mülkiyesiyle muhabere ve münasebette bulunabilecektim.

Bu vâsi salâhiyetin, beni İstanbuldan nefyü teb'id maksadiyle Anadoluya gönderenler tarafından, bana nasıl tevdi edildiği mucibi istiğrabinız olabilir! Derhal ifade etmeliyim ki, bana bu salâhiyeti onlar bilerek ve anlıyarak vermediler. Hercibadabat benim İstanbuldan uzaklaşmamı arzu edenlerin icadettikleri sebep "Samsun ve havalisindeki asayişsizliği mahallinde görüp tedbir almak için Samsuna kadar gitmek" idi. Ben, bu varzifenin ifası, bir makam ve salâhiyet sahibi olmaya mütevakkıf olduğumu ileri sürdüm. Bunda hiçbir beis görmediler. O tarihte Erkânıharbiyei Umumiyyede bulu-

nan ve benim maksadımı bir dereceye kadar istismam eden zevat ile görüştüm. Müfettişlik vazifesini buldular ve salâhiyete mütaallik talimatı da, ben kendim yazdırdım. Hattâ Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa bu talimatı okuduktan sonra imzada tereddüdetmiş, anlaşılır anlaşılmaz bir tarzda, mührünü basmıştır.

Umumi man-
zarayı dar bir
çerçeve için-
den görürsün

Bu izahattan sonra manzarayı umumiye-
yi, daha dar bir çerçeve dahiline alarak, seri ve
sehil bir surette, hep beraber müşahade e-
delim:

Muhasım devletler Osmanlı devlet ve memleke-
tine maddeten ve mânen tecavüz halinde; imha ve tak-
sime karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, ha-
yat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey
düşünmüyor. Hükümeti de aynı halde. Farkında ol-
madığı halde bağız kalmış olan millet, zulmet ve müp-
hemiyet içinde tecelliyata muntazır. Felâketin dehşet
ve sıkletini idrake başhyanlar, bulundukları muhit ve
hissedebildikleri tesirata göre çarei halâs telâkki eyle-
dikleri tedbirlere mütevessil... Ordu, ismi var cismi yok
bir halde. Kumandanlar ve zâbitler, Harbi Umuminin
bunca mihnet ve meşakkatleriyle yorgun, vatanın par-
çalanmakta olduğunu görmekte dilhun, gözleri önün-
de derinleşen karanlık felâket uçurumu kenarında di-
mağları çare, çarei halâs aramakla meşgul...

Burada, pek mühim olan, bir noktayı da kayıt ve
izah etmeliyim. Millet ve ordu, padişah ve halifenin
hıyanetinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o
makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dinî ve
ananevi rabitalarla muti ve sadık. Millet ve ordu ça-

rei halâs düşünürken bu mevrus itiyadın sevkiyle kendinden evvel makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın halâs ve masuniyetini düşünüyor. Halife ve padişahsız halâsın mânâsını anlamak istidadında değil... Bu akideye muhalif, rey ve içtihat izhar edeceklerin vay haline! Derhal dinsiz, vatansız, hain, merdut olur...

Diğer mühim bir noktayı da ifade etmek lâzımdır. Çarei halâs ararken, İngiltere, Fransa, İtalya gibi düveli muazzamayı gücendirmemek esas gibi telâkki olunmakta idi. Bu devletlerden yalnız biriyle dahî başa çıkılmıyacağı vehmi, hemen bütün dimağlarda yer etmişti. Osmanlı Devletinin yanında, koskoca Almanya, Avusturya - Macaristan varken hepsini birden mağlûbeden, yerlere seren İtilâf kuvvetleri karşısında, tekrar anlarla husumete müncer olabilecek vaziyetler almaktan daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu zihniyette olan yalnız avam değildi; bilhassa havas denilen insanlar böyle düşünüyor.

O halde çarei halâs ararken iki şey mevzuubahis olmayacaktı. Bir defa İtilâf Devletlerine karşı vaz'ı husumet alınmayacaktı ve padişah ve halifeye canla bağla merbut ve sadık kalmak şartı esasi olacaktı.

D a ğ ı n ı l e n
kurtuluş çare-
leri

Şimdi, Efendiler, müsaade buyurursanız, size bir sual sorayım, bu vaziyet ve şerait karşısında halâs için, nasıl bir karar varidi hâtr olabilirdi?

İzah ettiğim malûmat ve müşahedata göre üç nevi karar ortaya atılmıştı:

Birincisi, İngiltere himayesini talebetmek.

İkincisi, Amerika mandasını talebetmek.

Bu iki nevi karar sahipleri, Osmanlı Devletinin bir kül halinde muhafazasını düşünenlerdir. Osmanlı

memalikinin muhtelif devletler beyninde taksiminden ise kül halinde, bir devletin tahtı himayesinde bulundurmaya tercih edenlerdir.

Üçüncü karar: mahalli halâs çarelerine mâttur. Meselâ; bazı muntakalar, kendilerinin Osmanlı Devletinden fekkedileceği nazariyesine karşı ondan ayrılmamak tedbirlerine tevessül ediyor. Bazı muntakalar da, Osmanlı Devletinin imha ve Osmanlı memleketlerinin taksim olunacağını emrivaki kabul ederek kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlar.

Bu üç nevi kararın esbabı mucibesi vermiş olduğum izahat meyanında mevcuttur.

Benim kararım Efendiler, ben, bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü, bu kararların istinadettiği bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassız idi. Hakikati halde, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimini teminle uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi medlûl kalmamış birtakım bir mana elfazdan ibaretti.

Nenin ve kimin masuniyeti için kimden ve ne muavenet talebolunmak isteniyordu?

O halde ciddi ve hakiki karar ne olabilirdi?

Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hâkimiyeti milliyeye müstenit, bilâkaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!

İşte, daha, İstanbuldan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsunda Anadolu topraklarına ayak ba-

sar basmaz tatbikatına başladığımız karar, bu karar olmuştur.

Ya istiklâl, ya ölüm Bu kararın istinadettiği en kuvvetli muhakeme ve mantık şu idi:

Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklâlî tamme malûkiyetle temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklâlden mahrum bir millet, beşeriyeti mütemeddine muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesbi liyakat edemez.

Ecnebi bir devletin himaye ve sahabetini kabul etmek insanlık evsafından mahrumiyeti, aczü meskeneti itiraftan başka bir şey değildir. Filhakika bu derekeye düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir ecnebi efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

Halbuki Türkün haysiyet ve izzetinefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır!

Binaenaleyh, ya istiklâl ya ölüm!

İşte halâsı hakiki istiyenlerin parolası bu olacaktı.

Bir an için, bu kararın tatbikatında ademi muvafakıyete duçar olunacağını farz edelim! Ne olacaktı? Esaret!

Peki Efendim. Diğer kararlara mutavaat halinde netice bunun aynı değil miydi!

Şu fark ile ki, istiklâlî için ölümü göze alan millet, insanlık haysiyet ve şerefine icabı olan bütün fedakârlığı yapınakla müteselli olur ve bittabi esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyet-

siz bir millete nazaran yâr ve ağyar nazarındaki mev-
kii farklı olur.

Sonra Osmanlı hanedan ve saltanatının idamesi-
ne çalışmak, elbette, Türk milletine karşı en büyük fe-
nalığı işlemektir. Çünkü millet her türlü fedakârlığı sarf
ederek istiklâlini temin etse de, saltanat devam ettiği
takdirde, bu istiklâle müemmen nazariyle bakılamaz-
dı. Artık, vatanla, milletle hiçbir alâkai vicdaniye ve
fikriyesi kalmamış bir sürü mecaninin, devlet ve mil-
let istiklâl ve haysiyetinin muhafızı mevkiinde bulun-
durulması nasıl tecviz olunabilirdi?

Hilâfet vaziyetine gelince, ilim ve fennin nurlar-
a müstağrak kıldığı hakiki medeniyet âleminde gü-
lünç telâkki edilmekten başka bir mevzuu kalmış mıy-
dı?

Görülüyor ki, verdiğimiz kararın tatbikatını te-
min için henüz milletin ünsiyet etmediği meselelere te-
mas etmek lâzım geliyordu. Umumca mevzuubahis ol-
masında azîm mahzurlar tasavvur olunan hususların
mevzuubahis olmasında zarureti mutlaka bulunuyor-
du.

Osmanlı Hükümetine, Osmanlı padişahına ve
müsliminin halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve
orduyu isyan ettirmek lâzım geliyordu.

**Tatbikatı saf-
halarâ ayır-
mak ve kade-
me kademe
yürüyerek he-
defe varmak**

Türk ata yurduna ve Türkün istiklâline te-
cavüz edenler kimler olursa olsun, onlara bü-
tün milletçe müsellâhan mukabele ve onlar-
la mücadele eylemek icabediyordu. Bu mü-
him kararın bütün icabat ve zaruriyatını ilk
gününde izhar ve ifade etmek, elbette mu-
sibolamazdı. Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak ve
vakayi ve hâdisattan istifade ederek milletin hissiyat
ve cîskârını ihzar eylemek ve kademe kademe yürü-

yerek hedefe vâsıl olmaya çalışmak lâzım geliyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz senelik efal ve icraatımız bir silsilei mantıkiye ile mütalâa olunursa, ilk günden, bugüne kadar takibettiğimiz istikameti umumiyenin ilk kararın çizdiği hattan ve teveccüh eylediği hedeften asla inhiraf eylememiş olduğu kendiliğinden tebarüz eder.

Burada, zihinlerde mevcudolması ihtimali bulunan bazı tereddüt düğümlerinin, çözülmesini teshil için, bir hakikati beraber müşahade etmeliyiz. Tezahür eden millî mücadele, haricî istilâya karşı vatanın halâsını yeğâne hedef addettiği halde bu millî mücadelenin muvaffakiyete iktiran ettikçe safha safha bugünkü devre kadar iradei millîye idaresinin bütün esasat ve eşkâlini tahakkuk ettirmesi tabii ve gayrikabili içtinap bir seyri tarihî idi. Bu mukadder seyri tarihiyi ananevi itiyadiyle, derhal ihtisas eden hanedanı hükümdarı, ilk andan itibaren millî mücadelenin hasmı bîamanı oldu. Bu mukadder seyri tarihiyi ilk anda ben de müşahade ve ihtisas ettim. Fakat nihayete kadar şâmil olan bu ihtisasimizi ilk anda kâmilten izhar ve ifade etmedik. Müstakbel ihtimalât üzerine fazla beyanat, giriştiğimiz hakiki ve maddi mücadeleye, hayalât mahiyetini verebilirdi; harici tehlikenin yakın tesirâtı karşısında, müteessir olanlar arasında, ananelerine ve fikrî kabiliyetlerine ve ruhi haletlerine mugayir olan muhtemel tahavvülâtta ürkeceklerin ilk anda mukavemetlerini tahrik edebilirdi. Muvaffakiyet için ameli ve emin yol her safhayı vakti geldikçe, tatbik etmektir. Millet inkişaf ve itilâsı için selâmet yolu bu idi. Ben de böyle hareket ettim. Ancak bu ameli ve emin muvaffakiyet yolu, yakın refîki mesaim olarak tanınmış zevattan bazılarıyla aramızda, zaman zaman içtihadatta, muamelâtta, icraatta esaslı ve tâli birtakım ihtilâflar, iğbirarlar ve

hattâ iftirakların da sebebi ve izabı olmuştur. Millî mücadelede beraber bağhyan yolculardan bazıları, millî hayatın bugünkü **Cumhuriyete** ve Cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekâmülâtında, kendi fikriyat ve ruhiyatının ihatası hududu bittikçe, bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir. Bu noktaları, tenevvür etmeniz için, efkârı umumiyenin tenevvürüne medar olmak için, sırası geldikçe, birer birer işaret etmeye çalışacağım.

Millî sır Bu son sözlerimi hulâsa etmek lâzım gelirse, diyebilirim ki, ben, milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını, bir *millî sır* gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün heyeti içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim.

* *

Ordu ile temas Şimdi, Efendiler, ilk olmak üzere bütün ordu ile temasa gelmek lâzımdı.

Erzurumda On Beşinci Kolordu Kumandanına 21 Mayıs 1919 da yazdığım bir şifrede "ahvali umumiyeimizin almakta olduğu şekli vahimden pek müteessir ve müteallim olduğumu; millet ve memlekete medyun olduğumuz en son vazifei vicdaniyeyi yakından, müsterek mesai ile, en iyi ifa etmek mümkün olacağı kanaatiyle bu son memuriyeti kabul ettiğimi; bir an evvel Erzuruma gitmek arzusunda bulunduğumu ve fakat Samsun ve havalisinin vaziyeti, asayişsizlik yüzünden fena bir akıbete duçar olmak mahiyetinde bulunduğu buralarda birkaç gün kalmak zarureti olduğunu bildirdikten sonra, beni şimdiden tenvire medar olacak hususat varsa işaretini" rica ettim (Ves. 10).

Filhakika Samsun ve havalisinde Rum çetelerinin İslâm ahaliye tecavüzü ve zaten vasıtasız bırakılmış olan hükümeti mahalliye'nin ecnebi müdahale'yi yüzünden hiçbir tedbir alamaması, vaziyeti müşkül kılmıştı.

Tandığımız ve kendisinden büyük enerji ümüdettiğimiz bir zatın Samsuna mutasarrıf tâyinini temin için teşebbüs almakla beraber, Üçüncü Kolordu Kumandanını muvakkaten Canik mutasarrıfı tâyin ettim. Mümkün olan tedabiri mahalliye alınmaya ve bilhassa ahalinin vaziyeti hakikiye hakkında tenvirine ve orada bulunan ecnebi müfreze ve zâbitlerinden içtinap ve ihtiraza mahal olmadığını izaha ehemmiyet verildi ve hemen o havalide milli teşkilâta tevessül olundu.

23 Mayıs 1919 da Ankarada bulunan Yirminci Kolordu Kumandanına, "Samsuna geldiğimi ve kendisiyle daha sıkı temasta bulunmak istediğimi ve İzmir havalisine dair daha kolaylıkla alabileceği malûmattan haberdar olmak istediğimi" bildirdim.

Bu kolordunun vaziyeti ile daha İstanbulda iken alâkadar olmuşum. Cenuptan Ankara havalisine şimendiferle nakli mevzuubahis idi. Bu nakliyata müma'nat edilmekte olduğunu anlamış olduğumdan İstanbuldan hareketim günlerinde Erkânıharbiye'yi Umumiye Reisi olan C e v a t Paşadan, kolordunun şimendiferle nakli teahhur ederse karadan yürüyerek Ankara'ya sevkini rica etmişim. Bundan dolayı bahsettiğim şifre telgrafnamemde "Yirminci Kolordu aksamının kâmilan Ankaraya gelmeye muvaffak olup olmayacağını sordum. Canik livası hakkında malûmat verdikten sonra bir iki güne kadar Samsundan karargâhımla, bir müddet için Havzaya gideceğimi ve herhalde Samsundan hareketimden evvel beni tenvir edecek malûmata intizar eylediğimi" yazdım.

Yirminci Kolordu Kumandanından, üç gün sonra 26 Mayıs 1919 da aldığım cevapta "İzmirde muntazam malûmat alamadıklarını, Manisanın da işgal edildiğini telgraf memurlarının haber verdiğini, koldunun Ereğlide bulunan aksamının, kâmilen şimendiferle nakline muvaffak olamadıklarından karadan yürüyüşe başladıklarını, fakat, mesafenin uzaklığı sebebiyle Ankaraya ne vakit muvasalat edeceğinin malûm bulunmadığını" bildiriyordu.

Kolordu kumandanı aynı telgrafnamesinde "Afyon Karahisarında bulunan 23 üncü Fırkanın, mevcudunun pek az olduğundan ve orada ellerine geçen efradı bu fırkaya göndermekte olduklarından bahsettikten sonra, Kastamonu ve Kayseri havalisinde bazı muhili asayiş vakayı hakkında haberler gelmeye başladığını zikrediyor ve peyderpey malûmat vereceğini" yazıyordu" (Ves. 11).

27 Mayıs 1919 tarihinde, Havzadan, Yirminci Kolordu Kumandanından ve aynı zamanda, bu koldunun mensubolduğu Konyadaki ordu müfettişliğinden "Afyon Karahisarındaki fırkanın takviyesi için hangi menabiden istifade edilmekte olduğunu ve tezyidi kuvvetine imkânı maddi bulunup bulunamayacağını ve bugünkü ahval ve vaziyetimize nazaran, bu fırkaya, nasıl bir vazifenin tevcihi düşünüldüğünü" sordum (Ves. 12, 13).

Kolordu kumandanı 28 Mayıs 1919 da sorduğum hususata dair malûmat veriyor ve Yirmi Üçüncü Fırka "düşmanın bir işgalî vaziyeti karşısında mevkiini terk etmiyecek ve dışarı tecavüz olursa, ahali mahalliyeden alacakları takviye ile mevkiini müdafaa edecektir" diyordu (Ves. 14).

Ordu müfettişi de 30 Mayıs 1919 da verdiği cevapta "Yirmi Üçüncü Fırka, Karahisardaki asayiş muhafaza ile beraber her türlü işgal hâdisesine her türlü vesaitle mukavemet edecektir" diyordu. Bu vesaitin hazırlanmakta olduğunu ve Konyada orduya zahır olabilecek bir kuvvet ihzarına çalışıldığını, ancak bir isim ve unvana malik olmadığını bildiriyordu.

Ben, müfettişliğe yazdığım telgrafta, Konyada bir vatan ordusu teşkil edilmekte olduğuna dair bazı havadisler şayidir, bunun mahiyet ve teşkilâtı nedir, demiştim. Böyle bir sual tevcihinden maksadım biraz da medarı teşvik ve tembih olmak idi. Müfettişliğin son malûmatı bunun üzerinedir (Ves. 15).

Kolordu kumandanı bu istizahına "Konyada vatan ordusunun teşkilinden haberdar değilim" demişti.

Yirminci Kolordu ve Konyadaki Ordu Müfettişliği ile temasım neticesinde edindiğim malûmattan teyakkuz ve intibahı mucip noktaları 1 Haziran 1919 da Erzurumda On Beşinci Kolordu ve Samsunda Üçüncü Kolordu ve Diyarbekirde On Üçüncü Kolordu Kumandanlarına bildirdim (Ves. 16).

Trakya'da bulunan kuvvet ve kumanda vaziyetini bilmiyordum. O muntaka ile de irtibat tesisi lâzım idi. Bu maksatla, İstanbulda, Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşadan 16 Haziran 1919 da zati şifre ile — Cevat Paşa ile mufarakatım günü mahrem ve şahsi bir şifre kararlaştırmış idik — Edirne'de kolordu kumandanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Beyin nerede bulunduğunu sordum (Ves. 17). Cevat Paşa 17 Haziranda cevap verdi. "Cafer Tayyar Beyin Birinci Kolordu Kumandanı olarak Edirne'de bulunduğunu" öğrendim (Ves. 18).

Amasyadan 18 Haziran 1919 tarihinde, Edirne'de, Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar

Beye şifre ile verdiğim direktifte esash olarak şu hususata kaydettim. "İstiklâli millimizi boğan ve inkısamı vatan tehlikelerini ihzar eden Düveli İtlâfiyenin icratı ve hükümeti merkeziyenin esir ve âciz vaziyeti ma-

duğu fikrini her tarafa yaymaya muvaffak oldum" diyor, kanaat ve icraatıma kavi imanı olduğunu bildiriyor ve bu hususta hemen teşebbüsata başladığını; Çinede bulunan 57 nci Fırkaya da emir vermeliğini ve kendisine de emir vermekte devam etmemi istiyordu (Ves. 20).

* *

**MİLLÎ teşkilât
vücudunda geti-
rilmesi ve mil-
letin ikazı**

Bir hafta kadar, Samsunda ve 25 Mayıs'tan 12 Hazirana kadar, Havzada kaldıktan sonra Amasyaya gittim. Bu müddet zarfında bütün memlekette, millî teşkilât vücudunda getirilmesi lüzumunu tamimen bilcümle kumandanlara ve rüesayı memurini mülkiyeye tebliğ ettim.

Şayanı dikkattir ki, İzmirin ve bunu takiben Manisanın ve Aydının işgali ve icra olunan tecavüz ve mezalim hakkında henüz millet tenevvür etmemiş ve mevcudiyeti milliyeye vurulan bu feci darbeye karşı alenen bir gûna tessür ve şikâyet izhar olunmamıştı. Millet, bu haksız darbe karşısında sâkit ve hareketsiz kalması, elbette milletin lehinde tefsir olunamazdı. Onun için milleti ikaz edip harekete getirmek lâzımdı. Bu maksatla 28 Mayıs 1919 tarihinde, valilere ve müstakil mutasarrıflara, Erzurumda On Beşinci Kolordu, Ankara'da Yirminci Kolordu ve Diyarbakirde On Üçüncü Kolordu Kumandanlıklarına, Konyada Ordu Müfettişliğine tamimen şu yolda tebligatta bulundum:

İzmirin ve maalesef bunu takibeden Manisa ve Aydın işgali, müstakbel tehlikeyi daha aleni ihsas etmiştir. Tamamiyeti mülkiyemizin muhafazası için, tezahüratı milliyenin daha canlı olarak, izhar ve idamesi lâzımdır. Hayat ve istiklâli milliyi rahnedar eden işgal ve ilhak gibi hâdiseler, bütün milleti dîhün etmektedir. Teessürat zaptolunamıyor. Kabili hazın ve tahammül

Ordu müfettişi de 30 Mayıs 1919 da verdiği cevapta "Yirmi Üçüncü Fırka, Karahisardaki asayiş muhafaza ile beraber her türlü işgal hâdisesine her türlü vesaitle mukavemet edecektir" diyordu. Bu vesaitin hazırlanmakta olduğunu ve Konyada orduya zahır olabilecek bir kuvvet ihzarına çalışıldığını, ancak bir isim ve unvana malik olmadığını bildiriyordu.

Ben, müfettişliğe yazdığım telgrafta, Konyada bir vatan ordusu teşkil edilmekte olduğuna dair bazı havadisler şayidir, bunun mahiyet ve teşkilâtı nedir, demiştim. Böyle bir sual tevcihinden maksadım biraz da medarı teşvik ve tembih olmak idi. Müfettişliğin son malûmatı bunun üzerinedir (Ves. 15).

Kolordu kumandanı bu istizahıma "Konyada vatan ordusunun teşkilinden haberdar değilim" demişti.

Yirminci Kolordu ve Konyadaki Ordu Müfettişliği ile temasım neticesinde edindiğim malûmattan teyakkuz ve intibahı mucip noktaları 1 Haziran 1919 da Erzurumda On Beşinci Kolordu ve Samsunda Üçüncü Kolordu ve Diyarbekirde On Üçüncü Kolordu Kumandanlarına bildirdim (Ves. 16).

Trakya'da bulunan kuvvet ve kumanda vaziyetini bilmiyordum. O muntaka ile de irtibat tesisi lâzım idi. Bu maksatla, İstanbul'da, Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşadan 16 Haziran 1919 da zatî şifre ile — Cevat Paşa ile mufarakatım günü mahrem ve şahsî bir şifre kararlaştırmış idik — Edirne'de kolordu kumandanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Beyin nerede bulunduğunu sordum (Ves. 17). Cevat Paşa 17 Haziranda cevap verdi. "Cafer Tayyar Beyin Birinci Kolordu Kumandanı olarak Edirne'de bulunduğunu" öğrendim (Ves. 18).

Amasyadan 18 Haziran 1919 tarihinde, Edirne'de, Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar

Beye şifre ile verdiğim direktifte esaslı olarak şu hususata kaydettim. "İstiklâli millimizi boğan ve inkısamı vatan tehlikelerini ihzar eden Düveli İtilâfiyenin icratı ve hükümeti merkeziyenin esir ve âciz vaziyeti malûmunuzdur."

"Milletin mukadderatını bu mahiyette bir hükûmete teslim etmek, inkıza mümkat olmaktır."

"Trakya ve Anadolu teşkilâtı milliyetini tevhit ve sadayı milliyi gür sesle cihana duyuracak emin bir mahâl olan Sıvasta müşterek ve kuvvetli bir heyet teşkili mukarrerdir."

"Trakya-Paşaeli Cemiyeti, haizi salâhiyet olmak üzere İstanbulda bir heyet bulundurabilir."

"Ben İstanbulda iken Trakya Cemiyeti âzasından bazıları ile teatî etmiş idim. Şimdi zamanı geldi. İcabedenlerle mahremane görüşerek derhal teşkilât yapınız ve benim yanıma da murahhas olarak kaymettar bir iki zat gönderiniz. Onlar gelinceye kadar Edirne vilâyetinin hukukunun müdafii olmak üzere beni tevkil ettiklerine dair imzaları tahtında bir vesikayı imzanızla şifreli telgrafla bildiriniz."

"Gayei istiklâlin istihsaline kadar tamamiyle milletle birlikte, fedakârane çalışacağımıza mukaddesatım namına yemin ettim. Artık benim için Anadoludan hiç bir yere gitmemek katidir."

Trakya kuvvei mâneviyesini takviye maksadiyle bu talimata şu malûmatı da dercettim: Anadolu ahalisi baştan aşağı yekvücut bir hale getirildi. Kararlar, bilâistisna tek mil kumanda heyetleri ve arkadaşlarımızla müşterek ittihaz ediliyor. Vali ve mutasarrıfların hemen kâffesi bizimle beraberdir. Anadoludaki teşkilâtı milliyet kaza ve nahiyelere kadar tevessü etti. İngiliz

himayesi altında bir müstakil Kürdistan teşkili hakkındaki propaganda ve taraftarını bertaraf edildi, Kürtler Türklerle birleşti (Ves. 19).

* * *

Yunan ordusunun Manisa ve Aydın civarını işgali

Bu tarihe kadar, Yunan ordusunun Manisa ve Aydın civarlarını da işgal eylediğinden haberdar oldum. Fakat İzmirde ve Aydında bulunduklarını bildiğim kuvvetlerin ne halde olduklarına dair hiçbir taraftan henüz sarıh bir malûmata destres olamıyordum. Doğrudan doğruya bu kuvvetler kumandanlarına da bazı emirler yazmıştım. Nihayet 29 Haziranda, Fırka 56 Kumandanı Bekir Sami Beyin iki gün evvelki tarihli bir şifre telgrafını aldım.

56 ncı Fırkaya İzmirde H u r r e m Bey namında bir zat kumanda ediyormuş. Bu zat ve İzmirdeki iki alayın bakıyetüssüyufu zâbitleriyle beraber hemen kâfesi esir olmuşlar. Yunanlılar bunları gemilerle Mudanyaya nakletmişler. Bekir Sami Bey bu bakıyetüssüyufun kumandasını deruhde etmek üzere gönderilmiş.

Bekir Sami Bey 27 Haziran 1919 tarihli telgrafnamesinde 22 Haziran 1919 tarihli iki emrimi ancak 27 Haziranda Bursaya muvasalatında alabildiğini söylüyor ve verdiği malûmat ve izahatta "Makasıdı milliyeyi hayyizi fiile isal edecek vesaiti kâfiye bulamadığımdan, fırkamı tanzim ve tensika muvaffak olursam daha iyi hidematın icrasını kabil gördüğümünden 21 Haziran sabahı Kuladan Bursa istikametinde harekete mecbur oldum. Mamafih birçok mevanie rağmen hareketi milliyenin memleketin istihlâsı için elzem ol-

duğu fikrini her tarafa yaymaya muvaffak oldum" diyor, kanaat ve icraatıma kavi imanı olduğunu bildiriyor ve bu hususta hemen teşebbüsata başladığını; Çinede bulunan 57 nci Fırkaya da emir vermekliğini ve kendisine de emir vermekte devam etmemi istiyordu (Ves. 20).

* *
*

**Millî teşkilât
vücuda geti-
rilmesi ve mil-
letin ikazı**

Bir hafta kadar, Samsunda ve 25 Mayıs'tan 12 Hazirana kadar, Havzada kaldıktan sonra Amasyaya gittim. Bu müddet zarfında bütün memlekette, millî teşkilât vücuda getirilmesi lüzumunu tamimen bilcümle kumandanlara ve rüesayı memurini mülkiyeye tebliğ ettim.

Şayanı dikkattir ki, İzmirin ve bunu takiben Manisanın ve Aydının işgali ve icra olunan tecavüz ve mezalim hakkında henüz millet tenevvür etmemiş ve mevcudiyeti milliyeye vurulan bu feci darbeye karşı alenen bir gûna tessür ve şikâyet izhar olunmamıştı. Milletın, bu haksız darbe karşısında sâkit ve hareketsiz kalması, elbette milletin lehinde tefsir olunamazdı. Onun için milleti ikaz edip harekete getirmek lâzımdı. Bu maksatla 28 Mayıs 1919 tarihinde, valilere ve müstakil mutasarrıflıklara, Erzurumda On Beşinci Kolordu, Ankara'da Yirminci Kolordu ve Diyarbekirde On Üçüncü Kolordu Kumandanlıklarına, Konyada Ordu Müfettişliğine tamimen şu yolda tebligatta bulundum:

İzmirin ve maalesef bunu takibeden Manisa ve Aydının işgali, müstakbel tehlikeyi daha aheni ihsas etmiştir. Tamamiyeti mülkiyemizin muhafazası için, tezahüratı milliyenin daha canlı olarak, izhar ve idamesi lâzımdır. Hayat ve istiklâli millîyi rahnedar eden işgal ve ilhak gibi hâdiseler, bütün milleti dîlhun etmektedir. Teessürat zaptolunamıyor. Kabilî hazın ve tahammül

olamayan bu ahvalin derhal izalesini, bütün medeni milletlerle, büyük devletlerin adil ve tesirinden sabırsızlıkla intizar, zemininde ölümlükteki hafta zarfında ve muhtelif vilâyata göre pazartesi başlayıp çarşamba günü, müracaatin arkası alınmak üzere, büyük ve heyecanlı mitingler aktiyle tezahüratı milliyede bulunulması ve bunun tekemil müthakata da teşmili ve bütün düveli muazzama mümessilleriyle Babıaliye müessir telgraflar verilmesi ve ecnebi olan yerlerde ecnebilere de tesir yapılmakla beraber tezahüratı milliyede âdap ve sükûnetin fevkalâde mahfuziyeti ve Hristiyan halka karşı bir taarruz ve nümayiş ve husumet gibi etvar alınmaması elzemdir. Zatiâlilerinin bu fikirler etrafında hassas ve müessir bulunmaları cihetiyle işin büsûi idaresinden ve muvaffakiyetten âcizlerinde itminanı tam mevcuttur. Neticesinin imba buyurulmasını rica eylerim.

Mitingler, milli tezahürler Verdiğim bu talimat üzerine her yerde mitingler yapılmaya başlandı.

Yalnız mahdud yerlerde, bazı tevchhümat tesiriyle tereddüdedildiği anlaşılmıştır. Meselâ: On Beşinci Kolordu Kumandanının, Trabzon hakkında gönderdiği 9 Haziran 1919 tarihli şifreden (Ves. 21): "Miting esnasında Rumların münasebetsizliğine mâruz kalınması ve hiç yoktan bir hâdise çıkması düşüncesine binaen mitinge karar verilmiş iken mevkü file konulmadığı... miting heyetinin içtimasında Strati, Polidis'in de hazır bulunduğu" anlaşıyordu.

Trabzon, Karadeniz sahilinde, mühim bir merkez olduğundan orada, millî teşebbüsât ve faaliyet hususlarında mütereddide hareket ve Yunanlılar aleyhinde tezahüratı milliye müzakeratına Strati, Polidis Efendileri iştirak ettirmek gibi teşebbüsün ademi ciddiyetine delâlet edecek gevşeklikler, bittabi İstanbul ve düşmanlar için pek kıymetli emareler telâkki edilir.

Verdiğim talimattaki noktai nazarı, aleyhte kullanacak kadar, meharek gösterenler de oldu. Meselâ: Sinoba yeni tayin olunan bir mutasarrıf, orada yapı-

lan tezahüratı bizzat tedvir ediyor ve miting mukarreratını bizzat yazıp ahaliye imza ettirdiğini söylüyor ve bize de bir suretini gönderiyor. Bu zatın, zavalı ahaliye, gürültü patırdı arasında imza ettirdiği uzun yazılar içinde, şu satırlar gizleniyordu: "Türkler terakki ve tekâmül edemedi ve Avrupanın esasatı medeniyesini kabul ve temessül edemediyse bu da şimdiye kadar iyi bir idareye mazhar olamamasından ilerigelmıştır. Türk milleti, ancak kendi padişahının saltanat ve hâkimiyeti tahtında olmak şartıyla Avrupanın nezaret ve murakabesiyle teşekkül edecek bir idare ile yaşayabilir."

Efendiler, Sinop ahalişi namına İtilâf Devletleri mümessillerine verilen 3 Haziran 1919 tarihli bu muhtıranın zirindeki imzalara göz gezdirirken müftü vekili efendinin imzasını mütâakıp gördüğüm imza, arz ettiğim satırları yazan ve yazdıran ruhu bana keşfettirdi. O imza, Hürriyet ve İtilâf Fırkası reisi sanisi olan zatın imzası idi.

Millî tezahürlerin akisleri Her tarafta, tezahürat, yapılması için yaptığım tebligat tarihinden üç gün sonra, yani 31 Mayıs 1919 tarihli Harbiye Nazırının şu telgrafını aldım:

İngiltere Fevkalâde Komiserliğinden Babıaliye tebliğ olup Harbiye Nezaretine tevdi olunan nota sureti aynen berveçhizdir:

Bugüne kadar gelen raporlardan Üçüncü Kolordu muntazasında şekaveti âdiyeden başka bir şey olmadığı malûm olmakla beraber son notada beyan olunan ahval hakkında tahkikatı mahsus a bilcra neticesinin sürati îşarını rica ederim.

31/5/1919

Harbiye Nazırı

Şevket

Suret

1 — Sivastaki hal ve mevkii hazıra ve şehri mezkûrda veyahut bu şehrin kurbinde azim miktarda tecemünü etmekte bulunan Ermeni mültecilerinin selûmetine mütedâir âhiren oldukça dâii endişe havadis almış olduğumu zâtı samii fahimanelerine bildirmekte kesbi fahrederim.

2 — Binaenaleyh askeri kumandanının dairei memuriyeti dahilinde bulunan Ermenilerin hüsnü muhafazası ile himayeleri için bilcümle tedabiri mümkün ittihaz etmesini âmir ve bir günâ kital veyahut suimuamele vukua geldiği takdirde kendisinin doğrudan doğruya mesul tutulacağını müşîr bir telgrafnamenin Harbiye Nezareti Celîlesince muntailleyh kumandana âcilen keşidesi zımnında evamir ita buyurulmasını zâtı samii fahimanelerinden rica ederim.

3 — Bu talimata mümasil talimatın memurini mülkiyei âidesine itasını ayrıca rica ederim.

4 — Dâbili memleketteki asayişsizlik hakkında zâtı samii fahimanelerinin ne derece muhik surette endişenak bulunduklarını bildiğim cihetle zâtı samii fahimanelerine ayrıca işbu (.) rûmâyat buyurulacağından mutmainim.

5 — Mevzu bahis olan talimatın tarihi itası hakkında verilecek malûmatın mahzuziyeti senaveranemi mucibolacağını beyan ederim.

Sivas Vali Vekâletinden 2 Haziran 1919 tarihli aldığım bir telgrafta da "bugün Miralay D e m a n g e imzasıyla alınan telgrafnamede "Aziziyede İzmirin işgali üzerine Hristiyanların katil ile tehdidedildiği ve bu ise muvafık olmayıp size vaziyetten haber veriyorum ki bu haller müttetik askerleri tarafından vilâyetinizin işgaline sebeb olur" mealinde ıgaratta bulunulmaktadır... ilh." denilmekte idi.

Hakikatte, ne Sivasta dâii endişe bir hal vardı ve ne de Hristiyanların katil ile tehdidedildiği vâkı idi. Mesele, milletçe yapılmaya başlanılan mitinglerden müteessir olan ve bunu emellerinin husulüne mâni ad-deden anasırı Hristiyanıyenin, ecnebilerin nazarı dik-

katini celp için bililtizam yaptıkları işaat kabilinden olarak kabul etmek lâzımdır (Ves. 22, 23, 24). Harbiye Nezaretinin nota suretini ihtiva eden telgrafına verdiğim cevabı aynen arz edeceğim.

İstihbarat
Gayet aceledir
Adet
58

3 Haziran 1919

Harbiye Nezareti Celilesine

C: 2 Haziran 1919 şure:

Sivas ve civarında evvelce bulunan Ermenileri ve bilâhara gelen mültecileri tethiş edecek hiçbir hâdise olmamıştır. Ne Sivas'ta ve ne de civarında dahi endişe hiçbir hal yoktur. Herkes sakinane iş ve güçleriyle meşguldür. Bunu sureti katiyede arz ve temin ederim. Binaenaleyh İngiliz notasındaki istihbarat membaının ne olduğu âcizlerince bilinmek lâzımdır. İzmir ve Manisa'nın işgali haberi müessifi üzerine ahali İslâmiyece yapılan ve anasını Hristiyanıye hakkında hiçbir fikri husumet tazammun etmeyen içtimalardan belki de bazılarının mütevahhiş olmaları var idi hâtırdır. İtilâf Devletleri milletimizin hukuk ve istiklâline riayetkâr kaldıkça ve millet, vatanın tamamı masuniyetinden emin bulundukça anasırı gayrimüslimenin duçarı hayyet olmasına hiçbir sebep yoktur ve bu bapta devlete karşı her türlü mesuliyeti taahhüt ve buna tamamiyle emaiyet boyurulması istihbarat ederim. Fakat istiklâl ve mevcudiyeti milliyeyi imha ve bekayı hayati tehlikeye isal eden işgal, sulcast ve taaddi gibi İzmir havâlisinde görülmekte olan filiyatın zuhuratı mümasilesine karşı ne milletın heyecan ve teessüratı vicdanıyesini ve ne de buna müstenit tezahüratı milliyeyi men ve tevkîf için nefsimde ve hiç kimsede kudret ve takat göremiyeceğim gibi bu yülden tahaddüs edecek vakayı ve hâdisatın karşısında da mesuliyet kabul edebilecek ne kumandan ve ne de mülkiye memuru ve ne de hükümet tasavvur ederim.

Mustafa Kemal

Bu nota suretiyle tarafımdan verilen cevap sureti bilûmum kumandanlara, vali ve mutasarrıflara tamimen tebliğ edildi.

Bu tarihlerde bütün milletin İngiliz Muhipleri Cemiyetine iştirakle İngiltere müzaheretinin talebedilmesi, bu cemiyet namına, S a i t M o l l a imzasıyla umum belediye riyasetlerine bir telgrafla bildirildiği ve bu telgrafın tesirini akim bırakmak için milleti lüzumu gibi tenvir etmekle beraber hükümet nezdindeki teşebbüsatın malûmunuz olmuştur (Ves. 25). Bundan başka 27 Mayıs 1919 tarihinde Türkiye - Havas - Reuter isimindeki ajansın, inikadeden Şûrayı Saltanat hakkındaki tafsilâtta "heyeti umumiyenin fikri, Türkiyenin düveli muazzamadan birinin müzaheretini temini merkezindedir" havadisini neşrû tamim etmesi üzerine sadrazama "Milletin istiklâli milliyi muhafazaya âzim olduğunu ve bütün avakıbı meşumeye karşı en son fedakârlığı göze aldığını ve vicdanı milliyi temsil etmeyen ihbaratın şayanı endişe akisler tevlidettiğini" yazmakla beraber bütün milleti de bu keyfiyetten nasıl haberdar ettiğini başka bir münasebetle beyan etmiştim.

Sadrazam F e r i t Paşanın Parise malûm olan daveti üzerine, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk içtima günlerinde bazı beyanatta bulunmuştum. Bu meselede noktaî nazar ve sureti hareketimin ne olduğunu tavzih maksadiyle şu vesikayı aynen arz edeceğim:

Şifre
Aceledir
Zata mahsustur

Havza, 3/6/1919

Samsunda Üçüncü Kolordu Kumandanı R e f e t Beyefendiye.
Erzurumda On Beşinci Kolordu Kumandanı K â x ı m Paşa Hazretlerine.

Canik Mutasarrıfı H a m i t Beyefendiye,
Erzurum Valisi M ü n i r Beyefendiye,
Sivas Vali Vekili Hâkim H a s b i Efendi Hazretlerine,
Kastamonu Valisi İ b r a h i m Beyefendiye,
Ankarada K. O. 20 Kumandanı A l i F u a t Paşa Hazretlerine,
Konyada Yıldırım Kışatı Müfettişi C e m a l Paşa Hazretlerine
Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Kumandan Vekili C e v d e t Beyefendiye.

Van Valisi H a y d a r Beyefendiye.

Fransa müessili siyasisi M ö s y ö D e f r a n c e ' n o n e z d i a n d a r e t p e n a b i y e g e l e r e k h u k u k u O s m a n i y e y i k o n f e r a n s h u z u r u n d a m ü d a f a a i ç i n P a r i s e a z i m e t e d e b i l e c e k l e r i n i t e b l i ğ e y l e d i ğ i D a h i l i y e N e z a r e t i n i n t e b l i ğ a t ı r e s m i y e s i n d e n v e a j a n s n e j r i y a t ı n d a n a n l a ş ı l m ı ş t ı r . İ z m i r v a k a s ı ü z e r i n e m i l l e t i m i z i n g ö s t e r d i ğ i a s a b i y e t i m i l l i y e v e b u s u r e t l e m u h a f a z a i i s t i k l â l i y e t h u s u s u n d a t e z a h i r e d e n a z m i k a t i s i n e t i c e s i o l a n b u m a z h a r i y e t ş a y a n ş ü k r a n d ı r . F a k a t b u n a r a ğ m e n Y u n a n l ı l a r İ z m i r v i l â y e t i n d e i ş g a l d e n m e n e d i l m i ş d e ğ i l d i r . H e r h a l d e m i l l e t i n , h u k u k u n u m ü d r i k v e o n u ç i ğ n e t m e m e k i ç i n y e k v ü c u t o l a r a k f e d a k â r a n e h a r e k e t e m ü h e y y a o l d u ğ u D ü v e l i İ t i l â f i y e y e k a r ş ı i z h a r v e i s p a t a d e v a m e d i l d i k ç e d ü v e l i m ü ş a r ü n l e y h i m i n m i l l e t i m i z e h ü r m e t k â r v e h u k u k u n a r i y e t k â r o l m a ğ ı n a ş ü p h e y o k t u r .

Sadrâzam Paşa Hazretlerinin konferans huzurunda hukuku Osmaniyeyi müdafaa için bezli himmet buyuracakları tabiidir. Ancak milletçe katıyen müdafaaı matlup ve mültezem olan hukuk, bilhassa iki noktada kesbi nezaket eder. Birincisi, alelittlak devlet ve milletin istiklâliyeti tammesi. İkincisi de eczayı asliyei vatan-da ekseriyetin ekalliyetlere feda edilmemesidir. Bu hususta Paris müteheyysî hareket heyetin içrihadiyle vicdanı millînin talebi katısı arasında mutabakatı tamme şarttır. Aksi takdirde millet, gayet müşkül vaziyette ve gayrikabili telâfi emrivakiler karşısında kalabilir. Bu endişeyi tevlieden sebepler şunlardır: Sadrâzam Paşa Hazretleri mesnu olan beyanatında bir Ermeni muhtariyeti esasını kabul etmiş olduğunu bildirdi. Bunun hududunu zikretmedi. Bundan vilâyatı şarkıye abalisi bittabi müteessir ve istizahı keyfiyete mecbur oldu. İnîkadetniş olan Şûrayı Saltanatda da hemen heyeti umumiye istiklâli millînin muhafazasını ve mukadderatı milletin

bir şûrayı millîye tevdiini talebeylediği halde yalnız hükümetin istinadeylediği İtilâf ve Hürriyet Fırkası namına Reis S a d ı k Beyin tahriri ifadesinde İngilterenin himayesi teklif olundu. Bir Ermenistan muhtariyeti vastasını ve devletin bir ecnebi himayesini kabul mesailinde arzuyu millî ile hükümeti hazıranın içtihadında mutabakat olmadığı taayyün ediyor. Sadrazam Paşa Hazretleriyle beraberinde hareket edecek olan heyetin müdafaaı hukuku millette talibedeceği esasat ve program milletçe malûm olmadıkça marûlarz noktalarda endişenâk olmaktan men'inefs edilemez. Bu suretle vilâyat ve mülhakatındaki Müdafaaı Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin heyeti mümessileleri ve henüz teşkilâtı ikmal edilemeyen yerlerde de belediye heyetleri Sadrazam Paşa Hazretlerine ve doğrudan doğruya zatı şahaneye telgrafnamelele müracaat ederek istiklâli tammu millînin masuniyeti ve hukuku ekseriyeti millîyenin mahfuziyeti milletçe şartı esasi olduğunu beyan ve buna nazaran gidecek heyetin müdafaa esasatını millete resmen ve alenen iblâğı talebolunmalıdır. Milletın bu tarzı hareketiyle, gidecek heyetin müdafaaasına çalışacağı esasatın hakikaten milletın arzu ve talebi olduğu Düveli İtilâfiyece malûm olacak ve bittabi daha ziyade ehemmiyetle nazarı dikkate alınarak heyetin vazifesini teshil eylliyecektir. Mütalâatı mesrudenin icabedenlere sürati isal ve iblâğı vatanımızın mukadderatı namına zatıalî vatanpervarilerinden hassaten istirham eylerim. Bu telgrafın zamanı vusulünün îşar buyurulmasını da rica ederim.

Mustafa Kemal

İstanbul'a geri çağırılışım Bu tarihten beş gün sonra, yani 8 Haziran 1919 da İstanbul harbiye nazırı tarafından davet olunduğumu ve mahrem sualim üzerine kimler tarafından ve ne için talebedildiğimi, ricalimizden bir zatın haber verdiğini vaktiyle bilmünasebe vukubulan beyanatımda ifade etmiştim. O zat, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti makamında bulunan C e v a t Paşa idi. Bunun üzerine, İstanbul ile vukubulmuş olan muhaberatın bir kısmı umumca malûm olmuştur. Bu muhaberat, Erzurumda istifa ettiğim tarihe kadar muh-

telif harbiye nazırlarıyla ve doğrudan doğruya saray ile devam etmiştir.

Anadoluya dahil olalı bir ay olmuştu. Bu müddet zarfında bütün ordular aksamiyle temas ve irtibat temin edilmiş ve millet mümkün olduğu kadar tenvir edilerek teyakkuz ve intibaha getirilmiş, teşkilâtı millîye fikri taammüme başlamıştı. Vaziyeti umumiyeyi artık bir kumandan sıfatiyle sevk ve idareye devam imkânı kalmamıştı. Vukubulan davet emrine ademi itaat ve ademi icabet göstermiş olmakla beraber millî teşkilât ve harekâtın sevk ve teminine devam etmekte olduğuma göre şahsan âsi vaziyete geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve bilhassa tatbikına karar verdiğim teşebbüsât ve icraatın esaslı ve şedit olacağını tahmin güç değildi. Binaenaleyh teşebbüsât ve icraatın bir an evvel şahsi olmak mahiyetinden çıkarılması ve bütün milletin vahdet ve tesanüdünü temin ve temsil edecek bir heyet namına olması elzemdi.

Sivasta umumi bir millî heyet toplamak kararı

Bu sebeple, 18 Haziran 1919 tarihinde Trakya'ya verdiğim direktifte işaret ettiğim bir noktanın, tatbiki zamanı gelmiş bulunuyordu. Hatırlınızdadır ki o nokta, Anadolu ve Rumeli teşkilâtı millîyesini tevhid ederek, bir merkezden temsil ve idare eylemek üzere, Sivasta umumi bir heyeti millîye toplamaktı. Bu maksadın temini için yaverim Cevat Abbas Bey'e 21/22 Haziran 1919 gecesi Amasyada dikte ettiğim tamimin esas noktaları şunlar idi:

1 — Vatanın tamamıyeti, milletin istikdâli tehlikededir.

2 — Hükümeti merkeziye deruhde ettiği mesuliyetin icabatını ifa edememektedir. Bu hal milletimizi madum tanıttırıyor.

3 — Milletın istikdâlini yine milletın azım ve kararı kurtaracaktır.

4 — Milletın hal ve vaz'ını derpiş etmek ve sadayı hukukunu cihana işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyeti milliyenin vücudu elzemdir.

5 — Anadolunun bilvücu en emin mahalli olan Sıvasta milli bir kongrenin serian inikadı takarrür etmiştir.

6 — Bunun için teknil vilâyetlerin her livasından milletın itimadına mazhar üç murahhasın sürati mümkünine ile yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icab etmektedir.

7 — Her ihtimale karşı keyfiyetin bir sırrı millî halinde tutulması ve murahhasların lüzum görülen mahallerde seyahatlerinin mütenekkiren icrası lâzımdır.

8 — Vilâyatı şarkiye namına 10 Temmuzda Erzurumda bir kongre inikadedecektir. Mezkûr tarihe kadar vilâyatı saire murahhasları da Sıvasa vâsıl olabilirlerse Erzurum Kongresinin âzası da Sıvas içtiması umumisine dahil olmak üzere hareket eder (Ves. 26).

Görüyorsunuz ki, bu dikte ettiğim husus, zaten vermiş ve dört gün evvel Trakyaya tebliğ etmiş olduğum bir kararın Anadoluya da tamimen tebliğine mütaallik bulunuyor. Bu kararın 21/22 Haziran 1919 gecesi, karanlık bir odada ittihaz edilmiş mahuf ve esrarengiz, yeni bir karar olmadığı, zannımca sühuletle takdir buyrulur.

Bu noktanın tavazzuhu için, arzu buyurursanız küçük bir izahta bulunayım.

Efendiler, o müsvedde işte aynen şu kâğıtlardır, (göstererek) dört maddeyi ihtiva ediyor, muhteviyatını beyan ettim. Nihayetinde benim imzam vardır. Bir de vazife itibariyle erkânıharbiye reisim bulunan Miralay Kâzım Beyin (elyevm İzmir Valisi Kâzım Paşa), erkânıharbiyemden tebliğe memur, Hüsrev Beyin (elyevm sefir), makamâtı askeriyeğe şifre eden yaverim Muzaffer Beyin ve makamâtı mülkiyeğe şifre eden bir memur efendinin imzaları vardır. Bundan başka daha bazı imzalar vardır.

Adını saklı-
yan bir tanıdı-
ğa Amasyaya
gelmesi

Bu imzaların, bu müsveddeğe konması bir hüsnü talih ve tesadüftür.

Daha, Havzada bulunduğum sırada Ankarada bulunan Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşadan bir şifre telgraf aldım. Bu telgraf, "tanıdığınız bir zat bazı rüfeka ile İstanbuldan buraya gelmiştir. Sureti hareketleri hakkında ne emir buyuruyorsunuz" mealinde idi. Âdeta bir muammayı andıran bu telgraf, pek ziyade merak ve istiğrabımı muciboldu. Mevzuubahis zatı tanıyorum, benden hattı hareket soruyor, Ankarada arkadaşım olan emin bir kumandanın yanında, telgraf da şifredir. O halde neden ismini şifre olarak dahi yazdırmaktan içtinabediyor?! Bir hayli düşündüm. İntikal eder gibi oldum; tahmin buyurulur ki muamma halliyle iştiğale zamanım müsait değildi. Fakat, Fuat Paşayı yakından görmek, muntakaları, muhitleri, düşünceleri hakkında müdavelei efkâr eylemek, bence pek ziyade şayanı arzu idi. Bu muammalı telgraftan mülhem olarak kendisine şu ricada bulundum: "Ankaradan ayrıldığınızı, ihsas etmiyecek tertibat ve tedabir aldıktan sonra, tebdili nam ve kıyafet ederek birkaç gün için serian bana mülâki

olunuz. İstanbuldan gelen arkadaşları da beraber getiriniz."

Filhakika F u a t Paşa, dediğim gibi Havzaya hareket eder. Fakat, bazı mücbir esbaptan dolayı, derhal Havzayı terk edip Amasyaya gitmeye mecbur olmuştum. F u a t Paşa, Havza yolunda, vaziyeti anlar ve Amasyaya teveccüh eder. İşte bu suretle 21/22 de Amasyada nezdinde bulunuyor. İsmi şifrede zikrolunmayan zat da R a u f Bey idi.

İstanbulu terk etmek üzere, ikametgâhımdan otomobile bineceğim esnada, R a u f Bey nezdime gelmişti. Râkibolacağım vapurun takibolunacağını ve İstanbulda iken tevkif etmediklerine göre belki de Karadenizde batırılacağımı mevsukan işitmiş, onu haber verdi. Ben İstanbulda kalıp tevkif olunmaktansa batıp boğulmayı müreccah gördüm. Ve hareket ettim. Kendisine de evvel ve âhir İstanbuldan çıkmak mecburiyetinde kalırsa benim yanıma gelmesini söyledim.

R a u f Bey, filhakika İstanbuldan çıkmak lüzumunu hissetmiş ve çıkmış... Fakat benim yanıma gelmedi, arkadaşı olan Elli Altıncı Fırka Kumandanı Miralay B e k i r S a m i Beye mülâki olmak ve İzmir cephesine daha yakın bir yerde, daha faal ve daha faydalı olacağını farz ederek Bandırma-Akhisar tarikiyle Manisa havalisine gitmiş. Gittiği yerde, ahvali mânevîyeyi bozuk, vaziyeti mühlik ve müthiş görmüş. Derhal tebdili nam ederek oradan Ödemiş, Nazilli, Afyon Karahisar üzerinden Aziziye - Sivrihisar tarikiyle ve araba ile de Ankaraya F u a t Paşanın nezdine gelmiş ve bana müracaat etmiş; pek güzel ama! ismini saklamak suretiyle beni üzmemekte mâna var mıydı?

Diğer taraftan, Üçüncü Kolordu Kumandanım olup Samsun Mutasarrıflığında bıraktığım R e f e t Be-

yi, artık Sivasa, kolordu merkezine göndermek istiyordum. Birkaç defa gelmesi için emir vermiştim. Mülhakata çıkmış. Emirlerime cevap dahi alamıyordum. Nihayet o da, bittesadûf o gün gelmişti.

Rauf ve Refet Şimdi, imza meselesine gelelim:

Beylerin te- Ben, müsveddenin yeni gelen arkadaş-
reddüdü lar tarafından da imzalanmasını arzu ettim.

O esnada **R a u f** ve **R e f e t** Beyler benim odamda, **F u a t** Paşa diğer bir odada bulunuyorlardı.

R a u f Bey, misafir olduğundan bu müsveddeye vaz'ı imza için kendinde bir alâka ve salâhiyet görmediğini nezaketen ifade etti. Bunun bir hatırai tarihiye olduğunu dermeyen ederek imza etmesini söyledim. Bunun üzerine imza etti.

R e f e t Bey, imzadan istinkâf etti ve böyle bir kongre akdindeki maksat ve faydayı anlıyamadığını söyledi.

İstanbuldan beri, beraber getirdiğim bu arkadaşın — tuttuğumuz yola nazaran — anlaşılması pek basit olan bir meselede, izhar ettiği haleti fikriye ve hissiyeden müteallim oldum. **F u a t** Paşayı çağırttım. Paşa, noktai nazarımı anlayınca derhal imza etti. **F u a t** Paşaya **R e f e t** Beyin tereddüdü sebebini anlıyamadığını söyledim. **F u a t** Paşa, **R e f e t** Beyden, biraz ciddi, istizahta bulunduktan sonra, **R e f e t** Bey müsveddeyi eline alarak kendine mahsus bir işaret vaz'etti. Öyle bir işaret ki, bunu, bu müsveddede bulmak biraz müşküldür.

[Buyurun! merak eden tetkik edebilir.]

Efendiler, lüzumsuz gibi görülebilen bu izahat, mütaakıp senelere ve hâdiselere ait bazı muzlim noktaları tenvire medar olur zanniyle dermeyen edilmiştir.

İstanbulda bazı
müzahhara gön-
derdiğim mek-
tup

Kongreye daveti mutazammın tamim, ma-
kamata mülkiye ve askeriye gıfre olarak
verildi. Bundan başka İstanbulda bulunan
bazı zevata da gönderildi. Fakat bu zevata
ayrıca bir de umumi mektup yazdım. Kendilerine mek-
tup yazdığım zevat şunlardı: Abdürrahman Şe-
ref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet
Paşa, Seyit Bey, Halide Edib Hanım, Ka-
ra Vasıf Bey, Ferit Bey (Nafia Nazırı idi),
Sulh ve Selâmet Fırkası Reisi Ferit Paşa (bilâhara
Harbiye Nazırı oldu), Câmi Bey, Ahmet Rıza
Bey.

Bu mektupta söylediğim noktaları muhtasaran
tekrar edeceğim:

1) Yalnız mitingler ve tezahürat, büyük gayele-
ri, hiçbir vakit kurtaramaz.

2) Bunlar, ancak sinei milletten bilfiil doğan
kudreti müşterekeye istinadederse rehakâr olur.

3) Zaten acı olan vaziyeti mühlik şekle koyan,
en müessir âmil, İstanbuldaki muhalif cereyanlar ve
âmalı milliyeyi muzır bir şekilde infirada uğratan si-
yasi ve gayrimillî propagandalardır. Bunun mücaza-
tını vatanımız aleyhinde, pek mebzul bir surette görmek-
teyiz.

4) Artık İstanbul Anadolu'ya hâkim değil, tâbi
olmak mecburiyetindedir.

5) Size teveccüh eden fedakârlık pek büyüktür
(Ves. 27).

* *
*

III Kemal Be-
yia tamimi

25 Hazirana kadar Amasyada kaldım. Ha-
tırlardadır ki, o tarihlerde Dahiliye Nezare-

tinde bulunan Ali Kemal Bey, benim azledildiğim ve artık benimle hiçbir muamelei resmîyeye girişmek ve hiçbir matlubumu is'af etmemek hususunda şifre ile bir tamim yapmıştı.

23 Haziran 1919 tarih ve 84 numaralı olan bu şifre muhteviyatı, şayanı dikkat bir zihniyeti gösterir vesika olduğu için aynen arz edeceğim :

Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyin 23/6/1919 tarihli ve 84 numaralı şifresinin mahlûlûlî suretidir.

Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber siyaseti zamana o derece agâh olmadığı için, fâtı hamîyet ve gayretine rağmen, memuriyeti cedidesinde asla muvaffak olamadı. İngiliz mümessili fevkalâdesinin talep ve ısrarıyla azledildi ve edildikten sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha ziyade meydana vurdu. Reddi İlhak Cemiyetleri gibi Karasi ve Aydın havalisinde ahali İslâmiyyeyi nahak yere kurdurmaktan ve fakat bu vesileden istifade ile halkı haraca kesmekten başka bir iş görünyen emîrsiz, saygısız ve gayrikanunî teşkil edilen bazı heyetler için öteden beri çıktığı telgrafnamelerle de hatayı siyasîsini idareten de artırdı. Müşarûnileyhin İstanbulu celbi Harbiye Nezaretine ait bir vazifedir. Lâkin Dahiliye Nezaretinin size emri katisi artık o zatın mazul olduğunu bilmek, kendisiyle hiçbir muamelei resmîyeye girişmemek, umuru hükûmete mütaallik hiçbir matlubunu is'af ettirmemektir. Bu talimat dairesinde hareket eylemekte ne gibi mesuliyetlerin mündefi olacağını takdir buyuracağınızdan ve bu mühim ve vahim dakikalarda memur, ahali, her Osmanlıya terettübeden en büyük vazife, sulh konferansınca mukadderatınıza dair karar verilirken ve beş senedir yaptığımız cinnetlerin hesapları görölürken artık aklınızı başınıza devşirdiğimizi göstermek, âkılâne ve müdebbirane hareketlere imtisal etmek, fırka, mezhep, ırk ihtilâflarını gözetmeksiz her ferdin hayatını, malını, ırzını sıyanetle nazarı medeniyette bu memleketi bir daha lekelememek değil midir?

Ali Kemal Bey
ve padişah

Bu şifre tamiminden, ben, ancak Sıvasa muvasalat ettiğim 27 Haziran 1919 tarihinde

haberdar oldum. Ali Kemal Bey, 23 Haziran tarihinde bu tamimi ile düşmanlara ve padişaha mühim bir vazife ifa ettikten sonra 26 Haziran 1919 tarihinde hükümetten çekilmiştir. Ali Kemal Beyin sadarete verdiği resmî istifanameden başka, saraya gidip padişaha bizzat verdiği istifanamesi suretlerine ve şifahi mâruzatına ve padişahın ona verdiği cevaba çok sonra muttali oldum.

Ali Kemal Bey istifanemelerinde, bilhassa padişaha olanında: "Bilâdı Osmaniyenin mehalî muhtelifesinde serzedei zuhur olan âsarı ihtilâl ve iğtişastan; nairi ihtilâlin derhal ve mevzian teskinü itfa ve imhası maksadiyle ittihazı tedabir, sırf makamına ait iken mazhar olduğu iltifat ve itimadı şahaneyi çekemiyen bazı rüfekasının birçok âzarı vahiye serdiyle ihtilâlin tevsüi dairei şümûl etmesine, sebebiyet vermekte olduklarından" bahsettikten sonra "memuriyeti resmîyeden çekilmekle beraber sureti hususiyede arzı hizmet ve sadakat edeceğine" ilâve ediyor ve şifahen de, "vazifei resmîyeden tecerrüdü nimel vesile addeden husemasının tehacümünden kulunuzu muhafaza buyurunuz" istirhamında bulunuyor.

Padişah, cevaben "beni büsbütün yalnız bırakmayacağına eminim. Sadakatiniz, beni, büyük ümit ve tesellilere sevk etmişti. Saray, her dakika size açıktır. Refik Beyle tesriki mesaiden ayrılmayınız" iltifatında bulunuyorlar (Ves. 28).

Sadakatinde padişahın büyük ümit ve teselliye kapıldığı Ali Kemal'i, nezaret makamında ve huzuru şahanede gördükten sonra, onu, bir de asıl, hakiki vazifesi başında görelim!

Canımız sıkılmazsa, Sait Molla'nın, Rahip Frew'a yazdığı mektuplardan birini gözden geçirelim:

"Ali Kemal Beye son felâketi üzerine beyanı teessür ettiğimizi söyledim. "Bu zatı elde bulundurmak lâzım, bu fırsatı kaçırmıyalım. Bir hediye takdimi için en münasip bir zamandır."

"Ali Kemal Bey dün o zatla görüşmüş. Matbuat meselesinde biraz teenni lâzım olduğunu söylemiş. Bir kere lehine icale edilen erbabı fikir ve kalemi, evvelkine muhalif bir gayeye sevk etmek bizde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün resmî memurlar hareketi milliyeyi şimdilik iyi görüyorlar demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza harfiyen riayet edecek, Zeynelâbidin partisiyle de teşriki mesaiye çalışıyor. Hulâsa, işler bulandırılacak."

Aynı mektubun bir haşiyesi vardır. Şimdi onu da, okuyalım: "Haşiye: Birkaç defadır söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşaya ve taraftarlarına biraz müsait görünmeli ki kendisi kemali emniyetle buraya gelebilsin. Bu işe fevkalâde ehemmiyet veriniz. Kendi gazetelerimizle taraftarlık edemeyiz."

Bu vesaik hakkında sırası gelince, daha ziyade malûmat veririm. Şimdilik bu kadarı kâfidir.

Ali Galip Bey Ali Kemal Beyin, Amasyada iken henüz haberdar olmadığımı arz ettiğim, tamimi, memurinin ve halkın efkârını hakikaten teşettüte sevk etmiş. Her yerde, eksik olmayan menfi ruhlu kimseler, derhal aleyhinde propagandaya ve faaliyete geçmişler.

Bu yoldaki menfi tezahüratın ve fiiliyatın en mühimmi Sivasta hazırlanmaya başlanmış.

Müsaade buyurursanız, bunu muhtasaran tasvir edeyim: Dahiliye Nazarı Ali Kemal Beyin tamimen verdiği emrin tarihi olan 23 Haziran günü, Si-

vasta, Ali Galip Bey namında bir zat, on kadar refakatiyle hazır bulunuyormuş. Bu zat, İstanbuldan, Mamuretülâziz valisi olarak gönderilmiş olan Erkânı-harb Miralayı Ali Galip'tir. Gûya, vilâyet memurini tâliyesi olmak üzere, birtakım insanları da, İstanbuldan intihabetmiş, beraberinde götürüyor.

Ali Galip, güzergâhında bulunan Sıvasta tevakuf etmiş. Vazifei mahsusası bulunduğuna şüphe etmemek lâzım gelen, Ali Galip, orada derhal kuvvetli taraftarlar bulmuş. Vazifesini hüsnü tatbik için tertibat ve tedabir almaya başlamış.

Dahiliye Nezaretinin, aleyhimdeki emri gelir gelmez, faaliyet başlamış. Sivas sokaklarında "benim; hain, âsi, muzır bir adam olduğuma dair" duvarlara yaftalar yapıştırılmış.

Kendisi de, bir gün; Sıvasta vali bulunan Reşit Paşa merhumun nezdine giderek, Dahiliye Nezaretinin emrinden bahsettikten sonra, Sıvasa gittiğim takdirde hakkımda tatbik edeceği muameleyi sormuş.

Reşit Paşa, ne yapılabileceğini istizah etmiş. Ali Galip, ben senin yerinde olsam, derhal kollarını bağlar, tevkif ederim ve senin de böyle yapman lâzımdır, demiş.

Reşit Paşa, bu işin bu kadar basit olacağına inanamamış, müzakere hayli uzamış. Müzakereye iştirak edenler çoğalmış... Hattâ bir kısım ahali verilecek kararı anlamak üzere toplanmış...

Bugün, Haziranın 27 nci günüdür. Nazarlarımızı, tekrar temas etmek üzere bir an için, bu levhadan ayıralım ve Amasyaya tevcih edelim.

Servan hareket Ayın 25 inci günü, Sıvasta aleyhimde bazı münasebetsiz ahval cereyana başladığından haberdar oldum. 25/26 Haziran gecesi yaverim

Cevat Abbas Beyi çağırđım ve yarın sabah karanlıkta Amasyadan cenuba hareket edeceğiz, dedim. Bu hareketimizin gizli tutularak hazırlanması için emir verdim.

Bir taraftan da, Beğinci Fırka Kumandanı ve erkânıharbiyemle, mahrem olarak, şu tedbiri kararlaştırdık: Beğinci Fırka Kumandanı, fırkasından, güzide zâbit ve efrattan mürekkep ve mümkün olduğu kadar kuvvetli bir atlı piyade müfrezesini derhal o geceden başlıyarak serian teşkil edecekti. Ben, 26 Haziran sabahı karanlıkta arkadaşlarımla beraber otomobil ile Tokada hareket edecektim. Müfreme teşekkül eder etmez, Tokat üzerinden Sivas istikametine sevk olunacak ve benimle irtibat arıyacaktı. Hareketimiz, hiçbir tarafa telgrafla bildirilmeyecek ve mümkün olduğu kadar Amasyada da ifşa olunmıyacaktı.

26 da Amasyadan hareket ettim. Tokada vâsil olur olmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak benim muvasalatımın Sıvasa ve hiçbir tarafa bildirilmemesini temin ettim. 26/27 gecesini orada geçirdim, 27 de Sıvasa hareket ettim. Otomobil ile Tokattan Sıvasa takriben altı saattir.

Sıvas valisine, Tokattan Sıvasa hareket ettiğime dair açık bir telgraf yazdım. İmzada, Ordu Müfettişliği unvanını istimal etmiştim.

Telgrafta bililtizam saati hareketimi kaydetmiştim. Fakat bu telgrafın, hareketimden altı saat sonra çekilmesini ve o zamana kadar hiçbir suretle Sıvasa malûmat verilmemesini temin edecek tedabiri aldırđım.

şimdi, Efendiler; nazarlarımızı tekrar Sıvasa terk ettiğimiz levhaya atfedelim.

Ali Galip Bey ve Reşit Paşa arasında hakkında tatbik olunacak muamelenin münakaşası sah-

nesine... Münakaşanın harareti bir safhasında, Reşit Paşanın eline, benim Tokattan çekilen telgrafımı, verirler. Reşit Paşa, hemen Ali Galip Bey'e uzatır. "İşte kendisi geliyor, buyurun, tevkif edin!" der. Reşit Paşa, telgrafta yazılı olan hareket saatini görünce hemen kendi saatini çıkarır, bakar... Efendim geliyor değil, gelmiş olacaktır, diye ilâve eder.

Bunun üzerine, Ali Galip, "ben tevkif ederim dedimse, benim vilâyetim dahilinde olursa tevkif ederim, demek istedim", deyince, hali içtimada bulunanları bir heyecan kaplar... Hep birden, "haydi öyle ise istikbaline gidelim" diyerek içtimaa hitam verirler...

Ancak, eşraf ve mütehayyızan ve ahali ve askerle parlak bir istikbal ihzar edebilmek için biraz zaman kazanmak lâzım geldiğini; halbuki hesapça, benim; Sivas şehri methallerine kadar takarrübetmiş olacağımı nazarı dikkate alarak beni; methale yakın olan Ziraat Nümune Çiftliğinde; bir istirahat imale edecek çare düşünmüşler. Vali Paşa karargâhının sıhhiye reisi olup evvelce teşkilât için, Sıvasa göndermiş olduğum Tali Beyi davet ve bu vazifenin ifasını ondan rica etmiş ve tertibatı temin eder etmez kendisinin de bize mülâki olacağını söylemiş...

Filhakika, tam Nümune Çiftliği civarında, karşıma çıkan bir otomobilin içinden, Tali Bey göründü. Otomobillerden indik, çiftliğin avlusunda oturduk. Tali Bey, hikâyeye ettiğim vaziyeti bertafsıl izah ettikten sonra, vazifesinin, beni burada biraz meşgul etmek olduğunu söyleyince, derakap ayağa kalktım. "çabuk otomobillere ve Sıvasa" dedim!

Bunun sebebini ifade edeyim. O anda hatırıma gelen şu idi: İstikbal merasimi yapacağız, diye Tali Be-

yi iğfal etmiş olabilirler ve hakikatte aksi bir tertip yapmak için zaman kazanmak istiyebilirlerdi. Otomobillere binmek üzere iken Sivas tarafından diğer bir otomobil yanıma yaklaştı. İçinde Vali Paşa vardı.

Reşit Paşa, "Efendim birkaç dakika daha istirahat buyurulmaz mı" diye söze başladı. "Yarım dakika dahi istirahate ihtiyacım yoktur. Derhal hareket edeceğiz ve sen benim yanıma gel" dedim.

— Efendim, dedi, sizin yanınıza R a u f Bey binsin, ben arkadaki otomobille de gelirim.

— Hayır hayır, dedim. Siz buraya...

Bu basit tedbirden maksat, muhtacı izah değildir.

Sivas şehrinin methaline vusulümüzde, caddenin iki tarafı azim bir kalabalık ile dolmuş, kıtaatı askeriye vaz'ı mahsusunu almış bulunuyordu. Otomobillerden indik. Yürüyerek askeri ve ahaliyi selâmladım...

Bu manzara, Sivasın muhterem ahalisinin ve Sivasta bulunan kahraman zâbit ve askerlerimizin bana, ne kadar merbut ve muhabbetkâr olduğunu ispat eden canlı bir şahit idi...

Binaenaleyh, doğru Kolordu Kumandanlık daire-sine gittim ve derakap maiyetiyle beraber Ali Galip'i ve onun vasıtai icraiyesi olduğunu anladığım müfsitleri celbettirdim. Onlara yaptığım muameleyi izah ederek zaten, kâfi derecede, yorgunluğu mucib- olduğuna şüphe etmediğim teferruatı uzatmak istemem.

Yalnız, bir noktayı, işaret etmekle iktifa edeceğim.

Efendiler; bu Ali Galip, gördüğü suimuameleden sonra, mahrem beyanatı olduğunu söyliyerek gece yalnız olarak yanıma gelmek istedi. Kabul ettim. Harekâtının zeyahirine ehemmiyet vermemekliğimizi

rica ile Mamuretülâziz vilâyetini kabul ederek gelmek-
ten maksadının, benim noktai nazarıma hadim olmak
bulunduğunu ve Sivasta tevakkufu, bana mülâki olup
bizzat talimat almak için olduğunu izah ve bin türlü
delillerle ispata çalıştı ve bizi sabaha kadar işgal etmek
suretiyle, muvaffak dahi olduğunu itiraf etmeliyim.

Erzuruma ha- Sivasta, teşkilât ve tarzı hareket hakkında
reket icabedenlere talimat verildikten sonra, hiç
uyumadan geçen 27/28 gecesinin sabahında, bir bay-
ram günü, Sivastan Erzurum istikametinde hareket
edildi.

Bir haftalık meşakkatli bir otomobil yolculuğun-
dan sonra 3 Temmuz 1919 günü ahalinin ve askerın
cidden samimî tezahüratı içinde, Erzuruma muvasalat
olundu. Hükümeti merkeziyenin muhtemel menfi teb-
ligatını kontrol ve tevkif için muhabere kanalı olan mü-
him merkezlerde tedabir ve tertibat alınması için umum
kumandanlara, 5 Temmuz 1919 tarihinde emir ver-
dim (Ves. 29).

Kumandan, vali ve Vilâyatı Şarkiye Müdafaaî
Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesiyle temasa
gelindi.

Vali M ü n i r Bey, İstanbulca azledilmişti. Hare-
ket etmeyip Erzurumda kalması hakkındaki ısrarım üze-
rine henüz Erzurumda bulunuyordu. Bitlis vilâyetin-
den infikâk edip İstanbula gitmek üzere Erzurumdan
geçen M a z h a r M ü f i t Bey de aynı suretle Erzu-
rumda bana intizar ediyordu.

Milli gaye için
ortaya atıl-
mak kararı

Bu iki vali beylerle, On Beşinci Kolordu Ku-
mandanı Kâzım Kara Bekir Paşa ve
beraberimde bulunan R a u f Bey, İzmit mu-
tasarrıfı sabıkı S ü r e y y a Bey ve karargâhıma mensup
Erkânıharbiye Reisi Kâzım Bey ve Erkânıharb
Husrev Bey, Doktor Refik Bey arkadaşlarımla
ciddi bir müdavelei efkârda bulunmayı münasip gör-
düm. Kendilerine umumi ve hususi vaziyeti ve takibi
mecburi olan hattı hareketi mevzuubahis ettim. Bu mü-
nasebetle en gayrimüsaıt vaziyetleri ve umumi, şahsi
mehaliki; her ihtimale karşı ihtiyarı zaruri olan fedakârlığı izah ettim. Bir de, "milli gaye için ortaya atılacakların, bugün imhasını düşünen yalnız saray, hükümet ve ecnebilôdır. Fakat, bütün memleketin iğfal edilmesini ve aleyhe çevrilmesini de ihtimal dahilinde görmek lâzımdır. Pişüva olacakların, her ne olursa olsun, gayeden dönmemesi, memlekette barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinciye kadar, gaye uğrunda fedakârlığa devam edeceklerine için başında karar vermeleri icabeder. Kalblerinde bu kuvveti hissetmiyenlerin teşebbüse geçmemeleri elbette evlâdır. Zira, bu takdirde, hem kendilerini ve hem de milleti iğfal etmiş olurlar.

Bir de mevzuubahis vazife, resmî makam ve üniformaya sığmarak el altından kabili tedvir değildir. Bu tarzın bir derecesi olabilir. Fakat, artık, o devir geçmiştir. Alenen ortaya çıkmak ve milletin hukuku namına yüksek sada ile bağırarak ve bütün milleti, bu sadaya iştirak ettirmek lâzımdır.

Benim, azlolunduğuma ve her türlü avakıba mahkûm bulunduğuma şüphe yoktur. Benim ile alenen teşriki mesai etmek, aynı avakıba şimdiden kabul etmek tir. Bundan başka, mevzuubahis ettiğimiz vaziyetin talebettiği adaman, diğer birçok noktai nazarlardan da-

hi, mutlaka benim şahsım olabileceği gibi, bir iddia mevcut değildir. Yalnız, herhalde, bu memleket evlâdından birinin ortaya atılması zaruri olmuştur. Benden başka bir arkadaş dahi düşünmek mümkündür. Yeter ki o arkadaş, bugünkü vaziyetin kendisinden talebettiği tarzda harekete muvafakat etsin!" dedim.

Bu beyanat ve izahattan sonra, sümmedtedarik karar vermek muvafık olamayacağından bir müddet düşünmek ve hususi müdavelei efkâr edebilmek için, müzakereye hitam verdiğimi, beyan ettim.

Tekrar içtima ettiğimizde; işin başında, benim, devam etmemi ve kendilerinin bana muin ve zahîr olacaklarını beyan ettiler. Yalnız bir arkadaş, M ü n i r Bey, ciddi mazeretine binaen bir zaman için kendisinin fiili vazifeden affını rica etti. Ben, şeklen, vazife ve askerlikten istifa ettikten sonra tıpkı şimdiye kadar olduğu gibi mafevk kumandan imişim gibi emirlerimin ifası, muvaffakiyet için, şartı esasi olduğunu zikrettim. Bu cihet, tamamen, tasvip ve tasdik olunduktan sonra içtimaa nihayet verildi.

Efendiler; İstanbulda, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti makamında, yekdiğerine halef, selef olan C e v a t ve F e v z i Paşalardan, Istihzaratı Sulhiye Komisyonunda çalışan İ s m e t Beyden başlayarak Erzuruma gelinceye kadar, her yerde temas ve münasebette bulunduğum kumandan, zâbit ve her türlü ricâlar ve zevat ile burada, Erzurumda yaptığım gibi müzakereler ve anlaşmalar yapmıştım. Bundaki fayda takdir buyrulur.

Erzurum Erzuruma muvasalatımın ilk günlerinde,
Kongresi ha- Erzurum Kongresinin inikadını temin için
zırlıkları ittihâzı tedabir ile iştigale ehemmiyet verildi.

Efendiler, Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Mil-

liye Cemiyetinin, 3 Mart 1919 tarihinde, bir heyeti fa-
ale vücuda getirmek suretiyle teşekkül etmiş olan Er-
zurum şubesi, Trabzon ile de anlaşarak 1919 senesi
temmuzunun onuncu günü Erzurumda bir **Vilâyet**
Şarkîye Kongresi akdine teşebbüs etti. Benim henüz
Amasyada bulunduğum tarihlerde, haziran içinde, şark
vilâyetlerine murahhas göndermeleri için teklif ve da-
vette de bulundu. Vilâyetlerden murahhas celbi için
o tarihten itibaren, benim Erzuruma muvasalatıma ka-
dar ve ondan sonra da, bu hususta fevkalâde sarfı gay-
ret etti.

Fakat, o günlerin şeraiti içinde böyle bir maksadın
teminindeki müşkülâtın büyüklüğü suhuletle takdir
olunur. Kongrenin yevmi içtimai olan 10 Temmuz ta-
karrübettiği halde, vilâyetlerden icabeden murahhaslar
intihap ve izam olunmuyordu.

Halbuki bu kongrenin akdini temin etmek artık
pek mühim olmuştu. Bu sebeple, tarafımızdan da cid-
di teşebbüsât alınmak icabetti.

Vilâyetlerin her birine aleni iş'aratta bulunmakla
beraber, bir taraftan da şifre telgraflarla valilere, ku-
mandanlara icabı gibi tebligatta bulunuldu. Nihayet on
üç gün teahhurla miktarı kâfi murahhas celp ve cem'i-
ne muvaffakiyet hâsıl oldu.

Efendiler, faaliyeti milliyeye ordu mensuplarının
müzaheretî ve askerî ve millî faaliyeti hemahenk kıl-
mak hususu, mühimdi.

Trabzondaki fırka, vekâletle idare olunuyordu. Asıl
kumandanı H a l i t Bey Bayburtta muhtefî idi. H a l i t
Beyi iki noktai nazardan ihtifagâhından çıkarmak lâ-
zımdı. Biri ve en mühimmi, İstanbula davetin ve bu
davete ademi icabetin korkulacak, ihtifa edilecek ma-
hiyette olmadığını millete ve bilhassa ordu mensupla-

rına göstererek kuvvei mâneviyeyi yükseltmek icab-
ediyordu. Diğer sebep, sahilde mühim bir nokta olan
Trabzona haricin bir tasallutu vukuunda oradaki fır-
kanın başında ateşin bir kumandan bulundurmak mu-
vafık idi.

Binaenaleyh, H a l i t Beyi Erzuruma celbettirdim,
kendisine bizzat talimatı mahsusa verdikten sonra ica-
bında, derhal fırkasının başına geçmek üzere Maçkade
bulunması için emir verdirdim.

Biz bu işlerle meşgul olurken, bir taraftan da İs-
tanbulda Harbiye Nezareti makamında bulunan F e r i t
Paşanın ve padişahın, İstanbula avdetimi temin için te-
madi eden işfalkâr telgraflarına da birer suretle cevap
vermekle, izası vakte mecbur bulunuyorduk.

Resmî sıfat ve
salâhiyetleri
bırakarak mil-
letin şefkat ve
civanmertliğine
güvenmek
ve vicdani va-
zifeye devam
etmek kararı

Harbiye Nezareti, İstanbula geldi diyor. Pa-
dişah, evvelâ tebdilhava al, Anadoluda, bir
yerde otur, fakat bir işe karışma, diye bağ-
ladı. Nihayet, ikisi birlikte behemehal gel-
melisin! dedi. Gelemem! dedim. Nihayet 8/9
Temmuz 1919 gecesi, sarayla açılan bir tel-
graf başı muhaberesi esnasında, birdenbire;
perde kapandı ve 8 Hazirandan, 8 Temmu-
za kadar, bir aydır devam eden, oyun hita-
ma erdi. İstanbul, benim, o dakikada resmî memuri-
yetime hitam vermiş oldu, ben de aynı dakikada 8/9
Temmuz 1919 gecesi saat 10,50 sonrada Harbiye Ne-
zaretine, saat 11 sonrada padişaha vazifei memuremle
beraber silki askeriden istifamı müşîr telgrafları ver-
miş oldum.

Keyfiyet, tarafımdan, ordulara ve millete iblâğ
edildi. Bu tarihten sonra resmî sıfat ve salâhiyetten mü-
cerret olarak, yalnız milletin şefkat ve civanmertliğine
güvenerek ve onun bitmez feyz ve kudret membam-

dan ilham ve kuvvet alarak, vicdani vazifemize devam ettik...

Biz, 8/9 Temmuz gecesi İstanbul ile telgraf ba-
şında konuşurken, bunu başka dinliyenlerin ve alâka-
dar olanların da bulunduğunu tahmin etmek güç de-
ğildir.

O tarihlerde ve ondan sonraki zamanlarda, en ha-
fif tâbirle safdilliklerini muktezayı kıyasat ve tedbir
göstermeğe çalışmış olanlar hakkında, bir fikir vermiş
olmak için, müsaade buyurursanız, şu vesikayı aynen
ittilâma arz etmek isterim.

140/140

Konyadan, 9 Temmuz 1919
Saat: 6

Üçüncü Ordu Müfettişliği Seryaverliğine

Telgraf ve Posta Müdürü Umumiisi R e f i k H a l i t Bey
ile Konya Valisi C e m a l Bey, 6/7 Temmuz gecesi, telgrafla ma-
kina başında muhabere ettiler. Muhaberenin şu suretle cereyan
ettiğini haber aldım.

M u s t a f a K e m a l Paşa Hazretlerinin icabına bakıldı.
İstanbul'a getirilecek. C e m a l Paşa Hazretlerinin de hakkında,
yapılacak muamele derdesttir.

Konya valisi de:

— Teşekkür ederim, dediler.

Münasip surette Paşa Hazretlerine arz etmenizi rica ederim.

İkinci Ordu Müfettişliği Şifre Müdürü
Hasan

Mersinli Ce-
mal Paşanın
İstanbul'a git-
mesi

Filhakika, Konyada bulunan İkinci Or-
du Müfettişi C e m a l Paşanın on gün
müddetle mezunen Dersaadete gittiğinden
dört gün evvel haberdar olmuş ve mütehay-
yır kalmıştım.

Cemal Paşa ile Samsuna çıktığımdan itibaren, makası milliye için tegriki mesai sadedinde ve askerî, millî tetciat ve teşkilât hususlarında muhaberatımız vardı. Kendisinden, ümitbahş, müspet cevaplar almıştım.

Benim ile, bu tarzda münasebete girmiş olan bir kumandanın, kendi kendine, mezuniyet alıp İstanbula gitmesi kârî akıl olamamak lâzım gelirdi. Bu sebeple: 5 Temmuz 1919 tarihli şifre ile Konyada On İkinci Kolordu Kumandanı Miralay Salâhattin Beye şu iki maddeyi yazdım:

1 — Cemal Paşanın on gün müddetle Dersaadete hareketinin sebebi hakikisini vazıhan ve serian iş'ar buyurmanızı;

2 — Zatiâlinizin hiçbir sebep ve suretle oradaki kuvanın başından infikâkiniz caiz değildir. Bu bapta Fuat Paşa ile de muhabere ederek en menfi ihtimale karşı tedabir almanız elzemdir. Her gün vaziyetiniz hakkında kısa malûmat vermenizi, rica ederim.

Aynı şifrenin suretini aynı tarihte Ankarada Fuat Paşaya da verdim.

Salâhattin Beyin Konyadan 6/7 Temmuz tarihinde, yani Refik Hâlit Beyin, Konya Valisi Cemal Beyle telgraf başında konuştuğu sırada, verdiği cevabi şifre telgrafta "Cemal Paşa, İstanbulda bazı zevat ile temas etmek ve ailesiyle görüşmek üzere on gün müddetle ve kendi arzusuyla mezunen Dersaadete gitmiştir" denilmekte idi (Ves. 30, 31, 32, 33).

Cemal Paşa gitti, fakat gelemeydi. Kendisini çok zaman sonra Ali Rıza Paşa Kabinesinde Harbiye Nazırı göreceğiz.

Kumandayı Maatteessüf, bu vaziyetin şahidi olan **erletmemek** ve kendisine kuvvetlerinin yanından **ayrılmaması** tavsiye olunan Salâhattin Beyin de bir müddet sonra İstanbula gittiğini ha-

ber aldık. C e m a l Paşanın gösterdiği bu suimisal üzere 7 Temmuz 1919 tarihinde, şu umumi tebligatta bulundum:

1 — İstiklâlimizi muhafaza uğrunda teşekkül ve taazzuv etmiş olan millî kuvvetler, her türlü müdahale ve tecavüzden masumdur. Devlet ve milletin mukadderatında, iradei milliye âmil ve hâkimdir. Ordu işbu iradeyi milliyenin tâbi ve hadimidir.

2 — Müfettiş ve kumandanlar, herhangi bir sebeple, kumandanı ıskat edildikleri takdirde kendilerini istihlâf edecek zevatı tevhidî mesai olunabilecek evsafı malik bulunursa kumandayı tevdi ve fakat muntakai nüfuzlarında kalarak vezâifi milliyelerini ifaya devam edeceklerdir. Aksi takdirde yani bir ikinci İzmir vakasına meydan verebilecek kimselerin cüyini halinde, kumanda asla terk olunmayacak ve bilûmum müfettiş ve kumandanlar tarafından, emniyet ve itimadın selbolunduğu verdiğiyle, muamelei vakıa reddolunacak ve kabul edilmeyecektir.

3 — Memleketimizi kolaylıkla işgal maksadına mâtuf olmak üzere İtilâf Devletleri tarafından vâkıı tazyikat neticesinde, hükûmet herhangi bir kıta ve teşkilâtı askeriye ve milliyemizi ilğaya emir verirse, kabul ve tatbik edilmeyecektir.

4 — Âmal ve gayesi istiklâli millînin teminine mâtuf olan Müdafai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin ve teşebbüsünün zaaf ve inhilâlîne bâdî olacak herhangi bir tesir ve müdahaleyi ordu, katiyen menedecektir.

5 — Devlet ve milletin temini istiklâli gayesinde, bilcümle memurini mülkiyei devlet, Müdafai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin ordu gibi meşru muhariridir.

6 — Vatanın herhangi bir mintakasına, taarruz vukuu halinde, umum millet, müdafai hukuka âmade bulunduğundan bu gibi hâdisat vukuunda tevhidî icraat için derhal her taraf birbirini en seri surette haberdar ederek vahdeti harekât temin olacaktır.

Bu tebligat Anadolu ve Rumelide bulunan bilûmum ordu ve kolordu kumandanlarına ve sair icabedenlere tebliğ olunmuştur.

**Refet Beyin
Üçüncü Kolor-
du Kumandanlığını bırakması**

Bu tebligatı umumiyemizden, beş altı gün sonra, Kavaktan, "K. O. 3 Kumandanı Refet" imzalı 13 Temmuz 1919 da yazılmış bir şefre telgraf aldım. Telgrafın metni aynen şudur:

İstanbuldan bir İngiliz gemisiyle, Harbiye Dairesi Reisi Miralay Salâhattin Bey, beni tebdil etmek üzere geldi. Benim dahi aynı gemi ile avdetimi Nezaret emrediyor. Salâhattin Bey, maksat dahilinde çalışacak. Vaziyeti umumiyeye nazaran kumandayı mumaileybe devri muvafık buldum ve Harbiye Nezaretine hitaben istifasını verdim. Ayrıca tafsilat veririm. Savaş istikametinde hareket ediyorum. Beşinci Fırka Kumandanı Arif Bey vasıtasıyla Amasyaya cevap veriniz.

Efendiler, itiraf etmeliyim ki, bu tarz ve tavırdan pek memnun olmadım. Refet Beyin benimle olan müşareketi ef'ali İstanbulca malûm. Bu ef'ali mürevviç olan bir zat onu tebdile ve hem de İngiliz gemisi ile gelince, derhal verilmesi tabii olan hüküm, bu zatın İngiliz noktai nazarına hadim olabileceğine dair kendisine itimadedilmiş olmasıdır. Bu hüküm, bir zan mertebesinde olsa dahi, Refet Beyin kumandayı tevdiye isticmal etmemesi, hiç olmazsa bizim de noktai nazarımız zı alması iktiza ederdi.

İtimadedip kumandayı tevdi ettiğine göre de, hiç olmazsa bir müddet ondan ayrılmayıp vaziyet ve noktai nazarlarımızı tamamen telkin edebilecek kadar beraber çalışması ve kendisini bizimle irtibata koyduktan sonra uzaklaşması mâkul olurdu, mütalâasında bulundum. Maahaza, emrivaki karşısında bırakılmış olduğuma göre iki noktada teselli aramakla iktifaya mecbur idim. Birincisi, Refet Beyin telgrafı metnindeki "Salâhattin Bey maksat dahilinde çalışacak" cümlesi; diğeri de, Refet Beyin hiç olmazsa İstanbulla gitmemiş olması idi.

Bu vaziyet üzerine, "kumandanların İstanbulla gitmek hususunda en küçük bir gafletlerinin pek pahalı olacağını ve programımızı hüsnü tatbika devam edeceğimizi" umum kumandanlara bildirmek suretiyle he-

men nazarı dikkatlerini celbettim. Refet Bey'e de aynı tarihte (14 Temmuz 1919) "Salâhattin Beyin, kararlarımızı hüsnü tatbik eyliyeceği buradaki rüfeka-nezdinde pek ziyade tahassüsü mucip ve kuvvetbahş olmuştur" cümlesini de ihtiva eden bir şifre telgraf keşide ettirdim.

Salâhattin Beyin kendisine de aynen şu telgrafı çekttirdim:

14 Temmuz 1919

Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına

Refet Beyedir: Zirdeki telgrafnameyi muvafık görürseniz Salâhattin Bey'e tevdi ve iblâğ ve imba buyurunuz.

Mustafa Kemal

Salâhattin Beyefendiye: İstanbul mahsur muhitinden, mübarek sinei millete gelmeniz ve rüfekaî hamiyetinizin sahaî azmü vatanperverisini teşrifiniz büyük bir meserretle karşılandı. Gayei mukaddesemizin tahsili uğrunda sepkedecek gayret müsterekde Cenabı Hak cümlemizi zaferyabeyliyecektir. Gözlerinizden öperim.

(Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye
Reisi Miralay
Kâzım

Salâhattin Bey hakkında ilk şüphe ve tereddüt, yine Salâhattin Beyin "maksat dahilinde çalışacağını" söyleyerek itimadeden ve hemen kumandayı teslim edip Sivas istikametinde uzaklaşan Refet Bey tarafından izhar edilmiş oldu.

R e f e t Beyin Amasyadan yazdığı bir telgraf, yalnız S a l â h t t i n Bey hakkında tereddüdü değil, daha birkaç noktaya taallük eden mütalâatı da ihtiva ediyordu. Müsaade buyurursanız aynen arz edeyim:

Müstaceldir
Asayişe mütealliktir
719

Amasyadan, 15/7/1919

Eczurumda K. O. 15 Kumandanlığına

M u s t a f a K e m a l Paşa Hazretlerine:

S a l â h t t i n Beyi tanırınız. Birdenbire ürkmemesi lâzımdır. Evvelâ K â z ı m Paşa tebrik vesilesiyle mülâyim ifadelerle kendisiyle muhabereye girişmelidir. H a m i t Beyin azli hakkında henüz bir şey yok. Fakat mahallinde ipkısı için teşebbüsatta bulunuldu. Azlolenursa buralarda kalacağını pek ümitetmiyorum. Mamafih tesir yapıyorum. Benim aydettim için İngilizlerin, hükümeti tazyik edecekleri muhakkak. Ben vaziyete göre icubına tevessül ederek buralarda kalacağım. İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalıdan anladığıma göre K â z ı m Paşanın vaziyeti dahi tehlikelidir. Daima itidalin gözetilmesini ve vaziyetin iyi idare edilmesini tekrar tavsiye ederim (R e f e t).

Fırka 5 Kumandanı
A r i f

Bu telgrafnamede ismi geçen H a m i t Bey, Samsun mutasarrıfı bulunuyordu. H a m i t Bey, Samsuna muvasalatımızın ilk günlerinde, R e f e t Beyin, mazideki hukuk ve muarcfesi sebebiyle, maksadı müfterek dahilinde, nihayete kadar, bizimle beraber, fedakârane çalışacak evsafta bir arkadaş olduğuna itimadı bulunduğu cihetle, bana tavsiye ettiği ve benim sadarete ve hususi olarak Erkânıharbiyei Umumiye Reisi C e v a t Paşaya vukubulan işaretimle Samsuna getirebildiğimiz zat idi.

Böyle bir zatın, er geç, azlolunacağına şüphe var mıydı? Fakat, R e f e t Bey, "mahallinde ipkısı için teşebbüsatta bulunuldu" diyor. Hangi mahalde? Kimlerin nezdinde, kim teşebbüsatta bulundu? Sonra, azlolunursa, buralarda kalacağını pek ümidetmiyorum. Mamafih tesir yapıyorum! diyor; nereye, İstanbula mı gidecek, nasıl? Bu zat bugüne kadar bizimle çalışmıyor muydu?

Bu telgrafında, R e f e t Bey, kendisinin avdeti için İngilizlerin, hükümeti tazyik edeceklerini muhakkak görüyor ve vaziyeti göre icabına tevessül ederek buralarda kalacağını söylüyor. Halbuki vaziyet malûm ve yapılacak şeyi ben kendisine 7 Temmuz 1919 tarihli umumi talimatımda bildirdim. (Mezkûr talimatın ikinci maddesi) Ondan başka yapılacak şey yoktu.

R e f e t Bey, İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anlamış ki "K â z ı m Paşanın da vaziyeti tehlikelidir." Bu ne demektir? Salâbetlerini, en çok muhafaza etmeleri lâzım gelen arkadaşların; herhalde rahmet okumıyacak kimselerin sözlerinden tehlikeler tahayyül etmeleri ve bunu bir kanaatle söylemeleri neye delâlet eder?

R e f e t Bey, telgrafının sonunda, bana da ders veriyor. "Daima itidalin gözetilmesini" ve "vaziyetin iyi idare edilmesini tekrar tavsiye ederim" diyor.

Buradaki, itidal kelimesinden, maksadın ne olabileceğinin tefsirini erbaba izana terk ederim.

Bana iyi idareyi tavsiye eden zat, bu tavsiyeyi, benim verdiğim emir ve talimatı hüsnü tatbik edip vazifesi başından ayrılmadan evvel yapmış olsaydı, daha samimi hareket etmiş olurdu, zannındayım.

Hamit Beyin İstanbul Hükûmetince azli Efendiler, H a m i t Bey, 14 Temmuz 1919 tarihinde Samsundan bana şu kısa telgrafi yazmıştı;

Azırlunduğumu mevsukan haber aldım. Şu bir iki gün zarfında vüruduna intizar ediyorum. Mutaakiben İstanbul'a gideceğimi arz eylerim.

Referet Beyin kumandayı, terk etmiş olmasından müteessir iken aynı günde, mühim bir noktada kendisinden fedakârane bir vaziyet memul ettiğimiz diğer bir arkadaşın da, sanki tabii şerait dahilinde bulunuyormuşuz gibi, gayrikabili tefsir bir zihniyet göstermekte olmasına muttali oluyorum.

Hamit Beye 15 Temmuz 1919 tarihinde, şöyle bir telgraf yazıldı:

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Etem Beyin tayin olunduğunu haber aldık. Referet'e yazdık ve birleşerek beraberce dahile doğru gelmenizi rica ettik. Bilmem hangi mülahazai emniyet, size İstanbul'a gitmek fikrini telkin ediyor. Bundan maada, biz, kıymetli arkadaşlarımızı, Dersaadetten Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve bu veçhile ciddi vatanperveranı mahruma âmal etmemiye çalışırken, siz bu hareketinizle, hâkal mahsur bir muhite giriyorsunuz. Biz hiç caiz görmedik. Referet'e mülâki olunuz. Ya Sivas civarında birlikte kalasınız, veyahut müreffeh-ben bizim nezdimize gelirsiniz. Cevabı katî bekleriz (Ves. 34).

Beş gün sonra [20 Temmuz 1919] Canik Mutasarrıfı Hamit Beyin Samsundan gelen telgrafı şu idi:

Bizansın mütezayit rezaletleri karşısında, meys olan millet, şarktan bir şulci ümit bekliyor.

Buralara ve buradakilere öyle hayali şekil ve vücutlar veriyorlar ki acaba bir şey var mı diye, ben de şüpheleniyorum. Kayıtsızlığından utanıyorum.

Filhakika uyumuyoruz. Bir şey yapmak istiyoruz. Fakat bu şeyin şekil ve nazariyatıyla uğraştığınızda, uzun yollar intihabetliğimize kaniim. Zamanın, halin intizara tahammülü yoktur. Memleketin vaziyeti, dakikadan dakikaya fenalaşıyor. Binaen-

leyh efkârınızı telhis, ef'alimizi tesri iletme ediyor. Bu hususta, benim hatırıma gelen yudur:

Aynı zamanda her taraftan zatı şahaneye bir telgraf çeke-
lim. On aydan beri gözü önünde alelekser kendi arzu ve hevesi
dahilinde cereyan eden rezaletler delâletiyle nereye sürüklenmek-
te olduğuna gören milletin herçibadabat mukadderatını ele al-
maya karar verdiğini iltar ve kırk sekiz saat zarfında, milletin
itimadını haiz bir kabine teşkil ve meclisi müessisanın daveti tahi-
tı karara alınmadığı takdirde, ne kendisini ve ne de hükümetini
tanımadığımızı ilâve edelim. Bunda hiçbir müşkül yok, ananevi
boyun kırmaktan müteessir olmıyan millet, biz yürüyelim, arka-
mızdan gelsin efendim.

Beş gün evvel, azıolunduğu takdirde İstanbula gi-
deceğini, arz eden Canık mutasarrıfının bu telgrafını,
biraz mütehevvirane yazılmış olmakla beraber, karar
ve faaliyet telkin eder, bir mahiyette bulduğunuzu tah-
min etmek isterim.

Mutasarrıf bey, milletin bir şulei ümit beklediği
yerde, acaba bir şey var mı diye şüpheleniyor.

Bizi, ne yapmak istediğini bilmiyen, şekil ve na-
zariyatla uğraşan şaşkınlar zannediyor. Ef'kârı telhis,
ef'ali tesri için yapılacak şeyi de söylüyor. Eğer bun-
dan sonra bütün noktai nazarlarındaki ademi isabeti te-
barüz ettiren çirkin bir fikri izhar etmese idi, iyi ederdi.

Efendiler, tarih, "ananevi boyun kırmaktan mü-
teessir olmıyan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gel-
sin!" fikir ve içtihadında bulunanların duçar oldukları
âkıbetler ve ukubetlerle doludur. İdare adamlarının,
bilhassa millet adamlarının böyle sakim ve merdut zih-
niyetlere asla kapılmamaları lâzımdır. Hamit Bey,
bu telgrafında, bizim Refet Beyle beraber dahile çe-
kilmesi hususundaki işaretimize asla temas etmiyor.

Hamit Beyin bu telgrafına 21 Temmuz 1919
tarihinde verdiğimiz bir cevapta: "İnşallah her şey ola-
caktır. Yalnız, milletin itimadını haiz bir kabine teşkil

etmek için evvelâ o kabinenin istinadedebileceği bir kuvveti vücuda getirmek lâzımdır. O da, vilâyatı şarkiye kongresinin ve onu mütaakiben de, Sivas umumi kongresinin inikadiyle olacaktır" dedik.

Refet Beyle Efendiler, Üçüncü Kolerduya, bu münasebetle **Refet ve Salâhattin Beylere** tekrar temas etmek icabediyor. Vesile şudur:

İngilizler, Sıvasa bir tabur göndereceklerini işaa ettiler. Her ihtimale karşı Sıvasa gelen muhtelif istikametler üzerinde, tedabiri askeriye aldarmak lâzım geldi. Bu münasebetle Amasyada bulunan Beşinci Fırka Kumandanlığına, 18 Temmuz 1919 tarihinde, verdiğim bir emir metninde, henüz Amasyada bulunan **Refet Bey**e ait de şu cümleler vardı: "Keyfiyet hakkında **Refet Bey**in ehemmiyetle nazarı dikkati celbolunur. İhtimal ki **Refet Bey** böyle bir vaziyeti nazarı dikkate alarak şimdilik Amasyada kalmayı da tercih eder."

Beşinci Fırka Kumandanının 19 Temmuz 1919 da verdiği cevapta, calibi dikkat şu cümleler vardı: "**Salâhattin Bey** el'an Samsundadır. Şimdiye kadar kendisiyle temas edemediğim gibi hiçbir muhabere-i ciddiye ve mühimme cereyan etmemiş olduğundan miri mumaileyhin fikir ve kanaatinin ne merkezde olduğunu bilemiyorum."

"Fakat — **Refet Bey** — icabında İngilizlere mukavemet edecek kadar cüret gösteremeyeceğini ihsas etmişti."

"**Refet Bey** 18 Temmuz 1919 da Sıvasa hareket etti." (Ves. 35).

Bunun üzerine **Refet Bey**e şu şifreyi verdirdim:

Şifre
Zata mahsustur
Adet
115

19 Temmuz 1919

Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına

Sivasta Üçüncü Ordu Şehbiye Müfettişi Miralay
İbrahim Tali Beyefendiye.

Refet Beyedir: Salâhattin Beye telgrafımı verdiniz mi? Mumaileyh arkadaşımızın kanaati katiyelerinin enatlaka tesbit edilmesi ve çünkü tereddüt yahut iki cepheli idare gibi mucibi felâket bir vaziyete hiçbir veçhile tahammül ve mümaşat olunmaması, bir vecibei vataniye olduğundan bu hususta, evet veya hayır tarzında kendisinden söz alınması ve ona göre bir karar verilmesi elzemdir. Sizin bıraktığınız noktadan başlamak, kendileri için yegâne programdır. Şimdiye kadar hemen bir hafta olduğu halde hiçbir katı malûmat alınamaması ve İstanbuldan alınan bir malûmatta mumaileyh hakkında muhkem bir kanaat gösterilmemesi ve hareketinden evvel Sadık Boyle hafi bir temas ve hususiyetinden bahıs ve şikâyet edilmesi bu telgrafımın yazılması-na sâikdir. Bunu ve bunun avakibini bilhassa sizin takdir ve hallemmeniz lâzımdır. Zira herhangi bir mahfili ahalide, söyleyeceği yanlış ve gayet milliyeye mugayir bir tek sözün dahi, husule getireceği tesiri makûsu ve bunun ihdas eyliyeceği vaziyeti şimdiden düşünmek kâfidir (Mustafa Kemal).

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye
Reisi Miralay
Kâzım

Yalnız, bu telgrafımıza değil çok şeye cevap olan
Refet Beyin bu telgrafını aynen arz edeceğim:

Asayişe mütaallik ve gayet aciledir
1828 Sivastan, 22/7/1919

Erzurumda Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekili Kâzım
Kara Bekir Paşa Hazretlerine

1 — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Telgrafınızı
Salâhattin Beyden ayrıldıktan sonra aldığım için kendine

veremedim. Salâhattin Beyi herkes gibi siz de âlâ tanırınız. Müttereddit tabiatlı bir zat. On günden fazla bu muntakada kalmamak niyetiyle gelmiş. Az kaldı kumandayı almadan geri kaçacaktı. Kendisini temin ve tatmin ederek vazife vataniyesini hatırlattım. Memleketini herhalde sever ve fakat vakitsiz icraata gelemmez. Aşağı yukarı Vali Reşit Paşadan biraz daha iyi. On Üçüncü Kolordudan geçen eslihadan malûmattar olduğu gibi bu işin tesviyesi için İstanbulda dahi çalışmış ve muvaffak olmuş. Buraya intihabı Cevat Paşa tarafından olmuş. Binaenaleyh maksada muvafık olamaz ve hiçbir mahfili ahvalide gayeye muvafık tek bir söz söylemez. Bilâkis maksat dahilinde ve fakat sâkit bir surette çalışmayı vadetti. Sâdık Beyle münasebeti hakkında verilen malûmata inanamıyorum. Zaten, aldığımız haberi iyi tevâsik ve muayyen bir program tanzim etmeden çalışmak kuvvetlerin ziyanı muciboluyor. Şark ahvali hakkında, bana, verdiğiniz malûmatta aldığınız mübalâğalı haberlere kapılmamış olsaydınız, ihtimal ki ben vaziyeti daha iyi idare eder ve kumandayı terke mecbur kalmazdım. Resen karar verecek insanların, hakiki vaziyeti bilmeleri lüzumunu siz de takdir buyurursunuz. Binaenaleyh Salâhattin Beyi maksatsız bir surette ürkütmek ve hayır dedirtmekle ne çıkacak. Zaten o kaçmaya hazır. Yerine acaba kim gelecek. Emirlerinizin kısa ve sarîh olmasını rica ederim. Salâhattin Bey hakkındaki telgrafınızı lûtfen bir daha okuyunuz. Fırtına ile başlayıp sükûnet ile hitam bulan bu telgraftan katî maksadınızı çıkaramadım. Mamafih birkaç güne kadar Salâhattin Bey Samsundan avdet ediyor. Kendisiyle görüşeceğim. Herhalde Mumaileyhi muvafık bir tarzda maksat dahilinde idare için ittihazi tedabir ediyorum.

2 — Samsuna çıkarılan taburun, buradaki Hintli Müslümanları, değiştirmekle beraber bilhassa Sivasta bulunduğunu zannettikleri zıtnalilerine karşı bir tehdit maksadiyle çıkarıldığını, İngilizlerle temasında anladım. Beni İstanbulla gitmeye ikna için, Kavakta bulunduğum zaman bir İngiliz binbaşısı geldi. İngilizlere gösterdiğim mukavemetten istifade ederek ve fakat zıtnalilerini duşarı za'f etmek için beni aldırıldıklarını açıktan söyledi. Zıtnalilerinin diğer mesnedi Kâzım Paşa imiş, binaenaleyh Kâzım Paşa, İngilizlerin ısrarını mucibolacak zâhiri bir sebep vermemelidir. Ferit Paşanın istifası hengâmında Kâzım Paşayı vekâlete tayin etmesi İstanbuldakilerden bir kısmının fena bir maksadı olmadığını gösteriyor. Fakat İngilizlerin ısrarı kar-

gısında bir şey yapamazlar. Kâzım Paşanın vekâlete tâyni de Salâhattin Beyin Sadık Bey hesabına buraya gelmediğine delildir.

3 — Benim İstanbul celbim için İngilizlerin sureti resmîyede İstanbul tazyik etmeleri pek muhtemeldir. Çünkü benim ile İngilizlerin arasında sureti resmîyede bir mecra var (!). Bu tazyik artarsa Salâhattin Beyi müşkül bir vaziyette bırakmamak için izimi kaybedeceğim.

4 — Hamîd Beyin tebdili şayiisi henüz tahakkuk etmedi. Mumaileyhin mahallinde ipkısı için gerek Salâhattin Bey [*] ve gerekse İngilizler İstanbul müracaat ettiler. Mumaileyhin tebdili teşebbüsü Dahiliye Nezareti ile kavga etmesi neticesidir. Salâhattin Beyin yerine, Konyaya Sedat Beyin geldiği dahi doğru değildir. Her ne kadar tek mil kumandanların tebdil edileceğini istihbar ettiğini mumaileyh yazıyorsa da Kâzım Paşanın vekâlete tâyni bunun aksini gösteriyor.

5 — Sivas Kongresi hakkında sadareten doğrudan vilâyetlere tebliğ olunan 20 Temmuz 1919 tarihli telgrafnameyi gördünüz mü? Karahisar'daki Fırka Kumandanı bu kongreye murabhas intibahı için buralara beyanname neşretmiş. Bu tarz hareketi muvafık buluyor musunuz? Alman sulhu ve şarktaki sükûnet, vaziyetin inkişafına intizaren, bizim de ihtiyatlılar bulunmaklığımızı icabettirmiyor mu? Şahsım hâkında hiçbir ecdişem olmadığımı artık anlamışsınızdır (!). Yalnız kararız ve programız hareketlerle maksadı ihlâl edeceğiz. Ya ihtiyatkâr olalım ve yahut hemen işi açığa vuralım. Fakat ikisinden birini yapalım. Sivas Kongresinden hali hazırda bir fayda ümidediyor musunuz? Bugünkü vaziyete nazaran bu kongrenin Sıvasta ve aleni bir tarzda yapılmasını tehlikeli bulmuyor musunuz? Cenup istikametlerinden Sıvaya gelecek bir darbe bilhassa bu vilâyet abalisinin kansızlığı sebebiyle Anadoluyu ikiye ayırır ve pek tehlikeli olur. Bunun için bu vilâyetin, son zamana kadar âdeta bitaraf görünmesi pek ziyade hâizi ehemmiyettir. Bu kongrenin mutlaka akdine lüzum varsa aldığınız haberlere nazaran, murabhasların vürudu mümkünse acaba bunun şarkta bir mahalde akdi daha muvafık olmaz mı?

6 — Sivas ve Amasya şehirleri halkı pek mülevves, kazalarda, köylerde halk bunlara nazaran pek çok iyi. Fıvabat ona göre tanzimi mesal edeceğim.

[*] Diğer Salâhattin Beydir.

7 — İstanbuldan aldığım haberde buradaki Harekatı Milliyerin hiçbir fırka veyahut bir şahsın âmali mahsusasını tatmin maksadiyle olmayıp sırf selâmet ve istiklâli millînin temini gayesine mâtuf olduğu hakkında, tarafı âlilerinden, bir beyanname neşri suretiyle İngilizlerin teskini tavsiye olunuyor. Buna lüzum görüldüğü halde, ben bunun tarafı âlilerinden bir beyanname şeklinde değil, belki Erzurum Kongresinin mukarreratına ithafen neşri muvafık olacağını zannediyorum.

8 — Ajanslar, Meclisi Mebusan intihabatından bahsediyorlar. Bu hususta ne düşünüyorsunuz? (R e f e t).

Üçüncü Kolordu Erkanıharbiye Reisi
Zeki

Bu telgrafta verdiğimiz cevabı da aynen zikretmekle iktifa edeceğim.

Şifre
Zâhir marifetiyle keşidesi
Aceledir
171

23/7/1919

Savasta Üçüncü Kolorda Erkanıharbiye Reisi Zeki Beye

R e f e t Beyefendiye:

1 — Salâhattin Bey hakkındaki telgrafta bir defa daha okumak üzere aradım. Fakat bulunamıyor. Hatırladığıma göre miri muameleyle hakkında bahsolunan hususât İstanbuldan bildirilenmişti. Her alınan haberi, arzu edildiği veçhile tevsik, nadiren müyesser olur. Şark ahvali hakkında aldığımız malûmat, muhalâfadan âri olmamakla beraber, bize, yanlış bir hatve attırması değildir, kanaatindeyim. Mukadderatımızda, yalnız şark hâdisasının tecelliyatı esasına istinatla iktifa edilmiş değildir. Teşkilâtı milliyeye vüsat ve uzviyet vermek, kongrelerle âmali milliyeyi temessül ettirmek, orduyu teşkilâtı milliyeye müzahîr bulundurmak, maksadı millînin ziyasına meydan vermemek için kumanda, silâh mesailinde, malûm katı kararı vermek hususâtında yapıldığından başka türlü ve daha müteenni davranmak, acaba bugünkü semereyi verebilir miydi? Herhalde vaziyeti hâzıra, cümlelerin memnuniyetini mucip derecededir.

2 — Kâzım Paşanın vekûlete tayini pek münasip olmuştur. İngilizlerin ısrarını mucip zâhiri bir sebep vermemiye çalışıyor. Fakat silâh meselesi ve Trabzona ihraca mümanaat keyfiyetinde müsamahakâr davranamıyacağımız aşikârdır. Halbuki bu sebepler İngilizlerin elbette hoşuna gitmiyecektir.

3 — İngilizler, benim latımbula celhim hususunda fevkalâde ısrar ve hükümeti son derece tazyik ettiler. Hükümet ve zâtı şahane ile, makina başında, günlerce devam eden muhabberatta, bu cihet pek aşikâr bildirildi. Bu muhabberat, mülâkâtımızda manzuru âlileri olacaktı. Fakat, meslektan istifa edince ısrar hitam buldu. Buna kıyasen zâralarınız hakkında da, istifadan sonra büyük ısrar menkul etmem. Mahaza aksi taktirde dahi, izinizi kaybetmekten ise, Salâhattin Beyin müşkül vaziyete girmesini tercih ederim. Burada Halit Bey hakkında, hükümet ve İngilizler, Kâzım Paşaya çok ısrar ettiler. Kâzım Paşa bir şey yapamıyacağını söylemekte ısrar suretiyle, eliyevm Halit Bey, gayriresmî, firkasına sahip bulunuyor.

4 — Hamit Bey, son bir telgrafiyle hepimizden daha seri hareket arzusunu izhar ediyor. Şimdilik tadil olundu.

5 — Sivas Kongresi hakkındaki telgrafi henüz görmedim. Filhakika bazı yerlerde müspet ve bazı yerlerde de menfi iftîraklılık görülüyor. Şüphesiz vaziyete göre müsmir harekâta bulunabilecek surette ihtiyatkâr hareket taraftarıyım. Umum için bu katı ve sarîh program, bugün inikada başlayan Erzurum Kongresi müzakeratından çıkacaktır.

Sivas Kongresinden pek çok fayda beklerim. Bugün değil, Sivas Kongresi ilk mevzu bahis olduğu gün dahi her taraftan ve bilhassa cenuptan bir darbe vürudunu ağılebi ihtimal gördüğüm ve bu sebeple müdafaa tedabiri zımında ricada bulunduğum derhatır buyrulur. Maahaza, Erzurum Kongresinin devamı inikad; esnasında, Sivas vürudedecek murahhasların miktarına ve Erzurum Kongresinin yapacağı tesiratla hâdis olacak vaziyete göre daha amellî ve emin bir suret dahi düşünülür.

6 — Tanzimi mesai hususundaki noktai nazarı biraderileri pek musiptir. Maahaza gehirliileri de millî his ve tesir altında tutmaktan hali kalınmıyacağını ümidederim.

7 — Harekâtı millîyenin gaye ve maksadı, kongre marifetiyle tamim oluncak beyannamelerle, tasavvur buyurduğunuz vecihle neşrolunacaktır.

8 — Meclisi Mebusan toplanmalıdır. Fakat İstanbulda değil, Anadolu'da. Bu husus kongrede tezekkür ve bunun üzerine tejjebbüs edilecektir. Cümleten gülerinizden öperiz kardeşim.

(Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erklânıharbiye
Reisi Miralay
Kâzım

Erzurumluların Efendiler, askerlikten istifamı mütaakıp, Er-
yardımları zurum halkının bilâistisna ve Vilâyatı Şar-
kiye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyetinin Erzurum
şubesinin, hakkında pek bâriz bir surette gösterdikle-
ri itimat ve samimiyetin bende bıraktığı unutulmaz
hâtırayı, burada, alenen zikretmeyi bir vecibe addede-
rim.

Cemiyetin Erzurum şubesinden aldığım 10 Tem-
muz 1919 tarihli tezkerede, "cemiyetin başına geçme-
mi ve heyeti faale riyasetini kabul etmemi teklif edi-
yorlar ve beraber çalışmak üzere tayin ve tefrik ettik-
leri beş zatın isimlerini bildiriyorlardı."

Bu beş zat; Raif Efendi, mütekait Binbaşı Sü-
leyman Bey, mütekait Binbaşı Kâzım Bey, Al-
bayrak Gazetesi Müdürü Necati Bey, Tursun
Bey zade Cevat Bey idi. Bahsettiğim tezkerede,
Rauf Beyin de heyeti faale riyaseti saniyeliğine in-
tihabedildiği bildiriliyordu (Ves. 36).

Bu tarihlerde, Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Rei-
si Raif Efendi ve âza Hacı Hâfız Efendi, Sü-
leyman Bey, Maksut Bey, Mesut Bey, Ne-
cati Bey, Ahmet Bey, Kâzım Bey ve Kâtip Ce-
vat Bey idi.

Erzurum şubesi, İstanbuldaki merkezi idare riy-
asetlerine isale çalıştıkları bir telgrafla, "merkezi umu-
mi namına beyanı rey ve mütalâa eylemek salâhiyeti-

nin, bana verildiğinin telgrafla işaretini" da rica ettiler (Ves. 37).

Bundan başka, bizim, Erzurum Kongresine girmemizi teşkil için, kongreye Erzurum mümessili olarak intihabedilmiş olan müteakıt Binbaşı Kâzım ve Tursun Beyzade Cevat Beyler mümessillikten istifa ettiler.

II.

Erzurum Kongresi Efendiler, malûmu şîleri olduğu veçhile Erzurum Kongresi 1919 senesi Temmuzunun 23 üncü günü, pek mütevazı bir mektep salonunda inikadetti. İlk günü, beni, riyasete intihabettiler. Kongre heyetini vaziyet ve bir dereceye kadar, noktai nazar hakkında tenvir için vukubulan beyanatımda:

"Tarih ve hâdisatın sevkıyla, bilfiil içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyiç olmayacak hiçbir vatanperverin tasavvur edilemeyeceğine, işaret ettim. Mütareke ahkâmına muhalif olarak yapılan tecavüz ve işgallerden bahsettim.

Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemeyeceğini, binaensaleyh, vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin muhakkak mahkûmu iflâs olduğunu söyledim.

Vatan ve milletin mukaddesatını tahlis ve himaye hususunda, son sözü söyleyecek ve bunun hükmü-

nü tatbik ettirecek kuvvetin, bütün vatanda bir elektrik şebekesi haline girmiş olan milli cereyanın, ruhu celâdeti olduğunu ifade ettim.

Kuvvei mâneviyenin takviyesine medar olmak üzere de bütün malûm milletlerin maksadı millilerine vâsıl olmak için — içinde bulunduğumuz tarihteki — faaliyetlerine dair mevcut bazı malûmatı hulâsa ettim.

Ve mukadderata hâkim, bir iradei milliye'nin, ancak Anadoludan zuhur edebileceğini tasrih ettim ve iradei milliyeye müstenit bir şûrayı milli tesisini ve kuvvetini iradei milliyeden alacak bir hükümetin teşkilini, ilk hedefi mesai olarak gösterdim." (Ves. 38).

Erzurum kongresi beyannamesi ve kararları

Efendiler; Erzurum Kongresi 14 gün devam etti. Muhassalâi mesaisi, tesbit ettiği nizamname ve bu nizamname muhteviyatını ilân eden beyannamedeki mündericattan ibarettir.

Bu nizamname ve beyanname muhteviyatından, zaman ve muhitin istilzam ettirdiği birtakım tâlî ve surî mütalâat ve mülâhazatı zaide tayyolunarak tetkik olunursa, birtakım esaslı ve şümullü prensiplere ve kararlara destres oluruz.

Müsaade buyurursanız, bu prensiplerin ve kararların hence, daha, o zaman, nelerden ibaret telâkki edilmiş olduğunu işaret edeyim:

1) Hududu milliye dahilinde bulunan bîlcümle aksamı vatan bir küldür. Yekdiğerinden infikâk kabul etmez. [Beyanname, madde 6. Nizamname, madde 3 ün tafsîlâtı. Nizamname ve beyannamenin birinci maddeleri mütalâa ve tetkik buyurulsun].

2) Her türlü ecnebi işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümetinin inhilâli halinde millet müt-

tehiden müdafaa ve mukavemet edecektir. [Nizamname, madde 2 ve 3, beyanname, madde 3].

3) Vatanın ve istiklâlin muhafaza ve teminine hükümeti merkeziye muktedir olamadığı takdirde, temini maksat için, bir hükümeti muvakkate tegekkül edecektir. Bu hükümet heyeti, milli kongrece intihab olunacaktır. Kongre münakit değilse, bu intihabi heyeti temsiliye yapacaktır [Nizamname, madde 4, beyanname, madde 4].

4) Kuvayi milliyeyi âmil ve iradei milliyeyi hâkim kılmak esastır [Beyanname, madde 3].

5) Anasırı Hristiyanıyeye hâkimiyeti siyasiye ve muvazenei içtimaiyemizi muhil imtiyazat ita olunamaz [Beyanname, madde 4].

6) Manda ve himaye kabul olunamaz [Beyanname, madde 7].

7) Meclisi millinin derhal içtimainı ve icraatı hükümetin Meclisin murakabesine vaz'ını temin etmek için çalışılacaktır [Beyanname, madde 8].

Bu prensipler ve bu kararlar muhtelif şekillerde görülmüşlerse de, asla mahiyeti asliyelerini değiştirmeksizin, imkânı tatbik bulmuşlardır.

Efendiler, biz, kongrede hulâsa ettiğim bu kararları ve bu prensipleri tesbite çalışırken, Sadrazam Ferit Paşa da ajanslarla birtakım beyanat neşrediyordu. Bu beyanata, sadrazamın, milleti jurnalı dense sezadır. 23 Temmuz 1919 tarihli ajansla, dünyaya şunu ilân ediyordu: "Anadoluda igtisâs zuhur etti. Kanunu Esasiye muhalif olarak Meclisi Mebusan namı altında içtimaa vukubuluyor. Bu hareketin, memurini mülkiye ve askeriye tarafından men'i icabeder."

Buna karşı icabeden tedabir alındı ve Meclisi Mebusanın içtimaa daveti talebolundu (Ves. 39).

Ağustosun yedinci günü kongre içtimama hitam verirken, kongre heyetine:

"Esaslı mukarrerat ittihaz olunduğunu ve cihana milletimizin mevcudiyet ve birliğinin gösterildiğini" söyledim ve "tarih, bu kongremizi ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir" dedim (Ves. 40).

Sözlerimde isabetsizlik olmadığını, zaman ve hâdisatın ispat etmiş olduğuna kaniim, Efendiler.

Erzurum Kongresi, nizamname mucibince bir Heyeti Temsiliye teşkil etmişti.

Cemiyetler Kanununa tevfikân ilmühaber itası zımnında, Erzurum vilâyeti makamına verilen 24 Ağustos 1919 tarihli beyannamede, Heyeti Temsiliye âzasının isim ve hüviyetleri, şu suretle münderiştî:

Mustafa Kemal	Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten müstafi
Rauf Bey	Bahriye Nazım Esbaki
Raif Efendi	Sabık Erzurum Mebusu
İzzet Bey	Sabık Trabzon Mebusu
Servet Bey	Sabık Trabzon Mebusu
Şeyh Fevzi Efendi	Erzincanda Nakşi Şeyhi
Bekir Sami Bey	Berut Valii Sabıki
Sadullah Efendi	Sabık Bitlis Mebusu
Hacı Musa Bey	Mutki Aşiret Reisi
(Ves. 41).	

Efendiler, istitrat kabilinden şunu arz edeyim ki bu zevat hiçbir vakit bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler, Sivas Kongresine iştirak etmişler ve onu mütaakıp biri Erzuruma, diğeri Erzincana avdet ederek bir daha iltihak eyleme-

mişlerdir. R a u f Bey ve Sivas Kongresinde iltihak eden B e k i r S a m i Bey İstanbulda Meclisi Mebusana gidinceye kadar, beraber bulunmuşlardır.

Erzurum Kongresinde görülen tereddütlerle

Efendiler, hâtıra olarak küçük bir noktaya da işaret etmek isterim. Benim, bu Erzurum Kongresine âza olarak girip girmemekliğim şayanı teemmül görülmüş olduğu gibi, kongreye dahil olduktan sonra da, reis olup olmamaklığım üzerinde, izharı tereddüdedenler bulunmuştur. Bu tereddüd izhar edenlerden bir kısmının mülâhazatını hüsnüniyet ve samimiyetlerine atfetmek caiz olduğu halde diğer bazı kimselerin bu hususta tamamen samimiyetten uzak, bilâkis maksadı mel'anet takibettiklerine daha o zaman şüphem kalmamıştı. Meselâ, düşman casusu olup her nasılsa Trabzon vilâyeti dahilinde bir yerden kendini kongreye murahhas tâyin ettirip gelen Ö m e r F e v z i Bey ve bunun rüfekası gibi. Bu zatın bilâhara hıyaneti, Trabzonda ve oradan firar ettikten sonra İstanbuldaki efal ve harekâtiyle sübut bulmuştur.

Kongrenin hitamından iki üç gün evvel diğer bir münakaga da, mevzuubahis olmağa başlamıştı. Bazı samimi arkadaşlarım, benim Heyeti Temsiliyeye dahil olarak aleni faaliyetimi mahzurlu görüyorlardı. Mütalâaları şu noktalarda hulâsa edilebilir: "Millî teşebbüsât ve faaliyetin bütün mânasiyle milletten doğduğunu, hakikaten millî olduğunu göstermek lâzımdır. Bu takdirde teşebbüsât daha kuvvetli olur ve kimsenin suitefsirine ve bilhassa ecnebilerin menfi düşüncelerine mahal bırakmaz. Fakat tanınmış ve bahusus hükümeti merkeziyeye ve makamı hilâfet ve saltanata karşı âsi vaziyete düşmüş; noktai hücum teşkil eden benim gibi bir adamın, bütün bu teşebbüsâtı milliyenin başında bulunduğu görülürse, faaliyetin makası milliyeye

müstenit olmaktan ziyade hususi emeller istihsaline mâtuf telâkki edilmesine imkân olur. Binaenaleyh, Heyeti Temsiliye, vilâyat ve müstakîl sancakların seçeceği zevat olmalıdır. Ancak bu suretle, milli bir kuvvet gösterebilir.”

Bu mütalâatta, ne dereceye kadar isabet olup olmadığı araştırarak değilim. Yalnız benim de, bu mütalâata muhalif olan mütalâatımı; istinadettirdiğim noktalardan bazısını tadadedeyim: Evvelâ; ben, beher mehal kongreye dahil olmalı ve onu idare etmeli idim. Çünkü, zaman geçirmeksizin, iradei milliyenin faaliyete geçirilmesini ve milletin bizzat fiilen ve müsellâhan ittihazı tedabire başlamasını temin zaruretine kani idim. Bu esaslı noktaları, takdir ve tesbit ettirebilmek için, kongrede, tenvir ve irşat ve bizzat idare suretiyle çalışmamı elzem görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum Kongresinin, daha evvel izah ettiğim esasat ve mukarreratını, herhangi bir heyeti temsiliyenin tatbik ettirebileceğine benim emniyetim taallûk etmediğini, itiraf ederim. Nitekim zaman ve vakayı beni teyid etmiştir. Bundan başka, daha Amasyada iken takarrür ve bütün millete vesaiti mümkün ile tebliğ ettirdiğim Sivas Umumi Kongresinin akdini temin etmek, bütün milleti ve memleketi yalnız bir heyetle temsil etmek, sonra, yalnız vilâyatı şarkiyeyi değil, bilcümle aksamı vatanın aynı dikkat ve hassasiyetle müdafaa ve halâsını temin çarelerini bulmaya çalışmak hususlarını, herhangi bir heyetin temin edebileceğine kani olmadığımı açıkça ifade etmek zaruretindeyim. Çünkü, bende böyle bir kanaat mevcudolsaydı, benim teşebbüs aldığım güne kadar, teşebbüsât ve faaliyette bulunanların netayici mesaisine intizaren istifa etmemek yolunu bulurdum. Hükümet, padişah ve halifeye karşı isyana lüzum görmezdim. Bilâkis, ben de,

bazı, iki yüzlü ve iki cepheliler gibi zahiren pek mutantan ve müdepdep olan, o günün ordu müfettişliğini ve yaveri hazreti şehriyari sıfatını muhafazada berdevam kıldım. Gerçi, benim alenen ortaya atılmamda ve bilûmum milli ve askerî harekâtın başına geçmemde şüphesiz mahzur vardı. Fakat o mahzur, ademî muvaffakiyet halinde herkesten evvel ve herkesten ziyade en büyük ikap ve azaba duçar edilmekten başka bir şey olabilir miydi? Halbuki bütün vatanın ve koskoca bir milletin, hayat ve memarı mevzuubahis olurken vatanperverim diyenlerin kendi akıbetlerini düşünmesine mahal var mıdır?

Efendiler, ben, bazı rüfekaca serdolanın mütalât ve tevehhümata mütavaat gösterseydim; iki noktaî nazardan, büyük mahzurlar tevellüdedecekti. Birincisi; mütalâatımda, mukarreratımda ve bütün hüviyetimde isabetsizlik ve zaîf olduğunu itiraf etmek ki bu husus, benim vicdanen deruhde ettiğim vazife noktaî nazarından gayrikabili telâfi bir hata olurdu.

Efendiler, tarih, gayrikabili itiraz bir surette ispat etmiştir ki, büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti lâyetezelzel bir reisin vücudu elzemdir. Bütün ricali devletin naûmidî ve aciz içinde... Bütün milletin başsız olarak zulmetler içinde kaldığı bir sırada, her vatanperverim diyen bin bir çeşit zatın, bin bir sureti hareket ve içtihat gösterdiği hengâmelerde istişarelerle, birçok hatırlara ve nüfuzlara mahkûmiyet lüzumuna kanaatle, salim ve esaslı ve bilhassa gedit yürümek ve en nihayet çok müşkül olan hedefe vâsıl olmak mümkün müdür? Tarihte, bu tarzda mazharıyete nail olmuş bir heyeti içtimaiye irae olunabilir mi? İkincisi Efendiler; millet, memleket, siyaset ve ordu idareleriyle hiçbir alâka ve münasebetleri ve bu hususta liyakatleri görülmemiş ve tecrübe edilmemiş

gelişigüzel zevattan, bilfarz Erzincanlı bir nakşî şeyhi ve Mutkili bir aşiret reisi gibi zavalhlardan da teşkil, ihtimalden hariç olmıyan herhangi bir heyeti temsiliyeye, mevzuubahis olan vaziyet ve vazife barakılabilir miydi? ve bırakıldığı takdirde, memleket ve milleti kurtaracağız, dediğimiz zaman, milleti ve kendimizi iğfal etmiş olmak gibi bir hata irtikâbetmiyecek miydik? Bu mahiyette bir heyete, perde arkasından yardım edilebileceği mevzuubahis olsa da, bu tarz, şayanı emniyet telâkki edilebilir miydi?

Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile, artık bugün, cihanca, gayrikabili ret hakayikten görüldüğüne asla şüphe yoktur. Maamafih, ben, bu söylediklerimi geçmiş günlere ait bazı hâtırat ve vesaik ile de burada teyidtmeyi, nesli âtinin içtimai ve siyasi ahlakiyatı noktai nazarından bir vazife addederim.

Bu dakikaya kadar olduğu gibi bundan sonra da temas edeceğim vakayi münasebetiyle, bu husus, kendiliğinden tavazzuha başlıyacaktır.

Efendiler, Erzurum Kongresinin hitamında, Ferit Paşadan sonra Harbiye Nezaretine yeni geldiği anlaşılan bir Nazım Paşa imzasıyla 15 inci Kolordu Kumandanlığına 30 Temmuz 1919 tarihli şöyle bir emir geldi:

Mustfa Kemal Paşa ile Refet Beyin mukarreratı hükümete muhalif efal ve hareketlerinden dolayı hemen derdestleriyle Dersaadete ıramları Babıalice birtensip mahallî memurinine evamiri lâzime verildiğinden kolorduca ciddi muavenette bulunulması ve neticesinden malûmat itası rica olunur.

Bu emre, Kolordu Kumandanlığı tarafından lâ-yık olduğu veçhile cevap verildi ve bu cevabı diğer kumandanlara da aynen verdirek nazarı dikkatlerini celbettirdim.

Kongre beyannamesi, dahilde her tarafa ve ecnebi mümessillerine muhtelif vasıtalarla iblâğ olundu. Nizamname de kumandanlara ve sair şayanı itimat olan makamata kısım kısım şifre ile verilerek mahallerince tabı ve teksir ve neşrinin teminine çalışıldı. Bu husus, bittabi, günlerce devam etti. Bu münasebetle, Sivasta Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyden, 22 Ağustos 1919 tarihli aldığı bir telgrafnamede, "nizamnamenin, ikinci ve dördüncü maddelerinin intişarını mahzurlu mülâhaza ettiği, bir kere daha tetkiki lüzumu" bildiriliyordu (Ves. 42).

İkinci madde — Müttehiden müdafaa ve mukavemet esasının kabul edildiğine;

Dördüncü madde — İdarei muvakkate teşekkül edebileceğine dair olan maddelerdir.

Karakol cemiyeti

Biz, Erzurumda, kongre mukarreratının her tarafça anlaşılmasına ve müttehiden tatbikatını temin esbabına tevessül ederken, "Karakol Cemiyetinin Teşkilâtı Umumiye Nizamnamesi" ve "Karakol Cemiyeti Vezaifi Umumiye Talimatnamesi" diye matbu birtakım evrakın, bütün orduya, kumandan, zabıt, herkese tevzi olunduğundan haberdar edildik.

Bu talimatnameyi okuyan, bana en yakın kumandanlar dahi, bu teşebbüsü şahsıma atfederek birçok şüphe ve tereddütlere düşmüşler. Benim, bir taraftan kongrelerle aleni ve millî müşterek mesaide bulunurken, bir taraftan da esrarengiz ve müthiş bir komite teşkiliyle iştigal etmekte olduğum zehabına düşmüşler. Filhakika, bu teşkilât ve teşebbüsün failleri,

ki, İstanbulda bulunuyorlarmış. Teşebbüslerini benim nam ve hesabıma yapmakta imişler.

Karakol Cemiyetinin Teşkilâtı Umumiye Nizamnamesine göre, merkezi umumi âzaları ve adetleri ve mahal ve tarzı içtimaları, sureti intihap ve tavzifleri sureti mutlakada hafi ve mektum tutulur.

Bir de, en ufak ifşaat veya Karakol Cemiyetine hatar ve tehlike ve hattâ tehlikeyi dai bir şüphe getiren, derhal idam olunur.

Vezaifi Umumiye Talimatnamesinde de, "bir milî ordudan" bahsolunuyor ve "bu ordunun başkumandanı ve büyük erkânıharbiyesi, ordu ve kolordu ve fırka kumandanları ve erkânıharbiyeleri müntehap ve mansubolup mektum ve hafi tutulur. Bunlar, vezifelerini sureti mahremanede hafiyen ifa ederler" sarahatî okunur.

Efendiler, derhal kumandanları ikaz ve bu nizamname ve talimatname ahkâmını asla mevkîi tatbika koymamaları lâzım geldiğini ve teşebbüsün membamı tahkik etmekte olduğumu bildirdim.

Sıvasa, muvasalatımdan sonra, oraya gelen K a r a V a s ı f Beyden anladım ki, bu işi yapan kendisi ve bazı rüfekası imiş.

Herhalde, bu tarzı hareket doğru değildi. Herkesi idam ile tehdidederek meçhul bir merkeze, meçhul bir başkumandana, meçhul birtakım kumandanlara itaate mecbur kılmaya kalkışmak, çok hatarnak idi. Filhakkâ derhal, bütün ordu mensuplarında yekdiğere karşı bir ademi emniyet ve tevahhuş başladı. Meselâ, herhangi bir kolordu kumandanının; benim kumanda etmekte olduğum kolordunun, acaba mektum ve hafi kumandanı kimdir? Bu gizli kumandan, acaba, ne vakit ve nasıl kumandaya vaziyet edecek? ve acaba ba-

na ne muamele yapacak? gibi bihakkin birtakım tevehhümata kapılması müstebat değildi.

Sivasta Kara Vasıf Beye, gizli merkezin, gizli başkumandanın ve gizli büyük erkânıharbiyenin kimler olduğunu sorduğum zaman, hepsi siz ve arkadaşlarınızdır cevabını vermişti. Bu büsbütün istiğrabımı mucibolmuştu. Bu cevap, elbette, mâkul ve mantıki olamazdı. Çünkü, bana, asla, böyle bir tertip ve teşkilden kimse bahsetmiş ve muvafakatimi almış değildi.

Bu cemiyetin bilâhara, hassaten İstanbulda muhafazai unvan ederek idameci faaliyete çalışmış olduğu anlaşıldıktan sonra, teşkilinde ve buna dair bizzat bize verilmiş olan malûmatta, samimiyet bulunabileceği iddia olunamaz.

Avrupadan bir şey beceremediğinden dönen Ferit Paşaya çektiğim şifre

İstanbul hükümetini, teşebbüsâtı milhiyeye, mümanaatten sarfı nazar ettirmek, muvafakiyet için sürat ve sühuleti mucibolacağından, mühimdi. Bu mülâhaza ile, Ferit Paşanın bittabi hiçbir şeye muvaffak olamıyarak, âdeta muhakkar bir surette İstanbula avdetinden istifade ederek, kendisine 16 Ağustos 1919 tarihinde bir şifre telgraf yazdım. Bu telgrafta başlıca şu cümleler vardı:

Mösyö C l e m e n c e a u'n zatı fehamepenahilerine olan muassal cevapnameleri, âhiren mülûa güzari çakeranem olduktan sonra Dersaadete nasıl bir hamulei ye'sü âlâm ile muavedet buyurdıklarını takdir ediyorum

. taksim ve imha kanaatini bu kadar bâriz ve haysiyetşiken gösteren bir ifade karşısında titrenmeyecek ferdi hassas tasavvur edemem. Cenabı Hakka binlerce hamdû sena edelim ki milletimiz ruhundaki azmi cellâdetle tarihi hayat ve mevcudiyetini ne tevekküle, ne de böyle cellâdane hükümlere hiçbir zaman kurban etmeyecektir.

Şimdi pek eminim, ki, zatı fehâmetpenahileri, bugünkü vaziyeti umumîyeyi ve menafîi sahîbai devlet ve milleti üç ay evvelki nazarlara görmüyorlar.

Dokuz aydan beri iş başına gelen kabinelerin, daima, birbirinden fazla za'fa uğraması ve nihayet maalesef artık meflûç bir menzileye inmesi baysiyeti âliyei millîye karşısında ciddîden pek hazin oluyor. Muhakkaktır ki vatan ve millet mukadderatı için dahilen ve haricen mesmu ve sahîbî kelâm olmak mustaka iradei millîyeye istinat ile meşruttur.

Halkın hayat ve istiklâli için çalışan milletin maksadındaki nezâhet ve ciddiyete mukabil hükümeti merkeziye hasım vaziyet almak cihetini iltizam ediyor. Bu tarzı hareket bittabi mucibi esefi azimdir. Milleti, hükümeti merkeziyeye karşı, arzu edilmeyen hareketlere saik olabilecek mahiyettedir. Gayet samimî arz edeyim ki, millet, her türlü iradesini ikas mukteditir. Teşebbüsâtının önüne geçebilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir. Hükümeti merkeziyenin menfi teşebbüsâtı hiçbir tarafta ve hiçbir kimse tarafından cayı tathik bulamamaya mahkûmdur. Millet, çizdiği program dairesinde, gayet katı ve sarîh hatvelerle maksadına yürümektedir. Hükümeti merkeziyenin şimdiye kadar olan mümanâtikâr teşebbüslerinin hiçbir tarafta hiçbir tesir yapamamakta olmasıyla hakiki vaziyetin takdir buyurulmuş olacağına şüphe yoktur.

İngilizlerin irae eyledikleri tarikte çareî halâs aramak dahi abestir ve hîmetice mucibi husrandır. Maahaza, İngilizler dahi en nihayet kuvvetin millette olduğunu takdir ederek hiçbir istinadı olmayan ve millet namuna hiçbir taahhütte bulunamayan ve bulunsa bile milletçe mûta olamayacak olan bir heyeti hükümetle neticeli bir işe girişmek mümkün olamayacağına kanaat olmuşlardır.

Bütün temenniler şu merkezdedir ki hükümet, meşru olan cereyanı millîye karşı mümanâtikârlıktan feragatle Kuvayı Millîyeye istinat ve her türlü teşebbüsâtında âmali millîyeyi rehber ittihaz eylesin!

Bunun için de, mevcudiyet ve iradei millîyeyi temsil edecek olan Meclisi Mebusanın en kısa bir zamanda inikadını temin eylesin!

**Sivas Kongre-
si hazırlıkları**

Efendiler, Sıvasta inikadını temine çalıştığımız kongreye her taraftan murahhas intihabetirmek ve onların Sıvasa gelmelerini temin etmek için, daha Amasyada başlamış olan mesai ve muhaberat el'an devam ediyordu. Bütün kumandanlar ve her tarafta birçok erbabı hamiyet fevkalâde sarfı himmet ediyorlardı. Fakat, yine her tarafta menfi ve aleyhtarane propagandalar ve bilhassa hükümeti merkeziyenin mâni tedabiri; işi müşkülleştiriyordu.

Bazı yerlerden, hem murahhas intihabetmiyorlar ve hem de kuvvei mânevîyeyi kesrecek ve herkesi naümiye sevk eyliyecek cevaplar veriyorlardı. Meselâ; Yirminci Kolordu Kumandanı namına Erkânıharbiye Reisi Ö m e r H a l i s Beyin İstanbuldan alınan malûmatı muhtevî 9 Ağustos 1919 tarihli şifresinde şu maddeler nazarı dikkati calip görüldü:

"1 — Dersaadet murahhas göndermiyor. Oradaki icraatı tasvibetmekle beraber cüretkâr bir vaziyete girmeyi arzu etmiyor.

2 — Dersaadetten, murahhas göndermek, imkân haricindedir. Teklif olunan zevat; orada müsmir, muvaffakiyetli iş göreceklerine emin olmadıklarından dolayı, beyhude masarîf etmemek ve meşakkat seferiyeye mâruz kalmamak için hareket etmiyorlar. [Malûmdur ki, bazı zevatı hususi mektupla da davet etmiştik.]"

Biz, her taraftan mûrahhas intihap ve izam ettirmek hususunda tesadûf edilen müşkülâtı bertaraf etmeye çalışırken, diğer taraftan, en emin olmak üzere, kongreye mahalli inikat, intihabettiğimiz, Sıvasta da, bir telâş ve heyecan başladı.

Efendiler, burada, bilmünasebe arz edeyim ki, ben Sıvası hakikaten minküllilvücuha emin addetmiş olmakla beraber, daha Amasyada iken, Sıvasa gelen bütün yollar üzerinde uzaktan ve yakından icabeden teda-

bir ve tertibatı askeriyei aldırmaı da muvafık ihtiyat bulmuştum.

Sivas valisinin Sivasın heyecanına şu suretle ıtıla hâsıl oldu. 20 Ağustos günü öğleyin, Sivas Valisi **Reşit Paşa** tarafından telgraf başına davet olundugum zaman Paşanın uzun bir telgrafi veriliyordu. O telgraf budur:

Erzurumda **Mustafa Kemal Paşa** Hazretlerine

Evvelâ tasdiinden dolayı affı âlilerini rica ve afiyeti devletlerini istifsar ederim. Maksadı tasdiimi bervechiati arz ve izah ediyorum efendim. Zâhiren Fransızlara ait müessesatı tesellüm etmek, hakikatte buraların ahvali hakkında tetkikatta bulunmak üzere, Cizvit papazlarıyla beraber İstanbuldan evvelki gün Sivas'a gelerek makamı vilâyeti ziyaret eden Fransız zâbitlerine iadei ziyaret için dün sabah yanlarına gtmıştim. Ziyaret ve mülakatın hicamında orada hazır bulunan Fransız Binbaşlarından Jandarma Müfettişi Müşyö **Brunot** biraz hususi görüşmek arzusunı izhar ederek bendenizi diğer bir odaya aldı. Söylediği sözleri aynen naklediyorum:

Mustafa Kemal Paşa ile Kongre Heyetinin Sivas'a gelip burada da bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbuldan gelen Fransız zâbitleri söylediler. Sizinle bu kadar samimî görüşüp ve şahsınıza karşı pek ziyade hürmetler beslerken bu meseleyi benden ketmetmenize çok müteessir oldum, dedi. Bendeniz de lâzım gelen cevabı vererek kendisini iknaa çalıştımsa da son söz olarak "eğer **Mustafa Kemal Paşa** Sivas'a gelir ve burada kongre akdine teyebbüs olunursa beş on gün zarfında buraların tahtı işgale alınması mukarrer olduğuna sureti katıyede vâkıfım. Sizin şahsınıza karşı beslediğim hissi hürmet icabatı olarak bunu haber veriyorum. İnânmanız, emrivali halini aldığında kanaat edersiniz. Olvalik vatanınızın baidi felâketi olanlar meyanına siz de girmiş olursunuz" sözlerini sarf etti. Dahiliye Nezaretinden dün aldığım şifreli telgraf da başka şekilde yazılmakla beraber aynı kanaati verecek zeminde idi. Yeni gelen Fransız zâbitlerinden biri de dün Kolordu Kumandanı ile uzun uzağıya görüşerek kongre hakkında Kumandan Beyefendinin fikri-

nî anlamaya çalıştığı gibi bu sabah da Mösyö Brunot bendeni-
ze gelerek saat alafranga 3 te diğer Fransız zâbitleriyle beraber
kongre hakkında görüşüleceğini ve fakat kendisinin aradaki sa-
mimiyete binaen daha evvel ayrıca görüşmek istediğini beyan
etti. Bir müddet konuşulduktan sonra netice itibariyle şuna da
söyledi. "Ben dünden beri bu mesele üzerine pek çok imali
fikrettim. Nihayet şuna karar verdim ki eğer Mustafa Ke-
mal Paşa ile Kongre Heyeti, Sivas Kongresinde İtilâf Devlet-
leri aleyhine tahtikâta bulunmazlar ve anlar hakkında müteca-
vizane lisan kullanmazlarsa kongrenin inikadında hiçbir mahzur
yoktur. Bizzat ben General Frachet d'Esperey'e yazar, Mu-
stafa Kemal Paşa hakkındaki tevkif emrini geri aldırır ve
kongrenin inikadına muhalefet olunmaması hakkında Dahiliye
Nezaretinden size emir verdiririm. Fakat şu şartla ki, siz de ben-
den hiçbir hususa ketmetmiyeceksiniz ve samimi dostluğumuz-
dan dolayı daima yekdiğerimize karşı açık bir lisan kullanacağız.
Yalnız kongrenin tarihi inikadını öğrenmek lazımdır" dedi.
Bendeniz de kendisine bu bapta katî bir şey bilmediğimi ve öğ-
rendiğimde kendisini haberdar edeceğimi ve aradaki dostluğa
binaen hiçbir şeyi ketmeyleniyeceğimi söyledim. Binbaşının iş-
gal meselesinde dünkü katıyeti ifadesine rağmen bugünkü mü-
lâyemeti sebebini nazarı âlii dakikedanilerine arz etmeyi vecibe-
den ve bu bapta tafsillâtı zevaitten addederim. Aynen anlaşı-
yor ki bunların fikri kongreyi Sivas'ta toplamaya muvafık görü-
nerek Kongre heyeti kiramıyla sizi burada içtima ettirmek ve el
altından tedarikâta bulunarak cümle ihvanı ele geçirmekten ve
aynı zamanda işgal meselesini de emrivaki haline koymaktan iba-
rettir. Dün akşam Dahiliye Nezaretinden aldığım şifre bir tel-
graf da başka şekilde yazılmış olmakla beraber hemen aynı ze-
minde idi. İşte bendeniz her hakikati mektum tutulmak istirha-
mıyla Efendimize arz ediyorum. Bundan sonra hattı hareketin
tüyini size aittir. Entrikalı bir tehlikenin bu kadar mütekarrip ve
âdeta el ile tutulacak derecede mer'i olduğunu bilip durur-
ken keyfiyetten Zâtalîlerini haberdar etmemeyi ve binaenaleyh
Sivas'ta kongre akdinden sarfı nazar edilmesini arz eylemeyi vic-
danıma sığdıramadım. İşte bunun için Zâtı Devletlerinden ve
orada bulunan diğer ihvanı kiramdan pek ziyade rica ederim ki
ikinci bir kongrenin behemehal akdine lüzumu katî yoksa, vaz-
geçilsin. Var ise, dört taraftan işgali pek kolay olan Sivasın mer-
kezi içtima olmasından sarfı nazarla işgal ihtimali pek bait olan

Erzurumda veyahut tensip buyurulursa Erzincanda inikadı esbabına tevessül buyurulmasını selâmeti memleket namına istirham ederim. Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyefendi de bu baptaki noktai nazarlarını ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri vasıtasıyla size yazacaklardır. Şimdi yazımda bulunan Sivas mebusu sabıkı Rasim Bey de Erzurum mebusu sabıkı Hoca Raif Efendi Hazretlerine bu baptaki malûmat ve mütalâasını havi bir telgraf tevdi edecektir. Bittabi mütalâa buyurduktan sonra Hoca Raif Efendi Hazretlerinin ilacından avdetinde kendilerine lûtfen yollarsınız. İşte efendim vaziyet bu merkezdedir. Hamiyeti müsellemenize karşı fazla tasdiden hazer eder ve emri cevabinize intizar eylerim Efendim. İşte Rasim Beyin telgrafı.

Reşit

Bu telgrafa orada verdiğim cevabı aynen arz edeceğim. Ertesi gün Heyeti Temsiliye namına da, aynı mealde, uzun bir telgrafla teskin ve tatmine çalışıldı (Ves. 43). Ayrıca Kadı Hasbî Efendiye de bilvasıta bir telgraf verildi (Ves. 44). Kolordu kumandanına da ıca-bı gibi yazıldı (Ves. 45). Rasim Bey'e de müsterih olması için bizzat yazdım (Ves. 46).

Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine

20 Ağustos 1919
Saat: 1 sonra

İta buyurduğunuz malûmatı ve mütalâatı samilerine hasaten arzı teşekkür ederim. Müsyö Bruot ve rüfekaşının makamı tehditte vukubulan ifadelerini tamamen hlöf olarak telâkki ederim. Sivas Koongresinin inikadı yeni bir mesele olmayıp aylarca mukaddem dünyaca malûm olmuş bir teşebbüstür. Gaziptir ki İstanbulda bulunan salâhiyetkar Fransız ricali siyasiyesinin de âcizletine gönderdikleri haberler, Anadolu'da millet tarafından vukubulmakta olan teşebbüsata pek muhik ve meşru olduğu ve milletimizin mütalebatı kendilerine sarîh olarak iblâğ edildiği takdirde hüsnü kabul ve tatbikını deruhde ede-

ceklerine dair şimdiden tahriri teminat vermeye hazır oldukları merkezindedir. Mösyö Brunot'un ikinci mülâkatta tebdili lisan ve kesbi mülayemet eylemesi, âcizlerini kazanmak cihetine mâtuf olmaktan müstebat değildir. Fransızlar tarafından Binbaşı Brunot'un dediği gibi beş on günde Sivasın işgali o kadar kolay bir şey değildir. Hâttâ Devletinizde olsa gerektir ki İngilizler bu husustaki tehdidatında daha iletî giderek Batıdaki askerlerinin Samsuna ihracına karar verdiler ve hattâ mahza bendenizi tehdit için bir tabur dahi çıkardılar. Fakat bu teşebbüse karşı, milletin kavi bir azmü iman ve ateş ile mukabele edeceği hakikati kendilerince tahakkuk ettikten sonra hem kararlardan sarfı nazar etmeye ve hem de Samsuna çıkarmış oldukları askerleriyle beraber orada bulunan taburu nakletmeye mecbur olmuşlardır. Sivas Kongresinde mevzuubahis olacak hususât, Erzurum Kongresi Beyannamesi muhteviyatından siihuletle istidlâl olunacağına nazaran kongrede itilâf Devletleri aleyhinde tahrikâtta bulunmak gibi maksatlar katiiyen mevcut değildir. *Burada şunu da arz edeyim ki, bendeniz ne Fransızların ve ne de herhangi bir devleti ecnebiyenin sahabetine tenezzül eden şahsiyetlerden değilim. Benim için en büyük nokta-i rızanet ve memba-i şefaat milletimin sinesidir.* Kongrenin lüzum ve zaman ve mahalli inikadı hakkında müessir olmak, bendenizin şahsi hükmümün pek ziyade fevkinde haizi tesir olan millet kararına taallük eder bir keyfiyettir. Yalnız tahmin buyurulduğu gibi Fransızların, Kongre Heyetinin Sivasta toplanmasına mürevviç görülerek ve hadahu heyeti ele geçirmeye imkân bulması âcizlerince pek bair tevehhümattandır. Bütün mâruzatımı aynen Mösyö Brunot'ya söylemenszde hiçbir mahzur görmüyorum ve bu münasebetle Mösyö Brunot ve rüfekaasına, milletimizin muhafazai hukuk ve müdafaai istiklâl için Erzurum Kongresi Beyannamesiyle bütün cihana olduğu gibi kendilerinin İstanbuldaki mümessili siyasilerine de iblâğ eylemiş olduğu mukarreratı esasıyeyi tatbikte hiçbir suret ve sebeple duçarî tereddüt olmasına imkân bulunmadığı bildirilmiş olur. Mösyö Brunot bilmelidir ki Fransızların Sivas işgale karar vermeleri kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir harbe karar vermelerine mütevakkıftır. Böyle bir kararın, Jandarma Binbaşı Mösyö Brunot ve rüfekaı arasında tezekkür edilse bile, Fransız milletince muta olabileceğine ihtimal verilemez.

Mebus Rasim Beyin Raif Efendi Hazretlerine olan telgrafnamesini okudum. Korkmaya mahal olmadığının kendilerine lütfen iblâğını rica ederim.

Gerek âcizlerine ita buyurmuş olduğunuz malûmat ve mütalâatı ve gerek Rasim Beyin telgrafnamesini Heyeti Temsiliyeye aynen takdim edeceğim. Binaenaleyh Sivas Kongresi hakkındaki kararı katî ancak Heyeti Temsiliyenin müzakeratı neticesinde taayyün edecektir. Bittabi takarrür edecek suret, zâtı sâmililerine arz olunacaktır. Yalnız bugün için istirhamım, Brünor'un tehdidatının halka işasıyla kuvvei mâneviyesinin kesrine mümanaat buyurulmasıdır. İhtiramatı mahsusanın kabulünü ve Salâhattin Beyefendilere selâmımın tebliğini istirham ederim muhterem Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal

(Verilen cevap üzerine Reşit Paşadan alınan ikinci telgraftır.)

Bendeniz anlıyabildiğim kadarını Etendimince arz etmekle vazifei vicdaniyemi ifa etmiş oluyorum. İstanbuldaki Fransız ricalinin noktai nazarlarını ve Zâtı Devletlerine karşı olan taahhütlerinin ne dereceye kadar yayına itimat olduğunu kestirememekte mazurum. Hamiyeti müsellemlerine nazaran vatanın selâmeti mevzu bahis olduğuna göre iyice düşünerek lâzım gelen hattı hareketin tâyini, Etendimince Kongre beyeti kiramından orada bulunan zevatı muhteremeye aittir. Emirlerinizi ifa edeceğimi arz ile ihtiramatı mahsusamı takdim ederim Efendim.

Reşit

Efendiler, Diyarbekir ve Bitlis havalisinde, efkârı tenvir maksadiyle, oralarda ordu kumandanı olarak bulunduğum sıralarda kısmen şahsan tanıdığım birtakım rüesaya hususi mektuplar yazdım ve Van, Bayazıt civarlarında bulunan bazı aşair rüesasiyle de temas ve irtibatlar temin ettim (Ves. 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53).

Yazurumu terk lüzumu Nihayet, Efendiler; ağustos içinde, her taraftan birtakım murahhasların Sıvasa müteveccihen hareket eyledikleri ve kısmen Sıvasa mu-

vasalat etmeye de başladıkları anlaşıldı. Sıvasa muvasalat eden murahhaslar tarafından Sıvasa ne vakit hareket edeceğimiz istifsar olunmaya başlandı.

Artık, Erzurumu terk etmek lâzım geliyordu. Fakat şimdiye kadar verdiğim malûmattan müstebhan olmuştur ki, Sivas Kongresi, şark ve garp vilâyetlerinin ve Trakyanın yani bütün memleketin ittihadını temin gayesine mâtuf idi. Bu sebeple şark vilâyetlerinin, bu kongrede, murahhasları bulunmak icabederdi. Bu vilâyetlerden, Sivas Kongresi için murahhaslar intihab ettirmeye kalkışmak gayriameli bir fikirdi. Erzurum Kongresini âkteden murahhasların Sıvasa tahriklerine kalkışmanın da mümkün olamayacağı anlaşıyordu. Zaten Vilâyatı Şarkıye Müdafaa-i Hukuku namına mahallerinden, salâhiyet almış olan bu murahhasların daha umumî bir gayeye mütaallik salâhiyetleri de yok idi. Aynı noktâi nazardan, Erzurum Kongresinin Sıvas Kongresine vilâyatı şarkıye namına bir heyeti murahhasa göndermeye salâhiyeti olamayacağı da meydanda idi.

Yeniden murahhas intihab ettirmeye kalkışmak ne kadar gayriameli idiyse, birtakım nazariyat çerçevesi içinde, sıkışıp kalmak dahi o kadar gayriameli idi.

En basit ve ameli çare, Vilâyatı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Heyeti Temsiliyesini Sıvasa götürüp kongreye ithal etmekten ibaret idi.

Azadan Mutki aşiret reisinin, Mutki dağlarından çıkmaktan mütevahhiş olduğunu bizzat bilirdim. Siirt Mebusu S a d u l l a h Bey ortada yok.

Servet ve İzzet Beyler, kongre biter bitmez birer mazeretle Trabzona gitmiş bulunuyorlar.

Erzurumda R a u f Bey ve R a i f Efendi var, R a i f Efendi de beyanı mazeret ediyor.

Yolumuzda Erzincanda Şeyh Fevzi Efendiyi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Beyleri davet ettim, gelmediler. Raif Efendiye bize refakat etmesi için rica ettik, kabul etti.

Nihayet, Heyeti Temsiliye âzası olarak, Erzurumdan üç kişi, Erzincandan bir kişi ve Sivasta bulunduğumuz Bekir Sami Beyle beş kişi olduk ve Sivas Kongresini vücuda getiren murahhasların vesikalarını tetkik lüzumu hissölunduğu zaman, ben, orada şöyle bir vesika yazdım ve altını Heyeti Temsiliye mühriyle mühürledim.

“Heyeti Temsiliyeden:

Mustafa Kemal Paşa
Rauf Bey
Ulemadan Raif Efendi
Şeyh Fevzi Efendi
Bekir Sami Bey

Berveçhibâlâ esamisi mâruz zevat, Şarkî Anadolu namına Sivas Kongresinde bulunmak üzere Erzurum Kongresince memur edilmiştir. (Mühür)”

Efendiler, Erzurumu terk ettiğimiz tarih 29 Ağustos 1919 dur.

Sivas yolunda Amasyadan, Erzuruma gelirken, Sivasta küçük bir hikâyeye zemin olan vaka hatırlarınızdadır. Gariptir ki, Erzurumdan Sivasa giderken de buna mümasil küçük bir vaziyete temas ettik.

Erzincandan garba hareket ettiğimiz günün sabahı, Erzincan Boğazı methaline gelir gelmez, bazı jandarma neferlerinin ve zâbitlerinin, heyecanlı ve mütelâşi bir tarzda otomobillerimizi tevkif ettiklerini gördük.

Vaziyeti izah ettiler: "Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlardır. Tehlike var. Geçilemez."

Bir zâbit, merkeze kuvvet gönderilmesini yazmış. O kuvvet gelince, tertibat alacak, hücum edecek, bu eşkıyayı tardedecek ve yolu açacak imiş...

Pek iyi ama, bu eşkıyanın kuvveti nedir, neresini nasıl tutmuş, ne kadar kuvvet ve ne vakit gelecek?!

Bu muammalar halledilinceye kadar, geri, Erzinçana dönmek ve kim bilir ne kadar günler beklemek lazım! Bizim ise, işimiz pek acele idi. Ben, Erzurum ile Sivas arasındaki mesafeyi mûtat zamanda katedip muayyen günde, Sivasta bulunamazsam, şurada veya burada şu veya bu sebeple tevahhuş ve tevakkuf ettiğim, Sivasta ve her tarafta şayi olursa panik başhaya-bilir, işler altüst olabilirdi.

O halde karar? tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka çaremiz de yok idi. Yalnız ufak bir tertip almayı muvafık buldum.

Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan, fedakâr arkadaşlarımızdan birkaçını — elyevm bir alay kumandanı olan O s m a n Bey, ki T u f a n Bey namıyla mâruf olmuştur. Bunların başında idi — bir otomobil ile kendi otomobilimize takaddüm ettirdik. Sağdan soldan gelecek, uzak mesafedeki ateşlere ehemmiyet verilmeyerek otomobiller seri hareketle şose üzerinde ileri yürümeye devam edecekler. Vurulan, ölen olursa, onlarla meşgul olunmayacak... Tam şose üzerinde ve yakınında, şoseyi kapıyan eşkıyaya temas edilirse, hep otomobillerden atlıyacağız ve bunlara hücum ederek yolu açacağız ve kalanlar tekrar kabili istimal otomobillere binerek serian ileri uzaklaşarak yola devam edecekler... İşte verilen emir de bu idi...

Bu tertip ve tarzı hareketi, mâkul ve emniyetli görmiyenler bulunabilir. Gerçi bu tarihlerde Elâziz Va-

lisi Ali Galip Beyin Dersimde dolastığı ve bazı tesvilât ve tertibata çalıştığı malûm idiyse de izah edeyim ki, ben, evvelâ, hakikaten Boğazın tutulduğuna kani olmadım. Bunu, hükümeti merkeziyenin mümaşatkârı olabileceğini tahmin ettiğim bazı kimseler tarafından, mahza, beni tevakkufa mecbur etmek için tasni edilmiş, bir plân telâkki ettim. Saniyen, Dersim Kürtleri Boğazı tutmuşlarsa, bunların alabilecekleri tertibatın, uzak tepelerden yola ateş etmekten ibaret kalmast, bence, çok muhtemel idi.

Hulâsa, yürüdük, Boğazı geçtik ve 2 Eylül 1919 günü Sivasa muvasalat ettik. Ahalinin, şehrin çok uzaklarından başlıyan büyük ve parlak tezahüratiyle karşılandık.

Üçüncü Kolordu Kumandanı olan Salâhattin Bey, Sivasta bulunuyordu. Vali Paşa ile birlikte, kongreye gelen murahhasların yerleştirilmesinde ve Heyeti Temsiliye için lise binasının ve kongreye mahsus salonun ihzarında ve her türlü tertibat ahzinde mihmannüvazlığa misal olacak surette fevkalâde çalışmışlardı.

Refet Bey orada değildi. Nerede bulunduğunu da kimse bilmiyordu. Halbuki, 7 Temmuz 1919 tarihli talimatımız mucibince, kendi muntakası olan Üçüncü Kolordu muntakasından ayrılmamak lâzım ve bilhassa tam Sivasta kongre inikadedeceği günlerde orada bulunması muvafıktı. Muhabere ile kendisinin Ankarada olduğu anlaşıldı. Ankarada Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşaya "derhal ve behemehal Sivasa gönderilmesini" emrettim. 7 Eylülde geldi ve Heyeti Temsiliye âzası olarak tarafımdan Kongre Heyetine takdim olundu.

Efendiler, bizden evvel gelmiş olan murahhaslar, muvasalatımıza intizaren, aralarında içtimalar yapmışlar ve ihzari bazı projeler kaleme almışlar.

Muvasalatımızdan sonra da bazı hususi içtimalar ve müzakereler olmuş ve bu defa bazı kararlar da verilmiş. Müsaade ederseniz, çok karakteristik olduğu için, bu noktayı izah edeyim:

**Sivas kongre-
si açılıyor** Sivas Kongresi, 1919 Eylülünün 4 üncü perşembe günü zevalden sonra saat ikide açıldı.

Öğleden evvel murahhaslar meyânında bulunan ve öteden beri şahsan tanıdığım **Hüsrav Sami** Bey yanıma gelerek şöyle bir malûmat verdi: "**Rauf** Bey ve sair bazı zevat, **Bekir Sami** Beyin evinde hususi bir içtima akdetmişler ve beni reis yapmamıya karar vermişler." Arkadaşların, bilhassa **Rauf** Beyin, böyle bir hareketine asla ihtimal vermedim ve **Hüsrav Sami** Beye, itiraf edeyim ki, biraz ciddi olarak, böyle mânasız sözleri bana isal etmemesini ihtar ettim. Verdiği haberin aslı olmak imkânı ve ihtimali bulunmadığını, arkadaşlar arasında, suitefehhümatı mucip sözler sarfının caiz olmadığını da ilâve ettim.

Efendiler, ben, bu kongrede riyaset meselesine ehemmiyet vermiyordum. Riyasete, belki müsin bir zatın getirilmesi muvafık olacağını düşünüyordum. Bu maksatla bazı arkadaşların da noktaî nazarını istimzacettim. Bu meyanda, kongre salonuna girmezden evvel koridorda **Rauf** Beye tesadüf ettim. "Kimi reis yapalım?" dedim. **Rauf** Bey, âdeta heyecanlı bir sesle, zaten söylemeye hazırlanmış olduğu o anda halinden anlaşılan bir tavırla ve keskin bir lisanla: "Sen reis olmamalısın!" dedi. Derhal **Hüsrav Sami** Beyin verdiği malûmatın sıhhatine inandım ve bittabi

müteessir oldum. Gerçi, Erzurum Kongresinde de benim riyasetimi mahzurlu görenler vardı. Fakat onların ne mahiyette insanlar olduğunu izah etmiştim. Bu defa, en yakın arkadaşlarımın, aynı zihniyeti izhar etmeleri beni düşündürdü. R a u f Beye: "Anladım, B e k i r S a m i Beyin evinde ittihaz ettiğiniz kararı bana tebliğ ediyorsun" dedim ve cevabına intizar etmeden, yanından uzaklaşarak kongre salonuna girdim.

Kongrenin küşadını mütaakıp ilk söz alan bir zatı âlinin, kongre zaptında aynen mazbut olan şu ifadesini işittik.

"— Efendim, şimdi tabii riyaset meselesi mevzu bahis olacak. Bendeniz riyasetin birer gün veyahut birer hafta devam etmek üzere münavebe ile olmasını ve âza veya temsil edilen vilâyet ve sancak isimlerinin baş harfleri itibariyle hurufu heca sırasıyla ihraz edilmesini teklif ediyorum."

Efendiler, garip tesadüftür ki, bu teklif sahibinin temsil ettiği vilâyetin ismi elif ile başladığı gibi isminin de ilk harfi elif ile başlıyordu. Ben, sahibi davet sıfatıyla bir nutuk iradederek (Ves. 54), kongreyi açtıktan sonra, muvakkaten, makamı riyasette bulunuyordum.

"— Bu neden icabediyor, efendim?" diye sordum.

"Sahibi teklif: Bu suretle için içine şahsiyet karışmamış olacağı gibi harice karşı da müsavata riayet ettiğimizden hüsnü tesir etmiş olur" dedi.

Efendiler, ben, vatanın, sahibi teklifle beraber, bütün milletin, hepimizin nasıl bir girivei felâket içinde bulunduğumuzu, göz önüne getirerek, çarei halâs olduğuna kani bulunduğum teşebbüsâtı, namütenahi müşkülât ve mevanie rağmen, maddi, mânevi bütün

mevcudiyetimle, hayyizi fülle çıkarmaya çalışırken, benim, en yakın arkadaşlarım daha dün İstanbul'dan gelmiş ve bittabi vaziyetin içyüzüne gayrivakıf, hürmet ettiğim ihtiyar bir zat lisaniyle, bana, şahsiyattan bahsediyorlar.

Bu teklifi reye koydum. Ekseriyetle reddettiler ve reis intihabını reyi hafi ile reye vaz'ettim. Üç rey müstesna olmak üzere beni reis intihabettiler.

* * *

Sivas Kongresinin meşgul olduğu işler

Sivas Kongresinin, ruznamei müzakeratını, Erzurum Kongresinin nizamname ve beyanamesi muhteviyatı ve bir de bizim Sivas muvasalatımızdan evvel gelmiş olan yirmi beş kadar âzanın hazırladığı bir muhtıra teşkil edecekti.

İlk küşat günü olan 4 Eylül günü ile beşinci, altıncı günleri, yani üç gün,

İttihatçı olmadığımızı teyit için yemin etmek lüzumuyla ve yemin formülü hazırlamakla; padişaha arıza yazmakla ve kongrenin küşadı münasebetiyle gelen telgraflara cevap vermekle ve bilhassa kongre, siyasetle istigal edecek mi, etmiyecek mi zemininin münakaşasıyla geçti. İçinde bulunulan mücadele ve faaliyet, siyasetten başka bir şey değil iken bu son zemini münakaşa şayanı hayret değil midir?

Nihayet, kongrenin dördüncü günü asıl maksada temas ettik ve aynı günde, Erzurum Kongresi Nizamnamesi muhteviyatını müzakere ve hemen intacettik. Bunun sebebi Erzurum Kongresi Nizamnamesinde yapılması lâzım gelen tadilatı zaten ihzar ve icabedenleri tenvir etmiş bulunuyorduk.

Maahaza, yapılan tadilat, bilâhara bazı itirazat ve ihtilâfatı ve birçok muhsberat ve münakaşatı mucib olduğu için, bu tadil olunan noktaların mühimlerini işaret edeceğim:

1) Cemiyetin unvanı "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" idi. "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" oldu.

2) "Heyeti Temsiliye, Şarkî Anadolu'nun heyeti umumiyesini temsil eder" kaydı yerine "Heyeti Temsiliye vatanın heyeti umumiyesini temsil eder" dendi. Mevcut âzaya da daha altı zat ilâve olundu.

3) "Her türlü işgal ve müdahaleyi, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine mâtuf telâkki edeceğimizden müttehidin müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir" yerine "Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine mâtuf harekâtın reddi hususlarında müttehidin müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir." denildi.

Bu iki cümledeki fark, mâna itibariyle bittabi pek büyüktür. Birincisinde Düveli İtilâfiyeye karşı hasmane vaziyet ve mukavemet telâffuz olunmuyor. İkincisinde bu cihet sarahat kesbediyor.

4) Nizamnamede, dördüncü maddeyi teşkil eden mesele oldukça münakaşayı muciboldu. Madde şu idi:

"Hükümeti Osmaniye bir tazyıkı düveli karşısında buraları (yani şark vilâyetlerini) terk ve ihmal etmek ıstırarında bulunduğu takdirde alınacak idari, siyasi, askerî vaziyetlerin tâyin ve tesbiti" yani idarei muvakkate teşkil etmek meselesi.

Sivas Kongresi Nizamnamesinde bu maddedeki "buraları" yerine "mülkümüzün herhangi bir cüzünü terk ve ihmal etmek..." suretinde şâmil ve umumi bir kayıt kondu.

**Amerika man-
dası için pro-
pagandalar**

Bundan sonra 8 Eylül içtimarında, bahsettiğim muhtıraya temas edildi. Bu muhturada başlıca Amerika mandası meselesi mevzuu-
bahis ediliyordu.

O günlerde, İstanbul'dan gelen bazı zevat, Amerikalı Mister Brown namında bir de gazeteciyi Sivas'a getirmişlerdi. Bu mesele hakkında kongrede cereyan eden müzakerattan bahsetmeden evvel mesele hakkında, heyeti aliyenin kâfi derecede tenevvürüne medar olmak üzere, evvelâ, bu zemine mukaddeme olacak bazı malûmat arz edeyim. Bu malûmatı, Erzurum'dan beri başlayan bazı muhaberattan daha iyi anlaşılacağı için aynen arz cdeceğim.

Asayişe mütaallik
gayet müstaceldir

Amasyadan, 25/26 Temmuz 1919

Erzurum'da Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyasetine

1 — Mustafa Kemal Paşaya mahsustur: Bağün 25 Temmuz 1919 akşamı Bekir Sami Beyefendi Amasyaya muvasalat ettiler. Kendileriyle uzunca müddet teşerrüf ettim. Mustafa Kemal Paşaya ve Rauf Beyefendiye arzı ihtiramata ederler. Müşarünleyle, atıdaki mülkâsını arz etmekliğini rica etmiştir.

2 — İstiklâl, şayanı arzu ve tercihtir. Ancak istiklâli tam talebettiğimiz halde mülkün menatı mütaaddideye taksimi, katî ve şüphesizdir. Şu halde ildî üç vilâyete munhasır kalacak istiklâle, tamamıyeti mülkiyemizi temin edecek mandaterlik elbette müreccaktır. Memaliki Osmaniyenin cümlesine şâmil meşru-tiyetimiz ve hariçte haddi temsilimiz baki kalmak şartıyla bir müddeti muayyene için Amerika mandaterliğini talebetmeyi milletimiz için en nafi bir şekli hal kabul ediyorum. Bu bapta Amerika mümessili ile görüştüm. Birkaç şahsın değil, bütün milletin sadasını Amerikaya duyurmak lâzım geldiğini söyledi ve atıdaki şerait dairesinde Wilson'a, Senato'ya ve Amerika Kongresine müracaatta bulunulmasını dermeyan eyledi.

- a) Adil bir hükümetin tesisi.
- b) Maarifi umumiyenin neşri ve tamini.
- c) Hürriyeti edyan ve mezahibin temini.
- d) Muahedatı hafiyein ilgası.
- e) Umum memaliki Osmaniyeyi şamil olmak üzere Amerika Hükümetinin mandaterliğimizi kabul eylemesi.

3 — Bundan başka kongremizin intihabedeceği bir heyeti, Amerikaya bir zıhlı ile isal etmeyi de mümessil deruhde etmiştir.

4 — Bekir Sami Bey daha bir iki gün buralarda kalacağından her gına emir ve talimatın vasıtai âcizaneyle tebliğini ve hassaten Sivas Kongresinin ne zaman içtima edeceğini ve kendilerinin yevmi mezkûra kadar nerede intizar eylemesi muvafık olacağını iş'ar buyurulmasını istişham eylemekte olduğu.

Fırka 5 Kafkas Kumandan Vekili
Arif

Şifre
Acile ve zatidir
196

Erzurum

Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına

1 — Elyevm Amasyada bulunan valii esbak Bekir Sami Beyefendiye mahsustur: Telgrafnamei âlilerinden pek müstefit olduk. Hali inikatta bulunan Vilâyati Şarkîye Kongresi hemen her tarafta memleketleri halkınca haiz tesir ve nüfuz ve sahibi kelâm tanınmış zevattan mürekkep bir heyeti muktedire halindedir. Bu kongrede şimdiye kadar olan müzakeratta devlet ve milletin istiklâli tamımı musarren müdafaa olunmaktadır. Binaenaleyh henüz bixce de şurut ve mahiyeti müphem bir Amerika mandaterliğinden kongreye doğrudan doğruya bahsolunması, pek mahzurlu olacağı cihetle zati âlilerinin Dersaadette hali temasta bulunduğu zevat ile olan müzakereye istinaden zirdeki noktaların irzhiyle bizleri serian tenvir buyurmanızı hassaten rica ederiz. Bundan evvel de resen Dersaadetten bana dair gelen malûmat meşkûk görüldüğü cihetle aynı esaslar dairesinde istizah kılındığı gibi 21 Temmuz 1919 tarihinde de Sivasta Refet Bey vasıtasıyla Dersaadetten gelen malûmatta aynı meşkûkiyet bulunduğu cihetle oradan da doğrudan şurut ve izahat talep edilmiştir.

a) İstiklâlî tam talebedildiği halde mülkün menatı müteaddideye taksimi kazı ve şüphesizdir buyruluyor. Bu kanaatin membaı nedir?

b) Tamamiyeti mülkiyeden maksat, mülkün tamamı mı, yoksa hukuku hükümrani midir?

c) Memaliki Osmanîyenin cümlesine şâmil meşrutiyetimiz ve hariçte hakkı temsilimiz baki kalmak şartıyla mandaterlik talebini en nafi bir şekil olarak kabul buyuruyorsunuz. Ancak mümessilin dermeyan ettiğini bildirdiğiniz mevat ile bu şekil birbirine mütenakız görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz baki kalınca hükümet kuvvei teşriyenin isimadına mazhar ve murakabesine tâbi bir heyetten ibaret olur ki artık bu heyetin tesisinde Amerikanın dahilî tesiri olamaz. Şu halde ya meşrutiyet hakidir, âdil bir hükümetin tesisini Amerikadan talibe mahal yoktur veya hâttâ âdil bir hükümetin tesisini Amerikadan talebedilince meşrutiyetin bekası lâfızdan iharet kalır.

d) Maarifi umumîyenin neşri tamiminden maksat nedir? Vehleten hatırıma gelen, memleketin her tarafında Amerikan mekteplerinin tesisidir. Çünkü daha şimdiden yalnız Sıvasta yirmi beş kadar müessese ihdas etmişlerdir ki, yalnız bir tanesinde bin beş yüz kadar Ermeni talebe vardır. Binaenaleyh maarifi Osmanîye ve İslâmîyenin neşri tamimi ile bu teşebbüsün sureti imtizacı nasıl olacaktır.

e) Hürriyeti edyan ve mezahibin temini fıkrası da mühimdir. Patrikhaneler imtiyazatı mevcut iken bunun fark ve mânası nedir?

f) Mümessilin beşinci madde olarak bahseylediği umum memaliki Osmanîyenin hudutları nedir? Yani kablelharb olan hududumuz mudur? Eğer bu tâbir içinde Suriye ve Irak dahil ise Anadolu halkının Arabistan namına mandaterlik talebine hak ve salâhiyeti olabilir mi?

g) Hükümeti hazıranın siyaseti nedir? T e v f i k Paşa neden Londraya gitti? Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandaterlik takibettiği görülüyor. Farklar nedir? Hükümet Amerika mandasını nasıl telâkki ediyor? Yani buna mütemayil mi, müstağni mi? Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini terk ettiler? Amerikalılar mandayı almağa ne dereceye kadar mütemayil ve arzukeşir?

z — Sivas Kongresinin inikadı Erzurum Kongresinin hitamına muallâktır. Bununla ayrıca işğal edilmektedir. Zati sâmile

rinin buna intizaren ya Tokatta yahut Amasyada bulunmaları muvafaktır. Arzı hürmet eyleriz.

Mustafa Kemal

Asayişe mütaallik ve aceledir

Amasyadan, 30/7/1919

93

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyasetine

1 — Mustafa Kemal Paşaya mahsustur: Bekir Sami Beyden alınan cevap hervechiati arz olunur:

a) İstiklâli tam talebedildiği halde mülkün menatı âdi-deye taksim ve birkaç mandaya tâbi tutulacağımız Dörtler Meclisince mukarrerdir. Binaenaleyh buna mâni olmak için bir mandayı talebetmek de en muvafık olacağını beyan etmiştir.

b) Yalnız hukuku hükümet mevzuubahis, tamamî mülkümüzün muhafazası esastır.

c) Amerikadan herhangi şekilde bir hükümet talebetmiyeceğiz. Amerikaya âdil bir hükümeti tesis edeceğimizi temin edeceğiz. Kanunu Esasımız ahkâmı mer'î, banedani saltanatın her türlü hukuku hükümrânisi bâlî ve mahfuz ve hariçte heyeti temsiliyemiz kemakân mevcudolmak şartlarıyla Amerika Hükümetinin esbabı saadet ve inkişafımızla müzahir olmasını talebedeceğiz. İsteyeceğimiz mandaterlik bu şekildedir.

d) Maarifi umumiyenin neşri tamiminden maksat Amerika mekteplerinin köylerimize kadar girmesine müsaade değil, maarifi millîye ve İslâmiyemizi neşri tamime sarfı ihtimamı edeceğimize kendilerini temin ile beraber müzaheretlerini taleptir. Mandaterliği Amerika misyonerlerine değil, Amerika Hükümetine tevdi etmek istiyoruz.

e) Hürriyeti edyan ve mezahıp esasen ahkâmı diniye ve İslâmiyemiz muktezasındandır. Amerika efkârı umumiyesi bu hakikate vâkıf olmadıkları için kendilerine bu teminatı vermek istiyoruz ve mümessilin bahsettiği hudut kablelharb mevcudolan hududumuzdur. Suriye ve aksanı saire hakkında bizim mandaterlik talebine salâhiyetimiz olup olmaması kongrece halledilecek bir meseledir. Enasen Suriye ve Irakta Amerika heyetleri ârayı umumiyeye müracaat ettiler. Suriye ve Filistin de müstakil bir Arap Hükümeti tesisini talep ile beraber Amerika mandaterliğini diğerlerine tercih eylediklerini izhar ettiler.

f) Hükümeti hazırda henüz teşekkül ettiğinden siyaseti meçhuldür. Ancak evvelki hükümetlerin siyasetleri âciz ve Kuvayı İtilâfiyenin her bir emrine mümasîl idi. T ev f i k Paşa Londraya gitmiyerek Fer it Paşa ile avdet etmiştir. Amerika, Ermenistan Hükümeti taayyün etmeden, dolayan heyetlerinin raporlarına nazaran, büyük bir Ermenistan teşekkülüne maddeten imkân mevcud olmadığı merkezindedir. Mandaterlik hakkında mufassal bir arıza posta ile takdim olunmak üzeredir.

g) Şimdilik tarafımızdan vâkı olacak tebligata intizaren Tokatta bulunacağım. Amasya ve Tokatta ve kazalarda icabeden tebligat icra, iyi tedriceler vereceğini ümit, etmekteyim. Cümlenize ihtiramatımı takdim ederim efendim.

Fırka 5 Kumandanı
Ariş

Şifre
Zata mahsustur

Erzurum, 1/Ağustos/1919

Amasyada Beşinci Fırka Kumandanlığına

Bu telgratın hemen Bekir Sami Beyefendiye isali ve cevabının müstacelen alınması rica olunur:

Bekir Sami Beyefendiyedir.

C: 3/7/1919. Amerikan mandaterliği hakkındaki izahata ahirenize muttali olduk. Bu şeraitte göre esas itibariyle korkulacak bir şey olmamak lazım. Mühazra daha bir nokta hakkındaki mütalâai âlîlerini de almak istiyoruz. Lehimizde bu kadar şerait dermeyanına müsait bulunacak olan Amerika Hükümeti bu şekildedeki mandaterliği kabul etmesine yani buna katlanmasına mukabil Amerika namına ne gibi fevâit ve menafi temin etmiş olacaktır. Bununla kendi hesaplarına olacak gaye nedir? Bu bapdaki kanaat ve istidlâatı samileriyle de tenvir buyurmalatına müsaraaten intizar eyleriz Efendim.

Mustafa Kemal

Amasya, 3/8/1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyasetine

Bekir Sami Beyden alınan cevap herveçhiati arz olunur: Mustafa Kemal Paşaya mahsustur: Amerikalılarla şimdiye kadar cereyan eden müzakerat bittabi daima hususi bir şekil-

de vâkı olmuş ve sırf bir farzıyeden ibaret bulunmuş olduğuna nazaran mandaterliklerin tarafeyni âkideye tahmil edilecek şerait hakkında teatîi efkâr edilmemiştir. Mümkün olduğu takdirde ihzariyle Sivas Kongresinin süratî küşadı lüzumunu hulâsaten arz eylerim.

Erkânıharbiye Kaymakamı
Arif

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem Efendim.

Memleketin siyasi vaziyeti en had bir devreye geldi. Kendimize bir istikamet tayıni için Türk milletinin zarını atıp müsipet bir vaziyet almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Harici vaziyet İstanbulda şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiyede mandaterlik meselesini Amerika Senasına resmen teklif etmiş olmakla beraber bütün kuvvetlerini Senanın kabul etmemesi için sarf ediyorlar. Taksimden hisse kaçırmak tabii işlerine gelmiyor.

Suriyede hüsrana uğrayan Fransa, zararını Türkiyede telâfi etmek istiyor, İtalya namuskâr bir emperyalist olduğundan muharebeye ancak Anadolu taksiminde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngilterenin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere Türkün vahdetini, asrileşmesini, hakiki bir istiklâl almasını, âti için bile olsa, istemiyor. Yeni vesait ve fikirle tamamen asri ve kavi bir Müslüman - Türk Hükümeti, başında hilâfet de olursa, İngilterenin Müslüman esirleri için bir suimisal teşkil eder. Türkiyeyi kül halinde İngiltere alabilse kafasını kolunu kopartır, birkaç senede sadık bir müstemleke haline koyar. Buna en başta bilhassa Klerikal sınıflar memleketimizde çoktan taraftardır. Fakat bunu Fransa ile döğüşmeden yapabilmek kabil olmayacağından taraftar olamaz. Fakat Türkiyeyi vahdet halinde muhafaza zarurî görülürse yani taksim ancak büyük askeri fedakârlıklarla busule geleceğini anlarsa, Lâtinleri sokmamak için Amerika fikrine zahir ve taraftar olur. Nitekim İngiliz siyasi adamları arasında zaten bu fikre temayül mevcut. Morrisson gibi meşhur sınımlar Amerikanın Türkiyede umumi manda almasına taraftar oluyorlar.

Diğer bir sureti hal de Türkiyeyi Trakya'dan, İzmir'den, Adanadan belki de Trabzon'dan ve mutlak İstanbul'dan mahrum

ettikten sonra eski "kapitülasyon" ları ve boğulmaya mahkûm dahili bududu ile müstakil bırakmak.

Biz İstanbulda kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarını şâmil olmak üzere muvakkat bir Amerika mandasını ehveni şer olarak görüyoruz. Sebeplerimiz şunlardır:

1 — Aramızda herhangi şerait altında Hristiyan ekalliyetleri kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı tebaası hukukundan istifade edecekler, hem de haricte bir Avrupa devletine dayanarak şuriş çıkaracaklar, mütemadi müdahaleye sebebiyet verecekler, zaten suri olan istiklâlimizden ekalliyetler namına her sene parça parça kaybedeceğiz.

Muntazam bir hükümet ve asri bir idare tesisi için patrikhanenin siyasi imtiyazlar, ekalliyetlerin kuvvetli devletler vasıtasıyla mütemadi tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2 — Birbirini ifna eden, menfaat, hırsızlık veyahut sergüzeşt ve şöhrat namına yaşayanların hırsını tatmin eden hükümet nazariyesi yerine milletin refah ve inkişafını temin, halkı, köyleri, sıhhati ve zihniyeti ile asri bir halk haline koyabilecek bir hükümet nazariyesine ve tathikatına ihtiyacımız var. Bunda lâzım gelen para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz. Siyasi istikrazlar siyasi esareti tezyidediyor. Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet, adamlarını takdir etmese bile, halkı ve halk hükümeti tesisini müfit bilen Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye kaadir asri bir makina haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. On bey yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi tahsili, zihniyeti ile hakiki istiklâli kufasında ve cebinde taşıyan bir Türkiyeyi ancak yeni dünyanın kabiliyeti vücada getirebilir.

3 — Harici rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir zahire ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupadan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

4 — Bugünkü emrivakiler kalkmak ve süratle dâvamızı dünyaya karşı müdafaa edebilmek için lâzım gelen kuvveti haiz bir devletin müzaheretini istemek lâzımdır. İstilâci Avrupanın bir vesaiti ve melûn siyasetine karşı böyle bir vekil sıfatıyla Amerikayı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek Şark Meselesini de, Türk Meselesini de âti için kendimiz halletmiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı süratle istememiz lüzum gelen Amerika da, tabii mahzursuz değildir. İzzetinefsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız bazılarının düşündüğü gibi Amerikanın resmi sıfatında dini temayül ve tarafgirlik yoktur. Hristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerikası, Amerikanın idari makinasında bir mevki tutmaz. Amerikanın idare makinası dinsiz ve milliyetsizdir. O çok ahenli-tar muhtelif cins ve mezhepte adamları çok imtizaçlı bir surette bir arada tutmanın usulünü biliyor.

Amerika şarkta mandaterliğe ve Avrupada gaile almaya taraftar değildir. Fakat onların izzetinefs meselesi yaptıkları Avrupaya, usulleri ve idealleriyle faik bir millet olmak dâyesindedirler. Bir millet, samimiyetle Amerika milletine müracaat ederse Avrupaya, girdikleri memleket ve millerin hayrına nasıl bir idare tesis edebildiklerini göstermek isterler.

Resmî Amerikanın mühim adamları arasında lehimize epeyce bir temayül husule geldi. İstanbula Ermeni dostu olarak gelen birçok mühim Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandası olarak döndüler.

Bu cereyanı temsil eden resmî ve gayiresmî Amerikanın fikri, hafi olarak şudur: Türkiyeyi olduğu gibi hiçbir parçaya ayırmamak, eski hudutları dahilinde vahdet içinde muhafaza etmek şartıyla umumi ve bir tek manda almak istiyorlar. Suriye, Amerika komisyonu orada iken umumi bir kongre aktederek Amerikayı istemiştir. Amerikada Suriyenin bu arzusu pek harezetle karşılanmıştır.

Resmî Amerika bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan yapmaya mütemayil görünmüyor. Eğer manda alırlarsa bütün milletleri müsavi şerait altında bir memleket evlâdı olarak tehlîki edip alacaklarını en mühim mehafilinden haber aldım.

Fakat Avrupa mutlak bir Ermenistan meselesi yapmak — bilhassa İngiltere — Ermenilere civizat vermeli istiyor, Amerika eskârı umumiyesinde Ermeni mazlûmları nâminna bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu bizim mürefekkîrleri düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi, Câmî Bey gibi, hattâ vahdeti milliyeyi teşkil eden diplomatlarımızın, Ermeni meselesi için bir sureti hal tavsiyeleri var. Resmen size yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadoludaki harekâtı dilokat ve muhabbetle takibeden bir Amerika var. Hükûmet ve İn-

gilizler bunun, Hristiyanları öldürmek, ittihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu Amerikaya telkine el birliğiyle çalışıyorlar.

Her an bu millî harekâtı durdurmak için kuvvet sevkı mas-tasavver, bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Millî hareket süratle ve müspet arzularla hemen meydana çıkarsa (ve Hristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa) Amerikada he-men zahîr bulacağını yine çok mühim mehafil temin ediyorlar.

Sivas Kongresi inikat edinciye kadar Amerika komisyonunu nikoymaya çalışıyoruz. Hatta kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeye de helki muvaffak olabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, dâvamızda zahîr olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını kaybetmeden taksim ve izniblâl korkusu karşısında, kendimizi Amerikaya müracaata mecbur görüyoruz. V â s f Bey kardeşimizle bu hususta müşterek olan nok-taları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiyeyi azim ve irade sahibi geniş kafalı bir iki kişi bel-ki kurtarabilir.

Sergüzeşt ve cidal devri artık geçmiştir. Atı için inkışaf ve vahdet muharebesi açmaya mecburuz. Hududunda bu kadar çok evlâdı ölen zavallı memleketinizin fikir ve temeddün muhare-besinde kaç tane şehidi var? Biz Türkiyenin hayırlı evlâtların-dan yarımın bânileri olmalarını istiyoruz. R a u f Bey kardeşimiz-le, sizin müştereken temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanıza intizar ediyoruz.

Hürmetlerimi gönderir, muvaffakiyetinize dua ederim. Mil-li dâvada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında sade bir Türk as-leri tevazuu ile sizinle beraber olduğumu beyan ederim.

10 Ağustos 1919

Halide Edip

Karahisarısahîp, 13/8/1919

K. O. 15 Kumandanlığına

M u s t a f a K e m a l Paşaya mahsustur: Dersaadetteki fi-rakı muhtelifenin bilittihat Amerika heyetine verilmek üzere it-tihaz ettikleri mukarrerat berveçhizir mârûzdur:

1 — Ermenistan için Türkiyenin şark hududu üzerinde Er-menilerin işine yarayacak bir arazi parçası terk etmeye vilâyatı

şarkiyenin Türkleri ve orada iş başında bulunan bôvükleri, ârîde refahını ve serbest inkişafını düşünerek razı olabilecekleri fikrinde oldukları, yalnız bu fikirlerini oradaki Kürtlerle teşriki mesai eylemiş olmak ve Kürtlerin de Ermenilere terki arazi fikrine katiyen mütemayil olmamak dolayısıyla izhara taraftar olmadıklarını ve hattâ izhar etseler bile orada Türk ekseriyetinin şeraiti âriye kendilerine — temin edilmedikçe — bu fikirde Kürtlerden ayrılmıyacağını zannettiklerini; şöyle ki: Evvelen, Türk ve Kürt ekseriyeti ve aralarındaki ekalliyeti sairenin meskûn olduğu arazinin tamamiyeti; saniyen, Türk istiklâli namını temin edilmek ve fillen teyidolanması; rabian, Türkiyenin asri tekâmülâtı mazhar olabilmesi için serbestçe inkişafına mâni olan kuyudun ref'iyle W i l s o n prensiplerinde vadedildiği veçhile istiklâl ve hukukundan en emin bir tarzda istifadesine imkân bahş olunması; hâmisen, bu hususatta ve Türklerin tesrii terakkiyatında Amerikanın bize müzaheretini Cemiyeti Akvama karşı tahhüd etmesi.

2 — Tahliye edilecek araziden çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin yeni nakledileceği arazide derhal iskân ve derhal arazilerinden istifadelerini temin etmesi için Amerikanın muavenet etmesi.

3 — O civarda ve bilhassa Erzinçun ve Sivas arasında mütekâsif Ermenilerin de yeni Ermenistan hududu dahiline nakillerinin temini.

4 — Ermenistan nam ve hesabına olarak vâkı olmasını muhtemel gördüğümüz terki arazi keyfiyeti müstakil bir Ermenistan namına değil, ancak büyük ve medeni bir devletin mandası altında inkişaf edecek asri bir devlet namına olacaktır. Çünkü bugünkü Ermenistana arazi terk etmek Türkiyenin başına ikinci bir Makedonya yapmak demek olduğu gibi Kafkasya için de bir âmil teşkil etmek demektir.

5 — Bütün bunlar kabili münakaya bir "teklif" mahiyetindedir. Bunların kati mahiyet iktisabetmesi ancak memleketteki heyetlerle temas etmek mümkün olursa oraya Amerika heyetinden bir zatın izanı elzemdir.

6 — Ve en nihayet meselenin şekli kanun ve meşrua itcesi için Meclisi Millî Osmanîye tevdi tabiidir.

K. O. 12 Kumandanı
Salâhattin

Şifre
Zata mahsustur
339

Erzurum, 21/8/1919

K. O. 12 Kumandanlığına
K. O. 20 Kumandanlığına

(Yalnız K. O. 12) C, 13/8/1919 şifre:

Dersaadette fırakı muhtelifinin Amerika beyetine verilmek üzere itihaz eyledikleri mukarrerat burada Heyet-i Temsiliyemizce son derece şayanı teessür ve teessüf görüldü. Çünkü birinci maddede Ermenistana vilâyatı yarkiyeden arazi terkî mevzuubahis olmaktadır. Halbuki ekseriyeti kashire Türk ve Kürt olan bu vilâyetlerden bir karış toprağın bile Ermeniler hesabına kaydının bugün için bil'amel mümkün olamayacağı şöyle dursun unsurlar arasındaki münaferet ve hissi intikamın dehşet ve şiddeti Osmanlı Ermenilerinin avdetleri halinde bile vilâyetler dahilinde mütekâsif olarak iskânlarını tehlikeli göstermektedir. Binaenaleyh erbabı ceraimden oluymayan Osmanlı Ermenilerine yapılacak âzami müsaade, şeraiti âdiye ve mütesaviye dairesinde vatanlarına avdette rızadan başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü maddede Erziocan ve Sivas arasında mütekâsif bir Ermenilik tahayyülî ilimsizlik ve vukufsızlıktan başka bir şey değildir. Harbden evvel bile buraların sekenesi kısmı âzama Türk ve kısmı kalîli Zaza denilen Kürtlerden ve pek az da Ermenilerden ibaret idi. Bugün ise mevrudiyetinden bahsedilecek miktarda Ermeni yoktur, binaenaleyh bu gibi cemiyetler salâhiyetlerini takdir eylemeli ve bir iş yapmak isterlerse hiç olmazsa Harbiye ve Hariciye Nezaretlerinin sulh hazırlıkları meyânında yaptıkları resmî istatistik ve grafiklere olsun müracaat zahmetinden kaçınmamalıdır. İşbu telgrafın aynen İstanbula gönderilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

Asayişe aittir
2013

Ankaradan, 14/8/1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkanıharbiye Riyasetine

1 — Mustafa Kemal Paşaya: Dersaadete hitaben yazmış olduğunuz son cevaplarınız mahalline isal edilmiş ve cevap olarak matbu raporla Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet,

Cevat, Çürüksulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Câmî, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok zevanın fikrine muvafık olan Kara Vâsıfın yani Cengiz'in, Halide Edip Hanımın mütalâalarını havi uzun mektuplar geldi. Bunlar ara ile hullâsı edilerek arz edileceği gibi asılları da Sıvasa gönderilecektir. Bunların cümlesinde bir müzaheret ihtiyacı messettiği ve bu müzaheretin Amerika tarafından ifası ehveni şer olarak kabul ve tasvip edildiğine dair esbabı mucibe beyan edilmektedir. Matbu rapor; Câmî, Rauf Ahmet, Reşat Hikmet, Reşit Sadi Beylerle Halide Hanım, Kara Vâsıf, Esat Paşa, bütün fırka ve cemiyetlerin effkârı yoklandıktan sonra, ekseriyeti azımeğe göre tanzim edilmiştir. Vakit varmış. Kongrede bir an evvel iş görmek, Amerikalılar gitmeden tebliğat yapılmak lâzım imiş. Amerikalıları oyahıyarak tehiri hareketlerine çalışılıyormuş. Kongre süratle kat'i karar verebilir mi? sualiyle Amerikalılar, taraftarlığını ima ediyormuş. Kongrenin inikadını tâcil buyurmaları rica olunur.

K. O. 20 Kumandanı
Ali Fuat

Bu telgrafta bahsolunan uzun mektuplar, günlerce telleri işgal eden şifrelerle verildi. Yekdiğerine zeyil olan o şifrelerden biri de şu idi:

Asayişe aittir
Zata mahsustur

Ankaradan, 17 Ağustos 1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Eriksânıharbiye Peisi
Kâzım Beycendiye

Mustfa Kemal Paşa Hazretlerine: 16/7/1919 ve 880 numaralı şifrenin dokuzuncu maddesine zeyildir:

Kara Vâsıfın 10 numaralı madde hakkında zeyil olarak verdiği malûmatı:

1 — Bir müzaheret şeklinde Amerikaya taraftar olursak ve bunu Villayati Şarkıye Kongresi, Millî Kongre, bir arzu gibi telgrafta hükümetimize yazarsa Wilson'ın Amerika kongresine karşı güzel bir nokta istinat olacağı. Dersaadette ekser münevveran buna taraftar ve böyle bir şey ilhar ediyorlar. Eğer Ana

çolu da yaparsa faydalı olur diyorlar. Böyle olursa Amerikanın mandasından istifade diğer habisleri çıkarmak ve sonra yalnızca Amerikalılarla karşılaşmak kabil olur ve uğraşmak da kolay olur. Bir de Amerikalılar bizi şiddetle takbih ediyorlar. Yani hükümeti terzil ve milletimizi de takbih ediyorlar. Murahhasların İstanbuldan çıkışını, Parise gidişini, muhtıraları..... sonra diyorlar ki Avrupanın cesaret etmediğini siz kabul ediyorsunuz. Meselâ; Avrupa büyük Ermenistan yapmıyor. Sizin sadrazam Torostan hudut veriyor. Ermenistan istiyor. Halbuki şimdiye kadar Amerika komisyonlarından hiçbirisi bile buna mümkün demedi. Umum raporlara nazaran Anadolu'da, Türkiye'de bir Ermenistan olmak, hattâ muhtar ve mahalli idareler tesis etmek bile mümkün değildir. Nüfusları yok. Toprakları yok. Bu idare müthiş bir kuvvei askeriyeyle istinadettirilmezse olmaz. Ermenilerde bu kuvvet olmaz. Amerika bu lütfu yapamaz. Diğer devletler de buna tahammül edemez. Meğer ki oralarını zaptetsin ve "..... sult" yapsınlar. Bu da kabil değil. Pelahet mânidir. İşte Dersaadetin havadisleri. Oracı teemmül edilsin. Zaman epeyce vardır. Amerika kongresi hemen hemen Wilson'u dinlemek üretedir.

2 — Dersaadette büyük temaşlar var. Anın için Mustafa Kemal Paşa umumi bir emir verir mi? Yoksa Dersaadetin karar ve mesaisine muvafık kalır mı? Mesaideki gaye milletin vahdeti, mülkün tamamı, ıstiklâl ve hâkimiyetin temini! Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya umumi bir emir vermezse ve kendisi de serian oradan Amerika ve İngiliz ve sairleriyle irtihat yapmazsa tabii burada da faaliyet devam edecektir. Belki muhâlif bir şey olur. Buna nazarı dikkati celbederim. Bu rolü, siyaseti daha âlâ tedvir eder bir [tgıtkh]. Mustafa Kemal Paşa harekâtına kuvvetine istinat ise [btstn] onun akval ve beyanatı etvarü harekâtıyla fülen ve kavlen tekrîbedilmiş.

3 — Çolak Hüseyin Salâhattin iki yüzlü gidiyor. Sadık Beyin en gözde bendelerinden olan bu zatın mevki sahibi olmaması düjünüyor.

K. O. 20 Kumandanı
Ali Fuat

Kara Vasıf Beye bildirilmek üzere verilen cevap şu idi:

K. O. 20 Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

C: 17/8/1919

1 — Bahsedilen Amerika manda müzaheretinin gayet dikkatli olarak tahlili ve gayei milliyemiz ile mukayese olunması pek mühimdir. Dersaadetteki zümrei mesainin gayesi milletin vahdeti, mülkün tamamı, istiklâl ve hâkimiyetin temini noktasında tasvir ve irae edildiğine göre Amerika mandasını kabul halinde bu gaye masun kalabilir mi?

2 — Arzuyu millîye tâbi ve muvafık olmayan kararlar hiçbir zaman millet nazarında mûta olmayacağı cihetle mukadderatı millîye ve vatanîyede vicdanî millîye tercüman olmaktan ibaret bulunan vazifemizi hüsnü ifa için arzuyu millînin içtima ve taalluku beklemeyen hiçbir meselede salâhiyetler görünmemiz caiz değildir. Bu sebebe mebnidir ki tarafımızdan ecanip ile temas ve irtibatın kongrenin mukarreratına istinadettirerek millet namına yapılmasını tercih etmekteyiz. Lehülhamî vatanımızdaki cereyanı millînin pek ziyade inkişaf ve taazzuvu ve kesbî kuvvet eylemekte olması bizleri daima bu noktaya celp ve davet ediyor.

3 — Şurası da nazarı dikkatte tutulmalıdır ki memleket ve milletin mukadderatı hakkında Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmağa salâhiyetler olabilecek bir hükümet ancak hâkimiyeti millîye esasını kabul ve şûrayı millînin vücudunu tasvip ile ona istinadetmeyi terviceden bir hükümettir. Şu takdirde hükümeti merkezîyeşi terkiyedecek zevatın mutlaka bu evsafda olması muktazıdır. Bizce olduğu gibi oradaki mesainiz de bu noktanın teminine mâtuf olmalıdır.

4 — Kariben kongre mukarreratına vâkıf olacaksınız. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Bir küçük malûmat daha vereyim. Sıvasa gelmiş olan, gazeteci Mister B r c w n ile bizzat görüşmeyi münaşip gördüm. Muhatabını sühuletle anlıyan çok zeki bir genç.

**Manda mesele-
sinin Kongre-
de müzakeresi**

Şimdi, efendiler, kongrede manda hakkın-
da, cereyan etmiş olan müzakere ve muna-
kaşayı mümkün olduğu kadar cereyan et-
tiği gibi heyeti aliyenize dinletmeye çalışacağım:

Birçok zevat söz aldılar. Kimseye söz vermeden
evvel, makamı riyasetten, zabıtnamede aynen münde-
riç olan şu kısa mülâhazayı serdettim: Bu muhtıra
muhteviyatı hakkında müdavelei efkâra başlamadan
evvel bazı noktalara nazarı dikkatinizi celbetmek iste-
rim. Bu raporda meselâ Mister B r o w n'dan bahsedil-
mekte ve elli bin kişilik bir ameile ordusu getirileceğini
söylediği zikrolunmaktadır.

Efendiler, Mister B r o w n: "Ben hiçbir sıfatı res-
miye ile görüşmüyorum, tamamiyle hususi bir suret-
te görüşüyorum" diyor ve hattâ Amerikanın mandayı
kabul edeceğini değil, belki etmiyeceğini söylüyor!
Onun için sözleri Amerika namına değil, kendi namı-
nadır; mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor!
"Manda, siz ne dersiniz odur!" diyor. Bu muhtırada
mühim olarak manda meselesi vardır. Bunun hakkın-
da müdavelei efkâr etmezden evvel on dakika istira-
hat edelim [saat: 3 25].

Mütaakıp celsede — İlk söz V a s ı f Beyindir, de-
dim. V a s ı f Bey evvelâ, mandanın tarifi hakkında
uzun beyanatta bulundu. Diğerlerine sözü bıraktı. Tek-
rar söz aldı ve "Bir kere esas itibariyle mandayı kabul
edelim de şerait hakkında bilâhara görüşürüz" dedi.

Âzadan M a c i t Bey namında bir zat — Heyeti
umumiyece asıl müzakere edilecek mesele şimdiden
sonra yalnız yaşayabilecek miyiz, yaşyamıyacak mı-
yız, mandayı ne şekil ve surette alıyarak mandaterle
ne suretle görüşeceğiz? Mandater kim olacaktır? Asıl
mesele budur, tarzında beyanatta bulundu. Ben, ma-

kamı riyasetten — "Zannederim bu rapordan iki noktai nazar tezahür ediyor: Bunların birincisi; devletin dahili ve harici istiklâlinden vazgeçememesi ve ikincisi de, devlet ve milletin haricin tazyikatı muzırmasına karşı bir muavenet ve müzaheret ihtiyacında bulunup bulunmamasıdır. Asıl tereddüdü mucibolan nokta budur. Müsaade buyurulursa, bu noktayı, teemmül için Teklif Encümenine havale edelim. Bilâhara huzuru âlilerine arz edelim. Herhalde dahili ve harici istiklâlimizi kaybetmek istemiyoruz" dedim. Bunun üzerine söz alan Bekir Sami Bey: "Deruhde ettiğimiz vazife gayet ağır ve mühimdir; beyhude münakaşata hasredek hiçbir dakikamız yoktur. Bu muhtıramızı müzakere edelim ve serian vakit geçirmeksizin bir karar ittihaz edelim" dedi. Ben, makamı riyasetten; "Bu meseleyi encümen reisi olmak dolayısıyla izah edeyim [ben aynı zamanda Teklif Encümeni Reisi idim]: Bu muhtıra muhteviyatı encümende okundu ve birçok müzakere ve münakaşa edildi; fakat kati karar verecek tarzda kanaat tahassül etmedi; evvelce heyeti umumiyyede okunmaksızın Teklif Encümenine havale edilmişti. Bu sebeple bir defa da burada okunup heyeti umumiyenin noktai nazarı taayyün ettikten sonra tekrar Teklif Encümenine havale edilerek kati kararı vermek istemiştik" dedim. İsmail Fazıl Paşa (merhum) da söz alarak şu beyanatta bulundu: "Bekir Sami Beyin fikrine iştirak ederim; kaybedecek vaktimiz yoktur; esasen mesele de basitleşmiştir: Tam istiklâl mi, yoksa manda mı kabul edeceğiz? Tesbit edeceğimiz karar budur. Böyle mühim ve ehem olan bir meseleyi tekrar encümene ve ondan sonra tekrar heyeti umumiyyeye havale ile vakit geçirmiyelim. İş uzar. Zamanımız kıymettardır. Buna bugün, yarın, yahut öbür gün herhalde heyeti umumiyyede bir karar verelim. En-

cümende vakit geçirmiyelim. Çünkü pek ruhlu bir meseledir."

Bunu mütaakıp Hamî Bey söz alarak İsmail Paşa Hazretleriyle Bekir Samî Beyefendinin fikirlerine iştirak ettiğini söyledikten sonra "herhalde bir müzaherete muhtacız ve bunun en iptidai delili de, varidatı devletin ancak borcumuzun faizine tekabül edebilmesidir!" buyurdular.

Bundan sonra, Raif Efendi manda aleyhinde söz söyledi. İsmail Fazıl Paşa ona cevap verir tarzda uzun beyanatta bulundu. Ondan sonra tekrar Bekir Samî Bey söz söyledi ve dedi ki: "İsmail Fazıl Paşa Hazretlerinin tamamiyle iştirak ettiğim beyanatına yalnız bir şey ilâve edeceğim: Kırım Muharebesinde galip sıfatıyla çıkarak iştirak etmiş olduğumuz Paris Kongresindeki müttefiklerimizin bize tahmil etmiş oldukları şeraiti malûme ile bu şimdi okunan muhtıradaki metalibimiz mukayese edilecek olursa, hangisinin daha çok muhîlli istiklâl olduğu anlaşılır zannederim!"

Bekir Samî Beyden sonra Hamî Bey ve Hamî Beyden sonra da Refet Bey (Refet Paşa) söz söylediler. Refet Beyin beyanatı aynen şu idi: "Mandanın istiklâli ihlâl etmiyeceği muhakkak iken bazı rüfekamız — müstakîl mi kalacağız, yoksa mandayı mı kabul edeceğiz? — tarzında birtakım mütalâalar dermeyer ediyorlar! Onun için her şeyden evvel mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Mamafih mandadan bahsetmezden evvel de, efkârı gıcıklayan bu raporda, bu tabirin ne suretle telâkki edilmiş olduğunu anlamak lâzımdır. Fazıl Paşa Hazretleri "istiklâli muhafaza şartıyla manda" buyuruyorlar. Hamî Beyefendi tarafından manda hakkında verilmiş olan muhtıra iki kısma ayrılıyor: Bir esbabı mucibe kısmı var,

ondan sonra bir de mandanın tarifine ait kısım var... Manda meselesini bunlardaki noktai nazarlara göre muhakeme için evvelâ bir noktayı anlamak isterim; bu muhtıra muhteviyatı heyeti umumiyece müzakereye vaz' edilmiş midir, edilmemiş midir?" İsmail Fazıl Paşa: "Suitefehhümü mucibolduğundan biz üçümüz — yani Fazıl Paşa, Bekir Sami ve Hammi Beyler — bu muhtırayı istirdadediyoruz. Keenlemyekün addettik" dedi (bu muhtıranın müsveddesi de, tebyizi de kendilerinde kalmıştır.)

Rıyasetten — "Muhtıra istirdadolunmuştur" dedim.

Muhtıranın istirdadedilmiş olmasına rağmen, söz alan Refet Bey zabıtnamede beş, altı sahife yer tutan belîğ bir nutuk iradetti. Bu nutuktan aynen zabıtnameden aldığım bazı cümleler, hatibin maksadını iza-ha kifayet edecektir, zannederim!

Refet Bey diyordu ki: "Bizim, Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız, bütün cemiyetleri esir eden, kalbleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin ve milletlerin vicdanlarına riayetkâr Amerikayı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para meselesi değildir.

. lâf itibariyle, manda ile istiklâl birbirine mâni şeyler değildir; yalnız, eğer biz hakikatte kuvvetli olmayacak olursak, işte o zaman mandanın altında eziliriz ve o zaman manda bizim için muhîlli istiklâl olur. Bir de, diyelim ki, biz harici ve dahili bir istiklâli tam isteriz! Fakat, acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz? yapamayacak mıyız? Ondan evvel, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? bunu düşünelim! Şurası muhakkaktır ki, bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan taksim etmek is-

tiyorlar; fakat eğer biz, bugün bir devletin kefaleti altında bir sulh aktecek olursak ileride, müsait gerait altında bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi faydamızı temin ederiz. Lâkin eğer menfi bir vaziyet hâsıl olacak olursa, acaba büsbütün ziyan etmiş olmayacak mıyız?

Herhalde bir Amerika kefaletini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Yirminci asırda beş yüz milyon lira borcu, harap bir memleketi, pek mümbit olmıyan bir toprağı ve ancak on, on beş milyon lira varidatı olan bir kavim için bir müzaheretî hariciye olmaksızın idamei hayat etmek imkânı olamaz! Eğer bundan sonra da bu halimizde kalır ve haricî bir muavenet sayesinde terakki edemeyecek olursak ihtimal, âtide Yunanistanın bile taarruzlarına karşı kendimizi müdafaa edemeyiz...

Allah muhafaza buyursun, eğer, İzmir Yunanistanında kalsa ve aramızda bir muharebe açılsa, düşmanımız, Yunanistandan vapurlarla asker getireceği halde, acaba biz Erzurumdan hangi şimendiferlerle nakliyatımızı yapabileceğiz? Binaenaleyh, Amerika mandası her şeyden evvel bir kefil ve müzahir bulmak için lâzımdır." Hatip sözlerini şu cümle ile bitirdi: "Eğer bu mâruzatımla müzakeratı âtiye için bir mukaddeme yapabildimse müteşekkirim."

Efendiler, bu parlak ve mahirane nutkun, dinleyenlerin fikir ve kanaatleri üzerinde yapabileceği dalâletkâr tesirin derecesini sühuletle takdir buyurursunuz... Efkârın, bunu takibetmesi muhtemel olan aynı fikirdeki hatiplerin nutuklariyle büsbütün tesemmüm etmesine meydan vermemek ve sureti hususiyede tenvir ve irşada zaman bulabilmek için, derhal — on dakika istirahat edelim efendim diyerek celseyi tatil ettim [saat: 5 30 da].

Efendiler, bu nutkun son cümleleri calibi dikkattir. R e f e t Beyefendi, Yunanlıları İzmirde muvakkat telâkki ediyor ve hali harbde olduğumuzu kabul etmiyor. Yunanlılar İzmirde kalırsa ve hali harbe girilirse başa çıkamayacağımız kanaatinde bulunuyor.

Bundan sonraki celsede Bursa murahhaslarından A h m e t N u r i Bey, manda aleyhinde uzun beyanatta bulundu. H a m i Bey buna daha uzun beyanatla cevap verdi ve hakikaten pek uzun olan diskurunun sonlarına doğru beyanatını şu malûmatı ita ederek teyidediyordu:

"Fakat şimdi biraz da işin katı bildiğim bir cihettinden bahsedeceğim. Meselenin bu safhasında alâkadar olan zat ile şahsan temas ettiğimden sözlerim tahmini değil, katidir. İstanbuldan hareketimden evvel Sadrı Sabık İ z z e t Paşa Hazretlerini ziyarete gitmiştim; herhalde bir manda ihtiyacında bulunduğumuza kendileri de kani idiler; bendenizden de bu husustaki fikrimi sordular, ben de düşündüklerimi arz ettim; birkaç gün sonra bendenizi çağırıp şu meseleyi izah ettiler: Suriye ve Adana havalisinde dolaştıktan sonra İstanbula gelip siyasi fırkaların noktai nazarlarını istizah ile meşgul olan Amerika Tahkikat Heyeti Azası, İ z z e t Paşayı konağında ziyaretle Anadoludaki teşkilâtı milliyenin Türk milletini temsil ettiğine kani olduklarını ve paşayı da (yani İ z z e t Paşayı) bu işin mütegebбіsi bildiklerini söylemişler ve: "Eğer siz Erzurum ve Sivas Kongrelerine Amerikan mandasını talebettirecek olursanız, Amerika da Osmanlı mandasını kabul edecektir" demişler; Paşa, bunu, bendenize izah ettikten sonra, bu milletin bir harbe daha kudreti kalmadığından ve herhalde böyle bir çareye tevessül mecburiyetinde bulunduğumuzdan bahsetti ve Sıvasa gittiğim zaman oradakilere bu vaziyeti anlatmaklığıma tavsiye

buyurdu. İzzet Paşanın kanaati de bu suretle taleb-
edilecek bir mandanın yüzde doksan ihtimali kabulü
bulunduğu ve yalnız bizim için birtakım şerait derme-
yanı zaruri olduğu merkezindedir. Hattâ Paşa, Ameri-
ka için milletin arzusuna istinadetmeden, mandayı ka-
bul etmek mümkün olmadığından, kongremiz tarafın-
dan izhar edilecek arzusunun Avrupa devletlerine karşı
Amerika lehinde bir noktai istinat olacağını da söyledi.
Bendeniz bu meseleyi İstanbuldan şifre ile Erzurumda
Rauf Bey'e bildirdim." "Mandanın cisminden ziyade
ismine itiraz edenler beyhude telâş ediyorlar, kelimenin
chemmiyeti yoktur. Ehemmiyet, işin hakikatinde ve
mahiyetindedir. Manda altına girdik demiyelim de is-
terlerse "devleti ebet müddet olduk" diyelim."

Bu son söze cevap verenler meyanında Hus-
rev Sami Beyin şu sadası işitildi: "Fakat bizim bu
mesaiden maksadımız, kendimizi müdafaa ile milleti
ebet müddet olduğumuzu ispat etmektir!" Hami
Bey, buna, bir ricat ima eder tarzda cevap verirken,
Kara Vasıf Bey söz aldı ve o günkü içtimain ni-
hayetine kadar beyanatta bulundu. Vasıf Beyin
uzun sözlerinin kisasını, zabıtnamede aynen mazbut
olan şu cümlelerle enzari aliyenize vaz' ediyorum: "Bü-
tün devletler bizi tamamen müstakil bile bırakacakla-
rını söylediler yine müzaheretle muhtacı. (Vasıf
Bey sözlerinin mebadisinde mandaya, müzaheret, is-
mini verelim demişti). Dört yüz ilâ beş yüz milyon li-
ra borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışla-
maz; bize bunu ödeyiniz diyecekler, halbuki bizim va-
ridatımız bunun faizine bile kâfi değildir. O zaman
müşkül bir vaziyette kalacağız; bunun için müstakil
yaşamaya, vaziyeti maliyemiz müsaait değildir. Sonra,
yanıbaşımızda, bizi taksim etmeyi emel edinmiş hü-
kümetler var; onların ihtirasatına karşı mahvoluruz!

Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağıt arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dretnot yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz; bu haller ile bugün istiklâlimizi kurtarsak bile yine günün birinde bizi taksim ederler." V a z ı f Bey hitabesini şu sözlerle bitiriyordu:

"... İstanbuldaki Amerikalılar "mandadan korkmayınız, Cemiyeti Akvam Nizamnamesine dahildir" diyorlar; işte bütün bu esbaba mebni İngiltereyi kendimize daimi düşman ve Amerikayı da ehveni şer addediyorum; eğer tasvibederseniz buradan İstanbuldaki mümessile bir mektup yazıp gizlice bir heyet göndermek için bir torpito istiyebiliriz."

Eylülün dokuzuncu salı günkü içtimada, manda meselesine temas eden R a u f Beyin mazbut beyanatı aynen şudur: "Bu manda meselesi hakkında şimdiye kadar gerek matbuat ve gerekse sair mehafil tarafından birçok sözler söylendi. Vakaa heyeti aliye, müzaheretî hariciye esasını kabul buyurdu ise de bu müzaheretî kimden istiyeceğimiz tasrih edilmedi; Amerika olduğu ima tarikiyle anlatılıyorsa da, benim kanaatimce doğrudan doğruya zikrinde bir mahzur olamaz."

Erzurum Kongresi hiçbir suretle manda-
bulû hakkın-
a karar ver-
miş değildir

Bu sözlerden, R a u f Beyin telâkkisiyle, gerek Sivas Kongresi Heyetinin ve gerek Erzurum Kongresi Heyetinin telâkkiyatı arasında bir suitefehhüm olduğuna şüphe yoktur. R a u f Beyin telâkkisini tefsir eden bu beyanatının, gerek Erzurum ve gerek Sivas

Kongreleri beyannamelerinin yedinci maddesindeki tarzı tahrirden neşet ettiğine hükmolunabilir. Filhakika bu maddenin tarzı tahririnde ihtimal ki — mandacı-
lıkta pek ileri giden ve namütenahi propagandalarıyle

efkârı umumiyeyi duşarı zaîf edenleri iskât ve belki bundan daha ziyade onların müddealarına bir cevap olmak üzere bir nevi hususiyet vardır. Madde muhteviyatı mantık dairesinde tetkik ve mütalâa olununca ne manda ve ne de Amerikanın mandaterliğini talep fikri mevcudolmadığı tahakkuk eder. Bu noktayı vazıhan irae için mevzuubahis maddeyi aynen hatırlatmak isterim:

Madde: 7 — Milletimiz, asri gayeleri tebcil ve fennî, sınaî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâlî ve vatanımızın tamamîyeti mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devletin, fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle karşılırsınız ve bu şeraiti âdile ve insaniyeyi muhtevî bir sulhun da âcilen takarrürü selâmeti beşer ve sükûnu âlem namına ahasası âmalî milliyemizdir.

Efendiler, bu maddenin hangi noktasında manda ve mandaterin Amerika olacağı fikri vardır? Olsa olsa "herhangi devletin fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle karşılırsınız" sözlerinden manda fikrine zâhibolanlar bulunabilir. Fakat mandanın mâna ve medlûlü bu olmadığı muhakkaktır. Her zaman ve bugün dahi bu sarahat dairesinde vukubulacak muavenetleri maalmemnuniye karşılamaktayız ve karşılırsınız. Nitekim Ankara-Ereğli ve Keller-Diyarbakir şimendiferlerinin inşası için bir İsveç grubunun ve Kayseri-Sivas-Turhal hatlarının inşası için de bir Belçika grubunun fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle kabul ettik ve meselâ Ankara şehrinin ve diğer Anadolu şehirlerimizin bir an evvel inşalarında ve afeelûmum diğer şimendifer hatlarımızın, yollarımızın, limanlarımızın inşa-

ları teklifinde bulunacak ecnebi sermayedarlarının muavenetlerini maalmemnuniye kabul ederiz. Yeter ki memleketimize sermaye getireceklerin devlet ve milletimizin dahili ve harici istiklâlini ve vatanımızın tamamiyetini ihlâlâle mâtuf muzmerrati olmasın. Bu maddede münderiç olan "milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemiyen herhangi devlet" ifadesinden Amerika Devleti mânası çıkarılmaya da mahal yoktur. Çünkü bu esaslara riayetkâr dünya devletleri meyanında yalnız Amerikalılar mevcut değildir. Meselâ İsveç Devleti, Belçika Devleti aynı vassıfta devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin mandaterliği de mevzuubahis olabilir mi? Bir de, eğer Amerika Devletine bir ima yapılmak istenseydi "herhangi devletin" yerine "bir devle'in" veya hiç olmazsa sadece "devletin" kelimesiyle iktifa edilmek lâzım gelirdi. Binaenaleyh maddenin izah ettiği şerait dahilinde fennî, sımai, iktisadi muavenetin hüsnü telâkkisi umum devletlere şâmil olduğu sarihdir.

Efendiler, bu manda meselesi hakkındaki noktaî nazarımın, — ki bundan evvel cari ve bu dakikada heyeti aliyenizin de ittılâı dahilinde bulunan bunca muhaberat ve münakaşatımızla sabit olmuştur — aylardan beri gece gündüz beraberimde bulunan bir arkadaş tarafından hâlâ anlaşılmamış olduğuna hükmolunabilir mi? O halde R a u f Bey ya esasen benimle hemfikir değildi veyahut hemfikir idi de Sivasta İstanbuldan gelenlerle mülâkattan s-nra tebdili fikir etmiş oluyor. Burasını kestirmek hence müşküldür. Şimdi biraz daha R a u f Beyi dinliyelim; R a u f Bey, şu suretle sözünâ devam ediyor:

"Mütarekenin bidayefinde Almanlar sulhu imza etmiyecek zannolunurken İngiliz matbuatı bazı ifşaatla bulundu; bunun birinci kısmı Almanyanın sulhu

imza edeceğine dairdi. Bu tahakkuk etti. İkinci kısmı da Türkiyenin taksimine dairdi. Bu hâmdolsun tahakkuk etmedi. Bu kısımda konferansın kararı mucibince Kızılırmağın şark tarafı Ermenistan addedilerek Amerika himayesine veriliyor. Belki Gürcüstanla Azerbaycan da Amerikaya bırakılıyor deniliyordu. Kızılırmağın garbındaki arazi de, İzmir ve İstanbul müstesna olmak üzere mahreci Antalya olarak Türkiyeyi teşkil ediyordu. Bu kısmın şimali, İtalya ve Fransız ve cenubu da İngiliz himaye ve idaresine veriliyordu. İzmirin işgali bu ifşaatın doğruluğunu ispata başladı. Binaenaleyh bu tehlike karşısında memleketimize karşı en bitaraf vaziyette bulunan Amerikanın müzaheretini kabule mecburuz. Ben bu kanaatteyim."

R a u f Beyin fikrini anlamak için bundan sonra daha çok devam eden sözlerini dinlemeye bilmem ki ihtiyaç kaldı mı?

Efendiler, pek uzun ve münakaşalı devam eden bu manda müzakeresi, taraftarlarını iskât edecek muvassaf bir çare ile hitam buldu. Hem de bu çareyi teklif eden yine R a u f Bey oldu: "Amerikada senelerden beri aleyhimizde yapılmakta olan menfi propagandaların tevlidettiği cereyanı eskârı taşhîh için her şeyden evvel Amerika Kongresinden memleketimizi tetkik edecek ve hakikati görecek bir heyeti davet etmek". Bu teklif ittifakı ârâ ile kabul olundu. Kongre Divanı Riyasetinin imzalarıyla bu yolda bir mektup tesvit olunduğunu hatırlıyorsam da bu mektubun gönderilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamıyorum. Esasen bu mektuba sureti mahsusada ehemmiyet atfetmiş değildim.

Efendiler, küçük bir istitrat yapayım. Vesika olarak müracaat ettiğim Kongre Zabıtnamesi, Divanı Riyaset Kâtipliğinde bulunan Afyon Karahisar Murah-

hası Ş ü k r ü ve manda lehinde nutuklarını dinlediğimiz. H a m i Beyler tarafından tutulmuş ve H a m i Beyin yazısıyla muntazam bir deftere tebyiz olunmuştur.

Sivas Kongre-
sini akim bi-
rakmak teşeb-
büsleri

Efendiler, kongre 11 Eylûlde hitam buldu. 12 Eylûlde Sivas ahalisinin de huzuriyle açık bir celse yapılarak bazı nutuklar irad edildi. Kongre müzakeratı esnasında mühim olarak Meclisi Mebusanın tesrii intihabı ve mahalli iç-tima neresi olmak lâzım geleceği hususatına temas edildi. Fakat şimdi izahına başlayacağım mesail kongre müzakeratını kısa kesmeyi icabettiriyordu. Bu son noktalarla bilâhara Heyeti Temsiliye iştigal etti. 9 Eylûl 1919 günü toplanmış olan bazı malûmat kongreye şu suretle izah edildi: "Eskişehir ve Afyon Karahisarındaki İngiliz kuvvetleri taz'if edildi. General M i l l e r Konyaya geldi. Konya Valisi C e m a l Bey ve Ankara Valisi M u h i t t i n Paşa muhalefette tereddüdediyorlar. Yeni Kastamonu Valisi A l i R ı z a Bey de tıpkı C e m a l Bey fasilesinden bir adammış. Rüfeka-yı kiramın böyle vaziyetler karşısında şiddetle hareket taraftarı olduğunu bildiğimden seri ve şedit tedabir it-tihazını F u a t Paşadan rica etmiştim. F u a t Paşa da kongrenin kendisine olan itimadına istinaden kongre namına icabeden tebligat ve teşebbüsatta bulunmuştur. Bu tarzı hareketin heyeti aliyenizce kabul edilmesini rica ediyor. F u a t Paşa, valilere şedit ihtaratta bulunuyor. Mintakalara ümerayı askeriyeden milli kumandanlar tâyin ediyor ve bu kumandanlara millet namına her nevi salâhiyet bahşedilmiştir diyor". Kongre tek-lifi kabul etti. Bunu mütakıp şu yolda izahata devam ettim:

"Buraya G a l i p Bey isminde bir vali tâyin edilmiş, geliyormuş; fakat bunun Harput Valisi A l i G a-

lip Bey mi, yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey mi olduğu anlaşılamadı. Fakat biz başka bir malûmata destres olduk. Mister Nowil isminde bir İngiliz binbaşı Bedirhanilerden Kâmurân, Celâdet ve Cemil Beylerle beraber maiyetinde on beş kadar Kürt atlısı olduğu halde Malatyaya gelmiş ve Mutasarrıf Bedirhani Halil Bey tarafından istikbal edilmişlerdir. Harput valisi de zâhiren bir posta hırsızını takip bahanesiyle otomobille Malatyaya gelmiştir. Bu maksatla bunlara Hısnımansurdaki müfreze de verilmiştir. Maksatlarının Kürtleri, Kürdistan teşkili vâdiyle aleyhimize ve bize karşı suikast icrasına sevk etmek olduğu anlaşılmış ve mukabil tedabire de tevessül edilmiştir. Meselâ valiyi ve diğerlerini tevkif ettirmek istiyoruz. Malatya mutasarrıfı da Kürt aşairini Malatyaya davet etmiştir. Bu vaziyet üzerine 13 üncü Kolordu muntakasında faaliyete girdik. İcabeden tedabir ittihaz edilmiştir. Yarın akşam Harputtan sevk edilen bir müfrezei askeriye erbaba fesadı tenkil edecektir. Buradaki kolordu kumandanı da lâzım gelen tedabiri ittihaz etmiştir. Malatya ve diğer mahallere de lâzım gelen emirler verilmiştir."

Efendiler, hemen Sivas Kongresinin bütün müddeti cereyanınca sinirlere gerginlik verecek mahiyette haberler almaktan hâli kalmıyordum. Ancak aldığım bütün malûmatı olduğu gibi Kongre Heyetine arz etmekte faydadan ziyade mahzur tasavvur ediyordum. Gördünüz ki, şimdi izah edeceğim veçhile, hakikaten tehlikeli addedilebilecek mahiyette olan Ali Galip meselesinden de bahsederken ihtiyatkâr bir lisan kullanmayı tercih etmiştim. Bence en mühim mesele her nevi müşkülât ve mehalike rağmen Sivas Kongresinin neticeli mukarreratla müzakeratını bir an evvel ikmal etmiş olmak ve bu mukarreratı memlekette tatbika gi-

rişmek idi. Bu arzum husul buldu. Bütün memlekete gâmil millî teşkilât nizamnamesinin ve umumi kongre beyannamesinin derakap tabı ve neşri tamimi esbabına tevessül olundu. Yalnız memulün fevkında yeni hâdisat karşısında kalındığından kongrenin hitam bulmuş olmasına rağmen Kongre Heyetinin yeni vaziyetler inkişaf edinciye kadar Sivasta kalmalarını müraşip gördüm ve icabederse daha kuvvetli fevkalâde bir kongre akdi için de istihzaratta bulundum. Ali Galip'in firarı üzerine Kongre Heyetini Sivasta alıkoy-maktan sarfınazar edildiği gibi, Ferit Paşa Kabinesinin sukutu üzerine fevkalâde kongre akdine de ihtiyaç görülmedi (Ves. 55).

**Ali Galip hâdi-
sesi**

Şimdi Efendiler, mücadele tarihimizde mü-
him bir vaka teşkil eden Ali Galip me-
selesi hakkında müsaade buyurursanız biraz tafsîlât ve-
reyim:

Efendiler, daha temmuz bidayetinde, Erzurumda bulunduğum zaman Celâdet ve Kâmuran Âli isminde iki şahsın ecnebiler tarafından, külliyetli para ile Dersaadetten Kürdistana gönderileceği, bunların tesvilât ve aleyhte tahrikâta memur oldukları ve bir iki gün zarfında hareket etmiş veyahut edecekleri istihbar edildi. Bu haber üzerine, bunların, dağdağsız tarassut ve derdestleri lüzumunu 3 Temmuz tarihinde Diyarbekirde 13 üncü Kolordu Kumandanına ve ayrıca Erkâmhârbiye Reisi olan Halit Beye ve Canik mutasarrıfına bildirdim.

20 Ağustosta, 13 üncü Kolordu Kumandanına verdiğim emirde, mevzu bahis insanların, İstanbuldan hareket eylediklerinin bildirildiğini ve ittihaz oluna-
cak tedabir meyanında hassaten Mardin istasyonun-

da sıkı bir murakabe tesisinin muvafık olacağını yazdım.

Sivas Kongresinin ikinci günü, yani 6 Eylül tarihinde, "Bedirhani ailesinden Celâdet ve Kâmuran ile Diyarbakirli Cemil Paşazade Ekrem nam-larında üç şahsın, refakatlerinde, vaktiyle Diyarbakir vilâyetinde aleyhimize propaganda yapan bir ecnebi zâbiti bulunduğu halde, silâhlı Kürtler muhafazasında olarak Elbistan ve Arga üzerinden Malatyaya geldikleri ve mutasarrıf, belediye reisi taraflarından istikbal edildikleri 13 üncü Kolordunun işa-rından anlaşılıyor., 15 inci Kolordu Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşanın 3 üncü Kolordu Kumandanlığına buna dair gönderdiği 6 Eylül 1919 tarih ve 529 numaralı şifresinde verilen malûmatta "ecnebi zâbitinin, Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu tetkik etmek üzere hükûmeti merkeziyenin müsaadesiyle dolastığını söyledikleri; Malatyada bulunan süvari alayı; mevcudu az olduğundan bunları tevkife cesaret edemediği; maahaza bunların derhal tevkifi için İstanbula müracaat edildiği 13 üncü Kolordudan bildirilmiştir. Bu adamların ne maksat ve ne vazife için nereleri gezecekleri hakkındaki malûmatını Harput valisinden sordum., denilmekte idi (Ves. 56). Harput Valisi Ali Galip Beydir. Bu adamların ne maksatla geldikleri 3 Temmuz tarihinden beri malûmumuzdur. Beş on müscellâh Kürde karşı bir süvari alayının mevcudu az görülmüş, tevkifine cesaret edilememiş; asıl calibi hayret olan cihet, bunların tevkifi için İstanbula müracaat edilmiş olduğu haberidir!

Bu küçük ve ehemmiyetsiz gibi görünen noktaları; o zamanki vaziyeti görüşte, şayam dikkat telâk-ki ve zihniyet farkları gösterdiği için kayıt ve işaret ediyorum.

Diyarbakırda, 13 üncü Kolordu Kumandanının tarzı hareketi, mucibi istibah görüldüğünden, doğrudan doğruya, bu kolordunun Erkânıharbiye Reisine, 3 üncü Kolordu Kumandanının imzasıyla 7 Eylül 1919 tarihinde yazılan (zata mahsus) şifrede, Vali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil ve Kâmuran ve Celâdet ve Ekrem Beylerle beraber İngiliz binbaşılarının behemehal tevkif ve Sıvasa sevk edilmeleri için, Elâzizde bulunan 15 inci Alay Kumandanı İlyas Beyin bizzat emrinde altmış kadar atlı ve estersüvarın en geç olarak 9 Eylülde Harputtan Malatyaya hareketi için — tesrihan lımasla — doğrudan doğruya tebligat yapıldığı bildirildi ve müfrezenin sürati hareketinin temini rica edildi. 8 Eylülde, Sivasan da bir otomobil ile bazı zâbitan gönderileceği malûmatı verildi (Ves. 57).

Diyarbakırdan, Erkânıharbiye Reisinin 7/8 Eylül 1919 tarihiyle bana gönderdiği şifrede "tevkif hakkındaki arzuya muttali oldum. Bu bapta kumandan beyin emir vereceğini hiç zannetmiyorum. Çünkü havası askeriyelerine tamamen vâkafım. Tarafımdan vukubulacak tebligatı ise, tamamen icrada tereddüdedeler. Bu bapta İstanbulla muhaberedeyiz. Bu hale göre icrayı icabı menuhu reyi âlileridir. Şifre kaleminin 357 numarasıyla arz edilmiştir."

K. O. 13 Erkânıharbiye Reisi
Halit

Elâzizdeki Alay Kumandanı İlyas Beyden K. O. 13 Kumandanının emrine cevaben gelen 8 Eylül tarihli telgrafta da "Kolordudan aldığım emir üzerine hareketim tehir edilmiştir. Kolordunun muvafakati olmadan, buradan, hareket etmekliğim münasip olmya-

çağından hareket emrimin kolordudan tebliğine delâlet buyurunuz" denilmekte idi (Ves. 58).

Halit Bey'e derakap verdiğim cevap, aynen şu idi:

7/8 Eylül 1919

"Zevâtı malûmenin habaseti sabit olmuştur. Hükümeti merkeziye..... bu habasette müsterektir. Oradan emir beklemek, düşmana fırsat vermektir. Bu bapta tebligatımızda hiç kimseyi tereddüde sevketmiyecek surette, derhal emir vermek, vakit geçirmemek lâzımdır. Kumandanın tereddüdedeçeğine ihtimal veriyorsanız, zâtı âliniz tarafımızdan Elâziz ve Malatyadaki alay kumandanlarına vukubulmuş tebligatımızın icrasını bildiriniz. Lüzumu hakiki varsa, kumandayı münasip gördüğünüz fırka kumandanlarından birisi deruhde etsin! Tecenni zamanı geçmiştir. İcraat cevabınıza muntaziriz kardeşim.

Mustafa Kemal

Alay Kumandanı İlyas Bey'e de, aynı tarihte, bizzat şu emri verdim: "Zevâtı malûmenin hıyaneti tahakkuk etmiştir. İstanbuldaki hükümeti merkeziye dahi bunların hıyanetinde müsterektir. Kolordunuz kumandanının, bu hususta istizan etmesi ve cevap alamaması varidi hâttır. Binaenaleyh meselenin hallini ve teminini zatualinizden beklerim. Cevabınıza muntazırım efendim. Malatyadaki icraatınızı mütsakıp lüzum hâsıl olursa Sivasta, bize, iltihak edersiniz. Mustafa Kemal". Şifre haricindeki imza da K. O. 3 Erkânharbiye Reisi Zeki Beyin idi.

Malatyada bulunan Süvari On İkinci Alay Kumandanını da 7/8 Eylül gecesi, bizzat telgraf başına çağırmuş ve görüşmekte idim. Alay Kumandanı Cemal Beyden vaziyet ve kuvveti hakkında malûmat aldım. Gelenlerin, beraberlerindeki müsellâh Kürtlerin "on beş yirmi kişi kadar" olduğunu ve alayın da merkezde "ancak o kadar kuvveti" bulunduğunu söyledi.

Ben kuvveti kâfi gördüm. Hattâ süvari ve topçu alayının yalnız zâbitleri kâfi gelebilirdi. Yalnız hususi vaziyet ve haleti ruhiyeyi anlamak istiyordum.

Bunun üzerine telgraf mükâlemesi şöyle cereyan etti:

"Ben — Vali Galip Bey, İngiliz binbaşı ve Kâmuran ve Celâdet ve Ekrem Beylerin kâfesinin müdebbirane bir tertiple bu gece tevkifleriyle Sıvasa tahrikleri elzemdir. Vaziyetiniz bunu yapmaya müsait midir? Size buradan ve Harputtan muavenet yetiştirilecektir.

Cemal Bey — Valiyi de beraber mi?

Ben — Bilhassa, evet!

Cemal Bey — Arz ettiğim veçhile, vaziyet ve kuvvetim buna gayrimüsaittir. Kâmuran, Celâdet ve Ekrem Beylerin tevkifleri hakkında 13 üncü Kolordu Kumandanıyla muhabere cereyan etti. Neticesinde, şimdilik tevkifleri, vaziyetin nezaketi hasibiyle muvafık olamayacağı hakkında emir de vürudetmiştir" dedi.

Artık, bu zatın daha ziyade üzerine varılamazdı. "Kendilerine hissettirmeksizin sıkı tarassudatta bulundurunuz. Kolordunuzdan emir gelecektir. Hareket ederlerse, istikameti hareketlerini ve ne vasıta ile hareket edeceklerini derhal bildiriniz" talimatını vermekle iktifa ettim (Ves. 59).

8 Eylül günü Cemal Beyden şifre ile "zevâtı malûmenin hâlâ orada olup olmadıklarını ve tarassut tertibatının derece emniyetini" sordum ve "kendisine günde iki defa rapor vermesini" emrettim.

Halit Bey'e yazdığım telgrafa ertesi günü (8 Eylül 1919) aldığım cevapta, Elâzizde Alay Kumandanı İlyas Bey'e emir verildiği ve bu emrin sureti bildiriliyordu (Ves. 60).

Kolordu Kumandanı Cevdet Bey dahi, İlyas Beyin 52 estersüvar ve iki mitralyözle 9 Eylül sabahı hareket ettiğini ve 10 Eylül akşamı Malatyada bulunacağını bildirdi. 9 Eylül tarihli olan bu gifresinde "muhalefetlerle dolu bir muhitte daha fazla icraat yapmak hususunda kendisini mazur göreceğimi" de beyan ediyordu (Ves. 61).

9 Eylülde, İlyas Bey müfrezesinden maaça, Aziziye'den iki süvari bölüğü, Siverekten Malatyadaki alaya mensup bir bölük dahi Malatyaya tahrik edildi (Ves. 62, 63, 64).

Vali Ali Galip'in ve Bedirhanilerle, Cemil Paşa zadenin yaptığı propaganda tesirini izale için Elâziz ve Dersim havalisi ile alakası olduğu malûm olan ve Kemahta bulunan Halef Beye (sabık mebus) 9 Eylülde Elâzize hareket ve Haydar Beyle tesisi irtibat etmesini yazdım (Ves. 65). Ayın nihayetine doğru vâsıl oldu.

Van valisi bulunan Haydar Bey de Elâziz vilâyetini deruhde etmek üzere Erzurumdan tahrik edilmişti. Haydar Bey 15 inci Kolorduya mensubolup Mamahatunda bulunan bir süvari alayı ile de irtibat tesis ederek icabında bu alayı Malatya istikametine tahrik edecekti.

Otomobil ile bazı zâbitanın da Malatyaya sevk edileceğine dair bir kayıt vardı.

Filhakika, arkadaşlarımızdan, Recep Zühü Bey, Üçüncü Kolordu yaveri sıfatı zâhiriyesiyle benden aldığı hususi talimatla, refakatinde bazıları olduğu halde 9 Eylülde, otomobil ile Malatyaya hareket etti. Maalesef, râkibolduğu otomobil yolların bozuk ve çamurlu olmasından Kangalda kırılmış ve tam zamanında Malatyaya yetişememişti. Kangaldan sonra kâh araba ve kâh hayvanla gece, gündüz kat'ı mesafe ede-

rek Sivastan hareketinin dördüncü günü badezzeval Malatyaya vâsıl olabilmisti. Recep Zühü Beyin verdiği raporlar vaziyetin tenvirine çok hadim olmuştu.

Efendiler, 10 Eylül günü geç vakit şu telgrafi aldık:

Zata mahsustur.

Malatyadan, 10/9/1919

Hiç durmayacaktır.

Sivasta K. O. 3 K.

MUSTAFA KEMAL Paşa Hazretlerinedir:

1 — 10/9/1919 saat 2 sonrada bilâvukuat Malatyaya muvasalat olunmuştur.

2 — Zevati malûmenin kâffesi maalesef Kâhta istikametine firar ettikleri, tafsilâtın mütaakiben arz edileceği mâruzdur. Alay 15 K. İlyas

Aynı günde ve fakat, İlyas Beyin telgrafından sonra da şu telgrafi alıyoruz:

Gayet aceledir,

Malatyadan, 10/9/1919

Sivasta K. O. 3 K.

MUSTAFA KEMAL Paşa Hazretlerine:

1 — Harput Valisi ile Malatya Mutasarrıfı ve İngiliz Binbaşısı ve humpaları olan malûm eñbas alay 15 in Elâzizden hareketini ve kendilerinin revkif edileceklerini haber alır alımar, bugün alessabah firar etmişlerdir. Bunların Kâhtadaki Bedir Ağa nezdine gittikleri ve oradan redarik edecekleri Ekrat ile burayı basmağa gelecekleri mervidir.

2 — Bunların ve Bedir Ağa aşiretinin fenalığa cüret ettikleri takdirde, takibat icrası hakkında kolordudan emir alınmış, izleri takibedilmekte ve netice ayrıca arz edilecektir.

3 — Alay 15 Kumandanı maiyetindeki kuvvetle, bugün saat 2 sonrada, Malatyaya geldikleri mâruzdur.

Süvari Alay 12 Kumandanı Binbaş
Cemal

Aynı tarihte yazılmış olan bu iki telgraf, yanyana getirilerek tetkik olunursa şayanı dikkat bazı noktaların nazara çarpmamasına imkân yoktur.

Süvari Alay Kumandanı C e m a l Bey, tarafımızdan aldığı talimatı veçhile malûm eşhası sıkı ve emin bir surette tarassut altında bulunduracak ve günde iki defa rapor verecekti.

Eşhası merkume 10 Eylül günü alessabah kaçtıkları halde C e m a l Bey, bu malûmatı, ancak, İ l y a s Bey müfrezesinin muvasalatından ve İ l y a s Beyin raporundan sonra bildiriyor. C e m a l Bey firarilerin, İ l y a s Bey müfrezesinin Elâzizden hareketlerini haber aldıklarını söylüyor. Halbuki telgrafhane C e m a l Beyin tahtı tarassudunda idi.

Sonra, firarilerin Ektrat toplayıp Malatyayı basacaklarının mervi olduğunu da ilâve ediyor. Bu noktalar, süvari alay kumandanı hakkında şüphe ve tereddüdü celbetmekten hâli değildir.

Bilâhara alınan malûmattan anlaşıldı ki, A l i G a l i p ve rüfekaı 9 Eylül akşamı haberdar edilmişler. A l i G a l i p geceyi uykusuz hükümet dairesinde geçirmiştir. 10 Eylülde maiyetlerinde birkaç jandarma ve müsellâh Kürt olduğu halde, hükümet dairesinde toplanıyorlar, sandık emininin odasına giriyorlar, sandığı açıyorlar, beraber almak üzere altı bin lira sayıp bir kenara koyuyorlar ve sandığa vaz'etmek üzere de şu senedi yazıyorlar:

"Mustafa Kemal Paşa ve avnesinin tenkili masarifi-ne karşılık olmak üzere ol baptaki emrine tevfikân altı bin lira alınmıştır. 10 Eylül 1919: Halil Rami, Ali Galip."

İ l y a s Bey müfrezesinin, Malatyaya yaklaşmakta olduğu anlaşıldığı bir sırada, süvari alay kumandanı, zabıtlere, mutasarrıfın evini, hedef gösteriyor. Mutasarrıfın evini sanıyorlar ve telefon tellerini kesiyorlar

ve evi basıyorlar. Bu ameliyenin başladığını hissedene Halil Beyin ailesi, hükümet dairesine haber veriyor. Hükümette, para almakla meşgul olan vali, mutasarrıf ve refikleri vaziyetten haberdar olur olmaz havf ve telaş ile her şeyi unutup ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi olduğu gibi bırakıyorlar ve maiyetleriyle birlikte hazır bulunan atlarına binerek hemen firar ediyorlar (Ves. 66, 67).

Süvari alay kumandanının ve topçu alay kumandanının; valinin, geceyi hükümet dairesinde geçirmekte olduğunu bilmedikleri kabul edilemez. Mutasarrıftan ziyade valinin tevkifi mühim olduğu da meydanda idi. Binaenaleyh, malûm eşhasın firarında müsamaha olduğu muhakkaktır. En zayıf tefsire göre malûm eşhasın maiyetlerindeki beş on müsellâh jandarma ve Kürt ile müsademededen büyük fenalık çıkabileceği vehmi Malatyadakileri — endirekt — tedbire sevk etmiş ve merhum eşhası ürküterek kaçırmayı tercih ettirmiştir, denebilir.

10 Eylülde İlyas Beye verdiğim talimatta başlıca zikrettiğim noktalar:

1 — Firarilerin süratle derdestleri;

2 — Kürtlük cereyanına asla müsait zemin bırakılmaması;

3 — Malatyada mutasarrıflığın Jandarma Kumandanı Tevfik Bey tarafından deruhde edilmesi, münasip ve sahîbi namus ve hamiyet bir zatın da Harputta makamı vilâyeti serian işgal etmesi;

4 — Malatya ve Harputtaki kuvayı hükümeti tamamen ele alarak millet ve va'an aleyhinde hiçbir icraata meydan verilmemesi;

5 — Firarilere uyanların bilâaman ve merhamet imha edileceğinin tamimi ve namuslu halkın hakikatten haberdar edilmesi;

6 — Mevcudiyeti milliyemizi tehlikeye sokacak olan ecnebi askerine de mukabele olunacağını derpiş edilmesi ve tertibatı ve tedabirinin" işarından ibaret idi (Ves. 68).

Efendiler, firanilerin, etraf ve civar aşairinden bir takım Kürtleri tophiyabileceklerini ve hattâ Maraşta bulunan ecnebi kuvvetlerinden temini istifade edebileceklerini muhakkak gibi kabul etmek lâzımdı. Onun için alınmış olan tertibatı ve bu işe hasredilmiş olan kuvvetleri takviye etmek icabediyordu. Bu maksatla Sivastan, daha bir estersüvar müfreze 9 Eylül akşamı Malatyaya sevk edildiği gibi Üçüncü Kolordu mümkün olduğu kadar, kuvvetlerini cenuba indirecek, On Üçüncü Kolordu takip keyfiyetini temin edecek ve hainlere kıpırdıyacak bir fırsat vermemek için âzami tesiri göstermek lüzumuna binaen Mamahatundaki süvari alayı da Harput istikametine tahrik olunacaktı. Bu hususta 3 üncü, 13 üncü ve 15 inci Kolordu Kumandanlarına icabı gibi tebligat ve temenniyatta bulunuldu (Ves. 69).

Efendiler, verdiğimiz direktifler dairesinde firanileri takibettirirken, bir taraftan da, elimize geçen bazı vesaiki gözden geçirelim. Bu vesaik, hâdiseyi ve Ali Galip teşebbüsünü ve hükümeti merkeziyenin redâetini her türlü izahattan, daha mükemmel bir surette tebarüz ettireceğini zannettiğimden aynen mütalâaları zait addolunmaz fikrindeyim.

Evvelâ, Dahiliye Nazırı Âdil Beyle Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşanın müsterek imzalarıyla, Elâziz Valisi Ali Galip Beye verilen 3 Eylül 1919 tarihli talimatnameyi okuyalım!

Bunu mütsakıp, Dahiliye Nazırının, sevk olunacak kuvvet ve sarf olunacak para miktarı hakkında Babıaliden çektiği telgrafını görürüz;

Derafiye

906

Bizzat halledilecektir

Elâziz Valisi Gâlip Beyefendiye

C: 2 Eylül 1919 numara ikis

Arz olunmuştur. İradei seniyesi bugün sâdar olacaktır. Binaenaleyh kesbi katiyet etmiştir. Talimat şudur: Malûmunuz olduğu veçhile Erzurumda Kongre namı altında birkaç kişi toplanarak birtakım kararlar ittihaz ettiler. Ne toplananların ne de ittihaz ettikleri kararların esası, ehemmiyeti vardır. Fakat bu haller memleketçe birtakım kıylükali muciboluyor. Avrupaya ise pek mübalağa ile aksettirilmekte oluyor. Binaenâlâzallık pek fena suitesirat hâsıl etmekte oluyor, ortada şayanı ehemmiyet hiçbir kuvvet, hiçbir vaka olmadığı halde mücerret bu mübalağat ve suitesirattan endişeye düşen İngilizlerin ahlâken Samsuna epeyce bir kuvvet çıkaracakları istidlâl olunuyor. Hükümetin, umumî sırasında tarafınıza da icra ettiği tebligatı malûmeye mugayir hareketine devam etmekte olursa çıkarılacak ecnebi kuvvetlerin Sivasa ve oradan daha ilerliyerek birçok mahalleri işgal etmeleri ihtimali bair değildir. Bu ise, memleketin menafiline hitabi münafidir. Erzurumda toplanan eşhası malûmenin karibin Sivasta içtima ederek yine bir kongre akdetmek istemekte oldukları mahaberarı vakıadan anlaşılıyor. Böyle bey on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkmıyacağı hükümetçe malûmdur. Fakat bunları Avrupaya anlatmak mümkün değildir. İşte bunun için bunların orada toplanmasına meydan vermemek icabediyor. Bunun için de evvelbeevvel Sivasta hükümetin irimadı tasımına mazhar ve selâmeti memlekete muvafık olan tebligatı harfiyen icraya âzim bir vali bulundurmak lâzım gelmektedir. Zatı vâllâların acun için oraya gönderiyoruz. Gerçi Sivasta kongre akdetmek istemekte olan birkaç kişiye mümanaat etmek o kadar güç bir şey değil ise de erkân ve ümera ve zâbitan ve askerın bazıları da bunlarla hemfikir oldukları anlaşılmasına nazaran hükümetin ittihaz edeceği tedabiri ellerinden geldiği kadar tas'ip ve eşhası malûmeyi mümkün olduğu kadar iltizam edecekleri nazarı dikkate alınarak şayanı itimat bir iki yüz kişinin refakatinde bulunması temini muvaffakiyet için münasip görülmektedir. Binaberin evvelce yazdığım veçhile oralardaki Kürt-

lerden itimadedilen yüz, yüz elli kadar süvariye birlikte alarak ne için oradan gidildiği hiç kimseye sezdirilmeden Sivasa hiç kimsenin intizar etmediği bir zamanda bilvusul valî ve kumandanlığı bemen ele alacak ve oradaki jandarma ve askeri, miktarları cüzi olmakla beraber hüsnü idare edecek olursanız karşınızda başka bir kuvvet bulunmayacağı cihetle derhal tesisi nüfuz ederek içtimaa meydan vermemiş olacak ve orada bulunanlar varsa hemen derdest edip mahfuzen İstanbula gönderebileceğiniz derkârdır. Bu suretle ihraz olunacak nüfuz ve iktidarı hükümet, dahilde sergüzeştçuyane harekâta bulunanları yıldırarak bu gibi harekâtı gayrimarziyenin vukuuna mâni olacağı gibi hariçte de pek ziyade hüsnü tesir ederek ecnebilerin asker çıkarmak ve oraları işgal etmek hususlarındaki tasavvurlardan sarfı nazar etmeleri için hükümetçe bir memseki kaviye müraaat ve teşebbüs teşkil edecektir. Zaten Sivas mutaberrahı ahalisinden bazılarından mevsukan tahkik olunduğu veçhile ahali bu politikacıların tahrikâtından, para toplamak için vâkı olan tazyikatından pek ziyade müteneffir ve bunların men'i için hükümete her suretle müzaheretle hazırdır. Orada jandarmaya derhal yazılacak istenildiği kadar efrat bulunacağı ve buna müteneffizan tarafından sureti mahsusada muavenet olunacağı ihbar edilmektedir. Bu suretle kâfi ve hükümete kaviyyen merbut bir jandarma teşkil edildikten sonra birlikte götürüleceğiniz süvarileri tatyiben yerlerine inde ederiz. İşte yapılacak tedabir bundan ibarettir. Bunun kemali sühuletle ve muvaffakiyetle tahbiki müceerret derecei nihayede iltizamı mektumiyete vâbestedir. Sivasa memuriyetinizden hattâ o cihetlere gideceğinizden efradı ailenizden en emin olduğunuz hiçbir kimseye bile bahsetmeyiniz ve Sivasa girinciye kadar maksadı yanınızdakilere dahi sezdirmeyiniz. Bu, muvaffakiyetin üssülesasıdır. Bu cihetle şimdilik herhalde ailenizi orada bırakarak etraftaki ajairi teftiş için beş on gün duracağınızı efradı ailenize ve sairlerine bilifade hemen hareketle bir gün evvel Sivasa bağteten vâsıl olmaya gayret eylemelisiniz. Oraya vusulünüzde âtide munderiş telgrafnameyi icabedenlere bitrebliğ, valî ve kumandanlığı ete alarak hemen işe başlamalısınız. Bir taraftan da makina başında Nezarete ıyârı keyfiyet etmelisiniz. Bu suretle vaziyet malûm olur olmaz size yine makina başında tarafımdan ıcahı hale göre tebligatı lâzime icra olunacaktır. Bu suretle işe başladıktan sonra ne vakit münasip görüşerseniz ailenizi ve eşyanızı Sivasa celbedebilirsiniz.

siniz. Şu kadar ki elyevm orada bulunan Reşit Paşanın vallik-
likten azlolunduğu, yerine diğerinin gönderileceği her nasılsa
şayi olarak müşarünleyh tarafından Nezarete müracaat edil-
diğinden ve isimleri malûmunuz olan kimselerin Sivasta kariben
birleşmek istedikleri ıshatı vakıradan anlaşıldığından beyhude
bir dakika geçirilmiyerek bir an evvel hareket ve bir saat evvel
muvasalata gayret etmeniz de maslahaten ehem ve elzemdir. Şu
esbap ve mülâhazata göre ne vakit hareket ve ne kadar müd-
dette muvasalat edebileceğinizin ıshatı maktazidir. Sevasta ibraz
edeceğiniz telgrafname şudur: Zanaalilerinin Sivas valî ve ku-
mandanlığına tayinleri Meclisi Vükelâ kararıyle bilistizan ze-
refsadır olan İradei seniyei hazreti padişahi iktizasından oldu-
ğundan hemen hareketle bu telgrafnameyi Sivastaki memurini
mülkiye ve askeriye den icabedenlerine bilirae valî ve kuman-
danlığı deruhde ederek ifayı vazifeye mübaşeret ve hemen ıshatı
keyfiyet etmeleri tebliğ olunur.

3/9/1919

Dahiliye Nazırı
Adil

Harbiye Nazırı
Süleyman Şefik

Gayet müstaceldir

Babıaliden, 6 Eylül 1919

Malatyada Elâziz Valisi Galip Beyefendiye

C: 6 Eylül 1919.

Eğliya takibi için sevk olunacak kuvvet masarifinin jan-
darma tahsisatına mahsuben malsandığından tesviyesi zaruridir.
Kaç kuruy sarf olunacağını ve sevk edilecek kuvvetin mikta-
rıyla yevmi hareketin serian ıshatı.

Nazır
Adil

Dahiliye Nazırı üç gün sonra da Ali Galip'in
bir telgrafına cevap olduğu anlaşılan şu telgrafi veri-
yor:

Müstaceldir.

Deraliye, 9/9/1919

Malatyada Elâziz Valisi Beyefendiye

C2 8 Eylül 1919, Numara iki:

Savasta sayanı itimat vasıta olmadığı cihetle malûmatı kâfiye..... alınmamakta ise de ora ahalisinden, burada bulunan bir adamın ifadesine ve sair yerlerden de alınan malûmatı umumiye nazaran evvelâ, ahali bu tahrikûta taraftar değildir. Saniyen asker ekallikalıdır. Bu hareketi idare etmekte olanlar çâhâsı malûme ile kumandan ve râbitandan hanlılardır. Bunlar, işe millî bir şekil vererek maksatlarını tervicettirmeye çalışmaktadır. Halbuki millet bu işlere taraftar değildir. Orası daha karışık olduğu cihetle istediğiniz malûmatı daha sühuletle istihşal edebilirsiniz. Muahaza gazeteler her nasılsa oraya memuriyetinizden bahsettikleri cihetle bir gün evvel azimetiniz daha ziyade kesbi ehemmiyet etmiştir. Birlikte bulunduracağımız kuvvetin ne kadar ziyade olursa muvaffakiyeti o nispette teskil edeceği derkârdır. Bu kuvvetin miktarlarıyla vakti hareketinizin bir gün evvel tâyin ve işarına montazırm.

Nazır
Adil

Ali Galip Bey, cevaben, Malatyadan son olarak şu telgrafı veriyor:

Gayet müstacel ve mahreindir.
Bizzat halledilecektir.

Dahiliye Nezaretine

Şehrihalin on dördüncü günü kâfi kuvvetle eşkıyanın takip ve derdesti için Malatyadan hareket edecek veçhile tedabiri muktaziye icra edilmiştir. Biavnihi tealâ müsademede neticeten muvaffakiyet olduğuna itimat buyurulsun. Yalnız işaratın cevapları ve muktaziyatı tehir buyurulmamalıdır.

9/9/1919

Elâziz Valisi
Ali Galip

Bu telgraftan, 9/10 Eylül gecesini hükümet dairesinde, heyecanlar içinde sabaha kadar uykusuz ge-

çiren Ali Galip'in, 9 Eylül 1919 günü henüz kahramanlığının üzerinde ve biavnihitsalâ müsademede muvaffakiyetten pür ümit olduğu anlaşıyor.

Efendiler, vaka ve bu vesaitten haberdar edilen rüesayı memurini mülkiyeden, Dahiliye Nazırı Âdil Beye ve kumandanlardan da Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşaya ademi itimadı mutazammın telgrafnameler keşidesi muvafık olacağı düşünüldü. Umumun nazarı dikkati celbolundu.

Sivas Valisi Reşit Paşanın telgrafına cevap veren Âdil Beyin şu sözleri ne kadar hayret ve istiğraba sezadır. Âdil Bey bahsettiğim telgrafını şu cümlelerle bitiriyordu: "... Elbette iradei seniyei cenabı hilâfetpenahi hükmü âlisine mutavaat lüzumunu takdir edersiniz!" (Ves. 70).

Efendiler, bittesadûf bu muhabere esnasında ben de telgrafhanede bulunuyordum. Bir aralık dayanamadım; şu telgrafi tesvit edip çekilmek üzere memura verdim:

11/10/1919

Dahiliye Nazırı Âdil Beye

Milleti, padişahına mâruzatta bulunmaktan menediyorsunuz. Alçaklar, caniler! Düşmanlarla millet aleyhinde tertibatı hainanede bulunuyorsunuz. Milletin kudret ve iradesini takdir-den âciz olduğunuza şüphe etmiyordum. Fakat vatan ve millete karşı hainane ve mezruhane harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza roplayın. Galip Bey ve hempaları gibi bülehanın ahvâkça olan mevhum valilerine kapılarak ve Mister Nowil gibi milletimiz ve vatanımız için muzır olan ecnebilere vicdanınızı satarak irtikâp ettiğiniz denaetlerin milletçe tatbik olunacak mesuliyetini nazarı dikkatte tutunuz. Güvendiğiniz eşhas ve kuvvetin âkabetini öğrendiğiniz zaman kendi âkabetinizle mukayeseyi unutmayınız.

Mustafa Kemal

Bilcümle kumandanlar da, icabı gibi müracaatlar-
da bulundular.

12 Eylül'e kadar aldığımız raporlardan firarilerin,
10/11 Eylül gecesini Rıkada geçirdikleri ve 11/12
Eylül gecesini de, Rıkanın yarım saat yakınında bir
köyde, bir aşiret reisinin yanında geçireceklerinin an-
laşıldığı bildiriliyordu (Ves. 71). Bu malûmat, 20 nci,
15 inci ve 13 üncü Kolordu Kumandanlarına bildirildi
(Ves. 72.)

11 Eylülde ve 11/12 Eylülde Malatya ile telgraf
başında vukubulan muhaberat, henüz Malatyada, eva-
mir ve talimatı katiye almış olan zevatın zihinlerinde
teşevvüğe delâlet edecek mahiyette idi.

Elâzizden gelen Alay Kumandanı İlyas Bey,
"Mutasarrıf beyin gönderdiği bir âdemi mahsus tara-
fından, Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Bey-
lerin bazı şeraitle mevkilerine aydet etmek istedikleri"
ifade edilmiş. Binaenaleyh "selâmeti memleket namı-
na bunların bu suretle vâkı olan tekliflerini kabul et-
mek muvafık olup olmadığı hakkındaki emrinizin in-
tizarında bulunduğumuz mâruzdur" demektedir [11
Eylül] (Ves. 73).

Bunu takiben, 11/12 Eylül gecesini de, yine telgraf
başına gelen Süvari Alay Kumandanı Cemal ve
Mutasarrıf Vekili Tefik ve Topçu Alay Kumand-
anı Münir ve Jandarma Yüzbaşı Faruk ve Bay-
tar Binbaşı Mehmet ve Elâzizden gelen Alay Ku-
mandanı İlyas Beyler namına İlyas Bey şunları
yazdırdı:

Malatyadan İlyas Bey: — Şimdi şayanı itimad-
olan Jandarma Yüzbaşı Faruk Beyden alınan ma-
lûmat berveçizirdir:

Faruk Bey Kâhta ve civarında takipte idi. Ma-
latyaya beş saat mesafede Rıka karyesinde Kürtlerin

içtima eylediklerini ve elyevm mutasarrıfla rüfekasının orada bulunduğunu, Sivereğe kadar olan aşairin peyderpey mahalli mezkûra gelmekte oldukları ve Dersim aşairine varıncıya kadar Kürtlük namına davet edildiği, mutasarrıfın fikri, evvelâ Malatyaya hücum ve kâmilten yağma edildikten sonra bütün kuvvetle Sivas istikametine yürüyeceklerini, Malatyada bulunan Türkleri katil ve tardedeceklerini ve Dersimlilerin de aynı zamanda Harputa yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü mutasarrıfın Malatyadan gitmesi Kürtlük namına kendilerine büyük bir zül ve hakaret imiş gibi telâkki olunuyormuş. Vali, bu yağma ve katli nüfusa taraftar ve razı olmadığını, fakat mutasarrıfın fikrine de mâni olmayacağını bildirmiştir. Malatyaya harben girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceğini ve beraberlerinde bulunan İngiliz binbaşı da Urfada bulunan İngiliz fırkasının harekete âmade olduğunu bildirmiş ise de Hacı Bedir Ağa da bunu kabul etmediği ve aşairin Malatyanın Kürdistan ve Malatyada Kürt bayrağı çekilmesine ısrar eyledikleri dün akşam vali Malatyaya avdet etmek istemiş ise de bırakmadıkları mübalâğadan âri olarak arz olunur. Şartları zirdedir:

- 1 — Valinin yerine avdeti;
 - 2 — Mutasarrıfın kemakân yerinde kalması;
 - 3 — Elâzizden gelen askerin iadesi;
 - 4 — Valinin yüz müsellâh Kürtle Malatyaya girdiği zaman sükûnetin muhafazası ve Sivas istikametine yürümesi;
 - 5 — Aşairden alınan yedi tüfek, bir rövelverin iadesi;
 - 6 — Berveçhibâlâ mâruzatıma iradeleri.
- İl y a s Beye şunu yazdım:

Malatyada İlyas Beyefendiye

1 — Verdiğiniz malûmat heyetimizce nazarı dikkate alındı. Zateninize şerâit dermeyan eden kimlerdir? Bittabi böyle bir münasebete girmek katîyen doğru değildir. Hiyanetleri tahakkuk eden valî, mutasarrıf ve humpularının derdestleri ve tahrik etmeye çalıştıkları bazı gafil kimseleri irşad etmek mevzuubahistir. Bunun için kemalî şiddetle mukabele etmek lâzımdır. 13 üncü ve 15 inci ve 3 üncü kolordu komandanları, bu dakikada telgraf başında müstereken ittihas olunacak tedabiri kararlaştırmaktadırlar. Mümkün olan kuvvetler her taraftan tahrik olunmuştur. Sükûnet ve ciddiyetle oraca icabeden tedabirin tarafı âlinizden ittihas edilmiş bolandığına emniyetimiz herkemaldir. O mntakada bulunan bilcümle telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili T ev f i k Bey biraderimizin hükümet kuvvetini ve nüfuzunu âzami surette göstermesi nazarı dikkatte tutulmalıdır.

2 — Bu anda bütün Anadolu merakızından zatı şahane hiyaneti vakia arz edilmektedir. Oraca da aynı suretle hareket olunmalıdır.

3 — İngiliz binbaşısının sözleri biöftür. Kürtlerin de, içtimaa muvaffak olsalar bile kuvvei askeriye karşısında ne derece kadar muvaffak olabileceklerini takdir buyurursunuz.

4 — Bedir Ağayı ve Keven aşireti rüesasını ve bu harekâtı hainaneye muhalif olan rüesayı tarafınıza celbe tevessül buyurulması münasip olur.

5 — Hunımansurdan hareket eden süvari bölüğüyle Siverek ve Diyarbekirden hareket eden birer taburla irtibatınız var mı? Nerelere vardılar?

Telgrafhanede mevcut Kongre Heyeti namına
Mustafa Kemal

Gerçi, kongre hali içtimada ve telgrafhanede bulunmuyordu. Fakat kuvvei maneviyeyi takviye için Kongre Heyetinin alâkasını göstermeği muvafık gördüğüm gibi imza olarak yalnız "Kongre Heyeti" diye de aynı mealde ayrıca bir telgraf da yazdım (Ves. 74).

Bu telgrafıma zeyil olarak, Urfada, Ayıntapta, Maraşta bulunan ve cüzi olan ecnebi kuvvetlerini bildirerek "size bir ecnebi fırkasından bahsedenlerin beyanatı, vatan ve millet hainlerinin yalanını naklederek maneviyatınızı kırmak alçaklığından..." dır dedim (Ves. 75).

İlyas Bey ıgaratıma verdiği cevapta "taarruz halinde mukavemeti şedide ibrazı sureti katiyede kararlaştırılmıştır" dedikten sonra, "eldeki kuvvet, Malatya'yı uzun müddet bir Kürt taarruzuna karşı müdafaaya kâfi değildir. Bunun için sürati mümkün ile kuvayı muavine sevkına delâlet buyurulması tekiden müsterhamdır" dedi (Ves. 76).

İlyas Bey'e, icabında bir şey tebliğ edilebilmek için, telgrafhanede bir zâbit bırakarak, mühim olan işin başına gitmesini rica ettim (Ves. 77).

İlyas Beyden 12 Eylülde keşide olunan bir telgrafnameyi, muhtelif noktai nazarlardan zâbitlerimiz ve memurlarımız için şayanı istifade olacağı mülâhazasıyla aynen arz edeceğim:

Malatyada, 12/9/1919

Sivas K. O. 3 Komandanlığına

Halepteği İngiliz ordusuna mensup miralay rütbesinde Mösyö P. Peel isminde bir İngiliz zâbiti bugün 12/9/1919 zavalinde Malatyaya gelmiştir. Maksadı Malatya, Harput ve Diyarbakır muntakalarında eşraf ve memurini mülkiye ve askeriye ile görüşmek olduğunu; firzri Mister Nowil'in varifesi memuriyeti hakkında ademi malûmat beyan etti ve bu hususta İngiliz Hükümetinin katiyen malûmatı olmadığını ve böyle bir propagandacı zâbitin buralarda gezmesini kabul edemeyeceğini ve aşır içerisinden derhal buraya celbi için kendisine emir vereceğini söyledi. Eğer maksadı hainane ile buralarda gezdiğine kanaat hâsıl ederse mevkuften Halebe sevk edeceğini ilâve etti ve Vali Galip Beyin de kendisiyle görüşmek üzere hayatının muhafazası hususunda kendisine teminat vererek buraya davet

emesini taleberdi. Bu hususta mafevk makamdan mumâileyhin buraya gelebileceği hakkında emir almadan buraya gelmesinin mümkün olamayacağını ve bu hususta makamata müracaat edeceğimi de söyledim. Bu muvafakat emrinin sürati tebliğine delaletini rica etti. Kendisi mutemedi âlî siyasi namıyla yâd edilmiş. Hükümeti merkeziye kendisini tanımış. Kendisi burada iki gün ikametden sonra Harputa gidecekmış. Vesikası yoktur. Kendisi muhterem bir misafir olduğu ve hakkında ihtiramı mahsusa yapılacağı söylenmiştir. Valiyi buraya getirtmesine ve bu zatın Harputa doğru seyahat yapmasına müsaade edelim mi? İşarı. Sivastan iki zâbitin şimdi geldiği mâruzdur.

Alay 15 Kumandanı
İlyas

Bu telgraf muhteviyatında mevzuubahis hususat hakkında tarzı hareketi müş'ir noktai nazarlarımız, şu suretle kısaca bildirildi:

Tel
Gayet aceledir.

Sivas, 12/9/1919

Malaryada On Beşinci Alay Kumandanlığına

G: 12/9/1919:

1 — Kim olursa olsun vesikasız bir ernebi zâbitinin memnâ-İki Osmaniye dahilinde işi yoktur. Kendisine kemali nezaketle fakat askerce katî bir surette keyfiyeti iblâğ ve geldiği yere hemen dönmelerini ihtar ediniz. Memleketteren çıkıncıya kadar da eşraf ve memurin ile hiçbir siyasi temasa gelmemesi için yanına muktedir, müdrük bir zâbit terfîk ediniz.

2 — Firari valinin hıyaneti vatanıye ile müttehem olduğuna, ele geçince derdest ile kanunun pençesi adaletine teslim edileceğini, bu bapta başka türlü bir şey yapmak imkânı olmadığını ayrıca izah edersiniz efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, alınan tedabir ve tertibat ve bilhassa gösterilen asabiyet ve şiddet sayesinde, Ali Galip ve Halil Beylerin iğfale çalıştıkları aşair dağılmış, naümit kalan Ali Galip evvelâ Urfaya ve oradan

Halebe firar etmiştir. Mister N o w i l de nezaret tahtında müreffehen Elbistan üzerinden gitmiştir. Diğerleri de birer suretle firar eylemişlerdir. Bu safahatı, daha ziyade izahta bir fayda görmüyorum. Bu hususata dair beyanatıma lâhika olarak intişar edecek olan vesai-kın mütalâasından hal ve âti için sayarı intibah noktalar istihracolunsacağını ümit ederim (Ves. 78, 79, 80, 81).

* * *

Efendiler, Ali Galip teşebbüsünün, pa-dışahın ve Ferit Paşa hükümetinin ve ecanibin müşterek bir teşebbüsü olduğuna, arz ettiğim vesaika muttali olduktan sonra, şüphe ve tereddüt edenler kalmaz, zanne-derim. Bu hıyanetin, müşterek müteşebbislerine karşı, alınması lâzım gelen vaziyet sarihtir. Ancak mukabil teşebbüste mümkün olduğu kadar cephe hücumundan sarfı nazar etmek, o günün icabatı olmakla beraber te-şebbüs kuvvatını muhtelif hedeflere tevcihten içtina-ben bir noktada temerküz ettirmek, muvafık ihtiyat idi. Biz de, hedefi taarruz olarak yalnız Ferit Paşa Kabinesini tesbit ettik ve padişahın zimethal olduğunu bilmemezlikten geldik. Ferit Paşa Kabinesinin, pa-dışahı hakayikten haberdar etmeyip iğfal etmekte ol-duğu tezini tuttuk. Padişah, vaziyetten agâh olduğu takdirde derhal kendisini iğfal edenlere lâyık oldukla-rı muameleyi tatbik edeceğine emniyetimiz olduğunu ileri sürdük ve hükümetin sabit olan cinayeti üzerine kendisine itimadın insilâbı tabii olduğundan hakikati hali yalnız ve ancak doğrudan doğruya padişaha arz etmekle vaziyetin ıslahı mümkün olacağını teşebbüs-a-tımız, için noktai azimet addettik. Bu mülâhazaya bi-naen; Eylülün on birinci günü, padişaha hitaben bir

telgrafname hazırlandı; bu telgrafnamede tahmin buyuracağınız veçhile zamanın icabı olan birçok suri el-faz içinde "hükümetin bilmuharebe kongreyi basmak suretiyle beynelislâm sefki dimaya tasaddi ettiğinden, Kürdistanı ayaklandırmak suretiyle vatani parçalamak plânını para mukabilinde taahhüdetmiş oldukları ve saik ile tahakkuk ettiğinden, hükümetin bu bapta vâsıtai icraiyesi olanların hâsiren firara icbar edildiği, derdestleri halinde kanunun pençesi icraatına tevdi olunacakları ve bu cinayetleri tertip ve Dahiliye ve Harbiye nazırları tarafından tebliğ ve tatbik ettiren hükümeti merkeziyeye, milletin itimat ve emniyetinin münaselibolduğu zikredildikten sonra, namuslu zevattan mürekkep bir heyeti cedidei hükümetin teşkili ile bu casus şebekesi hakkında tahkikat ve icraatı seriai âdilanenin icrası talep ve bir heyeti âdilei hükümetin teessüsüne kadar merkezi hükümetle bir veçhile muhâzere ve münasebette bulunmamaya karar vermiş olan millettten, ordunun ayrılamayacağını, zatı vakaya muttali ve mahalline mücavir olan kolordular kumandanları arza mecbur olduk" deniliyordu (Ves. 82).

İşte bu telgrafname suretinin umum kolordularca İstanbula çekilmesi münasip düşünöldü. 11 Eylül günü telgraf başında kolordu kumandanlarına şu servisi verdim:

"Şimdi bir suret vereceğiz. Bu suretin 3 üncü, 15 inci, 20 nci, 13 ve 12 nci kolordu kumandanlarının müsterek imzasıyla çekilmesini münasip görüyoruz. Mütalâa ettikten sonra diğer kumandanlarla aynı zamanda çekmek için intizar buyuruyoruz."

Suret

Makamı Sadareti Uzmaya

"Şimdi, doğrudan doğruya başkumandanı akdesimiz, halife rişanımız efendimizle mürâzâtı mühimmede bulunmak me-

burietindeyiz. Hail ika edilmesini rica eder, aksi takdirde tevellüdedecek netayici vahimenin mesuliyetinin sırf zati şahimanelerine raci kalacağını arz ederiz. K. O. 12, K. O. 13, K. O. 20, K. O. 15, K. O. 3."

Vukubulacak mâruzatı mühimme, arz etmiş olduğum veçhile padişaha yazılan telgrafname muhteviyatından ibaret idi.

Eylülün 11 inci günü, bilhassa 12/13 üncü gecesini her tarafta kolordu kumandanları telgraf merkezlerini işgal ederek mukarrer olduğu veçhile İstanbul ile muhabereye çalışıyordu. Fakat sadrazam ortadan kaybolmuş gibi idi. Cevap vermiyordu. Biz de, telgraf başında, sadrazamın telgrafları alıp cevap vermesi için tazyikatta bulunuyorduk. İstanbul merkezi telgraf memurlarıyla vukubulan uzun çekişmelerden sonra bir telgraf memuru şu servisi verdi:

"Sadrazam Paşaya yazılan ifade telefonla söylendi. Alınan cevapta: Telgrafname mündericâtı Sadrazam Paşa Hazretlerine arz olundu. Vukubulacak mâruzatları usulü dairesinde telgrafla arz olunmalıdır. Telgrafnameler de usulü dairesinde takdim edilir, buyurduklarını müdür bey söylüyor efendim" (Ves. 83).

Bunun üzerine nısfilleyle sonra saat 4 te şu telgraf Sivas telgrafhanesine gönderildi:

11/12/1919

Sadrazam Ferit Paşaya

Vatan ve milletin hokuk ve mokaddesatını pâyimal ve zati hazreti padişahının şeref ve haysiyeti müfokâneelerini ihlâl ile teyebbüsât ve harekâtı gafilânece tahakkuk eylemiştir. Milletin padişahımızdan başka hiçbirine emniyeti kalmamıştır. Bu sebeple hal ve istihamlarını ancak zati hümayuna arz etmek ıstırazındadırlar. Heyetiniz gaytimeşru harekâtının netayici vahimesinden korkarak millet ile padişah arasında hail oluyor. Bu bapdaki temerrüdünüz daha bir saat devam ederse millet artık

kendisini her türlü hareket ve icraatında serbest telâkkide mazur görecektir ve bütün vatanın heyeti gayrimüşruanıza suretî katiyede alâka ve irtibatını katedecektir. Bu, son ihtarımızdır. Bundan sonra milletin alacağı vaziyet burada bulunan ecnebi zabitanı marifetiyle itilâf mümessillerine dahi mufassalan bildirilecektir.

Umumi Kongre Heyeti

Sivas Telgraf Müdüriyetine de aynı zamanda, telefonla şu emir verildi:

"Kongremizden müntehap bir heyetle telgrafhaneye gönderilecek bir telgrafımızın doğrudan doğruya mabeyni hümayuna keşidesine İstanbulca mümanaasat olunduğu bildiriliyor. Bir saat zarfında telgrafın keşidesine muvafakat olunmadığı takdirde İstanbulla bütün Anadolu telgraf muhaberatını kat'a mecbur olacağımızı mafevkınıza bildiriniz."

Umumi Kongre Heyeti

Kolordu kumandanlarına da âtideki umumi tebliğ yapıldı:

SIVAS, 11/12.9.1919

- K. O. 20 Kumandanlığına
- K. O. 15 Kumandanlığına
- K. O. 13 Kumandanlığına
- K. O. 1 Kumandanlığına

Kongrenin atebei mülûkâneye olan mâruzatına Dersaadette Telgraf Başmüdüriyetince mümanaasat edilmiştir. Bir saat mühlet zarfında mabeyni hümayuna yol verilmezse tekmil Anadolunun Dersaadette muhaberei telgrafiyesi kestirileceği cevaben mezkûr müdüriyete tebliğ ettirilmiştir. Kongrenin bu marfahı meşruuna cevabı muvafakat alınmadığından anı tebliğden itibaren Ankara, Kastamonu, Diyarbekir telgraf merkezleriyle Sinopta telgraf muhaberatının tatili, yani kongrenin işaretinden maada hiçbir telgraf Dersaadete geçirilmemesi ve Dersaadetten kabul olunmaması ve Garbl Anadolu ile muhaberemize mâni olmayacaksa Geyve Boğazı cihetindeki hattın dahi tutulması veya muvakkaten kat'ı ve icraat neticesinin ışırtı rica olunur.

Bu talimata mümanaasat edecek telgraf memurları mahak-

lerinde derhal divaniharbe verilerek haklarında en ağır ceza tatbik olunacaktır. İşbu tebligatın infazı 20 nci, 15 inci, 13 ve 3 üncü Kolordu Kumandanlıklarından rica edilmiştir. Vusulünün ııar buyurulması,

Savatta Umumi Kongre Heyeti

Bu telgraf muhteviyatı, mütaakıp telgraflarla ikmal edildi (Ves. 84, 85).

11/12 Eylül gecesi yapılmış olan umumi tebliğe zeyil olarak da şu ricada bulunuldu:

Bu gece netice elde edilinceye kadar bütün kumandanlar ve rüesayı memurini mülkiye ve alâhaddar heyetlerin telgrafhaneleri terk etmemeleri rica olunur.

Umumi Kongre Heyeti

Telgrafhanelere de şu ihtarda bulunuldu:

Lâhikadır: Bu tebligatın icra olunduğu haberi Kongre Heyetince malûm olduktan sonra aynı veçhile beynimizde muhabberata devam olunacağından telgrafhanelerde adam bulundurulması mercurdur.

Kongre Heyeti

İstanbuldaki hükümetle münabeti kesmek kararı

İstanbul, verilen bir saat mühlet zarfında saraya yol vermiyeceği anlaşıyordu. Binaenaleyh 12 Eylül 1919 günü umum kumandanlara ve vilâyata şu tebliği umumi yapıldı:

Bir saate kadar, sureti âtide münderic telgrafname Umumi Kongre Heyeti tarafından sadrazama çekilecektir. Binaenaleyh siz de hemen bu esas ve mealde birer telgrafname keşide ediniz ve hemen bildiriniz efendim.

Umumi Kongre Heyeti

Saat beşte Sadrazama berayi malûmat kaydıyle verilen ve aynı zamanda bilûmum kumandanlara ve vilâyata vukubulan tebligat şundan ibaret idi:

1 — Hükümet, milletin sevgili padişahına olan mâruzat ve irtibatını kesmekte ve tahakkuk eden hareketi hainanesinde devamda temerrüdeylediğinden millet de meşru bir heyeti hü-

kümet reskûra geçinciye kadar hükümeti merkeziye ile münasebatı idariyesini ve İstanbul ile her türlü telgraf ve posta muhaberat ve müraşelâtını tamamen kat'a karar vermiştir. Mahalli memurini mülkiye, askerî kumandanlarla müttehiden bu hususa temin edecek ve neticeyi Sivasta Umumi Kongre Heyetine bildirecektir.

2 — İşbu tebligat bîcümle kumandanlara ve rüesayı memurini mülkiyeye verilmiştir.

12/9/1919 — Umumi Kongre Heyeti

Mebusan intihabı ile ıstıgalanın başlanması

Efendiler, ayın on ikinci günü hükümeti merkeziye ile umumiyetle muhabere ve irtibat katedildi. Bazı müstesna mahaller ve bu mahallerle olan münakaşatımızı ayrıca izah edeceğim. Ondan evvel müsaade buyurursanız daha mühim telâkki edilmesi lâzım gelen bir mesele hakkında arzı malûmat edeyim; malûmu âlileridir ki, Ferit Paşa hükümeti mebusan intihabı için sureta bir emir vermişti. Fakat içinde bulunduğumuz tarihe kadar, yani Anadolu'nun İstanbulla kat'ı irtibat ettiği 12 Eylül gününe kadar, bu emir tatbik olunmamıştı. Son vaziyet üzerine en mühim meselenin mebusan intihabını tâcilen temin etmek olacağını takdir buyurursunuz. Binaenaleyh 13 Eylülde derhal bu hususla da ıstıgale bağlandı (Ves. 86). Uzun tafsîlât vermektense zikrettiğim tarihte verilen ilk umumi talimatı aynen nazarı ittihazınıza vaz'etmeyi daha faydalı addederim. Tebligat şudur:

Tel

13/9/1919

Balıkesirde K. O. 14, Konyada K. O. 12, Diyarbekirde K. O. 13, Erzurumda K. O. 15, Ankarada K. O. 20, Bursada Fırka 17, Çinede Fırka 58, Bandırmada Fırka 61 Kumandanlıklarına ve Fırka 61 vasıtasıyla Edirne'de K. O. 1, Niğdede Fırka 11 Kumandanlıklarına, Villiyetlere, Müstakîl Sancaklara, Belediyelere.

(Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyelerine)

Hükümeti merkeziyenin itihaz ve takibetmekte olduğu meslekî irticakâraneye ve yaşamakta olduğumuz günlerin mehalik ve mubataratı azîmesine karşı müdafaai hukuk ve muhafazaî mevcudiyet için Meclisi Millînin intihap ve inikadını temin ve tesri etmek bugünün en mühim vazifesidir.

Hükümeti merkeziye milleti iğfal ile mebusan intihabatını aylarca icra etmemiş olduğu gibi son zamanda verdiği intihap emrini de türlü esbap ile tavik ve tehir etmektedir. Ferit Paşanın, Torosun ötesindeki vilâyetimizden feragat ettiği Sulh Konferansına verdiği nota ile sabit ve Aydın vilâyetinde Yunanlılarla tabdidi hududa teşebbüsü oradaki işgali, emrivaki halinde bir ilhak olarak kabul ettiğine delil bulunmuş ve akşamı mesgulei sairei memleket için de bunlara benzer gafiline ve hainane siyasetiyle mülk ve milleti inkısaşa uğratacağı kaviyyen melhuz ve Meclisi Millînin inikadından evvel sulhnameyi imza ile milleti bir emrivaki karşısında bulundurmak niyetinde olduğu memul bulunmuş olduğundan Umumi Kongre, orduyu ve milleti intibaha davetle berveçhiati hususatin sürati icrasını mesaili hayatiyei milliyeden ad ve beyan eyler:

Evvelâ — Intihabat hazırlıklarının mer'i kanundaki en asgari müddet zarfında icra ve itmalî için belediyeler ve Müdafaai Hukuk Cemiyetleri faaliyeti tamme ile çalışmalıdır.

Saniyen — Sancıklardan çıkarılacak mebusların miktarı nüfusuna nazaran adedi hemen tesbit olunarak Heyeti Temsiliye şimdiden bildirilmelidir. Namzetler meselesi bilâhare bil-muhabere hallolunacaktır.

Salisen — Gerek intihap hazırlıkları, gerek intihabatın icrasında mucibi teahhur esbabın şimdiden teemmül ile ref'i ve hiçbir teahhura meydan verilmeyerek asgari müddet zarfında intihabatın intacı.

İşbu kararı muntakanızdaki bilcümle Belediye ve Müdafaai Hukuk Cemiyetlerine tebliğ ve icabının sürati ifasına muavenet buyurmanız rica olunur.

Heyeti Temsiliye

Memleketi mar-
sile bırakma-
mak için

Ferit Paşa hükümeti, taannüdünde devam ediyordu. Malûm olduğu veçhile dü-şünceye kadar devam etti. Memleketi gün-

lerce mercisiz bırakmak elbette pek büyük mahzurları
dai olurdu. Bu sebebe binaen, evvelâ mütalâa sormak
üzere ve mütaakiben bazı itirazata bakmaksızın emir
tarzında tebliğ ettiğimiz mukarreratı Eylülün 13/14
gecesi şu suretle tesbit ve tesvidetmiştım:

Kongrece irtihazı tasavvur edilen tedabiri havi suret ber-
veçhiatı mâruzdur: Bu bapdaki noktai nazar ve mütalâai âlileri
alındıktan sonra heyeti umumiyece tezekkür olunarak mevkil
tatbika konacaktır. 15/9/1919 zevaline kadar işarına muntazırız
efendim.

Amali milliyeyi bir sureti hainanede tevîl ve tefsir ile teş-
şebbûsât ve harekâtı milliyemizi gayrimeşru olmak üzere ilân
eden ve makâmı saltanat ve hilâfete karşı sadakati ebediyesini
bütün vesaiti meşrua ve kanuniye ile teyide müsaraat ettiğimiz
halde padişah ile millet arasında bir seddi hail teşkil eden ve
ahaliyi yekdiğeri aleyhine teslîb ve mukateleye sevk ve tahrik
eyliyen hükümeti merkeziye ile kat'ı münasebat ıztırârında ka-
lan Umumi Kongre Heyeti, berveçhizir mukarreratı zatualilâri-
ne tebliği vazife addeyleti:

1 — Namı namûl hazreti padişahiye olarak kavanini mev-
zua dairesinde umur ve muamelâtı devlet kemakân tedvir ve
temşiyete devam olunacaktır. Bilâtefriki cinsü mezhep ahâlinin
can, mal ve ırzı ve her türlü hukuku tahtı teminde bulunduru-
lacaktır.

2 — Memurını hükümetin vazifesi mevdualarını milletin
âmali meşruasına tevfilan icra eylemeleri tabiidir. Maahaza ifa-
yı vazifeden istinkâf eyliyenlerin mazaretleri istifa makamında
kabul olunarak yerlerine münasipleri tevkil olunacaktır.

3 — Esnayı vazifede ümal ve cereyanı millî hilâfunda ha-
reketleri tezahür ve tahakkuk edeceklerin selâmeti din ve mil-
let namına bir sureti şedide tecziyeleri katidir.

4 — Memurını müstafiye ve ahâleden her kim olursa ol-
sun mukarreratı milliyeye muhalif harekât ve telkinatı mefse-
detkûranode bulunanlar dahi şediden duçarı mücazat olacak-
lardır.

5 — Mülkü millerin selâmet ve saadeti, adlî hakkaniyet,
dahili memlekette emnû asayişin teminiyle kabilidir. Bu bapta
irabeden her türlü tedabirin irtihazı kolordu Kumandanlarıyla
vali ve müstakil mutasarrıflıklardan muntazardır.

6 — Milletin mâruvâtı zatı şahane arz ve ibrâğa muvafak olup da emnû itimadı millîyi haiz bir hükümeti meşruatın teşekkülüne kadar mercü muhaberat Sivasta Umumi Kongre Heyeti Temsilîyesi olacaktır.

7 — İşbu mukarrerat hücumle teşkilâtı millîye merakızına tevdi ve ilân olunacaktır.

Mustafa Kemal

* * *

Yapılan itiraz ve tenkidler Efendiler, bu son arz ettiğim tebligatımız üzerine, kısmen hafif ve fakat kısmen de oldukça şedit itirazlara, mukavemetlere ve hattâ mukabil teşebbüslere ve tehditlere mâruz kaldık. İtirazat ve tenkidat, yalnız son tebligimiz ahkâmına münhasır kalmadı. Bu münasebetle daha başka noktalara da şümûl peyda etti. Bu hususta heyeti aliyenize bir fikri mahsus vermiş olmak için, bu yolda cereyan etmiş olan muhaberatın bazılarını kısaca arz etmekliğime müsaadenizi rica ederim.

Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesinin 14 Eylül 1919 tarihli telgrafında: "Mukarreratın tatbikından evvel, hükümeti merkeziyeye kırk sekiz saat mühlet itasının muvafık olacağı umuma karargir olmuştur" tarzında zararsız bir mütalâa serdölünüyordu (Ves. 87).

Diyabekirden 13 üncü Kolordu Kumandanı C e v d e t Bey, 14 Eylül 1919 tarihli uzun şifresinde: "Merkezi hükümetle büsbütün kat'ı alâka edilerek mercü muhaberat Kongre Heyeti Temsilîyesi olursa, muhalifler, siyasi bir maksat takibedenler bu hareketi hilâfete karşı isyan edilmiş göstererek efkân tağlit edeceklerdir". "Bu vaziyet devam ederse memur ve askerın maaşatı ve iaşe masarifatı için memba ve tedbir

düşünüldü mü?". "Hükümeti merkeziye İngiliz nüfuzu altındadır. Her türlü ısrar ve mesaiye rağmen başka türlü hareket edebilecek bir hükümet teşkiline imkân yoktur. İngilizler, hükümetin muvafakatiyle vâsi miyasta bir işgal plânı tatbik ederse yeni baştan İngilizlerle muharebeye girişmeye taraftar mısınız? ve girişildiği takdirde muvaffakiyetten ne dereceye kadar eminsiniz? Bu hareketi muşırane vatanın menafiiine muvafık mıdır?" (Ves. 88) tarzında birtakım mütalâat ve sualleri ihtiva ediyordu.

Erzurum Heyeti Merkeziyesinin 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında: Talimatnamemizin altıncı maddesinin (yani Heyeti Temsiliyenin mercüyetine ait) nizamnamemizle tevfiğ edilmek üzere heyeti merkeziyelerden muvafakat istihsali icabeder" denilmekte idi.

Malatyada Kumandan İlyas Beyin 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında: "Elâziz vilâyeti halkının, kongrenin maksat ve emelinden haberdar edilerek hiç olmazsa bir derece tenvirlerine değin bu hususun tehir edilmesi tensip buyurulursa muvafık bulduğumu arz eylerim" mütalâası dermeyeran ediliyordu (Ves. 89).

İçinde bulunduğumuz Sıvasın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi de uzun bir raporunda: "Tebliğ buyurulan mevaddın heyeti mecmuasından memlekette bir idarei muvakkate ilân edileceği anlaşılmaktadır" maddesiyle bağladıktan sonra "bunun, cemiyet nizamnamesinin maddei mahsusasına ve hiçbir maddesine istinadetmek imkânı görülememekte olduğu hakkında" nazarı dikkatimiz celbediliyor ve "zâtı şahaneyle iblâğı mâruzat edebilecek vesaili kemali sükûn ve samimiyyetle ve tatlı bir şekilde aramayı" tavsiye ediyordu (Ves. 90).

Heyeti Temsiliye âzamızdan bulunup mütaaddit davet ve ricalarımıza rağmen bize refakat etmiyen, Sı-

vas Kongresinde bulunmamak için mazeretler icat eden Servet Beyin "Esselâmü aleyküm" hitabı dindaranesiyle başlayan 15 Eylül 1919 tarihinde Trabzondan keşide ettiği açık telgrafnamesinde: "Sivas Kongresi beyannamesini ve bilâhara tebligatınızı aldık. Cevaben bildirdiğimiz mütalâat Kâzım Paşa Hazretlerince görülmek arzu edilmiş ve görülmüştür"... "Evvelâ Sivas Kongresi, umumi kongre şekline girmiş ve bir Heyeti Temsiliye vücuda getirmiş olduğu anlaşılıyor, ki bu cihet mukarreratınıza münafidir"... "Sivas Kongresi, Heyeti Temsiliyemiz meyanına âza intihabına salâhiyettar olamayacaktı"... "Hükûmeti merkeziye ile kat'ı muhaberat bir emrivaki oldu"... "Heyeti Temsiliyenin merciliyeti meselesi efkârı umumiye nazarında pek nahoş tesirler yapacaktır. Bu cihetten katiyen sarfinazar buyurulmalıdır"... "Sivas Kongresi, Erzurum Nizamnamesini tadile salâhiyettar değildir. Bu kongre, Vilâyatı Şarkiye Heyeti Temsiliyesine tebaiyete mecbur olacaktı. Erzurum mukarreratı hakkında, ezhanı umumiyenin, bir devrei ihtizaz geçirdiği bugünlerde, anın gayrı ahkâma şüpheli nazarlarla bakacağında şüphe buyurmayınız"... "Erzurum Kongresi ahkâmı haricinde yapılacak muameleye iştirak edemiyeceğiz" protestosuyle hitam buluyordu (Ves. 91).

15 inci Kolordu Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşanın 15 Eylül 1919 tarihinde vukubulan işaretinde: "Sivas Kongresinin istifsarına, cevaben Trabzon heyetinden Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri cevabı okudum. Pek yakından tanıdığım bu zevata itimat ve hürmetim fevkalâdedir. Mumaileyhimin mütalâatına saik olan fikri asliyi anlıyorum ve taraftarım" dedikten sonra teferuat hakkındaki nikatı nazarını serdediyor ve ezcümle "Erzurum Kongresi, Şarkî Anadolu vilâyatı namına-

dır. Sivas Kongresi ise, umum milleti temsil eden bir kongredir ki, bu kongrenin de ayrıca bir heyeti temsiliyesi olmak tabiidir. Ancak Sivas Umumi Kongresi Heyeti Temsiliyesi, Şarkî Anadolu Vilâyatı Heyeti Temsiliyesini ilga etmiş olmuyor. Bu Heyeti Temsiliye bittabi her an mevcuttur. Yalnız bu Heyeti Temsiliyeden olup elyevm Sivas Kongresi Heyeti Temsiliyesine dahil olmuş bulunanlar varsa, bunların, Şarkî Anadolu Vilâyatı Heyeti Temsiliyesinden istifa etmelerini talebetmek doğru olabilir. Sivas Kongresi, umum milletin menafiini ve Şarkî Anadolu Vilâyatı Heyeti Temsiliyesi de, münhasıran Şarkî Anadolu vilâyatının hukuk ve menafiini muhafaza eder"... "Heyeti Temsiliyenin merciyet ve salâhiyet keyfiyeti meselenin ruhu esasısını teşkil etmektedir ki, bu mephasta şimdiden isticai edilmemesi hususunda sizinle tamamen hemfikirim. Heyeti Temsiliye teklifatından birden beşe kadar olan maddelerine gelince; bunların değil sorulmasına, hattâ beyanname halinde veya bir temenni şeklinde bile neşrini fazla görürüm" mütalâasında bulunuyordu (Ves. 92).

* * *

Trabzonda Servet Beye yazdığımız cevabi telegrafla Kâzım Kara Bekir Paşaya verdiğimiz cevaptan da bahsedeyim. Servet Beye yazılan telegrafname şu idi:

Trabzonda Servet Beyefendiye

Trabzon Heyeti Merkeziyesinden sorulan mütalâaya henüz cevap gelmedi. Bu husus ayrıca Kâzım Paşa Hazretlerinden de sorulmuştu. Mütalâanın mezcine neden lüzum görüldüğü bir-

tabi anlayamamıştır. Sıra ile vukubulan mütalâatınız aynı sıra ile berveçhiati arzı cevap ediyorum:

Evvelâ; Sivas Kongresinin umumi bir kongre olacağı cumlenin malûmu idi. Bunun, sizce, başka mahiyette telâkki edilmekte olduğunu şimdi ilk defa sizden işitiyorum. Heyeti temsiliye meselesine gelince; bu heyet, esasen Erzurum Kongresinin intihap ve kabul ettiği heyettir. El'an hendenizle beraber Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Raif Efendi, Şeyh Hacı Fevzi Efendi Sivasta hazır bulunmaktadırlar. Daha dört âzamı noksan olmakla beraber ekseriyet varifesini ifa etmektedir. Bu cihetin de zataililerince hâriz bir surette malûm olacağına şüphemiz yoktur. Çünkü sizi de, vaziyetin ehemmiyetine binaen daha Erzurumda iken davet etmiş ve diğer rüfekanın beraber götürüleceği bildirilmişti. Sivas Umumi Kongresinin, nizamnamesinin sekizinci maddesi mucibince bazı âza ile Heyeti Temsiliyenizi takviye edebileceği beraber mevzu bahis olmuş ve bunda da beis görülmemiş, bilâkis vahdeti umumiyeyi temsil için bu, lâzımeden addedilmişti. Sivas Umumi Kongresinde bundan başka bir şey yapılmamıştır. Hükümeti merkeziye ile kat'ı muhaberat, mukarreratı esasiyesimizin dördüncü maddesinin haricinde değil, dahilinde ve hattâ o muhteviyatın istibademiyeyeceği vâridi hâtur olmayan hıyanetkârane esbaba müstenit mahiyettedir. Esasen bu emrivakili yapan bir değil, hükümeti merkeziyedir. Şifre telgrafnamemizin tatbiki muhteviyatı bir emri zaruridir. Bundan, hiçbir suretle sarfı nazar etmeye imkân kalmamıştır. Biz, ciheti tathikayede reyî muvafakatınızı istihale teşebbüsü bir vazife addettik. Muvafakat edip etmemek, sizce takdir olunacak bir keyfiyettir. Yalnız şunu da arz edeyim ki, bugün bütün Anadolu ve Rumelinin müttehiden harekete mecbur olduğu bir istikamette, ekalliyetin değil ekseriyetin muvafakatine tâbi olmak ve ekalliyetleri bu tabiiyete ırsa etmek mecburiyeti katiyesi vardır. Mercüyet ve salâhiyet meselesi hakkında daha mâkul bir noktai nazarınız varsa lütfen bildiriniz. İttihazı zaruri görülen bugünkü tarzı hareket dikkatle tetkik huyutulursa tamamen nizamnamemize ve Erzurum Kongresi mukarreratı esasiyesine mutabıktır. Bunun haricine çıkıldığı noktayı görümiyorum. Binaenaleyh zataililerinizin kendinizi hariç bırakmak istediğiniz nizamname ve mukarreratı malûme fevklundaki icraatın izah buyurulmasını rica ederim. Bugün gayrikabili içtinap bîs hareket varsa, o da, hükümeti merkeziyenin mukadderatı

amillet ve memleketi alçakça İngilizlerin arzısına tevdi ve kendi menfaatlerine kurban etmesidir. Buna karşı buraca ittihaz olunan karardan başka bir karar ittihazına imkân varsa lütfen bildiriniz.

Mustafa Kemal

Kâzım Kara Bekir Paşaya da verdiğimiz mufassal cevabın mukaddematı aynen şöyle idi:

"Servet ve İzzet Beylerin, Heyeti Temsiliyenin Trabzon Heyeti Merkeziyesinden istizah eylediği hususta cevaben çekiniklerî açık telgrafname alındı. Muhteviyatının, açık olarak ısnası mahruktan salim olmayan bu mütalâatı, Heyeti Temsiliye, tamamen Servet ve İzzet Beylerin şahsî mütalâaları olarak telâkki eder. Heyeti Temsiliye, tamimen talebettiği mütalâatı, İzzet ve Servet Beylerden değil, nizamname mucibince Trabzon Heyeti Merkeziyesinden talebetmiştir. Servet ve İzzet Beylerin noktai nazarlarını havi hususî telgrafname ile tarafı âlinizden hem kendilerine ve hem de Heyeti Temsiliye'ye cevap olmak üzere dermeyeran buyurulan mütalâat hakkında da herveçhiatî izahata lüzum görülmüştür:

a) Evvelâ; münasileşimayı malûmunuz olan mütalâata şâik olan fikri aslıyı keşfetmek maatteessüf Heyeti Temsiliyece mümkün olamamıştır.

b) Nizamnamenin dördüncü maddesi muhteviyatı, bir idarei muvakkate teşkilî esbap ve şeraitini izah eder. Halbuki malûm vakayii ahireî ihanetkârane sebebiyle ittihaz edilmiş ve edilmesi lüzumunu hakkında mütalâa sorulmuş olan tedahir, hiçbir vakit idarei muvakkate teşkil etmek gayesine mâtufl değildir. Binaenaleyh bu hususta dördüncü madde arasında münasebet aramaya lüzum yoktur. Tedahir, zâtı şahane'ye doğrudan doğruya arzı hale yol bulmak ve meşru bir kabinenin mevkiî iktidara is'adını istihdam etmek maksadına mâtuftur.

c) Sevasta inikadeden kongre, Garbî Anadolu murabhas-larıyla Erzurum Kongresinin heyeti umumiyesi, binaenaleyh umumî Şarki Anadolu vilâyatı namına sahibi salâhiyet olmak üzere, kongrenin kararına tevfiқан in'ihabedilen bir heyeti mahsusâ bulundurmakla, Sivas Kongresi birtabi umumî Anadolu ve Rumeli namına ve bütün milleti temsil etmek üzere umumî bir kongre halini keşbetmiştir. İşbu kongre, Erzurum Kongresi mu-

kararlar ve teşkilâtını aynen, fakat bittabi teşmilen kabul etmiş ve binnetice Şarki Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti unvanı şâmil altında tevhih edilmiştir.

Nizamnamenin üçüncü maddesi ve kongrenin mukarrefatı esasıyken zaten bu gayeyi âliyenin teminini emeli katı olarak göstermiştir. Sivas Umumi Kongresi, Erzurum Kongresinde Şarki Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyeti namına intihabıylediği Heyeti Temsiliye, tamamen beyanı itimadederek, aynen Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti için Heyeti Temsiliye olarak kabul etmiştir. Buna nazaran, Sivas Umumi Kongresinin kararları başka, Erzurum Kongresinin kararları başka ve Şarki Anadolu Müdafai Hukuk Cemiyetinin Heyeti Temsiliyesi başka ve Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetinin Heyeti Temsiliyesi başka gibi başkalıklar ve ayrılıklar elbette mevzu bahis olamaz ve bunun mevzu bahis olması şüphesiz ki pek sâmiî olan malûsât vahdet ve gayeyi mukaddesimiz için son derece mazardır. Bu takdirde birbirini ilga eden heyeti temsiliyeler olmadığı gibi, birine dahil olunca, diğerinden istifası talebetmek doğru olabileceği âzalar da mevcut değildir. Bugün, umum Anadolu ve Rumeliye şâmil olan cemiyetimizin, Sivas'ta bulunan yegâne Heyeti Temsiliyesi; Erzurum Kongresinde nizamnamenin mevaddı mahsusasına tevfilan müntchap dokuz zattan beşinin huzuriyle ifayı vazifeye devam etmektedir..." "Hukuk ve salâhiyeti ve menafî Şarki Anadolu vilâyatından bittabi hiçbir veçhile az olmıyan Garbî Anadolunun, muhik ve meçru olan mütalâat ve telkîlifini nazarı dikkate almayarak onları, alehtlak tâbi vaziyetinde bulundurmaya kalkışmak, bizim aklımızdan bir türlü kabul edemediği hususattandır." "Bu sebeple Heyeti Temsiliyemiz altı âza ilâvesiyle takviye olunmuştur" (Ves. 93).

Bundan sonra daha birçok izahatı ihtiva eden bu telgrafnamemiz, aynen Trabzon Heyeti Merkeziyesine de keşide edilmiştir (Ves. 94).

Bu münakaşat üzerinde daha bir hayli izah ve istizahlar oldu. Hattâ "Müdafai Hukuk Heyeti Trabzon Merkezi" imzayı mevhumıyle diğer vilâyata aleyhimizde telgraflar da çekildiği görüldü (Ves. 95). Ni-

hayet on beş gün sonra Trabzondan bir telgrafname aldık. Fakat S e r v e t Beyden değil... Aynen arz edersem vaziyet anlaşılr.

Sivasta Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal
Paşa Hazretlerine

Sureti zirde derecedilen Trabzon Belediye Heyetinin telgrafta Dersaadete şimdi keşide ediliyor. Bu suretin 15 inci Kolordu Kumandanlığına yazdırıldığı mürurdur.

Mevki Kumandanı
Ali Rıza

1 Teşrinievvel 1919

Sureti

"Dersaadet" Sadrazam Ferit Paşa Hazretlerine

Bugüne kadar Anadoludan yükselen feryadı milliyi Trabzon kendisine mahsus vakar ve sekinerle retkik ve takibetti. Memleketin, bu vaziyete fazla tahammülü yoktur. Muhabbeti vataniyeniz varsa artık terki mevki ediniz Paşa Hazretleri.

Aza Aza Aza Ahmet Belediye Reisi
Hüsnü Mehmet Salih Mehmet Arui Aza Hüseyin

Aza Aza Aza
Şefik Mehmet Temel

* *
*

Kâzım Kara Bekir Paşanın tavsiyeleri

Kâzım Kara Bekir Paşadan 17 Eylül 1919 tarihinde de, zata mahsus bir şifre aldım. Pek samimi ve uhuvvetkârane bir lisanla yazılmış olan bu şifre bir iki ihtarı ihtiva ediyordu. Kâzım Kara Bekir Paşa: "Paşam; diyor,

Sıvasta gelen tebligat ve tamimler, kâh Heyeti Temsiliye namına ve kâh resendir. 10 Eylül 1919 tarihinde, Dersaadetteki hükümete hitaben, resen tebligat ve ihtarımız vâkı olmaktadır. Buna itimat ve emniyet buyurunuz ki bu tarzda imzanızla vâkı olan tebligat, sizi en ziyade hürmetle sevenler nezdinde bile, büyük bir samimiyetle ve selâmeti fikirle tenkid olunuyor. Bunun ne kadar müessir ve aksülâmele saik olacağını takdir buyurursunuz"... "Binaenaleyh Heyeti Temsiliye ve kongre mukarreratının daima imzasız, sadece Heyeti Temsiliye diye negrini rica ederim." Telgrafname şu cümlelerle hitam buluyordu. "Zatı samilerinin herhalde ortada münferit bir şekilde görülmemesi muktazayı nef'i memlekettir. İttifakı ârâ ile (bu noktada reyleri toplanan zevat veya heyetin kimler olduğunu henüz bugüne kadar öğrenmek müyesser olmamıştır) mâruz olan işbu ricalarımın hüsnü telâkki buyurulacağından eminim, ellerinizden öperim" (Ves. 96)..

Kâzım Kara Bekir Paşayı samimi olarak tereddüt ve tenkide düşürdüğünü gördüğünüz noktaları mümkün olduğu kadar bâriz olarak muhakeme ve izaha ihtiyaç derkârdır. O tarihteki hissiyat ve efkârının mahsulü ilhamı olan mütalâamı, bugünün yeni tesirâtına kaptırmaktan ihtirazen, o tarihte verdiğim cevabı aynen arz etmeyi tercih ederim:

19 Eylül 1919

On Beşinci Koloedu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

C: Muhterem kardeşim, derin bir samimiye müstenait olduğuna asla şüphe etmediğim kanaatinizi açık bir lisânı uhuvvetle bildirmiş olmanız revafatı uhuvvetimizin tarsisine ve kalbî memnuniyetimin tecellisine bîdî olmuştur. Tasavvur buyurulan

me haziri tamamen takdir ediyorum. 10 Eylül tarihinde resen hükümete vukubulmuş bir tebliğim yoktur. Yalnız telgrafhanede bulunduğum bir sırada birtesadüf Dahiliye Nazırı Âdil Bey ile makine başında karşı karşıya geliverdik. Onun Sivas Valisi Reşit Paşaya verdiği mânasız cevaplara karşı bendeniz sırf şahsi olmak üzere mumaileyhin şahama hitaben malûmunuz olan biraz sertçe ihtaratta bulundum. Bu âdeta bir muhavere şeklinde cari olmuştur. Bundan başka gerek hükümete ve gerek zâtı şahane ve gerek ecanibe vukubulan müzacaatlarda alelittlak "Kongre Heyeti" veya "Heyeti Temsiliye" ifadesi imza makamına kaım olmuştur. Yalnız Amerika Senatosuna yazılan ve malûmunuz olan bir mektuba kongre kararıyla beş kişi var'ı imza etmiştir ki bu meyanda bendenizin de imzam vardır. Dahili olan aleni muhaberata gelince; bunda da Heyeti Temsiliye ibaresini imza makamında kullanmakta idik. Ancak bunun bazı taraflarca suitesir ve ademi emniyeti mucibolduğu görüldü. Filhakiha böyle umumî bir tâbirin delâlet eylediği şahsiyetler ve kuvvet gizli kalıyor. Ortada mesul kimdir? Bazı taraflardan, bilhassa Kastamonu, Ankara, Malatya, Niğde, Çanık gibi yerlerden doğrudan doğruya şahsın makine başına çağrılmaya başlandım. Âdeta Heyeti Temsiliye unvanı altında gizlenen şahıslarla, müşareketi şahsiyem olup olmadığına dair bir tereddüt emaresi hissolundu. Hatta Trabzondan Servet Bey de Heyeti Temsiliye imzalı tebligatı suitelâkki ve heyeti mezkûrenin keyfiyet ve kemiyeti hakkında birçok yanlış mütalâalardan sonra şahsın bendenizi makine başına çağırda. Görüşüldükten sonra bütün bu münakaşaların sebebinin imzanın Heyeti Temsiliye olarak, mevhum bir şahsiyet ifade eder tarzda vazedilmiş olduğunu söyledi. İşte bu esbaptın nâşi bu imza meselesi işarı biraderilerinden evvel Heyeti Temsiliyece mevzuu müzakere olmuştur. Heyeti Temsiliyenin hafi bir komite heyeti icraiyesi olmayıp hükümetin müsaadei resmîyesini almış kanunî, meşru bir cemiyetin mümessillerinden mürekkep bulunması cihetiyle kanunu mahsusuna tevfikân, mukarrerat ve tebligatın bir şahı mesul tarafından imzalanması usulü zarurî görülmüştü ve Heyeti Temsiliyenin tebligat ve neşriyatına umumî ve mevhum bir nam izafesi suretiyle düşeceği gayrikanunî şeklinden dolayı hâsıl olacak mahzurlar cereyanı millî aleyhtarlarının esasen yapmakta oldukları mazır propagandalara imza bulunmak yüzünden bâve edebilecekleri zarardan pek fazla görüldü ve binnetice müttefikân, var'ı imza

usulü tahtı karara alındı. Bu karara rağmen, bu defa vukubulma ihtarı biraderileri üzerine meselenin bir kere daha mevkii tezekküre vaz'ını Heyeti Temsiliyeye teklif ettim. Evvelce dermeyan edilmiş olan esbap ve mütalâata binaen aynı suretle yazılan şeylerin Heyeti Temsiliye kararıyla olduğu tasrih edilmek üzere yazılmasına müteffikan karar verdiler. Şahsım mevzuuhabîs olmak itibariyle bu müzakerede bitaraf kalmayı münasip gördüm. Prencip olarak bir zatın imza etmesi kabul edildikten sonra benim yerine diğer bir zatın imza etmesi mevzuuhabîs oldu. Bu noktada heyetin dermeyan eylediği mehazir şunlardır: Bütün cihan benim bu işin içinde bulunduğumu bilir. Bugün diğer bir zatın imzasıyla tebligata başlanınca ve benim immin ortadan kalkmasıyla ya aramızda bir nifak ve iftirak olduğuna hükmlenilecek veya her hangi bir zat imza eylediği halde benim ortaya çıkmaktan müctenip, gayrimeşru bir vaziyette olduğuma ve binaenaleyh hareketin gayrimeşru bulunduğu zehabına düşülecektir. Bundan sarfı nazarla, heyeti umumiyeye itimat ve emniyetbahş olacak bir arkadaşımız, imzasıyla ortaya çıkınca bugün benim halimde vârit olan mehazir aynen o arkadaşımızın da halinde vârit olacaktır. O halde onun da çekilip diğer birinin vaz'ı imzaya başlaması gibi binnetice bizim için eseri zaif teşkil edecek olan bir silsile takibetmek lazımdır. Bilmem bu ciheti ne dereceye kadar tasvip buyurursunuz? Filhakika hendenizin şahsım, bilhassa işin mebdinde hedefi tasarruz gibi tasavvur edilmişti. Fakat gerek dahilen ve gerek haricen muhtemel olan tasarruzlar vâki olmuş, elhamdülillâh kâmilan maksadımıza lehine neticelenmiştir. Hükümeti merkeziye ve bedhahen her teşebbüsünde mahmur olmuştur. Ecanibe gelince; Amerikalılar, Fransızlar ve İngilizlerle pek ciddi temas hâsıl olmuş ve bunların Sevase kadar gelen sahibi salâhiyet me-murini lehimizde bizimle hüsnü münasebata girişmişlerdir. Bizim de dahil olduğumuz Kuvayi Milliye'nin, bir ilki kişinin eseri tahrikâtı olmayıp tamamen millî ve umumi bir şekil ve mahiyette olduğunu ittılamız dahilinde bârapor mercilerine bildirmişlerdir. Bir de, bu gibi hareketta az, çok önayak olanlar hakkında memleketimizde malûm olan ahlâksızlık icabı bazı kirli vicdanlı insanların kıylûkalinin önüne geçmek mümkün değildir. Bu halleti hissiye her millette de aynıdır. Bu gibi mahzurlara karşı buraca düşünülen yegâne çare, bizim sarılmaz bir tesanüdü samimiyyetle maksadı mübeccelimize yürümekte bir an

tereddüt göstermemekliğimizdir. Bendeniz menafîi umumiyeye ait ve şâmil olan ef'al ve harekâtımızda zatî ihtihadımızla değil, umum rüfekâyî kıramımızın vicdanı ve samimi birliğiyle hareketi tercih ettiğim zâtı biraderilerince müsellemdir. Maahaza bu hususta başkaca vârit olacak mütalâai biraderilerinin işarına intizar eder, kemali hürmet ve samimiyetle gözlerinizden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal

* * *

Efendiler, İstanbul Hükümetiyle kat'ı muhaberat eylediğimiz 12 Eylül 1919 tarihinden sonra Ferit Paşa Kabinesinin sukutu tarihine kadar muhtelif tarihlerde tekrar padişaha, ecnebi mümessillere, İstanbul Şehremanetine ve umum matbuata muhtelif muhtıra ve beyannameler yazıldı (Ves. 97).

Padişahın beyannamesi 20 Eylül 1919 tarihli, Sadrazam D a m a t Ferit imzalı bir tebliği umumi ile padişahın da bir beyannamesinin intişar ettiğini hatırlıyacaksınız (Ves. 98). Bu beyannamenin şayanı dikkat noktalarını tekrar hatırlatmak isterim. Bu noktaları sıra ile işaret edeceğim:

1 — Hükümetin takibettiği siyaset neticesinde İzmir fecayii Avrupa düvel ve mileli mütemeddinesinin nazarı dikkat ve meveddetini celbetti.

2 — Bir heyeti mahsusa mahallinde bitarafane tahkikata iptidar etti. Hakkımız enzarı medeniyette tezahür etmektedir.

3 — Vahdeti milliyemizi ihlâl edecek hiçbir karar ve teklif olmadı.

4 — Bazı kimseler tarafından gûya ahali ile hükümet arasında muhalefet olduğu ilân ediliyor.

5 — Bu hal, şeraiti kanuniye dairesinde bir an evvel icrasını arzu eylediğimiz intihabatı da duşarı tehür

ediyor ve sulhun takarrübeylemekte bulunduğu bir sırada, vücudu lâbüt olan Heyeti Mebusanın içtimasını tavik eyliyecektir.

6 — Bugün umum efradı milletimden intizarım evamiri hükümete tamamii ittibadır.

7 — Düveli muazzamanın hissiyatı nisfetkâraneleri, Avrupa ve Amerika efkârı umumiyesinin itidal-perverliği mevki ve haysiyetimizi temin edecek bir sulha kariben nailiyet ümidimi tevsik eylemektedir.

Malûmu âlileridir ki, bu beyannamenin negrû tamimi bizim, memleketle İstanbul Hükümeti arasında muhaberat ve münasebatı katettiğimiz ve bu noktada ısrar eylemekte bulunduğumuz günlerde vukubuluyor. Herhalde verdiğimiz talimat ve evamiri umumiyeye riayet edildiği takdirde, hiçbir taraftan alınmaması ve millete okutturulmaması lâzimedendir. Halbuki şimdi arz edeceğim bir telgrafnameden, mukarrerat ve tebligatımıza mugayir ve noktai nazarımıza külliyyen muhalif olarak bu beyannamenin bazı taraflardan alındığı anlaşıldı.

Trabzon Mevki Kumandanına

Zatı şevketsimatı hazreti tacidarı ekreminin milletine karşı lütfen vukubulan beyannamei humayunlarının derhal memur-in ve ahalîi beldeye tevdiî lâzımdır. Ta ki, hükümeti hâineî harıranın, meleksimat padişahımız efendimizi ne kadar küstahane bir cüretle hâlâ iğfal etmekte olduklarını anlamayanlar kaldıysa, tamamen muttali olsunlar. Millet ve memleketi için kalbi humayunlarının ne kadar büyük bir zeffat ve muhabbetle malî olduğunu gösteren işbu beyannamede, en aşikâr bir surette göze çarpan hususu, kabinenin harekâtı hainanesi hakkında atebel hilâfetpenahiye millet tarafından arz olunan şikâyetnamenin hâlâ vâsılı ittılâsı şahaneleri olmadığı keyfiyetidir. Çünkü millet ve vatana karşı bizzat kabine erkânının tevcih ettiği hançeri ihmete muttali olsalar idi, bu hainleri bir dakika bile mevkilerin-

de tutmayacaklarına beyannamei humayundaki samimiyyeti ifade en büyük bir şahittir. Bu hainler, bu hakikati bildikleri için, hilâfetpenah efendimizi doğrudan doğruya milletle temasa getirmiyorlar. Binaenaleyh millete düşen vazife, padişahı ziyanına muhabbet ve sadakati müebbudesini tekrar alettekrar arz ve izhar etmekle beraber umum millet ve ordunun bir kütlesi müttehede halinde hukuku müeyyedei şahanelerini ve hayatı millet ve memleketi kurtarmaya çalıştıkları ve fakat bu hain kabinenin, bu hareketi meşruai sadıkaneyi, padişahımız efendimizden gızledikleri, büsbütün makûs bir şekilde gösterdikleri hakikatini dün karar verildiği vaçhile atebel hilâfetpenahiye bilâvasıta arz ve iblâğ etmektir. Erzurum ahalisinin bu bapta yazacakları telgraf sureti oraya bildirilecektir.

21 Eylül 1919

K. O. Kumandanı

Kâzım Kara Bekir

Kâzım Kara Bekir Paşa, bu telgrafımı şöyle bir haşiye ile bize de bildiriyordu:

Bu bapta mütalâatı âlileri var mı? Bu beyannamei humayun milletin padişahına karşı arzı hakikat eylemesine tekrar bir fırsat vermiştir ki Erzurum ahalisi kabînenin hücumla cinayetlerini tekrar etmek suretiyle yeniden atebeye mâruzatta buluncaklardır. Bunun suretini ya berayi keşide veya berayi malûmat beyeti muhteremelerine takdim edeceğim.

Kâzım Kara Bekir

Makina başında cevaben bildirdiğimiz mütalâa şu idi:

Ferit Paşa kabînesinin ef'al ve harekâtı cinayethâranesine ait olan vesaik millete lüzumu derecede, kura ve nevahiye kadar tebliğ ve tamim edilememiş olduğu malûmu âlileridir. Böyle olsa bile bu tebligat ile beyannamei humayun muhteviyatını karılaştırarak mukayese ve muhakeme etmek ve hakikati halî istihracetmek katî değildir. Bu cihetle biz esasen böyle bir beyannamenin Bahâlide tamî edilmekte olduğunu daha evvel haber almış ve bunun, ezhanı milleti teşviştin, sıyanet için la-

tanbuldan alınmamasını tensibetmiştik. Zaten İstanbulla muhaberatı resmiyenin münkati bulunması hasebiyle doğrudan doğruya saraydan değil, yine Ferit Paşanın haşiyesiyle Babıaliden verilen işbu beyannamenin Sivas, Ankara, Kastamonu ve sair merkezlerde olduğu gibi hiçbir taraftan alınmamış olduğunu zannediyorduk. Bu beyannameyi almak için daha evvel milletin zâtı şahane arzı hal ve hakikat etmesine müsaade olunması lâzım gelirdi. Binaenaleyh bu beyannamenin neşir ve taminine vesatati laydalı bulmuyoruz. Fakat, bu beyanname Trabzon, Erzurum ve Sivas gibi merkezlerde icabedenler tarafından okunmuş bulunduğuna nazaran tasavvur buyurduğunuz gibi her merkezden İstanbulla bir telgraf keşidesi muvafık olur.

Mustafa Kemal

Padışahın bu beyannamesinin, efkârı millette hâml edeceğine şüphe olmıyan menfi tesiratin bir dereceye kadar önüne geçebilmek için mezkûr beyanname muhteviyatını tekzip ve iptale medar olacak tarzda padişaha bir cevap yazmayı ve bunu memlekette neşir ve tamim ederek okutturmayı yegâne çare düşündük ve öyle yaptık (Ves. 99).

Halit Beyin Trabzon ve civarında teşkilâtı milliyeye memur edilmesi

Efendiler, Trabzonda bir iki zatın, pek hamiyetli ve muhterem olan Trabzon halkının hiç de malûmatı taallûk etmediği halde, onlar namına, oradaki mevcudiyeti milliyeyi şahıslarında temsile kalkıştıklarına ve bu yüzden teşebbüsât ve mukarreratı milliyenin lüzumu gibi tatbik ve icra edilememekte olduğuna kani oldum. Trabzonda vali bulunan Galip Bey namında bir zatın da menfi cereyanı tevlitte âmîl olduğunu anladım. Buna binaen Trabzon civarında Torulda bulunan ve henüz fiilen fırkasına kumandaya başlamamış bulunan Halit Beyin Trabzon havâlisinde teşkilâtı milliyeye memur edilmesi muvafık mütalâa edildi ve kolordu kumandanına bu mütalâa bildirildi. 20 Eylül 1919 da

alınan cevapta: "İngilizlere karşı ihfa edilen, Halit Beyin, mizacı iktizası, ihdas etmesi muhtemel vaziyetlerin bu nazik zamanda belki ıslahı mümkün olamaz" zemini üzerinde bazı mütalâattan sonra, "Halit Bey haberim olmadan mâruzatta bulunsa bile tervicedilmemesi" bildiriliyordu (Ves. 100).

Kâzım Kara Bekir Paşanın bu telgrafına verdiğimiz cevapta: İngiliz mahzurunun bizlerce mu-tasavver olmadığını ve gedit ve katî hareketin mahzur-lu görüldüğüne göre Trabzonun ıslahı neye ve ne gi-bi vasıtaya mütevakıf ise anın doğrudan doğruya ken-dileri tarafından ittihazını, 22 Eylül 1919 tarihli bir şifre telgrafla, rica ettik (Ves. 101).

Bizim, On Beşinci Kolordu Kumandanıyla bu mu-haberelerimiz tarihinde, Toruldan Kaymakam Halit Bey de doğrudan doğruya bizimle muhabereye başla-dı. Kendisini cevapsız bırakmamak ve vaziyet hakkın-da tenvir etmek maksadiyle mukabelede bulunduk.

On Beşinci Kolordu Kumandanının, nev'ama bi-zim 22 Eylül 1919 tarihli telgrafımıza cevap teşkil eden, 27 Eylül 1919 tarihli bir şifre telgrafını aldık. Bunda, halkı, evvelâ tenvir ve irşad etmek vazifesini yaptıktan; temerrüdedenler görölürse, onları da lâyük oldukları muameleye mâruz bırakmaktan ibaret olan ve pek büyük tecrübelerle tahassül eden prensipini aynen Trabzon muhitinde tatbik ettiğini beyandan ve Dokuzuncu Fırka Kumandanı Rüşti Beyi, erkânı-harbiyesiyle birlikte, Üçüncü Fırka Kumandanlığı ve-kâletiyle Trabzona gönderdiğini, Halit Beyi Trab-zon için münasip bulmadığını bildirdikten sonra "İn-giliz telâkkisine gelince, âcizlerince mümkün olduğu müddetçe aşikâr ve maddî bir husumetten içtinabı ter-cih ederim" kanaati ifade olunuyordu (Ves. 102). Bu-na verdiğimiz 29 Eylül 1919 tarihli hususi ve şahsi ce-

vabımda şunları yazdım: "Trabzon vilâyeti efkân umumiyesi hakkında tamamen buraca da tenevvür edilmiştir. Trabzon merkezi müstesna olmak üzere bütün kaza ve livalarıyla muhabere edilmektedir. Merkezdeki hal dahi valinin tevkif ve teb'idinden sonra zail olmuştur. (Valiyi tevkif ve mahfuzen Erzuruma gönderen, işaretim üzerine, Halit Beydir.) Rüştü Beyin Üçüncü Fırka Kumandanlığı vekâletiyle Trabzona gönderilmesinde varidi hatırım olan nikatı arz edeceğim.

Evvelden, valiyi tevkif eden Halit Beydir. Birkaç gün sonra Rüştü Beyin bu suretle gönderilmesi Halit Beyin hareketini oradaki bedhahana karşı tenkid gibi olabilir.

Saniyen, Halit Bey, mühim vaziyetlerde, fırkasının başına geçmeye müterakkip iken, bugün, geçirmekte olduğumuz mühim ve tarihl avanda diğer bir zatın yerine geldiğini görmekten müteessir olabilir. Bu tertipten sarfı nazar buyurulmasını rica ederim. Maahaza kolordunuzun hususatı askeriyesinin müdahale etmek istemem (Ves. 103).

Kâzım Kara Bekir Paşanın verdiği 2 Teşrinievvel 1919 tarihli uzun cevapta; bu muamelenin Halit Beyin müracaatı üzerine olduğunu ve kendisine vaziyeti lâıkiyle anlatmak için Erzuruma davet edildiğini bildirdi (Ves. 104). Halbuki 1 Teşrinievvel 1919 tarihinde Üçüncü Fırka Emir Zâbiti Mülâzimi-evvel Tarık imzasıyla, Seryaverim Cevat Abbas Beye gelen hususi bir şifrenin nihayet cümleleri şöyle idi:

Ahiren kumandan bey, üçüncü fırka kumanda vaziyeti hazırasının tebdilini kolordudan talebetti. Şayet kolordu bu teklifi kabul ve icra etmezse bilüemir fiilen kumandaya iptidar eyileceğini ve kararı sabık veçhile kolordudan ayrılarak kongreyi resen âmir tanyacağına arz eylerim. Paşa Hazretlerini lüzumu veçhile tenvir buyurunuz efendim (Ves. 105).

Bu tarihten on beş gün sonra idi, Kâzım Kârra Bekir Paşadan 17 Teşrinievvel 1919 tarihli şu telgrafı aldım:

"Mıntakai âcizide arzuyu millinin temin ve tatbiki için son noktaya kadar askerlikten ve silsilei meratipten ayrılmamak cihetini, âtinin zaptı raptı için dahi elzem görüyorum. Cüretle basiretin mezc edilmediği yerlerde ve işlerde, netice pek parlak da olsa, rez elden makûs ve mahkûm olduğu emsaliyle sabittir. Bilhassa, İngiliz, Fransız mümessillerinin bulunduğu Trabzon muhitinde silsilei meratibin rânâ görülmesine ve pek basiretkâr harekete ihtiyaç, fevkalâdedir.

Maatteessüf verdiğim sarıh talimata rağmen Halit Beyin, bizzat ve kıyafeti askeriyesiyle, valiyi tevkif ettiği garabeti, dile destan olmuştur. (Halit Beyi bu harekete sevk edenin kim olduğunu arz etmiştim.) İntihabat meselesinde bu suretle ibrazı faaliyet ederse, kendi haklarında İngilizlerce vâkı olan demarşın tekerürü ve müşkül vaziyetin tahassülü, gayrikabili içtinab olur. (İntihabat meselesinin tesri ve arzuyu müllîye mutabık temini için Halit Beye ve sair icabeden birçok zevata, sarfı himmet ve gayret eylemeleri bilhassa rica edilmiştir. Bir de, İngiliz demarşının gayrikabili içtinap ne gibi bir vaziyet vücuda getirebileceğini, konaş vaziyetini göz önüne getirerek bir türlü anlıyamamış olduğumu itiraf edeyim.) Bunun için miri mumailiyle ile muhabere edilmiyerek arzuyu âlîlerinin tatbikinde delâleti âcizanemi istirham eylerim. Mumailiyle vaziyeti zatiyesi her türlü dâvadan beri ise herhangi bir mantakadan mebus intihabı hakkındaki fikri sâmilinin işarı mâruzdur.

Bu telgrafa 19 Teşrinievvel 1919 tarihinde sadece şu cevabı verdim:

Halit Beyin mebus olmak veya olmamak hususundaki temayülâtını bilemediğimden bu bapta beyanı mütalâa edemeyeceğim efendim.

Efendiler, Ferit Paşa Kabinesinin sukutuna kadar geçen günler zarfında karşılaştığımız mesail mütenevvidir. Mevani ve müşkülât, az değildi. Bunların

kâffesini tadat ve izaha kalkışmak heyeti aliyenizi çok yorabilir. Bu sebeple, bu sayfayı ikmal edeceğimi tasavvur ettiğim bazı noktalara yalnız temas etmekle iktifa edeceğim.

Ali Galip'in tavsiyesi üzerine, hükümeti merkeziyece Dersim mutasarrıflığına tâyin edildiği anlaşılan ve Sıvasa muvasalat eden Osman Nuri Bey, 8 Eylülde Sıvasa alıkonuldu.

Cereyanı millî aleyhinde, harekâtı hainanede bulunduğu tahakkuk eden Ankara Valisi Muhittin Paşa, maksadı mahsusla devre çıkmış idi. 13 Eylülde Çorumda bulunuyordu. Muhittin Paşanın derdestiyle mahfuzen Sıvasa sevkı Ankarada Kolordu Kumandanına ve Samsunda Beginci Kafkas Fırkası Kumandanına emir verildi. Muhittin Paşa mevkufen Sıvasa getirilmiştir. Kendisiyle bizzat görüştüm. Nasayih ve ihtarâtı lâzımında bulunduktan sonra sinnine hürmeten Samsun üzerinden İstanbula gönderdim. Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey de, üç, dört gün sonra hususi tarzda Sıvasa davet olundu.

Harekâtı milliyeye muhalefetleri anlaşılan Niğde mutasarrıfı, muhasebecisi ve komiserinin tahtelhıfz Sıvasa sevkleri 16 Eylülde Niğdede Fırka Kumandanlığına emrolundu.

Kastamonu valisinin İstanbul hükümetine değiştirilmesi ve bunlar çıkan hâdiseler

Efendiler, Kastamonuda vali bulunan İbrahim Bey, ben, Ordu Müfettişi iken Erkanıharbiye Reisim bulunan Miralay Kâzım Beyin şahsen tanıdığı bir zat idi. Bu sebeple kendisine her türlü esrar tevdi olunmuştu. Aramızda şifre muhaberat cari idi.

Kendisi hükümeti merkeziye tarafından İstanbula davet olundu. Bu davete asla icabet etmemesi lâzım gelirken, anlaşılmaz esbap ve mülâhazat ile

— İstanbulda tevkif olunmak için — Kastamonuyu terketmişti. İstanbul, İbrahîm Beyin yerine diğerini Kastamonuya vali tayin etmişti. Bu zat, Eylülde İneboluya muvasalat etmiş bulunuyordu. Mumaileyhin tevkifini mahallinde icabedenlere emrettik. Bu meselede enteresan küçük bir safha oldu. Müsaadenizle biraz tafsil edeyim; Kastamonuda ve Kastamonu vilâyeti dahilinde zaıf ve tereddüt âsarı meşhudolmağa başlayınca, Kastamonuya şayanı emniyet ve muktedir bir zâbitin gönderilmesini Ankarada bulunan Ali Fuat Paşadan rica etmiştim. Fuat Paşa, Kastamonu mevki kumandanı sıfatıyla oraya Miralay Osmân Beyi göndermişti. Osmân Bey, tam 16 Eylül günü Kastamonuya muvasalat etmişti ve yeni gelen vali hakkında verdiğimiz emrin tatbikını miri mumaileyhten intizar ediyorduk. Arz ettiğim emri verdikten sonra, tatbikat ve icraat hakkında telgraf başında malûmata intizar ediyordum. Gece olmuştu. İstedğim malûmatı verecek, Kastamonuda bir muhatap bulamıyordum. Nihayet, 16/17 Eylül gecesi, Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Miralay Osmân Bey, Kastamonu telgrafhanesine geldi ve aynen şu telgrafı verdi:

Bugün Kastamonuya geldim. Hükûmeti merkeziyenin adamları ve vali vekili ve jandarma kumandanının dessaslığı ile hanemde tevkif edildim. Timsali hamiyet zâbitanımızın himmetleriyle şimdi kurtuldum. Ben de, vali vekilini ve jandarma alay kumandanını beraber tevkif ettirdim. Telgrafhaneyi işgal ettim. Buradaki vaziyet mühimdir. Kongreye istirham ederim, bütün mukarreratından burayı haberdar ederek Kastamonu ahali muhteremesini teavir buyursun. Yeni valinin İneboluya indiği müstahberdir, hakkında ne muamele yapılacaktır? Burada vali vekili ve saire tayini hakkında millî kongrenin bana salâhiyet vermesine ve işbu istirhamın cevabına makûm başında şimdî intizar eylediğim mâruzdur.

O s m a n Beyle makina başındaki muhaberemiz şu suretle devam etti. Kendisinden sordum:

"Elyevm orada vaziyete hâkim misiniz? Ne kadar kuvvetiniz var? Orada erkânı vilâyetten şayanı itimat kim vardır? Yeni tâyin olunup Ineboluya geldiği haber alınan valinin ismi nedir?"

O s m a n Beyin cevabı şu idi: "Halen vilâyete hâkimim, herhalde, kongrenin müzahir olarak beni tenvir etmesi lâzımdır. Tâyin olunan vali, Konya valiliğinden mütekait, gayet eski bir zat olduğu rivayet olunuyor. İsmi A l i R ı z a'dır. Kuvvetim iki yüz elli kişi çıkarır bir tabur ve dört tüfekli bir mîtralyöz bölüğünden ibarettir. Halk ile henüz görüşülememiştir. Erkânı vilâyetten Defterdar F e r i t Bey vardır."

O s m a n Beye şu emri verdim: "Şimdi bizzat vali vekâletini deruhde buyurunuz ve bütün kuvayı askeriye ve mülkiyeyi elinize almağa tamamen salâhiyettarsınız. Gelmekte olan valiyi, derhal tevkif ettirecek tedabiri seria ittihaz buyurunuz, icraatınıza fiilen mümanaat edenlere karşı bilâtereddüt silâh istimal ettiriniz. Vilâyet defterdarı, benim Diyarbekirden tanıdığım F e r i t Bey ise size muavenet etmesi lâzımdır. Bolu mutasarrıfına, aldığınız vaziyet ve salâhiyeti, şimdi, bildirerek onun da İstanbul'a karşı aynı veçhile hareket etmesini tarafımızdan söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı M a z h a r T e v f i k Beye de, benim tarafımdan aynı talimatı veriniz. Yanınızda hangi şifre miftahı vardır?"

O s m a n Beyin cevabı: "Vali vekâletini Defterdar F e r i t Beye vereceğim, kendim deruhde edemiyeyeğim. Bildiğiniz F e r i t Beydir. Sinop mutasarrıfı bildiğinizdir, kendisi azledilmiştir. Vekâlet, Jandarma Tabur Kumandanı R e m z i Beydedir. M a z h a r T e v f i k Beyin Sinopta olduğu bildiriliyor.

Şifre miftahı mevkuf alay kumandanındadır, talebedildi, alacağım cevaba göre arz ederim Efendim."

"Yanınızda başka şifre miftahı var mıdır? Ferit Bey şimdi nerededir, vaziyetten malûmattar mıdır?" diye sordum.

"Vaziyetten malûmatı yoktur, şimdi çağrıldı, gelecektir. Ben hiç şifre miftahı almadım; çünkü tevkif edileceğimi bilmiyordum, makam şifresiyle yazarım ümidinde idim" cevabını verdi.

"Oradaki jandarma tabur kumandanı kimdir, ne kadar jandarma kuvveti vardır, emriniz altına girdi mi?" sualini yazdırdım. Buna da verdiği cevapta: "Jandarma Kumandanı Emin Bey, yanımda ve benimle teşriki mesai etmiştir, merkezde jandarma mevcudu otuz beş kadardır. Polis Müdürü Halil Bey de yanımda ve benimle teşriki mesai etmiştir, mevcudu kırk tanedir. Piyade Tabur Kumandanı Şerif Bey, kendisi biraz budala olduğundan şimdilik tevkif edilmiştir. Jandarma Tabur Kumandanı Emin Bey yüzbaşısıdır. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır."

"Emin Beyi biraz anlatır mısınız" sualine "318 neşetli, Üsküplü Emin, tanırınız. Mahsus ellerinizden öpüyorlar."

Bunun üzerine şu satırları yazdırdım: "Emin Efendiyi tanırım, teşekkür ederim. Ferit Beye vaziyeti anlattınız mı? Mühim hususat, makam şifresiyle bildirilebilir. Sinop mutasarrıf vekili olan Jandarma Kumandanı şayanı emniyet olmadığı takdirde onun yerine sizce tensibolunacak münasip birinin vekâlete geçirilmesi esbap ve tedabirinin istikmalî düşünülmesidir. Muavenete ihtiyaç görüyor musunuz?" O s m a n Bey: "Kuvvetçe ihtiyaç görüp görmediğimi bilâhara arz edeceğim; Jandarma Tabur Kumandanı, yeni geldiği için ahvali malûm olamamıştır efendim" cevabını

verdi. O s m a n Beye başka bir söyleyeceği olup olmadığını ve Ferit Beyle ahvale dair görüşüp görüşmediklerini sorup anladıktan sonra, şu telgrafı yazdırdım :

16/17 Eylül 1919

O s m a n Bey ve Ferit Beyefendiye

Tedabir ve icraatınızda muvaffakiyet temenni ederim. Bizi vaziyetinizden ve gelmekte olan valinin tevkif edildiğinden haberdar buyurmanıza intizar eyleriz.

Mustafa Kemal

Kastamonu da Ferit Bey, vali vekili; Miralay Osman Bey, Kastamonu ve havalisi kumandanı sıfatıyla faaliyete başladıktan bir iki gün sonra, kendilerini tekrar telgraf başına davet ederek malûmat talebetmiştim.

İstanbulda icabeden makamata matlup veçhile umumun imzası tahtında telgraflar yazıldığı ve bilûmum vilâyat ve elviyeye de bu telgrafların tebliğ kılındığı bildirilmekle beraber birtakım sualler de soruluyordu. Ezcümle "Halk diyor muş ki: 1 — Diğer vilâyat eskârı umumiyesi bizimle beraber değiller midir? 2 — Bu gayritabii ahval ne zamana kadar devam edecektir? 3 — Kabinenin temerrüdüne karşı ne gibi tedbir buyuruldu? Lûtfen bizi tenvir buyurunuz Paşam!"

Halka atfen tevcih buyurulan bu suallerin vali vekili ve kumandan beylerin de fikirlerini işgal etmekte olduğuna hükmetmek ve ona göre cevap vermek zahmete değerd. Binaenaleyh saatlerce Sivas-Kastamonu telini işgal eden uzun malûmat ve izahat verildi. Bu izahatı şu suretle hulâsa edebilirim :

1 — Tezahüratı millîye, vatanın her köşesinde salâbet ve hararetle mevcuttur. Bütün vilâyetlerin en ufak köylerine kadar halk ve en ufak cüzûatına kadar bütün ordularımız ta-

mamen hassas ve vahdeti kâmile halinde, tebliğ olunan mukarreratı tatbik ve icra etmektedirler ve halkın ikinci ve üçüncü sualine cevap olmak üzere de:

2 — Ne vakit ki Kastamonu halkı, bu halî gayritabii bulup endişeye düşmek za'ından kurtularak maksadımızı istihsal edinceye kadar sebat etmekte eseri tereddüt göstermeyecektir, işte o zaman bu gayritabii hal kendiliğinden zail olacaktır. Kabinenin temerrüdü tabiidir; buna karşı başka tedbire kalkışmadan evvel ilk tedbirimizi hakkiyle ve her tarafta katiyetle tatbik etmek çarelerini düşünelim. Meselâ; Bolu vaziyeti hakkında ne yapılmıştır? Bolu hizasına kadar tekml mevakiin İstanbul ile muhaberatı resmîyesinin katolunduğundan emîn miyiz? Buna dair, muntazır bulunduğumuz malûmat henüz vüruhetmedi. İyze, bu dediğim tedbir, İstanbula kadar teşmil olunduğu takdirde kabinenin temerrüde takati kalmıyacağını zannederim. Maahaza bundan sonra da bir inadı eçhelâne ve eblehaneye devam etmek isterlerse herhalde daha müessir tedbirler tatbikına imkân vardır.

Bundan sonra vali ve kumandanın verdiği malûmattan şunlar anlaşıldı; İneboludan İstanbula iade edilen yeni vali Zonguldakta, Dahiliye Nazırından şöyle bir emir almış:

"Bolu ve havalisi serbesttir, Zonguldağa çıkınız, vilâyetin icabeden mahalleriyle muhabere ediniz ve emri ahire kadar orada bekleyiniz." Filhakika yeni vali, Zonguldakta kalmış ve tehdidata bağlanmış. Ferit ve Osman Beyler, Zonguldak mutasarrıfına yeni valiyi tevkif edip karadan Kastamonuya gönderilmesini emreylemişler, mutasarrıf bunu yapmamış. Maahaza teşebbüsten haberdar olan yeni vali, orada barınamıyarak, Dersaadete avdet eylemiş (Ves. 106).

Ali Fuat Paşa
Garbî Anadolu
Kuvayı Milli-
ye Kumandanı

Bilmünasebe arz etmiştim ki, Yirminci Kordulu Kumandanı Ali Fuat Paşa, kongre namına, bazı mukarrerat ve tertibat ittihaz eylemişti. Ali Fuat Paşaya, kongrece

"Garbî Anadolu Kuvayı Milliye Kumandanı" unvanı

verildi. Paşa, Eskişehir ve havalisini millî bir mıntaka addedip kumandanlığına Süvari Kaymakamı Atıf Beyi; Afyon Karahisar havalisini de millî bir mıntaka addedip kumandanlığa Yirmi Üçüncü Fırka Kumandanı Ömer Lûtfî Beyi tâyin etmişti. Bu fırka ile Anadoluya geldiğimizde daha ilk günlerinde temas ve işgalde bulunduğunu o günlere ait beyanatım sırasında zikretmiştim. İstanbul Hükümeti Fuat Paşanın yerine Hamdi Paşayı tâyin ve izam etmişti. Hamdi Paşa, Eskişehir kadar geldi. Orada, kendisine 16 Eylülde İstanbula avdeti lüzumu tebliğ olundu.

İngilizler Eskişehir Mıntakası Kuvayi Milliye Kumandanı olan Atıf Beyi tevkif edip İstanbula gönderdiler. Kuvayi Milliye kumandanı olan bir zatın kendini sühuletle hasım eline düşürmeyecek tedabir almış olması lâzım gelirdi. Bu husustaki gaflet ve tedbirsizlik kendisini kurtarmak için uzun zaman mütevali teşebbüsatta bulunmamızı icabettirdi. Malûmualiniz, o tarihte Eskişehirde İngiliz kıtaatı vardı. Fuat Paşa, tophyabildiği millî kuvvetlerle bizzat Eskişehirde yakın Cemşit mevkiine gitmişti. Eskişehiri uzaktan ihata etti. Eskişehirde bulunan Mütelifin Kuvvetleri Kumandanı General Sally Clad'e'in Fuat Paşaya gönderdiği bir mektupta kullanılan tâbirat ve Kuvayi Milliye'mizi sureti tavsif; millî kumandanlarımızın ve Kuvayi Milliye'mizin yüksek şeref ve haysiyetlerine karşı bir tecavüz telâkki edildiğinden ve mumâileyh Generalin hak ve salâhiyeti haricinde görüldüğünden bu hususta İstanbulda bulunan Düvelî İtilâfiye mümessili siyasilerinin bir muhtıra ile nazarı dikkatleri celb olunmuştu. 25 Eylül 1919 tarihinde General Sally Clad'e'in Fuat Paşa nezdine gönderdiği bir heyet — ki bir erkânıharb binbağası ile Eskişehir İngiliz kontrol zâbitinden mürekkep idi — İngilizlerin ahvali da-

hiliyemize ve harekâta milliyemize katiyen müdahale eylemiyeceklerine dair söz verdiler. Bu sıralarda, İngilizler, Merzifonda bulunan kuvvetlerinin geriye alınması halinde memnun olup olmayacağını istinzaç eylemişlerdi. Bittabi pek memnun olacağını bildirmiştik. Filhakika oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıklarıyla beraber evvelâ, Samsuna çektiler. Badehu oradan da İstanbula naklettiler. Eskişehir hâkim olduktan sonra, F u a t Paşayı, Bilecik ve Bursa havalisine göndermeyi düşünüyorduk.

Konya valisi Cemal Bey İstanbulbula kaçıyor ve Konya halkı da İstanbulbula tanınıyor

Efendiler, Konyada vali bulunan C e m a l Bey, F e r i t Paşa Kabinesinin Anadolu'da mühim bir nokta-i istinad haline geldi. Konyada Ordu Müfettişi olan C e m a l Paşanın İstanbulbula gidip gelememesi, orada bulunan Kolordu Kumandanı S a l â h a t t i n Beyin mütereddideane tavır ve hareketi ve en nihayet habersiz İstanbulbula çekilip gitmesi, Konya ve havalisini Vali C e m a l Beyin tahtı hükmünde bırakmıştı. Oraya, maksadı yakından anlamış olan bir zatın gönderilmesine ihtiyaç vardı. Sıvasta yanımızda bulunan R e f e t Beyin gönderilmesi tensibedildi. R e f e t Bey hareket etti. Konyada Heyeti Temsiliye tarafından bir kumandan gelmekte olduğu haber alınca, erbabı hamiyet canlanmış, diğer taraftan da Vali C e m a l Bey hapishanede ne kadar kanlı katil, mevkuf varsa hepsini çıkarıp teslih etmiş ve kendisine bir kuvvet yapmak istemişti. Konya ahali muhteremesi, bu zelilâne harekete karşı ayaklanarak muktezayı hamiyeti ifaya karar vermiş ve bunun farkına varan C e m a l Bey, 26 Eylülde İstanbulbula firar eylemiştir (Ves. 107). Halk, belediye dairesinde içtima ederek Hoca V e h b i Efendiye vali vekâletine tâyin etmişti.

Refet Beyin ye-
nde olmıyan
bazı teklifleri

Efendiler, şayanı dikkat bir noktadır; bu an-
da hatırıma geldi, heyeti aliyenize arz etme-
den geçemiyeceğim; Sivas-Konya yolu üze-
rinde bir telgraf merkezinden, Refet Beyden bir ser-
vis aldım. Refet Bey, bunda; Konya ve havalisin-
de temini muvaffakiyet için kendisine İkinci Ordu Mü-
fettişliği unvan ve salâhiyetinin verilmesi lüzumunu
bildiriyordu. Refet Bey birçok zaman sonra Anka-
rada bulunduğum sırada, Bolu ve havalisindeki usa-
tın tenkiline memur edildiği zaman dahi oradan bir
şifre ile, halk üzerinde mühim tesiri olacağından ba-
hisle kendisine paşa unvanının tevcihini benden ta-
lebetmişti. O zamanlar Refet Beyin gerek birinci ve
gerek ikinci arzularını tatmin edecek resmî mevki ve
salâhiyette bulunmadığını izaha hacet yoktu. Bilhas-
sa bunu Refet Beyin en iyi bilmiş olmasına şüphe
edilebilir mi? Refet Bey, bu arzularını tatmin ettir-
mek için benim hükümeti merkeziye nezdinde delâ-
letimi ima etmek istiyordu da, denilemezdi. Çünkü,
dünyaca malûm idi ki ben, ordu müfettişliğinden ve
askerlikten istifa etmiş olduktan başka padişah ve hü-
kümeti merkeziye tarafından tardedilmiş ve idama
mahkûm bulunuyordum. Faaliyetim bir kongrenin in-
tihabettiği heyet içinde, Heyeti Temsiliye içinde onun
namına vukubuluyordu. Millî mesaide bulunmak ve
bilhassa bu hususta muvaffak olmak için resmî unvan
ve salâhiyet meşrut ise, zaten o, benim kendimde yok
idi. Eşabı muvaffakiyet için, içinde bulunduğum ev-
saf ve şeraitin mahiyeti anlaşıldıktan sonra, benden res-
mî şekiller dahilinde sıfat ve salâhiyet aramaya lüzum
olamayacağı tabî idi. Şüphesiz Refet Beyi Konya-
ya memur ederken biz kendisine maksat dahilinde her
tür türlü efal ve harekât için salâhiyeti kâmile ve vâsia

vermiştik. Bunun istimal ve tatbiki onun kendi liyakat ve kudretine vâbeste idi.

Efendiler, her tarafı faaliyet ve teşkilâtı milliyeye sevk ve imaleye çalışırken hükümeti merkeziyenin emeline hadim bazı rüesayı memurini mülkiye tarafından gûya mânevi tehdidatı mutazammın telgraflar da alıyorduk. Meselâ; Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza namında biri tarafından harekâtımızın Düveli İtilâfiyeye taarruz telâkki olunduğu ve bu yüzden umum Osmanlı kıtasının Düveli İtilâfiyeye işgali askeri altına alınarak Türk Hükümetine hitam verileceği, temas neticesinde aldığı malûmata atfen bildiriliyor ve kabine ile itilâf teklif olunuyordu. Bu telgrafın mutasarrıfa ecnebiler tarafından dikte ettirildiğine şüphe yoktu. Buna, bittabi icabı gibi cevap verildi (Ves. 108).

General Harbord heyeti ve Generale verdiğim cevap

Efendiler, hatırlarınızda olsa gerektir ki, memleketimizde ve Kafkasyada tetkikat yapmak üzere Amerika Hükümeti, General Harbord'un tahtı riyasetinde bir heyet göndermişti. Bu heyet Sıvısa geldi 22 Eylül 1919 günü General Harbord ile uzun uzadıya mükâlemeye bulunduk. Generale, harekâtı milliyenin maksat ve gayesi ve teşkilât ve vahdeti milliyenin sebebi zuhuru, anasırı gayrimüslimeye karşı olan hissiyat ve ecnebilerin memleketimizdeki menfi propagandası ve icraatı hakkında mufassalan ve müdellelen beyanatta bulundum. Generalin bazı garip suallerine de muhatap kaldım. Meselâ; millet kabili tasavvur her türlü teşebbüsât ve fedakârlıkta bulunduktan sonra dahi muvaffak olunamazsa ne yapacaksın? Verdiğim cevapta — hâtıramda aldanmıyorsam — demiştim ki: Bir millet mevcudiyet ve istiklâlini temin için kabili tasavvur olan teşebbüsât ve fedakârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya mu-

vaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binaenaleyh millet, berhayat oldukça ve teşebbüsâtı fedakâranesine devam eyledikçe ademi muvaffakiyet mevzuubahis olamaz.

Generalin sorduğu sualden maksudu aslinin ne olabileceğini araştırmak istemedim. Fakat verdiğim cevabın tarafından takdirle karşılandığını bugün bilvesile zikretmek isterim.

**Abdülkerim
Paşanın tavasutları**

Efendiler, Eylülün 25 inci günü akşamı, Ankarada bulunan Yirminci Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Beyden aldığım bir şifre telgraf müfadi şu idi: "Bu gece İstanbul telgrafhanesinden Fuat Paşayı telgraf başına istediler. Dahiliye Nezaretinin vilâyet şifresiyle bir şifre yazdırdılar. Bunun hulâsası, padişahın beyannamesindeki irşadâtı âlimaneye tatbiki hareket suretiyle halâsı vatan müyesser olacaktır. Harekâtı millîye, âlemi medeniyette menfur gayeler suretinde tecelli ettirildi. Hükümetle milletin ayrılığı müdahalei ecnebiyeyi davet edecektir. Konferans hakkımızda karar verirken, bu ihtilâf nişancı hayır ve selâmet olmayacaktır. Neticede, müdiranı harekât ile görüşmek üzere, zevatı âliye ile, bildirilecek yerde, mülâkâtı emrivaki suretinde arz ve vaktin darlığından cevap beklenilmektedir. İctihadatı fikriyeye riayeti, şahsa ve şerefe ait masuniyeti temahidatı müselsele ile ilâve ediyor. Telgrafi yazan, bu zat, Erkânharbiye Mirivalarından Abdülkerim Paşadır. Bu telgrafa Ticaret ve Ziraat Nazırı Hâdî Paşa vesatatiyle ve aynı şifre ile cevap intizarındadır. Muhtemelen, bu hilesi ile müracaatın bizden olduğunu ilân ve işsa etmek olduğu anlaşılıyor. Telgraf başında intizarda bulunduklarından bir dakika evvel kabul edilip edilmeyeceği ile ne cevap verileceğinin işarı müs-

terhamdır. Ali Fuat Paşa Hazretlerine de yazılmıştır" (Ves. 109).

Ma h m u t Bey, aynı günde saat 7 sonrada makina başında verdiğim telgrafta şunları bildirdim: "K e r i m ve H a d i Paşalara, F u a t Paşanın Ankarada bulunmayıp meşgul olduğunu ve fakat görüşmek arzu eyledikleri takdirde, Sivasta bulunan, Heyeti Temsiliye ile ve bu Heyet meyanında bulunan M u s t a f a K e m a l Paşa ile makina başında arzu eyledikleri tarzda görüşmek mümkün olduğunu bildirirsiniz. (Onlar görüşmek arzusunda iseler.) Kaydinde dikkatli bulunmak lâzımdır" (Ves. 110).

Ma h m u t Bey, K e r i m Paşanın Ankaraya çektiği telgrafı aynen bize de yazdı. Muhteviyatı, aşağı yukarı Ma h m u t Beyin hulâsa ettiğinden ibaretti (Ves. 111).

Efendiler, hükümeti merkeziye ile yaptığımız rüptür (rupture) ün on beşinci günündeyiz. Kararı milliye karşı vaz'ı muhalefet alan bazı yerler, halınahâh, cereyanı milliye mutavaate mecbur edildi. Hükümeti merkeziyeye hadim bazı memurlar ya firar ettiler veya mahkûm vaziyete ilka edildiler. İstanbula, bütün memleketten, her gün hükümeti merkeziyenin ıskatı talebine ait, binlerce telgraflar yağdırılmaya başlandı. İtilâf Devletlerinin, Anadolu'da dolayan zâbit ve memurları, harekâtı milliye karşı bitaraf olduklarını, memleketin vaziyeti dahiliyesine karışmayız sözünü, her tarafta açıktan söylemeye başladılar. Bu vaziyet karşısında nihayet, padişah ve F e r i t Paşa, harekâtı milliye müdiraniyle itilâftan başka çare kalmadığına ve fakat herhalde, muhafazai mevki eylemek şartıyla, bu itilâf yolunu bulabilecek vantalar araştırmaya başladıklarına hükmolunursa hata edilmiş olmaz itikadındayım.

Efendiler, ismi geçen Abdülkerim Paşa merhum, benim çok kadim arkadaşım idi. Çok namuslu, hamiyetli ve temiz kalbli bir vatanperverdi. Selânikte ben kolağası, o binbaşı olarak bir büroda çalışmış, senelerce hususi arkadaşlık etmiştik. Merhumun etvar ve ahvalinden tarikat mensubinininden olduğu anlaşılıyordu. Bazı tekkelere müdavemet ettiği de görülmüştür. Fakat herhangi bir şeyhe mürit olduğunu bilen yoktur. Çünkü, kendisini itikadat ve vicdani telâkkiyatında, derecatı mâneviyede — hazreti evvel, büyükhazret — kabul ediyordu ve dairei uhuvvetinde bulunanlara hazret, kutup ve saire gibi — kendisince muhatabında gördüğü istidada göre — makamlar tevcih ederdi. Bana kutbülakap derdi. Şimdi izah edeceğim muhaberemizde de bu noktalara tesadüf edeceğiz. Kerim Paşanın, kendine mahsus, bir usulü beyan ve tarzı tahriri vardı. Kerim Paşa, çok samimi ve zamanındada pek çok mucibi şöhreti olan yüksek bir belâgatle görüşür ve öyle yazardı. Kendisinde, ikna hasa ve kudreti olduğu da zan ve farz edilirdi. Bizim, Selânikte bulunduğumuz sıralarda, orada ordu kumandanlığı ve ordu müfettişliği ile bulunmuş olan, Hadi Paşa, Kerim Paşayı izah ettiğim evsafiyle beynelihvan muhterem ve mahbup olarak tanımuştı.

İşte, Ferit Paşanın kabine arkadaşı Hadi Paşa, sıkışmış olan padişahın ve Ferit Paşanın, pek munasip bir vasıta ile imdadına yetişmek istiyordu. Kerim Paşa Ali Fuat Paşayı da Selânikten tanıyordu.

Efendiler, 27/28 Eylül 1919 gecesi, gece yarısına bir saat kala telgraf başında, Kerim Paşa ile karşı karşıya geldik. Tarafeyn yekdiğerini şu sözlerle tanıdı:

Sivas — Mustafa Kemal Paşa, telgraf ba-

şındadır. Kerim Paşaya söyleyiniz, buyursunlar, diyorlar.

Istanbul — Zatı Samileri, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri misiniz, ruhum.

Ben — Evet, Muhterem Kerim Paşa Hazretleri; dedikten sonra:

Kerim Paşa — Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Adresini yazdırdı ve "Paşaya söyleyiniz anlar; hazreti evvel karşınızdadır" sözlerini, bir nevi parola gibi ilâve etti, Kerim Paşa, "Afiyeti âlileri iyidir inşallah kardeşim" diye başladı.

Kerim Paşanın, İstanbul Hükümeti tarafından saffeti kalbinden ve necabeti ahlâkıyesinden istifade edilerek nasıl aldatıldığını anlamak için mukaddemei kelâmını aynen kendisine tekrar ettireceğim; Kerim Paşa merhum şöyle devam etti:

Emri hayrı vatan için, büyük vatanperver kardeşim ile ve ihvanı âliyei temsiliye ile müdavelei efkâr etmek isterim. Hakipayinize isal kılınmak üzere Ali Fuat Paşa vasıtasıyla bir telgraf göndermiştim. Yedi âlinize vâsil olan işte, o telgraf esas üzerine bir halî meşkûr, inşallah iktisaf ederiz. Memleketin geçirmekte olduğu nazik ve pek mühim devrei mudileyi lûtfu Huda ile sahneli teysire isal kılarız. Bundan, bikeremi Huda nurdan mahfûku âmali rehakârımız mürşidi dilimizden buna dair mühim şeyler konuşarak, telfiki maksudu vatan kıralım değil mi? Pek fatin ve müdebbir kardeşim. Ne buyurursunuz, ruhum! Bedhahana hâksarın bu güzel memleketimiz üzerindeki iftirasını ve aleli takibati me'ânetlerini kıralım ve onları kemingâhu ümitlerinde meflûç ve bihayat bırakalım ve yalnız, hükümet ile milletin sırf selâmeti vataniyeye ait hizmet ve icraatını telif edelim ki, gayei müstereke ve müboccele zaten hep birdir. Endişei vatanla gösterilen bunca necip tezahüratın, cihanı medeniyet karşısında muazzez topraklarımızın İnzû sıyanetine ait en büyük hamiyeti vatanperveri olduğuna bir kere daha tembit zımında mevcut müşkûlâtı ahvali refedelim ve buna bir çare bulmak için de, bu muazzez kardeşiniz ile müdavelei efkâra başlayalım, mun-

tazırım kardeşim. Bu teşebbüsüm hakkında, hükümetin vâsi derecede bir hisnülîniyet izhar ettiğini ilâve eylerim ruhum.

Efendiler, K e r i m Paşa ile 27/28 Eylül, gece yarısından evvel saat 11 de başhyan bu muhaberemiz, gece yarısından sonra saat yedi buçuğa kadar, tam sekiz buçuk saat devam etti. Üç safhaya ayrılabilen bu muhaberemiz, eseri cedit denilen büyük tabaka kâğıtlardan yirmi beş sahife doldurdu. Bunların kâffesini, burada okuyarak, tahammülünüzü suiistimal etmekten, korkarım. K e r i m Paşa merhumun, esash noktai nazarlara ve — kendisinin telâkkisine rağmen — matteessüf kuvvetli bir mantığa istinadetmemekle beraber tatlı sözlerinin ve mutantan cümlelerinin okunup işitilmesini temin için, neşredeceğim vesaik meyanına, bu muhaberemizi de aynen ithal edeceğim.

Yalnız, bu muhaberede tarafeynin, takibettikleri hedef ve istinadettiği esas noktalar hakkında bilhassa neticesine dair mücmel bir fikir verebilmek için müsaade buyurursanız her safhasından birer nebze bahsedeceğim.

K e r i m Paşanın, arz ettiğim, ilk telgrafına cevap verirken, biraz da, onun tarz ve üslûbuna uymuş olduğum görülecektir.

Cevabımda, ben de, böyle başladım:

"K e r i m Paşa Hazretlerine; "kutbül'aktap" deyiniz anlar!" hitabını mütaakıp "şimdi cevap veriyorum" dedim.

"Pek muhterem ve nezih kalbli kardeşim A b d ü l k e r i m Paşa Hazretlerine; elhamdülillâh afiyetim berkemaldır. Büyük ve necip milletimizin, hukuku megruasını müdrik ve onu muhafaza ve müdafaaya bütün mevcudiyetiyle mütevessil olduğunu görmekle pek mesudum... Müdavelei efkâr etmek hususunda iz-

har buyurulan arzuya samimiyetle teşekkür ederiz.
F u a t Paşa Hazret-
leri vasıtasıyla keşide buyurulan telgrafname müfadi-
na vâkıf bulunuyoruz.

Medarı istinat ittihaz buyurulan beyanname muhtevi-
yatının Ferit Paşa ve rüfekaşına bir hitap ve itap
eldüğü edna mülâhaza ve tetkik ile sübut bulacak be-
dihiyattandır. Kalbi humayunu amik teessürata duçar
eden ahval ve harekât, milletimiz tarafından değil, fa-
kat, Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı Âdil Bey, Harbiye
Nazırı Süleyman Şefik Paşa ve bunların rüfe-
kayı mesaisi bulunan Harput Valisi Ali Galip Bey,
Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Ga-
lip Bey, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Konya
Valisi Cemal Bey taraflarından irtikâbolunmuştur.

Malatya teşebbüsü ihanetkâranesi, Çorum tertibi
hainanesi, Konya teşebbüsü mezbuhanesi safahatı ha-
kikiyesiyle vâsıl ıttılmanız olmuş değilse, zatıhalilerinizi
de mebdei hallolmak üzere tasavvur buyurduğunuz
nuktada isabetsizlikten dolayı mazur görürüz.

Enzarı ecanibin lehimize tebeddülü mahzı hakikattir.
Ancak bu tebeddül, hiçbir vakit Ferit Paşa hüküme-
tinin takibeylemediği siyaset neticesi değildir. Bu netice,
milletimizin izhar ve ispatı mevcudiyet zımında bi-
zatihi aldığı, teşebbüsü azimkârane semeresidir. İşte
bu hususta, zatı şahaneyi iğfal ediyorlar.

Çarei necat ve umdei hayat ancak ve ancak — Ku-
vayı Milliye'nin âmil ve iradei milliye'nin hâkim — ol-
masındadır. Bu esasî metin ve meşrudan zerretüma in-
hiraf, maazallahü taalâ, devlet ve millet ve vatanımız
için husranı elîmi mucibolur.

Harekâtı necîbeî milliyemizi suitefsir ve ilân etmekten hâli kalmıyan, bedhahanı hâksarın çok olduğu muhakkaktır. Fakat, şayanı esefi amiktir ki, bu bedhahanı melânetin başında, devleti ebet müddetimizin sadrınışını Ferit Paşa ve nezaret mevkilerinde bulunan Âdil Bey, Süleyman Şefik Paşa gibi devlet adamları bulunuyor.

Memleketimize takım takım bolşevikler girdiğini ve harekâtı milliyenin bolşevik harekâtı olduğunu resmen ilân ve ışaa eden bu bedbahtlardır.

Necip ve nezih harekâtı milliyemizin, İttihatçıların harekâtı mezbuhanesi olduğunu ve İttihatçıların parasıyla tedvir olunduğunu resmen ve alenen cihana, ecnebi gazetecilerine söyleyen bu gafillerdir.

Anadoluda, şuriş olduğunu ajanslarla resmen ilân eden ve — mütareke maddei mahsusasına nazaran — muazzez vatanımızı düşman işgaline mârûz bırakmak isteyen bu cahillerdir.

Malatya ahalî İslâmiyesiyle Sivas ahalî İslâmiyesini birbiriyle mukateleye sevk etmek isteyen bu zavallılardır. Harekâtı milliyenin önüne geçeceğim diye Sivasın ve hassasiyeti milliyenin görüldüğü her yerin ecnebi tarafından işgalini isteyen bu hainlerdir. Maa-haza, bizim en mübeccel gayemiz; tıpkı tasavvuru biraderileri veçhile bedhahanın, bu güzel memleketin üzerindeki iftiraatını ve aleni takibâtı melanetlerini kurmak ve anları kemingâhı ümitlerinde meflûç ve bihayat bırakmak ve devlet ile milletin icraatını sırf selâmeti vataniyeye ait noktada telif eylemektir. Elhamdülillâhi taalâ, bu gayenin temini istihsalinde, artık milletimiz her türlü âsan bedhahaneyi kurmuş ve bütün celâdetiyle hatvei azimkâranesini atmıştır. Ecanip dahi, milletin kuvveti şâmilesini ve niyeti azimkâranesi-

ni ve buna mukabil hükümeti merkeziyenin ne kadar, biasıl ve millet ile alâkasız, bir heyeti âcize olduğunu takdir etmiştir. Merzifonu tahliye ettiler. Samsunu da tahliyeye başladılar. Umuru dahiliyemize ve harekâtı milliyemize karşı bitaraf kalacaklarını ifade ediyorlar. İşte teşebbüsâtı milliyemizin, temini istiklâl hususunda istihsaline muvaffak olduğu ilk netice budur.

Cereyanı millî, İstanbulda, Kanunu Esasi ahkâmına temini riayetle neticepezir olacaktır.

Hükümeti hazıranın, vâsi derecede bir hüsnüniyete malik bulunduğu zannında, isabet olmadığını arz etmeme müsaade buyurmanızı rica ederim.

Ben, daha, Erzurumdan, Ferit Paşaya hakikati, vaziyeti izah ederek, milletin kuvvet ve iradesine karşı çıkacak hiçbir kuvvet kalmadığını yazmıştım ve kendisine muhalefet ve mümanaat vâdisinde devam etmemesi lüzumunu ihtar etmiştim. Bu zatı gafil, buna cevap vermemekle beraber, cereyanı millînin birkaç kişinin eseri tahrîkâtı olduğunu ilân etti ve hırsı menfaatle ve amâyî cehil ve gafletle iki tarafı idare ederek muhafazai mevki edebilecekleri zannı bâtılında bulunan birkaç valisinin içfalkâr raporlarını benim nezih ve vatanperverane irşadâtına tercih etti. Bugün, her türlü habaset ve hıyanet ve aczü meskenet mevkiinde kaldıktan ve millet de bütün hakayıkı ahvale vuzuhu tam ile vâkıf olduktan sonra, bize düğen vazife; en seri hareketle âmalî milliyeye mutavaatkâr, yeni bir kabinenin mevkîi iktidara gelmesini temin etmektir.

Eğer bugünkü kabinenin, şahısları ve hayatları hakkında birgüne tereddütleri varsa, bugün için bu gibi şeylerle iştigal tenezzülünden pek yüksek olan milletimiz namına kendilerine istedikleri söz ve teminatı vermeyi dahi milletimizin menfaati muktaziya-

tundan addederiz. Fakat, tuttıkları, tariki nasavapta taannüt ve temerrüde devamları halinde, hâdis olacak avakıbn mesuliyeti kendilerine raci olacaktır.

İşte, vukubulan teşebbüsü hayırhahileri münasebetiyle bir defa daha ve son defa, zatı necibaneleri gibi kalbi cidden vatan ve millet aşkıyle ve padişaha muhabbet ve sadakatle memlû olan ve hatırai uhuvvetini daima hürmetle muhafaza eylediğim kardeşim A b d ü l k e r i m Paşa Hazretleriyle de iblâğ etmiş olmak, bizim için her türlü vicdani huzurun teyyidüne medar olmuştur."

Efendiler, buraya kadar söylediğim sözler bir maddenin hulâsasıdır.

Bundan sonra gelen maddede:

"Harekâtı milliye, vüsati kâmile ile İstanbula ilerlemektedir. F e r i t Paşa ve rüfekaşı buna vâkıftır. Zatiâlileri de bu malûmatı talep ve tenevvür buyurunuz" dedikten sonra filhakika o günlerde, tecelli etmiş olan muvaffakiyetli-harekât raporlarını hulâsa ederek izahat verdim ve "Artık, bütün bu harekâtı tevkif, yalnız ve ancak bir şeye mütevakıftır. O da, âmalî milliyeye bütün mânasıyle mutavaatkâr bir zata kabine riyasetinin tevcihine ve o zatın da âmalî milliyeyi anlıyarak ana göre ittihazı tedabire tevessül eylemesine vâbestedir" dedim.

"Bütün bu mesrutatımıza nazaran bir mütalâai biraderileri varsa lütfen bildirmenizi rica ederim" cümlesinden sonra "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına M u s t a f a K e m a l" diye imzayı koydum.

Bunu mütaakıp, K e r i m Paşa: "Evvelâ, zatiâlileriyle birlikte bulunan zevatı muhteremenin cümlesine selâm ve tekrimimi arz ve iblâğa lûtufla buyurmanı-

zı rica ederim" mukaddemesiyle muhabberimizin ikinci safhasını küşat ettiler. K e r i m Paşa, devam etti:

"Başladığım kısa mükâlematin bütün safahatını zatıalınız izah ettiniz. İki yerde, halli emirde, isabet gösterilmediğini beyan ile mazur makamını serdettiniz. Gerçi, bütün ahval ve vakayii mahalliye malûm olmayınca bir meselede hakemlik etmek, müteassir ise de, memlekete ait işin hallü faslında, siracı münir, endişei nezihi vatan olmak itibariyle, mesnedi müttekâbih metin ve ruşenadır. Vatanın mukadderatına hükmedileceği şu sıralarda yekvücut bir millet ve hükümetin göreceği işi nazarı ittılaa alarak bunun halli sehile mazhar olmasını arz etmek isterdim.

Mebdei hareket, ittihaz ettiğime işaret buyurduğunuz, beyannamei humayunun, tarzı tefehhümünde, mümkündür ki bendeniz hata edeyim. Yalnız müsaade ediniz de, asıl halli umura en büyük bir istinatgâh telâkki edilen bu beyannamei âlideki ciheti camiayı izah ile, kelâmı mülûkânenin şümülü ihatakârancesini beyan edeyim. Ben zannediyorum ki, padişahımız..."

Ben, derhal K e r i m Paşanın devamına mâni olarak, şunu yazdırdım:

— K e r i m Paşa Hazretleri, lüzumundan fazla izahat maksadı asliden, tarafeyni uzaklaştırabilir ve bir de, beyannamei humayunun tefsiratiyle fazla iştişal bifaidedir. Rica ederim, asıl mesele üzerinde görüşelim.

K e r i m Paşa cevap verdi:

— Asıl mesele üzerine görüşeceğiz. Müsaade buyurunuz devam edelim efendim.

Ben — Rica ederim en son söz ve teklif üzerinde anlaşalım, dedim.

K e r i m Paşa — Evet, oraya geleceğiz efendim.

Ferit Paşa Ka-
şinesi çekil-
melidir

Söze, ben, devam ettim ve "Kerim Paşa Hazretleri, mesai meşruamızın ve tezahüratı milliyenin artık, daha fazla suite-lâkki edilmesine ve muhtacı tashih görölmesine bahu-sus, bu tashihat ve tadilât için de cinayet ve ihaneti mer-tebei sübuta varan bir kabine erkânının müdafaatı gay-rimeşruasının esas ittihaz edildiğini görmeye tahammü-lümüz yoktur. Biz, son vaziyeti izah ve katî matlahı mil-leti arz ettik. Bilmem tekrarı lâzım mıdır? Zataalileri bu lâzımülintaç arzuyu milliye mukabil, Ferit Paşa Ka-binesinin sadrı muallâyı devleti, hâlâ telvis etmesine vesatât etmek istiyorsanız bu mesainiz, hiçbir semerei nafia bahşedemiyeceğinden başka, hakkı âlii biraderi-lerindeki hissiyatı kadimei uhuvvetimizin de mucibi tezelzülü olacağından endişe ederim.

Şimdi, Ferit Paşa, bilâifatei an mevkiini bir ehli namusa terkedecekse ve buna kanaatiniz varsa, hallolunacak hiçbir müşkül kalmamıştır. Aksi takdir-de, tavassutunuz rencide kalb olmanızdan ve bisut bir yorgunluktan başka bir neticeye iktiran etmiyecektir.

Ferit Paşa, muhafazai mevkie devam ederse, kendisinin akıbeti elimeye duçar olmasına sebebiyet verecektir. En son ve en kati söz budur: maksadımız, bu hakikati lâyetezelzeli, padişahın ıtlama vaz' etmek-tir. Siz, ancak bu vazifei asilâneyi ifa ile bugün vatan ve milletin zatı samilerinden intizar eylediği vazifei di-niye ve milliyeyi ifa buyurmuş olursunuz."

Kerim Paşa, "Sözü uzatmamak tabii maksudu aslidir" diye başlayarak sözü lüzumundan fazla uzattı. Bu uzun sözler şu cümle ile hitam buldu. "Liveçhil-vatan, burada, yaptığım şu teşebbüs elbette nezdi ilâ-hide ve millette, bütün necabetleriyle pirayedar kalır ve işin sahibi hakikisi olan hüdavendi kadir, millet ve

vatanın rehasını temin edecek esasatı müsebbibata böylece raptten ikmal eder, ulu Allahu, hallâli müşkülât ceyleri! Uyunu muazzezelerinizi takbil ederim."

Tekrar cevap vermek sırası bana, geceyarısından sonra saat 4,30 da geldi. K e r i m Paşanın, temas ettiği noktaları cevapsız bırakamazdım, ben de uzun mütelâat serdettim ve nihayetinde, "binaenaleyh — dedim — bizim ve zatâlıleri gibi erbabı hamiyet ve vatanperveranın alacağı teşebbüsün gayesi ne olmak lâzım gelir? Her dakikai idaresinden millet için, mukadderatı âtiyemiz için, yeni bir sebebi felâket ihzarından başka bir semereye intizar olunmıyan, F e r i t Paşa ile milletin arasını bulmak imkânsızlığıyla iştigal mi, yoksa bir an evvel bu heyeti gayrimüşruanın yerine ihtiyacat ve mukadderatı millet ve memleketle mütenasip bir heyeti cedidenin deruhdei umuru devlet eylemesi lüzumunu padişaha iblâğa yol aramak mıdır? Lâtfen bu iki noktadan biri için evet veya hayır suretinde itayı cevap buyurursanız, nezdi ilâhîde ve millette bütün necabetleriyle pirayedar kalacağına şüphe olmıyan teşebbüsü necibanelerinin bizlere ait cihetindeki safhasını ikmal buyurmuş olursunuz."

K e r i m Paşa, talebettiğimiz kısa cevaba yine uzun cevap verdi. Fakat bu uzun sözler arasında, bazı cümlelerle, bize padişahın iğfal edilmiş olmayıp her şeye vâkıf bulunduğunu anlatıyordu.

K e r i m Paşanın bazı cümlelerinde şu sözler vardı: "Süddei seniyei mülûkâne hallü hasm makamı olup meşru bir devlette bu atebei ulya, bütün efradı millette mihrabı teveccühtür. Anadolu umum mâruzatının meşmulü lihâzai hilâfetpenahileri kılındığı hakkında bendenize malûmat vermişlerdir. O halde, kiblegâhu

umuru âmme ve kabulgâhı makasıdı âliye olan padişahımız efendimizin ittılai humayunlarında her şey vardır".

Kerim Paşa, kendine mahsus cümlelerle devam ettiği mühtalâatına şu suretle hatime verdi:

"Cenabı Mevlâ, nice âli esbap halkı ile ve telkîni ile, bu müşkülküşa ukteyi tamamen hal buyuracaktır. Elbette ki hudanın emri güzeldir ve kariptir. Yedullahi fevka cydihim. Âtimiz, bikeremi Mevlâ istihkakı milîmiz yüceliğinde pürsâd ve zînelâm olacaktır. İşte ruhu Kerim budur. Ruhu muazzezim."

Bu defa efendiler, geceyarısından sonra saat 6,10 a gelmiş olmasına rağmen, üçüncü safhanın açılmasına ben sebebiyet verdim.

Merhum Kerim Paşanın, pek hoşlandığını bildiğim bir tâbirle "büyük hazret!" tâbiriyle söze başladım:

"Mihrabı muallâyı ümmet ve millet olduğu içindir ki mâruzatı milliyeyi iblâğa fürceyabolmaya teşebbüsten geri durmadık.

Yalnız, büyük bir hatadan zatıalinizi tahlis maksadı ile arz edelim ki, Anadolu umum mâruzatının meşmulü lihâzai hilâfetpenahi kılındığı hakkındaki malûmata, milletin henüz itimadı, katî değildir. Çünkü, millet emindir ki, padişah, ihanetleri sabit olan birkaç şahsı millete tercih buyurmazlar."

Kerim Paşanın temas ettiği noktalara cevap verirken, "Ahsen ve karip olan emri hudanın tecelli siyle bedbaht ve mazlûm milleti necibemizin mazharı necat ve selâmet olmasını, deryayı rahmeti izzetten tazarru ve âfakı daima (bir dudu muannitle) sarılı olan İstanbuldaki bazı zevatın hakikati görmekteki hissi ha-

sisi temerrütlerinin zevaline intizar eyleriz. Ruhu necibi millet de, işte böyle mütehassistir.

Yalnız, tekrar etmekliğime müsaadenizi rica ederim ki, evet veya hayır suretinde itayı cevap buyurulmasını istirham eylediğimiz sualler maatteessüf cevapsız bırakılmıştır. Azizim, yedullahi fevkâ eydihim. Fakat, bununla beraber, halli müşkülât ve meseile tevesül edenlerin, mukarrer bir hedefi olmak gerektir."

"... Millet, emri hudayı ifa edecektir ve buyurduğunuz gibi istihkakı millimiz pürsâdü ziselâm olacaktır. Duayı keremkâriyelerinin eksik edilmemesini rica ederim. Sâ-y bizden, tevfi-k, hudayı lemyezeldendir."

Mustafa Kemal

Artık, K e r i m Paşanın yorulduğu anlaşıyordu. "Son iki sözüm ruhum" diyerek "âmali milliyenin esasatını tebcil ve hıfzilemek şartıyla temenniyatı hâlisenin bastü beyan edildiğini ve yedullahi ayeti kerimesinin hayır ile kabul buyurulmak üzerine masruf" olduğunu söyledikten sonra "Allaha ısmarladık, yine görüşeceğiz..." diyerek çekilmek istedi.

Bırakmadık!

Son sözü, biz söylemek istedik ve dedik ki: "Hatır-nişini biraderileri olmak üzere son bir cümle arz ediyorum.

— Millet kavi, müdrik, azminde katidir. Harekâtı fiiliye cereyanı serini almıştır — zatı şevketsimatı tacedarı âzaminin lûtfen ve atıfeten itayı karar ve halli mesele buyurmaları zamanıdır." (Ves. 112).

Efendiler, bundan sonra, F e r i t Paşa Kabinesi, ancak üç gün sebat edebilmiştir.

Görüşmeğe, muvaffak olamadığım, dostum merhum Kerim Paşanın bazı zevata ifade ettiğine nazaran bu muhaberemizi aynen padişaha göstermeğe muvaffak olmuş ve onun üzerine hissi mukavemet kırılmış.

Kerim Paşanın, Kara Vasıf Beye olan 8 Teşrinisani 1919 tarihli mektubunda da bu cihet işaret edilmiştir.

Merhumun bu mektubunda şu satırlar vardır:

"Sadri sabık en son muhabere neticesiyle ve bunun pek devamlı tesir ve ciddiyeti münazarasıyla bin-nihaye çekilmek lüzumuna kail ve bütün kuvayi maneviyeyi mukavemeti zail olarak istifasını takdim eyledi... İşte sessiz sadasız, liveçhivatan çalışılan ve tek başına bir azmi naçizi nezahetperverî ile başarılan vakai muazzama budur...

Nazarı dikkate almalıdır ki, bu yazıları ben yazmış ve sadri sabık ile padişahımız efendimiz hazretleri, bunun cereyanı kâmilinden sonra, netayicine ittıla ile derecatı muhkemesi karşısında ittihazı karar kılmışlardır... Teşebbüsün ve yazılan yazıların ne dereceye kadar yüksek nikatı ihtiva ettiği ve nasıl bir vicdanı selim ve fikri vekkat ile hakayıkı cariyenin nakşi kırtas kılındığı elbette nezdi huda ve nazarı tarihi millette pirayedari asalet kalacaktır...

Bütün bunları bastü izaha beni sevkeden esbap (tesbiti hakayıkı macerayı mesbukadır)..." Kerim Paşa merhum mektubunun sonunda, "bu kâğıdımın bir suretini Heyeti Temsiliyeye göndermek lütfunu diriğ etmezseniz hakayıkı âliyenin tamamen ve iştiraken neşrine lütfetmiş olursunuz" demiş ve sureti değil, fakat mektubun aslı bana gönderilmiştir. Bu mektubu da neşrolunacak vesaiik meyanına koyacağım (Ves. 113).

Efendiler, bu muhaberenin vukubulduğu gecenin ferdası yani 28 Eylül günü hulâsası, tekmil kolordulara şifre ile bildirildi.

Trabzondan gelen teklif K e r i m Paşa merhumun F u a t Paşaya hitaben yazdığı ilk telgrafnamesinde, İstanbul'dan zevatı âliyenin müdiranı harekâtla taayyün edecek mahalde mülâkatlarından bahsolunduğunu görmüştük. Buna mümasil, fakat makûs yani dahilden İstanbul'a gitmek yolunda bir teklif de, bundan daha evvel Trabzondan çıkmıştı. Bunu, müsaade buyurursanız biraz izah edeyim; Trabzon Valisi Galip Bey 18, 19 Eylül tarihlerinde devren Ardasede bulunuyordu. K â z ı m K a r a B e k i r Paşanın Ardaseye gidip vali ile görüşmesi mevzuubahis idi. Bu zemin üzerinde 19 Eylülde telgraf başında K â z ı m K a r a B e k i r Paşa ile görüştük. Vesile, 18 Eylül tarihli Trabzondan aldığım bir telgrafname idi. Kendisine aynen verdiğim bu telgrafnamede "menafii milliyeyi muhil olan 6 maddeyi kabul etmiyoruz. (Bu 6 madde İstanbul ile kat'ı münasebete ait emirdir.) Mâruzatımızın zatı şahaneye iblâğı ciheti ise bir heyeti seferiye ile temin olunabilir kanaatindeyiz" denilmekte idi (Ves. 114). K â z ı m K a r a B e k i r Paşa, makina başında Trabzon valisi ile görüşmüş ve hulâsasını bildirdi. Vali sual tarzında birtakım mütalâalar serdetmiş. K a r a B e k i r Paşa muvafık cevaplar vermiş. Vali en nihayet "İstanbul'a bir heyet gönderilerek keyfiyetin hakipaye arzını ve bu heyetle kendisinin gitmesini teklif etmiş ise de bizim vesaiti muhtelifle ile arzı keyfiyete tevessül ettiğimize göre, bu fikrinden nükûl etmiştir. Böyle bir heyetin gitmesi ve buna saray ahvaline vâkıf olan Gümüşane murahhası Z e k i Beyin de ilâvesi teklif edilmektedir" denilmekte idi (Ves. 115).

Gariptir ki, iki gün sonra yani 21 Eylül 1919 da Torulda Kaymakam Halit Beyin gönderdiği bir şifrede de bu heyet meselesinden bahsediliyordu. Fazla evhama duçar olan padişahı, ecnebilerin ve Ferit Paşanın kucağına atmamak için Dersaadete mütenekkiren bir heyet izamı muvafık olacağı ve bu heyete muvafık Servet ve Zeki Beyler dahil edilirse memnunen kabul edecekleri Zeki Bey ifadesiyle bildiriliyordu (Ves. 116). Halit Bey, 22 Eylülde verdiği cevapta; Zeki ve Servet Beylerden mürekkep bir heyetin İstanbula gönderilmesi münasip olmadığını bildirdim. 24/25 Eylül tarihinde Halit Beyden aldığım bir telgrafta, Trabzon muhalefetine merkezini teşkil eden Trabzon Valisi Galip Beyi, kordü ile Erzurum valisinin davetini kabul edip Erzuruma gitmediğinden, bizzarure kuvvei müsellâha ile mahfuzen bu gece (24/25 Eylül) Erzuruma gönderdim" deniliyordu (Ves. 117).

Efendiler, garip tesadüf değil midir ki, merhum Kerim Paşanın ilk tavassut telgrafı Trabzon valisinin tevkif olunduğu gecenin ferdasında, Trabzonda vali ve Zeki ve Servet Beylerin ve bunların işfali üzerine bazı zevatın İstanbul ile kat'ı rabıtayı ihlâl hususundaki teşebbüslerinin ve İstanbula bir heyeti mütenekkire halinde gitmek hususundaki plânlarının duçarı akamet edildiği tahakkuk ettiği bir günde yani 25 Eylül günü keşide olunuyor ve bizi ancak 27/28 Eylül gecesi aramak lüzumu hissediliyor. Cereyanı muhaberattan anlaşıldığına göre Erzuruma giden Vali Galip Bey, tekrar Kâzım Kara Bekir Paşaya, İstanbula bir heyet marifetiyle müracaatten bahsettiğine dair Paşanın 27 Eylül tarihli bir istizan telgrafını alıyoruz. Buna 28 Eylülde cevaben ve-

rilen telgrafnamede, Kerim Paşa muhaberesi hulâsası mütalâa olunduktan sonra, "Mevzuubahis müracaate lüzum görülüp görülmeyeceğinin ıgarını rica ederiz. Lüzum görüldüğü takdirde Trabzon valisinin, Dahiliye Nazırı Âdil Beyden, harekâtı milliyemize muhalefet hususunda hiçbir farkı olmadığından kendisinin harekâtı necibei milliyemize hiçbir suretle müdahalesine müsaade buyurulmaması" cevabı veriliyor (Ves. 118). Kâzım Kara Bekir Paşanın 30 Eylülde verdiği cevapta: "Trabzon valisinin bu gibi işlere karıştırılmaması hakkındaki" mütalâamızın isabeti tasdik olunduktan sonra, Trabzon ahvalinde çoktan intizar olunan salâhı hal husul buldu (Ves. 119).

Efendiler, bu son mâruzatımla daha bir hakikat üzerinde fikirleri tenvir etmek isterim. Trabzon Valisi Galip Bey, Zeki Bey, saray ve Ferit Paşa ile münasebettar idiler. Bir heyet halinde İstanbul'a gitmekten maksatları, maksadı milliyecilik hadim olmak olmayıp İstanbul'da icabedenleri tenvir ve bazı tedbirler tavsiye ve yeni talimat almak gibi maksada müstenit olduğuna bence şüphe etmeye mahal yoktu. Nitekim, Zeki Bey bilâhara İstanbul'a gittikten sonra arkasından lüzumu kadar para ve cepane gönderilmek vadiyle ve talimatı mahsusa ile Trabzon ve Gümüşane havalisinde, teşkilât yapmak üzere gönderilmiştir. Mumaileyhi, İneboluda tevkif ve Ankaraya celbettirmiştim. Bana, bu söylediğim hususatı tamamiyle itiraf eyledi. Yalnız, gûya İstanbul'u aldattığını, alacağı para ve eslihayı gûya bize teslim etmek niyetinde bulunduğunu söyledi. Buna o gün ve hattâ bugün inananak safdiller bulunabilir mi? Maamafih ben, bu zatı Erzurum Kongresindeki münasebet hâtırasına hürmeten yalnız ihtarat ve nesayihî lâzımede bulunmakla iktifa ederek serbest bırakmışım.

İlk Bozkır hâdisesi ve İzmit Mutasarrıfının muhalefeti

Efendiler, hükümeti merkeziye tarafından, kolordu kumandanı olarak Konyaya gönderilen Sa'it Paşayı 30 Eylülde İstanbula iade ettik. Konya Valisi firari Cemal Beyin

fırarından evvel, tertibettiği ilk Bozkır hâdisesinin önüne geçmek için, Yirminci Kolordu ve Niğdede On Birinci Fırka marifetleri ve muavenetleriyle, tedabiri muktaziye alınarak İstanbulun zuhuruna intizar ettiği fenahğı, tevkif ettik. Ereğli, Bolu, Adapazarı, İzmit havalisinde teşkiline çağrılan Kuvayi Milliye, Eylül ayının son günlerinde büyük hassasiyet göstermeye başladı ve o civarlardaki Kuvayi Milliye rüesası, kabine-nin temerrüdü halinde İstanbula harekete müheyya bulunduklarını bildiriyorlardı. Bu hususu, 28 Eylülde, bütün memlekete ve bittabi İstanbula da tamimen bildirdik. Ancak, İzmit şehrinde 2 Tegrinievvel gününde menfi denebilecek yeni bir vaziyet karşısında kaldık. O tarihte İzmit Mutasarrıfı Su'at Bey namında bir zat idi. Kendisini telgraf başına çağırdık. Son günlerdeki tebligatımızın tamamen alınıp icabatının yapıp yapılmadığını sordum. Mutasarrıf Bey, verdiği izahatta diyordu ki: "Tebliğati aldım. İhtilâf ve şuriş olmaması için, ahaliyi serbest bırakarak dinlemeyi, en doğru hareket buldum. Menfi şayi'at vardır. Heyeti Temsiliyeden izahat istemek ve bilhassa maksadın (İttihat Hükümetini evvelki şeklinde ihya olup olmadığını katiyen anlamak azmindedirler. Bendeniz, en bitaraf bir adam olmak üzere muhafazai sükûn ve asayişle mükellefim); (bendeniz her kim ve her ne için olursa olsun neticesi meçhul bir maceraya başkalarını sevk-etmeyi doğru görmem.) (Teenni ve ihtiyat edilmesi taraftarı olduğumu tam bir tecrübem üzerine arz ederim.) (Ves. 120)."

Verdiğim cevap, aynen şu idi:

Sivas, 2 Teşrinievvel 1919

Suat Beye

C. — İzmirde zerre kadar ihtilâf ve şurîşe meydana vermemek, esas vazifeniz olduğu gibi tarafımızdan da hassaten rica edilmiş bir husustur. Teşkilât ve harekâtı milliyemizin maksat ve mahiyeti meşruasını, gerek zâtialinize ve gerek İzmirde birçok zevata ve bütün dünyaya karşı yazmış ve yazmakta bulunduğumuz beyanname ve izahnamelerle, en garezkâr düşmanlarımız bile anlatmış olduğumuza şüphemiz kalmamıştır. Artık, ancak avamın kıylûkalinden başka bir mahiyeti olmayan dedikoduların, itayı karar hususunda, müessir olabileceğine imkân tasavvur etmiyoruz. Bundan başka, ahalinin istizahı lüzum gördüğü noktalar var idiye, bunlar neden derhal istizah olunup halli mesele edilmemiş bulunuyor? Zâtialiniz bitaraf mevkiinde kalmağı tercih buyuruyorsunuz. Halbuki takibettiğiniz hattı hareket katiyen bitaraflık olamaz. Çünkü zâtialiniz milletin meşru harekâtına karşı bitaraflığınıza iddia eylediğiniz halde, harekâtı ihanetkârane siyle gayrimişru ve hıziyî madam Ferit Paşa Kabinesinin memurluğunu ifa etmekle meşgulsünüz. İhtilâfçılığın ihyasıyla iştigal edecek satıhbinlerden olmadığınızı zâtialiniz pek güzel takdir buyurabilirsiniz. Zâtialinize pek halisane ve fakat, bütün katiyetiyle şunu arz ederim ki, zâtialiniz henüz Ferit Paşa Kabinesine itimat beslemiyorsanız bunu, Dahiliye, Nezaretine resmen bildirmelisiniz. Eğer milletin hükmü ve arzusu hilâfına olarak Ferit Paşa Kabinesine itimadınız mevcut ise, İzmir ahalii muhteremesini harekâtı meşruai milliyesinde serbest bırakmak üzere derhal mevkiinizi terk ile İstanbula hareket ediniz. Bu iki noktadan herhangi birine ademi riayetiniz halinde hakkı âlinizde vukuu memul halin müsebbip ve mesulü yine zâtialiniz olmuş bulunacağını kemali samimiyyeyle iblâğı bir vazifei vicdaniye addederim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Mutasarrıf Beyin, "kulunuzu itidal ile dinleyiniz efendim; bendeniz, iyi ifade edemedim. Maksadınızın ulviyet ve meşrutiyetinden, zaten bahsedilemez" cümleleriyle başlayan cevabında, yazılan satırlar "bizi, yarınki cuma namazı içtimasına kadar, halimize bırakınız. Ferit Paşaya, kim bilir, kaç defa kalemle hücum eden bendenizi ne kadar fena nazarla görüyorsunuz efendim" cümleleriyle hitam buluyordu (Ves. 121).

Bunun üzerine, ertesi günkü cuma namazı içtimasına kadar intizar edeceğimize dair yazdırdığım telgrafnameye, şu iki cümleyi ilâve ettim: "Zatısalinizi fena nazarla gördüğüm hakkındaki zan doğru değildir. Çünkü vicdanımız muhtarip olmaksızın verebileceğimiz hükümler, ancak netayici fiiliyeye muallâktır efendim" (Ves. 122).

O tarihte, İzmirde, Miralay Asım Bey namında bir zat, fırka kumandanı olarak bulunuyordu. Asım Beye de, bir iki günden beri, telgraf başında tebligatta bulunulmuştu. Fakat hiçbir cevap alınamıyordu. Onuda, 2 Teşrinievvel günü makina başına çağırdım, konuştum. Kendisine: "kabinenin sukut edeceği ve belki de sukut etmiş olması muhakkaktır; binaenaleyh milletin azim ve iradesi her türlü tereddüdün fevkında haizi salâbettir" dedikten sonra kati mütalâa ve kararına muntazır olduğumu söyledim (Ves. 123). Fırka Kumandanı Asım Beyin uzun mazeretler ve mütalâalarla dolu cevabından çıkan müspet mâna, şimdiye kadar cevap vermeyişinin sebebi, İstanbuldaki kolordu kumandanından istizana cevap alamayışından ileri geldiği (Ves. 124) ve yarınki cuma namazında mukarrerat ittihaz edileceği cümleleriyle hulâsa edilebilir (Ves. 125). Bazı nesayih ve teşvikatı mutazammın cevabımızda ezcümle şunları dedim: "Ferit Paşanın, yarına kadar çekilmesi ağılebi ihtimaldir. Bu

takdirde, yarınki içtimamız neticesinde zatı şahaneye ve tsayyün ettiği takdirde yeni kabine reisine, kabinenin âmalî milliyeye tamamen mutavaatkâr, bitaraf zevattan terkiğini istirham etmek hususunu ve buna intizar edildiğinin arz edilmesini temin buyurunuz. Bir de, vatanımızı ve istiklâlî millimizi kurtarmak için, teşekkül edecek yeni kabine ile müttehiden, daha pek çok çalışmaya ihtiyacımız olduğundan tamamen sükûnet dairesinde Heyeti Temsiliye kararıyla arz ettiğim hususâtı nazarı dikkatte bulundurarak teşkilâta devam buyurulmasını rica ederim" (Ves. 126).

Ferit Paşanın İstifası Efendiler, ben, A s ı m Beye bu son cümleleri yazdırırken (2 Teşrinievvel 1919, saat 3,40 sonra da) araya imzasız şöyle bir servis girdi:

"Paşa Hazretleri, İstanbulda hususi arkadaşlar söylediler. Tekmil akşam gazeteleri yazıyormuş. Ferit Paşa ahvali sıhhiyesine binaen istifa etmiş. T e v f i k Paşa kabineyi teşkil memur buyurulmuş. Daha sabahdan söyleniyordu, fakat teeyyüdetmemişti, şimdi teeyyüdetti efendim."

Bu telgrafı kim veriyor? anlayınız, dedim. Sormaya zaman kalmadan telgraf şu suretle devam etti:

"Biz, Ankara telgrafçıları! Paşa Hazretlerinin hakipayine arzı tazimat eyleriz ve vatanımızın başına bir kâbusu belâ olan bu kabinenin devrilmesi için milletin başında bulunup muvaffak olmasını tebrik ederiz. Lütfen söyleyiniz."

Telgraf muhaberesi mümkati oldu. Hakikaten 2 Teşrinievvelde Ferit Paşa Kabinesi sukut etmiş bulunuyordu. Fakat yeni kabineyi teşkil eden T e v f i k Paşa değil Ayandan Birinci Ferik A l i R ı z a Paşa idi.

Efendiler, sırası gelmişken arz edeyim; umum telgrafçılarımızın, teşebbüsât ve harekâtı milliyemize

ifa eyledikleri fedakârane hizmetlerinin millî tarihimize de mühim mevkî vardır. Kendilerine bugün alenen teşekkür etmeyi bir vazife addederim.

III.

Ali Rıza Paşa Kabinesi Efendiler, Ferit Paşa Kabinesinin sukutunu ve Ali Rıza Paşanın kabine teşkiline memur edildiğini 2/3 Teşrinievvel 1919 tarihinde yazdığım bir tamim ile bütün millete iblâğ ettim. Bu tamimin bir suretini de, berayi malûmat kaydıyle, yeni sadrazama verdim (Ves. 127).

2 Teşrinievvel günü, yeni kabine reisiyle, temas aramıştık. Ertesi günü, Meclisi Vükelânın içtimar esnasında, Heyeti Temsiliye ile görüşecekleri vadedilmişti.

Arz ettiğim bu tamimde bellibaşlı noktalar şunlardı:

1) Yeni kabine, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tâyin ve tesbit edilen teşkilât ve maksadı millete riayetkâr olduğu takdirde, Kuvayi Milliye ona müzahir olacaktır.

2) Yeni kabine, Meclisi Millînin inikadiyle murakabe-i fîliye başlayıncıya kadar mukadderatı millet hakkında bir gûna taahhüdata girmeyecektir.

3) Sulh konferansına tâyin olunacak murahhaslar, milletin bihakkın âmâlini müdrik ve itimadına mazhar ehli vakuf ve iktidardan intihap olunacaktır.

Beyannamede; bu saydığım esasların, yeni kabine tarafından kabul edilmesi teklif edileceği tasrih edildikten sonra, "bu bapta başkaca mütalâaları varsa yarın zevale kadar sürati işarı" temenni edildi.

3 Teşrinievvel 1919 günü, Sadrazam Ali Rıza Paşaya yazdığım telgrafta, "millet, şimdiye kadar re-

sükârına geçenlerin, Kanunu Esasiye ve âmalî millîye-ye münafî harekâtından müteessir oldu. Bundan dolayı hukuku meşruasını tanıtmak ve mukadderatını ehil ve emin ellerde görmek kararı katisini verdi. Lâzım gelen teşebbüsâtı azîmkâraneye tevessül etti. Teşkilâtı muntazamaya tâbi, Kuvayı Millîye, iradei katiye-i milleti, tamamen izhar ve ispat kudretini ihraz eyledi.

Millet, padişahın emnû itimadı olan, zatı fehametpenahileriyle rûfekayı kiramınızı, müşkül vaziyette bırakmak istemez. Bilâkis müzahir olmaya bütün samimiyetiyle hazırdır. Ancak Heyeti Vükelâ meyanında Ferîd Paşa ile teşriki faaliyet eylemiş nüzzarın mevcudiyeti, heyeti celilelerinin, noktai nazarlariyle, âmalî millîyenin derece-i mutabakatını, kemali hulûs ile, anlamak mecburiyetini hâsıl eylemiştir. Milletçe, emniyeti tamme tahassül etmedikçe atılmış olan hatve-i salâhın tevkifi ve yarım tedbirlerle iktifa olunması, gayricaiz görülmektedir. Binaenaleyh şu hususatın, sizce kabul edilip edilmeyeceğini kati ve sarîh anlamak isteriz" dedik ve tamim münasebetiyle zikrettiğim üç esası tadadettik. Badchu, "bu nikatı esasiyede mutabakat hâsıl olduğu anlaşıldıktan sonra, ahvali gayritabiiyenin izalesi maksadiyle, bazı mâruzatı tâliyede de" bulunacağımızı bildirdik (Ves. 128).

Ali Rıza Paşa, bugün, berayi tahlif, saraya gideceklerinden telgrafımıza, yarın cevap verileceği bildirildi.

Ali Rıza Paşa
Kabinesinde
sezilen tereddüt

Biz, bazı tavırlardan, Ali Rıza Paşa Kabinesinde, bir tereddüt, bu kabineyi teşkil eden zevatın da, kafalarında bir bulanıklık keşfeder gibi olduk. Onun için bazı tedbirler almayı muvafık gördük.

Aynı günde, bir tamim yazdık. Bunda, "hükümet ile millet arasında mutabakatı enzar ve âmâl husulü, tamimen, tebliğ edilinceye kadar, kemafissabık muhaberatı resmiyenin münkati bir halde bulundurulması" lüzumunu bildirdik (Ves. 129).

Bundan başka, her taraftan gelen, teklif ve mütalâaları mezcederek, umum kolordu kumandanlarına ve harekâtı milliyeye müzahir olan valilere de 3 Teşrinievvel günü, bazı mahrem tebligatta bulunduk. Yeni kabine ile, ilk temasımıza ait olan bu vesaikı, aynen, enzarı aliyenize vaz'etmeyi — bundan sonraki — muhaberat ve münasebatın sühuletle anlaşılabilmesi için muvafık görüyorum. Müsaade buyurur musunuz?

Şifre

Sivas, 3/10/1919

Umum kolordu kumandanlarına ve harekâtı milliyeye müzahir vali ve vali vekillerine

Berveçhiati telgrafın Harbiye ve Dahiliye Nazırlarına keşide ve imbası rica olunur:

"Dahiliye Nazırının harekâtı ihanetkâranesine alet olarak ahaliyi bilfiil teslîh ve mukateleye kıyam eden Konya Valisi Cemal ve Elâziz Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerin tevkifleriyle divanîharbe tevdileri ve Trabzon Valisi Galip, Kastamonu sabık valileri İbrahim ve Ali Rıza Beylerle Ankara Valisi Muhiittin Paşanın istihdam olunmaması ve hukuku kanuniyei milliyeye tecavüz etmediklerinden ve harekât ve âmali milliyeye müzaharetelerinden dolayı azledilen Sivas Valisi Reşit Paşanın memuriyeti aslıyesinde ipkısı, Bitlis Valü Sabı Mızzar Müfit ve Van Valü Sabıkı Haydar Beylerin derhal münhal vilâyata tâyin ve istihdamları talebolunur."

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal

Umum vali ve kolordu komandanlarıyla müstakil
mutasarrıflıklara

Berveçhiati mealde sadrazama müracaat buyurulması ve
neticenin imbası rica olunur:

"Ahalî İslâmiyeyi teslîh ve yekdiğeri aleyhine mukatele-
ye sevka kıyam eyliyen ve orduyu inhilâl ettirmek ve bîneti-
ce vatânı müdafaasız bırakmak için emir verdiklerinden ve or-
dunun esrarını, şifreleri çalmak için tertibatı fiiliye ittihazı su-
retiyle faş eden ve Kanunı Esasi ahkâmınca taarruzdan masun
olan muhaberatı hususiyei millete mâni olan nûzzarı sabıkadan
Ali Kemal Bey, Süleyman Şefik Paşa, Dahiliye Na-
zırı Âdil Beyin Millet Meclisinin küşadında, Divanı Âliye tev-
di edilmek üzere hiçbir tarafa sınırlarına meydan verilmemesi-
ni ve Telgraf Müdürü Umumisi Refik Halit Beyin aynı
esbaptan dolayı derhal tevkifiyle mahkemei aidesine tevdiini
kanunun masuniyet ve kutsiyeti namına talebederiz."

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Bittabi, Harbiye Nezaretine geçen Cemal Paşa,
orduya bir tebliği resmî yapacaktı. İşte ona ilk cevap
olmak üzere kolordulara şu telgrafın verilmesini tavsi-
ye ettik:

Şifre:

3, 20, 12, 15, 13 üncü Kolordu Kumandanlıklarına
K. O. 20 Kumandanı Fuat Paşaya (ayrıca)
Konyada Refet Beye (ayrıca)

Harbiye Nazırı Cemal Paşanın ilk tebliğine cevap ol-
mak üzere berveçhiati telgrafın muhrem olarak müşarünileyha
keşide ve imbası rica olunur:

"Zatı devletlerinin harekâtı millîyei meşruanın bidayetinden beri büyük bir kanaat ve imanla başında bulunduğunuz malûmumuzdur. Harbiye Nezaretini teyifleri memnuniyetle karşılanmıştır. Muvaffakiyeti devletlerine bütün ordu ve tekmil Kuvayı Millîye müzahir olacaktır. Mahza temini muvaffakiyetleri maksadiyle âtideki hususun sürati mümkün ile tatbikını rica ederiz.

a) *Cevat* Paşa veyahut sabık Birinci Ordu Müfettişi *Fevzi* Paşayı Erkanıharbiyei Umumiye Riyasetine.

b) Galatalı Miralay *Şevket* Beyi veyahut *Yusuf İzzet* Paşayı, İstanbuldaki Kolordu Kumandanı ve İstanbul Muhafızı, *Yusuf İzzet* Paşa İstanbul Muhafızı ve Galatalı *Şevket* Bey 25 inci Kolordu Kumandanı suretinde olabilir.

c) Miralay *İsmet* Beyin Harbiye Nezareti Müsteşarlığına.

d) Fırka Kumandanı Kaymakam *Kemal* Beyin Polis Müdüriyeti Umumiyesine tayinine delâlet.

e) Ordu üzerinde suitesir yapmış olan ve Harbiye Nezaretini âlî ve kıymetsiz bir hale duçar eden ve iadei rütbeleri Meclisi Milliden geçmeksizin olan ve fikri mahsusu siyasi ile istihdam edilmekte bulunan mütekaiddinin derhal asıllarına irtica ile mühim ve hassas makamların emniyetli ellere tevdiî lâzımdır.

f) Üçüncü Kolordu Kumandanı Sabık Miralay *Refet* Bey, bilâsebeb istifaya mecbur edildiğinden bu muamelenin tashihiyle kendisinin elyevm bulunduğu Konyada On İkinci Kolordu Kumandanlığına tayini ve *Fuat* Paşanın hakkındaki muamelenin tashihiyle Yirminci Kolordu Kumandanlığında ipkısı.

g) *Fuat* Paşanın yerine tayin edilen *Hamdi* Paşa ve On İkinci Kolorduya tayin edilen *Sait* Paşa derhal asıllarına irtica olunmalıdır.

b) İlk fırsatta müfettişliklerin ihyasiyle Şarki Anadolu'daki Kolorduların, 13 üncü Kolordu da dahil olduğu halde *Kâzım Kara Bekir* Paşaya ve Garbî Anadolu'daki Kolorduların İstanbul ve Edirne de dahil olduğu halde, *Ali Fuat* Paşaya tevdiî ve şimdilik iki müfettişlikle iktifa olunması münasip mütalâa kılınmıştır."

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Efendiler, yeni sadrazamdan intizar eylediğimiz cevap, nihayet vürudetti, şudur:

Gayet müstaceldir.

Sadaret, 4/10/1919

Sivasta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Münessilesine

Cı: 2 ve 3 Teşrinievvel 1919.

**All Rıza Paşa
Kahinesi teş-
kilât ve maka-
sıdı milliyeyi
soruyor**

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tâyin ve tesbit edildiği, telgrafnamelerinde beyan buyurulan teşkilât ve makasından neden ibaret olduğu heyeti vükelâca gayrimâlûm olduğundan icabı keyfiyet tetkik edilmek üzere evvelemirde mezkûr kongreler mukarreratının âcilen işarı mütemennadır efendim.

Sadrazam
Ali Rıza

Sadrazam Paşa ve rüfekayı kiramının, — içlerinde, biraz sonra görüleceği veçhile, Kuvayi Milliye'nin murahhası olarak Heyeti Vükelâya dahil olduğunu beyan eden Cemal Paşa bulunmuş olmasına rağmen — hükümeti işgal ettikleri güne kadar, makasıdı milliyenin neden ibaret olduğunu bilmediklerini söylemeleri câyi istiğrap görülmeye seza değil midir? Bundan daha ziyade calibi dikkat nokta, makasıdı milliyeye riayet edip etmemek hususunda karar verebilmek için evvelemirde kongreler mukarreratını talebeylemeleridir. Halbuki bu kadar dağdağaya ve tatbikatı selevinin sukutuna bâdi olan kongreler mukarreratını bilmemelerine imkân tasavvur olunabilir miydi? Maksatlarının zaman kazanmak ve bize karşı hiçbir taahhüde girmek-ezin, yeni ve şeytanetkâr tedbirlerle milleti iğfal ederek, husul bulmuş olan tesanüt ve irtibatı gevşetmek olduğuna asla şüphe etmedim. Fakat, rüptür olacaksa, ben de, evvelemirde onların bütün muzmerratını, mil-

let nazarında tebarüz ettirecek bir tarzı hareketi tercih ettim. Binaenaley, sadrazamın ve rüfekayı kırımın talebini is'af ettim. 4 Tegrinievvel 1919 tarihli telgrafla, kongre beyannamesini aynen ve nizamnamenin, yalnız teşkilâta mütaallik nikatı esasîyesini de hulasâten bildirdim (Ves. 130). Muhaberatı resmîyeye hiçbir taraftan girişilmemesi hakkında tekrar umumî tebliğler yapıldı (Ves. 131).

Efendiler, aynı günde şöyle bir telgraf aldık:

Sadaret, 4/10/1919

Cı Tabrı riyasetinde teşekkül eden heyeti celilei vükelâ, milletin âmalî veçhile, vatan ve memleketin saadet ve selâmetini temin için, azmi katî ile sarfı mesal etmek hususunda, tamamîyle müttehidülefkârdır. Camiî Osmanîyenin temini ve istiklâli millînin muhafazası ve makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın masûniyeti Kanunu Esasî ahkâmınca bütün milletin kuvvet ve iradesine istinaden temin olunacağı büstibah bulunduğû gibi mütareke tarihindeki hudut dahilinde kalan hücumle arazi ve bilâda Osmanîyenin esasî mütareke olan Wilson prensiplerine tevfi-kan doğrudan doğruya zirî idareî saltanatı seniyede ipkısı ve hudut dahilinde kalıp ekseriyeti azimeî İslâmiye ile meskûn bulunan vahdeti mülkiyenin inkosamını men ile bu topraklar üzerindeki hukuku tarihîye ve dîniye ve coğrafîyemizin ve bu suretle haklı adle muvafık bir karar itihazının temini dahi hükûmeti hazıracı maksudu katî ye meclisi millînin inikadına kadar mukadderatı millet hakkında bir gûna taahhüdü katî ve resmîye girilmemesi ve sulh konferansına gönderilecek murahhasların âmalî millîyeyi müdrîk ve muzharı itimat, erbabı reviyet ve iktidardan intihab olunması tabûdîr. Memleketimizde usulü meşrutiyet icazınca hâkimiyeti millîye carî bulunmasıyla, vazifesini bihakken müdrîk olan hükûmeti hazıra, milletin kararını istihsal etmeksizin, mukadderatı memleket hakkında karar itihaz edemiyecği cihetle hükûmet, intihabatın bir an evvel icrası için her türlü teşebbüsât ve revessülâta müracaat ve meclisi mebusanın tesrîi inikadı zmnında lâzım gelen teshilâtı ifaya gayret etmekte olup ancak hükûmetin rehberi harekâtı, ahkâmı kanunîyeye tamamen

riayetle hilâfı ahvalın men ve izalesinden ibaret olduğundan ve ahvalı gayritabiiye ve gayrikanuniyenin devamı Devleti Osmani-yenin merkeziyle Anadoluyu yekdiğerinden tefrika müncer ola-rak birçok avakibi vahimeyi tevhit ile eliyazübillâhi realâ payitahtın bekasını tehlikeye ilka ve aksamı memalikin işgal altına alın-masını intaç ve binaenaleyh vahdeti mülkiyeyi ihlâl edeceğinden hükümeti bazıra, tarafınızdan vaziyet olunan devairi resmîyenin tahliyesi ve muamelâtı hükümete iras olunan sektenin ref'i ve edna halelden bile masuniyeti vacibolan nüfuzu hükümete riayet olunması ve ecanip ile münasebatı siyasiyeye girizilmemesi ve mebusan intibahatında ahvalinin hürriyetine katıyen tecavüz olun-maması hususlarının tarafınızdan taahhür edilmesini talebediyor.

Muhterem Efendiler, dikkat buyurulursa, bu tel-grafta ne adres vardır ve ne de imza... Gerçi, sadaret makamından yazıldığı anlaşılıyordu. Fakat diğer bir gey daha anlaşılıyordu ki, bu satırları yazan zat veya zevat, bir defa, Heyeti Temsiliyeyi tanımak ve onun-la imza tahtında resmî muhaberede ve müdavelei ef-kârda bulunmak istemiyordu.

Bir de, bizim, kongrelerde tesbit ettiğimiz mukar-reratı ve kendilerine teklif eylediğimiz üç noktanın na-zarı dikkate alınmasını, yeni kabinenin sadrazamı ve vükelâsı tabii buluyorlar. Bu mukarrerat ve esasatın teminine zaten gayret etmekte olduklarını söylüyorlar.

Ancak, hükümetin rehberi harekâtı ahkâmı ka-nuniyedir. Vazifesi, hilâfı ahvalin men ve izalesinden ibarettir mukaddemesinden sonra, bizim ahval ve ha-rekâtımızın, gayritabii ve gayrikanuni olduğunu ima ederek, bunun, devamı halinde, merkezle Anadolunun yekdiğerinden tefrikına münker olacağını ve bundan tevellüdedecek tehlikeleri tadadediyor ve nihayet, bak-layı ağzından çıkararak; tarafınızdan vaziyet olunan devairi resmîyenin tahliyesi ve muamelâtı hükümete iras olunan sektenin ref'i ve nüfuzu hükümete riayet olunması ve ecanip ile münasebatı siyasiyeye girizil-

memesi ve mebusan intihabatında ahalinin hürriyetine katiyen tecavüz olunmaması hususlarının tarafımızdan taahhüdedilmesini talebetmek suretiyle, bizim mevcudiyetimizi ve faaliyetimizi bertaraf etmek maksadında olduğunu ifade etmiş bulunuyor.

Efendiler, belki unutturum, tafsilâta girişmeden evvel söylemeliyim ki tarafımızdan işgal olunmuş devâiri resmîye yok idi. Yalnız Sivas vilâyeti, Heyeti Temsiliyeyi mekteplerin tatil bulunması münasebetiyle lisede misafir etmişti. Mevzuubahis edilmek istenilen dairei resmîye bu olacaktı. Yeni kabine her türlü icraatına mukaddeme olmak üzere Heyeti Temsiliyeyi, buradan kovarak nüfuz ve haysiyetini enzârı umumiye kırımak istiyordu.

Efendiler, kimden kime yazıldığı sarîh olmıyan bu telgrafname üzerine, Sivas telgraf merkeziyle, İstanbul telgraf merkezi arasında aynen şu muhabere vukubuldu:

Fevkalâde

Deraliye Merkez Müdiriyyetine

Sadaret merkezinden yazılan telgrafname bâlâ ve imzası olmadığı için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi tarafından kabul edilmedi. Telgraf sureti merkezimizde mevkuftur. İcabedenlere malûmat verilmesi mercedur.

*İmza
Kongre Merkezi*

— Bize, üzerine Sadrazam Paşa Hazretlerinin cevabıdır, serlevhasıyla Âmetçi Bey verdi ve kopyası telgrafhanededir. Siz Paşa Hazretlerine böyle veriniz.

— Heyeti Temsiliyeye hitap değildir ve kimden olduğu meçhuldür. Binaenaleyh muhatap ve imza olmadığı için kabul etmiyorlar.

— O halde şimdi dağıldı. Meclisi Vükelâda bu hususta bir şey yazarlarsa tabii keyfiyet tavazzuh eder efendim.

Bu cevabi ifadeyi verdikleri vakit dağıldılar. Artık bize bir şey gelmez. Fakat Sadrazam Paşa ikametgâhı olan mahalden belki yazar. Bizim bu merkezin işi Meclis dağılınca hitam bulur, kapanır azizim.

— Siz dediğimizi Â m e t ç i Beye söyleyin.

— Â m e t ç i Bey de gitti. Yalnızım.

— Telefonla söyleyiniz.

— Bizde şehir telefonu yok. Maamafih siz telgrafı öylece muhafaza ediniz de sabahleyin resmen bir şey yazdıralım efendim.

— Sadrazam Paşaya telefon edin.

— Kardeşim Sadrazam Paşaya anlatamayız ki..

Fevkalâde

Babıali, 4/10/1919

Sivas Kongre Merkezi Müdüriyetine

Erenköyünde ikamet buyuran Sadrazam Paşa Hazretleri telefonda arandığı ve saat yirmi biri yirmi geçtiği halde bulunamadı. Cereyanı muhabere bizzatı yarın arz edilecektir Efendim.

Babıali Müdürü

Hüseyin Hüsnü

Fevkalâde

Deraliye, 4/10/1919

Kongre Merkezine

C: Babıali müdüriyetinden dahi bildirildiği veçhile şimdi yirmi biri yirmi beş geçeye kadar telefonda arandıkları halde Sadrazam Paşa Hazretlerinin konaklarından cevap alınamadı. Bi-

raz sonra yine arıyacağım. Cevap alırsam derhal bildiririm. Almazsam sabahı beklemek zaruri olacaktır Efendim.

Istanbul Telgraf Müdürü
Tevfik

Efendiler, ertesi günü, yani 5 Teşrinievvel 1919 tarihinde, imzasız telgrafın sadrazam tarafından, Heyeti Temsiliyeye, hitaben ve cevaben yazıldığı söylendi. Bunu resmen tesbit eder, resmî ve imzalı bir işar olmamakla beraber, biz böyle küçük bir noktada daha fazla tevakkufu faydalı ve caiz görmedik. Sadrazam Paşaya cevap yazmayı muvafık bulduk. 5 Teşrinievvelde yazdığımız uzun cevabın, esas noktalarını hülâsa edeyim:

Tekliflerimizin tamamen tasvip ve kabul edilmiş olduğu anlaşıldı, dedikten sonra, tarafımızdan taahhüd olunması talebedilen nîkat hakkında izahat verdik ve dedik ki, "Ahvali gayritabiyye ve gayrikanuniyenin âmil ve müsebbibi Ferit Paşa Kabinesi idi. Bu husus, Ferit Paşa Kabinesi tarafından îka edilmiş olan gayrimeşru efalü harekât esbap ve müvellidatının ref'i için tarafınızdan tedabiri katiye ittihaz olunduğu takdirde, kendiliğinden zail olur."

"Cemiyetimizin, heyeti vükelâyı hazıraya taahhüdât ve müzaheretle bulunabilmesi için evvelâ, hükümetin teşkilâtı milliyemizi hüsnü kabul eylediğini sarîh ve katî bir lisanla ifade etmesi lâzımdır. Aksi takdirde, emniyet ve samimiyeti müteakabilenin husul bulunduğu meşkûk kalacak ve mütebayin harekât ve teşebbüsâtın zuhuru melhuz bulunacaktır."

Ali Rıza Paşanın, imzasız telgrafında; "memketimizde usulü meşrutiyet icabınca, hakimiyeti milîye cari bulunduğu" noktasına da, filhakika öyle "ise de feshinden itibaren Meclisi Mebusanın dört ay zar-

finda içtimalı Kanunu Esasimizin ahkâmı sarıhasından iken bugüne kadar intihabattan defatiri esasiyesi bile tanzim edilmemiştir. Bu hareket, Ferit Paşa Kabinisinin açıktan açığa meşrutiyete bir darbesini ve Kanunu Esasiye tecavüzü katisini teşkil eder ve Kanunu Cezanın maddei mahsusasına tevfikân bir cinayet addedilerek müsebbipleri hakkında ahkâmı kanuniyenin tamamii tatbiki, hakimiyeti milliyeyi kabul ve ahkâmı kanuniyenin tatbikını kendisi için bir vazifei kanuniye addedecek her hükümeti meşruanın, ilk vazifei mukaddesidir" cevabında bulunduk. Ondan sonra, şu teklifleri serde başladık:

1) Memlekette sükûn ve asayiş olduğunu ve âmali milliyenin tamamıyla haklı ve meşru olduğunu resmî bir beyanname ile ilân ederek milletin vahdeti umumiyesine hükümetin de iltihak ettiğini izhar ediniz.

2) Hükümeti sakıtanın harekâtı ihanetkâranesine alet olmuş bulunan birtakım rüesayı memurin vardır. Onları mahkemei aidesine tevdi ediniz. Harekâtı milliyeye mümanaat eden bazı sabık valiler hakkında hizmeti devlette kullanılmamaları için muamelei lâzimesini yapınız. Harekâtı milliyeye hadim oldukları için azlolunanları memuriyetlerine iade ediniz.

3) İadei rütbeleri Meclisi Millinin tasdikına iktiran etmiyen ve yegâne sebebi istihdamları birtakım mülahazai sakimei siyasiyeden ibaret bulunan mütekaiddini, derhal eski vaziyetlerine irca ediniz. Mühim makamatı askeriyei ehil ellere tevdi eyleyiniz.

4) Nüzzarı sabıkadan Ali Kemal ve Âdil Beylerle Süleyman Şefik Paşanın Meclisi Milli küşadında Divanı Âliye tevdi edilmek üzere, hiçbir tarafa firarlarına meydan verilmemesini, Posta ve Telgraf Müdürü Umumisi Refik Halit Beyin derhal

tevkifiyle mahkemei aidesine tevdiini, kanunun masu-
niyeti ve hukuku milliyenin kutsiyeti namına taleb-
ederiz.

5) Harekâtı milliyeye iştirak etmiş veya harekâ-
tı milliyeyi terviceylemiş olanlar aleyhinde bağlanmış
olan takibat ve tazyikata nihayet veriniz.

6) Matbuatı ecnebi sansüründen kurtarınız.

İşte Efendiler, hulâsaten saydığım bu noktalara
ait mütalâat ve teklifattan sonra telgrafımızı şu tarz-
da ikmal eyledik: "Maruzat ve tekâlifi mesrudeye, mil-
leti tatmin edecek cevabı sarîh ve muvafık ita buyu-
rulacağı zamana kadar, temini makasadı milliye için,
milletçe ittihaz edilmiş olan tedabiri fiiliyeye, kema-
kân devam zaruretinde kalınacağını ve bîlcümle vilâ-
yat ve müstakil elviye ile mülhakatından aldığımız ka-
rarlar üzerine, kemali katiyetle, arz eyleriz.

İmza: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Ce-
miyeti Heyeti Temsiliyesi namına, Mustafa Ke-
mal" (Ves. 132).

Efendiler, İstanbulla muhabere, biter bitmez, der-
hal şu tebliğ ile memleketi vaziyetten haberdar ettim:

5/10/1919

Tamim

Şehremanetine, Matbuata

Sadrızam Paşa Hazretleri Erzurum ve Sivas Kongrelerinde-
ki mukarreratı esasiye ve makasadı teşkilâtı milliyeyi tabii bul-
makla beraber mütalâalarında bazı izahı muhtaç cihat görü-
ldüğünden hükümetle milletin hakiki olarak temini itilâfı mak-
sadiyle ve bîlcümle merakizin hulâsai mütalâasına istinaden ita
olunan cevap ve dermeyan edilen tekâlîf berveçhiati aynen ta-

mim ve tebliğ olunur. Vürüdedecek cevap ve ona nazaran fetihaz olunacak mukarrerat derhal tebliğ olunacaktır.

Anadolu ve Rumeli Müdafası Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Yunus Nadi Bey Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesinin tavsit ediliyor mevkii iktidara geçtiğinin beşinci gününe geldik. Hâlâ anlaşıyoruz. Memleketin, İstanbul ile olan muhaberat ve münasebatı resmîyesi hâlâ rüptür halinde, devam ediyor. Sadrazam Paşa Hazretleri, teklifatımıza cevap vermiyor ve hiçbir vakit vermemiş olduğunu göreceksiniz. Heyeti Vükelâdan, hiç kimse, bize muhatap olmak istemiyor.

Bugün, yani 6 Teşrinievvel 1919 günü, Yunus Nadi Bey arkadaşımız, Harbiye Nazırı olan, Cemal Paşayı, daveti üzerine, makamında ziyarete gitmiş. Cemal Paşa, Yunus Nadi Bey'e vaziyet hakkında, bilhassa hükümetle Heyeti Temsiliye arasında, henüz itilâf edilemediğinden bahsetmiş ve anlaşıldığına göre, bizi haksız göstermiş ve kendilerinin her şeyi kabul ve tatbika âmade bulunduklarını anlatmış ve herhalde ihtilâf çıkaran ve bunda ısrar eden tarafın, Heyeti Temsiliye olduğunu söylemiş; ihtimal ki Yunus Nadi Beyin bizimle şahsi muarefesine binaen, telifi beyne tavassutunu teklif etmiş olacak.

Yunus Nadi Bey, bu tavassut teklifini maalmemnuniye kabul etmiş; yalnız Yunus Nadi Beyin, Cemal Paşanın verdiği malûmatı esas ve hakikat telâkki ettiği ve vaziyeti ona göre mütalâa eylediği şimdi bahsedeceğim telgrafnamesi müfадından anlaşılmakta idi.

Yunus Nadi Beyle, telgraf başında vukubulmuş olan bu muhaberemiz, yeni kabine ile bizi zahiren

olsun itilâfa saik olmak noktaî nazarından mühimdir. Bu sebeple müsaade buyurursanız biraz izah edeceğim.

Harbiye Nazır Paşanın beni telgraf başına davet ettiğini haber verdiler. Zaten dairemizde bulunan makina başına gittim.

İstanbul — Harbiye telgrafhanesi, Yunus Nadi Bey Zatı Devletinizle görüşmek istiyor efendim, denildikten sonra, Harbiye telgrafhanesinde makina başında hazırım! dendi. Hazır olan kimdir? dedim.

Telgrafçı — Yunus Nadi Bey ve yanında Nazır Paşanın Yaveri Cevat Rifat Bey vardır efendim. Nazır Paşayı istediler mi, yoksa... izahında bulundu.

— Kendileriyle şimdi görüşürüz. Yalnız, beni, telgrafa davet ettikleri zaman Nazır Paşa istiyor demişlerdi. Davet eden Nazır Paşa mıdır, yoksa zatîalileri mi? Yunus Nadi Bey — Nazır Paşanın müsaadesiyle ve yaveri vasıtasıyla Harbiye merkezinden, Zatı Devletlerini aradık. Bundan galattır efendim, dedi.

Ben — Teşekkür ederim. Buyurun! dedim.

Bunun üzerine Yunus Nadi Beyin sözleri alınmaya başlandı. Yunus Nadi Bey mütalâatına şu mukaddemeyi yaptı: "İradei milliyenin, hakimiyeti milleti infaz etmesi neticei meşkûresi olarak meydana gelen takallüp üzerine, burada teşekkül eden hükümetle, teşkilâtı millîye arasında ahengi ittihat husulünün gecikmeyeceğine hükmetmiş idim. Tahkikatım neticesinde henüz, bir iki noktada ihtilâf bulunduğunu anladım. Bu ahengin teahhuru husulü, dahilen ve haricen iyi olmayacağı cihetle, bazı mâruzatta bulunmayı vazife addettim."

Ondan sonra, şimdi hulâsa edeceğim noktalara ait malûmat ve mülâhazalarını, birinci mesele olarak zikrettiler.

1) Ferit Paşa Kabinesinde bulunmuş olan bazı zevatın bu kabineye iştiraklerinden dolayı suinazarla görülmelerine mahal olmadığını ve Abuk Paşanın Ferit Paşa Kabinesinin ıskatında rol oynadığını;

2) Rıza Paşa Hükümetinin, intikal devresi hükümeti olduğunu, hayatının intihabı teşriye neticesine kadar devam edebileceğini;

3) Hükümeti hazır emel ve metalibi milliyenin kâffesini hüsnü telâkki etmek ve hüsnü intacına da say eylemek hususunda en ufak şüpheye mahal vermemekte olduğunu beyan ve;

4) Hususiyle, Cemal ve Abuk Paşalar gibi zevatın, hükümette teşkilâtı milliyenin bir murahhası ve kâfili gibi telâkki olunmalarında tereddüde mahal yoktur, hükmünü ita ettiler.

İkinci mesele olarak da; Yunus Nadi Bey, eşhasa taallük eden kısma temas ettiler; bunda tamamen bizimle hemhis olmakla beraber "biraz itidal tavsiyesine cesaret edeceğim" dedi ve noktai nazarını, muvaffakiyeti milliyenin husule getirdiği tesirâtı hasenenin bazılarınca intikamcılıkla tefsir olunarak, şaibedar olmaktan masun bulundurulması mühim olduğu mütelâasiyle tazyih etti.

Yunus Nadi Bey, "heyeti hazırai hükümetin erkânıyla vukubulan temaslardan teşkilâtı milliye metalibinin tamamı icra ve infazına azmetmiş olduğu müsteban oluyor" dedikten sonra, şu malûmatı verdi:

"Harbiye Nazırı Cemal Paşa, bugün negredilecek beyannamede bu cihetin zaten kâfi derecede mu-sarrah olduğunu ve ancak beyanname, lisani resmî hükümetle yazıldığına göre her taraf nazarı dikkate alınarak dercedilmiş, surî birkaç kelimeye atfı ehemmiyet olunmaması lâzım geldiğini beyan eyledi."

Yunus Nadi Bey, sadrı cedidin ve hükümetinin — her türlü suitefehhümü izale için — teşkilâtı milliye erkânının irae edeceği bir heyetle doğrudan doğruya temas etmeleri hususunda ki arzuyu samimisini bildirdikten sonra, bütün mütalâatını şu cümle ile hulâsa eyledi: "Halen, bendenizin en ziyade lâzım addedtiğim cihet buhranın gayrimünhal ve mügevves bir vaziyette temadi etmemesinden ibarettir" (Ves. 133).

Yunus Nadi Bey, mütalâama intizar eylediği için, ben de, şu cevabı verdim:

Sivas, 6/10/1919

Yunus Nadi Beyefendiye

Heyeti Temsiliyece Sadrazam Paşa Hazretlerine vukubulan teklifatı esasiye ve tâliye ve müşarünileyhin heyetimize verdiği cevap, bilhassa bu cevabın son fıkraları manzuru âliniz oldu mu? Beyanat ve mütalâatı âliyelerinden bu yazıları görmemiş olduğunuz ve tekliflerimizin mahiyet ve samimiyeti tamamen anlaşılmamış olanlar tarafından zatinalize hikâye edilmiş olduğuna hükmediyoruz. Bu sebeple, esas hakkında burada müdavelei erkârı müşkül görüyoruz. Yalnız şahsi olan mütalâai âliyelerinde bazı noktaları tenviz maksadiyle, berveçhiati sıra ile itayi izahat olunur:

Yeni kabine ile teşkilâtı milliyemiz arasında, abengi ittihat husulünün gecikniyeceğine, biz de, hüküm vermekte idik. Bunun, tsahhuru sebebini bizde değil, yeni kabinenin dört günden beri göstermekte olduğu tavrı müteredditte aramak lâzımdır. Yeni kabine ile aramızda ihtilâf olduğunu dahi, yeni kabine bize bildirmemiştir. Yeni kabinede ipka edilen eski nazırların namusları hakkında şüphe etmemekle beraber, eski kabinenin barekânı cinayetskûranesine bilerek veya bilmiyerek iştirak eylemiş oldukları, nazarı dikkatte tutulacak mühim bir noktadır. A bu k Paşanın kabinenin usatında yapmış olduğu rol meçhûlümüdür. Biz, neticeyi temin eden kuvveti pek iyi biliriz. Bizim maksadımız, bu hükümeti tasavvur buyurulduğu gibi, intikâl devresi hükümeti gibi telâkki etmek değildir. Bilâkis mukadderatı milleti takrir edecek ve sulhu yapacak en mühim bir heyet olabilmelerini temenni ederiz. Menafii esasiyei milliyemiz-

de ağıyarın bizce hiç ehemmiyeti yoktur. Biz, hattı hareketimizi ağıyarın dedikodusuna uydurmak za'fını merdud görenlerdeniz. Dahili ve harici vaziyete bütün vuzuhiyle vâkıfsız. Attığımız hat ve tesadüfi değil, amik düşüncelere ve metin esaslara ve umum millerin teşkilâtı montazamaya tâbi kuvvel hakikiyesine ve azmü icadesine müstenittir. Millet, hâkimiyetini bütün mânasiyle bütün cihana tanıttırmaya kararı ka'î vermiştir. Bunun için de, her yerde, her türlü tedabir alınmıştır. Hükümeti hazıranın âmal ve metalibi milliyeyi hüsnü telâkki ve intaca sâ'î eylemesini talebederiz. Çünkü başka türlü icrayı hükümet edemez. A b u k Paşayı bilmiyoruz. Fakat C e m a l Paşadan teşkilân milliyemizin murahhası olmaktan başkası bir şeye intizar etmeyiz.

[Efendiler, şunu izah etmeliyim ki, C e m a l Paşa bizim murahhasımız değildi ve böyle bir vaziyet ve vazifenin kendisine verilmesine malûmunuz olan tarzı hareketinden dolayı ciheti münasebet de yoktu. Ancak Y u n u s N a d i Beyin telgrafında C e m a l Paşanın murahhas gibi telâkkisinde tereddüde mahal yoktur denilmiş olmasından bunu arzu ettiğine zahip ve emrivaki halinde tevcih olunmuştur.]

Ve nazır olur olmaz kendilerinin herkesten evvel bilâvasıta bizimle temasa gelip vaziyeti hakikiyeyi anlayacağını ve ona göre hükümetle teşkilânı milliyenin nokta nazarlarını tevhide tevessül edeceğini ümid ediyorduk. Halbuki henüz böyle bir temastan müctenibolduğu görülüyor. Bizim yeni kabineye karşı vukubulan tekâlif ve metalibimiz, şahsi ve indî olmayıp bilcümle vilâyat ve elviye müstakille ile mülhakatının ve beş kordord kumandanının ve teşkilânı milliyeye sadık rüesayı memurinin Heyeti Temsiliyemize bildirdikleri tekliflerin, Heyeti Temsiliyemizce hükümeti mümkün olduğu kadar müşkül vaziyete sokmamak ciheti nazarı dikkate alınarak istihracedilmiş hulâsa-cülhulasasıdır. Ve bu tekâlif ve metalipte tasavvur ve tasvir bayırduğunuz mehazir yoktur. Hükümet, Heyeti Temsiliyemizle, samimî ve ciddi münasebet ve müdavelei esfârda bulunduğu takdirde, vukubulmuş olan metalip ve teklifatin hükümetçe kabili tatbik olabilecek şekil ve zamanını takrir etmekte hiçbir hâil yoktur. Yalnız Sadrazam Paşanın, Heyeti Temsiliyemize 4 Tec-

zinievvelde vukubulan cevabi telgrafındaki son fıkralar calibi nazari dikkattir. Eger teşkilâtı meşruai milliyemiz ve bunun resü idaresinde bulunanlar, gayrimişru ve gayrikanuni tanınmak zihniyeti idame olunacak ise, hiçbir imkânı itilâf bulunamayacağına şüphe yoktur. Bugün neşredileceğini bildirdiğiniz beyannamede, teşkilât ve harekâtı milliyemiz hakkında, her ne sebep ve suretle olursa olsun, münekkidane bir lisan kullanıldığı takdirde ve bu suret, suri birkaç kelimeye münhasır kalsa bile, tarafımızdan, derhal her türlü itilâf imkânı münselibolmuş telâkki edilecektir ve zaten hükümeti merkeziye, Heyeti Temsiliye ile tamamen anlaşmadıkça, beyannamesi hiçbir taraftan alınmayacaktır. Belki İstanbula münhasır kalabilir.

Heyeti Temsiliyemiz, bilcümle vilâyet ve elviyei müstakille namına mahallerinde milletin ârayı umumiyesiyle intihab olunmuş mümessillerden teşekkül ve Erzurum ve Sivas'ta içtima eden heyeti umumiyeler tarafından tefrik ve intihab olunmuş bir heyeti meşruai milliyedir. Kabiliyet ve kudreti temsiliyesi de âsarı fiiliyesiyle meydandadır. Meclisi Mebusan içtima ile bilfiil murakabeye başlayacağı güne kadar, Heyeti Temsiliyenin mukadderatı millet ve memleketle alakadar bulunması zaruridir. Hükümetin, heyetimizle temas ve münasebeti samimiyesi bittabi kendi mevki ve kuvvetini takviye edecektir. Aynı ayrı istikametlerde yüründüğü takdirde me'afii memleket ve millet için calibi mehzir olacağı tabiidir.

Biz, bugünkü kabinede, bilhassa vücutları memleket ve millet için nafi olacağına kanî bulunduğumuz bazı zevatın, sabaka olduğu gibi birer birer kabineden çıkarılması tarzındaki son usul kabine manevralarına mâruz kaldıklarını görmek istemeyiz. (Efendiler, bu dediğimizin vukuunu göreceksiniz) Sivas'ta münakir bulunan Heyeti Temsiliye, hükümetle bizzat doğrudan doğruya, en samimi temasta bulunmaya hazır ve müheyya'dır. Bu vazifeyi, başkalarına tevdi etmek salâhiyetine malik değildir. Hükümetle itilâfı tam hâsıl olduğu takdirde, temasın teskil ve temini için başka çareler dahî düşünülebilir. Hulâsa, müşevveş vaziyetin âcilen bertaraf edilmesi; evveleminde hükümetin kendisine arz ve teklif ettiğimiz tarzda bir beyannamesinin, suri kelimelerle değil, samimi bir lisan ile neyrine ve tekâlifi sairenin hüsnü telâkki edilip infaz edileceğine dair sadaretin mâruzatımıza doğrudan doğruya cevap ita etmesiyle, mümkün olacaktır. Yoksa hâlâ Refik Halit Bey tarafından telgrafları

mız ve beyannamelerimiz kontrol, sirkat ve tevkif edilirken, hükümetin samimiyetinden bahs olunması, bize pek garip geliyor.

Hükümet bu mütereddit vaziyetinde birkaç gün daha devam edecek olursa, millet nazatında henüz taayyün edemiyen emniyet ve itimada büsbütün selbe sebebiyet verecektir. Her taraftan aldığımız telgrafnamelerde, hükümeti cedidenin şayası emniyet olup olmadığına dair sualler sorulmaktadır. Arzu ihtiram ederim kardeşim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Yunus Nadi Bey, verdiğim malûmat ve izahattan hakiki vaziyeti anladı. Bizimle muhabereye devama lüzum görmedi. Bilâkis yeni hükümeti ve hassaten Cemal Paşayı irşade çalışmış... Filhakika, izah edeceğim veçhile, zahiren olsun, bir itilâf vaziyet ve manzarası teessüs etti.

Efendiler, 6 Teşrinievvel 1919 günü de geçti. Biz, mevcut tedabirin ehemmiyet ve dikkatle idaresi lüzumunu tamimen emrettik (Ves. 134).

Efendiler, Yunus Nadi Beyle, muhaberemizin ferdasında, nihayet, sadrazamdan cevap değıl, fakat Cemal Paşadan şu telgrafnameyi aldık:

Harbiyeden, 7/10/1919 saat: 12 7 sonra

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şimdiye kadar olan muhaberatın hulâsası:

Cemal Paşa ka. 1 — Kabine, sizinle müteahhidülfkâr ve irade binâ namına iradei milliyenin hâkimiyetini, kabul eder. Ancak bir iradei milliyeye tıkan kabinesi olmaktan tebaşı eder. Kabahatlilemugayir harezin tecziyesini şekli kanunide icra etmeyi dahi mukâttan tevahki vafık görüyor.

olunacağını ta- 2 — Zarara uğramış valilerin mağduriyetlerini
ahhût ediyor refi ve tazmin, ehil olanların intihap, bilhassa tûyin ve orclunun şeref ve intiramını iade etmeyi tamamen deruhde eder.

3 — Devletin harice karşı şeref ve haysiyetini iade için iradei milliyeye ve Heyeti Temsiliyeye istinadedecektiz.

4 — Heyeti Temsiliyenin murahhası sıfatıyla ve bütün samimi ve hizmetkâr bir his ile arz ediyorum ki, Heyeti Temsiliyenin, hem hariç ve dahile karpı, hükim mânasını vermeksizin kabineye müzahir halinde kalmasını ister ve bu büyük kuvvetin faidesini takdir eder. Evvelsizde, telgrafların mütekabilen ve serbest keşidesini ve iplaken ve müceddeden tûyin olunacak vali ve kumandanların hemen hareket edebilmesini, bilhassa kabul edilen yeni İntihabı Mebusan Kanununun tevzi ve ilân edilebilmesini pek faydalı görür.

5 — İradei milliyeye mugayir harekâttan tevaldi olunacağını taahhüdeder isem, teferruatının şekil ve zamanı kalır ki, pek kolay olacağına itimadım vardır. İstihlâsı vatana mâtuf gayenin husulüne, el birliğiyle hemen çalışabilmek için, teferruat üzerinde ısrar olunmamasını, muaveneti devletlerini bekler (amhsay) pek rica eyler ve bütün rûfekayı kirama da arzı hürmet eylerim.

Harbiye Nazırı
Cemal

Bu telgrafa derakap, müspet ve samimî olan şu cevabımızı verdik:

Şifre

Sevas, 7/10/1919

Harbiye Nazırı C e m a l Paşa Hazretlerine

C: Beyanât Devletlerine madde madde sıra ile, berveç-bisti arzı cevap olunur:

1 — Kabinenin bizimle müstereken ve müttehiden, iradei milliyenin hükimiyeti esasını kabul buyurmasına, millet namına, arzı teşekkür eyleriz. Kabinenin ve Heyeti Temsiliye ve bütün teşkilâtı milliyemizin intikamculukla şâibedar olması, bize dahi, fevkalâde şayası tevaldi ve tehaşidir. Bu noktada ve kabahatlıların şekli kanonide tecziyeleri lüzumunda dahi, kabine ile tamamen hemfikiriz.

2 — İkinci madde muhteviyatından dolayı da, hassaten teşekkür ederiz. Vukubulmuş olan mâruzatta, bu noktaya tasrihine lüzum şu idi:

Amal ve harekâtı milliyeye muhalefetlerinden dolayı, millet tarafından tecrîdedilen bazı vali ve kumandanlar, pekile riayet mülâhazasıyla, vелеv muvakkaten olsun, memuriyetlerine iade edildikleri takdirde, mahallerince kabullerine imkân görülmediğinden nüfuzu hükümete karşı riayetsizlik vukubulabilir endişesi idi.

3 — Üçüncü madde, bilhassa mucibi şâkrandır. İnşallah müttehiden ve müttefikân, vatan ve milletimizin saadet ve selâmetini temin müyesser olur.

4 — Kemali samimiyet ve büyük teminatla arz ederiz ki, kabine ibraz buyurduğu ciddiyet ve samimiyetine mukabil Heyeti Temsiliye; ne dahile ve ne harice karşı, hiçbir vakit hâkim vaziyeti almayacak, bilâkis müttehiden kabul buyurulan nikatı nazar dairesinde, hükümetin nüfuz ve kuvvetini tahkim ve takviyeyi, vatan ve milletin selâmeti için, vazife addedecektir. Bu hususta katıyen şüphe ve tereddüt buyurulmamasını arz ve rica ederiz. Bilhassa zatı devletlerinin, nizamnamemizin sekizinci maddesi mucibince, doğrudan doğruya Heyeti Temsiliyemiz âzası sıfatıyla, kabinede murahhas bulunmaları, tarafeynin icraat ve mukarreratında temini mutabakatı kâfil olacağı cihetle baidi memnuniyettir.

Artık kabine ile teşkilâtı milliyemiz arasında, her noktada mutabakat ve itilâfı enzâr hâsıl olduğu tahakkuk eylediğine nazaran, bittabî, muhaberât hususunda vazolunan takyidatın refedileceği tabiidir. Ancak Heyeti Temsiliye, bütün Anadolu ve Tuncelideki teşkilât merakiziyle muhafazai irtihât mecburiyetinde olduğundan, servis tarzında vukubulmakta olan muhaberâtı telgrafiyemizin kemakân devamına müsaade buyurulmasını hassaten istirham ederiz. Burada şunu da arz edelim ki, hükümet evamirini tebliğ başladığı dakikada hiçbir tarafta bir günâ baile tesadüf etmemek ve bu suretle zerre kadar nüfuzu kestdedimemek lâzimesinden bulunmakla bu hususun temini için Heyeti Temsiliye tarafından icabedenlere lüzumu gibi tebligatta bulunulabilmek maksadiyle kırk sekiz saat kadar zaman bırakılmasını rica ederiz. Heyeti Temsiliye tarafından yapılacak tebligata esas olmak, millete emniyet bahşetmek üzere neşriyi rica eylediğimiz kabine beyannamesinin mahrem olarak kablennesir bir surecinin heyetimize lütuf buyurulmasını hassaten istirham ederiz. Çünkü bu beyannamede, bir kelime, milletçe suitefehümanın idamesini mucibolabileceğini ve Heyeti Temsiliyeyi de millette

karşı pek müşkül bir vaziyette bırakılabileceğini kemali samimiyetle arz ederiz.

Heyeti Temsiliye tarafından zatı şahaneye takdim oluncak bir arizai şükranîye ile millete yapılacak tebligat suretini kâbelirca zatı devletlerine şimdi arz edeceğiz ve bunların muhteviyatına dair kabinenin vukubulacak mütalâatı, hürmetle nazarı dikkate alınacaktır.

Yeni İntihabı Mebusan Kanunu hakkındaki mütalâamızı badehu arz etmek üzere, kanunu mezkûrın ne noktai nazardan yapılmış olduğunu lütfen işar buyurmanızı rica ederiz.

5 — Esasatta itilâfı tam hâsıl olduktan sonra zatı devletleriyle rûfekayı kıramanızın samimiyetlerine şüphe edilemeyeceğinden teferuat hakkında kendiliğinden mutabakatı esfârın husulpezir olacağı tabiidir. Âcizleri ve bütün rûfekayı mesaimin en büyük hürmet ve samimiyetlerimizle zatı devletinizin ve dahil bulunduğunuz kabinenin mazharı muvaffakiyat olmasına ve bu sayede istihlâsı vatana mûtaf gayenin bir an evvel tecellî etmesine bütün mevcudiyetimizle çalışacağımıza emniyet buyurmanızı arz ve burada hazır olan bilcümle rûfekamın selâm ve hizmetlerini takdim ederim.

Mustafa Kemal

Cemal Paşa, bu telgrafımıza o gece cevap verdi. Bunda "beyannamenin tesrii nehrine zaruret hâsıl olduğunu ve fakat nikatı lâzimeye dikkat olunduğunu bildiriyordu" (Ves. 135). Biz de aynı gecede, nezaket icabı olmak üzere, cevap verdik (Ves. 136).

Fakat, Efendiler, hükümet beyannamesini kabullenmiş bize göstermek istemediği anlaşılınca, biz de millete olan beyannamemizi, bilâistigare neşrettik ve padişaha olan telgrafı da aynı suretle çektik.

Efendiler, 7 Teşrinievvel 1919 tarihli olan beyannamemiz; milleti, takibolunan yolda isabet ve muvaffakiyet olduğu ve muhafazai vahdetle, bugüne kadar olduğu gibi, devam edilmesi hususunda, bilvesile tenyir ve ırşada ve kuvvei mânevîyeyi takviyeye medar

olmak maksatlarını ihtiva etmekte idi (Ves. 137).

Padişaha yazılan telgraf da millet namına teşekkürü tazammun ediyordu (Ves. 139).

Efendiler, istitrat kabilinden küçük bir malûmat arz edeceğim. Heyetimiz, bütün memlekete, müşterek arzuyu millî icabını, tatbik ettirmeye çalıştığı sırada, tahtı işgalde bulunan İzmir'de, doğrudan doğruya tebligatta bulunuyordu. Ali Rıza Paşa Kabinesiyle anlaşmakta olduğumuz 7 Teşrinievvel 1919 tarihinde, İzmir'de şu telgrafi veriyorduk:

Müstaceldir

Sivas, 7 Teşrinievvel 1919

İzmir Vilâyeti Âliyesine

Şimdiye kadar, vâkı olan tebligat ve işaretimizin vâsıl olup icabatının yapılmakta olup olmadığının, vâsıl olmamış ise, esbabı mâniinin süratî işarı mercudur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

İzmir'in ve İzmir valisinin ne hal ve gerait dahilinde bulunduğu, şüphesiz malûmumuz idi. Tebligatımızı alıp alamıyacağı meşkûk olmakla beraber, tatbik edemeyeceği tabii idi. Fakat, biz, bütün memleket mukadderatıyla meşgul ve işgal tanımıyan bir kuvvet merkezi olduğunu düşmanlarımıza da bildirmekte fayda görüyorduk.

Kâzım Kara Bekir Paşanın benim hükûmet işlerine karışmam hakkında. ki fikri Efendiler, içinde bulunduğumuz günlere ait, mesail ve vakayie temas etmişken, burada küçük bir noktayı daha, izah etmeme müsaadenizi rica edeceğim.

8 Teşrinievvel 1919 tarihli olup Kâzım Kara Bekir Paşadan gelen bir telgrafta, şöyle bir mütalâa bastü beyan olunuyordu:

"Heyeti Temsiliyeden Zatı Samileriyle, R a u f Beyefendinin ve bu kıbalde olan zevatı müessirei âliyenin, mebus olduktan sonra da, bir veçhile hükûmete karışmıyarak daima Meclisi Millideki grupun başında nafiz ve kabinenin şekli terkibi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, daima Meclisi Milli içinde nafiz ve murakıp bulunmayı, en mühim bir hâdisei muvaffakiyet ve elzemüttatbik bir karar addeylerim."

"Bir emelin ve bir grupun en yüksek ve en muktedir tanınmış ricali, kendi dairesinden çıkıp da hükûmet işine karışınca, Meclisi Milli daima zayıf kalmış ve mütaaddit cereyanlar karşısında ya sürüklenmiş ve yahut parçalanmıştır."

"Vatan ve milletin felâhu tamamı şiddetle mevzu-ubahis olan bu devrede, işbu mâruzatım etrafında, katî bir karar ile mücehhez bulunmamızı kemali hürmetle istirham eylerim."

Efendiler, filhakika, Erzurumda bulunduğum zamanlarda, K â z ı m K a r a B e k i r Paşa, vicahen de bu mütalâaya mümasil mütalâalar serdeylemişti. Benim de, dermeyan ettiğim mütalâat şu mealde idi: "Her şeyden evvel, memlekette, milletin mevcudiyet ve iradesini tebarüz ettirmek ve bunu sarsılmaz bir tarzda, Meclisi Millide temsil etmek lâzımdır. Bu da, memlekette milli bir mefkûre etrafında, kuvvetli bir teşkilât yapmak ve bu teşkilâta müstenit, Mecliste bir grup, bulundurmakla mümkündür. En zinûfuz zevatın gayesi; bu olmalıdır. Halbuki, şimdiye kadar görüldüğüne nazaran, asıl olan bu cihete ehemmiyet verilmeksizin, az, çok kendinde liyakat görenler, hemen hükûmete geçmek hevesine, hırsına kapılıyorlar. Bu gibi insanların teşkil ettiği hükûmetlerin mesnetleri, milli teşkilâta merbut, Mecliste kavi bir grup olamayınca, yalnız saltanat ve hilâfet makamı kalıyor. Bu yüzden, mil-

li meclisler, şeref ve kudreti milliyeyi temsil edemiyor, arzuyu milli tecelli edemiyor ve icabatı tatbik olunamıyor. Binaenaleyh bizim için ilk ve en esash prensip; evvelâ, memlekette teşkilâtı milliyeyi vücuda getirmek, sonra da, bu teşkilâttan kuvvet alan bir grupun başında, mecliste çalışmak olmalıdır. Hükümet teşkiline veya teşekkül edecek herhangi bir hükümete dahil olmaya kalkışmakta fayda yoktur. Çünkü bu mahiyette bir hükümet, vatana ve millete hiçbir esash hizmet ifa edemeden, derakap düşmeye veyahut padişaha dayanarak meclise karşı ve dolayısıyla millete karşı vaziyet almaya mecbur olacaktır ki, birincisinde, istikrarlılık gibi büyük bir mahzur tevali edecek; ikincisinde de, hakimiyeti milliyenin, bittedriç madum hükmüne getirilmesine hizmet edilmiş olacaktır." Nitekim, meşmulü ittilamız olduğu ve fiilen de sübut bulduğu veçhile, biz evvelâ memlekette teşkilâtı milliye yaptık. Sonra meclisi topladık. Evvelâ meclis hükümeti yaptık. Ondan sonra da hükümet yaptık.

Bundan başka, münasebet düştükçe kabineye girilmiyeceği ve yüksek makam ve memuriyetler kabul olunmayacağı hakkında ve esasen büyük ve millî gayeden başka hiçbir maksat takibetmediğimiz ve en büyük hissei faaliyetimizin, Kuvayi Milliye'nin, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da, tevzinine hasrı mesai etmekten ibaret bulunduğu dair millete karşı beyanat ve tebligatımız vukubulmuştu. Kâzım Kara Bekir Paşa telgrafnamesinde, Erzurumdaki mütalâatımı ve bu noktâi nazardan olan tebligatımızı tahattur ettirerek, beyanı takdirat eyledikten sonra, "fakat, bu güzel azim ve kararın şimdiye kadar, bizde görünmüş tecarip ve netayicine nazaran, daha şümülû olmasını da hassaten arz ve mütalâa eylerim" diyorlardı (Vcs. 140).

Efendiler, Kâzım Kara Bekir Paşanın bu mütalâa ve teklifi, telgrafnamelerinin sonunda söyledikleri gibi vatan ve milletin halâsı mevzuubahis olduğu bir devirde ve benim izah ettiğim veçhile henüz, memlekette hiçbir teşkilât ve meclis yok iken ve meclis toplandığı zaman da mecliste böyle bir teşkilâta ve kudreti milliyeye güvenir mefkûre sahibi bir grup ispatı mevcudiyet edememişken, her ne suretle olursa olsun hükümet teşkiline veya teşekkül edecek hükûmete dahil olmaya heves etmek elbette doğru olamazdı. Bu tarzı harekete, memleket ve millet menafîine hizmet emelinden ziyade, şahsi hırs ve menfaat veya hiç olmazsa cehalet atfetmekte, itikadımca asla isabet-sizlik olmaz.

Ancak, Efendiler, Kara Bekir Paşanın dediği gibi kabinenin şekli terkibi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, mecliste taazzuv etmiş siyasi bir grubun en müessir âzayı âliyesinin, daima meclis içinde nafiz ve murakıp kalması, en mühim bir hâdisei muvaffakiyet ve elzemüttatbik bir karar ad-dolunamaz.

Cidden hakimiyeti milliye esası üzerinde tedvir olunan medeni devletlerde, kabul edilmiş ve fiilen cari bulunan esas; milletin âmali umumiyesini âzami temsil eden ve bu âmalin taallûk ettiği menafî ve icabatı, en yüksek kudretle ve salâhiyetle yapabilecek zümrei siyasiyenin, umuru devletin idaresini deruhde etmesi ve bunu en yüksek liderinin duşu mesuliyetine tevdi etmesi, prensipinden ibarettir.

Zaten bu şeraiti ihraz edemiyen bir hükümet ifayı vazife edemez. Hükümetin, kuvvetli grup âzası meyanından ve fakat birinci derecede olmayanlarından zayıf bir hükümet yapmak ve onu firkanın birinci liderlerinin talimat ve nasayihle yürütmeye kalkışmak

fikri, bittabi doğru değildir. Bunun feci netayici bilhas-
sa Osmanlı Devletinin son günlerinde görülmüştür.

İttihat ve Terakki rüesasının elinde bazı olan
sadrızamlardan ve onların hükümetlerinden, millete
gelen zararlar sayılamıyacak kadar çok değil midir?

Mecliste, hâkim olan fırkanın, hükümet teşkilini,
muhalif ve ekalliyette bulunan bir fırkaya terk etmesi
ise asla mevzu bahis olamaz.

Kaideten ve usulen milletin ekseriyetini temsil
eden ve gayei mahsusası bâriz olan fırka, hükümeti teş-
kil mesuliyetini üzerine alır ve kendi gaye ve prensip-
lerini memlekette tatbik eder.

**Kâzım Kara Be-
kir Paşanın şah-
san hükümet iş-
lerine karışma-
sı hakkındaki
fikri**

Zaten cümlelerin malûmu olan ve o yolda
hareket edilmekte bulunan bir hakikati, bu-
rada tavzihten maksadım; vatanperverlik,
ulüvvü ahlâk, insanî kâmillik ve buna mü-
masıl birtakım evsafı güzide icabı gibi gös-
terilmek istenilen safsatalara karşı, milletin
ve nesli âtinin nazarı dikkat ve intibahını celbetmektir.
Bu mütalâatıma vesile teşkil etmiş olan K â z ı m K a -
r a B e k i r Paşanın da bu noktada, umumiyetle benim-
le hemfikir ve hemmütalâa bulunduğu asla şüphem
yoktur. Çünkü K â z ı m K a r a B e k i r Paşanın
maksudu, elbette, yalnız benim veya Heyeti Temsili-
yede bulunan bazı arkadaşların hükümet yapmaması-
nı veyahut hükümete girmemesini istihdaf etmek de-
ğildi. K â z ı m K a r a B e k i r Paşa, bu meseleye ait
telgrafnamesinde, R a u f Beyin ve benim ismimi zik-
rederken "bu kıbalde olan zevatı müessirci âliye" de-
miş olduğuna ve kendisini aynı kıbalde gördüğü tabii
bulduğuna göre, şüphesiz, kendileri de prensiplerin-
den hariç kalmamak bedihî idi. Halbuki K â z ı m K a -
r a B e k i r Paşa, hâtıramda yanılmıyorsam, mebus

olarak, Mecliste çalıştığı sırada, bir vaziyetin icabı olarak, yeni bir heyeti hükümet teşkili mevzuubahis oldu. Ben, bu hususta müdavelei efkâr eylemek üzere, Fethi Bey, Fevzi Paşa, Fuat Paşa, Kâzım Paşa, Ali Bey, Celâl Bey, İhsan Bey ve Heyeti Vekile arkadaşları ve sair on, on beş arkadaşı ve bu meydana Kâzım Kara Bekir Paşayı Çankayada nezdime davet etmiştim. Kâzım Kara Bekir Paşa, nezdime gelmeden evvel, o tarihte Fırka Kâtibi Umumisi bulunan Recep Beyin, Mecliste yanına giderek, kendisini davet ettiğimi ve ağılebi ihtimal hükümet riyasetini teklif edeceğimi söyledikten sonra, şimdiden, kendisinin vaziyet hakkında tenevvürüne yardım edecek malûmat varsa bildirmesini söylemiştir.

Kâzım Paşanın, Çankayada, içtima ve müzakere esnasındaki vaz'ı da hazırın tarafından mânidar görülmekten hâli kalmadı. Kâzım Kara Bekir Paşa, esnayı müzakere "bu suretle de millete hizmetten çekinmediğini" pek haklı ve münasip olarak dermeyeran etmişti. Cereyanı müzakere bir noktaya saplandı: Hükümet reisi Fethi Bey mi, Kara Bekir Paşa mı olsun? Bu nokta üzerinde müdavelei efkâr edilirken, Kâzım Kara Bekir Paşa, bana 8 Teşrinievvel 1919 tarihinde tavsiye ettiği vechile "kabinenin şekli terkibi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, daima Meclisi Milli içinde, nafiz ve murakıp kalmayı elzemüttatbik bir karar addettiğini" beyan etmedi. Bilâkis vaziyeti, hükümet teşkiline salâhiyetkar kılınmasını arzu eder mahiyette görülüyordu. Halbuki, henüz vatan ve milletin felâhı tammının mevzuubahis olduğu devrin müthiş ve karanlık bir safhasını daha yaşıyorduk.

Müzakereyi intacetmedim, verdiğim bir teneffüs esnasında Fevzi Paşa Hazretlerini bahçeye götür-

düm. Kendisinin, Fethi Bey ve Kâzım Kara Bekir Paşalardan birini hükümet reisliğine intihapta, hakem olmasını rica ettim. Fakat, ikisini aynı zamanda çağırıp "meselenin, şahsi ve basit bir mesele olmadığını ve mesuliyetin vatani ve büyük olduğunu" izahtan sonra, açıktan açığa, kendilerine hangisinin daha iyi yapabileceklerini vicdanlarına müracaat ederek bizzat söylemeleri talebinde bulunacaktı."

Tekrar, toplandık. Hükümeti, ya Fethi Bey veya yahut Kara Bekir Paşa teşkil edecektir. Netice müzakerattan bunu anlıyorum. Meselenin hallinde, Fevzi Paşa Hazretlerini hakem yapalım; dedim. Kabul olundu. Müşür Paşa, Fethi Bey ve Kara Bekir Paşayı aldı. Bahçeye çıktılar. İzah ettiğim gibi hareket olunmuş. Fethi Bey, ben, daha iyi yaparım demiş. Müşür Paşa da bu kanaatte bulunmuş ve Fethi Bey intihabedilmiştir. Bu suretle Kara Bekir Paşanın hükümet teşkiline memur edilmesine delâlet fırsatı zail olmuş bulundu.

**Padışah bende-
liğiyle ihraz olu-
nan iktidar ma-
kamı, iktidar-
sızlığın nümune-
sidir**

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesiyle bağladığımız temas noktasına gelelim:

Arz etmiştim ki, hükümet, bize, beyannamesini neşrinden evvel vermediği için, biz de, millete olan beyannamemizi, hükümetin mütalâasını almaya lüzum görmeden neşretmiştik.

Bunun üzerine, hükümet, Cemal Paşa vasıtasıyla daha dört maddenin vesaiti muhtelifi ile tamimini lüzumlu görmekte olduğunu, 9 Teşrinievvelde bildirdi. Bu maddeler, şunlardı:

- 1) İttihatçılıkla münasebet bulunmadığı,
- 2) Devleti Osmaniye'nin Harbi Umumiye karışması doğru olmadığı ve müsebbipleri aleyhinde tayıni

esami suretiyle bazı neşriyat icrası ve haklarında takibat ve mücazatu kanuniyenin tertibi,

3) Harb esnasında yapılan her nevi cinayat faillerinin cezayı kanuniden kurtulmayacakları,

4) İntihabın serbest cereyan edeceği.

C e m a l Paşa, bu maddeleri saydıktan sonra, bunların tanzih ve tamimi, dahilen ve haricen birtakım su-i telâkkiyatın önüne geçeceğinden bahisle, memleketin menafii âliyesi icabı olarak sureti mahsusada hüsnü telâkkisini rica ediyordu (Ves. 141).

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesinin, ne kadar zayıf ve nahif düşündüğünü ve hakikati görmekteki kasrı basarını anlamak için, bu maddeler âdeti bir miyardır. Devletin, içine düştüğü girivei izmihlâlin umku dehşetini görmekten âciz olan zavallılar, bittabi ciddi ve hakiki çareyi görmemek için gözlerini yumarlar. Çünkü, o ciddi ve hakiki çare, kendilerini, daha çok tethiş eder.

Akıl ve ferasetlerindeki mahdudiyet, tabî ve ahlâklarındaki zaîf ve tereddüt icabı böyledir.

Çoktan, bende olduğuna şüphe kalmamış olması lâzım gelen, padişah ve halifenin, bendeliğiyle ihraz olunabilecek makamı iktidarın, iktidarsızlığa nümune olması tabî değil miydi?

Ferit Paşayı istihlâf eden, Ali Rıza Paşa ve evvelki kabineden müdevver ve yeni rüfkayı mesaisi, Ferit Paşanın bıraktığı noktadan başlayarak, onun intaca muvaffak olamadığı âmalî ağyarı takip ve intaca çalışmaktan başka, zaten ne yapabilecekti?

Bu, bizce, vazıhan malûm idi. Fakat, tahmin ve takdir buyurulacak birçok esbap ve mülâhazata binaen, hâzım ve sabur davranmaktan başka çarci muvaffakiyet yok idi.

Efendiler, itilâf eylemiş görünmeyi muvafık mütalâa ettiğimiz bu yeni kabine ile, bizim noktai nazarlarımızda mevcut ihtilâfın inkışaf eden mebadisini görmek için, bu dört maddeye ait mütalâamızı ihtiva eden cevabımızı, Büyük Millet Meclisi zabıtnamelerinin ilk günlerine ait sahifelerinde lûtfen bir defa daha gözden geçirirsiniz (Ves. 142).

Efendiler, bugünlerde İstanbuldaki matbuat mensubini, bir cemiyet teşkil etmişler ve Tasviriefkâr, Vakit, Akşam, Türk Dünyası ve İstiklâl gazeteleri namına, 9 Tegrinievvelde, bazı sualler soruyorlar ve neşriyata esas olacak noktai nazarlar, talebediyorlardı. Bunlara, icabeden hususat ve malûmat bildirildi (Ves. 143).

Bu matbuat heyetinin reisi olan V e l i t Beyin de kendi gazetesi namına şayanı dikkat sualleri ihtiva eden bir telgrafı vardı. Ona da yaverim vasıtasıyla cevap verdirdim (Ves. 144). Bunları vesaik meyanında mütalâa buyuracaksınız.

Damat Şerif Pa- Efendiler, yeni Heyeti Vükelâya dahil
ga milleti zehir- ve Heyeti Temsiliyemiz murahhası sıfatını
liyor haiz bulunan C e m a l Paşa ile vukubulan ve bulmakta olan muhaberatımız, heyeti aliyenize, Dahiliye Nezareti makamını işgal etmiş bulunan, D a m a t M e h m e t Ş e r i f Paşadan bahsetmeyi geciktirdi.

Biz, yeni kabine ile itilâf zemini ararken, Ş e r i f Paşa, çoktan milleti tesmime başlamış bulunuyordu.

Nezarete geçtiğini ilk tebliğ eden 2 Tegrinievvel tarihli tamimi muhteviyatı, tahattur buyurulursa, orada, şu cümlelere tesadüf edilir:

"Efradı milletin bir vifak ve ittihadı tam halinde olması, devletin menafii hakikiyesi icabatından bulunduğu halde, bir müddettir, dahili memlekette, âsarı nifak ve şikak runüma olması, müşkülâtın bir kat daha

tezayüdünü müstelzim olmak itibariyle, pek ziyade şayanı teessüftür."

"... Muvafakiyet... Hükümetin telkinatına mutavaziatle, menafii memlekete muzır harekâttan mücanebet edilmekle hâsıl olacağından, hemen merkez ve mülhakatata bu dairede icrayı vesaya ediniz" (Ves. 145).

Efendiler; D a m a t F e r i t Paşadan, daha akıllı olduğu rivayet edilen D a m a t Ş e r i f Paşa, pek acemice işe başlamış oluyor. O tarihlerde İstanbul'da, bizi dağ, bağı "seml solda - simple soldat" telâkki eden bazı romancılar gibi, D a m a t Paşa da bizi kendi aklı eblehfiribanesince gafil ve gayrimüdrük farz ediyordu galibat..

Halbuki, biz derakap, Nazır Paşanın maksadı denaetini anlamış ve daha müteyakkız bir vaziyet almış bulunuyorduk. Ş e r i f Paşa, bizim efal ve harekâtımızı ve F e r i t Paşa Kabinesini iskat zımnında milletçe tatbik olunan icraatı, memlekette âsarı nifak ve şikak olarak tavsif ve pek ziyade teessüf ediyor.

Hükümetin telkinatına mutavaziat ve muzır harekâttan mücanebet telkinini hemen bütün memlekete neşir için isticâl ediyor.

Bir de, efendiler, hükümetin, Dahiliye Nazır M e h m e t Ş e r i f imzasıyla intişar eden beyannamesinin birkaç noktasına hep beraber göz gezdirelim (Ves. 146):

"Heyeti vükelâyı hazıra mütecanistir." Çok doğrudur. Bu cihet kemaliyle tavazzuh edecektir.

"Hututu esasiyede müttehidülefkârdır. Hiçbir fırkaya mensup değildir. Muhtelif siyasi grupların hiçbirine dahi temayül etmiyor. Hepsinden muaveneti mâneviyeye intizarda bulunuyor."

Bu cümlelerden çıkan mâna sarıhtır. Hükümet, teşkilâtı milliye ve onu idare eden Heyeti Temsiliye

ile beraber değildir. Hattâ, temayülü dahi yoktur. İttifak ve Hürriyet Furkasından, Muhipler Cemiyetinden, Kızıl Hançercilerden, Nigehbancılardan, ilâahiri... mevcudolan cemiyetlerden ne kadar muavenete intizar ediyorsa bizden de ancak o kadar... C e m a l Paşa vasıtasıyla bizi işgal ve işğale mâtuf telgraflar muhteviyatı hep yalandır.

Sonra efendiler, şu cümleyi okuyalım: "Mukadderatı memleketin, vükelâyı millet vesatatiyle tâyini ehassı âmalımızdır."

Bundan çıkan mâna da, şudur: Sıvasta birkaç kişi toplanmış, millet namına idarei kelâm ediyor, mukadderatı milletle alâkadar oluyor. Heyeti Temsiliye diye bir de unvan takınarak millet ve memleketin — vazifeleri olmadığı halde — işlerine karışıyorlar. Bunların sözünü dinlemeyiniz. Çünkü bunlar vükelâyı millet değildir!

Hükümet, bu beyannamede, şu suretle sulh hakkındaki noktai nazarını da izah ediyor: "Wilson prensiplerinden bihakkın istifade olunarak, Devleti Osmaniyenin müttehit ve padişahının etrafında müçtemi bir devleti müstakille olarak temini bekası için hiçbir teşebbüsten geri durulmayacaktır."

Yeni kabine, bu noktai nazarlarında, muvaffak olacaklarına dair şu kuvvei teyidiyeyi gösteriyor: "Zaten düveli muazzamanın hissiyatı nüfethâraneleri ve hakikaten gittikçe tavazzuh etmekte olan Avrupa ve Amerika efkârı âmmesinin itidalperverliği de bu bapta emniyetbahş olmaktadır."

Efendiler, bütün bu fikirler, F e r i t Paşa Kabinisinin padişah lisaniyle neşrettiği beyanname muhteviyatının harfi harfine aynı değil midir?

Bu tarz beyannameler, neşrinden maksat, milleti işgal ve meskenete irca değil midir?

Hangi nisfetten bahsolunuyor? Hangi itidalperverlikten dem vuruluyor? Bunların asılları var mıydı? Memleketin, merkezinden itibaren her yerdeki tezahüratı ecnebiye, hakikatte bunun aksini ispat edecek delâli fiiliye ve bâhire değil miydi?

Hakikatte W i l s o n; prensipleriyle beraber, sah-neden çekilmiş ve aksamı memaliki Osmaniyenin Suriyede, Filistinde, Irakta, İzmirde, Adanada ve her yerde işgaline seyirci bulunmuyor muydu?

Bu kadar, katî âsarı izmihlâl muvacehesinde, ak-h, feraseti, vicdanı olan adamların, kendilerini alâst-mal-rına ihtimal verilir mi? Bu gibi adamlar, filhaki-ka, kendilerini aldatacak kadar ebleh olurlarsa onların mukadderatı memleketi idare etmelerine, akli eren, hakikati, fecanti görenler tahammül edebilir mi? Eğer bu adamlar, hakikati biliyorlar ve kendilerini aldatmı-yorlarsa, milleti iğfal ederek koyun sürüsü halinde düş-menin pençesine tevdi etmeye canla, başla çalışmaları-na ne mâna verilebilir?

Bu cihetlerin mütalâasıyla verilecek hükmü efkâr-ı umumiye bırakırım.

Teşâne kaba- Efendiler, hükümetin beyannamesinin
hatimîn mânasızlığına ve ihtiva ettiği efkârın saka-metine rağmen, biz Heyeti Temsiliye namına aynı ta-rihte, 7 Teşrinievvel günü, yeni kabineye müzâherete karar veriyor. Hükümeti cedide ile âmalî millîye ara-sında itilâfı tam husul bulduğunu millete tebşir ediyoruz ve her tarafta umuru hükümete asla müdahale edil-memesini temin ve hükümet kuvvet ve icraatını tah-kim edecek tedabir alıyoruz. Dahil ve hariçte, vahdeti tamme olduğunu fiilen ispat edecek vaziyet alıyoruz. Hulâsa; memleketin temini selâmetini saffet ve sami-miyetle düşünenlerin, aklen ve vicdanen yapmaya mec-

bur oldukları — varidî hâtır olan — her şeyi yapmaya çalışıyoruz. Bir an evvel mebusların intihabını temin için teşvikatta ve tavsiyelerde bulunuyoruz. Yalnız bir şey yapmıyoruz. Teşkilâtı milliyeyi lâğvetmiyoruz ve Heyeti Temsiliyeyi fesheylemiyoruz. Yegâne kabahatimiz budur.

D a m a t F e r i t Paşadan sonra, diğer bir damat paşanın etrafında, sadrazam diye, nazır diye toplanmış birtakım sebükmağzanı, alçak bir padişahın deni fikirlerini sühuletle tatbikte serbest bırakmıyacağımızı ihsas ediyoruz.

Murahhasımız C e m a l Paşa, bizim, kabine hakkında, hüsnûzan ve itimadımızı tahsil için her çareye başvurmaktan geri durmuyor. A h m e t İ z z e t Paşaya da, kabineyi tezkiye ettirerek mevcudiyetimizin silinmesi lüzumuna dair nasayih verdiriyordu.

Ahmet İzzet Paşanın nasihatnamesi

Filhakika, A h m e t İ z z e t Paşanın şifre dahilinde kalan imzasıyla, Harbiye Nazırı C e m a l Paşadan 7/8 Teşrinievvel 1919 tarihli şöyle bir telgraf almıştık:

Harbiyeden, 7/8 Teşrinievvel 1919

M u s t a f a K e m a l Paşa Hazretlerine

Yeni kabinede, ekseriyetle mevcudolan, kadîm ve samîmî rüfekamı xiyaret ederek istizahı ahval ve teatîi efkâr etmiş idim. Muttali olduğum bazı ahval üzerine, menafîi hayatiyei millet ve memleket endişesi ve beynimizde müesses olan revabâtı muhadenet ve uhuvveti askeriye ümniyesiyle, mütalâatı âtiyeyi serde müsarraat ediyorum:

Birkaç aydan beri, memleketin duçar olduğu tehlikeli istilâ ve izmihlâtin önüne geçilebilmek emrinde, şimdiye kadar kuvve ve harekâtı millîyenin tesirâtı nafiası, cümlece tasdik edilmektedir.

Yalnız, bu hizmetin netayicini iktisaf etmek, bundan sonra hakimane ve kanuni bir idarenin tesisine vâbeste olduğu da, erbabı nazarca müsellemdir. Artık hükümet ve millet, ikilikten ayrılarak bir vahdeti kâmile şekli irae etmesine, fikri âcizanemce, ihtiyacı âcil ve mübrem vardır. Kabinayı teşkil eden zevatın hulûsuniyet ve itidali fikrinden, cümlelerin emin olduğuna matemi-dim. Hiçbir kabinenin devamı memuriyetine imkân bırakmıyacak bir vaz'ı hali dahilinin, siyaseti hariciye üzerine olabilererek tesirâtı meşumesi, muhtacı izah değildir. Bir an evvel mebusanın intihabı ve Meclisin cem'i için, hükümeti seniyece tedabiri seria istihaz olunmaktadır. Muhafazai vatan emrindeki azim ve niyeti civanmerdanelerinin, erkânı hükümetçe sureti telâkkisi, bugünkü beyannameden istimbat olunacağından hulûsuniyetle ittihadı efkâr husul bulacağına emniyetim berkemaldir.

Ancak, bu sabah nezdî âcizaneme gelen vâkıfı ahval ve şayanı emniyet bir zat, Kütahya ve Bilecik cihetlerinde, mugayiri nazrî bazı ahvalın zuhurundan bahseyemiştir. Bizi, fetret ve ihtilâfa sevk etmek için hariç ve dahilden birçok teşvikat ve tahrikat vukubulacağı tahmin ve teslim edileceği tabiidir. Diğer taraftan, dün vükelâdan bir zatın irae ettiği Kastamonu vali vekilinden mevrut bir telgrafname ile de, bazı memorinin tâyin ve tecziyesi gibi hususatta hükümeti merkeziyeye âdeta emredilmek isteniliyor idi. Bu misillü halâtın, devleti bu derekeye getirmiş olan ve nezdinizde dahi rürbei merdudiyeti beyanname ve tahlifnamelerde maalimesar görülen, idarei sakimeyi aynen taklit demek olacağından bu misillü adamlara vesilei hareket ve faaliyet verilmemesini, müsellemler olan kıyaset ve fatanetinizden ümid ederim. Hulâsa, artık memlekette vahdetin teminini ve kavanini esasîye dairesinde hükümetle rabıta tesisini kemali hulûs ile tavâziye ve ricaya müsaraat ederim. (A h m e t İ z z e t).

Harbiye Nazırı
Cemal

Bu telgrafa, mümkün olduğu kadar hiçbir fikir ve hissi mahsus izhar etmemiye çalışarak mülâyim ve hattâ itminanbahş bir cevap vermek, muvafık mütalâa edildi. Cevap budur:

Harbiye Navırı C e m a l Paşa Hazretlerine

C. — 7/8, 10, 1919.

"A h m e t İ z z e t Paşa Hazretlerine".

Mütalâai samileri, lâyük olduğu ehemmiyetle nazarı dikkate alındı. Harekâtı millîyenin tesirâtı hakkındaki hüsnü telâkkîye teşekkür olunur. Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da, hi, hidematı vaktai millîyenin hakimane bir tarzda idame edileceğine ve kanunî bir idarenin tamamî teessüsüne bütün mevcudiyetimizle çalışılacağına itimat buyurulmasını rica ve çünkü gayei mesaimizin bir devrei kanuniye küşadına mâtuf bulunduğunu arz ederim. Elhamdülillâh hükümet ile millet, noktai nazırlarında itilâfı tam hâsıl eylemiş olduklarından finabat devam edeceğinden emin bulunduğumuz, samimiyeti müteakabile ve vahdeti kâmile şeklini menafii millet ve memleketi kâfil olacak surette irac edecektir.

Harekât ve siyaseti sakimesi cümlelerin malûmu olan Ferit Paşa Kabinesine, milletin mutavaat ve âmalü efaline müşareket etmemesi, siyaseti hariciyemiz üzerinde hiçbir tesiri meşum bırakmayıp bilâkis Ferit Paşa Kabinesinin sebebiyet verdiği hücumla tesirâtı menhuseyi bertaraf etmiş ve şayanı şükrü mahmedet olan bugünkü müsait vaziyeti siyasiyemizi temin eylemiştir.

Milletin itimadına mazhar bugünkü kabine ile mütehit bulunmak, vaziyeti dahiliyemizi, siyaseti hariciye üzerinde en nafi ve müessir bir âmil kılacağına şüphe yoktur. Hâdisatı fevkalâdede bazı yerlerde arzu hilâfında bazı vakayin zuhuru gayrikabili iqtinap ahvali zaruriye ve tabiiyedendir. Bilhassa Kütahya ve Bilecik ve Eskişehir gibi mevakiin ve bu mevakiideki mâsum ve mağdur hallon tahtında bulunduğu tazyik ve tahkir, lütfen ve nazarı insaf ile bir an düşünülürse bâisi şikâyet görülen ahvalin ne derece muhtik olduğu edna mülâhaza ile sabit olur. Buradaki vaziyeti elime ve müessifenin de, bâis ve müsebbibi sabık hükümetin tavrı miskinanesi olduğu düşünülünce hedefi târız ve tahtının harekâtı millîyeve tevcihî haksızlık olur itikadındayım. Kastamonu valî vekilinin manzuru devletleri buyurulan telgrafnamesinden vekili mumaileyhi de mazur görmenizi rica ederim. Çünkü bu tarzı müracaat yalnız Kastamonudan değil, daha bazı

yerlerden de vâkı olmuş ve yeni kabinenin mütereddir gibi görünen tavrı iptidaisi bir iki gün daha devam etseydi, bu nevi müraعاتlar memleketin her köşesinden yağacaktı. Fimabat, bu gibi halâta katiyen meydan verilmemesi için icabeden her türlü tedabir alınacak ve tesirat icra edilecektir ve tavsiyei şahımanceleri veçhile, vahdeti tammenin temini ve kavanini esasiye dairesinde hükümetle rabıtaı samimiyyenin tesisi için kemali hulûs ile sarfı mesai edilecektir. Hürmet ve tazim ile ellerinizden öperim efendim.

Mustafa Kemal

Rıza Paşa
Cumhuriyet yap-
acağına keş-
fediyor

Efendiler, A h m e t l z z e t Paşanın yazdığı nasihatname ve verdiğimiz cevabın mütalâası bir hâtıramı ihya etti. Nazarı millette ve tarihte mazbut kalması için onu da söylemiş olayım:

Ali Rıza Paşa, bir gün, A h m e t l z z e t Paşayı ziyaret eder; esnayı sohbetle aleyhimde birtakım tefevvühatta bulunur ve bu tefevvühata mühim bir keşfini de ilâve eder: "Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet!" diye bağırır. Doğrusunu isterseniz efendiler, Makedonyada Osmanlı İmparatorluğunun Garp Orduları Başkumandanı Ali Rıza Paşanın aslanlardan mürekkep, koskoca Türk ordularını, mahvü perigan ettirdikten ve kıymetli Makedonya topraklarını, düşmanlara terk ve teberru ettikten sonra; devletin en müşkül anında, V a h d e t t i n'in hâdımı âmalî olmak için, icabeden evsafı iktisabeylemiş olduğuna ve bu meşhur ordular başkumandanının, bu defa kendine en mahir muavin olarak, eski erkânıharbiye reisini, Harbiye Nezaretine getirmeyi düşüneceğine, tabii nazariyle bakılabilir. Fakat teşebbüsâtı milliyenin, cumhuriyeti istihdaf ettiğini, bu kadar sürat ve sühuletle ihtisas ve idrak eyliyeceğine takdirhan olmamak mümkün değildir.

Efendiler, bana bu malûmatı veren, hikâyeyi bizzat İzzet Paşanın ağzından işiten, çok muhterem ve içimizde hazır bir arkadaşdır.

Salih Paşa Heyeti Temsiliye ile temas için geliyor

Efendiler, Cemal Paşa 9 Teşrinievvel 1919 tarihli bir şifre ile, Heyeti Temsiliye ile yakından temas etmek üzere, Bahriye Nazırı Salih Paşanın, hareketinin tensib edilmekte olduğunu bildirdi. Fakat, Salih Paşa, biraz rahatsız olduğu için mahalli mülâkatın mümkün merteye yakın olması ve İstanbuldan bahren hareketinin münasip tecmmül edildiği tasrih edildikten sonra Heyeti Temsiliyeden kimlerle ve nerede mülâkatları tasavvur olunduğunu sordu.

10 Teşrinievvelde verdiğimiz cevapta, mahalli mülâkat olarak Amasyayı tesbit ettik. Görüşmek üzere, Heyeti Temsiliyeden benimle beraber Rauf ve Bekir Sami Beyler gidecekti. Bunu da bildirdik. Salih Paşanın İstanbuldan hangi gün hareket edeceğinin ve Amasyaya hangi gün vâsıl olabileceğinin vaktü zamaniyle işarını rica ettik.

Efendiler, memleketin her tarafında, teşkilâtı milliyenin tevsi ve tarsini faaliyetine devam ediyorduk. Aynı zamanda mebusan intihabını temin ve tesria çalışıyor ve bu husustaki noktai nazarlarımızı da icab edenlere iblâğ ediyor ve bazı zevatı tavsiye dahi ediyorduk. Ancak Cemiyet namına, namzet vaz'etmemeyi prensip kabul etmekle beraber, mebus olmak teşebbüsünde bulunanların, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti esaslarını ve mukarreratını hüsnü kabul etmiş zevattan olmasını, pek ziyade arzu ediyor ve bu gibi zevatın, kendiliklerinden cemiyet namına namzetliklerini vaz'etmeleri lüzumunu da ilân ediyorduk.

11 Teşrinievvel 1919 tarihinde, bu arz ettiğim hususata dair yeniden bazı emirler verdik (Ves. 147, 148, 149).

Âmalî milliyeye hâdım memurlar, birer suretle, nakil ve tahvil olunmak, âmalî milliyeye muhalefetlerinden dolayı, millet tarafından kovulan memurların sıfatı memuriyetlerini muhafazada devam olunmak yüzünden bazı yerlerden, yeni kabine ile mânâyı itilâfımız anlaşılamadığı tarzında târizler gelmeye başladı. Bu hususu, 11 Teşrinievvelde, C e m a l Paşaya yazarak, kabinenin nazarı dikkatini celbetmek istedik.

Askerî Nigehban Cemiyeti Bir de, efendiler, malûmunuzdur ki İstanbul bulda **Askerî Nigehban Cemiyeti** diye bir heyeti fesadiye türemiştir. Bu heyetin o zamanki malûmata nazaran resikârında bulunanlar, K i r a z H a m d i Paşa, hırsızlıktan dolayı matrut, Erkâniharp Miralay R e f i k Bey, Sabık Halâskâr Grupundan Binbaşı K e m a l Bey, Bandırma Sabık Sevkıyat Reisi Topçu Binbaşlarından H a k k ı Efendi ve henüz bu cemiyetle kat'ı rabata edip etmediği malûm olmıyan matrut Erkâniharp Binbaşlarından N e v r e s Bey gibi seyyiatları yüzünden ordudan tardonmuş veya tekaüde sevk edilmiş kesân ile, ahlâksızlıklarıyla tanınmış mahdudülmiktar eşhastan ibaret bulunmakta idi.

İşte, bu cemiyet, İkdâm gazetesinin 23 Eylül 1919 tarih ve 8123 numaralı nüshasında bir muhtıra neşretmişti. Bu cemiyet, bu muhtırasıyle, kendilerine vatan ve milletin nigehbanı süsünü vermek istiyordu. C e v a t Paşanın Harbiye Nezareti zamanında, bu cemiyet hakkında, takibata başlanılmıştı. Tebeddülâtan dolayı arkası kesildi.

Bu cemiyetin mevcudiyeti ve faaliyeti ordu mensuplarının asabiyetini tahrik ediyordu. Heyeti Temsiliyeye müracaatlar başlamıştı.

12 Teşrinievvel 1919 tarihinde, Harbiye Nazırı C e m a l Paşadan, kendi muvaffakiyeti noktaı nazarından, bu membaı fesadın kökünden sökölüp atılması ve mensuplarının şediden tecziyelerini ve icraatın orduya tamimini rica ettim (Ves. 150).

C e m a l Paşadan 14 Teşrinievvelde aldığım "bu, katı, mukarrerdir" (Ves. 151) kısa ve katı telgrafını 15 Teşrinievvelde bütün orduya sureti hususiyede iblâğ ettim (Ves. 152).

Fakat, C e m a l Paşanın bu katı kararının hiçbir vakit tatbik olunduğunu hatırlıyamıyorum.

İşgali, şayanı
takbih bulma-
nın bir siya-
set

Efendiler, tahattur buyurursunuz, İngilizler, Merzifon ve mütaakiben Samsunu, tahliye eylemişlerdi. Bu münasebetle ve F e r i t Paşa Kabinesinin sukutu üzerine, Sivas ahali-si fener alayı yaptı, tezahüratta bulundu. Birtakım nutuklar verildi. Bu sırada halk da "Kahrolsun işgal" diye bağırdılar. Sıvasta müntegir İradei Milliye gazetesi, bu hâdiseyi olduğu gibi yazdı. Dahiliye Nazırı D a m a t Ş e r i f Paşa, bu gazetenin istihbaratına atfen, Sivas vilâyetine yaptığı bir tebliğde "kahrolsun işgal" tarzındaki yazılar, hükümetin hali hazır siyasetine gayri-muvafıktır; diyordu.

Bu ne demektir, efendiler? Hükümet, işgali, şayanı takbih bulmayan bir siyaset mi takibediyordu? Yoksa, kahrolsun işgal dedikçe, memleketi daha ziyade işgale mi sebebiyet verilecekti? İşgal ve tecavüz karşısında, milletin muhafazai sükût ve sükûnet etmesi, işgalden mütehassis olmuş görünmemesi mi muvafıkı akıl ve siyaset idi?

Böyle sakim ve hayvanca bir düşünce, izmihlâl ve inkıraz uçurumuna kadar tekmelenmiş bir devleti kurtarabilecek siyasete esas olabilir miydi?

İşte, bu münasebetle, 13 Teşrinievvel 1919 da, Harbiye Nazırı C e m a l Paşaya, yazdığım bir telgraf-
ta; "vatanın kısmen tahliyesini idrak eyliyen milletin,
bu tarzda, hattâ daha bâriz bir surette, izharı hissiyat
etmesini pek muvafık ve mâkul gördüğümüzü" ve
"milletin hissiyatı hakikiyesine müsteniden hükümetin
bu haksız işgalleri, lissânı resmî siyasi ile ret ve mütâ-
reke ahkâmına mugayir, bugüne kadar vukubulmuş
müdahalâtı, protesto ve tamirlerini talebeyliyeceğine
intizar eylemekteyiz" dedikten sonra, "bu vesile ile
hükümetin takibettiği siyasette, Heyeti Temsiliyece,
henüz malûm olmamış cihetler varsa tenvirini" rica
ettim (Ves. 153).

Murahhasımız ve Harbiye Nazırı C e m a l Paşanın
cevabı, çok enteresandır (Ves. 154). 18 Teşrinievvel
1919 tarihli olan bu cevapta; şu cümlelerin ihtiva ey-
ledikleri maani, şayanı dikkattir: "Âmeli milliye dai-
resinde tedviri umur mesuliyetini tahammül eden hü-
kümeti merkeziye, harekât ve icraatında icabatı siyasi-
yeyi kollamak, ecanibe karşı daha mihmannüvazane
ve mülâyimane hareket eylemek ıztırârında" dır.

İşgâllerini Efendiler, R ı z a Paşa Kabinesi ve o kabi-
Netin kalbine nede, Harbiye Nazırı olan zat; aziz vatani-
phyan yaban- mızı işgal eden, süngülerini milletin kalbgâ-
arını misafir sa- hına saplıyan ecanibi, misafir kabul ediyor
bu bir Harbiye ve onlara mihmannüvazane ve mülâyimane
Nazırı harekette ıztırâr görüyor! Bu ne mütalâadır,
bu ne kafadır? Âmeli milliye bu muydu?

Harbiye Nazırı, "hususiyile teşebbüsâtı milliye sui-
tefsiratına — dair — faaliyetlerin henüz kuvvetten
düşmediği şu zamanlarda işaret eylediğim ihtiyatkâr-
lıkların nabemahal olmadığı tasdik buyurulur" itika-
dında olduğunu söyliyerek, teşebbüsâtı milliyenin irası

zarar eylemiş olduğunu ima ediyor ve bu yüzden hâsıl olan fenalığı tamir için tedbirlerinin nabemahal olmadığını bize de tasdik ettirmek maharetini göstermeye çalışıyor.

Harbiye Nazırı, telgrafnamesini şu cümle ile ikmal ediyor: "İspatı âsarı rüşt eylemiş olan milleti necibenin haizi itimadı bulunan hükümeti hazıra, icraatı vâkıasından azadeser kaldıkça, harice karşı daha fazla ismai kelâm eyleyebileceği bedhiyatına karşı Heyeti Muhteremei Temsiliyeden, icraatı hükümeti daha ziyade mürevvickâr bulunmalarını rica ederim."

Efendiler, C e m a l Paşa, hakikaten mühim noktalara temas ediyor: Evvelâ, milletin ispatı rüşt ettiğini söyleyerek bizim, millet namına delâlet ve irşadımıza ihtiyaç olmadığını ima ediyor ve bununla, bizi millet indinde fuzuli birtakım müdahaleciler telâkki ediyor. Sanıyen: bizim, hükümeti azadeser bırakmadığımızı ve bu yüzden harice karşı ismai kelâma, mâni teşkil eylediğimizi ifade ediyor.

Efendiler, milleti necibemizin, rüştünü ispat eden âsar; Erzurum, Sivas Kongreleri ve bu Kongrelerde itihaz eylediği mukarrerat ve bu mukarreratın tatbiki-na çalışmak sayesinde vahdet ve tesanüt kesbetmeye başlanması ve Sivas Kongresini yapanları imhaya kalkışan F e r i t Paşa Kabinesini ıskat gibi efalü harekât ve teyakkuzdu.

Bu kadarla iktifa etmek, bütün bu harekât ve faaliyetinde olduğu gibi bunları sonra da, millete rehberlikte bulunmak vazifei vicdaniyesinden sarfı nazar ederek, hükümeti azadeser bırakabilmek, ancak bir şartla mümkün olabilirdi. O da, azadeser olmaya liyakati tahakkuk edecek, Millet Meclisine müstenit, millî bir kabinenin, mukadderatı memleket ve milleti bihakkın tekeffül ettiğine kanaat idi. Milletin, "kahrolsun işgal"

avazei şikâyetini boğmaya çalışan, bihissü idrak insanlardan mürekkep, hayvan ve terkibinde hain bulunan bir heyetin, eblehane ve eçhelâne ve miskinane hareketlerinin seyircisi kalmak, erbabı aklü iz'an ve hamiyetten talebolunabilir miydi?!

Bir de efendiler, C e m a l Paşa: "Milletin haizi itimadı bulunan hükümeti hazır" söziyle pek büyük ve aleni bir yalan irtikâbediyordu. Milletın hükümete itimadı henüz tahakkuk etmemişti. Bu söz, ancak ve hiç olmazsa, Millet Meclisi huzurunda kabine itimat reyî aldıktan sonra telâffuz olunabilirdi. Halbuki henüz Millet Meclisinin âzaları bile intihab olunmuş değildi.

Harbiye Nazırı, bu sözü telâffuz ettiğî dakikada, yalnız bir zatın haizi itimadı bulunuyorlardı. O zat da, devlet rıyasetini telvis etmekte bulunan hain V a h d e t t i n idi.

Heyeti Temsiliyenin, kendileriyle, itilâfa lüzum görmüş olması, millet namına ihrası itimat gibi telâkî etmek istiyor ve maksutları bu idiyse, milletın kendilerine vasıtai itimadı olan bu heyeti aradan çıkarmaya çalışmaya ihtiyaç nedendi?

* * *

III teşkilât
alışlıyor ve
ivvetleniyor

Efendiler, F e r i t Paşa hükümetinin sükutu, memlekette bazı mütereddit görünen mahallerin de hissiyat ve mâneviyatı üzerinde hüsnü tesir yaptı. Her tarafta, rüesayı memurını mülkiye ve askeriye başta olmak üzere, teşkilâta germi verildi.

A l i F u a t Paşa, garp vilâyetlerinin hemen kâfesiyle alâkadar oldu. Bizzat, Eskişehir, Bilecik ve bi-

lâhara Bursa havalisinde dolaşmak ve icabedenlerle muhabere cylemek suretiyle çalışılıyordu.

Bahkesirde bulunan Miralay K â z ı m Bey, (Mec-lis Reisi K â z ı m Paşa) o havalide milli teşkilât ve askerî tertibat ile alâkadar ve meşgul idi.

Bursada Miralay B e k i r S a m i Bey, 8 Teşrinievvelde, F e r i t Paşanın adamı olan valiyi İstanbula göndererek, Kongre mukarreratını tatbika başlatmış ve bir heyeti merkeziye teşkil ettirmişti.

Teşkilâtı milliye ile uğraşıldığı kadar, intihabı mebusan ile de büyük bir alâka ile uğraşıyordu.

Memlekette, bircümle teşkilâtı milliyenin, aynı unvan altında, Heyeti Temsiliyeye merbutiyeti esası takibolunuyordu. Eskişehir, Kütahya, Afyon Karahisarı havalisinde teşkilâtın tarsini ve Aydın, Konya, Bursa, Karesi muntakalarının sühuleti irtibatı noktai nazarından tedbirler alınıyordu. Garp cepheleri hakkında Harbiye Nezareti tenvire ve hükümetçe ne gibi icraat ve tertibat düşünüldüğü de sorularak, hükümetin alâkasını isticlâba, çalışılıyordu.

Efeler tarafından idare olunan Aydın cephesi aksamına bir kumandan göndermek hususu düşünülmeye bağlandı. 14 Teşrinievvelde işgal altındaki mahallerde; hafi teşkilâtı milliye yapılması için F u a t Paşaya ve Afyon Karahisarında Yirmi Üçüncü Fırka Kumandanı Ö m e r L ü t f i Beye yazıldı. Maahaza, bu tarihlerde, henüz bazı yerlerde, maksadın tamamen anlaşılamadığı görülüyordu. Meselâ, Reddi İlhak Heyetlerinin, kendi namlarına, tebligatta bulunmakta olduğu ve 10 Teşrinievvel 1919 tarihinde, Reddi İlhak Cemiyeti reisi imzasıyla, Teşrinievvelin yirmisinde, bir büyük kongre içtima edeceği ve bu kongreye iki mu-rahhas izamı vilâyetlerden talebediliyor ve birtakım tedbirler icrası bildiriliyordu.

Bir taraftan, **Karakol Cemiyetinin** de, İstanbuldan maada, Bursa havalisinde de faaliyette bulunduğu anlaşıldı.

Bu teşekkütün önüne geçmek için icabeden tedbirler alındı. Bilhassa, **Ali Fuat Paşaya**, Balıkesirde **Kâzım Paşaya**, Bursada **Bekir Sami Beye**, Bursa Heyeti Merkeziyesine icabı gibi yazıldı (Ves. 155).

İtilâf ve Hürriyet Cemiyeti de, düşmanlarla beraber Anadolu'da mukabil teşkilât yapmak üzere yetmiş beş kişi kadar göndermiş. Bu haber alındı. Kolor-duların nazarı dikkati celbolundu.

İstanbulda, hâfi çalışmaya karar verildi. Trakya'ya teşkilâtın tevsi için **Cafet Tayyar Bey** vasıtasıyla talimat verildi.

Meclisi Mebusanın toplanacağı yer

Efendiler, mebusların intihabına çalışırken, bir taraftan da Meclisi Mebusanın, nerede toplanabileceği fikri dimağımızı işgal ediyordu. Hatırlayacaksınız ki, Erzurumdan, **Refet Paşanın** bu meseleye mütaallik bir telgrafına cevap verirken "Meclis toplanmalı, fakat, İstanbulda değil, Anadolu'da" demiştim. Filhakika, ben, Meclisin İstanbulda toplanması kadar, mantıksız ve maksatsız bir hareket tasavvur edemiyordum. Ancak, bu hususta salâhiyettar olanları ve eskânı umumiyeyi, bu hakikate imale etmedikçe, fikrimizin hayyizi fiile gelmesi mümkün değildi. İstanbulda içtimain, mehazirini, tabii bir surette, tebellür ettirmek icabediyordu. Bu maksatla, makası milliyeyi rum ve ecnebilere karşı Hristiyanlar aleyhinde göstermek hususunda, **Ali Kemal** ve **Mehmet Ali Beylerin** faaliyeti, Ermeni Patrikhanesinde aktolunan içtimalar ve Hürriyet ve İtilâf Fırkasının tegebbüsâtı üzerine, Harbiye Nazırı vasıtasıyla, hükümeti merkeziyenin nazarı dikkatini celbettik.

13 Teşrinievvel 1919 tarihinde, Meclisi Mebusat'ın küşadından sonra, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin nasıl bir vaziyeti siyasiye alması fikrinde bulunduğunu, C e m a l Paşa vassatıyla hükümetten istinzacederken, Meclisi Mebusanın Dersaadette içtimarında ne gibi teminatı siyasiye istihsalinin düşünüldüğünü de sorduk. Aynı tarihte, Meclisi Mebusanın Dersaadette temini selâmeti için, ne gibi tertibatı inzibatiye ve tedafüiyece tevessül edilmek mutasavver olduğunu ve ne yapılmak lâzım geldiğinin, İstanbul, teşkilâtımızın heyeti merkeziyesinde bulunan ve Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı olan Miralay Ş e v k e t Beyden sorduk. /

Amasya mülâkâtı Efendiler, hatırlınızdır ki, Bahriye Nazır S a l i h Paşa ile, Amasyada, bir mülâkat takarrür etmişti. Nazır Paşa ile, hükümetin siyaseti hariciyesi ve idarei dahiliyesi ile ordunun istikbaline ait esasat üzerinde görüşülmek ihtimali vardı. Bu sebeple daha evvel kolordu kumandanlarının fikir ve mütalâalarını bilmek, bence pek faydalı idi.

14 Teşrinievvel 1919 tarihli şifremde, kolordu kumandanlarının bu üç noktaya ait mütalâalarını rica ettim. Kumandanların raporlarını vesaik meyanında mütalâa buyurursunuz (Ves. 156).

S a l i h Paşa, 15 Teşrinievvelde, İstanbuldan hareket etti. Biz de, 16 Teşrinievvelde Sivas'tan hareket ettik. 18 Teşrinievvelde Amasyada bulunduk.

Salih Paşaya, uğrıyacağı iskelelerde, teşkilâtı milîye tarafından mutantan istikballer yapılması ve tarafımızdan beyanı hoşamedî edilmesi hakkında talimat verilmişti (Ves. 157).

Biz de, Amasyada, bizzat pek büyük tezahüratla kendisini, istikbal ettik.

Salih Paşa ile, Amasyada, 20 Tegrinievvelde başlayan müzakeratımız, 22 Tegrinievvelde hitam buldu. Üç gün devam eden müzakerat neticesinde, ikişer nüsha olmak üzere beş kıta protokol tanzim edildi. Bu beş kıta protokoldan üçü — Salih Paşa nezdinde kalanlar bizim tarafımızdan ve bizde kalanlar Salih Paşa tarafından — imza edildi. İki kıta protokol mahrem addedilerek imza edilmedi.

Amasya mülakatı neticesi olan mukarrerat, kordulara da bildirildi (Ves. 158).

Efendiler, bu münasebetle, bir noktayı tebarüz ettirmek isterim. Bizce, teşkilâtı milliyenin ve Heyeti Temsiliyenin, hükümeti merkeziye tarafından resmen tanınmış bir mevcudiyeti siyasiye olduğunu ve müzakeratımız resmî ve netayicinin lâzımürriye olarak tarafeynce resmen taahhüdedilmiş bulunduğunu teyid ettirmek esastır.

Binaenaleyh, müzakerat netayici mazbutatının protokol olduğunu kabul ettirmek ve hükümeti merkeziyenin murahhası olan Bahriye Nazırına imza ettirmek mühimdir.

21 Tegrinievvel 1919 tarihli protokol muhteviyatı, denilebilir ki, hemen kâmilin Salih Paşanın teklifi olup kabulünde beis görülmiyen birtakım mevattan ibarettir (Ves. 159).

22 Tegrinievvel 1919 tarihli ikinci protokol, uzun süren bir müzakere ve münakaşanın hulâsai zaptıdır.

Bu müzakerede, tarafeynin, hilâfet ve saltanat hakkında teminatı mütekaablesine ait tafsilatına dair bir mukaddemeden sonra, Sivas Kongresinin 11 Eylül 1919 tarihli beyanname mevaddının tezekkürüne bağlandı:

1 — Beyannamenin birinci maddesinde, tasavvur ve kabul olunan hududun en asgari bir talep olmak üzere temini istihsali lüzumu müstereken kabul edildi.

Kürtlerin istiklâli maksadı zâhîrisi altında yapılmakta olan tezviratın önüne geçmek hususu tensib edildi. Halen ecnebi tahtı işgalinde bulunan manatuktan, Kilikyayı Arabistan ile Türkiye arasında bir "etat tampon" vücuda getirmek maksadiyle ana vatandan ayırmak arzusunda bulunulduğu mevzuubahis edildi. Anadolunun, en koyu Türk muhiti ve en mahsuldar ve zengin bir mıntakası olan bu kıtanın hiçbir suretle ayrılmasına muvafakat edilmeyeceği; Aydın vilâyetinin de, aynı katiyetle (ve evleviyetle) eczayı vatandan gayrikabili infikâk olduğu esası umumiyetle kabul edildi.

Trakya meselesine gelince: Burada da, zâhiren bir hükümeti müstakille ve hakikatte bir müstamere tesis ve bu halde Şarkî Trakyadan dahi Midye - Enez hattına kadar olan mıntakayı bizden ayırmak arzusunda bulunulmak ihtimali derpiş edildi. Fakat Edirnenin ve Meriç hududunun bir hükümeti müstakille İslâmiyeye ilhak edilmek için dahi olsa, hiçbir suretle terki-ne rıza gösterilmemesi esası müstereken tasvib edildi. Maabaza bütün bu madde muhteviyatı hakkında heyeti teşriîyenin vereceği en son karar bittabî mütadır, dendi.

2 — Beyannamenin dördüncü maddesinde anasını gayrimüslimeye hâkimiyeti siyasiye ve muvazene-ti içtimaiyemizi ihlâl edecek mahiyette imtiyazat itasının kabul edilmeyeceğine dair olan fıkra, ehemmiyetli bir surette tezekkür olundu. Bu kaydın, istiklâlimizi fiilen temin için, istihsali mübrem bir talep mahiyetinde telâkki edilmesi ve bundan yapılacak en ufak bir fedakârlığın istiklâlimizi esassı bir surette rah-nedar eyliyeceği dermeyan edildi. Mezkûr dördüncü

maddede mevzuubahsolan ve anasını Hristiyanıyeye fazla imtiyazat verilmemesine mâtuf olan gaye, lâzî-mûlistihsal bir hedef olarak kabul edilmiştir. Maahaza gerek bu bapta ve gerek hakkı hayatımızın müdafaası emrindeki metalibi sairemize ait hususatta — birinci maddenin nihayetinde olduğu gibi burada da — Meclisi Millinin reyü kararının mûta olacağı kaydı konuldu.

3 — Beyanamenin yedinci maddesine nazaran istiklâlimiz, tamamen mahfuz kalmak şartıyla fenni, sınai ve iktisadi ihtiyacatımızın sureti tesviyesi hususu münakaşa edildi. Memleketimize pek çok sermaye dökcek olan bir devlet olursa, bunun umuru maliyemiz üzerinde talebedebileceği bir hakkı murakabesinin derecesi şümülü kestirilemeyeceğinden, bu hususun istiklâlimizi ve menafii hakikiyei milliyemizi zarardide etmeyecek veçhile, mütehasıslarca esaslı bir surette düğünülerek tahdit ve tesbitinden sonra Meclisi Millice tenzibedilecek suretin kabûlü tezekkür olundu.

4 — 11 Eylûl 1919 tarihli Sivas Kongresi mukarreratının mevaddı sairesi de Meclisi Mebusanın kabûlüne iktiran eylemek şartıyla esas itibariyle muvafık görüldü.

5 — Bundan sonra, Sivas Kongresinin 4 Eylûl 1919 tarihli mukarreratının teşkilât kısmına ait 11 inci maddesi muhteviyatı olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin vaziyeti ve bundan sonraki şekil ve sahai faaliyeti hususu mevzuubahis olundu.

Bu maddede, iradei milliyeyi hâkim kılabacak olan Meclisi Millinin, hukuku tegriye ve murakabesine emniyet ve serbesti ile sahibolduktan ve bu emniyet meclisi millice teyidedildikten sonra, cemiyetin şekli kongre kararıyla tâyin edileceği musarrahtır. Burada mevzuubahsolan kongrenin, şimdiye kadar vukubulan Er-

zurum ve Sivas Kongreleri gibi hariçte ayrı bir kongre halinde olması meşrut değildir, dendi.

Cemiyetin programını kabul eden Mebusan, Cemiyetin nizamnamesinde musarrah olan murahhaslar ad ve telâkki edilerek aktedecekleri içtimai mahsus, kongre makamına kaim olabilir. Bundan sonra meclisi millinin İstanbulda, tamamen hali emniyette, serbest olarak icrayı vazife edebilmesi şarttır, dendi. Bunun, şeraiti hazıraya göre ne dereceye kadar temin edilebileceği teemmül edildi. İstanbulun ecnebi tahtı işgalinde bulunması hasebiyle mebusanın vazifei teşriiyelerini hakkiyle ifaya pek müsait olamayacağı fikri tezahür etti. 1870/71 seferinde Fransızların Bordeaux'da ve ahiren Almanların Weimar'da yaptıkları veçhile, sulhun aktine kadar, muvakkaten, meclisi millinin Anadolu'da, hükümeti seniyenin tensibedeceği emin başka bir mahalde içtimai muvafık görüldü.

Meclisi millinin içtimaidan sonra, derecei emniyet ve mahfuziyeti taayyün edeceğinden emniyeti tamme görüldüğü takdirde, Cemiyet Heyeti Temsiliyesinin ilgasiyle teşkilâtı hazırasının hedefi mesaisinin tayini, zikrettiğim veçhile kongre makamına kaim olacak olan içtimai mahsusta kararlaştırılacağı ifade olundu.

Mebusanın intihabında serbestii tam bulunması lüzumu hükümetçe emredilmiş olması hasebiyle intihabatın icrasında, Cemiyet Heyeti Temsiliyesince, müdahale vâkı olmamakta olduğu beyan edildi.

Mebusan meyânında, İttihat ve Terakkiye mensup ve orduda seyyiatlı eşhas bulunduğu takdirde, bunların mebus intihabedilmesine meydan verilmemek için Heyeti Temsiliyece irşat suretinde, sureti münasibede bazı telkinat yapılması muvafık olacağı da mülâhaza olundu. Heyeti temsiliyenin bu bapta sureti tavassutu

da, ayrıca bir formül halinde üçüncü protokol olarak tesbit edildi (Ves. 160).

Mahrem, telâkki edilip imza altına alınmayan dördüncü protokol şu idi:

1 — Bazı kumandanların tardına ve bir kısım zâbitanın divanharbe tevdilerine dair sâdır olan iradatı seniye ve evamiri sairenin tashih olunması.

2 — Maltaya nefyedilmiş olanlar hakkında kendi mehakimi aidemizde takibatı kanuniye yapılmak üzere Dersaadete celpleri esbabına tevessül.

3 — Ermeni zalimlerinin de mahkemeye verilmesi [Meclisi Mebusana terk olunacaktır].

4 — İzmirin tahliyesi için hükümeti merkeziye tarafından yeniden protesto yapılması ve icabederse hafî talimat ile ahaliye mitingler akdettirilmesi.

5 — Umum Jandarma Kumandanı, Merkez Kumandanı, Polis Müdürü ve Dahiliye Müsteşarının tebdilleri [Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerince].

6 — İngiliz Muhipler Cemiyetinin [kapı, kapı doluşup] ahaliye kâğıt mühürlettirmelerine mâni olmak.

7 — Ecnebi parasiyle satın alınmış cemiyetlerin faaliyetlerine ve bu gibi gazetelerin muzır neşriyatına nihayet verilmesi [bilhassa zâbitan ve memurinin bu gibi cemiyetlere intisabeylemelerinin katiyen men'i].

8 — Aydın Kuvayi Milliyesinin takviyesi ve işgelerinin teshil ve temini [bu husus Harbiye Nezaretince tanzim olunur. Donanma Cemiyetinin 400,000 lirasından lüzumu kadarı hükümet tarafından bu maksada tahsis kılınabilir].

9 — Harekâtı milliyeye iştirak etmiş memurların umumca sükûnet ve emniyeti tamme husulüne kadar yerlerinden kaldırılmamaları ve âmali milliyeye muhalif hareket etmelerinden naşi millet tarafından işten el çektirilmiş memurinin yeni memuriyetlere tâyin-

lerinden evvel sureti hususiyede müdavelei efkâr edilmesi.

10 — Garbî Trakya muhacirlerinin sevk ve naklinin temini.

11 — A c e m i S a d u n Paşa ve maiyetinin sureti münasibede ikdarı.

İmzasız beşinci protokol da, sulh konferansına gidebilecek zevatın esamisini ihtiva ediyordu. Maahaza bu hususta hükümet, esasa riayet etmek şartiyle, serbest bulunacaktı.

Murahhaslar:

Tevfik Paşa Hazretleri	Reis
Ahmet İzzet Paşa Hazretleri	Askerî murahhas
Hariciye Nazırı	Siyasi murahhas
Reşat Hikmet Bey	Siyasi murahhas

Heyeti Mütchassıs:

Hâmit Bey	Maliye
Miralay İsmet Bey	Askerî
Reşit Bey	Umuru siyasiye
Mühendis Muhtar Bey	Umuru nafia
Miralay Ali Rıza Bey	Bahriye miralayı
Refet Bey	İstatistik
Emiri Efendi	Tarih
Münir Bey	Hukuk müşaviri
Mütchassıs bir zat	Umuru ticariye
Mütchassıs bir zat	Mezahibi muhtelif
	imtiyazatına vâkıf

Heyeti tahririye:

Reşit Saffet Bey	Maliye Kalemi mahsus müdürü esbaki
Şevki Bey	

Salih Bey
Orhan Bey
Hüseyin Bey

Robert Kolej Türkçe muallimi

Efendiler, bu müzakeratımız mazbutatı meyanında, en mühim noktanın, meclisi millinin mahalli içtimasına aidolduğu nazarı dikkati âlilerinizi celbetmiş olacağını tahmin ederim.

Meclisin, İstanbulda inikadı caiz olmadığı hakkındaki kadim fikir ve kanaatimizi, Salih Paşaya kabul ve tasdik ettirdik. Ancak Paşa, şahsen bu kanaate iştirak etmekle beraber, bu iştirakin şahsına ait olup, şimdiden, bütün kabine namına söz veremiyecceği kaydı ihtirazisini de dermeyan etmişti. Kendisi, kabine erkânını ikna ve bu fikre iştirak ettirmek için elinden geleni yapacağını vait ve muvaffak olamadığı takdirde kabineden çekilmekten başka yapacak bir şeyi olmadığını beyan eylemiş idi.

Salih Paşa, bu hususta muvaffak olanıdır.

Meclisi Mebusanın mahalli içtiması meselesine tekrar avdet eylemek üzere Amasya mülâkatına ait mâruzatına hitam veriyoruz.

Yalnız, efendiler; biz, Amasyaya gelmek üzere Sivastan ayrılır, ayrılmaz, Sivasta pek de hoş gitmiyen bir hâdise cereyan etmiştir. Bu hâdise hakkında kısaca arzı malûmat

edeyim:

Amasyaya muvasalatımızda, itilâf ve Hürriyetçilerin, ecaniple müstereken birtakım harekâtı hıyanet-kâraneye tegebbüs ettiklerine dair malûmat almıştık. Bunu derhal tamimen tebliğ etmiştim. Sivasta da, aleyhimde, padişaha telgraf çekilmek gibi bir tegebbüs ol-

duğunu istihbar ettim, fakat inanmadım. Elbette Hı-
yeti Temsiliye arkadaşlarımızın ve karargâhımıza men-
sup zevatın, valinin ve sairenin dikkati buna mânidir
dedim.

Halbuki, Şeyh R e c e p ve rüfekaşından A h m e t
K e m a l ve C e l â l namında üç şahıs bir gece telgraf-
hanede, kendilerine mensup bir telgrafçı vasıtasıyla,
arzu ettikleri telgrafları çekmişler...

Filhakika, Amasya telgrafhanesinden S a l i h Pa-
şaya ait şu telgrafi getirdiler:

16613 K.
82

Sivas, 18 Teşrinievvel 1919

Bahriye Nazırı Devletlû Salih Paşa Hazretlerine

Yaveri Hazretî Şehriyari Saadetlû Naci Beyefendi Hazretlerine

Aylardan beri memleketimizde cereyan eden hali anlamak
ve mahiyeti meseleye vukuf peyda etmek üzere merkezi villâyete
kadar ihtiyarî zahmet buyurmanızı menafii mülkü millet nama-
na cümleten istida ve mülkü millet namına malına başına teşrif-
lerini kemali ubudiyetle istirham eyletiz.

An evlâdı Ş e m s e d d i n i S i v a s ı Ulema, sırat, tüccar ve esnaf-
R e c e p K ü m i l , Z u r o l ı z a d e C e l â l tan mürekkep yüz altmış
mührü havidir.
İ l y a z z a d e A h m e t K e m a l

Bana da 19 Teşrinievvel 1919 tarihli olan şu tel-
graf geldi:

Amasyada M u s t a f a K e m a l Paşaya

Ahaliniz, padişah ve hükümet effkârını bizzat Salih Pa-
şadan veyahut emin bir lisandan iletmedükçe, aradaki ihtilâfa hal-
lolunmuş nazariyle bakamayacaktır. Binaenaleyh iki şaktan birini
ihtiyara mecburiyetinizi arz ederiz.

İ l y a z z a d e Z u r o l ı z a d e An evlâdı Ş e m s e d d i n i S i v a s ı
A h m e t K e m a l C e l â l R e c e p K ü m i l

Efendiler, biz, bütün memleketi irşat ve tenvir ile uğraşıyoruz. Fakat, düşmanlarımız da, bize mukabil, her yerde ve hattâ bizzat bulunduğumuz ve her suretle hâkim olduğumuz Sivas şehrinde bile, habasetlerini icra ettirebilecek deni vasıtalar bulmakta, muvaffak olabiliyorlar.

Bütün ikazlarımıza, ihtarlarımıza rağmen, şahsan gaybubet eder etmez, Sıvastaki zevatın görülen dalgınlığı her yerde, ne kadar kayıtsızlıklar ve müsamahalar vukubulmuş olduğuna çok güzel bir misal teşkil eder.

19 Teşrinievvel günü Sıvastaki arkadaşlar, Heyeti Temsiliye imzasiyle şu telgrafı veriyorlardı:

Amasyada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şeyh Recep ve riftekasının Zatı Devletlerine çekilmek üzere telgrafhaneye şimdi verdikleri telgraf sureti aynen bervechüzir arz olunur:

Bu hafta Topçu Binbaşı Kemal Bey ayrıca tahkikat icra etmektedir.

Bu telgrafa, aldığımı arz ettiğim telgrafın suretini ilâve ediyorlar.

Sivas telgraf başmüdürü de aynı günde şu malûmatı veriyor:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

An evlâdı Şemseddini Sivaslı Recep, İlyas zade Ahmet Kemal ve Zıralı zade Celâl imzalarıyla yazılan telgrafnameleri takdim ederim. Bu telgrafnameler gece getirilmiş ve memurlarımız ihafe edilerek yazdırılmıştır. Her ferdin şeraiti mahsus dairesinde telgraf yazmaya hakkı derkidir. Ancak makina odasına rasgelenin girmesi memnu bulunmak şöyle dursun, memurların tehdit ve ihafesi gibi haysiyet ve vakar hükümeti rencide edecek harekâta iştirak etmek doğrusu ka-

nuna isyan mahiyetindedir. Keyfiyeti vilâyeti celiyeye arz ettim ve memlekette tesisi intizam için çalışmakta olan Zâtı Devletlerine de arzı hal ederim. İhtiramat ve tazimatı mahsusamın kabul buyurulması müsterhamdır.

19 Teşrinievvel 1919

Basmüdür
Lütfa

Dersaadet merkez şefi beye:

Lisanı umumiden arz olunan ve selâmeti mülkü millet namına takdimi, istirham olunan telgraflarımızı tevkif eden haini din ve devlettir. Nihayet kan dökülmesine sebeb olacaktır. Sem'i şahaneye isal için azminiz katidir, Cevap bekliyoruz.

Mabeyni Humayun Başkitabeti Celilesine:

Delâleti aliyeleriyle takdim kılınan arızal çakeranemizin cevabını selâmeti mülkü millet namına makina hasında intizar ediyoruz.

Mabeyni Humayun Başkitabeti delâletiyle Süddei Merahimzübdei Cenabı Hilâfetpenahiye:

Memleketimiz bulunan Sıvas'ta, Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti namıyla teşekkül eden Kongre Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa, itimatnamei humayunlarını bâmül bulundugunu ıssa ile memleketimizde setri seyyiat etmek isteyen bir hizbi kalilin iştirakiyle iradei milliyeyi temsil suretinde gösteriyorlar. Halbuki halifei zıhanımız ve sevgili padişahımıza her suretle muvafık ve merbutiyeti tammemiz muhtazayı din olduğundan Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Seryaveri Hazreti Şehriyari Naci Beyefendinin Amasyaya izamlarını istihbar ettik. Ahali aramızda husule gelen heyecanı teskin için ulema, eşraf ve tüccardan iki yüzü mütevaciz imzayı havî davetiye telgrafımıza cevap alamadık. Efkârı usumiyenin ne merkezde olduğunu bizzat müşahade buyurulmak üzere Sıvasa kadar gönderilmesini rumalı ubudiyet ve kemali tehalükle tazarru ve niyaz ederiz. Ol bapta ve katibei ahvalde emrû ferman padişahımız efendimiz hazretlerindir.

Efendiler, düşmanlar, Şeyh Recep'e, hakikaten mühim bir rol ifa ettirmiş bulunuyorlardı. Sırası gelince arz edeceğim vesailten, Sait Molla'nın Rahip

F r e w'a olan 24 Tegrinievvel tarihli bir mektubunda, Molla, papaza "Sivas vakasını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek" diyordu.

Bütün milletin vahdet ve tesanüdünden ve teşkilâtı milliyenin memleketin her köşesine teşmil edildiğinden bahseden, milletin müşterek arzusuna tebaan ve teşkilâtı milliye ve askeriye müsteniden kabine ıskat eden, yeni kabine ile karşı karşıya geçen, bir heyetin reisi aleyhinde — tam yeni kabine murahhasiy-le müzakereye gireceği bir sırada ve bu maksatla Sıvasta çıktığının ferdası — bütün Sivas ahalisi namına kıyamı gösterir bir telgrafın, telgrafhane tehdidedi-lerek çektirilebilmesi elbette mânidar idi.

Böyle bir heyetin, bizzat bulunduğu Sivas ahalisi, aleyhinde bulununca, bütün milletin, aynı his ve fikirde olmayacağını ispat etmek cidden mümkündür. O halde, mahiyeti temsiliyesi böyle olan bir heyetin ve reisinin istinadettiği kuvvetin dahi çürük olacağına hükmetmek neden caiz olmasın!

Sıvasta yükseltilen bu sadanın düşmanlar için ne kadar kuvvetli ve mühim olduğu takdir buyrulur.

Efendiler, Salih Paşaya ait telgrafı, Amasyaya muvasalatında kendisine verdirdim. Fakat, Şeyh R e c e p ve rüfekaşının hükümetçe tecziyesini talebettim. Sıvastaki Heyeti Temsiliye âzasına da telgraf başında 19 Tegrinievvelde şunları sordum:

1 — Şeyh R e c e p, Ahmet Kemal ve Celâl imzasıyla mabeyni humayuna çekilen telgrafnameyi gördünüz mü?

2 — Telgrafhane nöbetçi zabiti yok mu?

3 — Cümleminin mevcudiyetine rağmen böyle bir küstahlık nasıl vakubulabilir. Bhusus bu mecaninin teşebbüsleri cümlemince malûm bulunuyor. Salih Paşaya ve Naci Beye hitaben üç imza ile telgraf hazırladıklarını biz buradan işimiydik. Sizin bundan haberiniz yok mu idi?

Adapazarı kazasının Akyazı cihetlerinde türeyen, Taluстан Bey ve İstanbuldan para ve talimatla gelerek, süvari olacaklara 30 ve piyade yazılacaklara 15 lira va'deden Bekir Bey ve Sapancanın Avçar karyesinden Besslân namında bir tahsildar birleşiyorlar. Bu adamlar başlarına topladıkları atlı, yaya birtakım eşhas ile Adapazarı kasabasını basmaya karar veriyorlar. Tahir Bey isminde olan Adapazarı kaymakamı, bunu haber alıyor. Tahir Bey, İzmitten gönderilen bir binbaşı ile ve tedarik ettiği yirmi beş kadar atlıyı alarak, kasabayı basmaya gelenlere karşı hareket eder. Lûtfiye denilen bir köyde karşılaşırlar. Bu gürüha maksadı hareketleri sorulmuş... Verdikleri cevap şu imiş: "Zatı padişahinin hayatta ve makamı muallâyı hilâfetlerinde olup olmadığını öğrenmek için Adapazarına makina başına gelmek istiyoruz. Mustafa Kemal Paşayı, padişah makamına kabul edemeyiz..."

Tahir Beyin makina başında, İzmit mutasarrıfına verdiği malûmatta; "merkumların İstanbulda mühimce zevatla temasları olduğunu ve hattâ padişahın da bu hareketlerinden haberdar bulunduğunu beyan eyledikleri" dercediliyordu. Resmen verilen malûmatta: "Bekir'in, toplanan eşhasa, bu iş için, İstanbulca, bir hafta müddet tayin ettiler, beş gün geçti. İki günümüz kaldı. İş tacil edelim diye" beyanatta bulunduğu da bildiriliyordu (Ves. 162).

İzmitteki Fırka Kumandanı, Adapazarı üzerine bir müfreze gönderecekti. Ali Fust Paşa da, Düzcü üzerine bir miktar kuvvet sevk edecekti.

23 Teşrinievvel tarihinde, İzmitte Fırka Kumandanına, Bekir'in İtilâf ve Hürriyetçilerle ecnebi düşmanlar tarafından gönderildiği ve harekâtı mefsedetkâranelerinin men'i lüzumu bildirildi.

Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'e de, 23 Teşrinievvelde doğrudan doğruya "Bekir ve rüfekası hakkında tedabiri şedide ve serianın tatbikinde katiiyen tereddüt gösterilmiyerek izalei mazarratları ile netice-nin işarını" emrettim (Ves. 163).

Efendiler, 23 Teşrinievvel tarihli bir şifre ile, mer-kum Bekir ve hempalarının hareketleri ve hüviyet-leri hakkında destres olduğumuz malûmatı, Harbiye Nazırı Cemal Paşaya bildirdik ve "hükümeti seniye-ce bu gibi efal ve harekâtı mefsedetkâraneye karşı vaktü zamanında tedabiri müessire alınmayıp, mesele teşkilâtı milliyeye temas eylediği takdirde en şedit te-dabire tevessülde kendimizi mazur göreceğimizi arz ederiz" dedik (Ves. 164).

İzmitten, giden ve mahallinde takviye olunan mil-li ve askerî bir müfreze, "mühim miktarda toplanmış ve toplanmakta olan eşhası şerireyi dağıtmış, tahsildar Beslân ve biraderi Hasan Çavuşu derdest etmiş, asıl talimat ve para ile bir hafta evvel İstanbul'dan gel-miş olan Bekir, firar eylemiş." Bu Bekir, zâbitlik-ten matrut ve Manyaslıdır (Ves. 165, 166). Bundan sonra, vermeye mecbur olduğumuz emirlerle, İzmitte muharrik ve mürettip olanlardan, İngiliz İbra-him denmekle maruf biri ve sair birtakımları hakkın-da takibat başladı (Ves. 167, 168).

"Bekir'in, mahallince ittihaz olunan tedabir ne-ticesinde teşebbüsünün akim kaldığını ve firar eyledi-ğini ve tekrar İstanbul'a avdet ederek yeniden teşebbü-satı melûnane de bulunması ağılebi ihtimal olduğunu, hakkında takibati mahsusada bulunulmasını" Amasya-dan 26 Teşrinievvel 1919 tarihinde Harbiye Nazırı Ce-mal Paşaya yazdım (Ves. 169).

27 Teşrinievvel 1919 tarihinde Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyden gelen telgrafta: "Bekirin maiyetin-

de iki zâbit, kırk müsellâh adam olduğu halde Abaza köylerinde halkı, hükümeti hazıra namına hareketi millîye aleyhine teşvik ve birçok para sarf ettiği ve nezarete vukubulan işaretinin cayi kabul bulamamakta olduğu" bildiriliyordu (Ves, 170).

Efendiler, bu gibi mesailde, hükümeti ikaz ve vazifesinin ifasına davetten ibaret olan müracaatlarımız, elbette, hükümetin işine müdahale gibi telâkki edilmez itikadındayım.

İstanbulda hükümetin gözü önünde, tertibolunan ve dahili, harici düşmanların, padişahın malûmat ve muvafakatiyle olduğuna şüphe etmediğimiz teşebbüslerinin, fiilen muvaffak olacakları dakikaya kadar, beklemek ve elbette hükümet tedbir alır, mâni olur, tevekkülü safdilânesine kapılmak caiz olamazdı.

Efendiler, Amasyada müzakereye başladığımız 20 Tesrinievvel gününde, vürüdeden malûmat hulâsası şu idi: İstanbulda, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Askerî Nigehban Cemiyeti ve Muhipler Cemiyeti bir blok teşkil ettiler. Bu blok ve Ali Kemal ve Sait Molla gibi eşhas, anasını gayrimüslimeyi, mütemadiyen Kuvayi Milliye aleyhine tahrike başladılar. Rum ve Ermeni patrikleri, Kuvayi Milliye aleyhinde Düveli İtilâfiye mümessillerine müracaat ettiler. Ermeni patriği Zaven Efendi, Neologos gazetesinde neşrettiği bir mektupla harekâtı millîyei ahireden dolayı Ermenilerin muhaceret etmekte olduklarını ilân etti.

Maslup Kâzım'ın kardeşi Hikmet namında biri, İstanbuldan aldığı talimat ile Adapazarı civarında, başına birtakım müsellâh adamlar toplamaya başladı. Bu Hikmet ismine, mühim bir vesikada da tesadüf edeceğiz. Adapazarı civarında, Değirmenderede de, para ile adam toplanmaya başlandı. Çete halinde toplananların, Geyve hükümetini basmaya karar ver-

dıkları istihbar kılındı. Karacabeyde de buna mümasil ufaktefek harekât görüldü. Bursada, Gümülcineli İsmail'in tertibettiği çetelerin Kuvayi Milliye aleyhine harekâtı hiss olunmaya bağlandı. Nigehbancılarının mevkuf bulunanları bir günde kâffesi hapisten çıkarıldı.

Düşmanlar tarafından, Kuvayi Milliye aleyhinde tertibolunan çetelerin faaliyete başlaması, muhalif blokun aleni hareketi, İstanbul polis müdürünün aleyhte faaliyeti, Ali Rıza Paşa Kabinesine aleyhtar nazırların mevcudiyeti, bazı teşkilât merkezlerimizi, bilhassa İstanbul merkezimizi naümidide sevk etmeye başladı (Ves. 171, 172).

Hükümetin, umumiyetle hiçbir maksat ve karar sahibi olduğunu gösterecek, harekette bulunamaması ve yalnız Dahiliye Nazırı Şerif Paşanın menfi ve seri faaliyetini tasvipkâr davranması, hakikaten şayanı teemmül ve endişe bir manzara arz ediyordu.

İstanbulda Kuvayi Milliye aleyhine tahrikât

Bu hususta, ilk, hassasiyet ve inisiyatif gösteren Ankara oldu. Ankara vali vekili Yahya Galip Beyin Sivas'a keşide ettiği 15 Teşrinievvel 1919 tarihli bir şifresini; merhum Hayati Beyin imzasıyla diğer bir şifre içinde 22 Teşrinievvelde Amasyada aldım. O şifre aynen şudur:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Paşa Hazretleri; biz makadderatımızı, ne böyle, milletin makadderatını bilmiyen hükümete ve ne de sümnettedarik gönderecek valilere terk edemeyiz. Defaatle zatı âlilerine arz ettiğimiz düşünceler nazarı itibara alınmadığından dolayı hükümeti merkeziye, mahut Ferit Paşa Kabinesinin tayin edip de gönderemediği Bitlis Valisi Sabıka Ziya Paşayı buraya ve hayatı memuriyetinde hiçbir mevcudiyet gösterememiş olan Suphi Beyi de, Konyaya vali tayin etmek suretiyle ilk adımı atma-

Efendiler, bu malûmat üzerine C e m a l Paşaya yazdığım telgrafın aynen manzuru âlileri buyurulmasını arzu ederim:

Şifre

Sivas, 31/10/1919

Harbiye Nazırı C e m a l Paşa Hazretlerine

Adapazarı havalisinde, hükümet ve teşkilâtı millîye aleyhinde cereyan eden vaka malûmu samileridir. Bu vaka, vahdeti millîyenin azmî ve hükümeti seniyeinin tedabiri musibe ve katiyesi sayesinde bertaraf edilmiş ise de henüz oralarda tohumu fesat mevcut bulunmaktadır. Milletın vahdeti karşısında, tamamen mahvü nâbut olacağına şüphe yoktur. Ancak, bu harekâtı mefsedekârânede, D a m a t F e r i t Paşa, Dahiliye Nazırı Sahîk Â d i l ve esbaki A l i K e m a l Beyler ve S a i r M o l l a 'nın müşevvik ve mürettip oldukları anlaşılmıştır. Kendi hıyaneti vatanîyelerinden başka müruzülesamî zevat, gayet büyük ve tehlikeli bir hata daha irtikâbeylemişlerdir. O da, teşebbûsâtı melânetkâranelerinden güya zâtı akdesi humayunun da malûmattar olduğunu işaa etmek gibi bir denaeti kübradır. Kabine heyeti muhteremesinden, kemali hulûs ile, rica ederiz. Vaktü zamaniyle keyfiyeti sureti münasibede zâtı pâki humayuna arz eylesinler. Milletın ve teşkilâtının bu gibi eracife elbette atfı ehemmiyet eylemeyeceği bedidardır. Erbabı mefsedetin, yalanlarla, vahdeti millîyeyi ıkkedar etmek istediklerini ilacı sürerek, mahallinde hükümeti seniye tarafından resmen teklîbi suretiyle, her türlü sui-tefêhhümün izalesi ve bu eşhası muzırta hakkında tetkikatı lâzime bilîfa takibâtı kanuniyeye tevessül kılınması hayati bir mesele addolunmaktadır efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa
Kabinesini tut-
mak kararı

Efendiler, A l i R ı z a Paşa Kabinesinin malûmumuz olan mahiyeti terkibine rağmen, muhafazasına ve mümkün olduğu kadar takviyesine neden lüzum görüldüğünü bir nebze ima etmiştim.

Amasyadan, Sivas'a avdetimizden sonra, Heyeti Temsiliye ve diğer mevcut rûfeka ile akdettiğimiz içtimada Amasya mülâkâtı ve saire hakkında arkadaşlara uzun uzadıya izahat verdim. Bu içtimada, Heyeti Temsiliye mukarreratı zabıtnamesinin 29 Teşrinievvel 1919 günü müzakeresine ait sahifesinde, aynen mukayyet olan şu kararı tesbit ettik:

Bayta Sadrazam Ali Rıza Paşa olmak üzere cümlesinin ilciz, nazarı şahane bir mevki tutmak isteyen zevattan oldukları, kısmen harekâtı millîyeye lehtar ve kısmen dealeyhtar bulundukları, maahaza, zatı şahane ilk fırsatta, bunları iskat ile yerine istibdadı idame edebilecek bir heyet getirmek istiyeceği cihetle, meclisi millî teşekkül edip vesaifi teşriyesini ifaya mübaşeret edinceye kadar, Heyeti Temsiliyenin bu kabineyi muhafaza etmesinin, vatan ve millet için hayırlı bir suret olduğu, kabul olundu.

Filhakika, bu kararımızı tatbik ettik. Bunu teyid eden bir hususu, bu münasebetle arz edeyim: İstanbuldaki teşkilâtımız, mevsuk istihbarata müstenit olduğunu bildirdiği bazı malûmatı, 31 Teşrinievvel 1919 tarihinde, bize ibrâğ etti. O malûmat şu idi:

"İki günden beri, Kır az Ham di Paşa mabeyne gidiyor, ilti üç saat huzurda kalıyor ve şu karar tesbit olunuyor. Müşür Zeki Paşa tahtı riyasetinde bir kabine teşkil edilecek, Ham di Paşa Harbiye Nazırı, Prens Sabahattin Bey Hariciye Nazırı, T evfik Ham di Bey Dahiliye, E şref, Mahir Sait ve saire diğer nezaretleri alacaktır. Bunlardan Sabahattin ve Mahir Sait'e henüz teklifat olmamıştır. Zatı şahane, Ali Rıza Paşaya, vakti münasibinde, belki bugünlerde, istifa teklif edecektir. Bu meselede, evvelce faaliyetinden bahsolunan blok, bir cemiyeti hafife vardır." Bu malûmat üzerine, Cemal Paşaya, 2 Teşrinisani 1919 da, sadrazamın hiçbir sebep ve ba-

hane ile mevkiini terk etmemesi lüzumu katisinin bildirilmesi ve bu takdirde bütün memleketin İstanbul ile sureti katiyede kat'ı alâka edeceği bildirildi (Ves. 176). Rumeli ve Anadoluda bulunan bütün kumandanlara da, vaziyetten ve C e m a l Paşaya yazılan telgraftan malûmat verildi ve vaziyetten temasta bulunulan Mûdafaai Hukuk Heyeti Merkezîyelerini haberdar etmek lüzumu da bildirildi (Ves. 177).

Efendiler, S a l i h Paşanın, İstanbula avdeti üzerine, 21 Teshrinievvel tarihli protokolda mezkûr olan ve mühim olduğunu maruzatım sırasında işaret eylediğim nokta üzerinde, yani Meclisi Mebusanın mahalli içtimai hakkında, hükümetle aramızda münakaşa başladı. Hükümetin C e m a l Paşa vasıtasıyla yazdıkları, bizim dermeyan ettiğimiz mütalâat, bir defa daha, mütalâaya değer itikadındayım. Bu muhaberatımızın esasını Büyük Millet Meclisinin ilk içtimasına ait zabıtnamede görebileceğiniz cihetle burada, ondan tekrar bahsetmiyeceğim.

Ancak Efendiler, bu husustaki muhaberat ve münakaşat, yalnız hükümeti merkeziye ve C e m a l Paşa ile cereyan etmekle kalmıyor. Bütün memleketin ve bilhassa İstanbuldaki teşkilâtımızın, bu meseleye dair noktai nazarını anlamak icabediyordu. Burada, bu cihetlere mütalâik bazı malûmat arz edeceğim.

Akti Fulha ka- İstanbul teşkilâtımızdan, 13 Teshrinievvel
dar İstanbulla a- 1919 tarihinde vukubulmuş olan ilk istim-
yak hasmamak- zaç telgrafımıza verdikleri 20 Teshrinievvel
lığımız ve meb- 1919 tarihli cevapta, "mebusanın İstanbul-
us olmamaklığı- da toplanmasında bir mahzur ve tehlike ol-
mız tavsiyesi madığı, Düveli İtilâfiyenin herhangi bir ha-
reketlerinin cihanı medeniyete karşı suitesir yapaca-
ğının imkân dahilinde görüldüğü" beyanına; yalnız

mek, mümkün değildi. Nihayet C e m a l Paşa vasıtasıyla hükümete yazdığım telgraftan bahsederek alınacak cevaba kadar, vaziyetin hüsnü idare edilmesini Ankarada Kolordu Kumandan Vekili M a h m u t Bey'e yazdım.

Bu noktada, bilmünasebe bir hakikati arz etmek muvafık olur. Biz, Heyeti Temsiliye, hükümetin vaziyet ve mahiyetini pekâlâ anlamıştık. Erkânı hükümetten, bazılarının hükümete dahil olmaktan nadim bulunduklarını ve bu gibilerin çekilmek için bahane aradıklarını da anlıyorduk. Bundan başka haricî ve dahili düşmanların ve padişahın müttetikan, A l i R ı z a Paşa Kabinesi yerine, kendi noktai nazarlarını, açıktan açığa ve süratle tatbik edecek, diğer bir kabineyi mevkii iktidara getirmeye âzim bulunduklarından da, gafil değildik ve bunun için de, A l i R ı z a Paşa Kabinesini, ehvenişer buluyorduk. Bir de, F e r i t Paşanın sukutundan sonra, yeni kabine ile anlaşmak için, geçen dört, beş gün zarfında bazı taraflardan, mümkün olduğu kadar çabuk uyusmak hususunda alınmış olan tavsiyeler de, bizce nazarı dikkatte tutulması icabeden mâna ve mahiyette idi. Binaenaleyh maksada emniyetle vâsıl oluncuya kadar, lüzum görülürse, biraz da fedakârlık yapmak zarureti hissediyorduk.

M a h m u t Bey'e yazdığım şifrede bu noktalar da îma edilmişti (Ves. 173).

C e m a l Paşaya verdiğim cevabı aynen arz edeceğim:

Şifre

Mahsustur, aceledir.

Amasya, 24/10/1919

Harbiye Nazırı C e m a l Paşa Hazretlerine

C: 21/10/1919 tarih ve 419 numaralı şifreye:

Ankaradan, vali hakkında vukubulmuş olan müracaat ve İstirhamın, esbabı âliyeden neşet ettiği anlaşılmıştır.

Söyle ki; Dersaadetten alınan mevsuk haberlerde İngilizler ile İngiliz Muhipler Cemiyeti ve İtilâf ve Hürriyet ve Nigehban-
cılarının Hristiyan anasır ile teşrîki mesai eyledikleri ve Anado-
luya birçok muhalifler sevk ederek teşkilâtı millîyeyi ihlâl ve
hükümeti seniyeyi uskat teşebbüsâtına giriştikleri ve bu eshabı
mefsedetin Adapazarı ve Bursadan hareket eyledikleri bildirildi-
ği gibi Adapazarında da son günlerde bazı fiiliyat görülmüş mü-
cibi endişe olmuştur. Konyaya gönderilen Vali Suphi Beyin,
İngiliz Muhipler Cemiyeti İstanbul heyeti idaresi âzasından ol-
duğunu, Konyada Refet Beye ifade eylemiş bulunduğunun şü-
yu, hâsıl olan tereddüdü teşdidetlemiştir. Ankara vilâyetine tâ-
yîn olunan Ziya Paşanın meslek ve namusu hakkında bir şey
denemese de kendisinin ehliyet ve iktidarı da meşkûk görüldü-
ğünden Ankara vilâyeti gibi teşkilât ve hareket milliyemizin en
mühim merkezlerinden biri olan mahalde daha henüz vaziyetler
tavazzuh edip sükûnet ve emniyeti tamme husul bulmadan, bu-
radaki mühim vaziyetin tesikârına, tamamen mücerrep olmanın
âciz bir valinin tâyini mucibi tereddüt olmuştur. Ankarada bu-
lunan vali vekili ve kumandan ile Heyeti Temsiliye arasında ce-
reyan eden muhaberat üzerine, hükümeti hazıranın, her ne su-
retle olursa olsun, evamirine ve icraatına münkat olmak tabii gö-
rölmüş ve o yolda hareket edilmiş ise de, doğrudan doğruya aha-
li, tasavvur ettikleri tehlikeye karşı verilen teminatı gayrikâfi gö-
rerek, emniyeti tamme husulüne kadar kendilerince âmalı mil-
liyyeye mutavaatı mücerrep bulunan vali vekilinin idamei memu-
riyetini elzem addederek, doğrudan doğruya hükümete müraca-
at eylemişlerdir. Son işarı devletleri üzerine, Ankarada icabeden-
lerle tekrar müdavelei efkâr edilmiş, hattâ mebaziri olsa dahi,
mahza nüfuzu hükümeti haleldar etmemek için, Ziya Paşanın
hüsûsî kabulünün teminine çalışılmıştır. Ancak, mehalikten ve
mefsedetkârane cereyan eden ahvalden, fevkalâde mütevahhiş
olan halkı tatmin etmek mümkün olamamıştır.

Dahiliye Nazırı Paşa Hazretleri, içinde bulunduğumuz va-
ziyetin nezaket ve ehemmiyetini, düşmanlarımızın ne kadar ib-
lisane ve faallâne sarfı mesai eylemekte olduklarını takdir bu-
yurdıkları jüphesi bulunduğuna göre ve makamı nezareti yeni
teşrif buyurmuş olmaları itibariyle lâayık istihdam olan memu-
rini tanımakta mazur oldukları gibi Âdil Beyin dahi müsteşar-
lığını yapmış olan Keşfi Beyin, el'an müsteşarlık makamında
bulunması nazarı dikkate alınınca bilhassa rüesayi memurinin tâ-

ğinde ne dereceye kadar iltizamı basiret olunması tahakkuk eder. Binaenaleyh Ziya Paşanın şimdilik izam olunmaması hususunun temin buyurulmasına delâleti samileri ve neticesinin emrû imba buyurulması mürur ve müsterhamdır.

Mustafa Kemal

Efendiler, Ali Fuat Paşa, 28 Teşrinievvel 1919 tarihli bir şifresiyle, İstanbuldaki teşkilâtımızın namına gönderdikleri bir telgrafı bildirdi. Bu telgrafta verilen malûmat mühimdi.

Çerkez Bekir'in ihdas ettiği malûm vaka, Adapazarı ve civarında Kuvayi Milliye aleyhinde mebd-i isyan telâkki edilmiş. Bundan ne suretle istifade olunacağı hakkında "Zatı şahane, Ferit Paşa, Adil Bey ve Sait Molla ile Ali Kemal Beyden mürekkep" bir heyet birtakım tesavvuratta bulunmuşlar.

Bu telgrafta, yukarda ismi geçen, Hikmet, hakkında da izahat veriliyordu. Bu Hikmet, iki ay mukaddem Amasyadan Adapazarına gelmiş. O havâlicde öteden beri kendisine ve ailesine muhalif olanların teşkilâtı milliyeye dahil olduğunu anlamış. Hikmet Bey, Amasyadan geldiğini ve beni tanıdığını ve teşkilâtı milliyeye ancak kendisinin mezun olduğunu ileri sürerek, Sivasla muhabereye kalkışmak ister. Muhalif taraf mâni olur. Hikmet, muhalif teşkilât yapar. Bunu hisseden Sait Molla, Hikmet'i elde edecek çareyi bulur. Kendisini Hristiyanlar aleyhinde bir isyana teşvik eder.

Efendiler, Hikmet hakkında ve düşmanlarımızın Hristiyanlar aleyhinde hareket tertiplerine dair verdiğim malûmat, bilâhara temas edeceğimiz bazı vaziyetlerin sühuletle anlaşılmasına yarınacağı için, zait edd olunmamasını rica ederim (Ves. 174, 175).

Efendiler, bu malûmat üzerine C e m a l Paşaya yazdığım telgrafın aynen manzuru âlileri buyurulmasını arzu ederim:

Şifre

Sivas, 31/10/1919

Harbiye Nazırı C e m a l Paşa Hazretlerine

Adapazarı havalisinde, hükümet ve teşkilâtı millîye aleyhinde cereyan eden vaka malûmu samileridir. Bu vaka, vahdeti millîyenin azmı ve hükümeti seniyenin tedabiri musibe ve katiyesi sayesinde bertaraf edilmiş ise de henüz oralarda tohumu fesat mevcut bulunmaktadır. Milletin vahdeti karşısında, tamamen mahvü nâbut olacağına şüphe yoktur. Ancak, bu hareketi mefsedetkâranede, D a m a t Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı Sabıkı Âdil ve esbaki Ali Kemal Beyler ve Said Molla'nın müşevvik ve mürettip oldukları anlaşılmıştır. Kendi hıyaneti varınıyelerinden başka mâruzülesmi zevat, gayet büyük ve tehlikeli bir hata daha irtikâbeylemişlerdir. O da, tezebbüsâtı melânetkâranelerinden göya zâtı akdesi humayunun da malûmattar olduğunu ıssa etmek gibi bir denaeti kühradır. Kabine heyeti mahteremesinden, kemali hulûs ile, rica ederiz. Vaktü ramaniyle keyfiyeti sureti münasibede zâtı pâki humayuna arz eylesinler. Milletin ve teşkilâtının bu gibi eracife elbette arfı ehemmiyet eylemiyereği bedidardır. Erbabı mefsedetir, yalanlarla, vahdeti millîyeyi lekedar etmek istediklerini ileri sürerek, mahallinde hükümeti seniye tarafından resmen telzibi suretiyle, her türlü suftefahhümün izalesi ve bu eşhası muzırta hakkında tetkikatı lâzime bilîfa takibatı kanunîyeye tevessül kılınması hayati bir mesele addolunmaktadır efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa Kabinesini tutmak kararı Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesinin malûmumuz olan mahiyeti terkibine rağmen, muhafazasına ve mümkün olduğu kadar takviyesine neden lüzum görüldüğünü bir nebze ima etmiştim.

Amasyadan, Sıvasa avdetimizden sonra, Heyet-i Temsiliye ve diğer mevcut rûfeka ile akdettiğimiz içtimada Amasya mülâkatı ve saire hakkında arkadaşlara uzun uzadıya izahat verdim. Bu içtimada, Heyet-i Temsiliye mukarreratı zabıtnamesinin 29 Teshrinievvel 1919 günü müzakeresine ait sahifesinde, aynen mukayyet olan şu kararı tesbit ettik:

Başta Sadrazam Ali Rıza Paşa olmak üzere cümlesinin âciz, nazarı şahane bir mevki tutmak isteyen zevattan oldukları, kısmen hareketli milliyeye lehtar ve kısmen dealeyhtar bulundukları, mahaza, ratı şahane ilk fırsatta, bunları ıskat ile yerine istibdadı idame edebilecek bir heyet getirmek isteyeceği cihetle, meclisi milli teşekkül edip vezaifi teğriyesini ifaya mübayeret edinceye kadar, Heyet-i Temsiliyenin bu kabineyi muhafaza etmesinin, vatan ve millet için hayırlı bir suret olduğu, kabul olundu.

Filhakika, bu kararımızı tatbik ettik. Bunu teyid eden bir hususu, bu münasebetle arz edeyim: İstanbuldaki teşkilâtımız, mevsuk istihbarata müstenit olduğunu bildirdiği bazı malûmatı, 31 Teshrinievvel 1919 tarihinde, bize iblâğ etti. O malûmat şu idi:

"İki günden beri, Kiraz Hamdi Paşa mabeyne gidiyor, iki üç saat huzurda kalıyor ve şu karar tesbit olunuyor. Müşür Zeki Paşa tahtı riyasetinde bir kabine teşkil edilecek, Hamdi Paşa Harbiye Nazırı, Prens Sabahattin Bey Hariciye Nazırı, Tevfik Hamdi Bey Dahiliye, Eşref, Mahir Sait ve saire diğer nezaretleri alacaktır. Bunlardan Sabahattin ve Mahir Sait'e henüz teklifat olmamıştır. Zati şahane, Ali Rıza Paşaya, vakti münasibinde, belki bugünlerde, istifa teklif edecektir. Bu meselede, evvelce faaliyetinden bahsolunan blok, bir cemiyeti hafiye vardır." Bu malûmat üzerine, Cemal Paşaya, 2 Teshrinisani 1919 da, sadrazamın hiçbir sebep ve ba-

hane ile mevkiini terk etmemesi lüzumu katisinin bildirilmesi ve bu takdirde bütün memleketin İstanbul ile sureti katiyede kat'ı alâka edeceği bildirildi (Ves. 176). Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün kumandanlara da, vaziyetten ve C e m a l Paşaya yazılan telgraftan malûmat verildi ve vaziyetten temasta bulunan Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyelerini haberdar etmek lüzumu da bildirildi (Ves. 177).

Efendiler, S a l i h Paşanın, İstanbul'a avdeti üzerine, 21 Teshrinievvel tarihli protokolda mezkûr olan ve mühim olduğunu maruzatım sırasında işaret eylediğim nokta üzerinde, yani Meclisi Mebusanın mahalli içtimai hakkında, hükümetle aramızda münakaşa bağladı. Hükümetin C e m a l Paşa vasıtasıyla yazdıkları, bizim dermeyan ettiğimiz mütalâat, bir defa daha, mütalâaya değer itikadındayım. Bu muhaberatımızın esasını Büyük Millet Meclisinin ilk içtimasına ait zabıtnamede görebileceğiniz cihetle burada, ondan tekrar bahsetmiyeceğim.

Ancak Efendiler, bu husustaki muhaberat ve münakaşat, yalnız hükümeti merkeziye ve C e m a l Paşa ile cereyan etmekle kalmıyor. Bütün memleketin ve bilhassa İstanbul'daki teşkilâtımızın, bu meseleye dair noktai nazarını anlamak icabediyordu. Burada, bu cihetlere mütalâat bazı malûmat arz edeceğim.

Aktî Sulha ka- İstanbul teşkilâtımızdan, 13 Teshrinievvel
dar İstanbul'a a- 1919 tarihinde vukubulmuş olan ilk istim-
yak hasmamak- zaç telgrafımıza verdikleri 20 Teshrinievvel
lığımız ve meh- 1919 tarihli cevapta, "mebusanın İstanbul-
us olmamaklığı- da toplanmasında bir mahzur ve tehlike ol-
mız tavsiyesi madığı, Düveli İtilâfiyenin herhangi bir ha-
reketlerinin cihanı medeniyete karşı suitesir yapacağı-
nın imkân dahilinde görüldüğü" beyanına; yalnız

"kuvvei teşriye, hali hazır salâhiyetinin tevsiine teşebbüs ederse, zatı şahanenin meclisi feshetmeye kalkışması ve muhaliflerin tehlikeli vaziyet almaları, Düveli Mütelifenin de bundan bilistifade, Zatı Devletleri gibi zevata taarruz etmeye ictisarı muhtemeldir." haberi ilâve olunuyordu. Bu telgrafın nihayetinde, "bizim akti sulha kadar, İstanbula ayak basmamaklığımız ve mebus olmamaklığımız" tavsiye olunuyordu (Ves. 178, 179).

İstanbulda teşkilât merkezimizden, Kara Vâsıf Beyin gizli ve Şevket Beyin açık imzasıyla aldığımız 30 Teşrinievvel 1919 tarihli şifrede teşkilâtımıza mensuboların mütalâatı, birçok zevatın mütalâalarıyla takviye edilmekte idi. Bu şifrenin birinci maddesi şöyle bağliyordu: "Ahmet İzzet Paşa, sadrazam, harbiye nazırı, erkânıharbiye reisi, nafia nazırı ve programlara bihakkın sadık ve hadım olan ve sadakatiyle beraber mühim de bir kuvveti bulunan göz tabibi Esat Paşa ile ayrıca Rauf Ahmet Bey ve sair zevatla gerek talepleri ve gerek münasebet itibarıyla görüştüm. Bütün efkârın itimadettiği noktalar bervechiatidir."

Bundan sonra, bütün efkârın müttehit olduğu noktalar hulâsa ediliyordu:

1) Meclisi Mebusanın sureti mutlakada İstanbulda içtimai zaruridir. Yalnız, biz, İstanbula gitmemeliyiz. Sadrazam Paşa, Meclisin İstanbulda huzuru vîdan ile ittihazı karar eyliyebileceğini, ecanipten söz alarak vadetti. Fakat, yalnız, bizim için teminat almak mümkün olamayacağından mebus olurlarsa, mezun olarak veyahut mebus olmayarak, daha âli, mahbubu kulp kalmaları muvafık olur, deniliyordu.

Bir (b) fıkrasında, "zaten hükümet, aktebilecek muahedede temsili nisbiyi ekalliyetlerin hukuku na-

mına kabule mecburdur. Şu halde, meclisi millinin, ekalliyetlerin de yeniden iştiraki için dağılıp tekrar toplanması mehafilce katiyetle ümidedilmektedir." gibi yeni bir malûmat veriliyordu.

Bir (c) fıkrasında da "hükümet hakikaten hüsnüniyet sahibi ve müstağnidir." teminatı okunuyordu.

2 nci maddede de: "Mümkün mertebe sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı ilh... çıkarmak" gibi bizim anlayamayacağımız muğlak ve müşevves bir zihniyetin ifadesine tesadüf ediyorduk. Ondan sonra:

3 üncü maddeyi: "Hükümeti müşkülâta düşürmemek."

4 üncü maddeyi de: "Bize zarar dokunacakları her suretle temin ederek elde etmek istiyorum. Her taraf da, bana bunu tavsiye ediyor. Meselâ, Refî Cevat, sosyalistler gibi" mütalâaları teşkil ediyordu (Ves. 180).

1 ve 4 Teşrinievvel 1919 tarihlerinde İstanbuldaki teşkilâtımıza uzun mütalâa ve tahlilleri havi cevaplar verdik. Bu cevaplarımızda, ezcümle: "Mebusanın İstanbulda içtiması tamamen tehlikeli ve mahzurludur." dedik ve izah ettik. Cemal Paşa vasıtasıyla hükümete bildirdiğimiz mütalâaları hulâsa eyledik. "Bizim için mevcut tehlikenin, bütün milletvekilleri için varidolduğunu" ispata çalıştık. "Bizim, seyirci mevkiinde kalmamız, behemehâl arzu buyuruluyorsa esbabı mucibesiyile" ısrarını talebettik (Ves. 181).

Yalnız, Kara Vâsıf Bey'e hitabolan telgraf-namede:

"Ahmet İzzet Paşa Hazretleri, esasen harekâtı milliye'nin İstanbulda katliama sebeb olabileceği zannında idi. Sözlerinin mesmu olması, evvelemirde bu itikatlarının, tebeddül edip etmediğini bilmekle kaimdir. Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine gelin-

ce; müşarünileyhin de mütereddit olduğu meçhulünüz değildir. A b u k Paşa da aynı evsaf ve haleti ruhiyededir. Göz tabibi E s a t Paşa hakkında kati bir fikrim yoktur. Yalnız bazıları bu zatı son derece mahdudülfikir, pek fazla harisi şanü şöhret gösteriyorlar. Velhasıl, azim ve fikirlerinde istikrar ve isabet mevcudolmayan ve İstanbulda düşman tazyiki altında düşünen rical ve zevatın nasayihi şayanı tetkiktir." dedikten ve mevzuubahis, mahalli içtima, hakkında tekrar muhtemel mehalik ve mehaziri saydıktan sonra "asıl şayanı istiğrap nokta, bizi, malûmülesemi iki üç kişiyi teminde izharı'aczedden hükümetin, diğer mebusları nasıl vikaye edebileceği meselesidir.

Bizde, yavaş yavaş hâsıl olmaya başlayan fikir ve kanaat, maalesef ecnebiler değil, belki onlardan ziyade hükümet ricali hazırası ile zevatı saireden bazıların, bizi, mahzurlu addeylemekte olmalarıdır." dedik.

Bundan sonraki fıkraların birinde: "temsili nisbinin kabulü zarureti karşısında Meclisin dağıtılmasını şimdiden düşünen bir muhitte, Meclisi Mebusanın toplanılmaması lüzumu tabii görülmek iktiza eder." zannını ifade ettik.

Bir fıkrada da; hükümetin müstağni bulunduğu kaydinden bir şey anıyamadığımızı işaret ederek "gayesinin bizi müşkül zamanlarda yalnız bırakmak mıdır?" sualinden sonra, onların bir fikirlerine cevap olarak ta, "muhaliflerin mevkii iktidara geçmesinden korkmak fayda vermez. Binaenaleyh, bundan dolayı tebdili meslek ve meşrep edilemez." dedik (Ves. 182).

Efendiler, bu muhaberattan ve bu muhaberatta dermeyan olunan mütalâattan süheletle istinbat olunmakta idi ki, bizim, İstanbuldaki teşkilâtımızın seramedan, hükümet ricalinin, şunun, bunun mütalâalarına

zeibun kalmışlar ve artık port parol olmaktan başka bir vazife ifa etmiyorlardı.

İşte, diğer bir şifre telgrafname ki, 6 Teşrinisani 1919 tarihinde, yazılıyor, fakat şifrenin metnini Kara Vâsıf Beyin mütalâası ve imzası teşkil ediyor ve Harbiye Nazırı Cemal Paşa imzasıyla geliyordu. Bu şifrede, yine mahalli içtimadan bahsolunarak bilhassa: "Evvelâ mehaziri siyasiye var, Saniyen mehaziri idariye var, salisen de imkânı içtima yoktur... Zaruret, hisse hâkim olmalıdır... Muvafık cevabınızı âcilen kabineye ııar buyurunuz" sözleriyle tazyik yapıyor ve "Japon Rıza Beyle pek yakında iyi haberlerle size mülâki olacağım" tebşiratında bulunuluyordu. "Sulhü selâmeti tamamen kazandık demektir. Milli Türk, keza bizim Milli Ahrarı yıkıyoruz. Milli Kongre yola gelecek" cümlesiyle de iyi haberlerin nelere, ne gibi vahi şeylere mütâallik olduğunu işarette isticâl ediliyordu (Ves. 183).

Kara Vâsıf Bey'e, 7 Teşrinisani 1919 da, serian Sivasa gelmesini yazdım.

Kara Vâsıf Beyin, yine aynı meseleye mütedair gönderdiği, 19 Teşrinisani 1919 tarihli şifresinde uzun mütalâatına istinadettirdiği muhakeme ve mantığını şu cümlede hulâsa ediyordu:

"Kuvayi Milliye ile hemfikir olan Meclis, padişaha karşı ilânı husumet eylerse, Anadolu kimin arkasından gider?!... Kuvayi Milliyeye mi tâbi olsun?!...

Meclisi Anadoluda toplamak fikrinden feragat bir farizai vataniyedir..." (Ves. 184).

**Kumandanların
fikir müdave-
lesi**

Efendiler, çok mühim olan, bu mahalli içtima mesclesine, hotbeht karar vermek ve bu kararı millete ve intihabolunan mebuslara tatbik ettirmek, pek hatarnak olurdu. Bu sebeple çok

dikkat ve hassasiyetle bütün hususi, umumi efkâr ve hissiyatı tettebbu etmek, temayülü hakikiyi anlıyarak kabili icra kararı bulmak zarureti karşısında bulunuyordum.

Bir taraftan, gördüğünüz gibi İstanbul ricaliyle muhabere ederken, bir taraftan da, muhtelif vasıtalarla efkârı umumiyeyi istinzacediyordum. Vereceğim kararın temini tatbiki için ordunun noktai nazarını almak da pek mühimdi. Bu sebeple daha teşrinievvelin 29 unda, On Beşinci, Yirminci, On İkinci ve Üçüncü Kolordu Kumandanlarını Sıvasta bir içtima davet ettim.

Diyarbakirdeki Kolordu Kumandanına, Edirnedeki Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beye, Bursada Yusuf İzzet Paşaya, Balıkesirde Kâzım Paşaya, Bursada Bekir Sami Beye de "kendilerini budiyeti mesafe ve vaziyeti hususiyeleri icabı davet etmediğimi ve mukarreratı bildireceğimi" yazdım (Ves. 185, 186).

Efendiler, davet olunan kumandanlardan, Salâhattin Bey zaten Sıvasta idi. Kâzım Kara Bekir Paşa Erzurumdan, Ali Fuat Paşa Ankaradan ve Konyadaki Kolordu Kumandanının cephe ile bazı mühim vaziyetleri bizzat halli lâzım geldiğinden ana vekâleten Erkânıharbiyesi Reisi Şemsettin Bey Konyadan gelip Sıvasta toplandılar. Heyeti Temsiliye ye dahil olan ve olmayıp da refakatlerinden istifade olunan zevat ile ve kumandanların iştirakiyle, 16 Teşrinisani 1919 günü müzakerata başladık. Ruznamei müzakeratımız şu üç noktaya munhasır olacaktı:

- 1) Meclisi Mebusanın mahalli içtimalı.
- 2) Badeliçtima Heyeti Temsiliye ve teşkilâtı milliyenin alacağı şekil ve tarzı faaliyeti.
- 3) Paris Sulh Konferansının hakkımızda müspet

veya menfi bir karar vermesi haline karşı tarzı hareket.

Dört aykırı Efendiler, bu tarihe kadar, cemiyet heyeti
noktai nazar merkeziyelerimizden, vâkı olan istilâmatı-
ve aldığımız mıza, vürüdeden cevaplar, dört noktai na-
karar zara ayrılıyordu.

1) inci noktai nazara göre: Meclisi Mebusanın hariçte içtiması muvafık görülüyordu.

2) nci noktai nazara göre ki, bu noktai nazarı serdedenlerin başında Erzurum, Trabzon, Balıkesir ve bütün Karesi, Saruhan heyetleri bulunuyordu: İstanbulda... İstanbul'daki rical ve zevatın hemen kâmilten bu fikirde olduğunu biliyoruz. Padişahın arzusu, hükümetin ısrarı da bu idi.

3) üçüncü noktai nazar ki, Trakya - Paşaelinin fikri idi: İstanbul civarında...

4) Bir kısım heyeti merkeziyeler de, Salih Paşanın, kanaati zatiyelerine istinaden hükümetin muvafakati halinde, hariçte içtimada bir mahzur görmüyorlardı.

Efendiler, hükümeti merkeziye ve onun yarıdakçılarının, efkârı umumiyeyi ne derece tegettüt ve tegevüğe uğratmış olduğunu; milletin izhar ettiği, bu ihtilâfı efkârdan sühuletle anlamak kabildir.

Artık, bunun üzerine, ısrarın, muzır netayıç ve receğine hükmetmek de müşkül değildir.

Şimdi, 16 Teşrinisani 1919 dan 29 Teşrinisani 1919 tarihine kadar, günlerce devam eden müzakere ve münakaşattan çıkan netayıç ve mukarreratı zaptını aynen nazarı itilâs âlilerinize arz ediyorum:

1 - Meclisi Millinin İstanbulda içtimasındaki meharir ve mehalike rağmen, hükümeti seniyenin hariçte içtimasına ademî muvafakati yüzünden ve memleketi buhrana düşür emekten iç-

tinaben, İstanbulda içtimala zarureti kabul edildi. Ancak şimdiki tedabirin ittihazı lüzumu takarrür etti:

a) Bülûmum mebusları vaziyet hakkında tenvir ile müferriden mütalâalarını talebetmek.

b) Mebuslar, İstanbula gitmeden evvel, Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir ve Edirne gibi mahallerde kısım kısım toplanarak Meclisi Millinin İstanbulda içtimasına nazaran gerek İstanbulda ve gerek hariçte alınması lâzım gelen emniyet tedbirini ve programımızın esasatını müdafaa edecek kuvvetli bir grupun vücuda getirilmesi eshabını tezekkür ve teemmül eylemesi.

c) Teşkilâtı cemiyeti, süratle teşmil ve tarsin için kolordu kumandanlarının, mıntaka kumandanları ve ahzıasker rüesası vasıtasıyla delâleti seriai fiiliyede bulunmaları.

d) Bülûmle rüesayı memurini mülkiyeden her ihtimale karşı, Teşkilâtı Milliyeye sadakatle bulunacaklarına dair söz almak ve kendilerinin vesaiti mevcudeleriyle teşkilâtı cemiyeti, tazarruv ettirmeye sürati tevessüllerini talebetmek.

2 — Meclisi Milli İstanbulda içtima ettikten sonra, mebusan, emniyet ve serbestii tam ile varifei teşriye ifa eylemekte olduklarını teyidedeceği güne kadar, Heyeti Temsiliye, şimdiye kadar olduğu gibi hariçte kalarak vazifei milliyesine devam edecektir. Ancak bülûmle livalardan ve mebus olan zevattan intihabedilmek üzere birer ve vilâyet ve müstakil livalardan ikiyer zatın, nizamnamenin sekizinci maddesine istinaden Heyeti Temsiliye üyası olarak Eskişehir kurbünde cemedilerek, vaziyetin tanzihî ve Meclisi Mebusanda sureti hareketin takdiri tezekkür edilecektir. Bu sebeple Heyeti Temsiliye dahi mahalli mezkûre intikal edecektir. Bu içtima müsaakap Heyeti Temsiliye sureti mümasibode takviye olunduktan sonra diğer zevat İstanbul Meclisi Milliye gideceklerdir. Heyeti Temsiliyenin, vazifeye devam ettiği müddetçe, teşkilâtı milliyenin şekil ve tarzı faaliyeti, nizamnamede münderic olduğu gibi olacaktır.

Meclisi Mebusan, emniyeti mutlaka içinde bulunduğunu teyidettiği zaman, Heyeti Temsiliye, nizamnamede mevcut salâhiyetine istinaden, umumî kongreyi içtima davet ederek on birinci madde mucibince, cemiyetin alacağı vaziyeti âtiyenin takarrürünü, kongrenin kararına terk edecektir. Kongrenin mahalli içtima ve sureti inikadı, o zamanki ahval ve icabata tâbi olacaktır. Kongrenin davet olduğu zaman ile inikadı arasında ge-

gecek müddet zarfında Heyeti Temsiliye, hükümeti merkeziye ve Meclisi Mebusan riyaseti ile mecburiyeti katiye görmedükçe münasebatı resmîyede bulunmaz.

3 — Paris Sulh Konferansı, hakkımızda menfi bir karar verdiği ve hükümet ve Meclisi Millîce kabul ve tasdik edildiği halde vesaiti serial münasibe ile iradei millîye hilistimzaç nizam-namede masarrıf olan esasatın istihsaline çalışılacaktır.

Mustafa Kemal

<i>Kâzım Kaza Bekir</i>	<i>Hüseyin Rauf Hüsnü</i>	<i>Ali Fuat</i>
<i>Mazhar Müfit</i>	<i>Rüstem</i>	<i>Ömer Mümtaz Bekir Sami</i>
<i>İbrahim Süreyya</i>	<i>Hüseyin Salâhattin</i>	<i>Hakkı Bebiş Vâsıf</i>

K. 12 Erkânıharbiye Reisi

Şemseddin

Mebuslara veril- Efendiler, bu mukarrerat mucibince, mebus-
en talimat ları tenvir için, verdiğimiz malûmat ve ta-
limatı aynen arz edeceğim.

İntihobolunan mebuslara iblâğ edilen malûmat ve talimat, şudur:

Madde 1 — İstanbulun Düveli İtilâfiye ve bilhassa İngiliz Kuvayi berrîyesinin tahtı işgalinde ve Kuvayi bahriyesinin tahtı muhasarasında olduğu ve Kuvayi İnzıbatîyesinin ecanip elinde ve muhteli bir surette bulunduğu malûmdur. Bundan başka, Rumların kendilerinden İstanbul mebusu namıyla kırk kişi intihab ettikleri ve Atınadan gelmiş Yunan rüesa ve komandanları tahtı idaresinde olmak üzere, hafî polis ve kuvvei ihtilâliye teşkilâtı yaparak, devletimize anı lüzumunda âsi bir vaziyet alacakları tahakkuk etmiştir. Hükümetin İstanbulda maatteessüf mukayyet olduğunu itiraf eylemek mecburiyeti vardır. Bu esbaptan naşi, Meclisi Millînin mahalli içtimasını münakaşa etmek gibi bir mesele tahaddüs eylemiş bulunuyor. Meclisi Millî İstanbulda inikad-eylediği takdirde, mebusanın ifa edecekleri vazifei vataniye nazarı dikkate alınırsa, mehalike mâruz kalmalarından cidden revahhuş olunur. Filhakika, İtilâf Devletlerinin mütareke ahkâmını bozarak ve sulhun takarrürüne intizara lüzum görmeksizin, va-

tanımızın aksaması mühimmesini isgal ve anasırı Hristiyanlıya hukukumuza tecavüz fırsatını bahşeylemek suretiyle, vukubulan hakşikenane muamelâtını, tenkid ve ret ile tamamıyeti mülkiye ve masuniyeti istiklâlimizi azimkârane bir surette talep ve müdafaa edecek olan heyeti mebusanın dağıtılması ve âzasının tevkiif veya iclâ edilmesi müstebat değildir. Karsta inikadeden İslâm Şûrayı Millisine İngilizlerin yaptıkları gibi. İntihabata iştirak eylememiş olan anasırı Hristiyanlıya ve onlara peyrev olan İngiliz Muhipler ve Nigehban Cemiyetlerinin, bu hususta düşmanların âmaliini tervicen her türlü fenalığa tasaddi eylileyebilecekleri de varidî hâttır. Binaenaleyh Meclisi Millinin İstanbulda içtiması, meclisten intizar olunan vazifei ciddiye ve tarihîyenin ifasını akim bırakacağı ve Meclisi Millî, devlet ve milletini timsali isriklâli olduğundan ana vurulacak darbe ile istiklâlimizin de rahnedar edileceği müstâğni arızdır. Kabine namına Amasyada Heyeti Temsiliye ile müzakeratta bulunan Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretleri dahi, bu hakayika derpiş ile Meclisi Millinin İstanbul haricinde emin bir mahalde içtiması lüzumuna vicdânen ve fikren kanaat hâsıl etmiş ve bu husustaki muvafakatini imzası tahtında reydeylemiştir. Meclisi Millinin düşman tesirinden azade ve emniyeti mutlakayı haiz bir mahalde içtiması halinde, İstanbulda içtimasına nazaran mufassavver bîlcümle mehazir, bertaraf edilmiş olacağı gibi makamı hilâfet ve saltanatın tehlikede bulunduğunu cihan efkârı umumîyesine ve betahsis âlemi İslâma fiilen ihsas etmiş olacak ve istiklâl ve mevcudiyeti milliyemizin aleyhinde sudarı memul bir karar karşısında vazaifi millîye ve vataniyesini ifaya kaadir bir halde bulunacak ve İrfîl Devletleri nazarsında meclisin mukadderatı millete tamamen hükim bulunduğu daha bâriz bir surette izhar olunabilecektir. Meclisin hariçte içtimasında varidî hâttır olan mehazir berveçhiatidir:

Bedhahan, İstanbuldan vargeçildiği tarzında mazı bir propagandaya fırsat bulacaktır. Hükümet, İstanbulda olduğu gibi, meclisle temas ve irtibatında mazharı suholet olamayacaktır. Meclisin merasimi iftitahîyesi, zatı şahaneyi seyahat külfetine mâruz bırakmamak maksadiyle, tevkil buyuracakları bir zat vasıtasıyla olabilecektir. İşte bu mehazire istinadeden hükümeti hazıra Meclisi Millinin hariçte küşadına muvafakat eylememiştir. Bu ademî muvafakat yüzünden mehaziri mevcudeye, âtideki mahzurlar dahi inzammam eylemekte bulunmaktadırlar:

Meclisi Millînin kanunî bir şekilde içtîması, Meclisi Mebusan ve Âyanın aynı zamanda ve aynı mahalde bulunmasına vâbeste olduğundan hükümetin hariçte temsildeceği bir mahalde içtîmasa muvafakat etmemesi yüzünden Meclisi Âyan ve hükümet, hariçteki içtîmasa icabet etmeyecek ve zatî şahane usulü daire-sinde meclisi küşadettirmeyecektir.

Buna nazaran, Meclisi Millînin hariçte içtîmasına kanunen imkân kalmayıp İstanbulda inikadî mebaziri mâruzaya rağmen zaruret hükmüne girmiş bulunuyor. Mebusanı kıram İstanbulda gümekte tereddüt gösterip hariçte kendiliklerinden toplandıkları takdirde, vücuda gelecek bu içtîma bittabi Meclisi Millînin mâlûm olan mahiyeti teşriyesi şeklinde olamaz. Belki milletin mevcudiyetini, âmâlini, istiklâlîni temsil ve mukarreratı hakkında verecek hükümleri tenkid ve millete istinaden reddedebilecek bir içtîmas millî şeklinde olabilir. Bu takdirde, Meclisi Millî de bittabi İstanbulda inikadecmemeye mahkûm kalır. Bu tarz hareket, hükümetin itiraz ve aleyhinde tedabiri zecriyeyi ve binnetice milletle hükümeti merkeziye arasında inkıta münasebatı mucibolması da varidî hâttır. Mebusanın bir kısmının İstanbul gitmesi ise, bu bapta mahzuru tezyidedebilir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bâlâda serd-olunan bilcümle hususâtı nazarı dikkat ve münakaşadan geçirdikten sonra, Meclisi Millînin İstanbulda içtîması zaruretiye karşı, vaziyetten bilcümle mebusları haberdar ederek her birinin mü-talâa ve noktraî nazarlarını istihsal eylemeyi vazife addetmiştir. Bundan başka İstanbulda Meclisi Millîye dahil olmadan evvel, mebusını kıramın, sühuleti içtîma nazarı dikkate alınarak bazı mevkilerde toplanıp âtidedeki hususâtı tezekkür ve netayici müza-keratı tevhit maksadiyle Heyeti Temsiliyeye bildirmeleri lüzum-lu görülmüştür. Tezekkür olunacak hususât şunlardır:

a) İstanbulda içtîma zaruretiye karşı İstanbulda ve haricen umumî vatanda ittihaz olunması lâzım gelen tedabir ve tertibat;

b) Meclisi Mebusanda vatanın tamamisini ve devlet ve milletin istiklâlîni tahlisten ibaret olan gayeyi muhafaza ve mü-dafaa için müttelik ve azimcâr bir grup vücuda getirmek esba-bının tecemmülü.

Mebusanın mezkur hususatta müdavelei efkâr için toplan-maları munasip görülen mevaki şunlardır:

Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma, Edirne.

Madde 2 — Birinci maddeyi aynen muntakai âlilerinde bulunan mebuslara tebliğ ile evvelâ; şahsi mütallakalarını, sürati mümkün ile istihsal ve hilâfatei an Heyeti Temsiliyeye iblâğ ve muntakai âlilerindeki heyeti merkezîyelere de ita ile bu hususta faaliyetlerinin temini.

Saniyen; muntakai âlilerindeki mebusların birinci madde-de tasrih olunan mevakiide içtimalarını teshil ve temin ile netice-i müzakerelerinin Heyeti Temsiliyeye iblâğı için iktiza eden tertibat ve tedabirin ahzı müsterhamdır.

Muntakai âlileri dahilinde mebus olup halen İstanbulda bulunanların İstanbulla karip içtima mahallelerinden birine, dair-i intihabiyelerince davet ettirilmesi lâzımdır.

Egrinievvel Efendiler, 1919 senesi Tegrinievveline ait
19 da mühim olup temas etmek istediğim bazı hususları da,
dahilî işler birkaç kelime ile hulâsa etmeme müsaade-nizi rica ederim.

İzmir vilâyeti dahilinde, tahtı işgalde bulunan İslâm ahaliye zulûm ve katil tatbik olunuyordu. Bunun için, Düveli İtilâfiye mümessilleri nezdinde müessir teşebbüslerde bulunmamı, hükümetten rica ettik. Yunanlıların zulûm ve itisafı devam ederse mukabele bilmisle mecbur kalmacağımı da bildirdik. İzmir fecayii üzerine İstanbulda bir miting aktedilmek istenmişti. Buna mümanaast edildiği istihbar olunması üzerine, **C e m a l** Paşanın nazarı dikkatini celbettik.

Anzavur, Bandırma havâlisinde, hainane ve canıyane efale başlanıyordu (Ves. 187). İzale-i mazarratı için ve Karabiga ve Bandırma taraflarına çıkan Nigehban Cemiyetine mensup zâbitler hakkında Balıkesirde **K â z ı m** Paşaya ve daha münasebettar olanlara yazdık. Otuz kadar Nigehbancı zâbitin de bir ecnebi işgaline zemin hazırlamak için, Hristiyanlara karşı hareket etmek üzere, Trabzon ve Samsuna çıkacaklarını istihbar ettik. Derhal **K. O. 15 in** ve Canik mutasarrıfının nazarı dikkatlerini celbettik.

Malûmu âlileridir, Maraş, Urfa, Ayıntapta bida-
yette İngiliz kıtaatı vardı, Bu kıtaatı Fransız askerle-
ri tebdil etti. Bu münasebetle tekrar ısgali men'e ça-
lıştık. Vukuundan sonra da evvelâ siyasi, badehu fiili
teşebbüsata geçtik.

Bozkırda, yeniden mühimce bir kıyam çıktı. O-
nun itfası için muhtelif tedbirlere tevessül ettik.

Maraş ve Ayıntaba Kılıç Ali Beyi ve Kilikya
mıntakasına da Topçu Binbaşı Kemal ve Yüzbaşı
Osman Tufan Beyleri göndererek ciddi teşkilât
ve teşebbüsata geçtik.

Efendiler, bu münasebetle hatırıma gelen bir
noktayı da arz etmiş bulunayım: Sivas Kongresinden
sonra, kongreler nizamname ve beyannamelerinden
başka, Heyeti Temsiliye, mesuliyeti üzerine alarak Si-
vas Kongresi Nizamnamesine lâhika olmak üzere,

"Müdafaai Hukuk Cemiyeti Teşkilâtı Nizamna-
mesine Lâhikadır (1)" serlevhali, yalnız alâkadarana
mahsus ve mahremdir kayıtlı, milî teşkilâtı müsellâha-
ya mahsus hafi bir talimat tanzim etti. Düşmanla te-
masta bulunulan mahallerde bu talimata göre müs-
ellâh müfrezeler, kıtalar teşekkül etti (Ves. 188).

Ali Rıza Paşa Efendiler, 2 Teşrinisanide, Harbiye Nazırı
Kabinesi fik- Cemal Paşadan aldığım bir şifre telgraf-
rinde musır namede: "Zaten az olmıyan dedikodulara
biri daha ilâve olundu. Ziya Paşanın, Ankaraya ka-
dar gitmemesi müzaheret buyurulan hükümetin kesri
nüfuzundan başka bir mânaya delâlet edemez. Bu me-
selede hükümet, fikrinde musırdır." denilmekte ve bu-
nun cevabının süratle beklenilmekte olduğu bildiril-
mekte idi. Ziya Paşanın gönderilmemesi hakkındaki
ricamıza, hükümet iltifat etmemişti. Ziya Paşayı me-

mur ve izam eylemişti. Z i y a Paşa, Eskişehir'e kadar gelmiş ve oradan mezuniyet alarak geri dönmüştü.

C e m a l Paşa, aynı telgrafnamesinde, "Bozkır hâdisesinden dolayı matbusta tebliğ buyurulan beyannamenin tarzını, hükümet aramızdaki itilâfa mugayir görmektedir." diyordu. Halbuki böyle bir beyanname-miz yoktu.

C e m a l Paşanın bu telgrafına, şu cevabı verdik:

Şifre
Acele

Sivas, 3.XI.1919

Harbîye Nazırı C e m a l Paşa Hazretlerine

Cı 2/XI/1919 tarih şof numaralı şifre:

1 — Hükümetle teşkilâtı millîye arasında samimî bir itilâf, hakiki bir vahdet esası kabul eyledik. Zati devletleri vasıtasıyla pek mühim bir istihhamımız var idi. O da, maksadı meşru teşkilâtı millîyeyi hâfifden vikaye için, bilcümle rüesavı memurunin bu noktai nazardan intihabı, muhalif olanların tehdidi idi. Bunlara ait mükerrer istihhamatımıza cevap alamadık. Trabzon, Diyarbekir valileri, Antalya motasarrıfı hakkında ne yapıldığını henüz bilmiyoruz. Bilâkis vaziyeti mahalliyeyi tetkik etmeksiziz, Dahiliye Nezaretî, Konyaya gayet zayıf, âciz, Muhipler Cemiyeti âzasından S u p h i Beyi vali olarak gönderdi. Dahiliye Nazırının bu mesailde bizimle hiçbir temas ve münasebet kabul etmediği, âdeta teşkilâtı millîyeye muhalefetkâr hareket eylediği zehabı hâsıl oluyor. Bu fikrimizde yanlışyorsak tashih ve tenvirimizi rica ederiz. Ankara Valisi Z i y a Paşanın arzusu ile mezuniyet aldığını arz etmiştim. Tabii yine kendisi, resmen Ankara valisi addolunmaktadır. Fakat arz ettiğim noktadaki şek ve zan izale olununcuya kadar, valî müşarünileyhîn mezuniyetten istifadeye devam eylemesi en hayırlı şekil olarak kabul olunmalıdır. Polis müdiriyetinin el'an N u r e t t i n Bey gibi bir zat elinde bulunmakta olması, zati devletimizin de, bu pek mühim noktaya karşı lâkayt davranmakta olduğunuz da bir fikir vermektedir. Halbuki, bu tesamübün neticesi hem hükümete, hem de teşkilâtı millîyeye muzir olacaktır. Heyeti Temsilîyemizin teşkil-

İkt ve vahdeti milliyeyi ihlâl edecek en ufak bir hale karşı müsamahakâr davranamayacağını, elbette, mazur görürsünüz.

2 — Bozkır hâdisesi hakkında, Heyeti Temsiliye tarafından, matbuata bir beyanname verilmemiştir. Bunda bir yanlışlık olacaktır. Muhtemeldir ki, bu işaret, İradei Milliye Gazetesinin istihbaratı olacaktır. Heyeti Temsiliyenin bir gazeteyi sansüre salâhiyeti olmadığı malûmu samileridir. Maahaza, celbî nazarı dikkat olunmak üzere, bu ajans muhteviyatında, hükümetle aramızdaki itilâfa mugayir görülen nîkatin izah boyurulmasını istirham eyleriz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Heyeti Temsiliyenin murahhası ve harekâtı milliyenin mürevvici olduğunu iddia eden Cemal Paşa'nın telgrafımıza cevabı şudur:

Harbiye, 4/5.XI.1919

Sivasta K. O. 3 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Beyannamei resmide yazıldığı veçhile, hükümeti hazır; böyle bir zamanda, mahza vatan ve memlekete hizmet emeliyle azim mesuliyeti deruhde etmiş ve bu vazifesini ifa için kemali bitarafı ve hulûs ile hareket etmekte bulunmuş olduğundan, nîkatin âtiyenin izahına lüzumu âcil hâsıl oldu:

Evveliden; mebusan intihabına anasırı gayrimüslime iştirak etmediği gibi firaki muhtelif dahi eliyevir müctenip vaziyettedir. Firaki muhtelif, memlekette iki hükümet mevcudolduğunu ve intihabatın bitarafane icra kılınmadığını sebebolarak göstermek ve anasırı gayrimüslimenin dahi hilâhare bu sebebe mebni iştirak etmediğini dermeyan eylemesi pek melhuz bulunmakta... Intihabatın dairi selâmette icra olunmadığına dair şikâyet ve mesmuat tevali ederek, mehafil ve matbuatı ecnebiyeye kadar münakıstır. Meclisi Mebusan, milletin aksanı muhtelifesini temsil etmediği ve bahusus Kuvayi Milliye'nin tesirâtı ile teşekkül eylediği takdirde, bunun enzârı cihanda ne suretle telâkki edileceği muhtacı izah değildir. Binaenaleyh, mebusan intihabında taz-yikat icrasına meydan verilmemesi elzemdir.

Saniyen; tekrarına lüzum olmayan esbaba mebnî, Meclisî Mehusanen, payitahttan başka bir yerde içtimaı, dahilen ve haricen envas mehzar ve mazarratı dai olduğundan, meclisin, behemehal, İstanbulda akdi içtima eylemesi, memleketin menafîi hayatiyesi icabatındandır.

Salisen; taşralarda, teşkilâtı milliye namına, bazı kimseler tarafından, umuru hükûmete müdahale vakubulmakta olduğu, işaret ve ihbaratı mütevaliyeden anlaşılmakta olmasıyle bu müdahalenin âcilen ve serian men'î elzemdir.

Hükûmeti hazırta, şu üç talebinde sabittir. Başka suretle idare-i umur eylemek imkânı mefkuttur.

Harbiye Nazırı
Cemal

Cemal Paşanın bu işaretine — seryaver Salih Bey tarafından açılacaktır kaydiyle — verdiğimiz cevabı aynen arz etmek isterim:

Şifre

Sivas, 5.XI.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: 4/5, XI, 1919.

1 — Anasırı gayrimüslime ile, bu vatan ve bu millet için anasırı gayrimüslimeden daha muzır olan bazı fırakı siyasiyenin intihabata ademî iştirakini, onların bililtizam işaa eyledikleri esbaba istinadettirmek elbette doğru olamaz. Anasırı Hristiyanıye daha teşkilâtı milliyenin ismi yokken, intihabata iştirak etmiyeceklerini ilân eyledikleri malûm değil midir? Yayıra koparan fırakı siyasiyeye gelince, bunlar yalan söylüyorlar. Çünkü, her tarafta intihabata iştirak etmişlerdir. Ancak beşer, onar kışiden ibaret olan bu fırkaların millet nezdinde bir mevkileri olmadılarından ve millet, bu defa İstanbuldaki politikacılardan değil, kendi sinesindeki öz vatandaşlardan mebuslarını intihabetmekte olduğundan, kendilerinin muvaffak olamayacaklarını anlıyarak telaş ediyorlar. Buna karşı bizim elimizden ne gelebilir? Bu noktadaki hakikatte, kabinenin mütereddit bulunuşu cayı istigraptır. Bahsolunan tazyik nerede, kimin tarafından ve nasıl vâkı olmuştur? Lütfen izah buyurulmalıdır ki, Heyet-i Temsiliye varı-

fesini ifa edebilsin. Vâhi müddeavatsı atfı ehemmiyet ederek telâşa düşmek caiz değildir.

2 — Mahallî içtima hakkındaki noktaî nazarda hükümetin sehatında isabet veya ademî isabet olduğunu, zaman ve vakayı ispat edecektir. Bu baptaki son mütalâatımızın, merkezden alınacak cevaplar üzerine arz edileceğini bildirmiştik.

3 — Teşkilâtı Milliye namına umuru hükümete, nerede ve kimin tarafından müdahale edilmişse derhal bildirilmelidir ki, icabeden muameleye tevessül mümkün olsun. Ancak, Dahiliye Nazırı Paşa Hazretlerinin şüphesiz ilham edebilecek tarzdaki muamelelerine nazarı dikkati samilerini celbe lüzum görürüz efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Dahiliye nazırının memlekete sevk ettiği nasihat heyetleri

Dahiliye nazırı, memlekete birtakım heyetler sevk etmeye kalkıştı. Bunlardan biri de, Harbiye Nezareti Sabık Müsteşarı A h m e t F e v z i Paşa namında bir zatın riyasetinde, Mahkemei Temyiz Azasından İ l h a m i ve Fetva Emmini H a s a n Efendilerden mürekkep idi.

Heyeti Temsiliyemiz murahhası olan C e m a l Paşa bundan bizi haberdar eylememişti. 5 Teşrinisani 1919 tarihli bir şifre ile kendisinden bu heyetin maksadı izamını sorduk ve "bilhassa Fetva Emmini ile K â m i l Paşa Kabinesi zamanında polis müdürü olan zevatın böyle bir heyetteki hikmeti vücutlarının" anlamadığını zikrettik (Ves. 189).

Efendiler, F u a t Paşanın, Ankarada kolordusunun başında bulunmasını istilzam eden esbap, tezahür etmeye başladı. Bu sebeplerin mühimmini, dahilde, ahalinin tesmim edilmeye başlanması teşkil ediyordu. Dahili ve harici düşmanların müttelik mesaisi, A l i R ı z a Paşa Kabinesi zamanında, F e r i t Paşa zamanından daha çok fazla muvaffak olmaya başlamıştı.

**Refet Paşa Sa-
lihli ve Aydın
cephelerine ku-
mandan olarak
gönderiliyor**

Balıkesir havalisinde, Kâzım Paşa, cephe teşkiline ve vaziyete hâkim olmaya çalışıyor-
du. Salihli ve Aydın cephelerindeki sevkü
idarenin, askeri bir nokta nazara tevfiik edil-
mesi icabediyordu. Buraya, az çok tanınmış

bir askerin gitmesi lâzımdı. Elimizde kabili istifade,
Konyada bulunan Refet Paşa vardı. Konyadaki Ko-
lordunun başına Fahrettin Bey (Müfettiş Fa-
hrettin Paşa Hazretleri) geçmiş bulunuyordu. Bina-
enaleyh, Aydın Kuvayı Milliye Kumandanlığını de-
ruhte etmek üzere cepheye hareketini, Refet Paşaya
ve Ali Fuat Paşanın Ankaraya avdetini, kendisine
yazmıştık.

Refet Paşanın, Nazilliye muvasalatı anlaşıldık-
tan sonra da Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine gel-
miş olan Cevat Paşadan, harbi zailde tecrübe gör-
müş genç erkânıharplerden müntehap dört, beş zabı-
tin, Nazillide Refet Paşa nezdine izamını rica ettim.
Bu hususu, Refet Paşaya da bildirdim.

**Refet Paşa De-
miri Efendi
maiyetine giri-
yor**

Efendiler, Nazilliye giden Refet Paşa,
Demirci Mehmet Efenden kuman-
dayı almaya lüzum ve bunda bir fayda gör-
memiş veyahut, kim bilir, belki de kuman-
daya vaziyet ettirilmemiş? Demirci Efendi maiyetin-
de, erkânıharp gibi ifayı vazife etmeyi daha faydalı ve
müreccah görmüş... Refet Paşa bunu, bize bildir-
di. Mahallî şeraiti yakından görmüş olan bir zatın, ka-
rarını nakzetmek ekseriya müşküldür. Çünkü, ya ha-
kikaten Refet Paşanın gördüğü ve tercih ettiği gibi,
efenin kumandasını idame etmekte ve ona muavin ol-
makta fayda vardı veyahut, Refet Paşa o cephenin
kumandasına lisebebin minelesbap vaziyet edemiyordu.

Her iki ihtimale göre de behemchal, kumandayı al, di-
ye emir vermek bisut olurdu.

Asıl garabet, bundan sonra görüldü. Bir müddet
sonra, R e f e t Paşa, Nazilliden gaybubet etti. Birkaç
gün sonra Balıkesirde olduğunu, birtakım ecnebi zâ-
bitlerle münasebete girip girmemesini bizden sorması
vesilesiyle anladık.

22 Kânunuevvel 1919 tarihinde verdiğimiz cevap-
ta: "Teşkilâtı milliyeye mensubolanların, bilhassa He-
yeti Temsiliyeye dahil âza tanınmış olmak haysiyetiyle
kendisinin, hiçbir suretle temasını arzu etmediğimizi
bildirdik." R e f e t Paşa, tekrar gaybubet etti. Niha-
yet bir gün, Bursadan R e f e t imzalı kısa bir telgraf
aldık: "İstanbul üzerinden Bursaya geldim."

Bu telgrafın bir türlü mânasını anlamıyordum.
R e f e t Paşanın İstanbul ile ne münasebeti vardı? Bir
de "Nazilli - Balıkesir - Bursa" yolu İstanbuldan mı
geçer? Bu muammayı bir türlü halledemedim. Niha-
yet mesele anlaşıldı.

R e f e t Paşa, Nazilliyi terk ettikten ve Balıkesir-
de K â z ı m Paşaya uğradıktan sonra, Bandırmaya in-
miş, oradan da bir Fransız torpitosiyle İstanbul'a gitmiş,
orada bazı rüfkasiyle görüşmüş, badehu Bursaya av-
det eylemiş...

Efendiler; bu muammayı hâlâ, halledemiyorum.
Bunda beni mazur göreceğinizi ümit ederim.

R e f e t Beyin, bir İngiliz gemisiyle Samsuna
gelen Salâ hattın Bey tarafından tebdil edildiği
ve aynı gemi ile R e f e t Beyin İstanbul'a avdeti talep
olunduğu ve bunun üzerine gitmeyip istifa eylediği
ve İstanbul hükümetinin benim ile beraber kendisinin
derdestiyle İstanbul'a izamımıza tamimen emir verdiği
malûmunuzdur. Bu kadar çok malûmatla bir meçhulü
halledememek, cebir bilenlerce pek de mazur görülemez-

se de, benim, bu noktada izharı aczeylediğimi itiraf ederim. Vakaa, Ferit Paşa Kabinesi yerine, Ali Rıza Paşa Kabinesi kaim olmuştı. Fakat, yeni kabinenin vesaiti istihbariye ve icraiyesinin evvelkinin aynı olduğu malûmunuzdur.

Efendiler, Refet Paşanın bu hafif hareketi, Aydın ve Salihli cephelerinde, muntazam ordunun teşkiline kadar, ciddi bir sevku idare tesis edilememesine bâit oldu.

Dahiliye Nazırı Efendiler, bu garip hikâyeden sonra, vakaa-
na şüphe veren yüi tekrar bıraktığımız noktadan takibe bağ-
halleri hyalım:

Cemal Paşa, bizim 5 Tegrinisanı 1919 tarihli gifremizin bir noktasını, anlıyamamış, Babıali merkezinden çektiği kısa bir şifre ile şu suretle istizah ediyordu: "(Dahiliye Nazırının şüphe celbedebilecek tarzındaki muamelelerine nazarı dikkatinizi celbe lüzum görürüz.), fıkрасından maksat ne olduğu anlaşılamadı. Burasının âcilen, muvazzahan işarı!" (Ves. 190).

Bu kısa istizaha verdiğimiz cevap biraz uzundur. Sıkılmazsanız, aynen arz edeyim:

Şifre

Sivas, 12.XI.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: 8/XI/1919 tarih ve 8084 numara.

Dahiliye Nazırı Paşa Hazretlerinin, şüphe ilham eden efal ve hareketlerinden varidi bâtır olanlar, berveçhiarî arz olunur:

1 — Ankara gibi bazı vilâyetlerde, rüesayi memurini mülkiyeyi telgraf başına celbederek Ferit Paşa Kabinesi aleyhinde hareketi millîye esnasındaki icraat mütejebbislerinin ahvalini, ithamâtın esbabını, kanuna derecei mutabakatını tehdidkâr bir surette tahlîk.

2 — Uzun müddet esiri firaz iken tifodan vefat eden Tokat mutasarrıfının esbubi itühalinin, esrarengiz bir vaka telâki ederek Sivas vilâyetinden şifre ile sorulması...

3 — Adliye Nazırı ile birlikte, Balıkesir cephesinden gelen beyeti millîye ile hafi mülâkatları esnasında Adliye Nazırının harekâtı millîye rüesası aleyhinde icraata imkân olup olmadığını, müjârinileyhin yanında mevzuubahis edebilmesi.

4 — Hıyaneti vataniyesi maddeten sabit olan Sabık Dahiliye Nazırı Âdil Beyin, mahremi efkâr ve efali bulunan Dahiliye Müsteşarı Keşfi Beyin, nezaret deruhde buyurulduğu zaman, ilk icraatı milliyetperverane olmak üzere defedilmesi lâzım gelirken, el'an muhafaza edilmesi ve bunun delâletiyle memurini mülkiye tebeddülünün icra edilmesi.

Tabiidir ki, bu müsteşarın tayin ettireceği memurun pek haklı olarak itimadı millîye mazhar olamaz. Meselâ harekâtı millîyenin hidayetinden nihayetine kadar bir vaz'ı mualefet almış ve nihayet ahali tarafından isten el çektilenmiş ve hasta olması cihetiyle o zaman tevkifi ve teb'idi cihetine gidilmemiş olan Kayseri Mutasarrıfı Sabık Ali Ulvi Bey, evsafı idariyeden büsbütün mahrum ve aceze görubundan olmasına rağmen Burdura tayin buyurulmuştur.

Kezalik ademi iktidarından ve Canik livası için gayrimuvafık görüldüğünden dolayı arzusunun inzıamıyla, vaktiyle İstanbul'a gönderilen Ethem Bey de, Menteşeye tayin kılınmıştır. Aydın mutasarrıflığına da sabık Niğde mutasarrıfı olup Sivas getirilen Cavit Bey tayin olunmuştur. Bunlara rağmen; Konya valîi sabıkı haini vatan Cemal Beyin adamı olan Antalya mutasarrıfı, mükerrer müracaatlerimize ve ahalinin feryatlarına rağmen, el'an yerinde oturuyor.

5 — Memurun müdiriyeti gibi en mühim makam, bir Ermeni elinde bulunduruluyor.

6 — Matbuat müdiriyetinde, ajans vaziyetinde bir tebeddül görülmemektedir.

7 — Memleketin mukadderatını temin edecek yegâne kuvvet, vahdeti millîye olduğuna ve bunu idame eyliyecek de teşkilâtı millîye bulunduğu malûmdur. Bu vahdet ve teşkilâtın, vatani inkısamdan kurtarmak, devlet ve milletin istiklâlini teminden ibaret olan gayei mukaddesini bozmaya çalışanlar da, İstanbul'daki erbabı mefsedettir. Bunların men'i mazarratı, ancak kavi ve ciddi bir inzıbata mütevakkıftır. Bunun da başlıca çaresi; polis mü-

dürünü, namuslu, milliyetperver, muktedir, müteşebbis zevattan intihap ve tayindir. Halbuki zatı samilerince de malumdur ki, bugünkü Polis Müdürü Umumisi, sâkıt haini millet kabinenin ve tevabünün yegâne nıgahbanıdır. Sâit Molla'nın Mister Frew'a yazmış olduğu mektuplar münderecatından anlaşılacağına göre de, bu zat, muhaliflere yani millet düşmanı olanlara bugün bir melce ve penah teşkil etmektedir. Amasyada Salih Paşa Hazretleri de bunu tasdik buyurmuşlardır. Halbuki Dahiliye Nazırı, memleket ve milletin mukadderatını böyle bir şahsın elinde bırakmakta bir mahzur tasavvur etmiyor, belki fayda görüyor demektir. Jandarma Kumandanı Kemal Paşanın ise, gerek âmali millîye ve gerekse sızlar için muhter bir şahıs olduğu muhakkak iken, el'an makamında durması da, Dahiliye Nezaretinin hüsnünîyetine mi atfedilmelidir?

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Rıza Paşa
binesi teş-
kâtı millîye-
lîşman teş-
kâtı, bizi Ali
nal ve Sait
la ile bir tu-
tuyor

Efendiler, Harbiye Nazırının 9 Teşrinisani 1919 tarihli bir telgrafı vardı: onun da muhteviyatı enteresandır. Bu telgrafnamesinde Cemal Paşa, kabinenin fikrini şu noktalar üzerinde teksif ediyordu:

"1 — İntihabatın dairei selâmette cereyanı,

2 — Meclisi Mebusanın İstanbulda toplanması,

3 — Teşkilâtı millîye namına umuru hükümete müdahale olunmaması hakkında hükümetin tarafınıza evvel ve âhir vâkı olan tebligatı katidir.

4 — Mütaaddit telgrafnamelerinizde dermeyan olunan metalebin de aynı mahiyette — yani müdahale mahiyetinde — olduğu derkârdır.

5 — Hükümet, beyannamesinde tesbit ve ilân eylediği bitarafılıktan ayrılmıyacaktır. Bu cihetle teşkilâtı millîyeye muhalif içtihatla bulunanların tazyik ve tecziyesi cihetine gidemez." Telgrafın nihayetinde şu tehdit vardı: "Şimdiki hal, bir müddetçik daha devam

edecek olursa Heyeti Vükelânın çekileceği muhakkaktır." (Ves. 191).

Muhterem efendiler, bu maddelerin ifade eyledikleri mânalar, esasen bütün haksayıki meydana koymuş bulunuyordu. Kabine, teşkilâtı milliyeye muhalif içti-hatta bulunanların, memleket ve millete düşman olanlar bulunduğunu kabul etmiyordu. Teşkilâtı milliyeye düşman teşkilâtı hainanesini, Ali Kemal ile, Said Molla ile bizi müsavî telâkki ediyordu. Adapazarı, Karacabey, Bozkır, Anzavur hâdiselerini efali cürmi-yeden addetmiyordu.

Cemal Paşaya verdiğimiz cevapta; bu noktaları izah ettikten sonra, hükümetin his ve temayülünü açık söyletmek maksadiyle şu cümleyi de ilâve ettik: "Beyanatı vakıalarından anladığımıza göre, hükümeti seniye, teşkilâtı milliyenin mevcudiyetini ihtimal ki, zait görüyor. Filhakika, keyfiyet bu merkezde olup teşkilâtı milliyeye ihtiyaç olmaksızın, memleketi tah-lis edecek kuvvete malik bulunuluyorsa, ona nazaran esbabına tevessül edilmek üzere, vazıhan emrû işaretini, arada her türlü suitefvehhümün izalesi için arz ve istirham eyleriz." (Ves. 192).

**Dahiliye Nazı-
rı Damat Şerif
Paşa müteme-
diyen millî
vahdeti boz-
makla, Harbi-
ye Nazırı mü-
messillimiz Ce-
mal Paşa da
hükümetin te-
raatını müda-
faa ile meşgul**

Efendiler, Cemal Paşanın, sureti mahsu-sada Sıvasa gönderdiği 10 Tegrinisani 1919 tarihli ve kendi el yazısı ile olan bir mektu-bunu da, 18 gün sonra — yani 28 Tegrini-sani 1919 tarihinde — almıştım. Cemal Paşa bu mektubunda, cereyan eden muha-beratın taallûk ettiği mesaili, madde madde hulâsa ve her biri hakkında izahat veriyor-du.

Ezcümle, Meclisi Mebusanın İstanbuldan başka bir mahalde tecemmüü meselesinden bahsederken; "bu meseleye padişahın rıza göstermi-

yeceği tamamen anlaşılmıştır. Kuvayi işgaliyenin, Meclisi Mebusana taarruzlarının, belki Devleti Aliye için hayırlı neticeler verebileceğini, Amerikalılar ihsas ve hattâ izhar ettiler ve bu taarruzu ihtimal dairesinde göremediler." diyordu.

Cemal Paşa, "kuvayi millîye ruhiyle mütehasis olmıyan memurların kodamanları, işgal ordularına, âdeta istinadetmiş vaziyettedirler." tarzında, sanki bilinmiyen bir malûmat da verdikten ve bu malûmatı, "sabık kabine erkânının ekseri müstenittir" malûmatıyla itmam ettikten sonra "meselâ polis müdürünün tebdilinde bu hal tamamıyla tezahür etti" diye bir de misal zikrediyor.

Cemal Paşa, kabine, birçok işler yapmayı düşünmüş ise de "esash bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetine hâlâ inanmadı." fıkrasıyla bizi ithamdan sonra şu kanaatini serdeyliyordu: "Dahiliye Nazırı bu kuvvete — yani Kuvayi Milliyeye — ihtiyaç gösterenlerin başında desem mübalâğa olmaz."

Cemal Paşa, mektubuna imza koyduktan sonra, yine imzasıyla, mektubuna leffettiği bir hulâsada, şu cümle vardı: "Muhalisler ve ecanip Meclisin küşadına mümanaata karar vermişlerdir. Heyeti Temsiliye de, bu mümanaata, mahal, münazaasıyla devam ederse işimiz Allaha kalıyor demektir." (Ves. 193).

Efendiler, bu mektup muhteviyatında ve buna takaddüm eden işaret ile bundan sonra tevali edecek olan mütalâattaki mantık, muhakeme ve isabeti nazar hakkında söz söylemeyeceğim. Yalnız, bu mektuba, 28 Teşrinisani 1919 tarihinde, verdiğimiz izahatlı cevabımızın bir fıkrasını, aynen nakletmekle iktifa edeceğim. O fıkra şudur: "Hükümeti seniyenin esash bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetine itimadını münslip gibi gösterilen mevaddı, ciddi görmüyoruz."

Efendiler, Dahiliye Nazırı D a m a t Ş e r i f P a-
şa, tereddütsüz ve aramsız vahdeti milliyeyi bozmak,
milleti her gün tevali ve tevessü etmekte bulunan te-
cavüzler karşısında sâkit ve âtil tutacak tedabir almak-
tan geri durmuyordu. Diğer nezaretleri de aynı pren-
sipte harekete müşevvik olduğu görülmüyordu. Meselâ;
Eskişehirde H a m d i Efendi namında bir kadı vardı,
kuvayi milliyeye aleyhtar olduğu için orada durama-
mış, avdet etmemek üzere İstanbula gitmiş ve bu Kadı
Efendi yeni kabine tarafından tekrar Eskişehir'e gön-
derilmiş. Keyfiyetten bahisle mumaileyhin tahvili lü-
zumu, Mutasarrıf tarafından Adliye Nezaretine yazıl-
mış, cevap verilmemiş. Mutasarrıf ve Eskişehir Mınta-
ka Kumandanı, bu vaziyeti Heyeti Temsiliyeye bil-
dirmekle beraber "eğer Nezaret bu işarı nazarı itibara
almıyacak olursa, def'i zaruridir. İrade ve mütalâai dev-
letleri müsterhamdır" deniliyordu. Biz de, mütalâa bek-
liyenlere şu cevabı vermek zaruretinde kaldık: "Âma-
li milliyeye mutavaatkâr olacağını vadeden ve bu esas
dahilinde, teşkilâtı milliyenin her türlü müzaheretine
mazhar olan hükümeti seniye mumaileyhin tahvili
isma edilemezse, nihayet def'inin bir zaruret haline gi-
receği bedihidir." Bittabi bu vaziyette bulunan, İstan-
bul memurları az değildi.

Buna mümasil birtakım hususattan bâhis olmak
üzere Harbiye Nazırı C e m a l Paşanın, kabinenin nok-
tai nazarını iblâğ eden, 24 Teşrinisani 1919 tarihli bir
gıfresinin ilk cümlesi şu idi:

"Devletin umuru dahiliye ve siyasiyesi katiyen
iştirak kabul etmez." (Ves. 194). Bu telgrafa 27 Teş-
rinisani 1919 tarihinde verdiğimiz mufassal cevapta;
biz de, şöyle dedik: "Devletin umuru dahiliye ve si-
yasiyesinin katiyen iştirak kabul etmediği bir hakikat
olmakla beraber emsali nâmesbuk vaziyeti hazırada,

vatan ve milletin mukadderatını temin edecek olan teşkilâtı milliyeyi bilerek, bilmiyerek za'fa duçar eyliyecek ve vahdeti milliyeyi ihlâl edecek hiçbir muameleye, milletin muvafakat edemeyeceği de pek meşru ve tabiidir." Bu telgrafın son cümlesi şu tarzda idi: "Heyetimiz, imzası tahtındaki taahhüdâtına tamamiyle sadıktır... Şu kadar ki taahhüdât, mütekabil olmak gerktir. Halbuki hükümet, S a l i h Paşanın imzası tahtındaki taahhüdât ve notların, henüz hiçbirini ifa eylememiş, ve varsa, esbabı mânia dahi bildirilmemiştir." (Ves. 195).

Efendiler, şimdi vereceğim kısa bir malûmat ve irae edeceğim vesaik — ki bu malûmatı tevsik etmektedir — A l i R ı z a Paşa Kabinesinin, bizi tahtide ne kadar haksız ve icraatı hükümette, en hafif mânasiye, ne kadar kayıtsız olduğunu enzarı âliyenizde tecelli ettirecektir zannederim.

Efendiler, İstanbuldaki hafi cemiyetler ve bu cemiyetlere pişüvalık eden birtakım zatlar — Harbiye Nazırı C e m a l Paşanın mektubunda da itiraf olunduğu veçhile ecnebilere müstenit bulunuyorlardı — bol para ve A l i R ı z a Paşa Kabinesinin mebzul müsamaha ve ataleti sayesinde, memleketi, baştanbaşa ateşe vermek için olanca vüs'u gayretleriyle çalışıyorlardı. Bu husustaki malûmat ve elde edilen vesaik de, vukuf ve ittılaları haricinde bırakılmış değildi. İstanbuldaki teşkilât ve tertibatımız sayesinde elde edilmiş bir kısım vesaik, olduğu gibi C e m a l Paşanın, sadrazam paşanın yedlerine teslim edilmişti. Bu vesaik, o tarihte, ecnebi mümessillere de verilmiş ve bu suretle Düveli İtlâfiye hükümetlerinin ekserisince malûm olmuş ve o tarihlerde hulâsaları bilcümle kumandanlara ve sair icabedenlere tebliğ edilmiş olduğuna göre, artık hâdi-

senin tarihe karışmış olduğu bugünde, heyeti aliyenizce ve milletçe bilinmesinde bir mahzur görmüyorum.

Sait Molla namı çalıştıyordu? Mücadelâtı milliye esnasında mâruz kalmış olduğumuz zâhir ve bafî müşkülât hakkında, esaslî bir fikir husu-

lûne medar ve ensalî âtiye için ibret ve intibahı mucibolacak mahiyette bulunan, mevzuubahis vesâik, aynen ıttılâma vaz'etmeyi münasip mütalâa ediyorum. Bu vesâik, İngiliz Muhipler Cemiyetinin gûya reisi tanınmış bulunan S a i t M o l l a'nın Mister F r e w namındaki rahibe gönderdiği mektupların suretleridir.

Efendiler, bu mektupların suretlerinin alındığını hissederek S a i t M o l l a'nın, Türkçe İstanbul gazetesinin 8 Tegrinisanî 1919 tarihli nüshasında, mezkûr mektuplardan bahisle uzun ve sedidüllisan bir tekzip neşretmiş olmasına rağmen, hakikat, gayrikabili inkârdir. Bu mektuplar suretleri, S a i t M o l l a'nın evinden ve mektupların müsveddelerinin yazılı bulunduğu bir defterden aynen istinsah olunmuştur. Bundan sarfı nazar, mektuplar muhteviyatı, memlekette zuhur eden ahval ve hâdisat ile ve taayyün eden bazı eşhas ile te-tabuku tam ifade etmektedir. Şimdi müsaade buyurursanız, bu mektupları tarih sırasıyla arz edeyim:

Birinci mektup

Aziz dostum;

Verilen iki bin lirayı Adapazarında H i k m e t Beye gönderdim. Oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor. Birkaç gün sonra netayici müsmiresini elde edeceğiz. Şimdi aldığım şu malûmatı, şu tezkeremle size tebşire müsaarat ettim. Yarın sabah bizzat gelip tafsîlât vereceğim.

Kuvayi Milliye taraftarlarının Fransaya fevkalâde himmak gösterdiklerini ve General F r a u c h e t d'Espe-rey'nin Sıvaya gönderdiği zabıtların, Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek İngiltere Hükûmeti aleyhinde bazı kararlar ittihaz ettiklerini Ankaradaki (N. B. D. 285/3)

adınınca sureti mahsusada bir kurye ile gönderdiği mektupta bildiriyor. (D. B. Q. 91/3- her ne kadar cemiyetimize dahil ise de bu zatın Fransızlara casusluk ettiği ve sizin bu teşkilâta riyaset eylediğinizi işaa ve beyan eylediği kanaati, bendenizde hâsıl olmuştur. Bu mesele hakkında da, kanaati âlilerine ve itimadı üstadanelerine muhalif olarak vukubulacak beyanatımla şimdiye kadar o zat hakkında göstermiş olduğunuz itimattaki hatayı ictisat etmiş olacağım. Dün sabah Âdil Beyle birlikte Damat Ferit Paşa Hazretlerini ziyaret ettim. Biraz daha sabır ve ictisat buyurmaları lüzumunu tarafınızdan kendilerine tebliğ ettim. Müşarünileyh Hazretleri, cevaben size teşekkür etmekle beraber Kuvayı Milliye'nin Anadolu'da tamamen kök saldığını ve mukabil bir hareket neticesi olarak rüesayi meclüsü tepelendirilmedikçe, kendilerinin mevkii iktidara gelemiyerek zati şahane'nin de tasvibine ictisat eden mukavele ahkâmının, konferansta müdafaasına imkân olmadığını ve Kuvayı Milliye'nin dağıtılması için İngiltere Hükümeti tahimesi nezâsında teğbüsâtı seris icra edilecek müsterek bir notanın, mebusanın ictisabından evvel Bahaliye verilmesini ve çetelerimizin Adapazarı, Karacabey ve Şilede Rumlara karşı ictisat edecekleri harekâtı tecavüziyeyi esas ictisat ederek, Kuvayı Milliye'nin asayışı ihlâl ettiklerini ileri sürerek, maksadın tesrine çalışmamızı ve İngiliz matbuatının Kuvayı Milliye aleyhinde neşriyatta bulunmasının teminini ve sureti mahsusada torpito ile gönderilen "E. B. K. 19/2) ye telsiz telgrafla dün görüştüğümüz mesail hakkında talimat verilmesini rica ediyor. Bu gece on birde Âdil Bey "K" de sizi görecek ve Ferit Paşanın bazı hususi ricalarını daha tebliğ edecektir. Badehu, zati şahane ile Mister T. B. görüşebilecektir. Refik Bey artık itimadettmeyiniz. Şadık Bey de bizimle çalışabilecektir. Hürmetlerimi takdim ederim.

11.X.1919

Sait

Tahiyet

Karacabeyle Bozurdan henüz bir haber alamadık.

İkinci mektup

12 tarihıyla Ankaradaki "N. B. D. 285/3" tarafından gelen mektupta, Sivas Heyeti Temsiliyesinden Erkânıharbiye Mi-

ralaylığandan Müttekait Vâsıf Beyin, d'Esperey ile temas etmek üzere gönderileceği ve birkaç güne kadar yola çıkacağı bildiriliyor. Hikmet Bey paraları almış. Biraz daha para istiyor. Evvelki gün sizi ziyarete geldiğimde takibedildiğimi söylememiştim. Avdetimde biri sarı bıyıklı ve diğeri kumral ve köse iki gahsın sokak başında beni beklediklerini gördüm. Gece olduğu için epeyce korktum. Yalnız birbirlerine yavaşça "Bu Saîd Molla imiş. Artık gidelim" dediklerini işittim. Bu fazla temas benim halımda hayır olamayacak. Fuat Paşa Türbesi civarındaki görüşüğümüz haneyi işgal edebilirsiniz temas yapabileceğiz. Nâzım Paşa cemiyetimizden haberdar olmuş. Bana çok teessüf etti. Müsaadenizle "N. B. S. 495/1" tertibine kendilerini ithal ettim. Hane meselesi halledilinceye kadar teması müşarünileyh yapacaktır. Karacabeyde "N. B. D. 289/3" e gönderilen bin iki yüz lira vâsıl olmuştur. Hareket edeceklerdir. Ferit Paşa, Babıaliye verilecek notaya her dakika muntazırdır. Zati şahane, bu vaziyetten pek müteessirdir. Teselli ettirmeniz ve daima kendisine ümitbahş beyanatta bulundurmanız menafîmiz icabındandır. Bizim padişahlarm, her şeye karşı zayıf olduklarını unutmuyoruz. Seyit Abdülkadir Efendi, o mesele hakkında pek tuhaf beyanatta bulundu. Göya arkadaşları "muhalifi hanüyet olur" diyorlarmış. Artık siz icabına bakınız. Polis Müdürü Nurettin Beyin tebdili rivayet olunuyor. Hepimizin hâmişi olan bu zat hakkında lâzım gelenlerin nazarı dikkatini celbettiriniz. Hürmetlerimi takdim ederim.

18/19.X.1919

Sait

Tahşiyet:

Ali Kemal Bey o zatla görüşmüş. Muhavereyi idare edemediğinden muhatabı maksadını anlamış ve hattâ kendisine kemali hakaretle "Biz, sizin İngiliz hesabına çalıştığınızı anladık" demiş.

Üçüncü mektup

Yapılan propagandaları göz tabibi Esat Paşa kofo bilhassa Çürüksulu Mahmut Paşa, malûmatı resmîyeye istinaden, mütemadiyen telzibettiriyor ve halkın teskini heyecana-

na çalışıyorlar. Bu adamlara müracaatlarında hiç cevap verilmesini, dün kararlaştırılan zata, zata şahane vasıtasıyla emir vermenizi rica ve hürmetlerimi takdim ederim.

19. X. 1919

Sait

Dördüncü mektup

Aziz Üstat;

Muhipler arasında *Franmason* teşkilâtı bádîl icrar oluyor. İttihatçıların isrine imtisalden çekiniliyor. Bu teşkilâtın idaresine kalb, ruhiyle teamiye edilmiş gençlerin ihtaliyle bu programı tatbik edebileceğiz. Benim kisvei râhiriyeimin haylûleti haşşebîyle, muhibbi kadiminiz (K. B. V. 4/35) esasatı mukarrere dahilinde işe başlayacaktır. Ankara ve Kayseriden yine haber yok. Hürmetlerimi takdim ederim üstadım.

19. X. 1919

S.

Beşinci mektup

Üstat;

Kasidedi zade Ziya Molla dün Adam Block'a haber göndermiş, kadim dostu olduğuna iğtiraren benim başta bulunduğum Muhipler Cemiyetinin mazhar olduğu himayenin, İngilizlerin seciyesi ile gayrikahili telif olduğunu ve bunun efkârı umumiyede fena tesirler yaptığını ve bu cihetle erbabi namusunun temsil etmesi lâzım geleceğini, bilvasıta bildirmiş ve benim aleyhimde pek fena şeyler ilâve etmiş. Bu zatın bana karşı husumeti şahsiyesi olduğunu hatırlatmak isterim. Ziya Molla'nın damadının hemşiresi mukaddeşe benim zevcem idi. Kendisini tatlik ettiğimden dolayı bu husumet bana tevcih edilmiştir. Adam Block Hazretlerine iblâğı ve Ziya Molla'nın halen İngiliz taraftarı olmayıp harekâtı millîye mürevviçlerinin bir propaganda vasıtası ve Mustafa Kemal Paşa ile aralarında münasebet mevcud olduğunu ve hakkındaki isnadatiyle mahiyetini göstermekte olduğunu nazarı üstadanelerine arz etmek isterim.

21. X. 1919

S.

Haşiye: Mahsur yoksa A d a m B l o c k Hazretlerine sağ
olan hizmetini ibrâğ ediniz.

Altıncı mektup

Muhterem Üstat;

Ankaradan "N. B. D. 295/3" ten kuriye ile gelen 20 Teşrinievvel 1919 tarihli mektupta, "K. D. S. 93/1" talimatımız veçhile orada bırakılarak kendisi Kayseriye hareket etmiştir. Talimatın musaddak suretini de G a l i p Beye gönderdiğini bildiriyor. Evvelki tahsisatın sarf olunmasından yeniden tahsisat istiyor. Teşkilâtı harfiyenin tevessü ettiğine ve rüesayı perîreden yakasını kurtaran mühiplerimizin, şimdilik köylerde kalmak şartıyla el altından işe başladıklarını tebşir ve tertibatı ahiret üstadanelerinin semerebahş olacağını beyan ediyor. "M. K. B." Fasih Türkçesi sayesinde mühim rol çeviriyormuş. Hele bocalığına diyecek yok diyor. Talimatın "X. VV" tertibi tamamen ihzar edilmiş, aramızda, yeni yabancılar girmemiş ise meydana çıkandan, maksat fiilen temin edilmiş olacaktır. Yeni tahsisatın irtisline intizaren kuriye (4. R.) burada alıkonulmuştur.

23/24.X.1919

S.

Haşiye: A h m e t R ı z a Beyin İtalya mandası hakkındaki beyanatını risalenin nihayetine ilâve ettim. Kendisinin Fransaya geçmesi, bizce tehlike olur. Bunu temin ediniz.

Yedinci mektup

Üstadım;

Ali K e m a l Bey dün o zatla görüşmüş. Marbutat meselesinde bir an teenni lâzım olduğunu söylemiş. Bir kere lehine icale edilen erbabı fikrî kalemin evvelkine muhalif bir gayeye sevk etmek, bizde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün resmî memurlar, harekâtı milliyeyi şimdilik iyi görüyor demiş. Ali K e m a l Bey, talimatınıza harfiyen riayet edecek. Z e y n e l â b i d i n partisiyle de teşriki mesaiye çalışıyor.

Hulâsa; işler bulandırılacak. Bugünlerde Fransa ve Amerika mehafileinde benim isminden çok bahsediliyormuş. Benim hükümetini hâlâ anıyamadım. Harekâtı millîye taraftarlarının, bu hükümetin siyasi memurları üzerinde yaptıkları tesir neticesi olarak hayatının muhafazası size mevdudur. Ben, bu ümide ile kendimi teşçi ediyorum. Hükümet ile bizzat görüştim. Bu sefer kendisini mütelevvince gördüm. Mamafih teminatı kaviye verdi. "Ben merdim. Sözümden dönmem" dedi. Sivas vakasını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek. Kadıköylü de işi deruhde ediyor. Fakat melûn İttihatçı matbuat, bazan bizim işlere mâni oluyor. Bunların yazılarına dikkat lâzım. Paşamız hâlâ sinirli. Ne vakit olacak? diyor. Hane meselesinin hâlâ hallolunmuş bulunması, temas ve münasebetimizi işkâl ediyor. (N. B. S. 495/1) Konyaya ehemmiyet verilmesini tavsiye ediyor. Size şifahi izah ettiği mesele hakkında nazarı dikkatini celb etmemi rica ediyor. Ali Kemal Beyin son felâketi üzerine beyanı teessür ettiğinizi söyledim. Bu zatı elde bulundurmak lâzım. Bu fırsatı kaçırmıyalım. Bir hediye takdimi için an münasip bir zamandır. 19 Teşrinievvel tarihli mektubuma almadığınıza müteessirim. Vasıtayı biraz sıkıştırınız. Tehlikeden içtinabetmek, benim için pek mühimdir. Yeni bir parola gönderiniz. Hükümet'e ve Kadıköylüye numaralarını vereceğim. Hürmetlerimi takdim ederim üstadım.

24-X. 1919

S.

Hâşiye:

Birkaç defadır söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşaya ve taraftarlarına biraz müsait görünmeli ki, kendisi kemali emniyetle buraya gelebilsin. Bu işe fevkalâde ehemmiyet veriniz. Kendi gazeteleriniz ile taraftarlık edemeyiz.

Sekizinci mektup

Aziz Üstat;

İttihabatı tavik ve talik için gerek Mustafa Sabri ve gerek Hamdi ve Vasfi Efendilerle uzun uzadıya, talimatınız dahilinde görüştim. Muvafakatlerini istihsal ettim. Mahal-

lâtta propagandalar başladı. İcâbedenleri elde edecekler. Bol para tevzi suretiyle ârayı teyettüte uğratacaklardır. Zâtı şahane-
nin bu hususta tenviri elzemdir. Maksada rey ve tedbiri üstad-
neleriyle vâsıl olacağımızı temin ederim üstat.

26. X. 1919

S.

Dokuzuncu mektup

"9. R." kurye geldi. Keskin teşkilâtı bitmiştir. Arkadaşla-
ra propaganda için talimat verdim. Muvaffakiyatımızın ilk sem-
ratını karibem iktifat edeceğimizden eminim üstadım.

27/28. X. 1919

S.

Onuncu mektup

Aziz Üstat;

Mabeyinde, yeni kabine teşkilî tertibat ve tasavvurâtı, şayi
olmuştur. Bu işin tesvii elzemdir. Anadolu teşkilâtımızın bazı ter-
tipleri Kuvayı Milliyece anlaşılmış, alelhusus Ankara ve Kayse-
ride aleyhimizde faaliyet başlamıştır. Kürt Cemiyeti, verdiği va'di
hilâfına faaliyet gösteremedi. Çetelerimizden bir kısmı tenkil
olunuyor. Herçibadabat mutasavver kabinenin mevkii iktidara ge-
tirilmesi mutlak elzemdir. Ali Rıza Paşanın, tertibatımıza kar-
şı tedabiri mâniâ irtihaz edeceğine de tahmin ediyorum. Bozkı-
ra gidecek adamlarımız tanınmış şahsiyetler olması hasebiyle faz-
laça tevahhuş gösteriyorlar. Konyada "K. B. 81/1" e sizin va-
sıta ile hâdisenin tehdidi hakkında tebligat icrasıyla propaganda
heyetlerinin bu mesele için faaliyete davet edilmesi lüzum ve za-
ruretini arz eder ve takdimi ihtiramat eylerim.

29/30. X. 1919

S.

Benim bir mektubumdan Hikmet'e bahsedilmiş. Bu mek-
tubun muhteviyatını nereden öğrenmişler? Bizzat Hikmet ile
görüştim. Ve bunun vâkı olduğunu kemali hayretle Hikmet'e
ten dinledim. Casus benim muhitimde midir, yoksa sizde midir?

On birinci mektup

Aziz Ustadım;

Kürt Tealî Cemiyetindeki samimi dostlarımızla görüştüm. Yeni geldiklerinden, birkaç gün sonra verilen talimat dairesinde tertibat itihaz edebileceklerini, yalnız Kürdistanı gönderilecek muhtelif arkadaşlar için büyük bir tahsisatın vücuduna ihtiyac olduğunu söylediler. "D. B. R. 3/141" den gelen mektupta irac ettiler. Urfa, Ayıntap, Maraşta Fransızlar aleyhine lüzumundan fazla tahrikât yaptıklarını ve kolorda komandanının takibettiği siyaseti leyyine hilâfına ahaliyi imale ettikleri münderiçti. Kabine Riyasetine Zeki Paşanın getirilmemesi hakkında beyan olunan mütalâa doğru değildir. Bu zat, Kürdler üzerinde hükümdir. Eski Ermeni kıtali unutulmuştur. Sıze varit mütalâa, herhalde bugün için nabemevsimdir. Bunu, icabında tevîl etmek mümkündür. Himmeti üstadanenize her dakika muntazırız. Karşındaki vakayı diğerlerine de vermeye çalışıyoruz. İhtiramın âcizanemi takdim ederim.

4-XI-1919

S.

On ikinci mektup

Aziz Ustadım;

A h m e t R i z a'nın "Temps" muhabirine olan beyanatı bittabi nazarı dikkatinizi celbetmiştir. Emîr F a y s a l'a Fransızlar ile itilâf akdini tavsiye etmesindeki mananın şâmil olduğu nükte siyasiye nazarı üstadanelerinden uzak kalmamalıdır. Kuvayı Millîye rüesasının, Fransaya ahiren şayanı dikkat bir surette eseri temayül gösterdikleri gibi Irakta cıcarıkları iğtişaya mukabil, diğer cihetten Suriyedeki hâkimiyetinize de darbe vurmak istiyorlar. Bu kuvvetin idamesinde gösterilecek ihmal ve teseyyüp, âlemi İslâmın İngiltere aleyhindeki galeyânı fevkalâdesiyle neticepezîr olacaktır. Bu noktai mutenabihayi, ehemmiyetle görmek ve ricai âliye siyasiyenize göstermek ehem ve elzemdir. Şu mütalâamla, kıymeti ilmiyenize karşı bir düşnamda bulunduğuma hükmetmeyiniz. Çünkü Türkiye üzerinde, sirden başka bir kuvvetin idamei nüfuz ve hâkimiyeti, gayei siyasiyemize münafıdır. Fransa, İtalyan ve bilhassa Amerikanın gerek ricai ve gerek matbuatıyla bu kuvvete karşı izhar eyledikleri temayülü mühtelife,

anveta siyasiye ve askeriye'nin doçarı istikrap olduğunun bir delili bühiridir. Ahmet Rıza gibi Clemenceau ve Pichon'un, muhtelif ricali siyasiyenin en samimi ve kadim dostluklarına mazhar olmuş zevatın Fransada mühim bir rol çevireceğinden ve effârı, münayî tammiyle celp ve cerbedeceğinden emîn olunuz. Bu zatın, İsviçreye geçeceğine mütedair mulûmata nazaran oradan bertakrip Fransaya geçmek emelinde olduğuna kanî olabilirsiniz. Balıkesir civarındaki kuvvetlerimiz bozularak fi-rar etmiş ve "A: R." mevkiinde ihtifa eylemiştir. Yeni kuvvetler ihzar ediliyor. Beş bin liradan aşağı olmamak üzere tahsisat istiyor. Karamandan "D. B. S. 40/5" ten gelen mektupta şim-dilik intizar zaruretinde olduklarını ve Kayseride "K. B. R. 87/4" ten gelen mektupta da, karibin harekâta başlayacaklarını bildiriyor. Ziya Efendi de "H. K.", "C. H." mevkilerinde teşkilât bittiğinden yalnız tahsisatla oraya hareket etmek mecburiyetinde olduğunu şifâhen beyan ediyor. Arzu ederseniz vaziyet hakkında şifâhen tafsilât verecektir. Şiddetli takibedildiğimizi, tertibatımızdan Sivasın muntazaman haber aldıklarını arz edebilirim. Mehmet Ali'ye emniyet etmeyiniz. Ketum değildir. Herhalde boşboğazlık ediyor. Tertibat ve teşkilâtı hariciyede bendenizden başkasını indihdam etmeseniz daha musip hareket edersiniz. Ali Kemal Beyin listeye ihali zaruridir. Bu kadar es-rarımızı taşıyan bu zatı gücendiresek, tertibatımız tamamiyle eya-dî ağıza geçer. Bu zatı sıkça, sıkça kollayınız. Hürmetlerimi tak-dim ederim üstâdım.

«XL1919

S.

Kemal yakalanmış, mensubiyeti icbarıyla "K. B. R. 15/1" in teşkilâtla dereceli münasebeti meydana çıkmış demektir. Bu zatı himaye elzemdir.

His or Frew'a
yazdığım mek-
tup

Efendiler, bu tertibatı vâsiyaya mâni ol-mak ve ihdas olunan mühlik vaziyetleri ber-taraf etmek için elimizden gelen her çare ve tedbire tevessül ettik. Şimdiye kadar ifade ettiğim ve bundan sonra sırası geldikçe hatırlatmaya çalışaca-ğım malûm isyanları, ihtilâlleri, resmî düşman kuvvet-leri tecavüzlerini bastırmak, bertaraf etmek için çok

uğraştık. Ali Rıza Paşa Kabinesi, gözüne batan Ku-
vayı Milliyeyi batırmaya ve bunun için bizimle didiş-
meye hasrı nazar etmekten başka bir yardımda bulun-
madığı gibi, ondan sonra mevkii iktidara gelen rüfe-
kayı kırım dahi, onun ismini takipten ve binnetice fe-
lâketten felâkete ve rezaletten rezalete sürüklenmek-
ten başka bir hizmet görmediler. Efendiler; bütün bu
tertibatı hafiye menabîinin, Rahip Frew'un dimağın-
da temerküz ettirildiği ve oradan din kardeşlerimiz ola-
cak hainlerin kafalarına zerk edilerek fiiliyata inkılâb-
ettiği tahmin olunduğundan, Rahip Frew'un bir za-
man için olsun tevakkuf ve tebaüdünü temine vesile
olur mütalâasıyla, bizzat kendisine bir mektup yazdım.
Mektubun iyi anlaşılabilmesi için şu malûmatı da ilâ-
ve edeyim, ki, ben, Mister Frew ile İstanbul'da bir iki
defa mülâkat ve münakasatta bulunmuştum. Frew'a
Fransızca olarak gönderdiğim mektubun Türkçesi şu-
dur:

Mister Frew'a

Zatallâhla Mösyö Marten delâletiyle, vukubulan mülâ-
katlarımız bâtrâsını memnuniyetle muhafaza etmekteyim. Sene-
lerce memleketimizde ve milletimiz arasında yaşamış olan zıtlâ-
nızın, hakkımızda en doğru fikir ve kanaatlerle mücehhez bulu-
nacağınızı ümid ederdim. Halbuki, muatteessüf, İstanbul muhitin-
de temasınıza gelen bazı gafil ve menfaatperest kimselerin, sizi
yanlış istikametlere sevk ettiklerini pek büyük teessüfle anlıyo-
rum. Ezcümle Sa'it Molla ile tecüp ve tathbûkına başladığımız,
mevsukan haber alınan plânın, İngiltere milletinin cidden tak-
bihine seza bir mahiyette olduğunu arz etmekteğime müsaadeni-
zi rica ederim. Milletimiz, Sa'it Molla'nın değil, fakat ha-
kiki vatanperverlerimiz nazariyle görüldüğü takdirde, böyle plân-
ların artık memleketimizde ve milletimiz üzerinde cayı tathbûk
kalmadığına kolaylıkla bükmolunur. Nitekim daha bugünün va-
kıyından olan Adapazarı ve Karacabey bâdisatının, manzarâi aka-
meti sözümüzü teyide kâfidir. Fakat, buna ne hacet vardı? İn-

giliz zâbeti No-will'in, Diyarbekir havalisinde, Kürt usulü İslâmiyesini, ızılâle birçok çalıştıktan sonra Malatyada, Elâziz Valî Sabakı Gârip ve Malatya Mutasarrıfı Halîl Beylerle Savaş aleyhine ibdatına çalıştığı vakta, netice itibariyle bütün âlemler medeniyete karşı mucibi hacaller değil miydi?

Zatâlinize kemali ciddiyet ve samimiyyetle arz ederim ki, İngiliz milleti, milletimizin hüsnünazar ve itimadını kıymetten âri görüyorsa, bundaki hata pek amîlettir, aksi takdirde ise, kullandığınız vesait pek hatalı olup, netice ve semere verecek mahiyette değildir. Said Molla vasıtasıyla Adapazarına gönderilen iki bin liradan, yakında müâmir netice vereceği hakkındaki va'din botlanmı, vakayı size ispat etmiş olacağından fazla sözle lüzum görmem. Babusüs, sizlerle tevâsâ gelen zabtekârlar tarafından Osmanlı padişahının da, müsterek mesai ve mesailinizde zimethal gösterilmesi pek hatırdır. Zatâliniz pekâlâ takdir edersiniz ki, zâtı şahane, gayrimenul ve bitaraf olup irade ve hâkimiyeti milliyemizin taallük edeceği hakayığı tebdil ve tağvir buyurmazlar. Memleketimizde bulunan İngiliz memurini siyâsiyesinin, şüphesiz İngiliz milletinin, temsilülât ve menafiline muğayir olarak, vatan ve milletimiz aleyhinde gayrimenul ve gayrimenul bir tarzda vukubulmakta olan teşebbüslerini, elimizde mevcut vesâik ile İngiliz milletinin nazarına arz edersek, netice dünyacı gayanı usûd görölmez zanederim. Fakat, bu hususta garabeti itibariyle şunu da arz etmek mecburiyetindeyim ki, zâtı alileri silki ruhaniye mensup iken siyâser manevralarında, alel-huvas mukateleye müncer olacak vaziyetlerde rolör olmak sevâsında bulunmamalıydınız. Zatâlinizle vukubulan mülâkatlarımızda, sizi bu kabil bir recülü siyâsi olarak değil, insanıyete hâdım, adâlete muhabbesicâr bir zâtı faziletikâr telâkki etmiştim. Bunda ne kadar aldandığımı son malûmatı mevsukamın teyidmekte olduğunu iblâğla kesbi şeref eylerim.

Mustafa Kemal

**Alt Rıza Paşa
Kabinesi düş-
man iftira ve
magalatlarını
hakikîyet di-
ye inanıyor**

Efendiler, İstanbulda, hükümetin gözü önünde ve ittılâ dahilinde, cereyan etmiş ve etmekte bulunan teşebbüsâtı denaetkâranenin ve bu teşebbüslerin bütün memlekette âsarı meşumesine delâleti sarihada bulunan tezahüratın, hakiki menşe ve âmille-

ri hakkında, hükümeti merkeziyenin, Heyeti Temsiliyeden ziyade, vukuf ve malûmat hâsıl etmiş bulunacağına hâlâ şüphe edilebilir mi?

Efendiler, vukuf ve malûmat sahibi olan bir hükümet ricalinin, düşmanların, mahza tağlit ve izlâl maksadiyle olan iftiraat ve işpatına, hakikat nazariyle bakıp, yine onların tavsiyelerini çare ve tedbir olarak tetbika kalkışacaklarına ihtimal verilebilir mi?

Bu suallere cevap vermek için heyeti aliyenizi it'abı zihne saik olmaktan içtinaben, Ali Rıza Paşa Kabinesinin fikrini tercüme eden Harbiye Nazırı Cemal Paşaya, sözü terk etmeyi tercih ederim.

Efendiler, itiraf ederim ki, ben, Cemal Paşanın bu hususta verdiği şifre telgrafın mâna ve medlûlünü anlamakta duçarî müşkûlât ve hayret oldum ve kendilerinden telgrafnamelerinin tekrarını talebettim. Nazır paşa, 9 Kânunuevvel 1919 günü aynen arz edeceğim yekdiğerini velyeden telgrafnameleri keşide buyurdular.

9 Kânunuevvel 1919

Sevasta K. O. 3 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Tekrarı talep buyurulan telgrafname berveçhiati mâruzdur. Hükümetin, Sulh Konferansına davet olunmak hususunda, metalipte bulunduğu malûmdur. Musalâhanın büsnü neticeye iktiranı, gidecek musırhaslarımızın, emniyet ve itimadı milliyi haiz, hem de icraatı dahilîyede hükmü nafil, bir hükümeti temsil etmesiyle ancak kabil olabilir. Mümessilini ecnebiye taraflarından, dahilde emniyet ve asayişin tesis ve takriri, musırrane tavsiye olunuyor ve Anadolu'da bir katliama uğrıyacakları endişesiyle duçarî havf ve hayret olan ahali Hristiyanîyenin, fevç fevç, tahtı işgalde bulunan yerlere iltica etmekte bulundukları müessir ve

calibi dikkat bir lisan ile söyleniyor. Gerçi, mevkii mesguleye ve alethusus Adana havalisine gidenler, oralarda Ermeni unsuru teslif malsadiyle azimet etmekte iseler de, Anadolu'da fikri intizamın ve emniyeti kalbiyenin muhtel olması sebep gösterilerek hükümet tarafından vukubulan ret ve tekrizin tesirini azaltıyor. Çünkü Heyeti Temsiliye tarafından verilen teminata rağmen, vilâyatta bazı kimselerin kendilerine hoş görünmeyen memurları hotbehot azil ve tehdil ve icraatı hükümeti sekte dar eylemek ve cehren iane veya vergi derç ve cihayet eylemek gibi harekât ve müdahalatının tamamıyla önü alınamadığından mehafili ecnebiyece dahi, henüz endişe berdevamdır. Devletimizin herren ve bahren vaziyeti hazırasında, mukadderatımız hakkında ittihazı mukarrerat edecek olan devletlere karşı tehditkâr bir vaziyet alması, berhalde muzırdır. Bundan başka, mümessillere, Heyeti Temsiliye namına, telgrafnameler keşide edilmesi, memlekette iki hükümetin vücudunu gösterdiği, Fransa mümessili tarafından alenen ifade olunmuştur. Hele bunlardan herhangi birine karşı elfazı takiriye istimali, mürcallik olduğumuz nezaheti ahlâkiye ve fikri selimi düzendışane ile telif edilemez. Tehlike ve musibet anlarında, muhafazai vakar ve sekinet, şıarî millîmizden olduğu unutulmamalı ve yes'ü füturun hatıra getireceği müfrit ve mühlük âmal ve tasavvurata, menafîl âliyei vatan feda olunmamalıdır. Hukukumuzu, vaziyeti hazıramızda ancak siyaset ve kıyasat ve muktazayı hale âkilâne tevfiği hareketle müdafaa edebiliriz. İybu mülâhazat, neredi vâlâlarında malûmu ilim kabîlinden ise de, rûfekaya ve şubata dahi vesayayı vatanperveranede bulunmak mutlakul lüzumdur. İçtimai takarrübeden Meclisi Mebusanımızın, vatani azizimizin halâs ve felâhi hususunda ittihaz olunacak tedabiri hakîmaneyi takdir ile bu maksadı ulvinin itihsaline hasrı nefis ve ihtimam eyliyeceğine inşar olunmaktadır.

Kabînenin fikrini arz ederim.

Harbiye Nazırı
Cemal

Efendiler, mesmuunuz olan bu telgraf muhteviyatını tahlil ile, heyeti aliyenizi, yormayı lüzumsuz addederim. Yalnız müsaade buyurursanız, buna verdiğim cevabı, olduğu gibi arz etmekle iktifa edeceğim.

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Kabinenin tıkrı olmak üzere iblâğ buyurulan 9 Kânun-ı evvel 1919 tarihli telgrafname heyetimizce mütalâa olundu. Bu telgrafname münderعاتı dahi, bunca ırahut ve mâruzatımıza rağmen, ısratı sabukadaki telâkkileri tekrar mahiyetinde gö-ölmüştür. Heyeti Temsilîyemizin gayesi, nüfuza hükümeti hâfiden vîkaye, itimadı millîyi tarsinden iharet olduğu, mükerreren teyid olunmuştur. Mâruzatımızın, maalesef lâıyık veçhile nazarı im'ana alınmadığı kanaati hâsıl olmuştur.

1 — Anadolu'da fikri intizam ve emniyeti kalbiyenin muhtel olduğu doğru değildir, belki sâkıt Damat Ferit Paşa Kabinesi zamanında husule getirilmiş olan bu ihtilâli efkâr ve emniyetsizlik, ahiren vahdeti millîye sayesinde zail olmuştur.

2 — Eshas tarafından, hotbehot memur azil ve tebdili vâkı değildir. Yalnız Dahiliye Nezareti, harekâtı millîyeyle aleyhtarlıklarından dolayı, sâkıt kabine zamanında, millet tarafından kovulan ve her tarafca isimleri malûm olan memurini nâsp ve tâ-yindeki ısrariyle pek mânidar bir meslek takibediyor. Dahiliye Nezaretinin âmali millîyeyle külliyyen mugayır ve hâlâ Nazırı Sabık Âdil Bey ruhunun Dahiliye Nezaretinde yaşadığını efkârı umumîyeyle ıhsas eyliyen ıcratı, elbette pek muhik ve meşru olarak halkça muta olmamaktadır. Aynı müsteşar, aynı idareci umumîyeyi dahiliye, aynı memurun müdürünün ıcrayı vazifede devam eylemeleri, hakikaten hem heyeti celîlelerini ve hem de millîlere karşı taahhüt altında bulunan Heyeti Temsilîyemizi pek müşkül bir vaziyete sokmaktadır tarihli telgrafname ile arz ettiğimiz Dersim mutasarrıfı meselesi calibi dikkattir. Artık bu bapta Heyeti Temsilîyece yapılacak bir şey kalmamıştır. Badema da, Dahiliye Nezaretinin bu gibi ıcratı yüzünden tahassül edecek vaziyetlerin ıslahı için, hüsnü kabul ve itimada mazhar olamadığından, ıstirhamatta da bulunulmıyacaktır.

Son defa olarak şunu arz edelim ki, hükümeti senaiyeleri, millîlerin emnû itimadını bilhakkın kazanmak ve bu mülkü millîlere nafi olmak arzusunda ise ki, buna heyetimizin hiç şüphesi yoktur. Millîlerin ruhuna, vaziyetin derecesi nezaketine göre bir hattı hareket intihabetmeli, asıl derdi kendi içinde tedavi eylemelidir. Yoksa, makamı İktidara gelindiğinden itibaren tutu-

İn usul veçhile, Heyeti Temsilîyeyi hedef ittihaz ederek ayrı zemin üzerinde mütevaliyen yazı yazmakla maksat temin edilemez.

3 — Hükümeti saltanatın millete düşman, düşmanlara dost olarak takibetmiş olduğu siyaseti hainanenin mirası olan Aydın cephesinde, para dercinde, belki bazı uygunsuzluklar olmuş olabilir. Şu kadar ki, Sivas Umumi Kongresi ile taazzuv eden vahdeti millîye ve Harbiye Nezaretinin himemat ve muaveneti vatanperveranesi sayesinde, bu gibi hallerin de önü alınmış demektir.

4 — Millet, hali mütarekede bulunduğu düşman devletlerden hiçbirisine tehditkâr vaziyet almış değildir. Yalnız hukuku mukaddese ve meşruasına müdahale, lüzumu kati hâsıl olursa, silâhla dahi men'e azımlanmıştır.

5 — Heyeti Temsilîyenin, mümessillere telgraf keşide etmesi bahsine gelince; bu ancak protestolara inhisar etmektedir ki, heyeti celilelerinin muvafakatine de iktiran eylemiştir. Esasen, mülf birliğin mümessili olmak sıfatıyla Heyeti Temsilîyenin, millet namına, bu kabil müracaatlarda bulunması bir hakkı meyrudur. Eğer, hükümet de aynı hassasiyeti gösterir ve milletle hemfikir olduğunu bu kabil fırsatlarda izhar ve iradeye şitaban olursa, siyasete zarar şöyle dursun, fevaidi azime iktisaf olunacağı bedihidir. Halbuki Heyeti Celilelerinin Adananın işgali gibi sarîh bir haksızlığı bile, protesto eylemediğini Fransızlar söylüyorlar. Binaenaleyh Fransız mümessilinin ifadeti aleniyesinin, hükümetini bu noktada aramalıdır. Hulâsa, şunu arz edelim ki Heyeti Temsilîye, ne ye'sü fütura düşmüştür ve ne de vezâifi mukaddesesinde, selâmeti millet ve vatanı ait icabatı idrak edemeyecek şursuzlukla malûldür. Milletın selâmeti namına ittihaz eylediği tedabir ve icra eylediği bilûmum muamelâtta vakar ve haysiyeti, meskenet ve zillate tercih eylemeyi esas kabul etmiştir. Siyaset, kıyasat ve muktazayı hale tevfiği hareketin ancak bu tarikte olduğuna iman eylemiştir. Binaenaleyh, elîm hakikatler karşısında, müteyakkız ve mütenebbih olan ruhu milletten iktibas eylediği bu esasların aksini millete tavsiye edilememek ve karibin içtimasını elzem addeylediği Meclisi Mebusanın da, aynı ruh ve his ile mütehalli olacağı ümmiyesini kaviyen besler.

6 — Heyeti Temsilîyemizin noktai nazarı, herveçhibâlâ arz olundu. Bu gibi hususatta, murahhasımız olmak itibariyle, zatı devletlerinin heyeti vükelâyı tenvir ve gayrivâki hususâtı ken-

dilerine izah buyurmaklığınız lüzum olduğunu, selâmeti memleket namına, kemali hürmetle arz eyleriz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Çürüksulu Mah-
mut Paşanın be-
yanatı

Efendiler,

İstanbulda istihlâsı vatana mütaallik en mühim vezaifle iştigal eden muhterem ve şkil tanınmış zevatın, o devirde, İstanbul havayı mesmumunu teneffüs yüzünden, zihniyet ve telâkkilerinde, ne kadar menfi inhıraflar husul bulmuş olduğuna misal olmak üzere henüz Sıvasta iken temas ettiğim küçük bir meseleyi müsaadenizle arz etmek isterim. İhtimal, âzayı kıram meyanında hatırlıyanlar vardır: Âyan âzasından Çürüksulu M a h m u t Paşa, "Bosphore" gazetesi muharrirlerinden birisine, vaziyeti siyasiyemiz hakkında beyanatta bulunmuştu. M a h m u t Paşanın, o tarihlerde, Istihzaratı Sulhiye Komisyonu âzası olduğunu da hatırlarsınız. Paşanın, 31 Teşrinievvel 1919 tarihli Tasviriefkâr gazetesinde de intişar eden beyanatını, 17 gün sonra Sıvasta okudum. "Ermenilerin fazla mütaalebatına hak vermeksizin, hudutlarda bazı tashibatın icrasına razı oluruz." ifadesi nazar dikkatimi celbetti. Şarkî Anadolu'da, Ermenistan lehine tavizati arziyede bulunulacağı va'dini tazammun eden bu cümlelerin, sulh komisyonu âzasından bir recülü devlet tarafından sarf edilmiş bulunması cidden teemmül ve istigraha şayan idi. Bu sebeple 17 Teşrinisani 1919 tarihinde, Çürüksulu M a h m u t Paşa Hazretlerine yazmayı faydalı addettiğim bir telgrafnamede: beyanatındaki işaret ettiğim cümleden dolayı, "Şarkî Anadolu ahâlisinin pek muhik olarak, son derece münfail ve müteessif olduğunu zikrettikten sonra, Erzurum ve Sivas Kongreleri mukarreratı veçhile milletin Ermenistana bir karış toprak terk etmiyeceğini ve hattâ

hükümet, bu kabil bir mecburiyeti elimeye serfuru ederse, millet, kendi hukukunu bizzat müdafaaya azmeylediğini ve bunun cihana ilân edilmiş olduğunu" yazdım ve bu azmü kararı millinin, herkesten evvel istihzaratı Sulhiye Komisyonu âzayı kiramınca malûm ve mûta bulunması lüzumunu arz ettim (Ves. 196).

Efendiler, Sivasta, geçen ikametimiz esnasında, birçok mesail ve hâdisata temas edilmiş ve bizzarure, millî, idarî, askerî ve siyasi teşebbüsât ve icraatta bulunulmuştur. Bunların kâffesini tafsîl etmek uzun sürer. Yalnız, takibettiğimiz silâilei vakayiîn irtibatına medar olacak bazı noktaları, kayit ve işaret ederek geçeceğim.

* * *

**Teşkilâtı Milli-
liyenin tanzim
ve tenakku**

Efendiler, teşkilâtı milliyenin tanzim ve tenakku mühimmi. Bunun için, tedabiri mahsus-
sa ittihâz edildi. İntihabat münasebetiyle, husul bulan bazı ihtilâfatı efkârın izalesi esbabına tevessül olundu.

Marashta, bazı Çerkez vatandaşlar, gûya, Maraşın umum Çerkezleri namına, Cebelîbereket "Guvernör"ünün Maraşa izamını, Ayıntapta Fransız askerî kumandanından telgrafla talebeylemişlerdi. Buna müsaade eden Maraş mutasarrıfına teessüf edildi. Maraş eşraf ve mütehayyızanının, mumâileyh Guvernör geldiği takdirde, istikbal eylememeleri lüzumu bildirildi. Hükümeti merkeziyenin de nazarı dikkati celbolundu.

Bolu havalisinde, asayişsizlik gittikçe artıyordu. İzmitte, Asım Beyden sonra, Birinci Fırka Kumandanı olan Rüşdü Bey'e, bu hususta talimat verildi.

Efendiler, 20 Tegrinîsani 1919 tarihinde, İstanbuldaki teşkilâtımızdan, Kara Vâsıf ve Miralay

Şevket Bey imzalarıyla gelen bir şifrede; "Gebze kaymakamının muhalif olduğu ve bu kaymakamın, envai fecayie cüret eden Yahya Kaptan'ın fenalıklarını örtmeye ve saireye başlıyarak Kuvayı Milliye'ye leke sürmeye sâi olduğu" bildiriliyor ve kaymakamın becayişi mevzu bahis ediliyordu (Ves. 197).

Biz de, bu mütalâaya, samimiyetle iştirak ederek, meselenin, Cemal Paşa vasıtasıyla terminini cevaben bildirdik (Ves. 198).

Efendiler, bu Yahya Kaptan meselesi, inkılâp safahatından mühim birine dahil ve çok mânidar olduğu için, biraz tafsilât vermeyi münasip görüyorum.

Şimdiye kadar, verilen malûmattan anlaşılmış olacağına şüphe yoktur ki, muhtelit, memzuç, müşterek düşmanların tatbikına çalıştıkları plânın, mühim bir noktası da, dahili memlekette asayişsizlik olduğunu ve anasını Hristiyanıyeye tecavüzatta bulunulduğu keyfiyetini, fiili ve maddi âsar ve hâdisat ile enzari cihanda ispata ve bu efal ve harekâtın Kuvayı Milliye tarafından ika edildiğini iknaa mâtuf idi. Bu hafi ve habîs maksadın temini için de, malûmumuz olduğu veçhile, birtakım çeteler teşkil ederek, bilhassa ahali Hristiyanıye üzerine saldırmak ve bu çetelerin ika edecekleri cinayati, teşkilâtı milliyeye atfetmek yolunu takıbediyorlardı. Bu teşebbüsât, az çok memleketin her tarafında filiz vermeye başlamakla beraber, en mühim inkışaf ve faaliyet, İstanbula kurbıyeti itibarıyla, Biga, Bahkeseir ve bilhassa İzmit, Adapazarı, Bolu havalisinde, nazarı dikkati calip bir manzara arz ediyordu.

Biz, bu hainane ve fakat — itiraf olunmalıdır ki — çok mahirane teşebbüse mukabil, fevkalâde tedbir ve teşebbüs almak mecburiyetinde kaldık. Çünkü, hükümeti merkeziye, hütün bu düşman teşebbüslerini, filhakıka, Kuvayı Milliye'ye atfediyor ve tenkilleri için

tedabiri şedide ittihaz edecek yerde muttasıl, Heyeti Temsiliyeyi tahtie ve tazyik ederek, bu âmili fecayı olan düşman çetelerinin faaliyetine hitam vermeyi, bizden talebediyordu. Maatteessüf hükümet, bu fikir ve kanaatini, İstanbuldaki teşkilâtımız rüesasına da tamamiyle zerk ve telkine muvaffak olabılmıştı.

Efendiler, bizim, bilhassa İstanbul'a yakın olan İzmit mintakasında tatbikını düşündüğümüz tedbir, orada müsellâh, millî müfrezeler teşkil etmek ve o havalede şayanı emniyet olan kumandan ve zâbitlerimizin, bu millî müfrezelere muavenet ve müzaheretini ile, hain çeteleri takibederek mazarrat ve vücutlarını izale eylemek idi.

Yahya Kaptan meselesi İşte, bu maksatla vücuda getirebildiğimiz millî müfrezelerin en mühimmi ve kuvvetlisi, bu, Y a h y a Kaptan denmekle mâruf, bir fedakâr vatanperverin müfrezesi idi.

Merhum Y a h y a ile ilk münasebetimiz şöyle oldu:

Bir gün telgrafçılar, Sivas Telgraf Merkezine, bu malûmatı veriyorlardı. Gayet müstacel bir telgrafi tevkif ettiler, yani Dersaadette tevkif edilmiştir. Meali şudur:

Sıvasa Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Dün İzmitten tavsiye edilen Y a h y a, benim. Yarın akşam Kuşçalı telgrafhanesinde emrinize müntazım.

Kuşçalı, Üsküdarla Gebze arasında bir köydür. Filhakika, Y a h y a Kaptan, bana, İzmitte teşkilâtımız tarafından tavsiye edilmişti.

4 Teşrinievvel 1919 tarihinde Kuşçalı merkezin-den şu telgrafi aldım:

Sivasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Mühim ve gayet müstaceldir.

Bendeniz size iki gün evvel İzmirden tavsiye edilen Yahya'yım. Emriniz üzere, telgraf başında emirlerinizi telâkki etmeye geldim. Nihayet yarın akşama kadar Kuşçalı telgrafhanesindeyim.

Yahya

Anlaşıldığına göre Yahya Kaptan İstanbuldan telgrafının çekilmediğini anlayınca kendisi henüz Kuşçalıya gelmeden, bu telgrafi Kuşçalı merkezine göndererek çekirmiştir (Ves. 199).

Ben de şu emri verdim (Ves. 200).

4 Teşrinievvel 1919

İzmir Merkezi vasıtasıyla Kuşçalı Telgrafhanesinde
Yahya Efendiye

Bulunduğunuz havalide kuvvetli bir teşkilât yapınız. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey vasıtasıyla bizimle tesis ve temini irtibat eyleyiniz. Şimdilik hazır bulunuz.

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk
Cemiyeti Reisi
Mustafa Kemal

Efendiler, Yahya Kaptan, aldığı bu emir üzerine, teşkilât yaptı ve aylarca İstanbulla temas eden muhitlerde hain çetelerin icraatına mâni oldu.

Nihayet, İstanbul hükümeti tarafından katlettiler. Gerçi, Yahya Kaptan'ın faaliyeti ve sureti feciada vukuu şehadeti, bundan sonraki aylara mütaallik bir hâdisi ise de, burada vakaya temas edilmişken, bir daha avdet etmemek üzere, meselenin izah edilmesi muvafık olur mütalâasındaayım.

24 Teşrinisani 1919 tarihinde Kartal merkezinden
şu telgrafı aldım (Ves. 201) :

Köy içinde bilâkâbahat katil, nahiye müdürünü alâmeleinas darp, köylerde gasp meselesinden dolayı Yahya Kaptan'ı hükümete teslim mecburiyet elvermiştir. Dahiliye Nezareti ehemmiyetle bu meseleyi takib ediyor. Hükümetin müşkül vaziyette kalmaması, Yahya Kaptan'ın teslimini ıktiza ettiriyor. Emri Devletlerinize makina başında muntazırım, efendim.

İmza

Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk
Heyeti Temsiliye Reisi Binbaşı

Ahmet Necati

Askerlerin ve resmi memurların, bizim teşkilâtı millîye heyetlerinin alenen riyasetlerini almaları usulümüz değildi. Bir de, bizim teşkilât nizamnamemize vâkıf olması lâzım gelen heyat rüesasının, Heyeti Temsiliyenin yalnız bir heyet olduğunu, her yerde birer heyeti temsiliye olamayacağını bilmesi lâzım gelirdi. Bu telgraf üzerine İzmitte Fırka Kumandanına şu telgrafı yazdım.

Şifre: Aceledir.

Sivas, 25.XI.1919

İzmitte Birinci Fırka Kumandanı Rüşti Beyefendiye

Kartal Müdafai Hukuk Cemiyeti Reisi unvanıyla Binbaşı Ahmet Necati Bey tarafından vürüdeden bir telgrafta: Katil ve nahiye müdürünü darp, köylerde gasp mesailinden dolayı Yahya Kaptan'ın hükümete teslimi mecburiyeti hâsıl olduğu ve Dahiliye Nazırının da bu meseleyi ehemmiyetle takib ettiği bildirilmektedir.

Bidayetten beri harkâtı milliyede hüsnü hizmeti meşhud olan bu zatın, memleketimizin bu buhranlı zamanlarında, hükümete teslimi asla muvafık görülmemekte olduğundan işin, hükü-

merin de nüfuzunu nazarı itibara almak suretiyle, Yahya Kaptan'ın talimatı kanuniyeden bu aralık tahlisi hususunun tanzimi, Kartalda Necati Beye icabeden talimatın itası ve neticenin imbass ehemmiyetle rica olunur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

26 Teşrinisani 1919 tarihinde Hereke merkezin-
den de şu telgrafi aldım:

Millet namına istirham ediyorum; bugünlerde Binbaşı Ne-
câti Beyin suistimalâtı, Kuvayi Milliye'yi lekelemektedir. He-
men tahkikat icrasına emir buyurulmasını rica ederim.

Gebze Kazası Milis Kumandanı
Yahya

İzmitteki Fırka Kumandanından aldığım cevap
aynen şudur:

İzmit, 29 Teşrinisani 1919

Sivasta K. O. 3 Kumandanlığına

C: 25.XI.1919

Heyeti Temsiliye Riyasetine: Şimdiye kadar vâkı tahki-
katına nazaran Yahya Kaptan'ın katil, nahiye müdürü-
nü darp gibi fiilde bulunmadığı ve Binbaşı Necâti Bey de-
nilen zaman, kendi menafii şahsiyesini temin için Yahya Ka-
pta'nın ortadan vücudunu kaldırmak gayesini takip ettiği ve bu
bapta Zâti Âlinize telgrafla müracaatta bulundukları zaman,
Yahya'yı da lîfal ile nezdlerine celp ile katfetmek tertibatında
oldukları halde Yahya işi sezerek kendisini kurtarmış olduğu
anlaşılmıştır. Keyfiyeti icabı veçhüyle tâmil ediyorum. Neticeyi
arz ederim.

Birinci Fırka Kumandanı
Râşidü

Fırka Kumandanı R ü ş t ü Beyin birkaç gün sonra verdiği mütemmim malûmat şu idi:

İzmit, 5.XII.1919

Sıvasta K. O. 3 Kumandanlığına

Heyeti Temsiliyeye:

Binbaşı Necati Bey, Maltepe Endaht Mektebinde muvazzaf memur olduğu halde, Müdafai Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatını takınarak, Kuvayi Milliye namıyla başına topladığı Arnavut Küçük Aslan çetesiyle ortalığı soydurmakta olduğu ve Gebze Jandarma Yüzbaşı Nail Efendinin de bununla zerik olduğuna bende şüphe kalmamıştır. Son zamanda, hükümetin başına gale çıkaran Darıca Rum bekçilerinin katli ve Stelianos isminde bir zenginın dağa kaldırılarak para talebi gibi hususatin mezkûr çete marifetiyle yaptırılması ve böyle efali rediye yapılmıyan Yahya Kaptan'a isnadı keyfiyet ile gerek oraya ve gerek hükümete mumaileyh hakkında ihbaratı kâzibece bulunulması, herhalde bunların teşkilâtı millîye perdesi altında halkın, hükümetin başına mesele çıkararak keselerini doldurmaktan başka bir maksat beslemediklerine ve belki de siyasi daha başka maksat takibylediklerine hükmediliyor. Şimdiye kadar pek namuslu hareket etmiş ve etmekte bulunan Yahya Kaptan'ın, bu gibi e'ale iştirak etmemesi ve balâda mezkûrülisim çetenin, kendi muntakasında ikas fazayihâ meydan vermemesi hasebiyle mumaileyhin vücudunu resmen veya gayriresmî olarak ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Dün, Yahya Kaptan, nezdime gelerek hayatının tehlikede olduğunu ve binaenaleyh avenesinin esliha ve mühimmatını bana getirip teslim ederek kendisinin de buradan gaybubet edeceğini bana resmen söyledi. Kendisine nesayihî lâzime vererek ve daha hizmet edecek mühlin zamanlar olduğunu söyleyerek mahalline iade ettim. Her şeyi iyi bilmesi lâzım gelen Gebze kaza kaymakamına resmen ettiğim istizaha aldığım cevapta, tamamen balâda arz ettiğim şekilde yani Necati ve Nail Efendilerin aleyhinde, Yahya Kaptan'ın lehinedir. Necati Efendinin İstanbulda nere ile muhabere ettiğini bilemiyor isem de bir yerden arasına para aldığı söyleniyor. Bunların vücudu ve cana kastettikleri dolayısıyla, Yahya Kaptan bu havalide durmak istemiyor. Binaenaleyh

zaten muvazzaf bir zâbit olan Necati Efendinin başka bir mahalle ve Nail Efendinin de keza diğer bir yere kaldırılması elzem olduğuna hükmediyorum. Oraları İstanbulla muhabere etmekte olduklarından tabii bendenizce bir şey yapılamamaktadır. Oraca icrayı icabı mârûzdur.

Fırka ı Komandanı
Rüşti

Rüşti Beyin verdiği malûmattan mufasssahen bahsederek, 8 Kânunuevvel 1919 tarihinde, Harbiye Nazırı Cemal Paşaya yazdım (Ves. 202).

Aynı tarihte, vaziyet ve Cemal Paşaya olan mürecaat, izah edilerek meselenin takibi İstanbuldaki teşkilâtımız rüesasına da bildirildi (Ves. 203).

On dokuz gün sonra, yani 27 Kânunuevvel 1919, tarihli ve şifre dahilinde Vâsıf ve haricinde Miralay Şevket Beyin imzası bulunan uzun bir telgrafta; şu malûmat veriliyordu:

"... Asayişsizliğin başlıca müsebbipleri Yahya Kaptanla refikî Kara Aslan ve Alemdağında dolaşan, Sadık çeteleridir."

Yahya Kaptanın birtakım şumarıklıklarından bahsettikten sonra, "... Bizi, artık bu şeriri ikası mazarrat edemiyecek bir hale getirmeye teşebbüs ettirmişti."

"Öteden beri araları iyi olmıyan Küçük Aslan çetesinin teveccühünde olması?! kendisini muhtelif vasıtalarla setri kabayihе sevk etmiştir."

"Yüzbaşı Nail, Yahya'nın aleyhindedir. Necati Beye gelince; hükümeti sakata zamanında! Kartal kazasınca reis intihabolunarak, Kuvayi Milliye namına, merkezle kat'ı alâka etmiş?.. Teşkilâtı milliyeyi esaslandırmış... Yeniköy Rumlarının etrafa sarkıntı-

lıkları üzerine, K ü ç ü k A s l a n çetesini dolandırmaya başlamış... Tarafınızdan para dahi verilmiştir?!"

"Y a h y a Kaptan... her şeyi akim bırakmak manevrasına müracaat etmektedir?!"

"Binbaşı N e c a t i, biraz idaresiz ise de cezaya müstahak değildir."

Gebze kaymakamının... bir an evvel kaldırılarak Rum ve Ermeni entrikalarına nihayet verdirilmesi..." (Ves. 204).

Efendiler, Bu malûmat meyanında, benim vâkıf olmadığım noktalar vardı. Meselâ; ben, K ü ç ü k A s l a n çetesinden ve onun teveccühünde olmasından haberdar değildim. Bu çeteye, N e c a t i Bey vasıtasıyla para verdiğimi asla hatırlıyamadım.

Y a h y a Kaptan'ın, verdiğimiz talimat mucibince, düşman çetelerini bertaraf eylemeye ve hiç olmazsa, onların ahali Hristiyanıyeye tecavüz ederek düşman maksadına temine mâtuf her teşebbüslerini akim bırakmaya çalıştığını pekâlâ biliyorduk.

Gebze kaymakamının mahiyeti, şimdi ilâve edeceğim vesaikle takdir olunabilecektir, zannındayım.

4 Kânunusani 1920 tarihinde, Fırka Kumandanı R ü ş t ü Beye, V â s ı f Beyin verdiği malûmatı, olduğu gibi, hulâsa ederek bu malûmatın kendi tarafından verilen malûmatla tezat teşkil ettiğini ve binaenaleyh, bir kere daha şayanı emniyet ve itimat zevat vasıtasıyla tahkik ve tetkiki keyfiyet ettirilmesini ve kanaatleriyle beraber muvazzahan ışarını rica ettim (Ves. 205).

Efendiler, bu meselede hakikatin tavazzuhuna medar olan vesaikten, malûmattar olmanızı arzu ettiğim için, R ü ş t ü Beyin cevabını aynen arz etmemi müsaade buyurunuz:

Düzce, 7/8 I. 1920

K. O. 20 Kumandanlığına

Cı 4.I.1920 şifreyi:

Heyeti Temsiliye Riyasetine:

Yahya Kaptan hakkında vâkı, muhtelif isnadlar üzerine, birkaç defa, Yüzbaşı Ali Ağuş Efendi vasıtasıyla ettirdiğim tablikat, mumaileyhin lehinde çıktı. Mamafih kendisi cahil olmak itibarıyla, hizmet zannıyla bazı şeyler yapmış olması muhtemeldir. Büyük ve Küçük Aslan'lar ise zaten şakidir. Fakat teşkilâtı milliyenin, fikren aleyhinde idüğü muhakkak olan ve Yahya hakkında içtikâya herkesten ziyade bahışkâr olması lâzım gelen, Gebze kaymakamına bu bapta yazdığım tahrirata aldığım 1.XII.1919 tarihli ve 17 numaralı cevap sureti, zirde aynen münderiçtir:

Bendeniz, bu telgrafın müfadaına kısmen olsun itimadetmek mecburiyetinde kaldım ve aynı itimatla bu tahrirata İstanbulu bizzat Şevket Bey'e de gösterdim. Bendenizin vâkıf olamadığım bazı esbap üzerine, İstanbulca hakkında bir muamele icrasına lüzum görüldüğü takdirde bittabi bir şey denemeyeceği mâruzdur.

Suret

30.XI.1919 tarihli, 53 numaralı emirname-i âlileri cevabıdır:

Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Binbaşı Necati Beyin, katil ve nahiye müdürünü darp ile vukubulan ihbaratı, zat ve zaman beyan etmemek itibarıyla, muvafık hakikat değildir. Zira darbedildiği beyan olunan Nahiye Müdürü Burhanettin Bey ise, Yahya Kaptan tarafından darp ve taarruza mâruz kalmadığını resmen ve tahriren beyan ettiği gibi bu bapta makamı âciziye dahi bir günâ şikâyetinde bulunmamıştır.

Katil meselesine gelince; Yahya Kaptan hakkında hükümete ve adliyeye fiili katil hususunda hiçbir taraftan müracaat ve şikâyet olmadığı gibi, aleyhinde celp ve ihzar müzekkerei bile sâdır olmamıştır. Şayet Datıca Rumlarından iki Rumun katli ve Kartalın Paşa köyünden Stelianos çorbacının da-

ğa kaldırılarak fidyei necat ahzı talebi keyfiyeti murad olunuyorsa, bu efalli cinaiye Küçük Aslan çetesi tarafından ıka edildiği mütevatir ve muhakkak olup, mezkûr çete ise, Yahya Kaptan'a öteden beri muarız olduğundan ve esasen Yüzbaşı Nail Efendinin himaye ve tesahhübünde iken adedi on sekize baliğ olan mezkûr çete, elyevm Binbaşı Necati Beyin emrine mevdu bulunduğu ve hattâ kendilerine ellişer lira maaş tahsisine gidilmekte olduğu müstahber olup köyleri soymaktan fariğ olmadıkları aşikârdır. Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Beyin kadim mektep arkadaşı olduğu ve kendisiyle bir buçuk mah mukaddem Aydınli Kariyesinde Küçük Aslan çetesi efra-dından Ali Kaptan'ın, dağa kaldırdığı çorbacıdan, alınan para ile yaptığı meşhur düğününde mülakat ederek bilâhare mü-taaddit defalar Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Beyin hanesine gelip misafir kaldıkları ve hemfikir bulundukları cihetle Yüzbaşı Nail Beyin öteden beri Yahya Kaptan'ın aleyhinde olup, teşkilât yaptığı esnada, hududu kazam haricine tardü tebidetmek teşebbüsünde bulunduğu gibi Küçük Aslan çetesi tarafından ıka edildiği mütevatir ve muhakkak olan herveçihâlâ iki vakti cinaiyenin, Kuvayi Milliyeyi şaibedar ve Yahya Beyi ıchudar etmek fikir ve emeli perverde edildiği hissedilmiş ve halbuki cinayati vakia, mezkûr Aslan çetesinin dairisi cevelân ve fauliyeti dahilinde vukua gelmiş olup hattâ ısrayı takihata gönderilecek olan İstanbul Muhafız Alayına mensup Süvari Müfrezesi Kumandanı Hakkı Beyin, Yüzbaşı Nail Bey tarafından vücuduna lüzum kalmadığı beyaniyle fedel-muhabere Dersaadete kaldırılarak takipsiz bırakılmış olduğu emri muhakkaktır. Serdedilen katil meselesi, bundan başka bir hâdise ise, tavzihi keyfiyet olunmak üzere, zat ve zaman beyaniyle zikredilmek lâzımdır. Darica Rum bekçilerinin yevmi katlinde çarşoda serbest gezen Küçük Aslan çetesi tarafından fîli katlin vukuu güyu bulması üzerine havtından nâşi Yüzbaşı Nail Bey mahalli âhare tahvili memuriyete talibolmuş ve burada katiyen oturmuyacağını beyan etmiş ise de alay ve tabur kumandanları ve Binbaşı Necati Bey buraya gelerek Yahya Kaptan hakkında bir muamele yapılması için murahhas Sırrı Beye yazdıracaklarını vait ve temin ederek ipkassını iltizam cylemişlerdi. Bu defa, 25 Teşrinisani 1919 Salı günü, giden gelen Necati Beyi, Yüzbaşı biliğfal ve hilâfı hakikat ıbharat ve is-nadata sevk ettiği gibi telefonla Yahya Kaptan'ı merkeze

dalet ettirerek, diğcr taraftan Küçük Aslan çetesini dahi kandi hancisinde ihzar ederek derdesti cihetine gitmek tasavvurunda bulunmuş ise de, her nedense buna içtisar edemiyerek teşebbüsü vâkiden sarfı nazar etmeyle ve Necati Bey dahi Kartala avdete mecbur kalmıştır. Binaenâlihalik, Yüzbaşı Nail Bey, gerek Necati Bey ve gerek aleti icraiyesi olan Küçük Aslan çetesi vasıtasıyla Yahya Kaptan aleyhinde, isnadat ve tertibat icrasından bir an hâli kalmamaktadır. Yahya Kaptan muhalif ve muarız bulunan Küçük Aslan çetesi gibi kurayı yağma ve Hristiyanları katil ve imhaya mesaj veremeyip maiyetinde bulunan Büyük Aslan Bey çetesi tarafından bazı günâ münasebetsiz harekât zuhurunda, derhal men ve tedip cihetine giderek gayei millîye olan isikilâl ve sefâmeti vatan endişesiyle muhafazai inzibat ve asayiş hizmet etmekte olduğu ve ukûdence de Büyük Aslan Bey çetesinin istiman ve dehaletine muavenet ederek affi âliye mazhar eylemek suretiyle, hidematı vakıası gayamı şükran bulundığı ve aleyhindeki isnadatin yüzbaşının âmali şahsiyesine serfûru etmediğinden ve Küçük Aslan çetesi tarafından yapılar Yahya Kaptan'a atfu isnadedilmek istenilen vukuatı cinaliyenin zuhurundan ve mütecasirlerinin mazharı teşahüp olmasından dolayı izharı teessüfle yüzbaşıya ihtaran şedidede bulunmasından idüğü arz olunur.

(Gebze Kaymakamı Mehmet Nurettin)

Birinci Fırka ve Bolu Havalisi Kumandanı
Rüşdî

Efendiler, bu malûmatın vürudundan evvel, göyle bir havadis verdiler: "Yahya Kaptan Tavşancılarda tahtı muhassraya alındı. Bunu yapan İstanbuldan gelen bir kıtai askeriyledir."

Bu havadis üzerine, İzmitte Fırka Kumandanlığından, 7 Kânunusani 1920 tarihli şifre ile, makina başında istizahu keyfiyet ettik ve havadis doğru ise, "İstanbuldan geldiği bildirilen kıta kumandanına, mumaileyhin — Yahya Kaptanın — bizim adamımız olduğunu ve eğer bir kusur ve kabahati varsa tarafımız-

dan icabının yapılması tabii bulunduğunu ve hiçbir suretle Yahya Kaptanın muhasara ve tevkif edilmesine razı olmadığımızı bildiriniz" dedik (Ves. 206).

Efendiler, 7 Kânunusani 1920 de yazılıp 8 de aldığımız iki telgraf vardır. Bunlardan biri; Izmitten, Birinci Fırka Kumandan Vekili imzasıyla Fevzi Beyden-
dir. Müfadi şudur: "Bu gece, iki bin kişilik bir kuvvet, Tavşancıla çıkarak Kuvayi Milliye Kumandanı Yahya Beyi muhasara etmişlerdir. Yapılacak muamelenin işarı mâruzdur."

Diğer telgrafname, Düzcede bulunan asıl fırka kumandanından geliyordu. Rüştü Bey, merkezde bulunan vekilinden aldığı aynı malûmatı bildiriyordu (Ves. 207).

Fırka Kumandan Vekili Fevzi Beyin, 7 Kânunusani 1920 tarihli istizahımıza, verdiği 7/8 Kânunusani 1920 tarihli cevabında, Yahya Kaptanın henüz ele geçmediği, Kuvayi Milliye ile, gelen müfreze arasında bir müsademe ihtimali olduğu ve gelen müfreze kumandanına emrimizi bildireceği işar ediliyordu (Ves. 208).

Efendiler, o tarihte, mebus olarak İstanbulda bulunan yaverim Cevat Beyden, 10 Kânunusani 1920 de şöyle bir telgraf geldi:

Harbiye, 10/1/1920

K. O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

6/1/1920 gecesi sabaha karşı Umum Jandarma Kumandanı Muavini Hilmi Bey ve Üsküdar Jandarma Kumandanı Nazmi Bey kumandasında dört zâbit, elli jandarma ve Yüzbaşı Nahit Efendi kumandasında İstanbul Muhafız Alayından doksan nefer, Bandırma vapurunun ışıkları söndürülerek Herekeye vâsıl olmuş ve alessabah Herekeye çıkan müfreze derhal

Tavşancılı kuşatmış ve muhtelif haneler basılmıştır. Gelen beyet, köy beyeti ihtiyariyesini tophiyarak haini vatan olan Yahya'ya, ya teslim veya nerede olduğunu söylemezlerse Tavşancılı insanlarıyla beraber yakacaklarını ifade ederler. Heyeti ihtiyariye, iki günden beri Yahya Kaptan'ın köylerinde olmadığını ve nerede bulunduğunu bilmediklerini musarren ifade ettiler. Yahya, sağ olarak ele geçemiyecektir. Fakat Yahya'nın imhasından sonra Marmara havzasına sahip ve hâkim olan ve her gün İngilizler ve Fransızlar tarafından teslim edilen Rumların ve İstanbul'daki rüzelânın pek büyük muvaffakiyete mazhar olacakları bedihidir ve Kuvayi milliye namını taşımakta olan Yahya'nın tenkili, İzmit, Adapazarı ve İstanbul havalisinde, düşmanlarımızın hesabına birçok fesat çetelerinin doğmasına da sebebiyet verecektir. Binaenaleyh, Cemal Paşa Hazretlerinin işe müdahalesiyle, Yahya'nın tehdidi nam ile bir evvelki mâruzatın da içerisinde serbestisinin temini için icabedenlere emir buyurulması müsterhamdır (Cevat).

Harbiye Nazırı
Cemal

Bu telgrafın, harbiye şifresiyle ve Cemal Paşa imzasıyla kapatılmış olması ve fakat muhteviyatında "Cemal Paşa Hazretlerinin işe müdahalesiyle Yahya'nın halâsi" çaresinin temini fıkrası, calibi nazarı dikkattir. Demek ki, Cemal Paşa, Cevat Beyin telgrafının, okumaya lüzum görmeden, kendi şifresiyle ve imzası tahtında çekilmesine müsaade etmiştir. Çünkü, bir defa Yahya'yı takibettiren Cemal Paşadır. Bundan başka temini serbestisi için kendi delâletlerinin tarafından emrolunmasını, kendi malûmatı tahtında, elbette yazdırmazlardı.

İzmitte, Fırka Kumandan Vekilinden gelen 9 ve 10 Kânunusani 1920 tarihli iki telgrafname ile, mesmuata atfen, iki müsademedi sonra, Yahya Kaptan'ın, meyyiten istisal olunduğu bildirildi (Ves. 209).

11 Kânunusani 1920 de, Fırka Kumandan Vekilinden, İstanbul'dan gelen müfreze kumandanına, ta-

rafımızdan tebligatta bulunup bulunmadığını sordum (Ves. 210). Üç gün sonra 14 Kânunusani 1920 tarihli raporunda, Fırka Kumandanı Vekili, şu malûmatı verdi: "Bizzat icra ettiğim tahkikattan... müsademe olmadığı ve yalnız, Yahya Kaptan teslim olduktan sonra, köy haricinde aleti cariha ile katledilmiştir. Kafatasının olmaması bunu müeyyittir." (Ves. 211).

Efendiler, bu meşum haber üzerine, İstanbuldaki teşkilâtımıza, 20 Kânunusani 1920 tarihinde, Miralay Şevket Bey vasıtasıyla şu telgrafı yazdık:

Yahya Kaptan'ın tenkiline lüzum gösteren esbap ile teslim olunduktan sonra kâsten şehit edildiği anlaşılmakla katline kimlerin dahil tesiri olduğunun, Dersaadetten müracaat eden mütaaddit fedakâr arkadaşlara izahat verilmek üzere, sürati işarı rica olunur Efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Eski bir işanımıza cevap olmak üzere, İstanbuldan, 20 Kânunusani 1920 de yazılıp bir gün sonra vâsıl olan telgraf da şu idi:

Beşiktaş, 20/1/1920

Ankara: K. O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

C: 17/1/1920.

1 — Mahallî vakada bulunan şayanı itimat bir zatın ifadesine nazaran Yahya Kaptan yakalanıp köy haricinde bulunan karakol mahalline götürülürken civardan on kadar şahsın karakol üzerine ateş etmesi üzerine firara teşebbüs etmiş ve bu esnada katlolunmuştur. Mâmafih iyi bir tahkikat yapılması hususunda hükümet nezdinde teşebbüsatta bulunuldu.

2 — Yahya Kaptan'ın Kuvayi Milliye namına pek çok fenalıklar yaptığı tevatür derecesine vardıgı gibi resmî ve

hususî yapılan tahkikat da bunu teyidettiği cihetle hükümet, takibata karar vermiş, fakat, Heyetimizce merhumun muvakkaten ihtifa ederek Kuvayı millîye işlerine karışmaması ve fenalığa cüret etmemesi, yanında bulunan firari asker ve jandarmaları iade etmeleri şartıyla takibat yapılmaması arzı edilmiş ve lâzım gelenler nezdinde teşebbüs yapılmakla beraber Gebze'ye de memuru mahsus gönderilmişti. Bu esnada hükümet gizlice birdenbire asker sevk etmiş ve sırf Y a h y a K a p t a n'ı derdest etmek istediğini ilân ederek mârûz hal vukua gelmiştir Efendim. (V â s ı f)

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı
Şerket

Efendiler, "köy haricindeki karakola götürülürken civardan ateş edilmiş? Firara teşebbüs etmiş, bu esnada katledilmiş?" bu tâbirin, bu gibi suikastlerde bir formül gibi kullanıldığını anlamamak için, çok saf-dil olmak lâzımdır.

Y a h y a Kaptanı imha etmek için, beraber çalıştıkları ve karar verdikleri hükümetin, gizlice, birdenbire emrivâki yapıvermiş olduğu hakkındaki ifade de, şayanı dikkattir. İstanbulda, jandarmadan, İstanbul Muhafız Alayından zâbit, asker tefrik olunuyor... İstanbulda vaziyete hâkim olduğunu iddia eden teşkilât rüesamız haberdar olamıyor.

K a r a V â s ı f Beyin bu telgrafına cevap olmak üzere vukubulan istizahımız şudur:

Şifre

Ankara, 22/1/1920

Dersaadetter:

✽

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Ş e v k e t Beye

Y a h y a K a p t a n'ın katli meselesini ciddi surette takibeden ve hesabını istiyen bilhassa İstanbulda pek çok kimseler vardır. Tâyini hakikate medar olmak üzere tevatür derecesine

vardığı bildirilen fenalıkların nelerden ibaret olduğunun süratle
işarı rica olunur.

Hüyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Efendiler, bu istizahımıza verilen cevabı da, ta-
hammülünüze sığınarak aynen arzedeceğim:

Beşiktaş, 24/1/1920

Ankara: K. O. 20 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

Cı: 22/1/1920.

1 — Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra katlo-
lunduğunu işittik. Tahkikat yapıyoruz. Neticeyi arz edeceğiz.

2 — Merkumun tenkiline sebep, hiçbir kimseyi dinlememesi
Kuvayı Milliye namına aleni feciât, şekavet yapması ve eşka-
yayı evveliden beri ihfa etmesi veya gösterilen mahalle gitmesi
hakkında verilen emirleri dinlememesi üzerine, hükümet, kendi-
sine küylerden ve etraftan müracaat edenlerin ısrarına dayanama-
yarak kendiliğinden ve hattâ heyetimizin haberi olmadan teşeh-
büsât yapmasıdır Efendim. (V a s ı f)

Çanakkale Mevkii Müstahkâm Kumandanı
Miralay Şerbet

Muhterem efendiler, telgrafnamenin, ikinci mad-
desindeki, merkumun hiç kimseyi dinlememesinin, ten-
kiline, katline sebebolarak gösterilmesi asla doğru ola-
maz. Şehidi merhum, beni dinliyordu, benden emir alı-
yordu. Verdiğim emre göre, hareket ediyordu. Başka
bir makama veya eşhasa merbut olduğunu, onlardan
emir alması lüzumunu kendisine emretmemistim. Bu
sebeple, İstanbul'dan her önüne gelenden, Dahiliye Na-
zırından, Jandarma Kumandanı hain K e m a l Paşa-
dan verilen emirleri işga etmemesi, zaten matlubumuz

İdi. Kuvayi Milliye namına, şekavet ve fecaat yapmanın da kendisi olmayıp, K ü ç ü k A z l a n çetesi gibi maksadı mahsusu hainane ile teşki' edildikleri vesaika müsteniden anlaşılmış olan çeteler olduğu ve Y a h y a'nın bunların men'i şekavetlerine çalıştığı da, sözlerine itimad olunmak lüzum gelen zevatın tahkikatiyle sabit olmuş bir keyfiyettir.

Gebze Müdafaa-i Hukuk Heyeti Reisi ile Gebze Kaymakamı F e v z i Beyin, müsterek imzalarıyla, vakai müessifenin vukuundan evvel, makina başında vukubulmuş olan bir müracaatı da zikretmeden geçemeyeceğim:

Gebze Kuvayi Milliye Kumandanı Y a h y a Bey hakkında bazı kesanın iftiralarıyla en nihayet salı gecesi İstanbuldan erkân ve ümera kumandasında gelen iki bin kadar bir kuvvetle, Tavşancıl'da tahtı muhasaraya alındığı ve elyevm muhasara altında bulunduğu, şimdi ahaliden aldığı malûmattan anlaşılmıştır. Böyle vatani için çalışan bir zata karşı yapılan bu muamelelerin, pek haksız olduğu malûm âlî kumandanileridir. Miri muameleyhin kurtarılması hakkında ne gibi bir muamele yapılacağını emir ve ıfırını makina başında bekliyoruz.

Kaymakam	Müdafaa-i Hukuk Heyeti Reisi
<i>Fevzi</i>	<i>Hacı Ali</i>

Efendiler, o tarihlerde, İzmit havalisinde, Kuvayi Milliye teşkilâtı ile uğraşan Mebus S ı r r ı Beyin de, bu baptaki işaretini aynen arz etmeme müsaadenizi rica ederim:

İsmail, 11/1/1920

K. O. 20 Kumandanlığına

1 — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Muhaberesi dört gün olmuş olan Y a h y a K a p t a n meselesi, nihayet haber alınmış olacağunuz veçhile, şahadetleriyle reticelendi.

2 — Yahya Kapta'n'ın, İstanbul kapısında, müteazzır bir mahiyette muhafazai mevcudiyeti herhalde Kuvayi Milliye'ye karşı muarız bulunan zevatı, tethışten hâli kalmadığından izalesi tasmin edilmiş bulunduğundan şüphe yoktur.

3 — İzalenin bu maksada mebnî tasmini, meseleyi mevzîl mahiyetten çıkartmakta ve Heyeti Temsilîyece teemmülünü vacip kılmaktadır.

4 — İzmit livası, eşkıya yüzünden bîhuzur iken, yerinden kımıldamıyan ve maiyetinde hiçbir kataya emir vermiyen, yanındaki mahpushaneden on beş yirmi kişinin birden firar eylemesini her gün mesaili âdiye telâkki eden Alay Kumandanı Hıkmət Bey, Yahya'nın izalesi keyfiyetini ehemmiyetle telâkki ve aldığı jaadarma kuvveti ile bizzat hareket etmiş ve nihayet Kuvayi Milliye'ye mühim bir darbe vurmak suretiyle maksadına nail olmuş bulunuyor. Mabadi var. (Mebus Sırrı).

Fırka 1 Kumandan Vekili
Ferî

K. O. 20 Kumandanlığına

5 — Gebze'de teşkil edilmiş bulunan Kuvayi Milliye'nin başsız kalması, bundan sonra oraları dehşete ilka edecektir.

6 — Buralarca bütün Kuvayi Milliye'nin istinatgâhı bilinen Yahya'nın, bu suretle imhası, efkârı umumiye'yi bîhakkin teşviş etmiştir.

7 — Yahya'nın izalesi, Hükümetin Kuvayi Milliye'ye karşı hadema alacağı mütecavizane vaziyete delil addedilmektedir.

8 — Bu hareket cenebilerce dahi bilâşek Kuvayi Milliye'nin nazarı hükümette kabili ihmal ve imha bir mahiyette görüldüğüne hükmedilecektir. Bu itibar ile tedabiri lâzime ittihaz olunmalıdır. Mabadi var. (Mebus Sırrı).

Fırka 1 Kumandan Vekili
Ferî

K. O. 20 Kumandanlığına

1 — 68 numaralı yifreye reyıldır. Mabait, Vaziyeti teşevvüşten tahlis ve Gebze kuvasının hemen mutemet bir zata tef-

vizi tedbirî, ittihaz olunmadığı takdirde, Üsküdar livası dahi dahil olduğu halde, bütün İzmit sancağında, ferdi vâhidin Kuvayi Milliye taraftarlığı etmesine imkân bulunamayacağı katiyen bilinmelidir.

2 — Jandarma Alay Kumandanı H i k m e t Beyin bilâfatei vakit kaldırılması elzemdir.

3 — İzmit livasında Kuvayi Milliye'nin kesbi mevcudiyet edebilmesi, nizamiye hizmetinde bulunan Kaymakam F e v z i Beyin, jandarma kumandanı olmasına mütevakkıfır. Başka çare yoktur. Bunu ehemmiyetle arz ediyorum. (Mebus S i r r ı)

Fırka 1 Kumandan Vekili
Fevzi

K. O. 29 Kumandanlığına

1 — 79 numaralı şifreye zeyildir:

Kuvayi Milliye'nin, Anadolu taraflarında, istiskal edilmekte olduğu hakkında, devam eden şayiât, hâdisel efine üzerine muhaliflere daha ziyade kuvvetbahş olduğundan, miknet ve zindeginin ziyaa uğramadığını gösterecek fiilî bir tedbir ittihazı elzemdir.

2 — A l i F u a t Paşa Hazretlerinin baraya kadar teyritlerini lüzumlu görmekteyim.

3 — İzmit livasına, ehemmiyet verilmesini ve ehemmiyet verildiğini gösterecek fiilî tedbirler ittihazı lüzumunu, tekrar için mecburiyet görüyorum. (Mebus S i r r ı)

Fırka 1 Kumandan Vekili
Fevzi

O tarihte, İstanbulda bulunan R a u f Bey de, şu mektubu gönderdi:

İstanbul, 19/2/1920

M u s t a f a K e m a l Paşa Hazretlerine

Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra itlâf edildiği, buraca da anlaşılmıştır. Muhafızlığa müracaat edilmiş, fethimeyit ameliyatı da yapılmıştır. Takibati kanuniyeyi hükümet, eline alacaktır efendim. Arzu tâzimat eyleriz.

Hüseyin Rıuf

Vicdanî vazife Efendiler, Y a h y a Kaptanın katledildiği-
lerinden biri ne şüphe kalmamıştı. Bu hakikat, bilindik-

ten sonra, katil olan hükümetin, takibatı kanuniyeyi eline almış olması, cinayet faillerinin meydana çıkmı-
yacağına delil değil miydi? Fakat, efendiler; zaman,
her geyin, her hakikatin, tarihin samimi sinesinde mü-
talâasını zamindir.

Muhterem efendiler, hükümeti ve İstanbuldaki
teşkilâtımız rüesasını, böyle çirkin bir cinayetin irtikâb-
olunmasına delâlete saik olan esbap ve müessiratin,
tetkikinin cidden şayanı ibret netayice müncer olaca-
ğına kani bulunduğum cihetledir ki, zâhiren, ehemmi-
yetsiz gibi görülebilecek olan bir vakayı delâile ve ve-
saika istinadettirerek izah ettim. Bu izahatımla enzari
millette vazih bir zemini tetkik husulüne yardım ede-
bildiysem vicdanî vazifelerimden birini yapmış oldu-
ğuma kani ve müsterih olacağım.

Efendiler, bu hâdiseyi mütalâa ederken, iki nok-
tayı nazarı dikkatte tutmak, faydalı olur! O noktalar-
dan:

Birincisi; S a i t M o l l a 'nın mensubolduğu teş-
kilâtı hafiye ve Gebze, Kartal havalisinde tamamen bu
teşkilâta mensup eşhas ve çetelerin rolü ve bu rolü, bi-
zim adamlarımıza ve teşkilâtımıza atfetmekte ve va-
tanperver yaşıyan zevatı iğfal ve iknada gösterilen ma-
haret ve muvaffakiyet.

İkincisi; İstanbul teşkilâtımızın rüesası ki bize,
Heyeti Temsiliyeye tâbi ve onun talimatı ve ıgaratı
daairesinde hareketle mükellef bulunuyorlardı ve ancak,
bu mükellefiyeti, samimi ifa etmekle istikameti umu-
miyede isabetle yürümenin ağılebi ihtimal olacağını
kabul eylemeleri icabederdi. Halbuki, bu zevat, kendi
akıl ve tedbirlerini, Heyeti Temsiliyenin ikazları kar-
şısında, yüksek görmekten fariğ olamamışlar ve istik-

lâli hareketlerine mümanaat olunmasını, izzetinefis meselesi yaparak, asabileşmişler ve bu hissi sakim tahtı tesirinde, iğfal olunmaya kadar varmışlardır (Ves. 212).

Şimdi efendiler, vicdan ve şefkat sahibi olanları, cidden dilhun eden bir telgrafı daha nazargâhı rikka-tinize vaz'ederek, bu meseleye dair beyanatıma hitam vereceğim:

4960

Istanbul, 14/1/1920

Ankarada: Kuvayi Milliye Reisi Mustafa Kemal
Paşa Hazretlerine

Zevcim Yahya Kaptan, mahza Zan Samilerine olan münasebeti dolayısıyla, bir cürmü kanunisi olmaksızın, arız te-limiyet ettiği halde, Gebze Jandarma Yüzbaşı Nail ve Mülâ-zimievvel Abdurrahman Efendiler tarafından alıakçasına şehid edildi. Bütün Tavşancıl ahalisi, vakanın şahididir. İhkakı hak için Adliye ve Dahiliye Nezaretlerine müracaat edildi. Bu nefes yetim ile perişan bir halde bulunuyoruz. Bu bapta teşeb-büsât ve muaveneti samilerine montazırız ferman.

Karagümrükte Keçecilerde Karabaş Mahallesinde
19 numaralı hanede sakir, Yahya Kaptan
zencesi
Şerhiz Hanım

* * *

19 Sonbaha-
da karışık-
ımız diğer
anz vakayt

Efendiler, Yahya Kaptan meselesine,
20 Tegrinisani 1919 tarihinde temas ettik.
Birçok mesafe ve zaman katetmek suretiyle,
vakanın izahını ikmal etmek zaruretin-
de kaldık. Şimdi, müsaade buyurursanız, tekrar, bırak-
tığımız tarihe avdet ederek, vakayii takibedelim.

Ankara - Eskişehir şimendiferinin işletilmesine
İtilâf Devletleri tarafından mümanaat edilmişti. Bu

hattın işletilmesi için, Düveli İtilâfiye mümessilleri nezdinde, şedit bir surette protesto edilmesi, 21 Teşrinievvel 1919 da Ankara Heyeti Merkeziyesine bildirildi.

Adana teşkilâtı müteşebbislerinin, Niğdeye veya Kayseriye gelerek, bizimle temasta bulunmak suretiyle idamei faaliyetleri temin edildi.

Aydın cephelerinde, vaziyet hergün kesbi nezaket ve ciddiyet peyda etmekte olduğundan, Salih Paşa ile, Amasyada kararlaştırdığımız veçhile, Donanma Cemiyetinin dört yüz bin lirasının bu cephelerin ihtiyacatına tahsis edilmesini Harbiye Nazırına yazdık. Bu cephedeki mücahidine, esliha, cepane itasını ve cephenin makinalı tüfek ve topçu kıtaatıyla takviyesini, Konyada On İkinci Kolordu Kumandanından rica ettik.

Efendiler, Fransızlar, Bandırma - Soma şimendifer hattının murakabesi bahanesiyle, Bandırmaya bir müfreze çıkarmışlardı. Asayişî mükemmel olan Bandırmaya, asker ikamesine hakları olmadığı bedihi idi. Bu noktaya, 24 Teşrinisani 1919 da On Dördüncü Kolordu ve Elli Altıncı Fırka Kumandanlarının nazarı dikkatini celbettik.

Ecnebi zâbitleri, Aydın cephelerinde dolaşarak, propaganda yapıyorlar ve vaziyeti anlıyorlardı. Bu gibi zâbitlerin cephede kıtaat ile temasına katiyen meydan verilmemesini ve resmî müracaatlarının hükûmete, eğer Kuvayi Milliye ait bir söyliyebilecekleri olursa heyeti merkezîyelerimiz vasıtasıyla bize, müracaatları lüzumunun kendilerine tebliği ve propaganda yapanları olursa, tahtelhıfz muntakadan ihraçları ve mecburiyeti katiye hâsıl olursa, cephede görülecek İtilâf askerlerine de silâh istimal edilmesi, cepheye bildirildi.

Efendiler, biz, İzmir ahalisinin de fiilen intihaba iştirakini temin etmek istiyorduk ve o yolda muhtelif

vesaitle maksadımızı iblâğ ediyorduk. Fakat, Yunanlılar, bittabi mâni oluyorlardı.

29 Teşrinisani 1919 tarihinde, bu hususu, Düveli İtilâfiye mümessilleri ve bitaraf sefaretler nezdinde protesto ettik ve bundan, İzmir Telgraf ve Posta Başmüdürü bulunan E t h e m Beye yazarak, İzmir ahali-sini de haberdar etmek istedik.

Efendiler, ihtimal birçoklarınızın hatırladadır. İşgal zamanında, Adanada, Ferda namında, Kuvayi Milliye aleyhinde, bir ecnebi gazetesi intişar ediyordu. Bu gazete, mahza, Anadolu efkârı milliyetini iğfal ve izlâl maksadiyle ve bizim aleyhimizde, hezeyanlarla mali sütunlara malik idi. Bittabi, bu gazetenin dahile girmesine mümanaat ettik.

Fakat, bu gazetenin, memlekette okunmasını elbette faydalı gören, A l i R ı z a Paşa Kabinesinin, Dahiliye Nazırı, C e m a l Paşanın mükerreren tezkiye eylediği D a m a t Ş e r i f Paşa, Ferda gazetesinin, bu zehirli paçavranın serbestii duhulüne mümanaat olunmaması için emirler vermişti. Bu sebeple, Ş e r i f Paşanın arkadaşı C e m a l Paşanın, 3 Kânunuevvel 1919 da, nazarı dikkatini celbe lüzum gördük.

* * *

İzmiraya gö- Efendiler, Meclisi Mebusanın İstanbulda
liq toplanmasına mâni olamamak zarureti üzere, İstanbulda içtima edecek Mecliste, "vatanın tamamisini, devlet ve milletin istiklâlini, teminden ibaret olan gayeyi muhafaza ve müdafaa için müttefik ve azimkâr bir grup vücuda getirmeyi" yegâne çare olarak mütalâa ettik. Bunun temini için, malûmunuz olduğu veçhile, 18 Teşrinisani 1919 tarihli talimat ve

tamimde, mebusların muayyen mahallerde grup, grup içtima ederek, müdavelei efkâr edecekleri mühim noktalardan biri olarak bu meseleyi kaydetmiştik.

Aynı tarihte, düşündük ki, bu grubun teşkilini temin için her livadan birer mebusu Eskişehir'e davet edelim. Eskişehir üzerinden şimendiferle İstanbul'a gidecek mebusları da, davet edeceğimiz mebuslarla birleştirelim ve bizzat, Eskişehir'e giderek, umumi bir içtima yaparak, esaslı bir surette müdavelei efkâr edelim. Bu meyanda, İstanbul'da, mebusanın emniyetlerine mütaallik tedabiri de, mevzuubahsetmek istiyorduk. Fakat, bundan sonra vereceğim izahatla, aynı içtima, Ankarada kalarak yapmayı tercih ettik. Daha bir ay kadar Sıvasta kaldıktan sonra nihayet Ankaraya hareket ettik.

Ankaraya muvasalatımızı, 27 Kânunuevvel 1919 tarihli, şu açık tebliğ ile tamim ettik:

Sıvasta Kayseri tarihiyle Ankaraya hareket eden Heyet-i Temsiliye, bütün güzergâhında ve Ankarada, büyük milletimizin bar ve samimi tezahüratı vatanperveranesi içinde, bugün muvasalat eyledi. Milletimizin gösterdiği eseri vahdet ve azim, memleketimizin temini istikbali hakkındaki kanaatleri, lüyeterezel bir surette tarsin edici mahiyettedir.

Şimdilik, Heyet-i Temsiliye Merkezi, Ankaradadır. Takdimî hürmet eyleriz efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

2 Kânunusani 1920 tarihinde, cemiyet heyeti merkezilerine, Hacıbektaşta Çelebi Cemalettin Efendiye, Mutkide Hacı Musa Beye ayrıca bir tebliğde bulunduk.

Bu tebliğimizin metni ve tarzı tahriri, şöyle idi:

... Serahatimizdeki müşahadat ve teklifatımız, bizlere, Cenabı Hafizi hakikin inayeti rabbanîyesiyle tecelli eden millî

birliğimizin müstenit olduğu teşkilâtı millîyenin tanzuv etmiş ve mukadderatı millet ve memleketi tahlis için, bühakkın şayanı istinat bir kuvvet ve kudret haline gelmiş olduğunu, maazîşükran gösterdi.

Vaziyeti hariciye, bu millî azim ve vahdet sayesinde, Erzurum ve Sivas Kongresi esasatı dairesinde, menafîi mülkü millete müsait bir şekle girmiştir.

Mukaddes vahdet ve azmü imanımıza istinaden mütalebatı meşruamızın temini gününe kadar, kemali sebat ile çalışılması ve bu beyanatımızdan, köylülere kadar milletin dahi haberdar kılınması tamimen rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kema!

Kâzım Kara Be-
kir Paşa Heye-
ti Temsiliyenin
Ankara'ya gittik-
ten sonra taraftar
değildi

Efendiler, Heyeti Temsiliye merkezinin, An-
karaya nakli fikri oldukça eski idi. Bu fikir,
ilk mevzuubahis olduğu sıralarda, K â z ı m
K a r a B e k i r Paşadan vürudetmiş olan
bir telgrafı aynen burada zikredeceğim:

Şifre

Erzurumdan, 3 Teşrinievvel 1919

K. O. 3 Kumandanlığına

Heyeti Temsiliyeye: Kuvayi Millîyeyi temsil eden, heyeti
alîyenin, değil Ankara'ya hattâ Sivasın garbına bile geçmemesi fik-
rindeyim. Çünkü şarki vilâyetin Kuvayi Millîyesini teşkil eden
heyetin, bütün bütün uzaklaşması, dolayısıyla bu vilâyetlerin teşkilât
sızlığına mucibolacağı gibi, şimdiye kadar pek meşru ve mantı-
kan idare edilmekte olan harekâtı millîyenin; öteden beri daima
her bir teşebbüsümüzü fena görmek ve göstermek isteyen düş-
manlarımızca sabıku misillü, bir yerde muhafazası için Heyeti
Temsiliyenin Sıvadan garba geçmemesi mütalâasında bulunduğum-
u arz eylerim.

K. O. 15 K.
Kâzım Kara Behir

Böyle bir telgrafnamenin, aslı esas olamayacağına hükmetmek istedim. Fakat, ne çare ki, bu şifre telgrafname Erzurumdan, Sivasta Üçüncü Kolorduya keşide edilmiştir. Şifre mahlûlünün altında "Açıldı. Fethi, 4/5 minh" yazı ve imzası olduğu halde de Üçüncü Kolordudan bize gönderilmiştir.

Efendiler, Kâzım Kaya Bekir Paşa, davetimiz üzerine, Sivasta geldikten ve birlikte müzakerede bulunduktan sonra şüphesiz bu telgrafname ile evvelce bildirdiği fikir ve mütalâasında isabet olmadığını görmüş, olacaktır. Fakat, bu fikir ve mütalâadaki isabetsizliği anlamak için, behemehal vicahen müdavelei efkâra hiç de hacet olmayacağı bedihiyattandır. Bu fikir ve mütalâanın istinadettirildiği sebeplere, en basit bir nazar atfetmek, onların butlanını anlamaya kâfi gelir zannederim.

Bir defa, Heyeti Temsiliyenin yalnız, şarki vilâyatın kuvayi milliyesini teşkil veyahut temsil etmediği ve belki bütün memleketin — Anadolu ve Rumelinin — kuvayi milliyesini temsil eylediği çoktan malûm olmuş bulunmak lâzımdı. Bahusus, bu nokta üzerinde, günlerce devam eden telgraf başı münakaşaları olmuştu. Bir de, Heyeti Temsiliyenin, Sivastan Ankaraya nakletmesi, şarki vilâyetlerin teşkilâtısallığını mu-cibolacak, bir sebep teşkil edemezdi. Heyeti Temsiliyenin, şarki vilâyetlere Sivastan telgrafla verdiği evamir ve talimatı, Ankaradan aynı suretle verebileceğine şüphe yoktu.

Fakat, Heyeti Temsiliyenin, şark vilâyetlerinden ziyade garp vilâyetlerine, İstanbula yakın bulunmasını istilzam eden ve haklı gösteren esbabı mantıkiye, elbette çok idi. Evvelâ; garp ve garbicenubi vilâyetlerimizden, fiilen düşman işgali altına alınmış olanlar

vardı. Bu vilâyetlerimizi işgal eden düşman karşısında, esaslı müdafaa cepheleri teşkil ve onların esbabı tarsişinini temin etmek lâzımdı. Halbuki şark vilâyetlerimizde, böyle feci bir vaziyet yok idi. Kati olarak karip bir tehlike fiiliye de, muhtemel görülmüyordu. Basit bir ihtimala göre, faraza şaıktan Ermenilerin fiili bir tecavüzü kabul olunsaydı bile, onun karşısında Kuvayı Milliye ile takviyesi mukarrer olan, kendilerinin tahtı kumandasında, On Beşinci Kolordu hazır bulunuyordu. Fakat, İzmir cephelerinde, muhtelif tarzı kumandalar, muhtelif mahiyette kuvvetler ve muhtelif ve mütenevvi, menfi menabiden muzır tesirler vardı. Adana işgaline karşı henüz cephe teşekkül edememişti.

vaziyeti umumiyeyi idare ve sevk mesuliyetini deruhde edenler en mümkün hedefe ve en yakın tehlikeye mümkün olduğu kadar yakın bulunmalıdır.

Binaenaleyh, usul ve kaide şudur ki, vaziyeti umumiyeyi idare ve sevk mesuliyetini deruhde edenler, en mühim hedefe ve en yakın tehlikeye, mümkün olduğu kadar yakın bulunur. Yeter ki, bu takarrüp, vaziyeti umumiyeyi nazardan mehcür bırakacak derecede olmasın! Ankara bu şeraiti câmi bir nokta idi. Herhalde cephelerle işgal edeceğimiz diye Balıkesire, Nazilliye veyahut Karahisara gitmiyorduk. Fakat, cephelere ve İstanbulla şimendiferle merbut ve vaziyeti umumiyeyi idare noktaı nazarından Sivasın asla farkı olmıyan Ankaraya gelecektik.

Meclisi Mebusanın İstanbulda toplanması zarurî görüldükten sonra ise, Ankaraya gelmek ne derece lüzumlu ve faydalı mütalâa edilmek lâzım geldiğini izaha lüzum görmem.

Efendiler, Heyeti Temsiliyenin Ankaraya nakletmemesi için sebepler serdölünürken, bu meyanda,

hele "öteden beri daima her teşebbüsümüzü fena görmek ve göstermek istiyen düşmanlardan" bahsedilmiş olmasına hiçbir mâna veremedim. Filhakika, kendisinin dediği gibi düşmanlar bizim hangi hareketimizi, hangi teşebbüsümüzü iyi görmüşlerdir veya görebilirler ki ona göre hareket edelim!

Eğer, bu fikir ve mütalâayı tevlit eden: "İstambulda, âmali milliyeye mutabık bir Ali Rıza Paşa hükümeti vardır. Meclisi Mebusan da, orada içtima ederek mukadderatı millet ve memleketi murakabeye başladıktan sonra, Heyeti Temsiliyenin garp cepheleleriyle, Meclisi Mebusan ile alâka ve münasebetine ne lüzum kalır. Bu takdirde, Heyeti Temsiliyenin yalnız şark vilâyetlerinin teşkilâtıyla işgal ve iktifa cylemesi vâfi ve daha nafi olmaz mı?" gibi cür mülâhaza ve mütalâa idiyse, bir dereceye kadar şayanı teemmül görülebilir. Fakat, bu takdirde de, vaziyeti umumiye ve hakikati ahval ve şeraiti görüşte ve tarzı telâkkide Heyeti Temsiliye ile Kâzım Kara Bekir Paşa arasında gayrikabili imlâ bir hendek olduğunu kabul etmek icabeder.

Heyeti Temsiliyenin Ankaraya gelmesini düşmanlar fena görecektir; noktasında daha çok tevakkuf edilerek belki, dermeyan edilmiş olan fikir ve mülâhazanın memba ve menşesine daha ziyade nüfuz edilebilirse de bizim şimdilik buna hasredecik fazla zamanımız yoktur.

Yeni Mebuslarla Ankarada görüşmek teşebbüsü

Efendiler, bundan evvel bahsettiğim veçhile, bir iki günlük bir içtima ve müzakere maksadiyle, mebusları davet için ilk yazdığımız telgrafta — ki bu telgraf suretini matbu olarak tahrirat halinde posta ile göndermiştik — maksattan bahsettikten sonra "Heyeti Temsiliyenin

bulunacağı mahalde, zamanı içtima, gönderilecek mebusların isim ve adresleri malûm olduktan sonra bil-muhabere kararlaştırılacaktır. Heyeti Temsiliye, kari-ben İstanbulda yakın bir mahalle nakledecektir." den-miştir (Ves. 213).

Ankaraya muvasalatımızda, Ankara - Eskişehir hattı işlemeye başlamış olduğundan evvelki tebliğimi-ze 29 Kânunuevvel 1919 tarihinde yaptığımız bir ze-yil ile, mebuslarla mahalli mülakat olmak üzere An-karayı tesbit ve tamimen tebliğ ettik. Bu tamimin bir maddesi de, diğer mebuslardan mümkün olduğu ka-dar fazla zevatın müzakereye iştiraki son derece arzu edilmekte olduğu, kaydinden ibaretti (Ves. 214).

Efendiler, neticesinden pek ziyade fayda memul ettiğimiz, bu teşebbüsü hayırhahane ve vatanpervera-nenin dahi, İstanbul ricali tarafından önüne çıkıldığını arz edersem hayret etmezsiniz zannederim.

Müsaade buyurursanız, bu ciheti biraz izah ede-yim; biz mebusları, Ankaraya davet ederken, birtakım zevat da, bu daveti hükümsüz, mutasavver içtimaî akim bırakmak için mukabil tedbir ve teşebbüs alıyorlarmış... Bazı mebusların verdikleri telgraflarla, bu hususa, muttali olduk. Meselâ; Burdur Mebusu Hü-seyin Baki imzalı ve 29 Kânunuevvel 1919 ta-rihli şöyle bir telgraf vürudetti:

İstanbulda içtima eden mebuslar namına Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım imzasıyla Heyeti Teftişîye Riyasetine ge-len telgrafta, en seri vasıta ile Darülbilâfete gelmekliğim elzemi-yeti ihtar edilmekte ve bugün de Dahiliye Nezaretinden mevrat telgrafta dahi azimetim bildirilmekte.

Mukaddeme Heyeti Temsiliye namına Mustafa Ke-mal Paşa Hazretleri tarafından vâkı emir ve ihtar üzerine nok-tai nazarım arz ve izah kılındığı halde henüz bu bapta bir emir telâkki edilemediğinden ıhtı devletlerine kemali ehemmiyetle montazım efendim.

Akdağ Madeni Mebusu B a h r i imzalı ve aynı tarihli bir telgrafta da:

Aydın Mebusu H ü s e y i n K â x ı m imzasıyla vürüdeden telgrafta, mebusların en seri vasıta ile Dersaadete gelmeleri bildiriliyorsa da, Heyeti Temsiliye âza intihabolan mebuslar mı, yoksa bilûmum mebuslar mı davet olunduğunda tereddüdedilmiş- tir. Lütfen hattı hareketimin tâyinine müsadeleri müsterhamdır ferman.

Efendiler, buna mümasil telgraflar tevali etti. Bu ıyarattan, sühuletle, müsteban olmakta idi ki, mebus arkadaşlar, Heyeti Temsiliye ile hükûmeti ve İstanbul- dan bütün mebusları davet etmek salâhiyetini kendin- de görebilen zevatı, maksadı müşterekte hemfikir ve hemahenk telâkki ediyorlardı. Hükümetin ve mebus zevatın menfi muzmerratını hâtırı hayallerine bile ge- tiremiyorlardı. Olsa olsa, bizimle İstanbuldaki zevat arasında, yeni takarrür etmiş bir vaziyet bulunduğunu veyahut arada tertip noktasından bir yanlışlık olabile- ceğini zan ve farz eylemiş olduk'un, ışarlarındaki saf- fet ve samimiyetten anlaşılmakta idi.

Müracaat eden mebuslara, verdiğim cevap şu idi:

H ü s e y i n K â x ı m Beyin ışarı ile bizim bir güne alâ- kamız yoktur. Mumaileyhın vaziyete tamamen agûh olmadığı an- laşıyor. 17 ve 29.12.1919 tarihli telgrafnamelerimiz ahkâmın- cı hareket, menafii milliye ve vataniyemize daha muvafık ol- duğu cihetle onların tesrii icabını ve K â x ı m Beyin hotbehot vukubulmuş olan ışarına münasip cevap itasını ve keyfiyetin ışar- ını rica ve takdimi ihtiramat eyleriz efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Umum mebuslara da, şu tamimi yazdık:

Ankara, 30 Kânunuevvel 1919

Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım Beyefendinin mebusini kiramdan bazılarına, Dersaadete sürati hareketlerine dair telgrafnameler keşide eylediği anlaşıldı. Bu teşebbüs, miri muamelelerin vaziyete tamamen ağah olmadığına gösterdiğinden kendisine vaziyet ifham ve tarih numaralı tebligata dair malûmat ita ettirildi. Binaenaleyh, Heyeti Temsiliyece istirham olunduğu veçhile Heyeti Temsiliye üzası olarak intihab olunmuş mebusini kiramla diğer mebusından müzakeratta hazır bulunmak isteyen zevatı muhteremenin, Kânunusaniinin beşinden itibaren Ankaraya teğrifleri tavrızhan istirham olunur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

30 Kânunuevvel 1919 tarihli bir şifre ile de İstanbuldaki teşkilâtımıza: "Hüseyin Kâzım Beyin teşebbüsünden bahsettikten sonra, kendisinin bizim tebligatımızdan haberdar edilmesini ve müzakeratta hazır bulunmak arzu buyuruyorlarsa lûften ve serian Ankaraya teğrifleri lüzumunun ifhamını" bildirdik (Ves. 215).

Efendiler, biz, İstanbuldaki teşkilâtımızdan haberbeklerken, karşımıza bir zat çıktı. Bunun kim olabileceğini tahminde güçlük çekmezsiz, zannederim. Malûm ya, bizim İstanbulca hem muahhasımız ve herde nazır olan zat... Cemal Paşa.. Evet; 1 Kânunusani 1920 tarihli şu telgraf Harbiye Nazır: Cemal Paşa imzasıyla geliyordu:

K. O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Dersaadette bulunan mebusandan bir grup müracaatla ita eyledikleri tahriri metelibini aynen herveçhiati arz eylerim:

1 — Meclisi Mebusanın, bir an evvel, içtiması elzemdir. Şu sırada bazı mebusların Ankaraya davet edilmeleri, Meclisin müsarafatın açılmasına mâni olacaktır.

2 — Bu halin ve davet keyfiyetinin meydan vereceği su-i tefsir arasında, en ziyade calibi dikkati ağıyar olan, kuvvei teşriyenin başka kuvvetlerin tahiti tesirinde hareket etmekte olması zannıdır. Bunun, dahilde ve hariçte pek büyük bir itimatsızlık tevli dedeceği muhakkaktır.

3 — Böyle bir hal ve vâzıda, Meclisin, kendisinden beklenen hidematı ifa edebilmesi mümkün değildir.

4 — Evvelce yapıldığı gibi mebuslarla temas ve münasebette bulunmak üzere salâhiyeti vâsiyâı haiz bir zatın, murahhas sıfatıyla İstanbula izamı temini maksada kâfidir.

5 — Ankaraya davet edilen mebusların tehiri azimetleri ve orada toplanan zevatın da hemen İstanbula hareketleri hakkında yeniden tebligatı seria ifasına intizar edilmektedir.

Harbiye Nazırı
Cemal

Efendiler, bu tarzı hareket ve işarda, bir samimiyet ve necabet görüyor musunuz? Evvelâ; bizim, mebuslarla içtima akti kararımız ve bu baptaki tebligatımız, bundan bir buçuk ay evvelinden beri malûm idi. Eğer bu hareketimiz menafii vataniyeye cidden gayrimuvafık ve mahzurlu görülmüş idiyse, bizimle aynı gayei milliyeyi takibettiklerini iddia etmekte bulunan efendilerin ve hükümetin, bizim davet ettiğimiz mebuslara, İstanbula celp telgrafları yazmadan evvel, bizimle anlaşman, hiç olmazsa noktai nazar ve teşebbüslerinden bizi haberdar eylemeleri iktiza eylemez miydi? Böyle yapmayıp da doğrudan doğruya darülhilâfe-ye hareketlerini tesri ettirmek için heyeti teftişîye ri-yasetleri vasıtasıyla, Şeyh Muhsini Fânî'nin ve Dahiliye Nazırının imzalarıyla, taşradaki mebusları sıkıştırıp şaşırtmak ve emrivâki ihdasiyle bizim teşeb-

büsümüzü akamete uğratmaya kalkışmak doğru muydu?

Saniyen efendiler; tecdidi intihap aylarca ve aylarca icra olunmayıp müddeti muayyenei kanuniye çoktan geçirilmiş olduğu tarihlerde, hiç de isticai göstermeyi tahattur etmiyen bu efendiler, bizim Erzurumdan, Sivastan beri, namütenahi teşebbüsât ve faaliyetimizin bir eseri muvaffakiyeti olarak, temin edilebilen tecdidi intihaptan sonra ve her birerlerinin mebusluklarını ayrıca tavassut ve takip ile teminden sonra nihayet üç, beş gün gibi kalil bir teahhur ve bahusus bu teahhur büyük bir gayenin ve bahusus İstanbulda toplanmak gafletini gösterenlerin şahıslarının dahi masuniyetine mütaallik tedabirin temini esbabını tezekkür maksadiyle olduğuna göre, bu efendileri bu kadar isticale sevk etmeli miydi? Hiçbir tedbir ve karar almadan, bir an evvel, mâruzu hakaret ve rezalet olmakta isticai, neden ileri geliyordu?

Salisen; efendiler, sâf ve nezih arkadaşlarını bil-iğfal, İstanbulda, kendilerinin dahil oldukları tehlike ve hakaret çemberine, sürati scria ile sokmak istiyen bu efendiler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine mensup değiller miydi? Bu milli cemiyetin âzası bulunmuyorlar mıydı? Bir cemiyetin efrat ve âzası, mebus oldukları halde dahi, cemiyetin liderleriyle müdavelei efkâr ederek en nihayet, tesbit olunacak program dahilinde harekete mecbur değil midirler? Dünyanın her tarafında, bütün medeni hayatı içtimaiyede, bu, böyle değil midir?

Bir grupun, bir fırkanın; liderleriyle temas ve münasebete gelmesinden; kuvvei tegriiyenin, başka kuvvetlerin tahtı tesirinde hareket etmiş olduğu zannının tevellüt edeceği vahimesinden ve bunun enzari ağyarın

calibi dikkati olacağından, neden havfediliyordu? Bu efendiler, tezdidi intihabı ve mebusların intihabını, temin etmiş olan, teşkilât kuvvetinin; tahtı tesirinde görölmeği,mutena şeref ve haysiyetlerine münafi mi buluyorlardı?

Mebusların, memleket dahilinde, kuvvetli bir millî teşkilâta mensubolduklarını ve o teşkilâtı gâmilenin tesbit eylediği muayyen gayelerden ayrılmıyacağını ve her ihtimale karşı, o teşkilât kuvvetinin tahtı tesirinde bulunduklarını, açık bir vicdan ve alınla ilân etmenin, asıl bunun, dahilde ve hariçte en büyük itimat ve saygıyı temin edebileceğini, bu efendiler, takdir edemiyorlar mıydı?

Ve asıl, bu salâbeti vicdan ve kanaatte bulunup muayyen gayei milliyeyi temin yolunda, her tehlikeyi iktihama hazır bir hal ve vaziyet alınmadıkça, Meclisin, kendisinden beklenen hidematı ifa edebilmesine imkân olamıyacağını anlamak, kehanete mi, yoksa, vâkı olduğu gibi, tecavüz ve hakarete miskinçe mutaavata mı vabeste idi?

Bu efendiler, benim, şahsan mebuslarla temasta bulunmamı arzu etmiyorlar ve yine hükümet ve bazı efendiler, benim, İstanbula da gitmemi caiz görmüyorlar. Ancak, salâhiyeti vâsia ile bir murahhasın gönderilmesini tavsiye ediyorlar. Doğrusu bu noktadaki akıl ve ferasetlerine diyecek yok! Gönderdiğimiz murahhaslar değil miydi ki, milletvekillerinin düşman pençesine girmesine birinci derecede müessir olmuşlar ve en nihayet, kendi şahıslarını bile müdafaa tedbir ve çaresini tatbikten âciz olduklarını ispat eylemişlerdi.

Mebusların, hotbehot davetlerinde, iğfal ve emrivâki ihdasına muvaffak olamadıktan sonra, bizim tarafımızdan tebligat icra ettirmeği, talepte de gösterilen nezaket pek ince değil midir? efendiler.

Muhterem efendiler, bu bahsettiğim telgrafa cevaben, evvelâ şu kısa şifreyi yazdım:

5 Kânunusani 1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

C: Sahibi tahrir mebusların isimlerinin ve bu tahriri kimin hitaben verdiklerinin işarına muntazırız efendim.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Harbiye, 6 Kânunusani 1920

Ankarada: K. O. 20 Kumandanlığına

C: 5 Kânunusani 1920.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Mebusların esamisi şunlardır: Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hâmit, ilh. dir. Bana getirilenler baştaki iki zattır.

Harbiye Nazırı
Cemal

Efendiler, bilâhare, bize verilen malûmata nazaran, bana telgraf yazan zevat, mebuslardan mürekkep bir grup değildi. Sadrazam, şahsan tanıdığı Hakkı Bey namında bir zatı —Siverek mebusu olduğu malûmatı üzerine — ve Hüseyin Kâzım Beyi, nezdine davet ederek, bana hitaben kısa bir telgraf yazdırmış. Bu telgrafı, elden bazı zevata imza ettirmişler. Şifre gönderilmek üzere, Hakkı ve Hüseyin Kâzım Beyler Cemal Paşaya götürmüş'erdir.

O halde, beş maddelik ve tahrir namı verilen telgrafname, bilâhare uydurulmuştur. Zaten, tahrirden

bahsolunduğu halde, bunun takdim olunduğu makamın henüz mevcut olmaması da, meselede hile ve maksad mahsus olduğunu iraeğe kâfidi. Henüz Meclis açılma ve Meclis Riyaseti vazifeye başlamış değildi. Maa-haza C e m a l Paşanın bu telgrafını aldıktan sonra, şu şifre telgrafi yazdım:

Ankara, 9.1.1920

Harbiye Nazırı C e m a l Paşa Hazretlerine

Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif,
Hâmit Beyefendilere:

Ankaraya gelmenin suitefsirata uğrıyacağına dair, Harbiye Nazırı Paşa Hazretleri vasıtasıyla, iblâğ buyurulan mütalâalarına vâkıf olduk. Mesele, vatan ve milletin hayatıyla alakadardır. Meclisi Millîde, teşkilâtı millîye üzerine müstenit, kuvvetli bir grup husule gelmez ve Sivas Umumi Kongresiyle milletin cihana ilân eylediği mukarrerat, ekseriyeti azıme tarafından bir akide ve düstur ittihaz kulanamazsa, hizmeti milliyemizin temin edeceği muvaffakiyet heba olur. Memleket bir felâkete mâruz kalabilir. Binaenaleyh, birtakım vatansız ve dinsizlerin propagandaları, bizim için düsturülâmel olamaz. Gaye, milletin necat ve vatanın halâsıdır. Bir iki gün için teşrifleriyle müdavelei efkâr ve tevhi-di âmal edilmek bizce pek mühimdir. Buna nazaran tarzı hareketin tâyini menatı reyî âlileridir. Arzu ihtiram ve cıyeriz efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Bayburda bir Muhterem efendiler, İstanbul teması yalancı peygamber ve izahında bulunduğumuz can sıkıcı vaziyetiyle uğraşırken, memleketin ak-sayı şarkında da, bir yalancı peygamberin ihdas ettiği mühimce ve kanlı bir vaka cereyan ediyordu. Buna dair On Beşinci Kolordu Kumandanlığından müteaddit raporlar vürudediyordu. Bayburda dört saat mesafede Hart karyesi vardır. Bu karyede

mukim E ş r e f namında bir şeyh, Şiilik telkinatında bulunuyormuş. Bundan müteessir olan Bayburt müftü ve uleması, şeyhi celbederek isticvabeylemek için teşkil eyledikleri bir heyeti, Harta göndermişler ve hükümeti mahalliye namına şeyhi davet etmişler... Şeyh bu davete icabet etmemiş... Hükümeti mahalliye 50 kişilik bir müfreze göndermiş. Bundan büsbütün münfail olan şeyh, müridaniyle birlikte müfrezenin esliha ve mühimmatını almış ve efra ve zâbitanını esir ve bazılarını şhidetmiş... Bunun üzerine, civardan bazı kıtaat, Bayburda sevk olunmakla beraber meselenin kan dökülmeksizin, muslihane halli tercih edilmiş... Şeyh nezdine ulema ve ümeradan mürekkep birkaç heyet gönderilmiş... Hükümete mutavaatı için nasayihle bulunulmuş... On altı gün, bu suretle zayi edilmiş. En son giden, Erzurum kadını heyetinin de ricası Şeyh E ş r e f üzerinde müessir olamamış. Bilâkis şeyh, bunlara hitaben: "He-piniz kâfirsiniz! kinseyi tanımam, itaat etmem, harbedeceğim. Allah, bana şeriat ilânına memursun dedi" tarzında bir ültimatı vermekle beraber, bir taraftan da köylere, "sahibi şeriat" ve "mehdii muntazar" imzalarıyla birtakım beyannameler göndererek halkı iğfal ve kendisine iltihak ettirerek isyan etmiş... Bunun üzerine, bizzat Bayburda gelip Dokuzuncu Fırkanın kumandasını alan Kaymakam H a l i t Bey, 25 Kânun-vel 1919 günü, kâfi kuvvetle Harta hareket eder. Şeyh, topladığı âsilerle müdafaaya karar verdiğinden topçu ve piyade kuvvetleriyle müsademe ve muharebeye ihtiyaç hâsıl olur. Bu esnada, şeyhin müritlerinden birtakımları da Harta yardım etmek üzere civar köylerde içtima ederler. Nihayet, Kaymakam H a l i t Beyin doğrudan doğruya Bayburttan, bana gönderdiği l Kânunusani 1920 tarihli şifresinde dediği gibi, "Hart meselesi, yalancı peygamberin ve oğullarının ve tevabiin-

den bazılarının itlâfı ve Hartın teslimiyle neticelenmiştir.”

Halit Bey, bu şifresinde, mebuslara mütaallik bazı malûmat da verdiğinden, kendisine 1/2 Kânunsani 1920 tarihinde şu şifreyi yazdım:

Hart hâdisesinde elde edilen muvaffakiyeti biraderilerini tebrik ve mebusların Ankaraya gelmesi hakkında sarf buyrulan mesaliye teşekkür ederim.

Mustafa Kemal

* * *

Harbiye Nazırı Cemal Paşa başından genç kumanda unsurlarını uzaklaştırmak istiyor

Efendiler, Harbiye Nezareti ile Heyeti Temsiliye arasında, müzmin hale gelmiş bir mesele vardı.

Nazır Paşa, İstanbulda bulunan erkân, kolorduların ve miralay rütbesindeki ümerayı, fırkaların başına geçirmek istiyordu. Sair ümera ve zâbitanı da, Anadolu'da kıtaata göndereceğinden bahsediyordu. Bu arzuyu, bir prensip olarak ileri sürmüş ve tatbikatına da: Harbiye Nezareti Müsteşarı Sabıkı Ahmet Fevzi Paşayı, Ankarada Ali Fuat Paşanın yerine Yirminci Kolordu Kumandanlığına ve Nurettin Paşayı da, Konyada Miralay Fahrettin Beyin yerine On İkinci Kolordu Kumandanlığına tâyin eylemek suretiyle bir emrivâki halinde yapmak istemişti.

Bu sistem, takip ve tatbik olunduğu takdirde, Harbi Umumide yetişmiş ve kolordu ve fırka kumandanlıklarına irtika eylemiş ne kadar genç erkân ve ümera varsa, şüphesiz, kâffesi bu makamattan tebidedilmiş olacaklardı. Çünkü, İstanbulda müterakim eski erkân ve ümera, kідemen ve rütbeten, ordu büyük cüzütamları başında bulunan genç kumandanlara takaddüm etmekte idiler.

Biz, bu prensipin, asla mürevvici olamazdık. Bihassa, içinde bulunduğumuz şerait unutularak, böyle sakim icraata elbette muvafakat edemezdik. Binaenaleyh, Cemal Paşaya evvelü âhir noktai nazarımızı ve tayin olunan yeni kolordu kumandanlarının gönderilmemeleri lüzumunu bildiriyorduk.

Fahrettin Paşa, kolordusu başında bulunarak, Aydın cephesine muavenet ve müzaheretle meşgul oluyordu. Ali Fuat Paşa, Ferit Paşa zamanında azledilmişti. Cemal Paşa, o haksız muameleyi tahşih etmek istememişti.

Yirminci Kolorduya, Ankarada bulunan Yirmi Dördüncü Fırka Kumandanı Kaymakam, merhum Mahmut Bey, vekâleten kumanda ediyordu. Ali Fuat Paşa, hem Kuvayi Milliye Kumandanlığı yapıyor ve hem de hakikatte kolordusuna hâkim bulunuyordu.

Biz, kolordu ve fırka cüzütamlarında kumanda tebdilini, bahusus, makasıdı milliyeye tâbi ve o yolda hareket etmekte bulunan, şahısları malûm kumandanları, böyle vahi ve kim bilir nasıl bir maksadı mahsusa müpteni prensipe feda etmemiye katiyen karar verdik. Yalnız, İstanbulda bulunan genç ve fedakâr zâbitanın ve etibbanın, bir an evvel, Anadoluya, ordu kıtaatına gönderilmesini, faydalı ve şayanı arzu buluyorduk.

Cemal Paşa, Ankaraya muvasalatımız günlerinde, bu mesele üzerinde daha çok ısrar ve isticlal göstermeye başladı. Meseleyi, izzetinefis meselesi yaptı. İstifa edeceğini bildirmekle tehdidata başladı. Makina başında cevap itası hususundaki ısrarı üzerine, Harbiye Nazırına 29 Kânunuevvel 1919 tarihinde yazdığım şifrede:

Ali Fuat Paşanın kumandanın infikâkını, biz, esasen, hiçbir vakit daimî kabul etmedik. Ahmet Fevzi Paşanın

asâleten kumandanlığa tâîini mevzuubahir olamaz. Sulhus takarrüründen evvel, tasavvur ve tasvibedilen prensipia, mevkii tatbika konması mehzaziri azimeyi daîdir. Harbde bülfiil iktisabı makam ve mevki etmiş zevat, madun vaziyete sokmak, olamaz. Bu nabemevsim teşebbüsât, teşkilâtı millîye için çalışmakta olan zevatın iş başından ayrılmalarını ve bu suretle vahdeti millîyenin müteessir olmasını müstelzimdir.

Açıktâ kalmış, muktedir zevat, kolordular dairelerinde ve kolorduların emrinde, muntaka ve mevki kumandanlıklarına, abzi askerlere tâîin olunarak terfih olunabilirler.

Küçük rücheli zâbitân ve etibhanın ise bir an evvel gönderilmesi lâzımdır. On İkinci Kolordoya gelince; bu kolordu, muharebe eden Kuvayı Millîye ile teşriki mesai etmiş ve tarafeyn arasında fiile müstenit bir itimadı mütekahül tahassül eylemiştir. Tebeddül katîyen caiz değildir. Oradaki vaziyetin de böyle bir hale asla tahammülü yoktur.

dedim.

Efendiler, bu mesele üzerinde, Anadolu ve Rumlide bulunan bilcümle kumandanlarla muhabere ederek, nazarı dikkatlerini celbetmiştim. Kânunusani bidayetinde, Ankarada bulunan Fuat Paşaya olduğu gibi, Konyada bulunan Fahrettin Paşaya da, "Nurettin Paşa tâîin olunacak olursa, kumandayı terk etmiyerek kemakân vazifei millîye ve vataniyenize devam etmeniz icabeylemektedir. Binaenaleyh bu bapta vâkı olacak tebligattan bizi vaktiyle haberdar ediniz" emrini verdim.

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Kânunusani bidayetlerinde, o tarihte Harbiye Nezareti seryaveri bulunan Salih Beyi — Sekizinci Kolordu Kumandanı Salih Paşadır — iki mektubunu ve bu mektuplara melfufen Düveli İtilâfiye fevkalâde mümessillerinin 24 Kânunuevvel 1919 tarihli müsterek bir takririni ve bu takrire hükümetin verdiği cevap suretini hâmil olarak gönderdi.

Cemal Paşa, bu mektuplarında da, kumanda tebdil ve tensiki hakkındaki prensipinden ve tâyin ettiği Ahmet Fevzi ve Nurettin Paşaların azimetlerini temin lüzumundan bahsediyor ve bilhassa "ordunun mühim kumanda makamlarında, son harekâtı milliye ile âyan olarak meşgu' olmuş zevatın bizzat ve resmen bulunmaları, harice ve bilhassa ecanibe karşı orduda siyasiyatın hükümran olduğu manzarasını verir ve bu da herhalde suitesiri mucibolur. Nezaret, bilfiil bu tesiratin fiili tesiri karşısındadır" diyordu ve yine istifasını tekrar ediyor ve bu defa, bu halde, artık Meclisi Mebusanın inikadı bir hayali muhal olacağını ihbar ediyor (Ves. 216).

Efendiler, bu meseleye mütedair verdiğim cevapları, şu suretle hulâsa edebilirim: "Mütalâatımızda isabet olduğuna ait kanaatimizi tekrar ederiz. Ferit Paşanın mirası seyyiatı olan, Aydın cephesinin ve muntakasının ve oralardaki Kuvayi Milliye'nin hal ve âtisini, son derece alâka ile nazarı dikkate alıyoruz. Âti için ümitbahş bir vaziyetin teminini düşünüyoruz.

Ali Fuat Paşanın devlet nazarında, umum nazarında her türlü tenkidden muarra bulunduğu kanaatinin mahfuziyeti şartı esasidir. Harekâtı milliye esnasında, her ne suretle olursa olsun ileri atılmış olanların, makam ve vaziyetlerinden infisal ettirilmeleri, fedakârlıklarının kabahat olarak telâkki edildiğine atfolunur. Bu, mahfuziyeti müemmin olmak zaruri bulunan nikatı nazarımıza göre asla kabili tecviz değildir.

Hükümetçe varit, siyasi mehaziri, bertaraf etmek için yapılacak her şey yapılmıştır.

Ahmet Fevzi Paşa, bizimle teşriki mesai kabiliyetini haiz değildir. Ahmet Fevzi Paşanın vazifei mahsusa ile keştüğüzar ederken vâkı mantıksız ifadatını bildirmiştik. Bunu memul etmem buyurmuş-

tunuz. A h m e t F e v z i Paşanın, arkadaşlara yazdığı hususi bir şifrede, ordu, bugünkü anarşi vaziyetinde kaldıkça memleket için felâket muhakkaktır diyor. Bu zat, ordunun teşkilâtı milliyeye müzahir vaziyetini anarşi telâkki ediyor. Halbuki bilmek lâzımdır ki, ordu teşkilâtı milliyeye kadrosu haricinde değil, belki onun ruh ve esasını teşkil etmektedir.

A h m e t F e v z i Paşanın. Gönende, ilk iş olarak yaptığı marifet, Anzavur meselesinden dolayı bin müşkülâtla ele geçirilen canilerin tahliyesini talebetmek olmuştur. Bizimle müdavelei efkâr eylemeden tâyin ettiğiniz iki zatın, ademî kabulü hakkındaki zaruri ve muhik mütalâamıza karşı, bir izzetinefis meselesi yapmayınız. Bu, vatan ve millete sadakat ve merbutiyetle kabili telif değildir.

"İstifanız halinde, Meclisi Mebusan inikadının bir hayali muhal olacağı" hakkındaki kaydınızdan, sadrazam da dahil olduğu halde, kabinenin, meşrutiyeti idarenin aleyhtarı bulunduğu anlaşılmaktadır. Pek mühim olan bu noktanın tamamıyla teşrih ve izahı rica olunur." (Ves. 217).

Düvel-i İtilâfiye Fevkalâde Mümessillerinin Ali Rıza Paşanın Ali Rıza Paşası Kabinesine verdikleri müsterek takrir

Efendiler, şimdi, Seryaver Salih Bey vedaatiyle gönderildiğini arz ettiğim, Düveli İtilâfiye fevkalâde mümessillerinin, Ali Rıza Paşa Kabinesine verdikleri müsterek takrirden de, bir nebze bahsedeyim:

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya fevkalâde komiserleri: Karadeniz Ordusu Başkumandanı Sir G e o r g e M i l n e ile Osmanlı Harbiye Nazırı arasında cereyan eden birtakım muhaberata, Osmanlı Hükümetinin nazarı dikkatini celbettikten sonra, "bu muhaberattan vazıhan anlaşılıyor ki, Harbiye Nazırı C e m a l Paşa, Karadeniz Ordusu Başku-

mandanının, Paristeki Meclisi Âlinin kararlarına tebaan, verdiği talimatı tatbik edecek yerde, memuriyeti âliyesinin istilzam ettiği mesuliyetten kaçınarak, birtakım gayrikabili kabul mazeretler ve sebepler serdetmiştir.

Fevkalâde komiserler, Harbiye Nazırının aldığı vaziyetin mucibolacağı vahim netayic hakkında, Osmanlı Hükümetinin nazarı dikkatini celbetmekle beraber, Karadeniz Ordusu Başkumandanı tarafından tebliğ olunan konferans kararlarının tatbiki için ne gibi tedabir almayı düşündüğünü öğrenmek ister.

Fevkalâde komiserler, vakadan haberdar olan Müttefikin Meclisi Âlisini tenvir etmek üzere, Meclisi Âli namına verilen emirlerin, Harbiye Nazırı tarafından yapılmaması hususunu, Osmanlı Hükümetinin nasıl mütalâa ettiğini derhal bildirmesini talebeder." diyorlar.

Efendiler, Osmanlı Hükümeti, bu takriri verdiği cevapta: "İzmirin bidayeti işgalinin nasıl vukubulduğunu, muhtelit komisyonun tahkikatını ve tahkikata kadar geçen zaman zarfında, Yunan yırtıcılığı karşısında, halkın hıfzı hayat ve sıyaneti namus kaydına düştüğünü ve hükümetle ordunun daima tahkik komisyonunun adli nasfetine itimadettiğini ve yalnız akan kanları, muvakkaten olsun dindirmek için, Osmanlı Harbiye Nezaretinin, General Milne cenaplarına 23 Ağustos 1919 tarihli tezkere ile teklifte bulunmuş olduğunu zikir ve bu teklifin, Yunan kıtaatıyla Kuvayi Milliye arasına Osmanlı kıtaatı vaz'ından ibaret olduğunu ve bu teklifin reddolunduğunu" ifade ediyor.

Sonra; "mıntakai işgalin Yunan kıtaatından gayri, İtilâf kıtaatı tarafından işgali teklifine ait, 20 ve 27 Ağustos 1919 tarihli iki kıta tezkereye ve bunların da cevapsız kaldığına" işaret olunuyor.

Bundan sonra da; "General Milne cenaplarının, tahdidi hududu gösterir tezkerelerinin (3 Teşrinisani 1919) Harbiye Nezaretine gönderildiği noktasına temas edilerek, Harbiye Nazırının böyle bir tebliğin ahkâmını tatbika re'sen salâhiyetta bulunmadığından hükümete müracaatından ve hükümetçe de komiserlere arzı hal edildiğinden" bahsolunuyor.

Badehu, — muvakkat hattı hududun Yunanlılar tarafından tamamii işgaline mümanaat eden — kuvvetin, ahali kütlesinden ibaret olduğunu söylüyor. Hükümetin ve ordunun, halka mukavemet ibrazında âciz olduğunu beyan ederek meselenin çarei hal ve adlîni tekrar niyaz ettikten sonra "gerek hükümet ve gerek Harbiye Nezareti gûya Meclisi Ali mukarreratını tatbik etmiyor gibi bir töhmetten artık tahlise mürüvveten delâlet buyurulması" niyazlarına ihtiramata faikasını da zam ve ilâve ederek cevapnameye hitam veriliyor (Ves. 218).

Muhterem efendiler, şimdi de, Cemal Paşanın mektupları muhteviyatında, temas ettikleri noktalara da işaret edeceğim.

Harbiye Nazırı, bize İtilâf Devletleri komiserlerinin tahririni okuturken bir taraftan da, öteden beri yaptırmak veyahut bizi yapmaktan menetmek istediği noktaları tekrar ve teyidediyordu. Cemal Paşa, arzularını bu defa serd ve teklif ederken bu tahriri de okutmak suretiyle, bizim ahvali ruhiye ve mâneviyemiz üzerinde müessir olmayı düşünmüş bulunduğuna, bilmem ihtimal vermek caiz olur mu?

Cemal Paşa, Düveli İtilâfiyenin temayülâtı siyasiyesinden bahsettikten sonra, hükümet; Wilson prensipleri esası dahilinde kabul edebilecekleri ıslahatı va'deden bir beyannameyi kariben neşredebcektir. Dahiliye Nazırını gücendirmemelidir ve çünkü istifa eder.

Bu takdirde buhran olur. Meclisin küşadında dahiliye ve hariciye nazırlarının tebdili muhakkaktır. Düşmanlar, Meclisi küşadettirmemek istiyor, hattâ Muhipler Cemiyetinin zatı şahaneye müracaatla bu Meclisin meşru olmadığını beyan ve feshini istiycekleri haber alındı (Ves. 219) diyor ve mebusların Ankaraya gelmesi meselesinden bahsediyor.

İlâf Devletle-
nin Karadeniz
Başkumandanı,
Osmanlı Devle-
nin Harbiye
Nazırına doğru-
nun doğruya ta-
limat ve emir
vermektedir

Şimdi efendiler, bu üç vesika muhteviyatını göz önünde tutarak, hep beraber, kısa bir tahlil yapalım!

Komisierlerin taktirinden anlıyoruz ki, İlâf Devletlerinin Karadeniz Başkumandanı Mr. George Milne, Osmanlı Devletinin Harbiye Nazırına, Cemal Paşaya, doğrudan doğruya tahti emrinde imiş gibi

talimat ve evamir vermektedir. Cemal Paşa, şimdiye kadar bundan bize bahsetmedi.

Ve yine anlıyoruz ki, Osmanlı Devletinin Harbiye Nazırı, aldığı talimat ve emirleri yapamamaktan ve gayrikabili kabul mazeretler ve sebepler serdetmiş olmaktan naşı tahtie ediliyor.

Harbiye nazırının aldığı emirlerin ne olduğunu istidlâl ediyoruz ve ne için yapamamakta olduğunu da anlıyoruz. Çünkü, Kuvayi Milliye mânidir... Kuvayi Milliye, Harbiye Nazırının ve hükümetin, Başkumandan Mr. George Milne'in evamir ve talimatına tevfikân verdiği veya vereceği emirlere itaat etmiyor... İşte komiserler, Paristeki Meclisi Ali namına, bunu kabili kabul mazeret ve sebep telâkki etmiyorlar. Demek istiyorlar ki, hükümetseniz, Harbiye Nazırı iseniz, memlekete, millete, orduya hâkim olmahtınız! Hâkim iseniz, mazeretler ve sebepler kabili kabul değildir.

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi, 2 Teşrinievvel 1919 da mevkii iktidara geldi. Ondan evvel Ferit Paşa Kabinesi vardı. Buna nazaran, Kuvayi Milliye ile Yunan kıtaatı arasına Osmanlı kıtaatı vaz'ına mütaallik 23 Ağustos 1919 tarihindeki teklifi yapan Ferit Paşa Kabinesidir. Mıntakai işgalin, yalnız İtilâf kıtaatı tarafından işgaline dair 20 ve 27 Ağustos 1919 tarihindeki teklifi de yapan Ferit Paşa Kabinesidir.

Ali Rıza Paşa Kabinesi henüz, bir teklif dermeyeran etmiş değildir. Fakat, bilâkis 3 Teşrinisani 1919 tarihinde işgal mıntakasına bir hudut tâyin ve bu hududa kadar Yunanlıların işgalini temin hususunu, Başkumandan Milne Harbiye Nazırı Cemal Paşaya emrediyor. İşte, Cemal Paşanın infaz ettiremediği emir bu oluyor. Şayanı teşekkürdür ki, gerek kendisi ve gerek mensubolduğu kabine, mevkü iktidara geldiklerinden nihayet bir ay sonra, Kuvayi Milliye karşı âciz olduklarını, ecnebi komiserlere söyleyebilmişlerdir.

Efendiler, bu vesaikten, anlaşılması lâzım gelen en mühim ve en mânidar nokta, bence, kabinenin müşterek takrire cevabında, komiserlerin dermeyeran ettikleri noktalara kemali tevazula ve büyük nezaketle cevap verilirken, bir cihet asla kale alınmıyor. O da, efendiler; Mr. George Milne'in doğrudan doğruya Osmanlı Devletinin Harbiye Nazırına emir ve talimat vermekte olmasıdır. Bu hal, ne teşkilâtı milliyeye karşı, izzetinefis meseleleri çıkaran Harbiye Nazırının ve ne de, Osmanlı Devletinin istiklâlini temin etmek rae-suliyetini deruhde etmiş olan kabinenin izzetinefis ve haysiyetine dokunmuyor. Bu halin, kendilerinin haysiyetini ve devletin istiklâlini çoktan rahnedar eylemiş olduğunu fark etmek istemiyorlar. Hiç olmazsa protesto etmiyorlar. Hiç olmazsa, bu tasallut ve tecavüzü

istiklâlşikenaneye vasıta olamayız diye feryada cesaret edemiyorlar... Cesaret edemiyorlar efendiler, çünkü korkuyorlar. Nitekim korktukları başlarına geldi. Bunu kariben göreceğiz. Korkmamak için, haysiyeti insaniyenin ve izzetinefsi millinin dışarı tecavüz olamayacağı muhit ve şeraitte bulunmak lâzımdır. Buna ehemmiyet vermiyenlerin, zaten bir insan için, bir millet için, gayrikabili tecavüz olarak mahfuziyeti, en büyük gayei namus olan mukaddesat hakkında, çoktan lâübalî ve gayrihassas olduklarına hükmetmekte hata yoktur!

Nasfet ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez

Nasfet ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez; millet ve devlet şeref ve istiklâli temin edilemez...

"Nasfet ve merhamet dîlenmek gibi bir prensip yoktur. Türk milleti, Türkiyenin müstakbel çocukları, bunu, bir an hatırdan çıkarmamalıdır."

Efendiler, C e m a l Paşaya, kumanda tebeddülüne ait noktalarda verdiğimiz cevabı arz etmiştim. Müsaade ederseniz, o cevabın baş tarafını teşkil eden hususâtı saire hakkındaki mütalâatımızı da, hulâsa edeyim.

Mevaddı esasiyeye dair nikatı nazarımız şu idi;

"1 — Düveli Mütelifenin her biri âzâmî menfaatinî, umum Türkiyede, temin etmek gayesindedir. Bu, Türkiyede, şayanı itimat bir istinat noktası teminini müstelzimdir. Ecnebîlerin açıktan açığa muarız ve gayrimennun görünmeleri sebebini, kabinenin vaz'ı bitarafisinde aramalıdır, âciz ve istinatsız olmasında aramalıdır.

2 — Kabine, beyanname neşretmekte isticâl etmemelidir. Beyanname, kabine mevküni takviye et-

tikten sonra neşrolunmalıdır. Kabinenin kuvvetli olması, her noktai nazardan Kuvayi Milliyeye müstenit olduğu kanaatini bahşedecek bir tariki hareket kabulüyle ve bunu âleme izhar eylemesiyle mümkündür.

Meclis içtima ettikten sonra ve orada kuvvetli bir "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu" vücut bulduktan sonra, beyannameye sıra gelebilir. Herhalde beyanname, sulh murahhaslarının azimetinden evvel ve fakat grupla müttehidülfikir olarak tanzim olunmalıdır. Çünkü, böyle olmazsa, haizi kıymet ve itibar addedilmiyecektir. Bir de, işe, kabul olunacak ıslahatı ilân etmekle başlamak doğru değildir. Bilâkis beyannamede milletin istiklâl ve mülkün tamamisinden bağlamak, ancak bunun teminine muallâk ve meşrut olmak üzere umuru idarenin hututu esasıyesi takrir olunmak muvafık olur.

Bu beyannameye esas olacak hututu mühimme, Sivas Umumi Kongresi beyanname ve nizamnamesinde mevcuttur. Orada, müstakbel hudutlar, devlet ve milletin istiklâli, ekaliyetlerin hukuku, müzaheretin, milletçe, tarzı telâkkisi hususları musarrahtır. Böyle bir beyanname, şimdiden ihzar ve Meclisin küşadında ekseriyet grubıyla bilmüzakere ilân olunur. Muvafık olan budur.

3 — Dahiliye Nazırının istifasıyla kabinede bir buhran husulüne sebep görülmemektedir. Böyle bir mütalâadan Dahiliye Nazırını sadrazam telâkki etmekte olduğunuz mânâsı çıkar. Bir kabinede buhran, ancak hükümet reisinin istifasıyla çıkabilir. Kabinenin; Dahiliye Nazır Şerif Paşaya, onun da Ferit Paşaya tâbi ve merbut olduğu anlaşılıyor.

Meclisin küşadiyle, dahiliye ve hariciye nazırlarının tebdilinin muhakkak olduğu hakkındaki işareti an-

liyamadık. Bu nazırlar, şimdiden böyle bir vaitte bulundular mı?

Düşmanların, Meclisi küşadettirmek istemiyecekleri tabiidir. Yalnız, padişahın Meclisi feshetmesi ihtimali var idi hâtır mıdır? Eğer böyle bir ihtimal varsa o halde Meclisi, İstanbulda, dağıtmak ve milleti Meclisi Mebusansız kırmak için mi topluyoruz? Binaenaleyh, padişahın bu baptaki noktai nazarlarının, heyetimizce katî olarak şimdiden bilinmesi lâzımdır ki, mebusları hariçte, emin bir mahalde toplamak için teşebbüsatta bulunalım! Aksi halde, "Meclis İstanbulda içtima yüzünden berveçhibalâ ahvale duçar olursa, bunun mesuliyeti, Dersaadette içtima hususunda ısrar edenlere râci olacaktır."

4 — Mebusların müdavelei efkâr için Ankaraya gelmeleri faydalıdır."

* *
*

Ankara halkı
ile yakından
tanışmak için
verdiğim kon-
ferans

Efendiler, beni cidden samimî ve parlak ve emniyetbahş hissiyat ile karşılamış olan Ankara ahalî muhteremesiyle daha yakından tanışmak ve onlarla müdavelei efkâr etmek bir vazife hükmünde idi. Onun için — be-
rayi müzakere — davet ettiğimiz mebusların muvasalatına intizar eylediğimiz günlerde, içtima eden muhterem Ankaralıları, bir konferans vermiştim (Ves. 220).

Bu konferansa zemin ittihaz ettiğim noktalar üzerinde kısaca konuşayım:

W i l s o n prensipleri: Bu prensiplerin 14 maddesinden Türkiye'ye taallûk edenleri vardı. Zaten mağlûbolan ve akti mütareke eden Osmanlı Devleti, bu

prensiplerin gönül okşayıcı manzarası serabiyle bir zaman oyalandı.

30 Teşrinievvel 1918, Mondros Mütarekenamesi mevaddı ve bilhassa bu maddeler meyanında yedincisi, dimağı yakarı ateşin bir zehirdi. Yalnız, bu madde, bakiyei vatani, düşmanların emri işgal ve istilâsına âmade bulundurmağa kâfi idi!

İstanbulda, birbirini velyeden acezeden mürekkep kabineler, şerefsiz, haysiyetsiz, süfli manzaralarıyla mâsum ve mütevekkil milletin timsali tanındı; itibara lâ-yık görünmemeye başlandı. Bu yüzden, dünyanın medeni devletleri, icabatı medeniyeyi unutacak kadar lâ-tibali oldular. Öteden beri, Türk milleti aleyhinde, aktarı cihanda yapılan en mantıksız propagandalar, her zamandan ziyade istimaş şayan görüldü.

Dokuz aydan beri, başlayan millî intibah ve faaliyet, vaziyet ve manzarayı değiştirdi ve daha çok değiştirecektir. Millet, hâsıl olan vahdeti muhafaza ederse ve istiklâli için fedakârlıktan çekinmezse muvaffakiyet muhakkaktır. Erzurum ve Sivas Kongreleri esastı, milletin istihsal edeceği gayeler için düsturdur.

Ferit Paşa Kabinesini ıskat eden, millettir. Fakat, Ali Rıza Paşa Kabinesini mevkü iktidara getirmiş olmak mesuliyeti millete ait değildir. Maahaza itilâf halindeyiz.

Ankaraya gelen Mebuslarla yaptığım temaslarda

Efendiler, şimdi, Ankaraya gelen mebus efendilerle temas ve müdavelei efkâra başlayalım:

Mebuslar, aynı günde veya günlerde müçtemian bulunamadılar. Münferiden veya küçük gruplar halinde gelip gittiler. Bu zevatın veya heyetlerin kâffesme, ayrı ayrı hemen aynı esas noktaları... Günlerce tekrar ve yine tekrar etmek mecburiyeti hâsıl oldu.

Her şeyden evvel, kuvve-i mânevîyenin, kuvve-i kalb ve vicdanın yüksek tutulması şarttır. Bunu bilirsiniz. Biz de bu noktayı tenmiye etmek üzere,

Evvelâ; dahilî ve haricî vaziyetin emniyet ve ferah verici mahiyetinde ve inkişafında bulunan noktalarını ve cihetlerini araştırarak izah ve ispata çalıştık.

Sonra; muayyen maksat etrafında şuurlu ve azim-kârane ittihadın, sarsılmaz kuvvet olduğu hakikatini, yorulmaksızın tekrar ettik.

Bir heyeti içtimaiyenin, beka ve saadetinin, ancak emelde ve istihsali âmalde iştiraki tam halinde bulunmasına mütevakıf olduğunu izah ettik. "Vatanın halâsı, istiklâlin temini" hedefine müteveccih vahdeti milliyemizin, esash, muntazam teşkilâtın vücuduna ve bu teşkilâtı hüsnü sevk ve idareye muktedir dimağların, enerjilerin, bir dimağ ve bir enerji halinde müttehit ve mümtaziç bir hale gelmesine vabeste olduğunu söyledik ve bu münasebetle, İstanbulda, açılacak Meclisi Mebusanda, kuvvetli, mütesanit bir grup teşkili zaruretinin meydana koyduk.

Millet, ancak devletlerin izmihlâl ve inkırazları hengâmelerinde tarihin kaydettiği, çok mühim ve hatırlanacak anları yaşıyordu. Böyle anlarda, tâli ve mukadderatını bizzat kendi eline almakta gaflet gösteren milletlerin, âkıbetleri meçhul ve felâket alıttır.

Türk milleti, bu hakikati anlamaya başlamıştı. Bu idraki neticesiydi ki, ümidi halâs va'deden, her samimî işarete şitaban olmakta idi. Ancak uzun asırların uyuturucu idare ve terbiyesinin, bir heyeti içtimaiyeyi, bir günde, bir senede azadedebileceğini tasavvur ve kabul etmek doğru değildir.

Bu sebeple, vâkıfı tabiat ve hakikat olanlar, elinden geldiği kadar, mensubolduğu milleti tenvir ve ir-

gadederek, onlara, halâs hedefine yürümekte delâleti, en büyük insanlık vazifesi bilmelidirler.

Türk milletinin en bâriz arzu ve imanı: kurtuluş Türk milletinin kalbinden, vicdanından sanîh ve mülhem olan en esash, en bâriz arzu ve iman malûm olmuştu: Kurtuluş!..

Bu kurtuluş feryadı, Türk vatanının bütün âfakında aksendaz olmakta idi. Milletten, başka istizahatta bulunmaya mahal yoktu. Artık, bu arzuyu, ifade etmek kolaydı. Nitekim, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde, arzuyu millî tebellür ettirilmiş ve ifade olunmuştu.

Bu kongreler esasatına sadık olduklarını beyan ettikleri için milletçe vekil intihabedilen zevat; her şeyden evvel, bu esasata merbut zevattan ve bu esasatı ilân eden cemiyete nispetini gösterir unvanda bir grup yapacaktı: "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu"... İşte bu grup, teşkilâtı milliyeye ve dolayısıyla millete müsteniden her nerede olursa olsun, milletin mukaddes âmalını cesaretle ifade ve müdafaa edecekti.

Misalı Milli hakları arıyan Efendiler, milletin âmal ve maksadını da, kısa bir programa esas olacak surette toplu bir tarzda ifadesi de görüldü. Misalı millî unvanı verilen bu programın ilk müsveddeleri de, bir fikir vermek maksadiyle kaleme alındı. İstanbul Meclisinde bu esaslar, hakikaten toplu bir surette tahrir ve tesbit olunmuştur.

Efendiler, her görüştüğümüz zat veyahut zevat, bizimle, fikir ve kanaatte müttehit kalarak ayrılmışlardı. Fakat, İstanbul meclisinde, "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu" diye bir grup teşekkül ettiğini işitmedik. Niçin? evet, niçin? Buna bugün cevap isterim!

Çünkü, efendiler; bu grupu teşkil etmeyi, vicdan borcu, millet borcu bilmek vaziyet ve kabiliyetinde bu-

lunan efendiler, imansız idiler... cebin idiler... cahil idiler.

Imansız idiler; çünkü, âmali milliyenin ciddiyet ve katiyetine ve bu âmalin mesnedi olan teşkilâtı milliyenin salâbetine inanmıyorlardı.

Cebin idiler; çünkü, teşkilâtı milliyeye mensubiyeti dahi mehalik görüyorlardı.

Cahil idiler; çünkü, yegâne istinatgâhı halâsın millet olduğunu ve olacağını takdir edemiyorlardı. Pa-dîşaha tekâpu ederek, ecanibe hoş görünerek, mülâyım ve nazik davranarak, büyük gayelerin istihsal olunabileceği gafletini gösteriyorlardı.

Fikri millî ve teşkilâtı millî-
nin kısa bir
zamanda te-
min ettiği şa-
f ve mevcu-
riyeti istisgar
edenler

Bundan başka, efendiler; nankör ve hodpe-rest idiler... Fikri millî ve teşkilâtı milliyenin, kısa bir zamanda temin ettiği şeref ve mevcudiyeti istisgar ediyorlardı. Vücut bulmuş olan vaziyet ve varlığın schlülistihsal olduğunu zan ve vehmetmekle çirkin gururlarını tatmin sevdasına düşüyorlardı...

Erzurumda, Sivasta telâffuz olunmuş, tesbit olunmuş bir unvanı aynen kabul etmek zül olmaz mıydı?! O unvandan daha mânalı unvan mı yoktu?!

Evet, işittik efendiler; varmış: "Fellâhı vatan grubu [*]".

Efendiler, maziye ait safahat ve hâdisatı; burada beyan edebileceğim çerçeve dahilinde, hakikate mutabık olarak tesbit etmek azmindeyim. Bu sebeple, ta'n üzerinde bulunduğumuz noktaya ait bir hususu da, kemali samimiyetle ıttılânıza tevdi edeceğim.

İkara da top-
lanmak

Ben, Meclisi Mebusanın, İstanbulda duçarı tecavüz olacağına, dağılacağına katiyen in-tizar ediyordum. Bu takdirde, tevessül olunacak ted-

[*] Bîlittizam şeddelli yazılmıştır.

biri de takarrür ettirmiştim. Hazırlığımız ve tertibatımız ~~da~~ bağlanmıştı. Ankarada toplanmak...

İşte bu vazifeyi yaparken, milletçe, suitefehhümatı mucibolmamak için tedbir olarak da bir şey düşünmüştüm. Meclisi Mebusan riyasetine intihab olunmak. Bundan maksat, dağıtılan mebusları, Meclisi Mebusan reisi sıfat ve salâhiyetiyle, davet etmektir. Gerçi bu tedbir, ancak zevahiri muhafazada ve muvakkat faydalı idi. Fakat, herhalde buhranlı zamanlarda, faydası muvakkat olsa da, her türlü tedbirin alınması zait addedilemez...

Hakikatte, İstanbula gitmiyecektim. Fakat bunu itiraf etmeksizin, zaman kazanacak ve muvakkaten gaybubette bulunuyormuşum gibi vaziyet ve muamele tanzim olunacak ve Meclis, reis vekilleri vasıtasıyla idare olunacaktı.

Bu tedbirin tatbiki, bittabi, Meclise giden, halikati vaziyeti müdrik olması lâzım gelen arkadaşların himmet ve mesaisiyle olabilecekti.

Efendiler, bu hususu, icabeden zevata söyledim. Mütalâa ve noktai nazarımı muvafık buldular. Bu yolda çalışacaklarını vait ve temin ederek İstanbula gittiler.

Fakat, pek müstesna, belki bir veya iki arkadaştan maadâsının, bu fikri, telâffuz dahi etmediklerini öğrendim.

Bu meselede hâkim olan bir muhakeme ve mantık şu imiş... Bunca milletvekilleri içinde meclis reisi olacak liyakatte bir adam dahi yok mudur ki, hazır olmayan bir mebusu gıyaben reis intihabedeceğiz... Meclisi teşkil eden âzayı kiramı bu kadar liyakatsiz göstermek enzarı ağıyada suitesiri mucibolmaz mı?

Diğer bir mantık da; Meclis riyasetine Kuvayi Milliye reisini intihabetmekle daha ilk günden, Mec-

lis üzerine şüphe ve tecavüzü celbe vesile vermektir. Kâri âkil olamaz.

Bu nevi muhakeme ve mantık yapanların, pek de uzak insanlar olmadığını görenler, ihtiyarı sükûtu tercih eylemişler...

Efendiler, itiraf etmeliyim ki, bu tedbirin alınması, Meclis dağıldıktan sonra beni küçük bir müşkül ile karşılaştırmıştır. Bu ciheti de sırası gelince arz edeceğim.

IV.

Harbiye Nazırı
Kemal Paşanın
beni uzaklaştı-
rması teklifi
rısında Ali
Paşa Kabi-
nesi

Efendiler, Meclisi Mebusan, 12 Kânunsani 1920 tarihinde açılmıştı. Takriben, on gün sonra Harbiye Nazırının 21 kânunsani 1920 tarihli telgrafını aldım. Aynen arz ediyorum:

Tehiri mucibi mesulivettir

Harbiye, 21.1.1920

Ankarada K. O. 20 Kumandanlığına.

M u s t a f a K e m a l Paşa Hazretlerine:

İngilizler hükümete verdikleri bir notada, benim ile C e v a t Paşa Hazretlerinin vazifeden çekilmekliğimizi talebettiiler. Kabinece şediden cevabı ret verildiyse de vaziyet kabinein kalmasını ve yalnız benim ile C e v a t Paşanın çekilmemizi icahettirdi. Harbiye Nezaretine S a l i h Paşa vekâlet edecektir. Kabineyi müşkül vaziyete sokacak bir harekette bulunulmamasını rica ederim. Aksi halde vaziyet, tasavvur buyurduğunuzdan daha vahim olur.

Harbiye Nazırı

Cemal

Bu telgraf 22 Kânunusanide vâsıl olmuştu. Derhal telgraf başında saat 11 ,30 evvelde bu telgrafi yazdım;

22.I.1920

Harbiye Nazırı C e m a l Paşa Hazretlerine

- 1 — Verilen notayı aynen lütfeder misiniz?
- 2 — Teklifi vakii isafte istical buyurmayınız. Notayı bade mütalâa mütalâatımızı arz edeceğim.

Mustafa Kemal

C e m a l Paşanın, imzasını gizliyerek verdiği cevap şu idi:

Gayet müstaceldir.

Kadıköy, 22.I.1920

Ankarada K. O. 20 Kumandanlığına

M u s t a f a K e m a l Paşa Hazretlerine:

Notanın muhtasaran sureti berveçhizirdir:

- 1 — Sureti mahsusada müntehap zâbitanın Kuvayı Milliye Erkânıharbiyesine izamı.
- 2 — 14 üncü Kolordudan terhis ve tefrik suretiyle Kuvayı Milliye efrat izamı.
- 3 — Top kaması ve sair edevat kaçırılması.
- 4 — Zonguldaktan İstanbula gelen taburun iadesini tavik eylemek.
- 5 — Afyon Karahisarından Alâşehir alay nakletmek.
- 6 — Bursadan Bandırmaya bir alay nakletmek.
- 7 — Bu ahvalde Harbiye Nazırı ve Erkânıharbiye Reisinin şahsan mehalidat oldukları tebeyyün etmiş. Kırk sekiz saat zarfında bu iki şahsın vazifelerinden uzaklaştırılması.

Dikkat buyuruluyor ki Aydın cephesi meselesi bu notada mevzu bahis bile değildir. Bu notaya cevaben bir, iki, üçüncü maddeler yalandır. Dördüncü mesele benim zamanımda değildir. Ben müracaatları üzerine iade ettim. Beşinci meselede, fırka kumandanını tebdil ettim. Altıncı mesele, A h m e t Anzavur meselesi de asayişe taallük eder. Bu hapta muhaberelerimiz vardır. Şimdi de dosyalar tetkik olunursa anlaşılır denildi. Kabul etmediler. Anın üzerine üç şık mevzu bahis oldu: Notaya birinci cevaptan sonra cevap vermemek ve ahkâmına kulak asmamak, ka-

bine kâmilten istifa etmek. Benim istifam. Birinci madde halinde, burada bir iskandal zuhurundan korkuldu. İkinci madde halinde, zaten istedikleri zuhura ve Ferit Paşa, kabineye gelmiş olacağı mülâhaza olundu. Binaenaleyh, benim istifam ile nezaretin vekâletle idaresi tercih edildi. Herhalde kararınızın evvelâ bana tebliğini rica ve sizlere hürmetlerimi ilâ eylerim efendim. (Ferik Cemal.)

Secyaver
Salih

Cemal Paşa, bu notada, Aydın cephesinin mevzuubahis olmadığını işaret etmekle bilmem ne murad ediyor? Şüphe yok ki, mevzuubahsolan Aydın cephesidir, ona muavenettir ve Kuvayi Milliye'dir. Yalnız, Cemal Paşa, bu imasıyla müsebbibin Heyeti Temsiliye olduğunu anlatmak sevdasındadır.

Cemal Paşaya, bu telgrafına cevaben yazdığım telgrafla, şu emri verdim:

22.I.1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Vazifeden çekilmek suretiyle İngilizlerin talebine iktifa etmeniz, öyle vahim bir vaziyet husule getirir ki, sizin aksi halde tasavvur buyurduğunuz vahamete faiktir. Bundan maada, Heyeti Temsiliyenin bir murabhanı olan zan devletlerinin, Heyeti Temsiliyenin haberi olmaksızın ve hattâ anın mütalâasına rağmen çekilmeniz kabul edilemez. İngilizlerin, sizi cebren vazifeden ayırmaları ihtimali bile bizim hesabımızdadır. Ve tedabiri seriis alınmıştır. Binaenaleyh, evvelâ notayı aynen bildiriniz, sonra ahvalden malûmat vererek karara intizar ve kemali metanetle mevâkinizi muhafaza buyurmanız katıyen matlûbumordur.

Heyeti Temsaliye namına
Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşaya da şu telgrafı yazdım:

Ankara, 22.1.1920

Zatı Samii Sadaretpenahiye

İngilizlerin, Harbiye Nazırının ve Erkânıharbiye Umumiye Reisinin tebdilini talehbetmeleri, devletin istiklâli siyasisine katî bir tecavüzdür. Bu tecavüz, bir müddetten beri memalîkimizin tahsisini ve mevcudiyeti siyasîyesinin imhası yolunda cihan efkârı umumîyesinde deveren eden münakaşatın, bir kararı katiye iktiran etmiş olması neticesi midir? yoksa, mevcudiyeti siyasîyemizi imha yolunda vakubulacak teşebbüsün ne netice vereceğini keşif için yapılmış bir teşebbüs müdür? yoksa, itilâf devletlerinin alıştıkları veçhiyle, yekdiğerinin muvafakat ve kararını almağa lüzum görmeksizin, münferiden ikat nüfuz yolunda herhangi bir hareket midir? Bunları tefrik edebilecek malûmata malik değiliz ve malik olamayız. Kezalik Yunanlıların Salihli cephesinde başlayan taarruzlarının bu teşebbüsle ile derece münasebetini de râyin edemeyiz. Fakat, istiklâli siyasîyemize vakubulan bu kasti sarîhi, devletçe kabul ve milletçe sükûr ederseniz, mevcudiyeti siyasîyemiz aleyhinde en bedbin mukarrerat ve icraata kendi tarafımızdan yol vermiş olacağımıza şüphemiz yoktur. Binaenaleyh, İngilizlerin İstanbulda muhtemel tecavüzleri ne şekil ve ne dereceye varacak olursa olsun, dahil ve hariç nazarında, Müdafaaî Hukuk Cemiyetine müstenit hâlinde hükümetin, bu teklifi şiddetle ret ve nazır ile reisi behemihal muhafaza etmesi katiyen matlûbumuzdur. Bunun haricinde bir hareketi mutavaatkârane, yalnız milletin istiklâline ve mevcudiyetine münafi olmaz, fakat, hükümeti millete karşı vermiş olduğu taahhüden inhiraf etmiş ve istiklâl uğrunda mücadele millîyemizi tavik ve tavîbetmiş vaziyetine koyar. Binaenaleyh hükümet kabul etse dahi, biz, hükümetin heyetimize karşı taahhüdâtını ifa etmemekle, millettten aldığı kuvvetini tamamen zayi etmiş olduğunu ve muhilli istiklâl tavır ve hareketinden dolayı hükümeti mesul addettiğimizi ilân etmek mecburiyetinde kalırız. Hükümetin mukavemeti halinde, İngilizler Harbiye Nazırını cebren kaldırmak ve bütün hükümeti ıskat etmek cihetine bile teşebbüs etseler, vaziyet gerek hariç ve gerek dahile karşı, onların emriyle nazırı feda etmek, şokından daha müsaittir. Vaziyetin safahatı hakkında bir iki saate kadar

cevabı fahriyelerini isticram ederiz, İstanbul ile muhabere, İngilizler tarafından men olunursa isticlâli millî uğrunda mücadele millîye ve diniye ilân etmek yolunda ilerliyeceğiz!

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Aynı günde C e m a l Paşaya, bu telgrafı yazdım:

Zata mahsus ve fevkalâde mustaceldir.

22 Kânunusani 1920

Harbiye Nazırı C e m a l Paşa Hazretlerine

İngilizlerin emri neticesi olarak Harbiye Nezaretini terk buyurdukları anlaşılıyor. Devlet ve milletimizin isticlâlini muhlis olan bu çekilmek keyfiyetini, herçabadabat kabul etmemek sizin ve bizim vazifemiz iktizasındandır. Biz vazifemizi sonuna kadar ifa etmek için her türlü tedabiri abyoruz. Sizi de, makamınıza oturup nezaretinizi ifa etmek suretiyle vazifenizin ifasına davet ederiz. Eğer şahsi veya içtihadî herhangi bir sebeple durmak istemiyorsanız İngilizlerin notası üzerine değil, müstakil bir milletin nazırına caiz olan şekilde infisal eyleseniz. Meseleyi şahsi bir noktai nazardan değil, bu müdahale, vatanımız için batıra gelebilecek ağır felâketlerin mukaddemesi olabilir noktai nazardan, muhakeme etmenizi rica ederiz, nezaretten bu suretle çekilmeniz, İngilizlerin müdahalesini ve isticlâli milletin isticlâlini teşkil edecektir. Eğer vazife başına gelmemekte ısrar ederseniz, İngilizlerin isticlâli milleri ihlâl ettiğini ilân ederken, Harbiye Nazırının da vazife vataniyesini ifa etmemekten mesul olduğunu ağır bir surette ilâve eylemek mecburiyetindeyiz. Nota mealini bir gün sonra bildirmeniz ve el'an heyetimizle temasa gele-miyecek surette uzaklaşmanız vaziyeti ağırlaştırmaktadır. Cevap vermenizi talep ve rica ederiz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Sadrâzam ile telgraf başında şu muhabereleler cereyan etti:

Babıali, 22 Kânunusani 1300

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti
Temsiliyesine

Harbiye Nazırı C e m a l Paşanın kabineden çekilmesi ve Erkânıharbiye Reisi C e v a t Paşanın tebdili, yalnız İngilizler tarafından talebolunmamıştır. İngiltere, İtalya ve Fransa mümessilleri, Babıaliye müsterek bir ultimatom vererek esbabı mucibe serdiyle kırk sekiz saat zarfında şu matlahın husulünü istemişlerdir. Bu ağır teklif karşısında, kabinece biletraf müdavelei efkârından sonra umumen çekilmeye karar verildi ve Meclisi Mebusan müteşekkîl bulunsaydı kabinece başka güne hareket edilmek mümkün idi. Tekliflerini geri aldırınmak üzere, düveli selâse mümessilleri nezdinde serdettikleri esbabı mucibenin reddiyle, teşebbüsâtı lâzımede bulunuldu. Mümessiller tekliflerinde ısrar ettiler. Kabinenin istifası tahakkuk etmişken Meclisi Mebusanın henüz müzakerata başlayamadığı bir zamanda kabinenin çekilmesi menafii âliyei vatana mugayir olacağını, C e m a l Paşa bizzat iradederek ve böyle bir buhranlı zamanda kabinenin istifası, İstanbulu Anadolu'dan ayırmaya kadar varıp gayet vahim netaiç tevlideylyeceğine ileri sürerek, kendi istifasıyla meselenin hal-lolunmasını tercih etmiştir. Meselenin safahatı bundan ibarettir. Meclisi Mebusanın, nihayet bir iki güne kadar nisabı ekseriyeti haiz olarak içtimâ muhakkak olduğundan hükümet, her nevi hususatı meclisin pişi nazarına vaz'edecektir. Tarafınızdan bu bapta hiçbir güne teşebbüsât vukubulmaması lâzımdır. Çünkü söz sahibi Meclisi Mebusandır. Vükela vahameti vaziyeti tamamen müdrîk ve efalü harekâtının selâmetine kani olduğundan ehveni-şeri ihtiyar etmiştir. Müdahalete nihayet verileceği cumartesi sabahına kadar bildirilmediği halde kabinenin mevkü iktidardan çekileceği ve bundan revellüdedecek hâdisatın mesuliyeti kendisine ait olmayacağı beyan olunur.

Sadrâzam
Ali Rıza

Efendiler, Sadrazam Paşa, kendilerini tahkir edene değil, bize dehşetli ültimatom veriyor.

Kongre, 22.I.1920

Sadrazam Paşa Hazretlerine

Telgrafnamei fahimaneleri üzerine Heyeti Temsiliyece bir karar ittifaz edilmek için evvelemirde ültimatom suretinin aynen bildirilmesine ihtiyacı kati vardır. Bunun lûtfen tebliğini arz ve rica ederim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Erenköy, 22/23.I.1920

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Heyeti
Temsiliyesine

Cı: Badelmüzakere bildirilecektir.

Sadrazam
Ali Rıza

Burada, söylemeliyim ki, hükümet, bu nota suretini aynen bize vermek istememiş ve vermemiştir. Sadrazama verdiğim cevap budur:

22.I.1920

Zatı Samî Sadaretpenahiye

Ültimatom suretini gördükten sonra kararı katiyi arz edeceğiz. Ancak vaziyetin mütalâa edildiği esaslarda, hükümetle aramızda müşahede farkı vardır ki, evvelâ onu bertaraf etmek isteriz. Hükümet bizim mâruzatımızı kendi icraatına müdahale şeklinde telâkki etmiş, yani vakai hariciyeyi bir tarafa bırakarak, bir meselei dahiliye önünde bulunduğunu zannetmiştir. Vakayı, münhasıran, ecnebilerin bir nazırı tebdil edebilmesi noktaı nazarın-

dan düşünmek lâzımdır. Kezalik istidlâl olunduğu veçhile Harbiye Nazırının şahsı dahi mevzu bahis değildir. Aynı vaziyette diğer bir nazır ve herhangi bir zat olsa, vaka, aynı suretle muhakeme edilecekti. Diğer taraftan nazırın tehdidini emreden kuvvetin, Meclisi Mebusanın iniltadına ve hükümetin izahatından sonra Meclisi Mebusanın bir karar ittihaz etmesine müsaade edip etmiyeceği de şu anda meçhuldür. Meclisi Mebusan, söz sahibi olmazdan evvel vukubulacak emrivakilere hazırlanmak icabettiği için hükümeti seniyenin kararını anlamak istiyoruz. Meclisi Mebusan söz sahibi olmazdan evvel emrivakiler tevali eder ve meselei hariciyenin mahiyetine muvafık tedabir almak teahhur ederse, bundan mütevellit mesuliyetin de heyetimize raci olamayacağı teslim buyrulur. Meclisi Mebusan filhakika toplanır ve ifayı vazifeye başlarsa, hükümete hiçbir şey için müracaat etmiyeceğimiz tabiidir. Notayı yalnız İngilizlerin değil, Düveli İttifakiyenin müstereken tebliğ etmesi, meselei hariciyenin ehemmiyetini ihata için ayrı bir sebeptir.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Cemal Paşa, son telgrafımıza, 23/24 Kânunusaniide verdiği cevapta, çekilmesinin zaruretinden ve Meclisi Millinin tarzı hareketine intizar lüzumundan bahsediyordu (Ves. 221).

Efendiler, aynı günün zevalinde Ankara, Erzurum, Sivas, Diyarbekir, Bandırma, Balıkesir, Konya, Edirne, İstanbul ve Bursada bulunan kumandanlara vaziyet ve noktai nazarımız bildirilerek nazarı dikkatleri celp ve mütalâaları istifsar olundu (Ves. 222).

İstanbuldaki Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı **Kemalettin Sami Bey** de (Berlin Sefiri **Kemalettin Sami Paşa**dır), ayrıca şu emri verdim:

22 Kânunusani 1920

Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanlığına

Hemen **Rauf Beyi** bularak vaziyeti beraber ve emniyet dahilinde takibetmenizi rica ederiz. İngilizlerin talebini is'af etmek

katiyen gayricaidir. Buraca o noktai nazardan tedabiri seriaya tevessül edildi. İstanbuldaki telgraf muhaberatını tahtı temine almanız lâzımdır (Ves. 223).

Mustafa Kemal

Efendiler, R a u f Bey, B e k i r S a m i, C â m i Bey ve umum mebuslara da Kafkas Fırkası Kumandanı K e m a l ve Mevkii Müstahkem Kumandanı Ş e v k e t ve Harbiye Nezaret Seryaveri S a l i h Beyler vasıtalariyle de şifre olarak şu tebliğde bulundum:

22 Kânunusani 1920

İngilizler, Harbiye Nazırı C e m a l Paşa ile Erkânharbiye-i Umumiye Reisi C e v a t Paşanın vazifeden çekilmesini talebetmişlerdir. Bu teşebbüs, devletin istiklâli aleyhinde katî bir harekettir. Binaenaleyh, bu teşebbüs aleyhine milletin icra edeceği harekât, muhafazai istiklâl için yapılacak mücahedeat cümlesindendir. İlk devrei mücahedeatta, vazife milletin mebuslarıdır. Mebuslar, kabine âzasının mevcudiyetine müdahale ve ikat tesir suretiyle devletin istiklâli siyasî aleyhine, İngilizlerin vukubulan tecavüzlerini, dahil ve harice karşı katiyen ve serian reddeylemek mecburiyetindedir. Bunun icrası icrasını kararlaştırarak buraya bildiriniz. Fakat icraatta şu noktaları ehemmen temin etmek icabeder:

Evvelâ; Meclisin feshi hakkında bir iradenin mecliste bağteten okunması ihtimaline mâruz kalmamalıdır. Eğer bu ihtimal katiyen gayrivarit olmazsa, mebuslar, teşebbüslerini hususî içtima halinde de yaparlarsa kâfîdir. Saniiyen; devletin istiklâli siyasî aleyhine katî bir hareket vukubulduğunu Sulh Konferansına ve Avrupa milletlerine ve âlemi İslâma ve dahili memalike ilân etmek lâzımdır. İngilizlerin tecavüzü geri alınmadığı takdirde, Meclisin vazifesi, Anadoluya girmek ve idare-i milliyeyi deruhde etmektir. Bu icraat, bütün milletin kuvvetlerini cememiş olan Kuvayi Milliye tarafından her vasıta ile teyidolunacaktır. Şimdiden tedabiri lâzime ittihaz olunmuştur.

Heyeti Temsiliye namuna

Mustafa Kemal

Bu tebliğ sureti aynen umum kumandanlara bildirildi.

Efendiler, ayrıca, R a u f Beye de 23 Kânunusani 1920 de, Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı vasıtasıyla yazdığım şifrede, "Harbiye Nazırının infisali bir emrivâki olmakla beraber, meselenin ehemmiyeti bâkidir dedim." Düveli İtilâfiye mümessilleri, hükümetimizi istedikleri gibi terkiyetmek yolunu tutmuş oluyorlardı. Yarın, Meclisin itimadedeacağı bir hükümete de aynı suretle muamele etmelerine misal hazırlanmış oluyordu. Hükümetin, milleti ve matbuatı haberdar etmiyerek, bir kabine meselesi yapmıyarak mutavaat göstermesi istiklâli milleti muhildi. Hâdiseyi kapatmıyarak, Meclisi Mebusanda, hükümeti, istiklâli milleti muhafaza edemediğinden alenen ıskat etmek lâzım idi. İşte, bütün bunları R a u f Beye yazdım (Ves. 224).

Aynı tarihte, Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı ile R a u f Beye müştereken şu direktifi verdim:

Hükümet mukavemet ederek; Sulh Konferansını; Kuvayı Milliye'den dolayı Türk Hükümetini ıskata karar verdiğini, bütün cihana karşı ilâna mecbur etmek lâzımdır. Kabinenin esliğı gibi, istiklâli milliden sükûnetle fedakârlık etmesi, salâhiyeti şahsiye itibarıyla za'fını, idrak ve ihata itibarıyla de asla gayanı itimat olmadığını bir daha varışan göstermiştir. Bu kadar muğlak mesaili seciyeten ve fikren bu merteye zayıf zevat ile idare etmeye çalışmak artık gayrimümkündür. Binaenaleyh, kabinenin son meseleden dolayı ıskatı lâzımdır. Milletin itimadı kimesine lâ-yık bir kabinenin mevkii iktidara gelmesi yolunda çalışınız (Ves. 225).

Anadoluda bulunan ecnebi zâbitlerinin tevkifi kararı

Efendiler, ecnebilerin İstanbulda tecavüzatı artırarak nazır veya mebuslardan bazılarının tevkifine bağlamaları ihtimaline binaen, bilmukabele, Anadolu'da bulunan ecnebi zâbitlerinin tevkif edilmesine karar verdim. Bu kararımı ve buna nazaran ittihazı tedabir edilmesi lüzumunu, 22 Kânunusani 1920 tarihinde

Ankara, Konya, Sivas ve Erzurumdaki kolordu kumandanlarına, zata mahsus olarak, şifre ile emrettim (Ves. 226).

Efendiler, mebuslara yazdığım telgrafa, V â s ı f, R a u f, B e k i r S a m i Beylerin müsterek imzasıyla cevap geldi. Bu cevapta; Meclis resmen müzakereye başlayınca, meselei hazıra sebebiyle kabine çekilecektir. O zamana kadar vaziyetin emniyeti için kabinenin ipkısı lâzımdır. Siz, hareket ve müdahale etmeyiniz. Emirlerinizi bize bildiriniz. Noktai nazarlarınızı her makam nezdinde hakkiyle müdafaa edileceğine itimadediniz denilmekte idi (Ves. 227).

Ben, ne hükümete ve ne de Meclise işaratta bulunmamaya karar vermiş ve artık işi muhterem mebus arkadaşlarımıza bırakmıştım (Ves. 228).

Efendiler, İstanbuldaki zevatın, ne gibi nasayibe göre, hareketlerini tanzim ettiklerini tebarüz ettirmek için, şu kısa malûmatı arz edeyim:

Filân mümessili siyasi, çok namuslu ve doğru sözlü ve Türk muhibbi imiş. Bu zat, çok samimi ve müessir bir lisanla demiş ki, eğer Harbiye Nazırı ile Cevat Paşa çekilmeseydiler, Harbiye Nezareti işgal olunacaktı. Kuvayi Milliye'nin gösterdiği sükûnet ve metanet, bazılarını çıldırıyor. Fakat acele etmeyin, ezilirsiniz. Bana itimadedin. Hakaret varsa, yapanlar utansın. Belki daha delilikler olacaktır. Fakat, siz, zinhar delilik yapmayın.

İstanbuldaki zevat: biz, bu ifadatin samimiyetine şüphelenmiyoruz diyorlardı (Ves. 229).

Meclisi Mebusan reisi olan mahzur-u görüldüyor

Efendiler, mebuslar, İstanbulda toplandıklarından bir hafta sonra, divanı riyaaset intihabı hakkında ve bu münasebetle Meclis riyaasetine dair müdavelei efkâra bağlanışlar. Bir

yerde işaret etmiştim ki, ben, Meclis Reisi intihabolunmayı, bazı fevaidine binaen, lüzumlu bir tedbir telâk-ki etmiş ve icabeden zevata noktai nazarımı bildirmiştim. İşte, arz ettiğim veçhile, bu mesele üzerinde görüşülmeye başlandığı günlerde, 28 Kânunusani 1920 ve 1 Şubat 1920 tarihlerinde R a u f Beyin vakubulan işaretinde, birtakım mütalâattan sonra, "biz pek azim mahzur tevlidedecek olan bu ciheti ileri sürmekten sarfı nazar ediyoruz." denmekte (Ves. 230) ve "... Hususi, mahrem bir içtimada tekrar mevzuubahs oldu. Ş e r e f Bey, intihabın fevaidinden bahsetti... İntihap hususunda teşettütü ârâ, tekrar katiyetle mahsus olduğundan, milletin resikârında, Meclisi Milliye aigehban olarak kalmayı zaten tercih buyurdıkları tarafınızdan sövlenerek alkışlarla hakkı samilerinde tezahüratı samimaneye şahidolundu. İçtimai umumide Re ş a t H i k m e t Bey, Reisi evvel ve H ü s e y i n K â z i m Bey birinci ve H o c a A b d ü l â z i z M e c d i Efendi, ikinci reis vekili intihabolundu." haberi verilmekte idi.

Efendiler, benim riyasetimden bahseden, demek ki, yalnız Ş e r e f Bey oluyor. Sair zevat tarafından, ne maksatla riyasete intihabım mevzuubahis edildiği, mahrem olduğu bildirilen bu içtimada, imaeen olan söylenmiyor. Ciddi mütalâata istinaden, benim riyasetimi mevzuubahis etmeliydiler. Ondan sonra, teşettütü efkâr olup olamayacağını tetkik eylemeliydiler. Yalnız Ş e r e f Beyin ifadatı üzerine, efkârın ciheti temayülüne hüküm vermekte isabet olmayabilirdi.

Efendiler, R a u f Beyin riyaset meselesine ait izahatına verdiğim cevapta demiştim ki: "Serdolunan mehazir evvelce etrafiyle düşünülen şeylerdir. Benim riyasetimi mevzuubahseden esbap malûmdur; Kuvayi Milliye'nin, millet tarafından kabul edildiğini teyidet-

mek, Meclis fesholunduğu halde riyasete ait vezâifi emniyetle ifa eylemek, hayatımızla gayrikabili telif bir sulh teklifi karşısında kıyâmı milli yapılsa riyaset vaziyetiyle milletin maddi ve mânevi kuvvetlerini müdafaaya tevcih etmek mülâhazalarıdır. Mütalâanızdan, müdafaaya taallûk eden bu esbabın, bugün İstanbul muhitinde şayanı ihmal addolunduğu anlaşıyor. Eğer noktai nazarda isabet etmemekten, müdafaai milliyede halen ve atiyen noksan hââl olursa, mesuliyet, hatta edenlere ait olur. Şahsen benim bu hususta müstağni olduğumu temine hacet yoktur."

Efendiler, Harbiye Nazırı ve Erkânıharbiye Reisinin cebren iskat edildiğini biliyoruz. Meclis riyasetine intihabolunan merhum Reşat Hikmet Beyin, bir sebeple ecnebiler tarafından tevkif olunduğundan haberdar olunmuştuk. İstanbulda bulunan Heyeti Temsiliye âzalarının tevkifi düşünüldüğü, Rauf Beyin 28 Kânunusani 1920 tarihli işariyle bildiriliyordu. Bu ahvalden, Kuvayi Milliye âleyhtarlığı, Meclisin feshi ihtimali, binaenaleyh müdafaai milliyeye teşebbüs zammının daha karibolduğu meydanda idi. Fakat, bu hakikati ihtisas eden azdı.

Efendiler, Reşat Hikmet Beyin kurtarılması için de Ankaradan çalışmak lâzım geldi (Ves. 231).

Rauf Beyin, Meclis vaziyetini tasvir eden 27 Kânunusani 1920 tarihli şifre telgrafnamesi muhteviyatında şayanı endişe bazı cümleler vardı. Meselâ: kabine, bidayetinde istifayı düşünmüş, fakat yapmamıştır. Meclisin bugünkü vaziyeti, bu meseleyi halle müsait değildir. Buradaki mebuslar, milletin Maraş havâlisine dair gönderdiği telgrafları, heyeti umumiyyede, okumaya dahi müsait değildir. İtilâf Devletlerinden filân, falana mümaşatkâr davranmaktığımızı tavsiye ediyor. Toplanacak yerimiz yoktur (Ves. 232, 233).

R a u f Beye, 7 Şubat 1920 de vukubulan bir işarımızda, şu mütalâatımızı bildirdik: Mebusan, İstanbul dahili ve harici tesiratiyle sulha mâtuf olan gayeyi ihmal ederek ubudiyet, ikbal, haset, vehim ve ilâ... gibi avamîl ile iftiraka düşmüşlerdir. Arkadaşlarımız, çok mebustan mürekkep bir ekseriyet temin edebilmek için kendi tasavvurat ve mutekadatından mütema-diyen fedakârlık yapmışlar ve uysal olmak sevdasiyle hükümet ve mahafili malûme nezdindeki tesiratını kâ-milen zayi eylemişlerdir. Şirazeyi bozmamak kaygusiyle devam edilirse, âmali gayrimilliyeye ve ihtînasatı gû-nagûna vasıta olmaktan, mesaili milliye aleyhine mu-karrerat ittihazına mâni olamamaktan, korkulur. Bu hale karşı tedbir budur: Prensiplerimize tamamen sadık arkadaşlardan mürekkep, ekalliyet halinde olsa da, bir heyetle iktifa eylemek... Bunun mahzuru uysallıktan azdır. Hükümeti bilâkaydüşart düşürmek lâzımdır. Katî mücadele vaziyeti alınmak lâzımdır (Ves. 234).

Hükümeti bilâ-
kaydüşart düş-
ürmek ve katî
mücadelele vazi-
yeti alınak lâzu-
mu

Efendiler, A l i R ı z a Paşa Kabinesi çekil-memiş, Meclis de bir mesele ihdasından iç-tinaben ıskatı cihetine gidememiş ve muad-del A l i R ı z a Paşa Kabinesine itimat rey-i vermiştir.

A l i R ı z a Paşa Kabinesinin, Meclis huzurunda okuduğu beyanname muhteviyatını bilmem tahattur buyurur musunuz? Bu beyannamede:

Sadrazam Paşa, ifa ettiği en mühim vazifeyi, mu-kaddemei kelâm olarak kaydediyor; hükümeti mer-keziye ile Anadolu arasında inkıtâ muhaberata kadar varan beynunetin izalesine muvaffak olduğunu, bun-dan böyle iradei milliyeinin meclisi âlide tecelli ettiğini, artık kavaidi meşrutiyete tamamen tevfiği harekete hiç-bir mâni tasavvur etmediğini, söylüyor.

Efendiler, bu sözlerle, Heyeti Temsiliyenin iradei milliyeye namına hareketine ve kavaidi meşrutiyete muvafık harekete mümanaatına artık mahal olmadığı gibi bir mâna işrabedilmek isteniliyor. Daha dün, Meclisi Millinin, İstanbulda müçtemi bulunduğu bir sırada, iradei milliyeye de, kavaidi cihana da münafi olarak bizzat kendilerinin ve kendileriyle beraber, Meclisin ve milletin ne kadar ağır bir tecavüze mâruz kaldığını söylemeye lüzum görmiyen sadrazam, hâlâ Heyeti Temsiliyeyi jurnal etmekle teşfiyei sadra çalışıyor ve bizim muhterem mebus arkadaşlarımız da, bu sözleri kemali sükûnetle dinlemek kabiliyetini gösteriyorlar.

Hükümet, siyasi zümrelere karşı bitarafliktan ayrılmadığını ve ayrılmıyacağını teyidettikten sonra, bugüne kadar istihsal ettiği muvaffakiyatın derecesinin takdirini Meclise havale ediyor.

Sadrizam, idarei devletin muhtacı ıslah olduğunu beyan ederek, Osmanlı Devletinin, her tazyiku düveli karşısında kaldığı zaman, takibettiği mesleki kadimini ihyaen, cihana yeni ıslahat vadediyor. Vâsi miyasta tevsii mezuniyet yapacağız. Ekalliyetlerin hukukuna teminen temsili nispi kaidesine tevessül edeceğiz. Umuru adliye, maliye ve nafia ve inzabatiyede ve hattâ idarei mülkiyede ecnebilere emri teftişte salâhiyeti kâfiye vereceğiz diyerek kasdettikleri ıslahatın esaslarını tâdadediyor.

Sadrizam Paşa, umuru hariciyeden bahsederken de mütareke ahkâmından inhiraf edilmemek hükümeti seniyece mütehattim görülmektedir, taahhüdünü zikrederken, İzmirin işgalinden dolayı hâsıl olan galeyan ve tezepzübe hitam verecek, ancak sulhtur, demekle iktifa ediyor ve "azmü basiretin" usru yüsre tahvil ede-

ceği kanaati tammesinde olduğunu söyleyerek beyan-
namesine hatime veriyor (Ves. 235).

**Ali Rıza Paşa
ve Kabinesinin
mahiyeti**

Efendiler, Meclisi Mebusanın tasvibine ikti-
ran eden bu beyanname muhteviyatını tah-
lil ve tefsir ile burada izaai vakti bilüzum ad-
dederim.

Yalnız efendiler, Sadrazam Ali Rıza Paşanın
ve Kabinesinin muzmerratını ve hayâsızlığını gösteren
bir vesikayı aynen arz etmeme müsaadenizi rica ede-
ceğim:

Gayet müstaceldir.

Deraliyeden, 14 Şubat 1920

Vilâyat ve Elviye müstakilleye

Ahiren Meclisi Mebusanda kıraat ve ekseriyeti azime ile
tasviholunarak hükümete beyanı itimatolunan programın; nika-
tı mühimmesinden biri olduğu üzere; Meclisi Umumi içtima ede-
rek her türlü âmali milliyenin terelligâhı münferidi, Ichülfhamt
icrayı faaliyete başladığına nazaran, ahkâmı meşrutiyenin her
nevi mevani ve tesirattan içi olarak tamamiyle cereyan etmesi
lâzım gelen dahili memleket, meclisi mezkûrdan başka yerde,
iradei millîye namına idarei kelâm ve serdi metalibe, artık
mahal ve imkân kalmadığından umuru hükümete müdahale
şeklinde her nevi efal ve harekât müstelzimi mücazat olacağı ta-
minen tebliğ olunur.

Sadrazam
Ali Rıza

Efendiler, böyle bir tamime ne hacet vardı! He-
yeti Temsiliyeyi, millet nazarında, küçük düşürmekten,
onun tecziye edilebileceğinden, bahsetmekte ne fayda
vardı? Eğer Heyeti Temsiliye zaman zaman hüküme-
tin nazarı dikkatini celbe lüzum görüyor idiyse, bu
hareketinin, ne kadar temiz ve âli maksatlarla olduğu-

na ve ne derece vatani zaruretler yüzünden vukubulduğuna hâlâ şüphe edilebilir miydi? Heyeti Temsiliye-yi, dolayısıyla milletin vahdet ve tesanüdünü bertaraf etmeyi hedefi asli ittihaz eden hükümet, Aydın, Adana, Maraş, Urfa, Ayıntap cephelerinde vukubulmakta olan müsademattan ise asla mütehassis görünmüyordu. Ecnebi devletlerin, doğrudan doğruya kendi kabinelerine vukubulmuş olan tecavüzünden müteessir olmuyordu. Şunu da, açık olarak, zikretmeliyim ki, her türlü âmali milliyenin tecelligâhı münferidi olmak lâzım gelen Meclisi Millinin, henüz, Sadrazam Paşanın hamdederek bahsettiği gibi icrayı faaliyete başladığı da maalesef görülmüyordu.

Efendiler, Sadrazamın, bu beyannamesi üzerine biz de şu tebliği umumi ile milletin nazarı dikkatini celbe lüzum gördük:

Tamim

Tel

17.2.1920

İradci milliyenin tecelligâhı kanunisi olan Meclisi Mebusanı açarak hakimiyeti milliyeyi teyide muvaffak olan cemiyetimizin, en mühim ve en esaslı vezâifinden biri de âmali milliyeye mutabık esasat dahilinde, bir sulhun akdine kadar, vahdeti milliyeyi muhafaza etmektir. Cemiyetimizi; her müşkülü iktihâm ile vatanı ve mevcudiyeti milliyeyi kurtarmak hususundaki mesaili rehakâranesine; maksuda millinin istihsal ve istidrakine kadar, daha büyüklük bir azmü iman ile devam lâzımeden bulunmak la, hayat ve beka esasından ibaret olan teşkilâtı milliyenin, vatanın her köşesinde, âm ve jâmil bir surette, taazzavuna kelevvel devam edilmesini bilcümle hey'atı merkeziye ve idarelerden bir kere daha rica ve tekiyeyiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

**Aldatıcı val-
ler, ağır iftira-
lar**

Efendiler, İstanbuldan vukubulan 19 Şubat 1920 tarihli ışaratta, "İngiltere Devleti Hariciye Nezaretinden Dersaadetteki mümessili siyasiliğine sepkeden ve mümessili siyasilik tarafından da resmen hükümete vâkı olan tebligatı şifahiyede, payitahtı saltanatın, Devleti Osmaniyede bırakıldığı bildirilmiş ve fakat, bununla beraber Ermeni kataliyle, Yunanlılar da dahil olduğu halde, Mütelifin kuvvetlerine karşı, tarafımızdan yapılan harekâtın hemen tadili ve aksi takdirde, şeraiti sulhiyemizin tebeddül etmesinin muhtemel bulunduğu da ilâveten dermeyan edilmiştir" denilmekte ve bazı hususat, bilhassa "mucibi şikâyet en küçük hâdiselere bile meydan bırakılmaması" tavsiye olunmakta idi.

Efendiler, bu şifahi va'din mâna ve medlûlü ne olabilirdi? Yunanlıların, Fransızların, ve sairinin tahtı işgalinde bulunan aksamı memalikten maada, İstanbul da alınması mukarrer idi. Fakat dermeyan olunan şarta riayet olunursa, İstanbulu almaktan, sarfı nazar edeceğiz mi denilmek isteniyordu? Yoksa, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri zaten muvakkattir, Düveli İtilâfiye, yalnız İstanbulu alacaktı, fakat teklif ettikleri şarta riayet edersek, onu da bırakacaklardır, mânası mı çıkarılıyordu?

Yoksa, efendiler, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri emrivâkidir. İstanbulun işgali de matasavverdir. Fakat, Yunanlıları, Fransızları, İtalyanları işgal eyledikleri muntakalarda rahat ve emin bırakırsanız, onların işgallerini kabul eylediğinizi fiilen gösterirseniz, İstanbulun işgal tasavvurundan vazgeçeriz mi denilmek isteniliyordu?

Veyahut efendiler; İtilâf Devletleri, Kuvayi Milliyesinin işgal muntakalarında, işgal kuvvetlerine karşı aldığı cepheleri bozdurmaya ve açtığı muharebeleri, te-

vessül eylediği hareketleri durdurmaya, hükümeti merziyenin muktedir olarmıyacağını yakinen anladıklarından, Yunanlılar da dahil olmak üzere İtilâf Devletlerine tecavüzün menedilememiş ve haddizatında mevcud olmıyan Ermeni kıtaline nihayet verilmemiş olduğu bahanesiyle İstanbulu da mı işgal eylemek kastirde idiler?!

Vakayii âtiye, bu son tahminin doğru olduğunu göstermiştir zannederim. Fakat, hükümeti merkeziyenin, İngiliz mümessillığının teklifinden, böyle bir mâna çıkarmaya yanaşmamış, bilâkis ümide düşmüş olduğu görülmüyordu.

Efendiler, vukubulmuş olan teklifin ne derece nabemahal olduğuna dair bir fikir verebilmek için biz de, o günlere ait bazı vaziyetleri hatırlıyalım. Şüphe edilmemek lâzımdı ki, Ermeni kıtalı hakkındaki beyanot, mâvaka mutabık değildi. Bilâkis cenup menatıkvıda, ecnebi kuvvetleri tarafından teslim edilen Ermeniler, mazhar oldukları himayeden cüret alarak bulundukları mahallerdeki İslâmlara tasallût etmekte idiler. İntikam fikriyle her tarafta birahmane bir surette katil ve imha siyasetine saik olmakta idiler. Maraş hâdisesi feciası, bu sebepten zuhur etmişti. Ecnebi kuvvetleriyle birleşen Ermeniler, top ve mitralyözlerle Maraş gibi kadim bir İslâm beldesini hâk ile yeksan eylemişlerdi. Binlerce âciz ve mâsum valide ve çocukları kahrü imha eylemişlerdi. Tarihte emsali namesbuk olan bu vahşetin faili Ermenilerdi. Müslümanlar ancak muhafazai namus ve hayat kaydıyla mukavemet ve müdafaada bulunmuşlardı. Yirmi gün devam eden Maraş katliamında, Müslümanlarla birlikte şehirde kalan Amerikalıların, bu hâdisi hakkında İstanbuldaki mümessillerine çektikleri telgraf, facia müsebbiplerini gayrikabili tekzip bir surette tâyin etmekte idi.

Adana vilâyeti dahilindeki Müslümanlar, tepeden turnağa kadar teslih edilen Ermenilerin, süngüleri tehdidi altında, her dakika katliama mâruz bulunuyorlardı. Hayat ve istiklâlinin muhafazasından başka bir şey istemiyen İslâmlara karşı tatbik edilen bu zulüm ve imha siyaseti, beşeriyeti mütemeddeninin nazarı dikkat ve insafını calıp mahiyette iken aksinin vâkı olduğunu iddia ve ondan sarfı nazar edilmesi teklifi, nasıl ciddi kabul olunabilirdi?

İzmir ve Aydın havalisinde vaziyet buna mümasil ve belki daha feci değil miydi? Yunanlılar her gün kuvvet ve vesaitini tezyit ve taarruz hazırlıklarını ikmal ediyordu. Bir taraftan da mıntaka mıntaka tecavüzden geri durmuyordu. O günlerde İzmir'e yeniden bir piyade alayı ile teçhizatı tam bir süvari alayı ve yirmi dört adet yük otomobiliyle külliyyetli nakliye arabası ve altı adet top ve birçok mühimmat çıkarıldığı ve cep helere külli miktarda cepane sevk edilmekte olduğu anlaşılmıştı. Hakikat şu idi ki, milletimiz, bilâsebep hiçbir yerde, hiçbir unsuru ecnebiye mütecaviz değildi.

Binaenaleyh efendiler, vatanımızın aksamı meşgulesinden düşmanların çekildiklerini görmeden veya hiç olmazsa çekileceklerine kanaati tamme hâsıl olmadı, mevaiddi kâzibeye lüzumundan ziyade atfı ehemmiyet olunmak kânî âkıl mı idi? Talii memleketin yegâne noktai istinadı kalmış bulunan Kuvayi Milliye'yi dağıtmaya mâtuf, bu gibi teklifat ve teşebbüsâtı anlamakta müşkülât var mı idi? Atının meşkûkiyet ve müphemiyeti içinde hemen dâvayı milliden feragat caiz mi idi? Yalnız İstanbul değil, Boğazların, İzmirin, Adana havalisinin, hulâsa hududu milliyemiz dahilinde bilcümle aksamı vatanın hâkimiyetimiz dahilinde ipkısı gaye milliyemiz değil mi idi? Buna nazaran, yalnız İstanbul, Osmanlı Devlet'ine terk olunacağı va'di kar-

şısında, Osmanlı Devletinin Sadrazamı Ali Rıza Paşa memnun olsa da, Türk milletinin memnun olacağı ve bununla iktifa ederek ihtiyarı sükût ve atalet eyliyeceği nasıl farz olunabilirdi? Vahdettin'in sadrazamı, Kuvayi Milliyeyi dağıtmaya mâtuf bütün bu teşebbüsatin mesuliyeti tarihiyesini, nazarı teemmüle almak istemiyor mu idi?

Efendiler, ecnebi teklifi ve onu tatbika kalkışın hükümetin arzu ve emrinin, milletçe ve Kuvayi Milliyece muta olamayacağı tabii idi.

**III bir kabine
kili imkân-
salığı** Muhterem efendiler, Rauf Bey, 19 Şubat 1920 tarihli bir şifre ile, hükümet ve Meclis hakkında pek şayanı teemmül malûmat veriyordu, bu malûmatı hulâsa edeyim:

"Şubatın on dokuzuncu günü, Sadrazam, Dahiliye Nazırı, Bahriye Nazırı, Felâhi Vatan ittifakı içtimasına gitmişler. Sadrazam Kuvayi Milliye'nin ikinci bir hükümet şeklinde görünmemesi, icraatı hükümete karışmaması ve Maraş taraflarındaki hâcelâtin daha ilerilere temdidilmiyerek tevki ile intizam ve asayişin temini lüzumunu siyaseten mucibi muhassenat gördüğünü söylemiş, Ziya Paşanın, valî ve Ahmet Fevzi Paşanın, kordü kumandanı olarak Ankaraya gönderileceğini bildirmiş. Dahiliye Nazırı da serbestî icraatına müdahale olunmamasını söylemiş. Polis müdürü ile jandarma kumandanının tebdiline muktedir olmadıklarını anlatmış. Eskiden beri dostu olan Keşfi Beyin namuskârlığından ve onu Bursaya valî ve Faik Ali Beyi müteşar yaptığından bahsetmiş. Salih Paşa da Maraş havalisinde tabliye ettirilen mahallere, hükümetçe vaziyet etmeyi siyaseten mümkün görmemiş, Fransız matbuatını aleyhimize çevirir, demiş. Padişah, hükümete, meclisten ziyade hâkim imiş. Meclisin hâleti ruhiyesine göre, bu hükümeti iskat ve yerine şeraiti lâzimeyi haiz, milli bir kabine ikame etmek mümkün değilmiş." (Ves. 236).

Bu malûmatı, Anadolu ve Rumelide bulunan tek-mil kumandanlara bildirirken, şunu da ilâve eyledik:

Heyeti Temsiliye, tahtı işgalda ve muhtelif tesirâtı ecnebiye tazyikunda bulunan İstanbulda daha milli ve fedakâr bir hükümetin resikâra getirilmesindeki müşkülâtı takdir ettiğinden, Sadrazam Paşanın malûm olan beyannamesine mukabil 17 Şubat 1920 tarihindeki tamim ile noktai nazarını bütün teşkilâtına ilân etmişti. Vahdeti millîyenin ihlâli fikriyle yapılacak her teşebbüs ve taarruzu, mâkulât dahilinde akim bırakmak tabii vücuttadır. Âmeli millîyeye mutabık bir sulh istihsal edilmedikçe Kuvayi Millîyenin terki faaliyet etmesi imkânının mevcudolamayacağı hakkında alâkadarların tekrar nazarı dikkati celbedilmekle beraber, vahdet ve tesanüdü millînin takviye ve idamesi hususunda her zamandan ziyade mütebassır ve müteyakkız bulunulmasını hassaten rica ve temenni eyleriz (Ves. 237).

R a u f Beye de, cevaben şunu yazdım:

21.2.1920

Harbiye Nezareti Seryaveri S a l i h Beye

Rauf Bey:

C: 19.2.1920 şifreye:

Felâhi Vatan grubunun Sadrazam Paşa ve rüfekaşlarıyla icra ettiği münakaşatın heyeti umumîyesinden istidlâl olunduğuna göre, hükümeti hazıra, Meclisi Millîden aldığı itimada istinaden, Kuvayi Millîyenin memleketteki nüfuz ve tesirini izaleye sâi olduğu vuzuh ile anlaşılıyor. Harekâtı millîyeye muhalefetinden dolayı azledilen Faik Ali Beyi, Müsteşarlığa, Ferit Paşa ve Ali Kemal ile birlikte çalışan Müsteşar Keşfi Beyi, Bursa vilâyetine tayin etmesi ve evvelce memuriyetleri milletçe kabul edilmeyen Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşayı da Ankaraya göndermek hususunda ısrar eylemesi, açıktan açığa Kuvayi Millîye aleyhine hareket edildiğinin bir misali bâhiridir. Hükümetle milletin tam bir vahdet dahilinde çalışarak tesbit edilen esasat dahilinde, âmeli millîyeye muvafık bir sulh istihsal edilmesi lüzumunu, her zamandan ziyade takdir etmekte olduğundan, icraatı hükümete karşı her türlü muhalefet ve müşkülât ihdasından içtinabeylemeyi bir vazifei vataniye telâkki ediyoruz. Her şey bitmiş, gayei millîye istihsal edilmiş değildir. Arada pek müthiş ihtimalât mevcuttur. Âtinin meşkülîyeti bînihayesi içinde, Kuvayi Millîyenin mesaii rehakâranesinden müstağni bulu-

nup bulunmadığının hükümetten istisfayı icabeder. Bize gelince; tarihin bu memlekette şimdiye kadar husule getirmediği, bu vahdet ve tesanüdü millînin ihlâline ait her hareketi bir bryaneti vataniye telâkki ederek ona göre mukabelesi lâzimesini icrada te-reddüdetmiyeceğiz. Bu mecburiyet ve ıstırarların erkânı hükümetçe bilinmesi pek faydalı olacaktır. Hükümetle aramızdaki ahenk ve vahdetin muhafazası ancak hali hazırın ipkasiyle mümkün olabilir. Lüzumsuz tayin ve aziller icrası ve bilhassa hareketi milliyeye muhalefetinden dolayı infisal ettirilmiş olan memurlar hakkında ıstırar olunması, Kuvayı Milliye aleyhine bir hüsumet telâkki edileceğinden bu gibilerin memuriyetlerine müsa-maha olunmayacaktır. Bilhassa, Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşanın, gönderildikleri takdirde derhal iade edileceklerinin bir emrivaki telâkki edilmesi icabeder.

Vaziyeti hazırının vahametini müdrik olan Meclisi Millîdeki rüfekamın dahi, böyle gayritabii hâdisata karşı iltizamı sükût etmesi, her taraftan tahrik ve teşvik edilen hükümeti, teşci edeceğinden bu hususta da gayeye merbut arkadaşların metin ve sarıh bir vaziyet almaları muktazidir. Hükümetin meclise hâkim olması, emri murakabeyi işkâl edeceğinden, böyle bir halin budusu halinde, ihlâsı vatan namına mukarreratı salime ittihaz edilemeyeceği ve binnetice âmali milliyenin husul bulamayacağı aşîkârdır. Bütün milletçe mata ve mukaddes telâkki edilen Kuvayı Milliye gayelerinin, Meclisçe de temini tatbiki ve icraatı hükümetin bu gayeler etrafında icrayı murakabesi hususunda, son gayreti vatanperveranelerinin ibralı buyurulmasını ehemmiyetle rica ederiz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

R a u f Beyin, diğer bir işaretine de verdiğimiz cevabı arz edeyim:

Şifre

21.2.1920

Harbiye Nezareti Seryaveri S a l i h Beye

R a u f Beye:

C: 20.2.1920 şifreye:

Hükümetin Meclisi Millîdeki gruba karşı bir var'ı tehdit alması, grupun mütesanit bir kavvei siyasiye halinde inkişaf ve

tebellür edememesinden imbias ettiği vazıhan anlaşılmaktadır. Her şeye tercihan grupun, bu noktai nazardan müdrük bir kuvve-i murakabe haline getirilmesi lüzumu tahakkuk ediyor. Hükümetin, bilâhaza tatyibi bâtar maksadıyle sizleri davet etmesi, bugünkü za'fını anlamasından ve kuvvet yapıncıya kadar oyalayıp vakit kazanmak fikrinden mümbaistir. Hükümete karşı karî bir vaziyet almak zamanı gelmiştir. Sadrazama ve Dahiliye Nazırına açıkça söylemek lâzımdır ki, Kuvayi Milliye, neticeye kadar icrayi faaliyet eyliyecektir.

Memleketi işgal eden ve milletimizin esareti mutlakasını isteyen düşmanlarımız, Kuvayi Milliye'nin faaliyetini istememekte kendilerini haklı bulabilirler. Fakat, devlet ve milletin tahlisi-ne sâi bir kuvve-i milliyenin, kendi hükümetimiz tarafından duçarî hücum ve taarruz olması şayanı istiğrap görölmektedir.

İstanbulun, hâkimiyeti Osmaniyede ipkısı hakkındaki Düvel-i Mütelife noktai nazarı ne kadar meserretle telâkki edilmiş ise, İzmir ve Adana cephelerinde terki faaliyet edilmesi hususundaki talepleri de o kadar mucibi hayret oldu. Harbiye Nazırına, İzmir ve Adana'nın da hâkimiyeti Osmaniyede kalması temin edilinceye kadar terki silâh edilemeyeceği, Ermenilere, tarafımızdan bir tecavüz vâkı olmadı, Fransızlar tarafından restiş ve teşvik edilen Ermenilerle bazı hâdisat zuhur etmişse, bunun mesuliyetinin Ermeni nasyonalistlerine ve onların muharriklerine ait olacağı bildirilmiştir.

Maraş ve Urfa'nın ileriye gidilmemesi hakkındaki, hükümetin teklifine karşı, milleti tatmin etmek ve Kuvayi Milliye'yi tevkiif edebilmek için Fransızların Adana'yı derhal tahliye'ye başlamaları talebolunmalıdır. Aksi halde, Kuvayi Milliye'yi, harekâtı istihlâskâranesinden menetmek mümkün olamayacağını ve bu ateşin, Halep ve Suriye'ye sırayete başlamak üzere bulunduğunu, Fransızlar Adana ve civarının tahliyesinde ne kadar isticâl gösterirlerse o kadar menfaattar olacaklarını kendilerine açıkça irah etmelidir. Anadolu matbuatının, şiddetli lisanının tahfifi, Düvel-i Mütelifenin mezalim ve tecavüzatına nihayet vermekle kabildir. Bu kadar haksızlıklara, zulümlere, hattâ katliamlara karşı feryadeden mâsum bir milleti iskât etmek zulmünü, bizden talebetmemelidir. Esasen, cihanın her noktasında matbuat, bu gibi kuyudatı örfiyeden âzade olup hür ve serbesttir. Akbaş cephesinin bir kısmının İngilizlere iadesi hakkındaki muavenetinizin katiyen masruf olmamasını arzu ederdik. *Boş bir fişek ko-*

vanının bile İngilizlere iade edilmemesi dâba muvafık olur fikrindeyiz.

Hükümet, Düveli İtilâfiyeye karşı böyle sahte cemileler izhariyle hakkımızda isticlâbı merhamete muvaffak olacağı ve bu riyakârane hareketin, şeraiti sulhiyenin tâdiline tesir edeceği zannını perverde ediyorsa, kendilerinin gafletine acırız. Hulâsa; sulhumuzun mevzu bahis olduğu bu mühim anlarda, Kuvayi Milliye'yi zayıf gösterecek her hareketin mukadderatı milliyemiz üzerine meşum bir tesir icra edeceği şüphesiz olduğundan mecliste ki rüfekaya terettübeden vazifei murakabenin âzami fedakârlıklarla icra edilmesini hassaten rica eyleriz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Kuvayi Milliye-
nin devamı faa-
liyeti hakkın-
daki efkârı
kontrol

Efendiler, bugünlerde hissolunan lüzum üzere R a u f Beye aynı tarihte şu telgrafı yazdım. Bu lüzum, Heyeti Temsiliye ve Kuvayi Milliye'nin devamı faaliyeti hakkındaki efkârı kontrol etmek idi. R a u f Beye yazdığım bu telgrafı, aynen Erzurumda K â z ım K a r a B e k i r Paşaya da vermiştim.

Gayet müstacel olup tehiri caiz değildir.

21.2.1920

R a u f Beye:

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetinin tebdili şekline salâhiyettar olacak kongrenin inikadı, nizamnamemizin sonuncu maddesi mucibince, Meclisi Mebusanın emniyet ve serbestii tam dairesinde ifayı vazifei teşriye eyletiğini meclisçe teyide vâbestedir. Heyeti Temsiliyenin, teşkilâtı umumiyenin başında sulha kadar muhafazai şekil etmesi lüzumu, bilcümle rüfekamın tensip ve ısrarı üzerine kabul edilmiştir. Halbuki hükümet tarafından âdeta mazharı teşvik olan muhalif gazetelerin hücumları, Meclisi Âyanın aleni taarruzları, hükümetin efai ve icraatı ve bilhassa Sadrazam Paşanın beyannamesi ve Meclisi Mebusanda Kuvayi Milliye'nin gayrimesruiyetini alkışlattıran nutuklar, efkârı umumiyeyi teşkilâtı milliye aleyhine çevirmekte ve Heyeti Temsiliyemizi müşkül bir vaziyete ilka etmektedir.

Bir taraftan arzuyu şahaneve tevfikân Zeynelâbidîn, Hocâ Sabrî, Sait Molla gibi zevatın mahzûn Kuvayî Millîyeyi ıskat maksadıyle her tarafta vücûda getirmeye çalıştıkları Tealî İslâm Cemiyeti namı altındaki tertipler, teşkilâtı millîyeye fiilî taarruzlara başlamışlardır. Ezcümle, Niğde ve Nevşehirde, mahî halin on dokuzuncu günü, Meclisî Mebusan açıldı; teşkilâtı millîyeyi padişahımız istemiyor gibi sözlerle halkı alelî içtimaata ve tezahürata sevk etmişlerdir. Bu hal, Sadrazam Paşanın tebliğini alan bazı memurlar tarafından da mazharı teşvik olmuştur, bu hâdisenin Konyaya ve her tarafa sirayet etmesi baidühtimal değildir. Binaenaleyh:

1 — Hükümetin, Kuvayî Millîyenin muhafazası taraftarı olup olmadığını katiyen bildirmesini kendisinden talebetmek lâzımdır.

2 — Felâhı Vatan grubunun, mevzuubalsolan emniyet ve serbestîi tammâ malik olduğunu ve Kuvayî Millîyeyi dağıtmak lüzumuna kail bulunduğunu veya aksini derpiş etmesi ve henüz muhafazasına lüzum görüyorsa ona göre hükûmete ihtaratta bulunmakla beraber, Mecliste dahi lüzumu veçhile müdafaa eylemesi icabeder. Bu hususun, grupça mevkîi müzakere ve münakaşaya vaz' olunması mütalâasındayız.

3 — Teşkilât ve Kuvayî Millîyenin imhası, menafîi vatan için tercih olunduğu takdirde, İzmir, Maraş ve sair cephelerde bulunan düşman kuvvetlerine karşı hükûmetçe tedabiri lâzımının ittihazını tahtı temine aldirmek lâzımdır.

Balâdaki mürurât ve mütalâatımızın kemali ehemmiyet ve ciddiyetle nazarı dikkate alınıp icabatına tevessül ve bizi şahsan da müşkül vaziyetten tahlîs için neticesinin sürati mümkün ile işarını rica ederiz. İstanbuldaki bazı rüfekanın bunca emeklerle vücûda getirilmiş olan vahdet ve Kuvayî Millîyeye vurulan darbelerle karşı katî tedbir almakta, son gayret ve ciddiyeti göstermekten ziyade, haricî ve uzak kuvvetlerden büyük ümitlere kapılarak müteselli oldukları zehabı hâsıl oluyor. Biz, elimizdeki kuvveti hüsnü muhafaza edemediğimiz takdirde, haricî kuvvetlerin dahi iltifatına değerimiz kalmayacağını, hâtıra olarak arz eyleriz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Kâzım Kara Bekir Paşa, bu telgrafa verdiği 23 Şubat 1920 tarihli cevabında, "İstanbulda Meclisi Millide mütehasıl cereyana karşı, Heyeti Temsiliyenin ve Kuvayi Milliye'nin makûs ve mütehakkim bir vaziyet almasını hiç muvafık bulmuyorum. Yalnız Heyeti Temsiliye, bu işin içinden vakarlı çıkmak ve işin mesuliyetini ve takdiri keyfiyeti, Meclisi Milli'nin uhdesi namus ve hamiyetine bırakmayı mütalâa ediyorum", "Kuvayi Milliye'nin ve Heyeti Temsiliyenin muhafazai mevcudiyet etmesine Meclisi Milli taraftar olmazsa... kongrelerin mukarreratı veçhile emniyeti tamme ile murakabe teşriyesine sahip ve hâkim olduğu cihetle, Heyeti Temsiliyenin, artık Meclisi Milliye tevdi mukarrerat ederek dağılmasını ve mevkii faaliyetten çekilmesini yazar ve bir de teşekkür eder". "fakat, Meclisi Milli'nin böyle bir mesuliyet deruhde ederek mevkii ve âtilerinden emin olduklarına dair karar ittihaz ve tebliğ edecekleri pek meşkûktür. Rauf Beyefendi bu teklifi yapar ve bu mukarreratı istihsal eder de Heyeti Temsiliyenin mevkii faaliyetten çekilmesini tebliğ ederlerse, o zaman Heyeti Temsiliye bunu mazmununîye kabul eder. Matbuata ve dahile karşı neşr-i tamim eyler ve artık faaliyetten uzaklaşır. Mevkii şeref ve vakarını da meşru bir şekilde mahfuz tutar. Şüphesiz ki, bir seneden beri ibramı millî ile husule gelmiş Aydın cephesi ne dağılıp Yunanlılara teslimi mukadderat eyler ve ne de hükümet bunları dağıtabilir. O mücahitler kendiliğinden ve sabıki misillü devran eder. Fakat mevzii olur ve kolordu kumandanları kendi muntakalarında bunu ahval ve maksada göre hüsnü suretle idare eyler, ondan sonra da, vaziyet ve harekâtı müstakbelemiz için zuhurata tâbi kalınır. İşte noktai nazarı âcizanem bundan ibaret olduğu mâruzdur" diyor (Ves. 238).

Zuhurata tâbi
olamardık

Efendiler, İstanbulun bilfiil işgalinden takriben yirmi gün evvel, izhar olunan bu görüş ve mütalâa şayanı tetkiktir. Ben, yalnız bir noktaya işaret etmekle iktifa edeceğim. O nokta; zuhurata tâbi olmak tevekkülüdür. Biz elbette, böyle bir vaz'ı mütevekkilâne alamazdık. Bilâkis zuhuratın ne olabileceğini, zuhurundan evvel keşif ve teyakkun ederek, mukabil tedabirini düşünmek ve ânında, tereddütsüz tatbik etmek taraftarı idik. İşte bu maksatla idi ki, daha evvelinden efkârı istinzaca bağlamıştık.

Efendiler, Mebus Mazhar Müfit Beyin bir mektubuna verdiğim cevabı aynen arz edersem, Kâzım Kara Bekir Paşanın mütalâasına verilmek lâzım gelen cevap da kendiliğinden anlaşılmış olur. Mazhar Müfit Beyin mektubu muhteviyatını tekrar etmiyeceğim. Onu icabederse kendileri neşrederler. Benim verdiğim cevap şu idi:

Ankara, 25/26.2.1920

Hakârî Mebusu Mazhar Müfit Beyefendiye

Efendim Hazretleri:

14.2.1920 tarihli mufassal mektubunu ancak dün aldım ve yarınki postaya yetiştirmek üzere cevabını şimdi yazıyorum. Meclisi Âli Millînin ve Felâhı Vatan namı grupun, ahvali hakikiyesini tasvir eden beyanatı aliyeleri mucibi teessürüm oldu. İzahat ve tavsifatınızla, nazarımda tecelli eden manzara, elem-alüttür. Zavallı millet; hayatını, mevcudiyetini, mukadderatını müdafaa, muhafaza ve temin etmekle mükellef bildiği muhterem mebusalarını, vazifeli hakikiyei millîye ve vataniyelerini ilk anda ve ilk harvede feramuş etmiş görüyor. Garp ve hürün düşman dediğimiz milletler, Türkiyede, Türklerde kabiliyet olmadıktan her şeyi, bizim için menfi her şeyi, tatbika cevaz verdikleri malûm iken ve her birimiz ayrı ayrı bu zannın butlanını ispatla arzetmiş olduğumuzu iddia ederken, hissiyatı menfaatco-

yanemiz, ihtirasatı hasisemiz, bize her şeyi unutturabilir. Evvel gelen mebuslar şöyle yapacakmış, sonra gelen mebuslar böyle tavır almış, Heyeti Temsiliye şuna mahrem nazarla bakmış, bunu bayağı görmüş... Bunları söyleyenler, koca Türk milletinin muhterem mebusları, öyle mi? Bu haleti ruhiye, bu mahiyeti ah-lâkiye karşısında mecbut, mütehayyir ve sâmit kalırım. Yeni grup veya parti teşkilâtından bahis buyuruluyor... Azizim M a z h a r M ü f i t Bey! İzah ettiğiniz mantalite ve karakterlerin teşkil edecekleri gruptan da, partiden de, ben, memleketi kurtarıcı bir var'ı metnin alınabileceğine hükmedemiyorum. Ben ve Heyeti Temsiliye namı altında ifayı vazifei sedakâri eden arkadaşlar, bu vatanın halâsı, milletün felâhi için ölünceye kadar çalışmak isterken, mebusanı kıram, var'u tavırlarıyla ve âmaki gaflete sokutlarıyla anlıyorum ki, buna dahi müsaade etmiyeceklerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetinin teşkilâtına ve bu teşkilâtta vücuda getirdiği Kuvayı Milliyeye istinada ihtiyaç kalmadığını, tıflâne ve gafilâne muamelât ve harekâtıyla ima eden Meclisi Mebusanın ve Felâhi Vatan grubunun, bu baptaki kararı katisinin istimzac ve tarafımıza ısrarını R a u f Beye yazdık. Bu kararın istihsalini tesri için sizin de yardımınıza rica ederiz. Bu kararı verirken, mebusanı kıramın mahalli inikada olan Darülhülfede, kırk bin Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan kuvvei berriyesinin tahakküd ettiğini ve İngiliz Bahriyefit donanmasının Fındıklı sarayına karşı, lengerendaz bulunmuş olduğuna göz önünde bulundurmak lüzumunu hatırlatırım.

Mustafa Kemal

Akbaş Cepaneliği ve Köpçü Hamdi Bey

Efendiler, R a u f Beye, yazdığımız son şifrede, Akbaş cepaneliğindeki cepanenin bir kısmının İngilizlere verilmesine muavenet ettiklerine ait bir târîz vardı. Bu meseleyi biraz izah edeyim. Rumeli sahilinde, Gelibolu civarında, Akbaş mevkiinde, bir cepane deposu vardı. Orada Fransızların tahtı muhalazasında külliyetli esliha ve mühimmat bulunuyordu. Hükümet İtilâf Devletlerine karşı teslimiyeti tamme göstermiş olmağı muvafıkı inenifrat gördüğünden, zikrettiğim cepanelikteki esliha ve mü-

himmattan bir kısmını, İtilâf Devletlerine vermiş ve
detmiş. Onlar da, W r a n g e l ordusuna gönderecek-
lermiş. Rusyaya nakli için bir Rus vapuru da Geliboluya
gelmiş. Hükümet daha evvel, Istanbuldaki teşkilâtımız
rüesasının muvafakat ve muavenetini de temin etmiş...

Halbuki efendiler, K ö p r ü l ü l ü H a m d i Bey na-
mında kahraman bir arkadaşımız, Kuvayi Milliye de
bir müfreze ile, 26/27 Şubat 1920 gecesı, sallarla Ru-
meli sahiline geçti. Akbaş cepaneliklerine vaziyet etti.
Depo muhafızları olan Fransızları tevkif ve hutute
muhabereyi katetti. Eslihayı kâmilen ve cepaneyi ka-
men ve muhafız Fransız efradını da mahfuzen Lapa-
kiye nakletti. Esliha ve mühimmatı dahile sevk ettikten
sonra, Fransız efradını iade etti. Akbaş deposunda se-
kiz bin Rus tüfeği, kırk Rus mitralyözü, yirmi bin sam-
dik cepane tahmin ediliyordu (Ves. 239).

Bu vaka üzerine, İngilizler, Bandarmaya iki yüz
kişilik bir kuvvet çıkardılar. İtilâf kuvvetlerinin hare-
kâtı milliye muntakaları gerilerinde, Düveli İtilâfiye
askerlerinin de bulundukları mahallerdeki depolarda
bulunan esliha ve cepanenin başka yere nakli veya
gayrikabili istimal bir hale vaz'ı veya bu gibi mahalle-
rin işgal edilmesi ihtimaline karşı umum kumandan-
lara verdiğimiz emirde bazı tedbirler tavsiye etmekle
beraber, bilcümle kumandanların kemali azim ve
kat'iyetle hareketleri lüzumunu bildirdik (Ves. 240).

**Anzavurun mil-
li cephelerimizi
arkadan vur-
mak teşebbüsü**

Efendiler, hemen aynı günlerde, Anzavur,
Balıkesir ve Biga havâlisinde oldukça müh-
him ve mühlik vaziyetler ihdasına muvaffak
olabilmişti. Balıkesirde, milli cephelerimizi
arkadan vurmak istiyordu. Başına külliyetli adam top-
lanmıştı. Karşısına gönderilen milli kuvvetlerle, Bigada
kanlı bir muharebe oldu. Anzavur, galip geldi. Kuvve-

timizi dağıttı. Top ve mitralyözlerimizi gaspetti. Efrat ve zâbitanımızı esir ve şehidetti. Akbaş kahramanı Hamdi Bey de, bu şüheda nıyanında idi. Bundan sonra, Ahmet Anzavur, kendi ismiyle nispet ettiği Ahmediye Cemiyeti namı altında, tevsiî habasete devam etti.

Efendiler, 3 Mart 1920 tarihli, münderecatı fevkalâde calibi dilkat bir şifre aldım. Bu şifre, İstanbuldan, İsmet Paşadan geliyordu. İsmet Paşa, ben Ankaraya muvasalattan sonra, Ankaraya yanına gelmişti. Beraber çalışıyorduk. Fakat Cemal Paşadan sonra, Harbiye Nezaretî makamına Fevzi Paşa Hazretleri geldi. Müşarünileyhin sureti mahsusada talebi üzerine ve bilhassa mühim bir maksatla, kendisini mevzuubahis tarihten birkaç gün evvel İstanbulla göndermiştim.

Mühim olarak mütalâa ettiğimiz, şu idi: Yunanlılar taarruza hazırlanıyorlar. Buna karşı mâkul olan, bütün kuvvetleri seferber ederek muntazam bir harbe girmekti. Bahusus, Fevzi Paşa Hazretleri, bu lüzum ve ızırarı takdir etmekte idi.

İşte, bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşanın İstanbulda bulunması ve hattâ Erkânıharbiye Riyasetine resmen getirilerek temini meseisi, çok nafi olacak idi. Bu maksatla, İstanbulla gitmesine lüzum görmüştüm. İsmet Paşanın telgrafı şudur:

Harbiye, 3.3.1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Alınan malûmata göre, İstanbulda bir cemiyet teşekkül ve bu cemiyet İngilizlerle tevhidî mukarrerat etmiş. Hükümetin usûlîyle malûm bir hükümetin tesisi, meclisin feshi, İzmir ve Adana'nın temini işgali için Kuvayi Milliye'nin ilgası, cihan için

İsmaili sulh ve müsalemet olmak üzere İstanbulda beynelmilel bir yürüyüş hilâfet teşkili, bolşeviklik aleyhine fetva ısdarı, mukarrerat cümlesinden imiş. Nazır Paşa, bu cemiyetin faaliyetine ehemmiyet veriyor. Anadolu'daki Anzavur teşebbüsâtı bu faaliyetten olduğu gibi, İngilizlerin, hükümeti en ziyade tazyik etmeleri de, aynı sebeptendir. Malûmat olarak arz etmekliğimi arz ederim. (İsmet.)

Harbiye Nezareti Secyaveri Binbaşı
Salih

Ali Rıza Paşa Kabinesinin istifası Efendiler, malûmu âlinizdir ki, İngiliz mümessili, Yunanlılar da dahil olduğu halde, itilâf kuvvetlerine karşı tatili harekât edilmesini hükûmete teklif etmişti ve bu temin olunursa, İstanbul Devleti Osmaniyeye bırakacakları gibi yalızlı bir vaitte de bulunmuşlardı. Fakat, İstanbul'da bu teklif yapılırken, Şubatın 18 inci, 19 uncu ve 20 nci günlerinde, Yunanlıların İzmir'e yeni kuvvet, vesaiti nakliye, külliyyetli cepane getirdiği ve cephelere sevk ederek yeni bir taarruza hazırlandığı, bizim malûmumuz idi. Bu malûmatımızı — icraatı hükûmete müdahale etmeyiniz yaygarasına bakmaksızın — hükûmeti merkeziyeye de iblâğ ederek nazarı dikkatini celpten hâli kalmadık.

Yunanlılar, bu suretle, taarruza hazırlanırken, Ali Rıza Paşa Kabinesi, diğer bir teklif karşısında kalıyor.

"Yunanlılar karşısında bulunan Kuvayi Milliye'yi 3 kilometre geri aldirmek!.."

Ali Rıza Paşa Kabinesinin, buna muktedir olmadığı meydanda idi. Fakat, maksat, onun tekatı idâ. Sadrazam, bizzarure, bu teklifin kabili icra olmadığını cevaben bildirmiş.

3 Mart 1920 günü Yunanlılar taarruza geçtiler. Gölcük yaylasıyla Bozdağını işgal ettiler.

İşte, bu hâdise üzerine, Ali Rıza Paşanın, makamını daha fazla muhafazadan sarfı nazarla, düşünöbildiği yegâne çare, hemen istifa edip, bu mesuliyetli işten yakayı sıyırmak olmuştur. Çünkü, harekâtı milliyeyi tatil ettirmek hususunda vukubulan teklifi, tatbika çalışmış ve fakat muvaffak olamamış olan Ali Rıza Paşanın, bu defaki teklifi de tatbik ettireceğ'im va'dinde bulunup da ademi muvaffakiyeti halinde, İrlâf Devletleri nezdinde mesul tutulması ihtimeli de varidi hâtır değil miydi?

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Başkumandan Mr. George Milne'in evamirini tatbik ettiremediğinden dolayı en nihayet kabineden ihraç muamelesine mâruz kalmamış mıydı? Aynı halin Ali Rıza Paşaya, tatbikına kalkışıldığı takdirde, kendisini, padişahın muhafaza edebileceğinden emin olabilir miydi? Böyle bir halin vukuunda, âmali milliyenin tecelligâhı münferidi olduğunu, söylediği İstanbuldaki Meclisi Milliye güvенеbilecek miydi? İradei milliye namına idarei kelâm ve serdi metalibe artık mahal ve imkân kalmadığını söyleyerek tecziye ile tehdidettiği Heyeti Temsiliyeye istinada tenezzül etmeli miydi? Binaenaleyh, kendisi için istifadan ehven bir şey olamazdı. İşte, o da, öyle yapmıştır (Ves. 241). Ali Rıza Paşa; bu istifasını, kabineye ilk tecavüz vukuunda yapması lüzumu hakkında ikaz ve ihtarda bulunduğunuz zaman kabul etmedi. Yerinde durmakla vatana nafi olacağını söyledi. Meclisi Mebusan da bu mütalâai cahilâneyi tasviben onu yerinde tuttu. Acaba, ifası mevzuubahis vazife, Yunanlıların taarruz hazırlıklarını ikmal ederek vatanın mukaddes topraklarından daha bir kısmını çiğnemek ve aziz vatandaşlardan daha bir kısmını süngüler altında inletmek için, muhtacolduğu fırsatı, sükûnetle ona bahşetmek miydi?!

**Padışah, ıca-
bahal ve vazı-
yete göre biri-
sini sadarete
intihab edece-
ğim diyor**

3 Mart 1920 tarihli şifrelerle, **R a u f** ve **K a r a V â s ı f** Beyler, bu istifa meselesi-
ni haber verirken, Felâhı Vatan Grubu rei-
sinin; Meclis reis vekillerinin saraya gönde-
rildiğini de bildiriyorlardı. Bu rüesa, huzuru
şahaneye kabul olunmamışlar. Başkâtıp ve
başmabeyinci ile müzakere etmeleri irade buyurulmuş.
Grup reisi, teşkilâtı milliyenin padişaha sadakatini te-
yidemiş. Sözü istifa meselesine naklettirmiş. Padişah,
başkâtıp vasıtasıyla şu iradeyi tebliğ etmiş: "Bütün
mebuslara selâm. Ahval ve vaziyetin vahametini ben
de onlar kadar müdrikim. İcabı hal ve vaziyete göre
birisini sadarete intihabedeceğim. Onun salâh, yetine
tecavüzle rüfekasının intihabına müdahale edemem.
Ancak ona, ekseriyet grupıyla anlaşmasını tavsiye ede-
ceğim."

**Beni musame-
lât ve icraata
müdahaleden
menetmek is-
tiyenler ben-
den tedabiri
müessire bek-
liyor**

Rüesa heyeti bittesekkür, ayrılmışlar (Ves.
242). Verilmekte olan malûmat meyanın-
da, şunlar da vardı: "Mebuslar mütelaşı, fa-
kat arzuya muvafık bir kabine geleceğinden
emindirler. Ecnebiler, Hürriyet ve İtilâfçılar
ve Nigehbancılar, tertibettikleri harekâtı irticaiyede
muvaffak olabilmek için, **F e r i t**
Paşa ve yaranından birini mevkii iktidara getirmeleri
de muhtemeldir. Meclisi, bittabi feshedeceklerdir. Nez-
di şahanede oradan tedabiri müessirede bulunulması...
mâruzdur."

Efendiler, garip değil midir ki, bugün, bu mâru-
zatta bulunanlar daha birkaç hafta evvel: "Meclis res-
men küşadedilmiş olmasına nazaran, âtiyen evamiri-
nizin âcizlerinize tebliğini ve nıkatı nazarınızın her ma-
kam nezdinde hakkiyle müdafaa edileceğine itimat bu-
yurulmasını" tebliğ eden zevattır. Birkaç hafta evvel,

hükümeti merkeziye ile hemfikir olarak beni, muamelelât ve icraata müdahaleden menetmek istiyen zevat, bugün, İstanbulda hiçbir şey yapmaya muktedir bulunmadıklarını itiraf ederek buradan, Heyeti Temsiliyeden tedabiri müessireye intizar ediyorlar.

Biz, bu arzuyu da ifa edeceğiz. Fakat, bu zevatın arzusu olduğu için değil, bunu, menfaati vatan emrettiği için...

Efendiler, 3 Mart ve 3/4 Mart gecesi, İstanbul ile muhaberat ve oradaki vaziyeti anlamakla geçti. 4 Mart günü, gerek İsmet Paşadan ve gerek zevatı saireden aldığım malûmat üzerine vaziyeti tamamen bütün ordulara ve teşkilât merkezlerimize ve millete iblâğ ettim (Ves. 243, 244). Meclisi Mebusan Riyasetine şunu yazdım:

Ankara, 4. 3. 1920

Meclisi Mebusan Riyaseti Vekâleti Celilesine

Düveli Mütelifenin müdahaleti mukarreresine karşı nihayet Ali Rıza Paşa kabinesinin huzuru mecliste istifasını verdiği teessürle haber alınmıştır. Aydın cephesinde, mübarek vatana istilâ etmeye çalışan düşmanla Kuvayi Millîye çarpışmakta ve her karış toprağına, sadık ve fedakâr evlâtlarının nâşlarını defnetmektedir. Hiçbir kuvvet, hiçbir salâhiyet, tarihin emrettiği bu vazifeden milletimizi menedemiyecektir. İstiklâli millî ve vatanımızın temini hususunda her fedakârlığa âmade bulunan milletimizin, heyecanı mukaddesini ancak milletin itimadı tamamina haiz bir hükümetin resûlûra getirilmesi tatmin edebilir. Bütün millet, bu tarihî günlerde, iradei millîyesinin vekâleti mutlaka-sını haiz bulunan mebusların mukarreratı katiyesine naşikibane muntazırdır. Vatana ve tarihe karşı, deruhde ettiğiniz mesuliyeti azımeyi ve bütün cihanın küesâi müzakeratınıza mâruf olan en-zatı tetkikını düşünerek, milletin azmi fedakâranesiyle mütenasip kararlar ittihaz buyurulacağından emin olduğumuzu ve va-

tanperverane mesainizde бүcүн milletin refik ve müzahir oldu-
ğunu arz eyleriz efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Padışaha da, şu telgrafı çektim efendiler;

Ankara, 4 Mart 1920

Atebei Seniyei Hazreti Padışahiye

İtilâf Devletlerinin muhilli istiklâl ve haysiyet tecavüzatına ve mütareke ahkâmı hilâfındaki müdabalat ve harekâtına, daha ziyade tâbaveri metanet olamıyan kabinenin istifasıyle yeniden devleti aliyelerinde bir buhranı vükelâ zühur etmesi, efkârı umumiyei millette derin bir heyecan tevliyetmiştir. Makâmı saltanat ve hilâfeti humayunları etrafında, tevhidi fikir ve emel ederek istiklâl ve masuniyeti şahaneleri ve tamamıyeti memaliki devleti aliyeleri için, son fedakârlığı göze aldirmış olan bilûmunun tebaai mülûkâneleri, düşmanlar tarafından idare edilen bazı nifak ve ihtilâl tertibatından dolayı, zaten müteessir ve endişenâk bir halde, buhranı vükelânın sürati mümkün ile zevaline ve âmalî milliyeyi bihaklon tatmin edebilecek bir heyeti muhteremei vükelânın teşkiline montazırdır. Meclisi Millinin ekseriyet grupunda tekâsûf eden âmal ve temayülâtı milliyenin tarafı şahanelerinden mazharı himaye olacağına, бүcүн tebaai humayunları gibi, heyetimiz de emindir. Ancak, dahili ve harici bin türlü ihtirasatın galeyanıyle sükûn ve selâmeti tehdit altında bulunan memleketimizin, vicdani milliyi temin edemeyecek bir kabine reisine hiçbir dakika tahammül edemeyeceğini ve maa-zallah böyle bir halin vakuu Devleti Osmaniye tarihinde mesbuk olamıyan hâdisatı elimeye bâis olacağını atebei seniyei hazreti şehriyarilerine arz etmeyi vazifei hamiyet telâkki ederiz. Olbapta ve katibei ahvalde.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Bu telgrafın bir suretini berayi malûmat Meclisi Mebusan Riyasetine ve kolordu kumandanlarına ver-

mekle beraber, bunun bir suretini kopya ederek İstanbul gazetelerine ve Matbuat Cemiyetine vermesini de İstanbul telgrafhanesine emrettik. Bundan başka efendiler; kumandanlara, valilere, mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkezilerine, ayrıca şu tamimi de yaptık:

4 Mart 1920

İtilâf Devletlerinin tahammülfersa bir şekle gelen müdahale ve tazyikatından dolayı kabine, 3 mart dünkü gün istifaya etmiştir. İstiflaatı mevzuğamıza nazaran kabinenin ıskatı Ferit Paşanın veya emsalinden birinin mevkii iktidara getirilmesi ve İstanbulda ecnebi âmaliine hadim, bir jürayı hilâfet teşkilî esasları üzerinde harici düşmanlar tarafından idare edilen ve muhalif firkaların, tavassutiyle vücuda gelen bir komitenin neticeî faaliyetidir. Yani komitenin faaliyetine zemin hazırlamak için İtilâf Devletleri, evvelâ kabineyi istifaya mecbur edecek tazyikat icra etmişlerdir. Vaziyetin bu vahameti karşısında, Meclisi Mebusan, bittabi icabeden teşebbüsâtı müessirede devam etmektedir. Ancak teşebbüsâtı mezkûrenin fiilen teyidi için, âcilen âmali milliyeyi tatmin edemeyecek bir kabine reisine, milletin tahammül edemeyeceğini gayet şedit bir lisanla mebeyni humayuna, Meclisi Mebusan riyasetine ve matbuata bildirmek lâzımdır. Bu telgrafın vusulünde, dakika fevtedilmeyerek bu şekilde telgraflar ihzar ve bu gece behemehal keşidesi esbabunun istikmalıyla buraya da yarın sabaha kadar malûmat itasını ehemmiyetle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal

Efendiler, verdiğimiz talimat mucibince, memleketin her tarafından, milletin her makamından 4/5 mart gecesinden itibaren başlıyan telgraf fırtınası, ayın beşinci ve altıncı günleri, padişah ve Meclisi Mebusan saraylarında matlup tesiri yaptı.

Salih Paşa Sad- Nihayet, 6 mart günü, kim ve ne olduğuna
razam oluyor intikal edemediğim bir zat tarafından şu ba-
ber verildi:

Dersaadet, 6 Mart 1920

Heyeti Tensiliyye

Malikamı sadâretin, Bahriye Nazırı Salih Paşaya tevcih
kılındığı mürurdur.

Müdafaai Hukuk Cemiyeti Kütübiümumi Vekil
Halit

Bu telgrafı, şu telgraf takibetti:

Mebusan, 6 Mart 1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zatı akdesi hazreti hilâfetpenahi, şimdi Meclisi Mebusan Rei-
sini huzuru humayunlarında şerefi müsule nail kılacak mesnede sa-
dâreti, âyandan Bahriye Nazırı sabkı Salih Paşaya tefviz bu-
yurdıklarını ferman buyurmuş ve müyarünileyh dahi kabineyi
teşkil ile meşgul bulunmuş olduğundan buhranın yarı akşama
kadar tamamıyla zail olacağı tebliğ olunur.

Meclisi Mebusan Reisi
Celâlettin Arif

Efendiler, Rauf Beyin de aynı günde fakat, henüz
kabine reisi taayyün etmeden verdiği malûmat vardır.
Şayanı dikkat olduğu için bu malûmatı muhtevi tel-
grafını, aynen arz ediyorum:

Zata mahsus gayet aceledir.

Harbiye, 6 Mart 1920

Dakika tehiri gayricaizdir.

Ankarada K. O. 20 Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 — Dün gece İzzet ve Salih Paşalarla görüştüm. Her
Bisine de sadâret teklifi vaki olmamıştır. Vekâlet eden kabine

de, kimin olacağını bilmiyor. Dahiliye Nazırı esbak Reşit Beyin saray ile Fransa ve İngiltere sefaretleri arasında cevelân etmekte olduğu mevsukân istihbar ediliyor. Bir rivayete göre, muameleyhin makama getirileceği merkezindedir. Evvelsi gece zatı şahane Tevfik Paşayı kabul etti. Bilâhara Ferit Paşayı kabul ile beşten on sonraya kadar görüştü. Dünkü cuma günü Bâltalimanında Ali Kemal ve esbak Dahiliye Nazırı Mehmet Ali dahil olduğu halde, uzun müzakereler cereyan etti. Bilâhara Rahip Frew'un iştirakiyle Ali Kemal'in evinde müzakere devam eyledi. Celâlettin Arif Bey, dün, dört sonrada huzura kabul olundu ve buhranı hazırlan devama tahammülü olmadığından ve dahilin ve mebusanın itimadını haiz bir kabinenin bir an evvel mevkii iktidara getirilmesi için vâkı olan mükerrer mâruzatına, zatı şahane, vaziyetin nezaketini aynı suretle idrak eylediğini ve Kuvayi Milliye'nin lüzumunu serdettikten sonra, dahil ve haricin itimadını haiz olabilecek bir zatı tayin hususu, pek acele kabil olamayacağı ve pazara kadar teemmül lâzım geldiği tarzında cevap vermişler. Salifülârz hususattan mütehassele ihtisarı şahsiyem, padişahın İngilizlerle mükâleme ve muhaberede olduğu ve Londra'dan cevap intizarında bulunduğu kanaatini veriyor. Herhalde vaziyet pek buhranlıdır. İngilizlerden ümitvar olurlar ise, hattâ Ferit Paşanın mevkii iktidara getirilmesi istibat edilemez. Hulâsa, şimdiye kadar padişah doğrudan doğruya Tevfik ve Ferit Paşalardan maada kimseyi kabul etmemiş ve Ferit Paşa ile mülakatı da hâfi olmuştur. Saraya mensup, itimadını haiz olduğunu bildiğim bir zat, perşembe günü zatı şahanenin pek yakınları namına bendemizi sureti mahsusada gördü ve fikrimi sordu. Cevaben vaziyeti, saltanat, devlet ve millet lehine halledebilecek zatın, Zatı Devletleri olabileceği ve fakat şu sırada meşgul bulunan İstanbulu avdetiniz mümkün olamayacağına nazaran İzzet Paşanın mevkii iktidara gelmesi lüzumunu açık bir lisanla söyledim. Salih Paşa, Meclisin seddinin de muhtemel olduğunu ima ediyor. Birinci Reis Vekili Hüseyin Kâzım Beyin de, saray ve İngilizler ile meclis namına entrika yaptığı anlaşılıyor. Berayi mâlûmat mâruzdur.

Celâlettin Arif Bey, bugün saraya gidecek. Vaziyeti gayet sarîh bir surette zatı şahane'ye anlatacak. Muhalifleri mevkii iktidara getirirse Anadolu teşkilâtının sarsılması ve bu suretle şarktaki, kendileri için binnetice muzır olacak prensiple-

rin, memleketimize gireceğini ve makamı hilâfetin nazarı İslâm-
da duçar olacağı vaziyeti teşrih edecek ve Anadoludan, teşkilâtı
milliye merkezlerinden buna dair gelmiş olan bilûnüm telgraf-
ları gösterecek ve bu hususa ait ayrıca tahziren bir rapor takdim
edilecektir. Rapor, birlikte yazılmıştır. Suretini bilâhara tak-
dim ederiz. (R a u f.)

1 — Bu telgraf, 6.3.1920 saat 17,45 sonrada Harbiye tel-
grafhanesine verilmiştir.

Harbiye Nezareti Sıryaveri
Salih

Efendiler, R a u f Beyin, sadrazam bulmak mev-
zuubahis olurken benden bahsetmesi elbette lüzumsuz
idi. Aramızda asla böyle bir şey mevzuubahis olmuş
değildi. Ben, İstanbul Hükümetinin yaşayacağından,
esasen ümitvar değildim. Osmanlı Devletinin itmamı
hayat ettiğine ise, çoktan kanidim. Osmanlı Devletinin,
makamı sadaretini işgal etmek gibi zayıf ve birnana bir
fikrin benim dimağında yeri olamayacağı tabii idi. Ben,
güzeranı, tabii olan safahatı inkılâbı sükûnetle takib-
ederken, âtinin tedbirlerinden başka bir şey düşünmü-
yordum.

R a u f Bey, bahsettiği Celâlettin Arîf Be-
yin raporu suretini de gönderdi (Ves. 245). Kabine
teşekkül ettikten sonra da şu malûmatı verdi:

Harbiye, 8.3.1920

K. O. 20 K. V.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 — Kabine şu vechile teşekkül etmiştir: Sadrazam Salih
Paşa, Şeyhislâm ipka, Dahiliye ipka, Hariciye Safa Bey ipka,
Harbiye ipka, Bahriye Salih Paşa vekâleten, Nafia Tevfik
Bey analeten, Maliye Tevfik Bey vekâleten, Şûrayı Devler A b-
d ü r r a h m a n Ş e r e f Bey vekâleten, Maarif A b d ü r r a h-

man Şeref Bey asaleten, Evkaf Şeyhislâmı esbak Ömer Hulusî Efendi asaleten, Adliye Celâl Bey, Ticaret Defterhane Emîni Ziya Bey.

2 — Celâl Beyin mesleğini bilmiyoruz. Bu şekil, Damat Ferit Paşaya zaman kazandırmak maksadıyla sarayın tertibidir. Salih Paşa, bir buhrana set çekmek suretiyle bu suretle vatana nafi bir hizmet yaptığı itikadındadır. Bizim fikrimiz bu kabineye itimat vermemektir ve bunu, grupta temin için çalışıyoruz. Ferit Paşa tehlikesi el'an mevcuttur. Ana nazaran vaziyetin temin buyurulması mârûzdur.

3 — Şayanı dikkat olarak şunu da arz edelim ki, Salih Paşaca Meclisi Mebusan dahilinden nazır almanın ademi imkânı anlaşıldıktan sonra, haricîten alacakları zevatın tesbiti için grupta fikrini istimsacedecekti. Halbuki ahiren bundan da sarfı-nazar ederek esamisi mârûz kabineyi kendiliğinden teşkil eylemiştir efendim. (R a u f.)

Harbiye Seryaveri
Salih

Trakya'da Ca-
fer Tayyar Be-
yin takibetti-
ği yanlış bir
noktaî nazar

Efendiler, İstanbul buhranı hakkında verdiğim izahat epeyce uzadı. İstanbul'da, zaten öteden beri mevcut ve mütezahir olan vaziyette, daha çok tecellilere şahidolacağız.

Müsaade buyurursanız, tekrar, İstanbul'a gelmek üzere, biraz da Edirne havalisindeki vaziyete atfî nazar edelim. Şimdiye kadar vukubulmuş olan umumi beyanatım sırasında, vesile düştükçe Trakya'yı da teşkilât ve tasavvuratımızdan hiçbir vakit hariç tutmadığımızı anlatmış olduğumu ümidederim. Edirne ile münasebat ve muhaberatımız, memleketin her yeriyle olduğu gibi muhafaza ve idame edilmekte idi.

Cari muhaberatımızda, şayanı dikkat, bazı noktaları heyeti aliyenize tavzihan arz etmek muvafık olur.

Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey, 31 Kânunuevvel 1919 tarihli gayet nüfussal bir raporunda, Trakya ve bilhassa Garbî Trakya'da vukubulmakta olan Yunan teğebbüsât ve faaliyetini pek

mükemmel izah ediyordu. Kendisinin bu faaliyeti fevkalâdeye mukabil lüzumu gibi tertibat alamadığından şikâyeti vardı.

"Kolordusunun işbu vaziyet ve âtiyen tahaddüsü muhtemel ahval karşısında vazifesini ifa edebilecek bir vaz'ulceyş almasına General M i l n e'in muvafakat etmediğinin bilmuhabere anlaşıldığını" haber veriyordu (Ves. 246).

General M i l n e'in, tertibat almamıza muvafakat etmiyeceğine elbette şüphe yoktu. Bu bedaheti, bilmuhabere tahkika, bilmem nasıl bir fikir ve muhakeme sevkıyla kallıılmıştı?

C a f e r T a y y a r Beye, 3 Kânunusani 1920 de verdiğim talimatta, gönderdiğimiz hafi talimatnameye tevfikân müsellâh müfrezeler teşkilini tekrar hatırlattım. "Vaz'ulceyş tebdili ile istihsal olunamayan fevaidin bu suretle telâfisi lâzumdur" dedim (Ves. 247).

Harbiye Nazırı bulunan C e m a l Paşaya da, aynı tarihte, vaziyetten bahsederek Yunanlıların Şark Trakya'da olsun hazırlıklarına mümanaat etmesini yazdım (Ves. 248).

Trakya-Paşaeli Cemiyetinin gönderdiği raporlarda, lüzumu gibi teşkilât yapılamamakta olduğundan bahsediyorlar ve bazı rüesayi memurinden şikâyet ediyorlardı (Ves. 249). Bu gibi memurlara evvel ve âhir, bazı ihtaratta bulunuyordum (Ves. 250).

Şikâyetin mühimmi, C a f e r T a y y a r Beyden olmaya başladı. Meselâ; buna dair okuyacağım şu mektup, bir fikir verebilir zannederim.

26 Kânunusani 1920

Muhterem Paşam;

A r i f Beyin Trakyalılar hakkındaki beyanatını tasdik ederim. Trakya Cemiyeti, kuvvei maddiye ile teyidedilmemiştir. Ma-

alesef, Cafer Tayyar cümlemizi aldatmış, zerre kadar teşkilât, bir tek tüfek ile teslihat bile yapmamıştır. Cafer'i, şahsını düşünmekle itham ederim. Bulgarya ahvalinden de tamamen bihaber, gafleti mutlakı halindedir.

Son günlerde, Cafer'in fırkalarına yazdığı bir emirname, tesadüfen elimize geçti. Yunanlıların harekâtından, eskerından bahsettikten sonra, bu hal karşısında artık müdafai hukuk talimatı veçhile millî teşkilâta başlamak lâzım ise kumandanların bu bapta zâbitan vasıtasıyla abaliye yardım edip etmemek hakkında mütalâalarını soruyor, fatabîrâ... Allah mesaili milliyede aldatanları kahretsin. Fakat, veyl aldannmış olanlara.

Netice; Bulgar askeri Garbi Trakya'yı tahliye ederek gittiği, beş on memurla 150, 200 jandarmadan maada kuvveti bulunmadığı halde bile, kendisinden ihtilâl ve muharebe ile müdafai vatan gayesini beklediğimiz Trakya bir şey yapamadı. Cafer bu vaziyette bir elem hissetti mi bilmem. Binaenaleyh, artık Topçu İhsan'ı, Baytar Rasi'm'i [zeki, cevval, mutedil, pek payanı itimat bir arkadaş] teşkilât için Trakya'ya göndereceğiz. Buradan silâh da göndereceğiz. Kör olan Cafer yalnız bunları serbest bıraksın. Gölge etmesin başka ihsan istemeyiz.

Edirne hattını, İngilizler, halis İngiliz askerleriyle teslim alıyor. Yunanlılar Hadımköy, Çorlu, Lüleburgazda gruppe oluyor. Bulgarya kaynaşiyor, Yunan şekaveti ziyade, hallon tazallümü karşısında vali elini oğuşturmakta, Cafer aceini göstermekte. Trakyanın, bolşevizme karşı tahşidata — ecnebi — mâruz olduğu Bulgarların, harekâtına hedef olması memuldür. Orada kuvvetli bir pençe ve dimağ lâzım. Ne Cafer, ne vali bu için ehli ve fedakâr değillerdir. İşte hal ve vaziyet budur. Ben bunlarla çok uğraşıyorum. Geçen gün bir şifrenizi almış, pek müteessir olmuş ve şifre ile istizab etmişim. Cevap alamadım. Paşam; şahsî bir siyaset takibettiğimi mi zannediyorsunuz. Yoksa maksadı kavramıyacak, vaziyeti ihata etmeyecek humekadan olduğumu mu tahmin ediyorsunuz? Her iki hali de protesto ederim. İman ve itikadım birdir. Bilâinhiraf yürüyorum. Yalnız başka bir şey düşünüyor ve bana söylemek istemiyorsanız ona bir şey demem. Açıkça bildiymenizi rica ederim. Sert ve tevbihamız sözlerle son derece müteessir olurum. Bu, beni mesaiden alıkoymaz. Beni muhalefete sevk etmez. Fakat, arada şahsiyet meselesini pekâlâ tevlidedebilir. Buna nazarı dikkatinizi celbeder ve bir hakikat tezahür etmeden ve benim neler çektiğimi takdir

etmeden, teşebbüsatta bulunmamanız, mevkünüzden beklenen ve hiç ihmal edilemeyecek olan nezaket ve itidal ıcaı olduğunu, yuracıkta dermeyana müsaade buyurunuz. Arzı ihtiram ile temennii muvaffakiyet eylerim paşam.

Vâsıf

Efendiler, Edirnededen gelen işarlardan, raporlardan, bence, yanlış bir noktai nazarı siyasi takibedildiği anlaşıyordu. Şimdi okunan mektupta da, bu hatalı noktai nazarın tasvibedildiğine delâlet eden cümleler vardır. Bu hatalı prensipi tashih için, öteden beri vâkı mütalâamızı, 3 Şubat 1920 tarihinde bir defa daha Cafer Tayyar Paşaya ve İstanbulda Rauf Beye tekrar ettim.

Tekrar ettiğim mütalâa şu idi:

Şarki ve Garbi Trakyanın bir vahdeti millîye altında tasavvur ve ifadesi doğru bir siyaset değildir. Şarki Trakya gayrikabili itiraz ve münakaşa bir surette eczayı memalikinizdendir. Garbi Trakya ise, bir muahede ile, vaktiyle terk edilmiş bir kıtadır.

Olsa olsa, Şarki Trakya, Garbi Trakyanın halâsına çalışanların bir üssülharekesi olabilir.

Şarki ve Garbi Trakyanın vahdetini musurren iddia etmek, Şarki Trakyada da, bazı müddeayât serdine münteç olabilir.

Bulgarların da, Adalar Denizinde bir mahreci iktisadî talep etmeleri, ayrıca muhtacı teeminüldür. Bulgaristan dahilinde bu noktai nazardan sarfı mesai edilmelidir (Ves. 251).

Cafer Tayyar Paşa da, memurlardan, eşraftan, ahaliden şikâyet ediyordu. 7/8 Mart 1920 tarihli bir şifresinde, "bizde ahali her işi hükümetten beklemekte; rüesayi mülkiyenin vaz'ı bitarafisi yüzünden teşkilâtı millîye matlubu âli üzere taazzuv edememektedir. Vilâyet dahilinde sık sık icra etmekte olduğum teftişlerde bilhassa köylülerle sıkı temas ediyorum."

Fakat, her köye gitmek kabil olamıyor", "... Keyfiyetin, esaslı ve şümüllü olması cümlemizce şayını arzu olup bu da mehziri mesrudenin ref'ine çalışılmakla kabil olacağı mâruzdur" diyordu (Ves. 252).

Efendiler, Cafer Tayyar Paşaya, General Milne vaz'ulceyş tebdil ettirmiyor. Vali ve mutasarrıflar bitaraf kalıyor ve her işi hükümetten bekliyen ahaliye, teşkilâtı millîye hususunda delâlet ve pişüvalık etmiyor. Bu mahzurlar kalkmadıkça, keyfiyetin, esaslı ve şümüllü olması kabil görülüyor!

Karakol Cemiyeti İstanbul'da teşkilâtını tevsie çalışıyor

Efendiler, bilmünasebe bir Karakol Cemiyetinden ve onun men'i faaliyeti hususundaki teşebbüsâtımızdan bahsetmiştim. Bu cemiyetin, hâlâ İstanbul'da, tevsii teşkilâta çalıştığı anlaşıyordu. Tekrar şöyle bir ikazda bulunmak icabetti:

Tahriren

12 Mart 1920

Çanakkale Mevkii Müstahkem K. Miralay Şevket
Bevefendive

İstanbul'da mevcut teşkilâtımızın, maksadı temine gayrikâfi olduğu anlaşılmaktadır. Muhtelif zamanlarda ve bilhassa bugünlerde Ankaraya gelen vâkıfı ahval bazı zevatın verdiği malûmata nazaran, bundaki ademî muvaffakiyetin sebebi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilâtı namı altında karakol nizamnamesinin tatbikine çalışılmakta olduğu anlaşılmıştır.

Karakol nizamnamesi, birçoklarını teşkilâta temas etmekten tethîy eylemiştir. Bu sebeple Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı Nizamnamesi esasına göre teşkilâtı taazzuv ettirmek, İstanbul için bilhassa kâfidir. Zira İstanbul'da esas kuvveti; fikir cereyanlarını tevhitte aramalıdır. İstanbul'da fülî harekât ve hususî teşebbüsât için dahi yapılacak mücellüh teşkilâta Müdafaa-i Hukuk Nizamnamesi lâhikasının tatbiki kâfidir. İstanbul heyeti merkeziyesi ve aksamı tabiatındaki heyeti idarelerin meydana çıkmasında mahzur tasavvur ediliyorsa, bu heyetleri teşkil edecek olan

zevat, şahıslarını hafi tutabilirler. Bu esas dairesinde yapılmış ve yapılacak olan teşkilâtın ve heyeti merkeziye ile heyeti idareleri teşkil eden zevat isimlerinin, emni vasıta ile irtisaline lûtf ve himmeti âlileri bilhassa istirham olunur efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

**İstanbuldaki
Kuvayi Milliye
rûesasının
tevkifi hak-
kında Lond-
radan gelen
emir**

Şimdi arzu buyurursanız, tekrar İstanbul'a avdet edelim. 11 Mart 1920 tarihli bir telgrafta R a u f Bey şu malûmatı veriyordur: 10 Mart 1920 günü zevalden sonra, İtilâf mümessilleri içtima etmişler, Londradan gelen ve İstanbuldaki Kuvayi Milliye rûesasının tevkifi emrini havi olan bir meseleyi tezekkür etmişler ve emri infaza karar vermişler. Bu malûmat, şayanı itimat bir zata mevsuk membadan mahremane ihbar edilmiş ve bu gibi zevatın bir an evvel Dersaadetten uzaklaşmaları lüzumu bildirilmiş. Bu hususu, muhtelif ihtimalâta göre muhakeme ettikten sonra, işin sonuna kadar İstanbulda kalarak vazife-i namusu ifaya karar vermişler. Sadrazam S a l i h Paşa, bu vaziyete bilerek sebebolmakta imiş. Onun için kabineyi iskata çalışacaklarmış. Muvaffak da olacaklarına emni imişler (Ves. 253).

R a u f Beyin; bu telgrafını, aynı tarihte takibeden kısa bir telgrafında, "son mâruzatımıza ve kabine vaziyetleri hakkında bir gûna mütalâatınıza destres olmadığımızdan, ademi vusulünden ve sıhhatinizden bihakkın endişedeyim. Cevabınıza muntazırız" denilmekte idi.

R a u f Bey'e, ve berayi malûmat On Beşinci ve Üçüncü Kolordulara 11 Mart tarihinde şu malûmatı vermiştik:

11 Mart 1920

Dün akşam, yani 10/11 Mart 1920 Ankarada Fransız Mümessili Yüzbaşı B o i z e a u'nun tercümanı olup bize öteden beri ihbara mahremesinde bulunan bir zat Ankarada İngiliz Mümessili W i t h a l l'un aldığı bir telgrafname üzerine bütün ahmalve eskali ve maiyetiyle bislikte bugün Ankarayı terk ederek İstanbula hareket eyliyeceğini ve bu tîrenden sonra şimendifer münakalâtının İngilizlerce tatil edileceğini ihbar etti. Munsaleyh W i t h a l l, fiilhakîka bugün ihbara mutabık olarak hareket etti. Binaenaleyh, tîren münakalâtının da münkati olması kaviyyen memuldür. Keyfiyetin, İtlâf Devletlerince İstanbulda alınır tedabîr ile alâkadar bulunduğunda şîphe yoktur.

Mustafa Kemal

R a u f Beyin son ısrarına da şu cevabı vermiştiniz:

Kabineye ademi itimat reyî vermek suretiyle taarruzun tarafınızdan yapılması o kadar kuvvetli bir sebebe istinadettirilemeyecektir. Grupun, derecei tesanüt ve tecellüdüne ve vahdeti hareketteki azîmi katisine dair sarîh bir fikir ve kanaat hâsıl etmedikçe, S a l i h Paşanın grup heyeti idaresiyle müzakere emeksizin hareket etmesini, bir megrutiyyet meselesi yapmak hususundaki karar hakkında hiçbir mütalâa dermeyan edemem. İngilizlerin tevkîf kararına karşı Meclûsün cesurane nihayete kadar vazifesine devamı, pek nafi ve parlaktır. Ancak zatinalinizle beraber vücutları teşebbûsât ve harekâtı âtiyemîz için elzem olan arkadaşların neticede, bize iltihakları esbabı behemehal müemmen olmak şarttır. Aksi takdirde, grupun vahdet ve azîm dairesinde hareketini tanzim edebilecek zevatın şimdiden tavzîfi ile sizlerin hemen buraya gelmeleri elzemdir. Buraya gelecek zevatı meyanında memleketi temsil evsafını haiz olanlarla icabında hükümet teşkil ve idare liyakatindekilerin bulunması mühimdir. İtlâf Devletlerinin muamelei zecriye tathik edeceklerine şîphe yoktur... ilh *Mustafa Kemal* (Ves. 254).

Efendiler, R a u f Beyi ve diğer zevatı tam zamanında davet etmiş olduğumuz, vakayı ile hem de üç, dört gün geçmeden sabit oldu. Fakat maatteessüf

bu davetimiz, lâıık olduğu ehemmiyet ve ciddiyetle nazarı dikkate alınmak mazhariyetine nail olamadı. R a u f Bey, V â s ı f Bey gibi zevat, en nihayet kemali mutavaatle Maltaya gittiler. Bu cihet malûmunuzdur.

Son dakikaya kadar Anadoluya geçmek ve Ankaraya gelmek fırsat ve tedabirinin bazı arkadaşlar tarafından tehiye ve temin olunduğu bana hikâye edilmiştir. Eğer böyle idiyse, bu zevatın Ankaraya gelmeye muvafakat etmeyip İngilizlere teslim'olmayı ve Maltaya gitmeyi tercih eylemelerindeki sebep ve mazeret, cidden tetkika şayan görülür. Filhakıka, Türkiye vaziyetinin ve âkıbetinin meşkûk, muzlim, mühlik görüldüğü faraziyesine nazaran bu karanlık tehlike içine atılanların mahuf ve müthiş bir âkıbetle karşılaşmaları vehmi, tahtı tesirinde en nihayet herhangi bir zindanda bir müddet kalmak üzere düğmana arzı teslimiyeti müreccah görebilecekleri istib'at olunamaz. Maahaza, ben burada böyle ağır bir muhakeme yürütmekten içtinabederim. Bu mütalâaya binaendir ki, bu zevatı Malta zindanlarından kurtarmak için her fırsattan istifade ederek mümkün olan teşebbüsatta bulunmaktan geri durmadım.

İstanbul Efeñdiler, İstanbulda Onuncu Fırka Kumandanından Ankarada Yirminci Kolordu Kumandanlığına 9 Mart 1920 tarih ve 465 numaralı gifre olarak 14 Mart 1920 günü bir tahrirat geldi. Mahlûlû şu idi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: İngilizler tarafından Türkocağı binasının işğali üzerine Millî Talim ve Terbiye binasına nakleden Ocakın bu yeni işgal ettiğı bina, dün zevalde İngilizler tarafından tekrar işgal edilmiştir efendim. 9 Mart 1920 (Hâ d L)

Efendiler, 1920 senesi Martının 16 ncı günü öğ-
lenden evvel, saat onda, makina başında şöyle bir
telgraf verildi:

Deraliye, 16.3.1920

Ankarada: M u s t a f a K e m a l Paşa Hazretlerine

Bu sabah, Şehzadebaşındaki muzika korakolunu, İngilizler
basıp oradaki askerlerle İngilizler müsademe ederek neticede şim-
di İstanbulu işgal altına alıyorlar. Berayi malûmat mâruzdur.

Manastırlı
Hamdi

Ben, bu telgrafın altına kurşun kalemîyle "serian
kolordulara benim imzamla M. K e m a l" işaretini
koyduktan sonra bu telgrafi verenden istizahata başla-
dım. Manastırlı H a m d i Efendi mütemadiyen malû-
mat vermeye devam etti.

Bizim en emniyetli bir arkadaşımız var ki yalnız o değil,
herkes, yani gelen söylüyor. Şimdi de Harbiyenin işgalini haber
aldık. Hatta Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz askeri ol-
duğunu fakat telgrafhanevi işgal edip etmiyeceği meçhuldür.

Bu esnada efendiler; Harbiye telgrafhanesinden,
memur A l i malûmat vermeye başladı:

Sabah İngilizler basarak altı kişi şehit ve on beş kadar da
mecruh oldu. Şimdi, İngiliz askerleri dolaşıyor. Şimdi, işte, İn-
giliz askerleri nezarete giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye
kapsına. Teli kes! İngilizler buradadır.

Tekrar Manastırlı H a m d i Efendi bizi buldu.

Paşa Hazretleri,

Harbiye telgrafhanesini de İngiliz bahriye askeri işgal edip
teli kütettiği gibi bir taraftan Tophaneyi işgal ediyorlar. Bir
taraftan zırhlılardan asker ihracolunuyor. Vaziyet vahamet kesb-

ediyor efendim. Sabahki müsademede 6 şehit, 15 mecrubumuz vardır. Paşa Hazretleri, Emri Devletlerine muntazırım, 16 Mart 1920.

Hamdi

H a m d i Efendi devam etti:

Sabahki, bizim asker uykuda aken, İngiliz bahriye efradı karakola gelip işgal etmekte iken, askerimiz uykudan şaşkın kalkınca müsademeye başlanılıyor. Neticede bizden altı şehit, on beş mecruh olup bunun üzerine zaten melânetlerini tasavvur etmiş ki hemen zıhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu cihetini ve Tophaneyi işgal edip bir taraftan Harbiye Nezaretini işgal etmişler, hattâ şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye telgrafhanesini bulmak kabil olmuyor. Şimdi de haber almış olduğuma nazaran Derinceye kadar tevessü ediyormuş efendim.

İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasını da işgal ettiler galiba. Allah mahafaza buyursun, Burasını işgal etmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Kovmuşlar.

Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım efendim.

H a y a t i Bey merhum, benim, ilk haber telgrafı üzerine yaptığım işaret veçhile verilen malûmatı hulâsa etmiş. Rumeli ve Anadoludaki bilcümle kumandanlar adresine keşide ettiriyordu. Bir an evvel İstanbul üzerinden Edirneye keşide ettirilmesini söylemiştim (Vea. 255). **H a m d i Efendi:**

Emri sınırları infaz olunuyor, Edirneye yazıyorum ve hep merkezleri hazır ettirdik.

H a m d i Efendiden:

Mebusan için bir haber aldınız mı? Mebusan telgrafhanesi muhabere ediyor mu?

diye sordum. **H a m d i Efendi:**

Evet yapıyor. 14 üncü Kolordu kumandanı hazır. Paşa istiyordu verelim mi?

Efendiler, bundan sonra artık H a m d i Efendinin sözünü işitemedik. İstanbul merkezinin de işgal edilmiş olduğuna hükmettik.

**Manastırlı Ham-
di Efendi** Bu hamiyetli ve cesur, Manastırlı H a m d i Efendi olmasaydı, İstanbul felâketinden kim bilir haber almak için ne kadar intizarlar içinde kalacaktık. İstanbulda bulunan nazır, mebus, kumandan, teşkilâtımız mensupları içinden bir zat çıkıp vaktiyle bize haber vermeyi düşünmemiş olduğu anlaşılıyor. Demek ki cümlesini heyecan ve halecan kaplamıştı. Bir ucu Ankarada bulunan telin İstanbulda bulunan ucuna yaşanamıyacak kadar şaykın bir hale gelmiş olduklarına bilmem ki hükmetmek caiz olur mu? Telgraf memuru H a m d i Efendi bilâhara bizzat Ankaraya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu ifa etmiştir. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada alenen ifade etmeyi milli ve vatani vazifelerimden ad-dederim.

Efendiler, bu vaziyet üzerine her şeyden evvel vuku melhuz bir fenalığın önüne geçmek için şu emri verdim:

Bilûmum Vali ve Mutasarrıflara

Sivasta K. O. 3, Bandırmada K. O. 14, Ankarada K. O. 20, Erzurumda K. O. 15, Konyada K. O. 12, Diyarbekirde K. O. 13 Kumandanlıklarına

İzmir Cephesinde R e f e t Beyefendiye, Balıkesirde Fırka 6ı Kumandanlığına, Bilûmum Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziye ve Heyeti Idarelerine

Telgraf. Müstaceldir

Ankara: 16 Mart 1920

Bugünkü vaziyete nazaran, milletimiz, cihanı medeniyetin hissiyatı insaniyetkârane ile mütehassis vicdanlarından ve bü-

tün âlemi İslâmın müşâreketi rahîyesinden emin olmakla beraber, bir müddet için dost olsun, düşman olsun, bütün resmi âlemi haricî ile muvakkaten temas edemeyecektir.

Bugünler zarfında vatanımızda yaşayan Hristiyan ahali hakkında göstereceğimiz muamele insaniyetkâranenin kıymeti pek büyük olduğu gibi hiçbir hükümeti ecnebiyenin fiilî veya zahiri himayesini görmiyen Hristiyan ahalinin kemali huzur ve sükûnetle imrân hayat eylemeleri, ırkımızın fıtraten mütehalî olduğu kabiliyeti medeniyeye en katî bir bürhan teşkil ediyeciktir. Menafîi vataniyeye mugayir faaliyetleri meşhûr olanlar ve huzur ve asuyîşi memleketi ihlâl ediyenler hakkında, din ve milliyet mensubiyetine bakılmıyarak, ahkâmı kanuniyenin seyyanen ve jiddetle tatbiki ve hükûmatı mahalliyeye itaat ve vezâifi tabiiyeti ifada kusur etmeyenler hakkında da refet ve şefkatle muamele edilmesini, ehemmiyeti mahsusa ile arz ve bu hususata tekmil alâkadarlara süratle tebliğini ve bütün efradı millete vesaiti münasibe ile tamimini rica ederiz efendim.

Müdatâai Hukuk Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

**İtilâf kuvvet-
lerinin tel-
grafla memle-
kete yapmak
istedikleri res-
mî tebliğ**

Efendiler, Kuvayi İtilâfiye, İstanbul telgraf merkezlerini işgal ettikten sonra, memlekette telgrafoyla bir tebliği resmi yapmak istediler. Tarafımızdan vukubulan ikaz ve ihtar üzerine — bazı merkezler müstesna — bu tebliği resmi alınmadı. Alanlar ve cevap verenlerden bellibaşlıları şunlardır: İzmit Mutasarrıfı S u n t Bey (Ves. 256), Konya Valisi S u p h i Bey (Ves. 257).

Tebliği Resmî

Beş buçuk sene evvel memaliki Osmanîyenin mukaddera-tını her nasılsa elde etmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin rüesası, Alman telkinatına kapılarak devlet ve milleti Osmanî-yeyi Harbî Umumiye iştirak ettirdiler. Bu haksız ve meşum siya-

seçin neticesi malumdur. Devlet ve milleti Osmaniye bin türlü felâket geçirdikten sonra öyle bir mağlûbiyete duçar oldu ki İttihat ve Terakki Cemiyetinin rüçası bile bir mütarekename ak-tederek firar etmekten başka bir çare bulamadılar. Mütarekenamenin akdini mütaakıp Düveli İtilâfiyeye bir vazife tecrübettti. İşbu vazife eski memaliki Osmaniyenin bütün ahalisinin bilâ-tefrîkı cins ve mezhep saadeti müstakbelerini, inkişaflarını, ha-yatı içtimaiye ve iktisadiyelerini temin ederek bir sulhün te-mellerini atmaktan ibaret idi. Sulh Konferansı, bu vazifenin ifa-sı ile meşgul iken firari İttihat ve Terakki erkânının mürev-jci efkârı bulunan bazı eşhas, teşkilâtı millîye namı müstearı altın-da bir tertip teşkil ederek ve padişah ile hükümeti merkeziyenin evamirini hiç addetmekle harbin netayici el'nesinden büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak, aması muhtelif meyanında nifak çıkarmak, ianeı millîye bahanesiyle ahaliyi soy-mak gibi efale cüret ettiler ve bu vecihle sulh değil, âdetâ yeni bir muharebe devrini açmaya teşebbüs eylediler. Bu teşvikat ve tahrikâta rağmen, Sulh Konferansı, vazifesine devam etti ve nihayet İstanbulun Türk idaresinde kalmasına karar vermiştir. İşbu karar kulûbu Osmaniyeyi müsterih edecektir. Ancak, bu kararlarını Babsaliye tebliğ ettikleri zaman, icraşının ne gibi şer-aitte tâbi olduğunu da ihtar eylediler. İşbu şerait; vilâyatı Os-maniyede bulunan Hristiyanların hayatlarını tehlikeye mârûz bırakmamak ve elyevm Düveli İtilâfiye ile müttetiklerinin ku-vayı askeriyeleri aleyhinde mütemadîven vukubolmakta olan hü-cumlara hitam vermekten ibaret idi. Hükümeti merkeziye, bu ihtara karşı, bir dereceye kadar hünûniyet göstermiş ise de, teş-killâtı millîye namı müstearı altında hareket eden eşhas, mazt-reessüf teşvikat ve tahrikâtlarından vazgeçmek istemediler. Bi-lâkis, hükümeti kendi hareketlerine iştirak ettirmeye teşebbüs ey-lediler. Herkesin kemali heves ile beklediği sulh için büyük bir tehlike teşkil eden bu vaziyete karşı, Düveli İtilâfiye, yakında tahtı karara alınacak abkâmı sulhiyenin tatbikını temin edebil-mek üzere, tedabiri lâzımeı teemmül etmeye mecbur oldular. Bunun için, bir tek çare buldular. Bu da, İstanbulu mavakkaten işgal etmek idi. İşbu karar, bugün mevkii icraya var'edildiğinden, efkârı umumiyeı berayi tenvir nikatı âtiye tasrih olunur:

1 — İşgal muvakkattir. 2 — Düveli İtilâfiyenin niyeti, ma-kâmı saltanatın nüfuzunu kırmak değil, bilâkis, idarei Osmani-yede kalacak memalikte o nüfuzu takviye ve tahkim etmektir.

3 — Düvel-i İtilâfiyenin niyeti, yine Türkleri Dersaadetten mahrum etmemektedir. Fakat, maazallahutaalâ taşrada iğtişası umumî veya katliâm gibi vukuat zuhur ederse, bu katarın tadilî muhtemeldir. 4 — Bu nazik zamanda, müslim olsun, gayrimüslim olsun herkesin vazifesi, kendi işine gücüne bakmak, asayişin teminine hizmet etmek, Devlet-i Osmaniyenin enkazından yemi bir Türkiyenin ihdası için son bir ümidi cinnetleriyle mahvetmek isteyenlerin iğfalâtına kapılmamak ve halen makarri saltanat kalan İstanbuldan ita olunacak evamire itaat etmektir.

Bâilâda zikrolunan teşvikata iştirak eden eşhasın bazıları, Dersaadette derdest olunarak, anlar tabûi kendi efalinden ve bilâhaza o efalin neticesi olarak vukuu meibuz ahvalden mesul tutulacaktır.

Kuvve-i İlgaliye

Bu tebliğ münasebetiyle derhal şu tamimi yaptım:

16 Mart 1920

Umum Vali ve Kumandanlara ve Müdafai Hukuk
Heyetlerine

İstanbulun, İtilâf Devletleri tarafından, bilmüsademe cerezen işgali tahakkuk etmiştir. Bu suikastten bilistifade birçok maksadı hıyanetkârane sahiplerinin milleti iğfale teşebbüsleri muhtemeldir. Nitekim tebligatı resmîye şeklinde imzası bazı beyannamelerin neşredilmek istenildiğine kesbi ittıla ediyoruz. Yanlış harekâta mahal kalmamak ve hakayıkı ahvale mugayir heycanlar tevlidine meydan verilmemek üzere bu gibi işaata kaatiyen atfı ehemmiyet edilmemesi lâzımdır. Vaziyeti hakikiyeyi takibeden Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti, milleti tensvir edecektir.

Mustafa Kemal

**Ecnebi devlet-
lere yaptığım
protesto**

Efendiler, aynı günde muhtelif vesaitle şu protestoyu gönderdim:

Protesto

Istanbulda İngiliz, Fransız, İtalya Mümessili Siyasilerine,
Amerika Mümessili Siyasisine, Bülûmunu Bitaraf Devletler
Hariciye Nezaretlerine ve Fransa, İngiltere, İtalya Meclisi
Mebusanlarına verilmek üzere Antalyada İtalyan
Mümessiliğine

Istanbulda bülûmunu devarı cesmıye, istiklâli millîmizi temsil eden Meclisi Mebusan dahi dahil olmak üzere, mütelifin kuvayı askeriyesi tarafından, resmen ve cehren işgal edilmiş ve ânâli millîye dairesinde hareket eden, birçok vatanperver ehlâsını tevkifine de teşebbüs olunmuştur. Milleti Osmanîyenin hâkimiyet ve hürriyeti siyasiyesine havale edilen bu son darbe, hayat ve mevcudiyetini, ne pahasına olursa olsun, müdafaa etmeye azmetmiş olan biz Osmanlılardan ziyade, yirminci asrı medeniyet ve insanîyetin mukaddes addedtiği bütün esasata, hürriyet, milliyet, vatan hissiyatı gibi bugünün cemiyatı beşeriyesine esas olan bütün umdelere ve bu umdeleri vücuda getiren vicdanı umumî beşere râcidir.

Biz, hukukumuzu ve istiklâlimizi müdafaa için gıyıştığımız mücahedenin kutsiyetine kâil ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından mahrum edemeyeceğine kanlız. Tarihün bugüne kadar kaydetmediği bir subkâst teşkil eden ve Wilson prensiplerine müstenait bir mütarekenin, milleti esbabı müdafaaından tecridetmiş olmasından mütevellit bir hileye de müptenâ bulunmak hasebiyle âit oldukları milletlerin şeref ve haysiyetiyle dahi kabili imtizaç olmıyan bu hareketin takdiri mahiyetini resmî Avrupa ve Amerikanın değil, ilmi irfan ve medenîyet Avrupa ve Amerikanın [*] vicdanına tevdi ile iktifa ve bu hâdiseden tevellüdedecek mesuliyeti azimeci tarihîyeye son defa bir daha nazarı dikkati umumiye celbederiz. Dâvamızın meşruiyet ve kutsiyeti, bu müşkül zamanlarda, Cenabı Hakktan sonra en büyük zahrimizdir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaaı Hukuk Heyeti
Temsiliyesi
Mustafa Kemal

[*] Amerikaya, altı çizilen kısım yazılmamıştır. Yalnız Amerikanın yazılmıştır.

Aynı günün gecesi bu talimatı tamimen tebliğ ettim:

Şifre

16 Mart 1920

Bilûmum Vali ve Kumandanlara

İstanbulun ve makamata resmîyenin, hususîyle Meclisi Mebusanın, İtilâf Devletleri tarafından ve cebren işgal edilmiş olmasından ve bu hareketin, mütareke ile milleti silâhından tecrid ettikten sonra vukua getirilmesinden bahsile İtilâf Devletleri mümessillerine ve bilûmum bitaraf devletler hariciye nezaretleriyle İtilâf Devletlerinin meclisi mebusan riyasetlerine protesto telgrafları çekilmek üzere mitingler akdi muvazir görülmektedir. Protesto telgraflarında bilhassa tecavüzü vâkıf, Osmanlı hûkûmiyetinden ziyade, yirmi asırlık bir medeniyet ve insaniyetin mevlûdu olan hürriyet, milliyet ve vatanperverlik esasatına bir darbe teşkil edeceği ve milleti Osmanîyenin müdafaa-i beka ve istiklâl hususundaki azim ve inamına, bu hâdisenin hiçbir tesir vücûda getiremeyeceği, yalnız medenî milletlerin bu tecavüzü kabul etmekle; azim bir mesuliyeti tarihiye altına girmiş olacakları tasrih edilmelidir. bitaraf devletler hariciye nezaretleriyle Meclisi Mebusan riyasetlerine keşide edilecek telgraflar, İstanbulda ait oldukları makamata verilmekle beraber Antalyada İtalyan Mümessilinin vesatıyla da verilmelidir. Protesto telgraflarının birer suretinin de buraya irsal bavorulmasını rica ederiz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Şifre

16 Mart 1920

Miralay Refet Beye

Hâdisesi ahire münasebetiyle, her tarafta yapılan mitingler neticesinde çekilecek protesto telgraflarının birer suretlerinin de İtilâf Devletlerinin hali inikatta bulunan Meclisi Mebusanları riyasetine ve bitaraf devletlerin de Hariciye Nezaretlerine tebliğ edilmesini faydalı addediyoruz. Antalyadaki İtalyan Mümessilinin bu husustaki muavenetini temin etmenizi rica ederiz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Millete neş-
rettigim be-
yanname

Efendiler, aym günde millete şu beyanna-
meyi neşrettim:

Beyanname

Bilûmum Kumandanlara, Vali ve Mutasarrıflara ve Müda-
faai Hukuk Cemiyetlerine, Belediye Riyasetlerine,
Marbutat Cemiyetine

İtilâf Devletlerinin şimdiye kadar memleketimizi taksime
yol bulmak için tevessül ettikleri muhtelif tedabir malûmdur.
Evvelâ; Ferit Paşa ile bilâilâf milleti müdafaa bir halde
ecnebi idaresine esir etmek ve memleketin muhtelif aksamı mü-
himmesini galip devletler müstemlekâtına ilâve eylemek düşünül-
müştü. Kuvayi Milliyyenin müzaheret-i umumiyet-i milliye ile mü-
dafaa-i istiklâl hususunda gösterdiği azim ve metanet, bu tasav-
vuru altüst etti. Saniiyen; Kuvayi Milliyyeyi iğfal ve onun müsa-
desiyle şarkta bir rûçhan siyaseti takibetmek için Heyet-i Tem-
siliyye müracaat edildi. Heyet, milletlerin istiklâlini ve mülkün
tamamiyetini temin etmedikçe ve hususiyetle işgal sahalarının tah-
liyesine teşebbüs olunmadıkça, hiçbir cevi müzakereye yanaş-
madı. Salisen; Kuvayi Milliye ile tevhidî hareket eden hükû-
metlerin icraatına müdahale etmek suretiyle vahdet-i milliyyeyi
sarsmak ve hainane muhalefetleri teşvik ve tezyidi cürete sevk
eylemek tariki takibolundu. Vahdet-i milliyyenin teşkil ettiği me-
tanet ve tesanüt karşısında bu savletler de eridi. Rabian; mu-
kadderatı memleket hakkında endişeaver kararlar verildiğinden
bahsolumak suretiyle efkârı umumiyenin tazyikine bağlandı. Mü-
dafaa-i namus ve memleket uğrunda her fedakârlığı göze almış
olan milleti Osmanîyenin azim ve iradesi önünde, bu tehdidat
dahi fayda vermedi. Nihayet bugün İstanbulu cebren işgal et-
mek suretiyle Devlet-i Osmanîyenin yedi yüz senelik hayat ve
hâkimiyetine hitam verildi. Yani, bugün Türk milleti, kabiliyeti
medeniyetinin, hakkı hayat ve istiklâlinin ve bütün istikbalinin
müdafaasına davet edildi. Cihânı insaniyetin enzârı istihşâm ve
âlemi İslâmın âmali istihlâs, makamı hilâfetin tesirâtı ecnebi-
yeden tahlisine ve istiklâli millînin mazî şevketimize lâyık bir
îman ile müdafaa ve teminine mütevekkeldur. Giritliğimiz istik-

İM ve vatan mücahedeğinde Cenabı Hakkın avnû inayeti bizint-
ledir.

Anadolu ve Rumeli Müdâaaı Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsilîyesi namına
Mustafa Kemal

Efendiler, aynı zamanda bütün âlemi İslama da
tevcihi hitabedilerek tecavüzü vâkı bir beyannamede
tafsil ve vesaiti muhtelif ile ilân edildi.

Efendiler, hâdise hakkında fazla malûmata inti-
zar etmeksizin, telgrafçı, Manastırlı H a m d i Efendi-
nin verdiği malûmattan ve bu malûmatı teyideden,
kuvvei işgaliye namına olan tebliğ muhteviyatından,
vaziyetin mahiyetini anlıyarak lüzumlu ve müstacel
gördüğüm tedbirleri, izah olunduğu veçhile hemen iş-
gal günü ittihaz ve tatbik ettim. İstanbulun sureti işgali
ve tevkifat icrası hakkında muhtelif membalardan mü-
tebayin ve mübalâğalı surette malûmat gelmeye baş-
ladı. Biz de, muhtelif vesaitle tahkikat icrasına devam
ettik. İfayı vazifei teşriiye imkân göremiyerek dağı-
lan mebusların ve bazı zevatın İstanbuldan firar ede-
rek Ankaraya teveccüh ettikleri anlaşıldı. Seyahatle-
rini teshil için güzergâhlarında icabedenlere iktiza eden
emirleri verdim.

Salâhiyeti fev-
kalâdeyi h a l i z
bir meclisin An-
karada içtimalı
kararı

Efendiler, 16 Martta İstanbulun işgali ta-
hakkuk eder etmez, ittihaz ettiğim tedabir
meyanında, daha birtakım tedbirler vardır
ki onları Büyük Millet Meclisinin ilk küşa-
dında bevan etmiş olduğum için, burada tek-
rar tafsil etmedim. Meselâ; Eskişehir ve Afyon Kara-
hisarındaki ecnebi kıtaatının silâhtan tecridi veya teb'idi
ve Geyve, Ulukışla civarlarında şimendifer hatlarının
tahribi ve Anadoluda bulunan ecnebi zâbitasının tevki-
fi ve saire gibi tedabire ait tafsilâtı, Büyük Millet Mec-

lisinin ilk zabıtnamesinde mütalâa buyurmussunuzdur. Bu tedabir meyanında en mühimmini; salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir meclisin Ankarada içtimasını temin husundaki vazifei millîye ve vataniyemize ait karar ve bu kararın tatbiki teşkil eder.

Efendiler, bu husustaki kararımızı ve bu kararın sureti tatbikını gösteren bir tebliğ 19 Mart 1920 de, yani İstanbul işgalinden üç gün sonra tamim ettim.

Efendiler, bu mesele hakkında iki gün kadar kumandanlarla makina başında müdavelei efkâr ederek mütalâalarını aldım. Ben, ilk yazdığım müsveddede "meclisi müessisan" tâbirini kullanmışım. Maksadım da toplanacak meclisin "rejim" i değiştirmek salâhiyetiyle ilk anda mücehhez bulunmasını temin etmek idi. Fakat bu tâbirin kullanılmasındaki maksadı lüzumu gibi izah edemediğim için veyahut izah etmek istemediğim için halkın ünsiyet etmediği, bu tâbirdir, diye, Erzurum ve Sivastan ikaz edildim. Bunun üzerine "salâhiyeti fevkalâdeye malik bir meclis" tâbirini kullanmakla iktifa ettim.

Vilâyetlere ve müstakil Livalara ve Kolorda Kumandanlarına

Merkezi devletin dahi, Düveli İtilâfiye tarafından resmen işgalî, kuvveti teşriîye ve adliye ve icraiye den ibaret olan kuvayi millîyei devleti muhtel etmiş ve bu vaziyet karşısında ifayi vazifeye imkân göremediğini hükûmete resmen tebliğ ederek, Meclisi Mebusan dağılmıştır. Şu halde, makarrı devletin masuniyetini, milletin istiklâlîni ve devletin tahliisini temin edecek tedabiri teemmül ve tathîk etmek üzere millet tarafından, salâhiyeti fevkalâdeyi haiz bir meclisin, Ankarada içtima daveti ve dağılmış olan mebusandan Ankaraya gelebileceklerin dahi bu meclise iştirak ettirilmesi zaruri görülmüştür. Binaenaleyh, zirde dercedilen talimat mucibince, intihabın icrası, hamiyet ve reviyeri vatanpervanelerinden muntazardır:

1 — Ankarada, salâhiyeti fevkalâdeye malik bir meclis, umuru milleti tedvir ve murakabe etmek üzere içtima edecektir.

2 — Bu meclise âza olarak intihabolunacak zevat, mebusan hakkındaki şer'î kanunîyeye tâbidir.

3 — İntihabatta livalar esas ittihaz edilecektir.

4 — Her livadan, beş âza intihabolunacaktır.

5 — Her liva kazalarından celbedeceği muntehibi sanilerinden ve merkezi liva muntehibi sanilerinden ve liva idare ve belediye meclisleriyle liva Müdafaa-i Hukuk Heyeti İdarelerinin ve vilâyetlerde merkezi vilâyet heyeti merkezîyelerinden ve vilâyet idare meclisiyle merkezi vilâyet belediye meclisinden ve merkezi vilâyet ile merkez kazası ve merkeze merbut kaza muntehibi sanilerinden mürekkep bir meclis tarafından aynı günde ve aynı celsede icra edilecektir.

6 — Bu meclis âzalıgına, her fırka, zümre ve cemiyet tarafından namzet gösterilmesi caiz olduğu gibi her ferdin de bu mücadele mukaddeseyle fiilen iştiraki için müstakillen namzetliğini istediği mahalde ilâna hakkı vardır.

7 — İntihabata, her mahallin en büyük mülkiye memuru riyaset edecek ve selâmeti intihaptan mesul olacaktır.

8 — İntihap, reyî bafî ve ekseriyeti mutfaka ile icra ve tasnifi ârâ, meclisin içlerinden intihap edecekleri iki zat tarafından, fakat bururru mecliste ifa edilecektir.

9 — İntihap neticesinde, bilûmum âzanın imza veya zat mühürlerini muhtevi üç nüsha mazbata tanzim olunacak. Bir nüshası mahallinde alıkonularak diğer iki nüshasının biri intihabolunan zata tevdi ve diğeri meclise irsal olunacaktır.

10 — Âzaların alacakları tahsisat, bilâhara meclise takarrür ettirilecektir. Ancak azimet harcırahları intihap meclislerinin masarifi zaruriye hesabıyla takdir edecekleri miktar üzerinden, mahalleri hükümetlerce temin olunacaktır.

11 — İntihabat, nihayet on beş gün zarfında ekseriyetle Ankarada içtimaı temin edebilmek üzere itmam olunarak âzalar tahrir ve netice âzanın isimleriyle birlikte derhal ıfır edilecektir.

12 — Telgrafın şati vusufü bildirilecektir.

Hâsiye: Kolordu kumandanlarına, vilâyata, müstakil livalara tebliğ olunmuştur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Efendiler, bir hafta zarfında, muhtelif istikametlerde Ankaraya gelmekte olan mebuslarla, telgraf muhaberatıyla bizzat temasa gelindi. Kendilerine, elemlelerinin tadiline, kuvvei mânevîyelerinin tarsinine medar olacak malûmat verildi. İstanbulda noktai nazarınızı takibedecek kimse kalmamıştı. Aylarca ve muhtelif tarz ve suretlerle vukubulan ikazlarımıza rağmen bizim dediğimiz tarzda teşkilât yapmayıp, Karakol Cemiyetinin vücut bulmasına çalışanların başları, Maltaya gitmiş ve İstanbulda, efradının hayat ve faaliyetlerinden eser kalmamıştı. Orada yeniden teşkilât yapmak için çok zahmetli mesai ve o zamanki halimize göre haddimizden fazla para sarf etmeye mecbur oldum.

Muhterem Efendiler, beyanatı umumiyem meyanında bir iki noktada, benim İstanbuldaki Meclisi Mebusana reis intihabım hususuna ait meseleden ve bundaki maksattan bahsetmiştim. Bunun temin edilememiş olmasından, küçük bir müşkül ile karşılaştığımı da arz etmiştim. Filhakika, İstanbulda Meclis duçarı tecavüz olup dağılınca mebusları toplamağa ve bahusus izah ettiğim veçhile bir meclis tesisine tevessül edebilmek için, bir an tereddüt ettim. Meclisi Mebusan Reisi bulunan Celâlettin Arif Beyin Ankaraya gelip gelmeyeceğini bittabi bilemiyordum. Gelmesi halinde, onun muvasalatına intizar ve daveti onun vasıtasıyla yaptıрмаğı düşündüm. Fakat vaziyet pek çok sürat ve isticali âmir bulunuyordu. Meçhul bir ihtimale intizaren iznai vakit etmeği muvafıkı ihtiyat bulmadım. Fakat vereceğim kararın temini tatbikatı için de, bir iki gün telgraf başında bütün kumandanların mütalâalarını dinlemek ile vakit geçirmeğe mecburiyet hissettim. Celâlettin Arif Beyle Martın 27/28 inci gecesini Düzceye muvasalatında irtibat hâsıl olmuştu. Kendisine şu telgrafı yazdım:

Dücede Meclisi Mebusan Reisi Muhteremî Celâlettin
Arif Beyefendive

İstanbulun resmen ve titlen İngilizler tarafından işgaliyle kuvayi devletin tazyik ve esaret altına alınması ve Meclisi Mebusana taarruz olunarak milletin istiklâline ve namusu millîye tecavüz edilmiş olması ve bu yüzden milletvekillerinin mukadderatı memleket hakkındaki vazifelerini ifaya muvaffak olamayacaklarına kanaatle sinei millete ilticaya mecbur olmaları, devlet ve milletin kuvayi umumiyesini hüküm ve murakabesi altında bulunduracak bir meclisi fevkalâdeye şiddetle ihtiyaç tevliid etmiş olduğundan fevkalâde sulâhiyetle Ankarada bir meclis içtimaına Heyeti Temsiliyenin karar verdiği ve icrayı icabının tamimen tebliğ edildiği malûmu âlileridir. Bu baptaki 19. 3. 1920 tarihli tebliğnameyi badehmütalâa, ahkâmı mündericisini teyit ve intihabatın tesriiyle içtimaa bir an evvel temini için bu noktai nazarıma tarafı âlilerinden dahi, kısa bir beyanname çekilinde efkârı umumiyyeye şindiden tebliğ ve ilânını faydalı addediyoruz. Cevabı âlilerine muntazırım efendim.

Mustafa Kemal

Celâlettin Arif Beyin verdiği cevap şudur:

Düce, 27. 3. 1920

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Celâlettin Arif İyâr buyurulan 19/3/1920 tarihli beyannameyi **Bey ile nakıl** görmedim. Bir meclisi fevkalâdenin içtimaa ne **nozar-ittilâf** kadar masip ise de böyle bir meclisin elden geldiği kadar kanuna temas eylemesi lâzımdır.

Yakû, bizim Kanunu Esasımızda böyle fevkalâde bir meclisin toplanabilmesine dair bir işaret mevcut değilse de, kavanini esaiyei vârede mevcut desatirden istifade olunabilir. Meselâ, Fransız Kanunu Esasisine göre, meclis, gavrikanuni bir surette fesh olunur veya bir taarruza duçar olursa duçar taarruz olan meclis âzalarından kurtulabilenler, vilâyat ve elviye mecalisi idaresinden intihabolan ikişer âza ile birlikte bir mahalli münasip-

te içtima ederler ve meclisin yeniden küşadı veya taarruzun refi için ittihazi mukarrerat ederler. Bu meclisin mukarreratı mütadır. Ve bu meclisin mukarreratını isga etmeyenler hıyaneti vataniye ile itham olunurlar. Bendeniz de bu esası düşünmekte idim.

19. 3. 1920 tarihli beyannamenin ne gibi esasat üzerine müptesi olduğu anlaşıldıktan sonra Ankaraya muvasalatında badelistişare bir beyanname yazmak mütalâsındayım. Yine görüşürüz. Makina başında birlikte bulunan İsmail Fazıl Paşa ile Saruhan Mebusu Reşit Bey arzı ihtiram ederek veda eyleriz. Rûfekandan Kırşehir Mebusu Rıza Bey de arzı ihtiram eyliyor ve kendisinin de Boluda bulunduğu Keskindeki pederine haber verilmesini istiham ediyor elendim.

Celâlettin Arif

Bu cevabi telgrafname muhteviyatına dikkatle atfı nazar buyurulursa, Celâlettin Arif Beyle noktai nazarlarımız arasında büyük ihtilâf olduğu sühuletle fark olunur. Ben, fevkalâde salâhiyeti haiz bir meclisin, Ankarada içtimaina karar verirken bizim Kanunu Esasımızda böyle bir meclisin toplanabilmesine dair bir işaret olmadığını elbette bilirdim. Fakat kararımı verebilmek için böyle bir işaretin mevcudiyet ve ademî mevcudiyetini düşünmek, asla hatırıma gelmedi. Bundan başka duçarı taarruz olan meclis âzalarından kurtulabilenler ile vilâyet ve elviye mecalisi idaresinden intihibolunacak ikişer âza ile birlikte meclisi mebusanın yeniden, eski şekil ve mahiyetinde toplanmasını temin için çalışmasını asla hatırıma getirmedim. Bilâkis büsbütün başka mahiyet ve salâhiyette, daimî bir meclis teşkil etmeği ve bu meclisle tasavvur ettiğim inkılâp safahatını beraber geçirmeği düşündüm. Buna nazaran, mütebayın olduklarına şüphe etmediğim noktai nazarlarımızın, badelistişare tevhidinde imkân bulunacağından naümit oldum. Maahaza, 19 Mar: 1920

tarîhli beyannamemi telgrafla Celâlettin Arif Beye verdirdim. Ertesi gün aldığım cevap şu idi:

Düzce, 28 Mart 1920

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Heyeti Celile Temsiliyenin 19. 3. 1920 tarihli tebligatı umumiyesi mütalâa olundu. Mevaddı mündericesi bendenizin düşündüğü esaslara sureti umumiyede mutabıktır. Binaenaleyh Ankaraya muvasalatı âcizanemi münakıp bilistisare ayrıca bir beyannamenin ilânı tabiidir. Yarın bizzatı Boluda kalınarak 29 Mart 1920 de Ankaraya müteveccihen hareket olunacağı maallih tiram arz olunur.

Meclisi Mebusan Reisi
Celâlettin Arif

Celalettin Arif Bey Meclisi Mebusan Reisliğini bırakmıyor

Celâlettin Arif Bey, beyannamemi zi mütalâa ettikten sonra, mündericatının düşündüğü esaslara sureti umumiyede mutabık olduğunu söylemekle beraber bu mündericatı teyiden hemen bir beyanname yazıp ilân etmiyor. Bunu Ankaraya geldikten ve istisare ettikten sonraya talik ediyor.

Efendiler: Celâlettin Arif Bey, Ankaraya geldikten sonra kendisiyle ve diğer bazı kanunyanan ile bu meseleye mütedair, oldukça uzun süren müzakere ve münakaşalar cereyan etti. Fakat aldanmıyorum Celâlettin Arif Bey, hiçbir vakit benim Büyük Millet Meclisinin mahiyet ve salâhiyeti hakkındaki noktai nazarıma iştirak etmemiştir. O, daima toplanmış olan heyetin vazifei esasiyesini, İstanbul Meclisi Mebusanının temini inikadından ibaret ve kendisini daima İstanbul Meclisi Mebusanının reisi telâkki eylemiştir. Bunu teyideder ufak bir hâtıramı müsaade eder seniz arz edeyim:

Ben, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve kendisi reisi sani bulunduğu sırada, bir gün, Divanı Riya-

set içtimamda, Celâlettin Arif Beyin muhassasat meselesinden bahsettiğini ve kendisinin Meclisi Mebusan Reisi olması dolayısıyla o makama ait muhassasat talebinde bulunduğunu o tarihte Meclis Başkâtibi bulunan Recep Bey beyan etti. Malûmu âlinizdir ki, o devirde Meclis reisi ve reisi sanisi ve diğer reisler ile Meclis âzası muhassasatları arasında fark yoktu. Celâlettin Arif Bey, yalnız kendisini Meclisi Mebusan Reisi sıfatıyla istisna ederek fazla tahsisat almak hakkı kanunısından bahsediyordu. Ben, bu meselenin halline Divanı Riyasetin salâhiyetler olmadığı ve talebû iddiasında ısrar ederse meseleyi Meclis heyeti umumiyesine arz ederek istihsal olunacak karara göre hareket olunabileceğini dermeyeran ettim. Celâlettin Arif Bey, Meclis huzuruna çıkmağı muvafık görmiyerek talebinden sarfı nazar eyledi.

intihabat es-
asında bazı
erlerdeki bü-
yük hükümet
memurlarının
karaklıkları
mümkûlat

Muhterem Efendiler, 19 Mart 1920 tarihli talimat mucibince memleketin her tarafında intihabat, sürat ve ciddiyetle yapılmağa başlandı. Yalnız, bazı yerlerde tereddüt ve mümanaat izhar ettiler ve bunlardan bazıları az, bazıları uzunca müddet tereddüt ve mukavemetlerinde ısrar gösterdiler. Nihayet, bilâistisna, tekmil devairi intihabiyeinin mebusları, Büyük Millet Meclisinde bütün milletin, memleketin mümes-sili olarak ispatı vücut eylediler. Bu müstesna yerler şunlardı:

Dersim, Malatya, Elâziz, Konya, Diyarbekir, Trabzon.....; Efendiler, hakikati hali ifade etmiş olmak için şunu da tasrih etmeliyim ki, tereddüt izhar eden, mukavemet gösteren, bu devair halkı değildir, belki o tarihte o dairelerde bulunan rüesayi memurini mülkiye-

dir. Halk, hakikati anlar anlamaz, derhal müsterek arzuyu milliye iltihaka asla tereddüt göstermemişlerdir.

Şimdi Efendiler, tekrar inkılâbın muktaziyatı tabiiyesinden olan vakalardan bazılarına temas edelim:

**Samsundaki
zâbitan ara-
sında gûya pa-
dişah perest-
lik hissiyatı
varmış**

29 Mart 1920 tarihli olup Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyden aldığı bir şifrede, "Samsunda bulunan On Beşinci Fırkanın ruhiyatının bozuk olduğundan ve gûya, zâbitan arasında padişahperestlik hissiyatı bulunduğu" bahs olunuyordu.

"Zâbitler, padişah aleyhinde verilecek emirleri icra etmeyeceklerine dair âmirlerine müracaat etmişler. Tazyik olunurlarsa terki vazife etmeleri mahsus imiş. İstanbuldan gelen yolculardan ve gazetelerden, işgalin ikinci günü işgal edilen mebaninin kâmilan tahliye edildiği ve Salih Paşa Kabinesinin yerinde olduğu, Meclisi Ayanın ifayı vazife eylediği, son cuma selâmlığında harbiye ve bahriye nazırı bulunarak sabıka misillî merasimî lâzime ifa olunduğu anlaşılmış...". "Şı halde Dersaadette bir kabine mevcut iken kabinenin malûmatı olmaksızın yapılan işler nedir?" diyorlarmış. Zâbitanın bu efkâr ve etvarını ilâm eden On Beşinci Fırka Kumandanı şu yolda mütalâat serdediyordu: "Burada bir zâbiti hapsedmekten bir fevkalâdelik mütasavver değildir, ancak bundan bilistifade Anadolu üzerine yürümek gibi ahval zuhur edecektir. İzmir cephesinde Kuvayi Milliye ne suretle istihdam edildiğini bilemiyorum. Zannedersem bunlar para ile istihdam olunmakta imiş. Bir muharebe zuhurunda, bütün ahaliye maaş verilmeyeceği derkâr bulunduğu Kuvayi Milliye namı altında mevcut kuvvetten, harbin ikinci günü meydana hiçbir kuvvet kalmıyacağına eminim. Nizamîye kıtaatına gelince, şimdiden firar vukuatı başlamıştır. Pa-

rasızlık böyle devam ettikçe ve Dersaadette hükümeti merkeziye bulundukça zabıtanın dahi şüphesi vardır." Bundan başka Üçüncü Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey, vermiş olduğumuz talimat mucibince, Amasyaya gelen Kontrol memuru Forbes namında bir yüzbaşıyı tevkif etmiş, Samsuna bir İngiliz mümes-sili yüzbaşı gelmiş. Salâhattin Beye Yüzbaşı Forbes'in bir dakika tehir edilmeyerek Samsuna gönderilmesini yazmış ve aksi takdirde Salâhattin Beyin mesul olacağını ilâve etmiş. Bu baptaki istizah üzerine Salâhattin Beye vereceği cevap hakkında şu tavsiyede bulundum: "Forbes'i tevkif eden ben değilim, payitahtları, mütarekeye, insaniyete muayir olarak işgal olunan millettir. Binaenaleyh ıhliyesini de ancak millet yapabilir." Maahaza bu Forbes memleketten çıkarılmakla ıktifa edilmiş, tevkif edilmiştir.

Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyin 9 Nisan 1920 tarihli kısa bir şifresinden Adapazarı ile Hendek arasında kâin Çataköprü nam mahaldeki köprülerin ve Mudurnu suyu köprüsünün Kuvayi Milliye aleyhtarları tarafından tahrip edildiği anlaşıldı.

Bolu ve Havalisi Kumandanı Mahmut Nedim Beyin, Düzceden yazdığı 9 Nisan 1920 tarihli şifresinden de, 8 Nisanda Adapazarında Kuvayi Milliye aleyhine tezahürat yapıldığı, Hendek ile Adapazarı arasında telgraf ve telefon hatlarının katedildiği ve Düzce Abazalarından bitaraf kalanların da muhaliflere ilühak etmek üzere hareket ettikleri anlaşıldı. Hendek ile Adapazarı arasında, Mudurnu suyu üzerindeki büyük köprüünün tahribi dolayısıyla muvasalanın munkati olduğu da anlaşılyordu. Bu malûmat üzerine, Geyvede bulunan Yirmi Dördüncü Fırka Kumandanı Mahmut Beyin nazarı dikkati celbolundu. Nevşehirde de,

Nevşehir Kaymakamı Ne d i m Beyin tahtı riyasetinde Tealii İslam cemiyetinin bir şubesi teşekkül etmiş, verilen raporda, cemiyetin en müfsit âzalarından sekiz kişinin Niğdeye celbedildiği bildiriliyordu. Bu cemiyetin âzası, padişahı gayri hiçbir kuvvet tanımayız. Kuvayi Milliyeyi dağıtmak için malen, bedenlen bütün kuvvetlerimizi sarf etmeye ahtü peyman ettik diyorlarmış. Her gece içtima ediyorlarmış, ileri gelenleri, Niğdedeki fırka kumandanının gönderdiği bir müfreze ile tevkif olunmuş.

**Türkiye Büyük
Millet Meclisi
toplaniyor**

Efendiler, bu nevi vakayie bundan sonra vâsi mi kyasta tesadüf edeceğiz. Büyük Millet Meclisinin içtimasını ve küşadını temin için çalıştığımız günlerde, bizi en çok işgal eden Düzcü, Hendek, Gerede gibi Bolu muntakasına dahil mevakiiden başlayıp, Nallıhan, Beypazarı üzerlerinden Ankaraya takarrüp istidadını gösteren irtica ve isyan dalgaları olmuştur. Ben, bir taraftan bu dalgaların tevkifine çalışırken, bir taraftan da, Ankarada toplanmakta olan ve vaziyeti umumiyeye henüz lîyıkıyla vâkıf bulunmıyan mebusları, tedâhlüş edecek manzarlara karşısında bırakmamak ve bu gibi vaziyetlerin hudusiyle Meclisin içtiması muvaffak olamaması gibi meşum ihtimalâta meydan vermemek çarelerini düşünüyordum. Bunun için, Meclisin küşadında pek çok istical ediyordum. Nihayet, gelebilmiş mebuslarla iktifa ederek Meclisin, Nisanın 23 üncü cuma günü açılmasına karar verdik. Bu karar üzerine 21 Nisan 1920 tarihinde tamimen yaptığım tebligat muhteviyatı, o günün hissiyat ve telâkkiyatına ne derece tetabuk mecburiyetinde bulunulduğunu gösterir bir vesika olmak itibariyle aynen nazarı iltalânıza arz etmeği muvafık görüyorum.

Tel: Gayet müstaceldir

Ankara, 21 Nisan 1920

Ankaraya acele tezkere

Kolordulara (K. O. 14 Velâyetine)

Fırka 61 Kumandanlığına, R e f e t Beyefendiye

Bilûmum Vilâyata, Müstakil Livalara, Mudafaa Hukûk
Heyeti Merkeziyelerine, Belediye Riyasetlerine

1 — Binesinihilkerim Nisanın 23. usku cuma günü, cuma namazını mütaakip Ankarada Büyük Millet Meclisi küşat edilecektir.

2 — Vatanın istiklâli, makamı retin hilâfet ve saltanatın istihlâsı gibi en mühim ve hayati vezâifi ifa edecek olan bu Büyük Millet Meclisinin yevmi küşadını cumaya tesadûf ettirmekle yevmi mezkûrun mebrukiyetinden istifade ve bilûmum mebusını kıram hazarâtı ile Hacıbayram Veli camii şerifinde cuma namazı eda olunarak ervarı Kuran ve salâtın da istifaza olunacaktır. Badessalât libeyi saadet ve sancakı şerifi hamilen dairei mahsusaya gidilecektir. Dairei mahsusaya dahil olmazdan evvel bir dua kıraatıyla kurhanlar zeph olunacaktır. İşbu merasimde camii şeriften bed'ile dairei mahsusaya kadar kolordu kumandanlığına kıtaas askeriye ile tertibatı mahsusası alınacaktır.

3 — Yevmi mezkûrun teyidi kutsiyeti için bugünden itibaren merkezî vilâyette vali beyefendi hazretlerinin tertibiyle hatim ve Buhari şerif tilâvetine bed'olunacak ve hatmi şerifin son aksamı teberrûken cuma günü namazdan sonra dairei mahsusada önünde ikmal edilecektir.

4 — Mukaddes ve mecrub vatanımızın her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren Buhari ve hatematı şerife kıraatına şuru edilerek cuma günü ezandan evvel minarelerde salâvatı şerife okunacak ve esnayı hutbede hilâfetmaaburuz padişahımız efendimiz hazretlerinin namı namûi humayunu zikredilirken za'atı şevketimani padişahilerinin ve memaliki şahaneleriyle bilûmum tebası mülûkânelerinin bir an evvel nail halâs ve saadet olmaları duası ilâvoten tezkâr olunacak ve cuma namazının edasından sonra da ikmalî hatmedilerek makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın ve bilcümle aksamı vatanın halâsı maksadı ile vukubulan mesaili millîyenin ehemmiyet ve kutsiyeti ve her ferdi milletin kendi vekillerinden mürekkep olan bu Büyük Millet Meclisinin

tevdil eyleyeceği vezâif vatanîyeyi ifaya merbariyeti hakkında mevzeler iradolanacaktır. Bâdehu halîfe ve padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halâsı, selâmeti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu merasimi diniye ve vatanîyenin ifasından ve camilerden çıktıktan sonra bilâdi Osmanîyenin her tarafında, makamı hükûmete gelinerek Meclisin kışadından dolayı resmen tebrikât icra edilecektir. Her tarafta cuma namazından evvel münasip surette mevlidi şerif okunacaktır.

5 — İşbu tebliğin hemen neşri tamîni için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian en ücra köylere, en küçük kırsatı askerîyeye, memleketin bilûmun teşkilât ve müessesatına ihlâğı temin edilecektir. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa tûlîk ve mümkün olan mahallerde tabı ve teksir ve meccanen tevzi edilecektir.

6 — Cenabı haktan muvaffakiyeti kâmile tazarru olunur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

22 Nisan 1920 tarihinde de şu küçük tebliği tamîn ettim:

Telgraf

24 Nisan 1920

Dakika tehir edilmeyecektir.

Umum Vilâyetlerle Elviyei Müstakilleye

Kolordalara, Nazîlîde Miralay R e f e t Beyefendiye

Bursada K. O. 20 Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Bursada 56 ıncı Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Beyefendiye

Balıkesirde 61 ınci Fırka Kumandanı Miralay Kûzım Beyefendiye

Bimennihilkerim nisanın 23 üncü cuma günü Büyük Millet Meclisi kışadedilerek ifayı vazîfeye mübâzeret eyleyeceğinden yevmi mezkûrdan itibaren bilûmun makamâtı mülkiye ve askerîyenin ve umum milletın mercii meclisi mezkûr olacağı tamînen arz olunur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

— Birinci cildin sonu —

№ 4466

F. 15 Lira

SATIŞ VE DAĞITIM YERİ: İstanbul'da Devlet Kitapları Mü-
dürlüğü ve illerde Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları